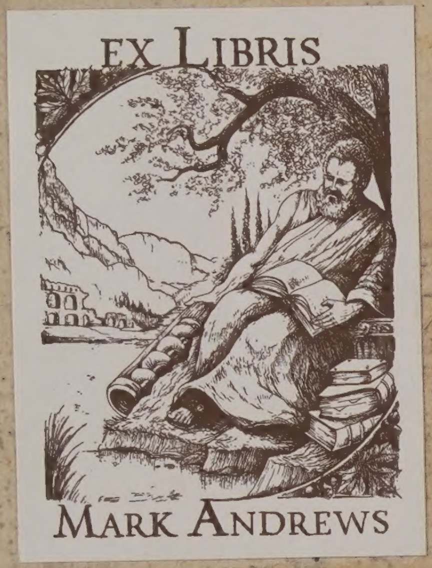
112

Manuscrit de la 1re moitié du XVIe siècle. —
85 peintures dont la plupart sont à pleine page.

I6

LIBER DE RE MILITARI. Roberti Valturij.

ELENCHUS ET INDEX RERUM MILITARIUM, quæ singulis Codicis huius in Voluminibus continentur, ut in promptu sint universa, hoc est, ne talium rerum curiosi perlegant, sed potius sine labore ac molestia cum quidpiam hinc uel inde intelligere uoluerint, id tantum quærant, sciantque quo in loco paratum inueniri queat, Ex quibus quamque elegantissimis auctoribus sumptum comprobetur.

Et primum. Proœmium cum rei militaris Scriptoribus.

De prima ac secunda rei bellicæ origine, apud quas nationes primum orta, et unde res bellica dicta sit.

Quid res militaris, et in quot partes distributa. secundum Iphicratis traditionem, et quod tribus rebus, ut reliquæ actionum, natura, doctrina et exercitatione consumitur, quodque pluribus liberalium artium studijs inhærendum sit ei, qui se cum gloria cæteris imperatorum profiteatur.

De Literis, hisque qui maximi Duces earum studijs incubuere, plurima memoria digna.

Ex auctoribus: Demetrio, Iuuenale, Horatio, Democrito, Heraclito. C. Caligula. M. Vipsanio, Cornificio, Euangelo, Cabillo Pictore, Herennio, Prcillo, Faustino, Octauio auito, C. Sulpitio Gallo, C. Fabio Labeone. M. Pompilio, Martiano, Capella, Gallo Asinio, Caluo, Largio Licino, Vatinio, Pollione, Xenophonte, Cicerone, Platone, Virgilio, Germanico Cæsare. Antilogho. Hesiodo, Druidibus. Iphicrate, Aristotele, Philippo Rege, Appollonio Tyrio Emnista, Imbroto, Mnesyphillo, Archita Pytagoreo, Ennio, Orosio, Seneca, Agelio, Amiano Marcellino, Liuio, Corn. Celso, Theophrasto, Nasone, Socrate.

Quam maximos huic disciplinae fructus afferat Philosophia & historiarum cognitio, quiq; maximi Duces Historiam scripserint.

De Eloquentia, quantumq; huic ipsa rei conducat.

De Poëtis, qui fructus ex iis, & qui audiendi, quiq; respuendi sint.

De Musica, & in quo cum re militari commercium ei sit.

De Arithmetica & militari Geometria.
Ex auctoribus: Cicerone, Herodoto, Thucydide, Thimotheo, Probo Æmylio, Hannibale, C. Fabio, Sylla, Cæsare, Asinio Pollione, Hircio, Suetonio, Opio, Iulio Cæsare, Prisciano, Philippo Antipatre, Antigono, Pisone, Plinio, Valerio, Seneca, Homero, Xenophonte, Euripide, Nævio, Terentio, Platone, Archilocho, Hieronymo, Gregorio, Ambrosio, Athanasio, Augustino, Virgilio, Nasone, Eudoxo, Archita, Archimede, Scopina.

De Astronomia, variaq; perquirendorum futurorum arte, si qua est. Ex auctoribus: Lucano, Cicerone, Aristotele, Homero, Hermodoro, Dione, Macrobio, Censorino, C. Flacco, Euclide Socratico, Appuleio, Platonico Trisene, gysto, Anneo Floro, Ammiano Marcello, Menandro, Epicuro, Bruto, Ouidio, Apolline, Ennio, Herodoto, Virgilio, Beroso, Antipatre, Athinapolo, Apostolo, Isaia, Ieremia, no, Augustino, Ambrosio, Pacuuio, Accio Flacco, Statio, Iuuenale, Socrate, Democrito, Fauorino, Dicæarco, Anasarco, Demonacte, Demosthene, Halicarnasio, Catone Censorio, M. Manilio.

De Legibus. De Medicina.

De Gymnastica equestriq; exercitatione. De ocio militari.
Ex auctoribus, Cicerone, Carcino, Tragoedo Homero, Platone, Paradio, Fauorino, Demetrio, Pictaro, Dra..

cone, Solone, Demade, Alexandro Comico, Liuio, Fabio Pi-
ctore, Macrone, Lucano, Marco Varrone, M. Catone, Nigidio,
Cassio Parmense, Martiale, Aufidio, Namusa, Helio Lampridio,
Marcello, Ouidio, Lucio Tullio, Agatarchide, Galeno, Dioscoride,
Democrito, Xenophonte, C. Eualgio, Leuco, Iubba, Theophrasto,
Flacco, Floro, Seneca, Salustio, Plinio, Claudio, Cesare, Herodoto.

De quadruplici virtutum specie, & earum distributione, qui in
his bellorum Duces clarissimi habiti sunt.

Imperatorum Consilia, quæ Græci Stratagemata appellant, & quæ
ante bellum & in bello sapienter, lepide, facete ac moderatius
dicta sunt. Ex auctoribus: Catone, Oppio, Plinio, Agelio,
Plinio Nepote, Actio, Homero, Flacco, Crispo, Helio, Socrate,
Aristotele, Xenophonte, Virg. Seneca, Hesiodo, Liuio, Gim-
nosophista, M. Varrone, Val. Max. Sempronio. Asselio, Catone,
Polybio, Antagora Poeta, Appollonio, Fauorino, Tragico, Ari-
stophane Comico, Laberio, Athenodoro Philosopho.

Ex claris Ducibus: Agide, Cyro, Eschillo, Brasida, Cabria, Se-
sostre, C. Fabio, Tarquinio, Scipione superiore, Augusto, Scipione
iuniore, Seleuco, Tygranne, Agathocle, Ariaze, Antigono, An-
tagora, Limanoco, Memnone, Themistocle, Antiocho, Lucullo,
L. Sylla, Eumene, Demade, Artaxerxe, Aureliano, Iuliano,
Alexandro, C. Pompilio, Hadriano, Antonio, Fauorino, Theo-
crito, Mytridate, Cicerone, M. Crasso, P. Licinio, Crasso Pelopi-
da, Portio Catone, Epaminunda, Pomponio, Lycurgo, P. Emy-
lio, Tiberio Graccho, Lysandro, Pompeio, A. Torquato, Iugurtha
Philippo, Cleomene, Lycone, Pyrrho, Dario, Leo Periandro, Theo-
pompo, Helioxomodo, M. Sertorio, Antonino Pio, Hannibale,
Claudio Nerone, Camillo, Domitio, Appio Claudio, C. Metello,
Scipione Nasica, Melanio, Dionisio seniore, Leone Bizantio,
Hermocrate, C. Pontio Hannone Chartaginense, Pericle, Xerxe
Cimone, Iulio Cesare, Antigono secundo, Alcibiade, Timoleone, Ly-
simacho, P. Syllano.

Belli indicendi gerendiq, aut feriendi foederis antiquorum rationes.
De euocationis & deuotionis formula.
De religione antiquorum Ducum, quod religiosa usq adeo res militia erat, ut non nisi Sacramento miles fieret.
Quando ex uoluntario inter ipsos foedere militare Sacramentum ad tribunos ac legitimam iurisiurandi adactionem translatum est, quidq iurarent se facturos.
Tribuni militaris verba cum delectus antiquus fieret.
Quod Imperium belli habentibus Sceptri eleuatio iusiurandum erat.
Gentium diuersarum ratio in deligendis militibus.
De delectu Equorum.
Rationes gentium in deligendis Ducibus.
Agminis siue incedentis Exercitus ordo, secundum Graecam Romanamq disciplinam.
Acierum instruendarum varia ratio.
Ex auctoribus: Liuio, Marone, Ouid. Varrone, Heraclide. Agathocle, Sammonico. Strabo, Furio Cincio, Aristotele Diodoro, Iulio Celso. Cicerone, Epimenide, Callimacho, Lucano, Tribeccone historico, Homero, Xenophonte, Satyro, Theophrasto, Salustio, Seneca Tragico, Floro, Eutropio. Asinio Pollione. Antipatro, Catone, Lucretio.
De religiosis hoc est infaustis, atris uel infamibus mensium quorundam diebus, ac tempore ad bellum idoneo.
De loco metationis Castrorum, insidijsq hostium deligendis. Quid speculator & quid explorator, in quoq differant.
De oppositi loci positione, multitudine, voluntate. studijs ac Consilijs.
Castrorum forma, Officiorumq Castrensium ritus.
Legationes cum hostibus si agendae sint, quales esse debeant.
Qua cautione consultationes cum hostibus habendae.
Armorum hostilium ratio habenda.

Multitudo

Multitudo partium spectanda. Cumque maximi exercitus prae-
ter omnium opinionem ab minimis fusi profligatique sint.

Obsessorum exploranda studia.

Quid, si oppugnari castra contingat.

Quod rebus bellicis quisquis finis obuenerit, numquam negligendus.

Quid si bello pulsi munitionibus recepti sint.

Quid si hostes bello sint munitionibus pulsi.

Non esse multorum Ducum sententia, pertinaciter neque omnino
usque ad perniciem fugientibus instandum.

Dolabra hostem esse vincendum, nullamque rem summo Duci
magis conuenire, quam moram cunctationemque, nullamque
minus quam festinationem & temeritatem.

Cauendum ne successu rei quisque elatus, in periculum perni-
ciemque trahatur.

De Conuiuiorum apparatu in Castris vitando.

Qua usui viderantur utrinque ad danda uel euocanda subsidia, si
exercitum nostrum Castris aut locis munitis obsideri con-
tigerit, aut alios obsidere. deque notis militaribus, quo ue
tempore qui Notarij appellantur, denominationem acceperint.

Ex auctoribus Nigidio, Ephoro, Calisthene, Damasco. Phi-
larcho, Varrone, Seruio, Flacco, Ouidio, Claudio, Catone,
Ctesbio Alexandrino. Anaximene, Milesio, Thale, Marone,
Liuio, Satyrico, Fabio Historico. Lucano. Iuuenale, Fa-
bio Pictore. Cincio, C. Caesare, Augusto Caesare, Cicerone,
Seneca, Probo, valerio, M. Tullio Tyrone, Philargio.
Samio, Petro Diacono, Ennio.

Vocabula militaris ac publici honoris prisca & praeclara.
Ex auctoribus. Homero. Aristotele. Diodoro. Marone.
Seneca, Lucano, Plutarcho, Liuio, Cicerone, Eusebio, M.
Varro. C. Mutio Scaeuola, Josepho in Appionem, Platone.

Festo, Pomponio Iuriscon. Paulo iuriscon. Terentio, Ascanio Pediano. Val. Maximo, Vlpiano, Lampridio, Pomponio Poeta, Tito, Lucretio, Fabio pittore, Maxurio Sabino, Plinio, Ovidio, Propertio. A. Gellio, Attio, Quintiliano, Calidio Valgio Ruffo, Tirone Tullio, Cassiodoro, Gratiano, Iunio, Trebatio, Fenestella, Numma Pompilio, L. XII Tab. Modestino, Valerio Anciate, Iulio Capitolino, Marcello, Flavio Vopisco, Labeone Antistio, Atteio, Capitone, Probo Æmylio, Suetonio, Prisciano, Iuvenale, Satyro, Comico, Macrobio, libro Regum, Spartiano, Tertulliano. Ces. Curtio, Act. Apostolorum, Eutropio, Elio, Crispo, Hipsicrate, Catone, Sisenna, Orosio, Iustino, Pomponio Mela, Vegetio, Plauto, Pittaro, Offilio, Cecilio, Cassio Iulio, Celio, Modestino, Seneca Tragico, Nonio Marcello, Iuliano, Frontino.

Quid quotuplexque bellum, et unde, ceteraque bellici exercitus vocabula, eorumque denominationum causae.

Ex auctoribus, Servio, Cassiodoro, Festo, Horatio, Ovidio, Livio, Cicerone, Labeone, Lucilio, Lucretio, Calistrato, Salustio, Statio, Virgilio, Terentio, Donato, Cincio, A. Gellio, Vegetio. Plutarcho, Ephoro, Calisthene, Polybio. Iosepho, Martiale, Cesare, Curtio, Varrone, Frontone, Herodoto, Columella, Quintiliano, Diodoro, Valerio, Ann. Lucano, Vlpiano. Helio Spartiano, Sabino, Cassio, Lattantio, Cornificio, Vittorino, Propertio. Bannio casso, Prisciano Herodoto. Ennio, Plinio, Martiano, Fenestella, Gaio Iulio, Capitolino, Trebatio Scevola, Petronio arbitro, Seneca, Didymo. Aristotele, Aruntio, Vitruvio, Dardano, Terentio Varre, Plauto, Homero, Flacco, Phoca, Messala, Aurelio, Opilio, Fabio Placiade, Memmio tragico, L. Apuleio, Augustino, Cesare, Massurio, Sabino, C. Claudio, Celio Sabino, Catone, Iustino, Lucilio, Claudiano. Tibullo.

De militari

De militari cultu, qui pro consuetudine Gentium & inuentis hominum varius exponitur.

De Armis & unde dicta sint.

De Armis quibus tegimur.

Quae arma ad nocendum apta, instrumentaque bellica, quibus nominibus explicentur.

De Signis militaribus.

Ex auctoribus. Val. Max. Virgilio, Iulio Capitolino, Vetio Flacco, Varrone, Suetonio, Iubba, Liuio. Seneca, Spartiano, Helio Lampridio, Iuuenale, Consentio, Cicerone, Quintiliano, Labrone, Pomponio, Cassio Horatio, Martiale Plutarcho, Lucretio, Ulpiano Gaio, Diodoro, Statio, A. Gellio, Hieronymo, Nonio, Plinio, Salustio, Iustino, Capro, Homero, Trebellio, Pollione, Racuuio, Seruio, Herodoto, Festo. C. Curtio, Iulio Higino, Euripide, Aristotele, Vegetio, Xenophonte, Socrate, Lucano, Acrone, Macrobio, Nonio, Prisciano, Nonio Marcello, Rabano, Apul. Persio, Æmylio Probo, Lucilio, Ennio, Vitruuio, Solino, Amiano Marcellino, Hieronimia, Fabio Placiade. Claudiano, Tibullo, Boetio, Genesi, Foca Orosio, Ancone, Iosepho, Firmiano, Seneca, Tragico, Lanctio, Diogene, Stratone Philosopho, Caesare, Sacra historia. Pindaro, Calimacho, Antipatre Stoico, Cornificio, Platone, Eusebio, Propertio, Petronio.

De bello nauali, & quando primum apud Romanos, quique primus nauali triumpho dignus habitus est.

Quae materies fabricandis nauibus, utilior, Caesionis item Lunaeque tempus spectandum.

De Clauis quibus iungenda est materies & cuiusmodi esse debeant.

Primus nauium usus, & prima earum forma à piscibus probata, nomina earumque quaeque.

Gubernandi adminicula seorsum primus qui inuenerit.
Ventorum numerus eorumque nomina rationes & effectus.
Astrologia nautica secundum Lune, O, Syderumque obseruationes.
Prognostica tempestatum ab elementorum passionibus & eorum quæ inde ortum habent.
Remedia periculo affectis.
Quid agendum antequam cursus in hostes dirigatur.
Quid si classis, classi obijciatur.
Fluminum transitus ex inuentis memoratu dignis.
Qui terrestres, quique maritimi maximi exercitus.
Ex relatu terra marique clarissima militum gesta.
Æmulatio gloriæ & Ducum comparatio atque præstantia.
Pœna desertorum & militum animaduersio varia, Ducibus non obtemperantium.

Ex auctoribus. L. Pisone. Catone. Aristotele. Tibullo. Varrone, Cecilio. Affricano, Cicerone, Liuio, Salustio. Isaia. Daniele, Philostephano, Lucano, Diodoro, Virgilio. Horatio. Seneca, Plinio, Lucretio, Oribasio, Homero, Andronico, Cyreste, Ouidio, Pampinio, Herodoto, Cecinna, Metrodoro Tranquillo, Nigidio, Arato. Martiale, Calio, Floro, Suetonio. Claudio, Quintillo, Xenophonte, Hetesia, Emylio Probo, Iustino. Orosio, Dione, Alimio, Fabio historico, Plutarcho, Eusebio. Cornelio, Egysippo, Josepho. Iuuenale. Æschilo, Antiocho. Aurea Capra, Darete Phrygio, Ennio, Trogo, Augustino, Theophrasto, Curtio, Eutropio, Solino.

De triumphis, quidque triumphus & unde.
De Trophæis, & unde, & in quo a triumpho differat, quodque ouem alij victoria potiti, alij Bouem, hucque alij uel Gallum immolare consueuerant.
Varia secundum diuersas gentes & nationes triumphorum genera, quod non omnibus triumphi decernebantur, & quibus.

Triumphantium insignia & ornatus.

Romanorum mores in Triumphis.

De Coronis Leges. Privatorum honores.

Merita victorum & triumphantium praenominibus sive cognominibus celebrata.

Ex strenue gestis maiorum praemia.

Superstitum non solum, sed defunctorum Ducum memoriae celebres tituli. Et de Columnis, obeliscis, Pyramidibus, arcubus, Statuis, clypeis, Tabulis, Cantarisq; ad id exaedificatis.

Ludorum celebrationes Principum ex bellis Dijs oblata.

Ex auctoribus, Plutarcho, M. Varrone, Tranquillo, Livio, Crispo, Virgilio, Junio Juvenale, Sabino Masurio, Dionysio, Catone, Verio, Aristotele. Nasone, Homero, Diodoro, Fenestella, Actio Plauto, Cecilio, Claudiano, L. Pisone, Pindaro, Calimacho. Mnestreo, Theophrasto. Claudio Saturnino, Cicerone, Graccho. Nevio, Possidonio Caesariensi. Helio Sexto, Menandro, Aedipode Sophocleo, Valerio Anciate. Plinio, Euhemero, Herodoto, Durisiano, Aristagora, Dyonisio. Arthemidoro, Alexandro Polyhistore. Butoriade, Antistone, Demetrio, Catone Censorio. L. Actio. Ovidio. C. Atacilio, C. Floro. C. Asconio Firmiano, Marcio vate. Sisinio, Capitone, Gellio, Flacco..

Finis elenchi.

AD MAGNANIMUM ET ILLUSTRISSI-MUM HEROA SIGISMUNDUM PANDULFUM Malatestam, Splendidissimum Ariminensium REGEM ac Imperatorem semper inuictum, ROBERti Valturij in REI MILITARIS LIBRUM PRAEFATIO.

CREDO EQUIDEM, NEC SUM NESCIUS DUX et Imp. inclyte Sigismunde Pandulfe, tanta est liuoris & inuidiæ nostri huius seculi malignitatisq; peruersitas, quam multos hoc meum incassuros Opusculum, quod in tanta scilicet probatissimorum utriusq; linguæ Scriptorum copia, qui accurate et eleganter rei militaris præcepta tradiderunt, ego potissimum ausus sim temere ac ieiune Libros de tanta re comminisci, in qua primum Censorum aciem struam, quam cœpti mei rationem reddam, quam de perscriptione Operis huius disserendum quicq; putem: Inter istos itaq; qui mea legent nouum immo antiquum et admirabile hominum genus fore scio, nec mihi soli ultimo hominum, uerum primis ac maximis importunum, quibus nihil rite fiat, quibus cum loqui si cœperis, fastidiant singula sua, licet non edant indignenturq;, nunquam in sententia permanentes, si veluti muta & rationis expertia vitam silentio praetereas. Nonnulli veluti sues in luto grunientes, quum norint forsan ad hanc immortalitatis & gloriæ partem, ex literarum & ingenij sui conatibus aspirare non posse, nec inuenire, nec explicare sermone quod fuerit inuentum, incassum me laborasse contendent. Et quoniam nixu ipsi suo minime iuuabuntur, nullum adiuuari posse censebunt. Alij veluti apum fuci, & improbissimi Sycophantæ solita libidine omnibus detrahendi, & ad singula quæq; carpenda proni & ingeniosi, non deerunt interpretes, qui calumni-

abuntur singulorum ordine meo pacto scientiæ famam sibi au-
cupari credentes, qui puerilis iactantiæ studio tenebuntur ob-
noxij. Cum olim consueuerint adolescentes ab insigni ac-
cusatione aliqua primum nomen auspicari. Formionis peri-
patheticæ Sectæ Philosophi: aut Sergij Galbæ persimilem me
dicent. Alij cum nitida ego ut illi cute & corpore propter um-
bram molli, nullo unq̃ vulnere admisso, de re militari: de for-
titudine ac ignauia Ducum: de instruenda acie: de loco castris
capiendis idoneo, multisq; id genus verba facturus, si ad eum ma-
xime Ducem, qui & castris nutritus sit, et exercitus maximos
duxerit semper inuictus. Erunt & alij porro difficiles, mon-
struosi, lucifugi, qui falsam scientiæ persuasionem induent:
Sub peritiæ tamen ostentatione, ac doctrinarum suarum opi-
nione multa sibi arrogantes, et intra sese nescio quid inepte
cornicantes, quiq; non tam criminibus q̃ maledictis annitentur
obruere. quorum voces tumentiaq; verba minime perhorrescens
nihilo pluris ego faciam, quam Demetrius ille, quem dicere so-
litum accepimus: eodem sibi loco voces esse imperitorum, quo &
ventre redditos crepitus; cum nihil pene intersit, qua parte
corporis sursum an deorsum turpiter sonent. Acrius ur-
gebunt alij, & conculcabunt mihi illud Satyricum: Tenet in-
satiabile multos scribendi cacoethes; illius obliti non minoris
in Satyra: Est quoddam prodire tenus, si non datur ultra.
Quos omnes etsi possum iure meo deprecutere: malim tamen
æquo animo intactos linquere: Maxime cum haudquaq̃
ex eorum sim numero, qui æmulis carere velint, et eo sint
studio & ingenio prouecti, ut nihil reprehensibile, nihil nisi
ad unguem perfectum habeant. Non pigebit igitur signa

me inconsulte praeterierint: quanquam mea diligentia & curiosa
perscrutatione Veterum ex libris explorata omnia esse sciam.
vel amicorum uel eruditorum monitu. Si vera fuerint e-
mendatione corrigere, si minus Democriti potius risum, quam
Heraclyti lachrimas sequi velle. Non enim aegre feram hanc
esse de Scriptis meis existimationem, ut qui nesciunt doctissi-
mos, grauissimos sanctissimosque viros ab aemulis, quibus re-
ferta sunt omnia, propterea talia perpessos esse intelligant, atque
ut a Poetis initium sumam, qui sunt multo antiquiores quam
historici, quam Oratores, quam caetera Scriptorum genera:
Homerus primus omnis Philologiae dux & antiquitatis parens
diuinarumque omnium inuentionum fons & origo fuit.
Haudquaquam tamen sic posteritatis studia restrinxit, quin
aemulos haberet quamplures, qui & labentem & cadentem oneri
& dormitantem eum nonnunquam appellent. Sed Zoilum
illum inprimis quod mirabere, qui a Macedonia Alexan-
driam profectus, optauit sibi cognomen, ut Homeroma-
stix appellaretur, cum sua Ptolomaeo Regi contra Iliadem
& Odysseam Scripta comparata recitaret, quanquam ante annos
mille diem obiisset Homerus. Maronem vatem Mantuanum
disciplinarum omnium cognitione ad unguem excultum, et
cuius anima, ut inquit Flaccus, candidiorem alia non tulit
terra, ab C. Caligula nullius ingenij, a M. Vipsanio reperto-
rem, ab Cornificio Euangelo, Cambillo pictore, Herennio Pe-
rillo, Faustino, Octauioque auito, ac multis alijs, non tanquam
imitatorem, uerum etiam defloratorem, et Veterum compi-
latorem, publicumque furem nouimus esse notatum. Haec eadem
a malevolis passus est P. Terentius Comicorum summus, qui
Comoediarum Prologos in defensionem Scenis dedit. Urgebant

enim Comœdias eum des Apolidoro ac Menandro transtulisse,
& á Lelio Scipioneq; in Scriptis sit adiutum, ut merito non sua,
sed aliena pro suis edentem criminarentur: Sunt qui non tam
ab his, qui tum adolescentuli forte fuere, quam á C. Sulpitio Gal-
lo, qui Consularibus ludis fabularum dandarum initium fe-
cerit, vel á C. Fabio Labeone, et M. Pompilio consulari utroq;
ac Poëta, iuris utpote quorum operam & in bello & in ocio,
at in negocio nedum Terentius, sed S. P. Q. Ro. fuerit
expertus. Quis M. Tullio Cicerone doctrinarum luce in
eloquendo ornatior? quis felicior in explicando? quis in persua-
dendo potentior? qui in arce Romanæ eloquentiæ stetit, id nec
dum inter ætatis suæ homines, verum apud posteros assecutus
ut eius non Arpinatis cuiusdam hominis, sed animatæ di..
neq; potius eloquentiæ nomen habeatur: Obtrectatorum ta-
men morsus evitare non potuit, quo minus in eorum linguas
incideret. Hunc enim Græci repetundarum dignum accusari
censent, quod ea literis mandaret, quæ haud primum ex se
forent inuenta. Criminantur alij incomposite eum loqui,
& non modo tumidum, sed redundantem in repetitione nimium,
deniq; atq; verbosum: cum tamen mos sit ei profundam
rerum scientiam sub breuitate verborum tegere. Martianus
Capella vitiosissimum in clausulis reprehendi eum, turbantem nu-
meros quadam permixta confusione dicit. Nonnulli quoq;
inter maximos viros tam prodigiosi extiterunt: in quibus
sunt Gallus Asinius Caluus, & Largius Lycinius, cuius liber
in sugillationem eius, atq; notam etiam inuulgatus, fretus
infami titulo Ciceromastix, ut scribere ausi sint Oratorem
maximum improprie atq; inconsulte locutum. Quos itidem
ut in Oratione etiam sua Vatinius testis est, ob insignem

linguæ festinitatem Consularem eius scurram minus puduit
appellare; quodque magis mirabere tanta est iudiciorum varietas.
Extat eiusdem Ciceronis de optimo genere dicendi liber; tale tan-
quam ex alto sumptum opus, ut idem in Epistolis ægre attigit,
à M. tamen Bruto, ad quem & cuius precibus scriptus erat eru-
dito viro licet & scribentis amico non probatur. Cuius De-
mosthenes in tanta Græcorum hominum eruditione oratoriæ
artis perfectis, et dicendi usu ac maiestate præstantior? Et quam-
quam cum dicturus esset concursus in audienda causa ex
omni Græcia fieri solitos monumentis Atticis atque Latinis me-
moriæ proditum sit: Attamen hic ipse huius quem modo diximus
Ciceronis aures persæpe non implet. Cuius Epicurum intol-
leranda superbia detrahentem omnibus non audiuit, Pytha-
goræ, Empedocli, Thimocrati: quem amicum licet totis vo-
luminibus lacerasse traditur, quod in Philosophia paululum
à se suisque insanis opinionibus discordaret. Democritum
à quo quæ scribebat in philosophicis cuncta didicerat, et quem
exigua mutatione verborum in omnibus sequebatur.
hunc acrius invehebat, nempe qui magistro caruisse gloriaret,
& videri vellet. Secuti sunt in hac detrahendi libidine
Epicurum Metrodorus atque Hermachus, supradictos quoque Phi-
losophos lacerantes, nec ullius magnitudini parcentes aut glo-
riæ, quando idem Epicurus mirum in modum Platonem spre-
vit, & contumeliosissime Aristotelem vexat, adversus Trita-
mum hominem in dicendi nitore tantum, ut ob divinam eius
eloquentiam Aristoteles Theophrastum appellaret. Scito ser-
mone et Attico invenitur scripsisse etiam fœminam ac me-
retriculam quidem. Fuit & Zeno ipse maledicus & asper.

nator non immodice, qui et Chrysippum Philosophum acu-
tissimum, et eiusdem Sectæ nominans contemptim non Chry-
sippum, sed Chrysippam semper diceret, nec modo qui tum
erant, Appollodorum siue cæteros Coætaneos conuitijs ac maledi-
ctis incesseret: sed parentem, immo Deum Philosophiæ Socratem
latino verbo usus quo mordacior credo esset, Scurram Atticum
appellaret. Similiter qui de Platone Xenophonteq; duobus So-
craticæ amænitatis luminibus exquisitissime scripsere, non
abfuisse ab ipsis motus quosdam tacitos & occultos simultatis
& æmulationis mutuæ putauerunt. Fuit & Annæi Senecæ
in Fabium Quintilianum, et Quintiliani in Senecam detractio
non leuis, & quanq; ambo excellenti ingenio & doctrina, Viri
eodem Cœlo geniti, quos ætas, quos professio pene vinxerit:
seiunxit tamen ideo parium, immo disparium pestis liuor, ut
nec Fabius Senecam ore pleno probare possit, nec ille de Fabio
par pari refferens, nisi contemptissime loqui. Liuium hi-
storicum celeberrimum, tametsi lacteum sibi alij; alij ube-
rem & beatum eloquentiæ fontem vocent; Canis tamen fe-
rox, fateor princeps, sed minime rudis, ut Senecæ dicta
commissiones meras, & sine calce arenam esse dixit: Sic Ver-
bosum hunc in historia, negligentemq; carpit. Cui & Pollio
patauinitatem quampiam dicit inesse. Salustianæ orationis
breuitatem, qua nihil apud eruditos elegantius, nihil potest
esse perfectius: maligne etiam reprehendere, insciteq; obtre-
ctare plerique conati sunt. Utq; ad sanctos Patres conuer-
tatur Oratio, quis Hieronymi contentiones non audiuit,
non legit, cum Ruffino Aquiliense, cum Iouiano, cum
Vigilantio, quem nonnunq; proprio, nonnunq; mutato no-
mine, dormitantem appellat, quis eiusdem cum Augu-
stino non vidit Epistolas? a quibus cum contentionis

ſtudium et voluntas forte absit, more ſanctorum, in quibus illi duo omni genere doctrina & vitæ ſanctimonia omnium iudicio excelluerunt: Æmulationis tamen non paruæ ſpeciem quandam præ ſe tulisse haud dubie viſi ſunt. Cyprianum in omni genere oratoriæ artis admirabilem, & cuius ingenij facilitatem, copiam & ſuauitatem admiramur omnes: a pe‐ ritis tamen quibusdam accuſari deridenique ſolitum legimus, & una ſui nominis litera immutata Caprianum appellari, quod ingenij tam diuitis venam ad dominicam orationem, ac humi‐ lia quædam alia literarum ignaris ſolum enodanda conuertiſſet. Ad postremum cum conſtet ingenijs omnis æui præcellentibus unum hoc venenum unamque labem inuidiam extitiſſe; Non mi‐ rum tibi Sigismunde, nec cuiquam videri debet, ſi contra me puſillum hominem & indoctum, Scholaſtici quidam & cir‐ cumforanei rabulæ latrent, atque deſæuiant. quo circa lectorem etiam humanitatis iure poſtulo, quisquis ille erit, qui viderit hæc, ne iurgijs inſectetur, contrectat uel deteſtetur. Verum ſi ab initio legerit, perlegat quoque, & in legendo, quæ alibi norit, cum nihil ſcribi omnino noua inquiſitione poſsit, minime tanquam iniqua repudiet, ſatisque eſſe iudicet, non eſſe hæc nec in compitis, neque in tabernis literarum ludi valde protrita. Illud denique peto, ut non erudiendi oſtentandique nomi aliquid magis quam reſtaurandi gratia, quæ deperdita erant clarorum virorum monumenta, quaſi maiorum de‐ monſtrationis veſtigiorum ſcripta hæc exiſtimentur, Atque ut eiuſce deperditæ rei notitia plenior habeatur; Ab ipſis, ut ita loquar, cunabulis Scriptores eius recenſebo quos & multos et praeclaros tam Græcorum quam latinorum, alia‐ rumque gentium fuiſſe comperio, Demetrium ſcilicet Pha‐ noſtrati filium: Phalereum: Democritum: Xenophontem: Pyrrhum Epirotarum Regem maximum: Iphicratem Athe‐

nienſem. Anacharſim. Sytham. Cincium. Iulium. Hyginum.
Catonem Cenſorium. Marcum Varronem. M. T. Ciceronem.
Cornelium. Celſum. Martianum. Modestinum. Marcellum.
Sextum Iulium. Frontinum. Vegetium renatum Paternum.
His minus omiſsis quæ à Romulo, Numa Pompilio, Tul-
lo Hostilio, Anco Martio, Tarquinio Prisco, Seruio Tul-
lio regibus. Ex Cæsarum vero & Augustorum familia
Iulio Cæsare, diuo Aug. Diuo Traiano, Adrianoq; institu-
ta, inuenta, commutata uel renouata sunt, quorum pene
omnium libri qui ſcripſerunt, cum vel temporum vitio,
vel iactura quadam nostra deperiſsent; illiq; ipſi qui fato
minus eſsent abſumpti, in multis deficerent, quæ ad
rem ſpectare videbantur, Suſcepi laborem nouæ huius
Commentationis, tuo tantum nomini dedicandum.
Nullus enim occurrebat alius, neq; amore aut terrore
tenere in tanto nobilium Ducum & Imperatorum nu-
mero, cui iure ſuo munus hoc dedicari dignius poſset.
Quippe qui hac ſolus tempeſtate Castrorum filius, exer-
citum patre, optimis quibusq; doctrinis, & artibus belli
imbutus, clariſsimis exacti temporis ducibus, peculiari
quadam amoris gratia militaris huius rei affectis, vitam
illorum ac gesta ſtudens æmulari, eóq; libentius id effeci,
quod Concilium Cæleſtium terrestriumq; in ſedibus im-
mortalitatis te collocaſse videbam, omnemq; inclytæ domus
tuæ gloriam, ſubditorumq; populorum ſpem in tuam pote-
ſtatem transtuliſse, ut non aliter ac Dei nutu ſine du-
bio factum ſit, q tam arduus Eccleſiæ Ro. caſus emer-
ſerit, quo heroicam diuinamq; illam virtutem tuam fa-
cile poſses ostendere. Nec ægre fretus de te audiens,

quod aliquando de summatibus viris & illustribus di-
ctum est, & literarum custodiae traditum, Ut enim
Hectorem & Achillem Troiani belli celebritas claros
fecit, innumerabilis Xerxem exercitus, & Marathonia
pugna Milciadem: Camillum, Gallum, Manlium Capito-
lij defensio: Scipiones Carthago, Cymbri & Theuthones
Marium: Pompeium Mytridates atq; Pyratae: Caesarem
Britannia, Gallia atq; Thessalia: Sic te divina signa
per omnis Italiae oras, per oes exteras nationes notis-
simum, clarissimumq; reddiderunt, Cum Eugenio Pon-
tifice maximo, omniumq; sanctissimo praeside: Tu
gentibus eius adversus egregium sane Ducem Fran-
ciscum Sfortiam socerum tuum potentissimum ac acerri-
mum dominici tunc gregis hostem: Adversusq; Floren-
tinum, Venetumq; populum Imperator invictus adesses,
ac sacrosanctam Ecclesiam eius gentibus lacream & ar-
mis oppressam, brevi temporis curriculo, contra commu-
nem omnium opinionem, ad summum dignitatis suae
culmen instinctu divinitatis mentis magnitudine du-
ctuq; tuo consilio & auctoritate provexeris. Neq; ali-
ter illum ipsum Castrensem impetum atq; conatum tuum,
qui praecesserat contra haec ipsa ecclesiastica signa, & Illu-
strissimum Tarraconensium Regem Alphonsum, Philippumq;
Mariam Insubrium, Lygurumq; Ducem bellicosissimum reor
extitisse, nisi quia maxima vi, maximoq; discrimine, mo-
destia tua illustranda erat, ac veluti Caeli temperiem
Venti Imbresq; commendant: Ita ad augendum tuae digni-
tatis cumulum, apud Pontificem, apud omne genus ho-
minum illum tumultum, hunc spectatissimum triumphum
praecessisse crediderim; ut quot in illo turpitudinis notas

extinguères, tot in te triumphales Coronæ refulgerent. Conuenientissimum præterea videbatur, ut cui merito omnia debeo, et Imperio subsum, ipsi meum, si quid esset, præ cæteris dicaretur ingenium. Sperans denique id fore, morte obita ut ad posteros aliquando non inglorius commigrem, sed viuam: Ubi si immortalitatem illam, quam omnes expetunt, pauci vero assequuntur, uel ipse non assequar: Gaudebo tamen tuo augusto paternoque nomine, cui hoc de re militari Opus inscripsi consecrauique, me diuturnam lucem & sempiternam quandam gloriam adepturum, qui fortasse sine te, qui multis me ad scribendum rationibus impulisti, in tenebris abiectus iacuissem. Sit itaque tuo tantum nomini dicatum, & quod de te mihi pollicear videas obsecro, nunquam enim huiusce libri Exordio nomen ipsum legetur tuum, quum passim & ubique gentium sublime magnificumque prædicetur, quin mihi splendoris & gratiæ plurimum sit allaturum. Putabunt enim singuli ad quos liber iste peruenerit, non parua nec inutilia se percepturos, dum tam splendidum, tam pollens, tam illustre ipsis primis apicibus nomen tuum intuebuntur & legent. Suscipe igitur clementissime ac optime Princeps Sigismunde Pandulphe gratissimis ulnis munusculum hoc exiguum licet, ab animo tamen tibi deditissimi tuique amantissimi profectum, intentusque leges, quum aspirare tibi inter plurima strepentium occupationum tuarum agmina licebit, inuenies profecto plurima in hoc opere, quæ tibi sint aut voluptati maxime legisse, aut ornamento vidisse, aut usui meminisse, quippe quæ præceptis et exemplis suis oblectare, atque instruere bene institutum animum possint. De cuius causis nil attinet plura nunc disserere, quum quidem singulæ partes eius destinatis aliquot Voluminibus explicandæ sint, quas ordine

suo tunc demum prosequar, quum praefatus fuero pauca quaedam de ipsius rei origine ab alijs pene omnibus omissa scriptoribus, quam rear ad universam etiam rei disceptationem ab alijs quoque pluribus intactam, maxime profuturam.

De prima ac secunda rei bellicae origine, apud quas nationes primum orta; et unde res bellica dicta sit, CAPITULUM PRIMUM.

Quum itaque inter omnes priscae auctoritatis viros, qui Xenophonte ac Cic. duce clariore mentis ratione viguerunt, non dubium sit per se hominis vim imbecillam ac fragilem nimis, non satis esse quo res omnes domi & foris sibi commodas ad vitam posset amplecti alteriusque indigere legitimam maris & foeminae copulam constat comparatam esse natura, ut & utilissima & maxime necessaria vitae societas iniretur, ut quod alteri plerumque deesset praesto sumeretur ex altero, tum etiam quum victus non uti primum palam et in propatulis campis, sed intra domesticos parietes ac curandus erat: necesse fuit alterum foris sub divo esse, qui labore & industria compararet, quae tectis includerentur fruges & alimenta. Quum vero parta res intra limen essent congesta, alium esse, qui & congesta servaret ad usus vitae necessarios. Iure igitur & natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam: Viri autem operam omnem & curam ad exercitationem forensem et extraneam ad inediam & vigilias, aestus & algores, tum etiam itinera & labores pacis & belli, caeterarumque artium & militarium stipendiorum perpetiendos, Idcirco natura viros quam mulieres fecit audatiores, quod necesse esset foris & in aperto vitam tuentibus nonnunquam manu & viribus

iniuriam propulsare. Huiusmodi autem homines alijs belli propulsatores & arma tenentes: alijs custodes, alijs militesq; notiori vocabulo libuit appellare, quo fit, ut haec militaris res ad commoda vitae insequenda secundum naturam apud coetus iure sociatos conciliaq; hominum, quae nostri homines Civitatem appellant, honestissimis orta & procreata principijs ad salutem utilitatemq; hominibus tradita & concessa videatur.

Eius rei originem prisca illa & obsoleta, a memoriaq; hominum multum remota mecum ipse reputans, cur ad Urbium conditores seu rei Civilis rectores referatur, non satis intelligo. Antiquissima enim rei huius bellicae initia fuisse comperio, longeq; ante urbes Legesq; conditas, ante aeris ferriq; usum adinventa, sive ad Iovem illum magnum, quem in caelo comitatum exercitu Deorum pariter & Daemonum Plato describit, Procurantes praefectos & praesides habentem, radices agentia, sive ad priscos usq; illos homines inertes, et ex terra genitos, ut Poëta meminit, Terrae progenies duris caput extulit arvis: sive corruptione aliqua, aliove quovis modo absq; parentibus natos & resuscitatos, iuris militariumq; rerum ignaros; quum nullum tunc neq; naturale neq; Civile Ius descriptum, nulla initia sapientiae, nulla dissensiones nec inimicitiae neq; bella obortae fuerant. Nam nondum vesanos rabies nudaverat enses, ut Germanicus Cae. in Arateo Carmine loquitur, nec consanguineis fuerat discordia nota: immo nec alienigenis quidem quum nulli omnino gladij, qui tunc stringerentur essent: quum poena ex cupiditate, amentia nequitia, improbitate aucta, per scelus, praedas, direptiones sanguinem & crudelitatem perfecta bellica res a beluis, vel quod beluarum more propter alimoniam & specus quae

tunc pro domibus illis rerant, unguibus & dentibus pugna-
rent. Vel quod beluarum sit perniciosa dissensio dicta &
appellata inscite videbatur. Hora quum prorepserunt pri-
mis animalia terris, Mutum & turpe pecus glandem atque
cubilia propter, Unguibus & pugnis dein fustibus, atque
ita porro pugnabant armis, quae mox fabricaverat usus.
Nisi enim hanc ab initio secundum naturam profectam
tuncque rudem ac pene fortuitam ad disciplinam peritiamque
studia primi revocassent, quales Assyrij quos primos bel-
la finitimis intulisse constat, quanquam non horrida multum
nec difficilia, quod rudes adhuc ad resistendum gentes es-
sent, nec etiam multae nec magnae, quum post Noe dilu-
uium anni non multo amplius quam mille fluxissent,
ubi Ninus Rex Beli filius, supra quem nihil praeclarum
in Lybia relatum invenio. Vesorem illum Aegyptium &
Scythiae regem, tantum remotis bella populis inferentes,
nec imperium sibi, sed populis suis gloriam quaerentes,
Victoria sola contentos, semper excipio. Omnesque a
Syriae finibus adusque ultima Lybiae, gentes nationesque
subegit, quo tempore inter sese insidiari coepere, et glo-
riam ex humano sibi sanguine comparare, sicut quales
Abantes, qui prope pugnandi ac praeter caeteros manus
cum hostibus conserendi solum peritiam habuere. Nam
ut Antiloqus, nec crebros tendunt arcus, nec crebrae
fundae expediunt Saevasque ferox Mars aequore caedes
inferet, Sed rigido geritur res cominus ense. Hac illi
apprime pugna certare periti. Euboiae genus acre virum
belloque superbum. Sicut quales Cretenses, quorum patria

prima remis & sagittis inclaruit. Siue qualis acerrimi omnium bellatorum Calybes, per quos scutum & domitum est primitus ferrum, vel ut Hesiodo quoque placet, in Creta ees, qui vocati sunt Dattyli Idei Afris & Thessalis, hanc alij partim gloriam dabant; quod ex his primitus pugnam ex equis Centauri secundum Pelion montem incolentes docuerint inire: lasciuasque vertigines implicare. Illis vero quod primi contra Ægyptios praelium fustibus, quos phalangas vocant, fecisse memorentur. Erunt & qui contra hos pugnent veluti Daci, Medi siue Thraces, quos bellicosos adeo fuisse semper non dubium est, ut ipsum Martem apud ipsos fabulae natum esse confirment. Galli vero suo quodam iure ab his quos modo diximus hanc palmam repetent, suamque omnino esse contendent; quum se Druidum sententia omnes a Dite patre, cui terrena vis omnis atque natura dedicata est, pugnae natos praedicent. liberosque suos nisi quum adoleuerint, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiantur. Atheniensibus hanc tribuent alij, quoniam eorum Ciuitas, qua nihil habuit Graecia clarius, nihil antiquius Minerua est principe & inuentrice belli armorumque Dea, quae graece Athenea dicitur, utpote quae bellicosa & sapiens regionem eligendam censuerit talem, quae sui similes viros editura esset.

Permulti denique Spartiatis concedent, quorum disciplina quid quantumque bellicis actionibus conduxerit, ut reliquos missos faciam, Maharbalis praestantissimi ducis & Xantyppi Lacedaemonii exemplis. Huius enim mercenarij militis, siue ducis opera & arte, triginta millia Romanorum caesa sunt. Regulo eorum duce cum quingentorum

equitum numero in vincula coniecto, illo Lacedemonio quoque Hannibal secundo Punico bello postquam alpibus patefactis in Italiam traiecit usus ductore et accincto ac expedito semper ad bellum milite, occidisse populi supra ducenta millia quinquaginta, et eo amplius hostium millia capisse memoratur. Quo quidem Duce, ut caetera sileam, illa maxima Cannensi mirabiliterque horrenda clade de Rom: proculdubio esset actum: nisi mora prudentia urbis obstitisset, Ipsaque militia tanta rerum agitatione longo postliminio ab interitu pene revocata fuisset in lucem, quae denique omni studio exculta, non principatum omnium, quamquam circa se essent Sabinorum, Hetruscorum, Latinorum Hernicorum, Volscorum, & Auruncorum, totiusque Italiae populorum solum Romanis peperit: Verum omnium fere remotissimarum gentium ac nationum terrarum orbis Reges ac DOMINOS FECIT.

Quid res militaris, et in quot partes distributa, secundum Iphycratis traditionem, et quod tribus rebus ut reliquae actionum, natura, doctrina & exercitatione consumitur, quodque plurimis liberalium artium studijs inhaerendum sit ei, qui se cum gloria caeteris imperaturum profiteatur. CAPITULUM SECUNDUM.

Militaris res est Civilis quaedam pars facultasque honoratissima ad reliquas Civilis potentiae partes tuendo continendas secundum naturam maxime necessaria, legitimeque ad hoc ipsum varijs diversorum temporum exemplis electione ac Sacramento adacta. Hac ut Hyphicrates tradit, in pedites, equites, phalangem, Ducemque distributa est. Manibus pedites similes sunt, pedibus vero

equites; Ipsa phalanx thoraci & pectori: Capiti autem
Imperator, qui ut Aristoteli placet, mentis atque animi instar
est. Rursus tribus hae rebus, natura, doctrina & exercita-
tione consummitur; Natura namque principijs fortes creantur
ex fortibus et bonis; estque in iuvencis, est in equis patrum
virtus, nec imbellem progenerant Aquilae columbam, ut Flac-
cus inquit; Maxima quoque huic rei adiumenta conferre do-
ctrinam & institutionem, quis dubitat, quum in praelijs
quondam omnibus artibus studiorum liberalium excultis,
veluti seminario ducum praefectorumque praecipuus honos habe-
retur: quumque ad militiam euntibus apud maiores nostros
dari soliti sint custodes atque magistri quibus primo an-
no erudirentur, quod nec Poetarum maximum praeterit de Pal-
lante canentem, atque dicentem: Sub te tolerare Magistro
militiam graue Martisque opus. Porro consuetudinis &
exercitationis ea vis est, ut dimicantium animus semper
sit pronus ad caedem, ardensque in praelijs, ad quae si inconsue-
tum militem duxeris, non secus ac mulierem videris. Et
quamquam tironum aetas veteranorum potior esse soleat: Vetera-
ni tamen ex consuetudine caeteris audendi exemplum
prae se ferent, quum videamus ex militum turba saepenu-
mero saucios effici, et quidem tironem illum, & a con-
suetudine pugnae alienum, levi quamquam ictu vulneris suspi-
cione pallentem, effaeminatissimumque eiulatum edentem.
Veteranum vero praelijs assuetum, vulneribus innutri-
tum, ac post sanguinem saepe etiam victoria potitum,
cum nonnunquam grauiter impellantur, ferantur, deijciantur,
alacrem iterum ad caedem exurgere, Chyrurgum & unguen-
ta sprenentem, quum itaque ad perfectam huius rei actio-

nem

nem hæc tria inſint, ut ante diximus, natura, doctrina &
exercitatio: neceſſe eſt undequaque expolitum eſſe debere, qui ſe p-
ſtantem cæteris profiteatur, quocirca rei huius Ducem ingenio,
~~[illegible]~~ ad diſciplinas ſingulas maiorumque inſtituta capeſſenda
docilem atque verſilem eſſe oportet. haud enim ingenij vis abſque
diſciplina & rerum plurimarum maximarumque exercitatione
aut diſciplina, ingenio & exercitatione deſtituta, conſummatum
Ducem poteſt effingere. quod ſi aliter forſan putent, falluntur
maxime, & in ſummo omnium errore verſantur, quumque nul-
la ſit ars, nulla diſciplina tam ſuis abſoluta partibus, ut non
quoque cæterarum adiumenta deſideret, ut in bellicæ huius rei
quota maxime parte inſit, ut inſtrumentis, quum alter ſpi-
cula telis et ſagittis exacuat. Alij Baliſtarum Scorpionumque
Symmetrijs & temperaturis inſiſtant. Cælatis alij frenis,
cæteriſque id genus, quæ ad hominum equorumque ſtructuram
pertinent occupentur. Non alienum cenſeri debet, ſi huic mi-
litari diſciplinæ plurima liberalium & optimarum artium or-
namenta conſtituta, quibus inhærendum putem. Sit itaque
inprimis literatus Dux, & ſaluberrima Philoſophiæ præcepta
æmuletur, hiſtorias multiplices memoriter complectatur, ora-
toriæ poeticæque facultatis non ſit ignarus, Muſicæ, Arith-
meticæ, Geometriæ, Aſtrorum Cælique rationes pro facultate
cognitas habeat. Iuris ac legum diuerſarum gentium vari-
etatem calleat. Medendi cognitionem haud aſpernetur,
Gymnaſticæ & militari exercitationi ac otio, bellicisque po-
ſtremo rebus alijs ad laureas & triumphos, tanquam maxime
neceſſarijs totus incumbat, quæ cur ita ſint, ſeorſim hæ
ſint Cauſæ.

omnia revocantis: Sed ex hoc facilior est coniectura, quantum literis tribueret. Quippe qui cum caeteris rebus concertatores inesse sibi non aegre ferret; in his ne aemulum quidem vellet habere, quae animi excolendi cura, quod studium Antigono praeclaro etiam Macedonum Regi fuerit, facile percipi potest, ex Perseo Philonideque eius praeceptoribus, atque ex his ut refert Appollonius Tyrius, quae et Zenone ad eum in hunc modum conscripta sunt: Antigonus Rex Zenoni Philosopho salutem. Ego fortuna me quidem et gloria vitam tuam anteire existimo, caeterum disciplinis studijsque liberalibus et praefecta foelicitate, quam tute possides, longe abs te pelli sentio. Quocirca te orare statui, uti ad me proficiscaris, id mihi persuadens, te preces meas minime irritas fieri passurum. Tu igitur modis omnibus enitere, ut tuo contubernio fruamur, hoc pro certo habens, te non mei tantum, sed omnium simul Macedonum eruditorem fore: nam qui Macedoniae Regem erudit, atque ad virtutem imbuit, eum et subditos quosque instruere ad fortitudinem et probitatem certum est; nam cuius modi fuerit dux, tales ut plurimum subditos fieri necesse est: nec ab re aliamque ob causam, si Principi literarum Homero credimus, Peleum Regem Achilli filio Phoenicem praefecisse ferunt, quam ut illius non solum dicendi sed gerendi quoque usu pariter incalesceret, clariorque evaderet. Quid ille Themistocles, quem ego Graeci sanguinis virorum clarissimum, et unum ex omnibus historicis Graeciae callidissimum et prudentissimum Imperatorem ausim dicere? Nonne in disciplinis percipiendis praeceptores habuit, et eos quanquam Anaxagoram et Melissum Philosophum, Eunnistes imbecotus affirmat tamen temporum ratione diligenter inspecta

qua illum vacaſſe constat, M. Hesyphilo aſsentiendum magis videtur: quippe qui eum Phrearei diſcipulum fuiſse aſseueret, ad eum solum rerum ditionem, quam bellica rei facultatem dicimus capeſsendam: quamquam natura bonitate fidens prius ipse contemſerat. Dyonem Syracusanum omni diſciplinarum genere erudiuit Plato, cuius quanto deinde studio Dionysius iunior ad se flagitarit aduentum, quantique eum fecerit, utpote qui illo tempore plus caeteris amauerit Archite Pythagorei Scripta ad eum demonstrat epistola. Valuit etiam apud veteres diu eiusdem Platonis sententia, qui tum denique respublicas censuit eſse beatas, Si aut Philosophi regnarent, aut reges philosopharentur. Nec Isocrates alijs artibus Timotheum Cononis praestantiſsimi Imperatoris filium summum ipsum Imperatorem, virumque doctiſsimum instruxit. Quid ipsius Epaminundae summi Philosophi, summique Ducis eruditio, quam in eo praecipuam fuiſse accepimus, nonne ea quoque in Lysiam Pythagoreum refertur. Archelaum prudentem rei bellicae naualiumque commentorum praeliorum adeo literarum studijs inhaerentem nouimus, ut Euripidi tragico consiliorum summa cederet omnem; Cuique supremam haud prosequi contentus Rex, et sumptu et impensa funeris, secta barba et attonso crine maerorem quem animo ingentem conceperat vultu publicauit. Pyrrhum quoque Epyrotarum Regem maximum bello non solum lectitaſse libros, cum eſset Rex. verum etiam multa literis demandaſse rei militaris praecepta nouimus. Paenorum dux inclytus Hannibal vir tantus, tantisque confractus bellis nonnihil temporis etiam literis tribuiſse dicitur cum eſset in castris, Quippe qui praeter Sylenum Sosylao Lacedemonio literarum Graecarum usus est doctore. Tradunt et Alii

sas Virgines cum Libero patre profectas in Castra,
hisq; cum bonis artibus apprime eruditae essent, dux ille
oblectabatur. Secutus est eum Syllenus quoq; pedagogus
ac nutritor, optimorumq; institutor studiorum, qui ei
plurimum ob virtutem ac gloriam resq; bellicas contulit
ornamenti. Nec admiraberis Mytridatem Ponti regem
clarissimumq; ducem annos duos & septuaginta natum
secum Philosophos omnisq; immensae sublimitatis semper
habentem, omniumq; ante se genitorum studia literarum
aequantem facile vel superantem: Latini vero duces vel
Romanorum Proceres etsi non sint eruditione externis
forsan pares: oes tamen fere docti & literis clari eva-
sere. Nam Cato primus Portiae gentis animi vigore prae-
stantissimus, literis etiam expoliri praestantissimum censuit,
quam sero inde existimari potest, quod Latinis jam pridem
ab Q. Ennio vero jam senex & in Sardinia Praetor graecis
literis eruditus est, adeoq; ut probabilis prisca illa Eloquentia
non solum orator & historicus, sed juris consultissimus,
literarumq; omnium cupidissimus fuerit, quarum etsi senior
ut ante diximus, studium acceperit tantum, tamen in eo
progressus est, ut non facile exprimi queat, neq; graecarum
neq; Latinarum rerum quidpiam quod ei fuerit incognitum.
Huius quoq; successor ac propior aetati nostrae alius Cato in
literis disciplinisq; percipiendis tardior licet esset: Sarpedone
tamen pedagogo primum ex Antipatro Philosopho ac Tyrio
excultus, deinde tam inexhausta legendi aviditate fere-
batur, ut veluti librorum heluo maxime Stoicorum, nedum
inter domesticos & privatos parietes, sed ne in Curia qui-
dem contra inanem vulgi opinionem, cum Senatus cogeretur

sedens sese contineret, quo minus obuoluta circum toga eos lectitaret ad animi cultum quasi quendam humanitatis cibum nihil studio Reipub. adimens. Et Scipionem Affricanum superiorem a re militari atque urbana studium ad literas reuocantem legimus, et quamquam ingenij eius monumenta nulla extent, nulla literis mandata inueniantur: non tamen sine literis pierijsque artibus arma exercuisse scimus, Semper enim eius, ut Poeta Claudianus meminit, haerebat doctus lateri castrisque solebat omnibus in medias Ennius ire tubas. Cumque felicibus auspicijs victor rediens, subacta Carthagine triumpharet, sicut suum bellica: ita Ennij caput Martia uoluit Laurea insigniri. Et quod maius mirabiliusque fateorre ipsius Poetae Statuam et effigiem in monumentis et sepulchris Corneliae gentis collocari, clarumque illud nomen, immo uero spolium ex tertia orbis parte raptum in itinere cum Poetae titulo legi ratus, rerum suarum memoriam extingui non posse, si literarum illius diuini Poetae lumen accederet. Paulus Emylius deuicto Perseo, romana disciplina qua ipse doctus erat, ut filij etiam imbuerentur summopere curauit, cumque ob rem ipsam petijsset ab Atheniensibus, uti sibi quam probatissimum philosophum mitterent ad erudiendos liberos, victorem item ad triumphum exequendum Athenienses Metrodorum elegerunt, professi eundem in utroque desiderio praestantissimum, quod ita Paulus quoque iudicauit, neque hoc contentus Paulus, cum quid ocij ex publicis muneribus superesset, eorum eruditioni interesset. Miro erga filiorum eruditionem amore succensus. Nullum a studijs literarum diem intermisisse Jul: Cae. traditur, qui Poetarum collegium communium studiorum causa, cum pre ocium

liceret, ingredientem & in maxima difficultate itinerum & in medijs bellorum æstibus scribentem libros et legentem simulq; dictantem et audientem frequenter accepimus.
Diuus Cæsar Augustus, diui Julij filius, tanto paternis vestigijs studio inhæsisse traditur, ut grauissimis bellorum & imperij curis oppressus, & coniuratorum obsessus insidijs horas & momenta colligeret, nec ullum tempus inutiliter labi sineret, Appollodoro Pergameo magistro dicendi usus, nec eo contentus ad diuersa studia literarum ineunda, pter Sparaceum Philosophum, & Asinium Pollionem, Valerium Messallam, Pariumq geminum clarissimos dicendi artifices, Virgilium Maronem, & plerosq; alios illius temporis Poetas habuit secum non tam Imperio, quam dulci conuictu, & morum comitate à sodalitio in omni vita comites: Horatium Flaccum inprimis, ut ad Julium Florum de se taliter scribentem legimus, Ciuilisq; rudem belli tulit æstus in arma, Cæsaris Augusti non responsura lacertis, Unde simul primum me dimisere Philippi, decisis humilem pennis, inopemq; paterni Et laris & fundi paupertas impulit audax, Ut versus facerem. Ouidium nec minus deinde, qui hæc ait: Illa dies Lybicis qua Cæsar in oris Prefita magnanimi contulit arma tuba, Dux mihi Cæsar erat sub quo mefuisse tribunus glorior officio pfuit ille meo, Hanc ego militia sedem, tu pace parasti Inter bis quinos usus honore viros; Quamq; hunc suo indignum contubernio, tandem vindicans in Scythiam, ubi diem obijt, relegauit, Cuius relegationis asperitatem diuturnitatemq; his verbis suis questus est: In Scythia nobis quinquennis olympias acta est. Jam tempus lustri transit in alterius. Prestat enim fortuna tenax, votisq; malignum Opposuit no-

stris inuidiosa petens. Ex his autem & utriusque linguæ auctoribus, quos studiosus Augustus lectitabat, illa cupidus hauriebat, quæ uel præcepto uel exemplo ad eruditionem, vitæ morumque elegantiam pertinerent, priuatæ uel publicæ disciplinæ, Hæc & memoriter annotata tenens, quum Rex exigeret uel amicos uel notos exercitus, uel prouinciales aut urbanos magistratus tali annotatione ad uerbum excerpta commonefacere solebat, ut ea non sibi primum, sed antiquis iam tunc curæ fuisse persuaderet, id denique ex talium auctorum eruditorumque hominum ingenijs uno tempore confluentibus assecutus, ut non minus his, quam orbis Romanis legionibus illustratus sit. Nam quid tantum sibi conferre potuerunt quinque & triginta illæ tribus Romani Po: uel tot bellicosissimæ legiones, quantum uel Maro solus heroico, uel Flaccus heroico simul & lyrico carmine contulit ad nominis sui diuturnitatem, interiere illi quidem cum Duce suo, Cæterum tantorum Poetarum præconio eius res clarissime gestæ nunquam defituræ supersunt. Fuit in Lucullo mirabilis quædam ingenij excellentia, maxima literarum totiusque Veteris Academicæ Philosophiæ cognitio ac elegans dicendi copia, qui & Ascolonitam Antiochum acutissimum doctissimumque dicendi artificem, amicum sibi sociumque vitæ fecerit. Simili quoque ardore P. Crassus in Castrensi expeditione, quum in Asiam ad Aristonicum Regem debellandum Consul traiecisset tantum præter latinam græcæ linguæ ardore insedisse perhibetur, ut eam in plurima diuisam genera per singulas partes eius ac numeros penitus cognosceret, quæ res maximum

ei omnium amorem conciliauit. Nec Syllam illum beatū atq; fælicem, nec Pompeium quidem magnum Imperatorem, nec Q. Fabium, nec Marcum Brutum: nec Traianum, nec Adrianum, nec Maximum: nec M. deniq; Antoninum Aurelium, qui ob literarum Sapientiaq; studium & ardorem Philosophus dictus est, ab hac egregia literarum cognitione alienos fuisse comperio, quum et Orationes & Epistolas, & Libros scripsisse memoriæ proditum sit: In maximam quoq; & amplissimam tui nōis laudem cedit, magnanime Princeps Sigismunde, multum lectitare, multum audire, disputare, patienterq; refelli; quumq; plurima scias, & oīa bonarum artium semina cælitus tibi concessa, communis oīum eruditorum teneat opinio; quotidie tamen aliquid discere, nonnullis horis liberis Sapientumq; Colloquijs insistere in Conuiuijs publicis & priuatis, grauissimis ac profundissimis rerum naturalium quæstionibus & rationibus oblectari: ingenijs illustribus Oratorum & Poetarum tui temporis fauere, copijs & honoribus illustrare, Sacras ædes instaurare, Bibliothecasq; nouas maximis impensis tuis illis erigere, data nisi ac plerisq; alijs librorum perquirendorum facultate, non ætati tuæ solum: verum posteritati profutura, quo quid melius? quid Summo Duci ac Principe ad immortalitatem dignius esse queat? nec scio, nec satis intelligo. Maximè, quum cum ea tria hac in iuuenili ætate tua adeptus videare, quæ multis senio denegata sunt, vel gerendo scilicet aliquid magnum & illustre, quod de te scribant autores idonei, quod plerisq; tam Poetæ quam oratores & historici faciunt, vel scribendo aliquid, quod legant posteri, qualia sunt plurima materna humanarum diuinarumq; rerum Carmina elegantissimè per te edita, & multis iam oris ac varijs regio.

nibus decantata, uel insigne aliquod opus extruendo, eri-
gendoq; veluti arx nobilis, siue maius Castellum sui no-
minis, eo astu militari & arte bellica p̄cellens, ut eius
pulchritudo, situs atq; dispositio non ciuium modo, sed om-
nium oculos intuentium in semet haud immerito alliciat
atq; presteingat. Campi enim planicie undiq; est perspicua.
Loci species moenibus paribus, primo uersus urbem ambitu
hemicycli formam habens, promuralis eius vix credibilis
relata profunditas, quæ pyrramidum instar proclinis à
fundamentis erigitur, Amplissima latitudine, ad summita-
tem altitudinem pedum quinquaginta, fenestris centum
sexaginta supra terram, totidemq; infra ex ordine per
interualla quædam diuisa, dimissis, ubi balistæ lapidum ac
sagittarum ad propulsandos hostiles impetus, ac om̄em intesti-
nam seditionem, si quando contingerent, collocentur. Fasti-
gij autem spacium, crassitudoq; tanta, ut plures occurrentes
sese minime impediant. Fossa prima interiorq; quam per-
ennis fontis aqua interfluit centum pedum latitudine
quinq; & triginta eoq; amplius altitudine. Totius molis
ambitus, qui coctili latrculo & perpolito est lapide, tre-
centos quinquaginta passus per uniuersum complectitur
spacium, ex altera parte & postrema, quæ vergit in
quadrum, pomerium & murus communis urbis est
duplici ponte ac turri latitudine, supra quam cuiq; credi-
bile sit, ad eius tutelam cum binis propugnaculis & crate
ferrea arca interius amplissima, & puteo utrinq; mira-
biliq; habitationum serie, suoq; custode distincta à fronte
urbem ipsam prospicit, primoq; in vestibulo vallum custo-

dibus munitum, porta perexigua, duabus deinde latissimis
supra fossam turribus de industria editis, viridi prima puni-
ceo colore, altera ligneo ponte gemino versatili ac pensili.
Hoc transgresso, spacium & area quaedam molem totam
ambiens, inest quaedam terra ad primi muri firmitatem
egesta & opplita. Alterius deinde muri altitudo quinqua-
ginta quinque: Latitudo vero viginti pedum eminet spa-
cio. Turres sex octuaginta pedum altitudine a fundamen-
tis latissimis ad summum pene fastigium terra oppletae,
undeviginti ulnis quam murus iste altiores sunt. In sum-
mo autem consummationeque cuiuslibet turris pedum latitudo
decem & quinque, ubi ab omnium turrium latere habitacula
defensorum octo fenestris ad balistas simili modo lapidum
sagittarumque sexdecim aeque disposita sunt: Huius autem
muri medium a dextris occupat lapis quadrato marmore
ornatissimus, qui ut carmen literis aureis incisum indi-
cat, Sigismundum Pandulfum totius molis auctorem cele-
brat. Porta deinde praelustris ad laevam paulo ingredientibus
cernitur, marmore calato ac praeclaro artificio ad unguem
expolita. Et cuius summum Elephantis ex Alabastrite In-
dico antiquissimum Malatestum insigne, auro plurimo, &
auctoris sui Sigismundi Pandulfi nomine maiusculis qui-
busdam literis praefulgens circumseptus est. Media autem
loci totius intercapedine murus quidam medius arcem
geminosque eius custodes, area etiam sua, puteo & fabrili
domo discriminat, penes quem sublimis regia sua est,
non aeque quadrilatera basi a fundamentis quam latissima,
triplici portarum obice, cataractis imminentibus muris

ac propugnaculis minitantibus, suo custode, multiplici
habitatione, puteo profundissimo: ornatissima ad ascenden-
dum Cochlea. Armamentario omni telorum & tormentorum
genere referto, minaci proceritate mirabilis, ut pote quæ
altissimorum cacumina montium superet, ac maris æquo-
ra laté prospiciat. Præterire denique nequeo, quod ab ini-
tio institueram, quum sit non Ariminæ tantum Urbis & ar-
cis firmissima salus & tutela, sed Italicæ magnificentiæ vera
admiratio. Tota namque mole persilis quum sit, plurimos aditus
atque recessus habens, & á quibus armati exercitus urbem
utrinque per abditos specus educi possunt, nullo incolentium ci-
vium percipiente, quoque ab omni externa oppugnatione intesti-
naque iniuria esse queat immunis, altera extrinsecus laté pa-
tens instar similiter amnis irrigua circumfluit fossa magnæ
mentis & excellentis ingenij opus sané, utrinque enim per
ambitum latissimis est firmissima, muris cum propugnaculis
& aggeribus: Densissimis deinde turribus á fundamentis
erecta, angustisque, ut supra, munita fenestris aqua ac terra
tenus cum defensorum habitaculis paribus, machinis ac sagittarijs
æquè dispositis, tanta firmitate, tam mirifica, utrinque fossæ
interstitij habitationum dispositione, ad peditatum omne equi-
tatumque continendum, ut dissoluere eam nec crebri arietum
impulsus queant, nec metallicæ vis ulla machinæ possit di-
ruere, incertumque, munimentum loci huius ne tutius an pulchri-
tudo plus admirationis apud homines sit habitura. Taceo sacras
celebresque Deo dicatas ædes, Prætereo Fortunæ fanum. Scenam

gallicam, cætrasq; per te instauratas urbes, erecta oppi-
da, constructas arces, sexcentaq; id genus, nomen tuum
literis ostendentia, qua una in re, si te cæteris huiusce
ætatis Principibus conferamus, ut regibus omni genere lau-
dis excellere, iure ipso ꝑficeris. Maxime quum hæc glo-
laus latissimis defixa radicibus innitatur, & solida adeo sta-
bilisq; sit & in infinita secula duratura, ut nec vetustate cor-
rumpi possit, nec ex memoria hoium oblivione deleri. Quam
laudabilis igr & imitatione digna tui & horum quos modo di-
ximus Principum vitæ institutio, qui prima vitæ tempora
& media patriæ, extrema vero sibi impendunt, ut ipsæ leges
monent, quæ maiorem annis ocio reddunt, quam Lycini, Domi-
cianiq; I. Cæsaris & aliorum quorundam improbanda detestandaq;
quos fortuna opibus loco imaginum domesticarum splendore
ac dignitate cæteris ꝑfecit. E contra vero ipsi vitio suo, li-
bidine, ignavia, turpiq; ocio inquinati exciderunt. Ille enim
literas vomicam, virus ac pestem publicam appellare solitus
erat. Alterum quum satietas hominum aut honesti cuiuspiam
negocij aliquando odium occepisset, vellentq; illam ex pure
curam & sollicitudinem ex animo, & voluptate aliqua refici:
Incomitatum se intra regios parietes singulis diebus recipientem,
clausis foribus nihil aliud amplius quam muscas captantem
acutissimoq; stylo ꝑfigentem accepimus. Sed origo illum rusti-
ca forsan excusat. Etsi enim ad Cæsareum usq; nomen ascen-
derit: naturam tamen subrusticam & agrestem haudquaq;
exuerat. Verum enim est illud Flacci, Fortuna non mutat
genus. Huius vero tam fœdo studio, tam abominandæ
occupationi & suis principatus initijs, quibus is delectabatur

aucupijs, venia fortasse danda esset, modo temporis reliquum claris actionibus consumpsisset, nec ex optimis ex traris faci noribus maiore odio quam ex hoc ridiculo negocio nomi nandum se posteris prostituisset. Quid plura? Nullum ferme Romanum fere Imperatorem, qui caeteris omnibus exemplo sunt, praeter C. Marium unum, sive M. Marcellum huius egregiae literaturae expertes fuisse comperies, quique literarum studia saltem praeter hunc unum quem paulo ante diximus Lycinium, non probarint, non admirati, ac summo quodam studio prosecuti sunt. Obstrepant ut libet, & irrideant alij nostri temporis Duces, nostrique reges ac Principes, qui virtuti bellum ac literis indicunt, simulatoque contemptu vel ingenij tarditatem vel segnitiem suam ac socordiam de tegunt. Audacter tecum dixerim Sigismunde, supellex regia & augusta & ornamenta Ducum & Principum erant olim libri & literae. Unde illud Pysistrati probatur ab omnibus, qui Atheniensium Tyrannus quum esset, hanc divinam librorum supellectilem civibus suis primus ad legendum invulgasse publiceque proposuisse dictus est, quos deinceps accuratius eorum numero ab Atheniensibus aucto, Xerxes Athenarum urbe potitus abstulit, asportavitque, iussit in Persas quosque itidem multis post saeculis interiectis, Seleucus Rex hic & Nicanor dictus, in Graeciam, inque ipsam Atheniensium urbem, uti condignum fuit rursus censuit reportandos. Incaebuitque sic cura & voluptas quaedam permultis cogendi in unum volumina diversarum gentium, diversarumque artium; ut Alexander, & ei qui successore in conficiendis Bibliothecis animum intenderent. Sic magnus atque ingens

postea librorum numerus, ac pene incredibilis in Egypto
conquisitis atque confertus est. Ad quadraginta enim, vel
ut alibi reperio quadringenta, ut Orosio & Senecæ, septin-
genta fermè, ut Gellio & Amiano Marcellino placet, sep-
tingenta voluminum millia Ptolomæis Regibus vigilijs in-
tentis composita, bello priore Alexandrino dum diripitur
Ciuitas dictatore Cæsare à militibus forte auxiliarijs in-
censa classe flamma partem vrbis inuadent, qua tum
singulare profecto monumentum curæ studijque maiorum
condebatur, conflagrasse produntur, quod elegantiæ Re-
gum curæque opus egregium fuisse ait Liuius, quem Se-
neca carpit, non id elegantiæ curæque Regiæ opus dicens:
sed studiosæ luxuriæ, immo ne id quidem, sed seipsum con-
quisitis spectaculis inaniter ostentantis; & Liuij tamen
dictum & Ptolomæi factum utcumque forsan regiæ opis ex-
cusant, & in longum publicis usibus prospiciens primum,
ac consulens immortalitati tantorum virorum, in hoc tamen
certè laudi dignissimus, quod sacras literas non utiles modo,
sed necessarias summa diligentia atque impensa per electos
ad tantum opus viros in Græcam linguam ex Hebræo fonte
transferri fecit. Parem curam & studium cogendorum simul li-
brorum secuti sunt ex Ducibus primoribusque vrbis Romæ
plures eorum, primus Æmylius Paulus Imp. per se potentissimo
Macedonum Rege deuicto. Deinde Lucullus è Pontica præda.
Post hos Iul. Cæsar dato M. Varroni negocio, Bibliothecas
vtriusque linguæ quam maximas posset comparandi, dirigen-
di publicandique. Probatur quoque in hoc Domitianus, qui
liberalia studia, licet Imperij initio neglexerit: Bibliothecas

tamen

tamen incendio absumptas reparare curasset exemplaribus undique petitis, missisque Alexandriam qui describerent emendarentque.
Tollitur in caelum prae caeteris & Asinij Pollionis Romae simile inuentum, qui primus Bibliothecas graecas, simul atque Latinas additis auctorum imaginibus dicando ingenia hominum R.P. fecit, quae an priores et maiore librorum copia nisi an Alexandriae & Pergami, qui Bibliothecas magno certamine instituere, non facile dixerim. De priuatis ausim dicere non regios huiusmodi apparatus, sed alios aequantibus facile uel superantibus. Sereno quidem Samonico ingenti doctrina uiro, sed maiore cura pulcherrimarum literarum multorumque uoluminum, duo & sexaginta millia librorum fuisse legimus, quos omnes Gordiano iuniori, cuius patri fuisset amicissimus ille moriens reliquit, nobilem sane thesaurum, & praeclaram generosi animi & humani generis haereditatem. Hanc igitur graecarum & latinarum literarum copiam, diuinamque librorum supellectilem atque pretiam tanquam maximum absolutissimumque mortalibus bonum, summopere perquirendam, in delicijsque habendam futuris ducibus ac Imperatoribus censeo, interdumque Corn. Celso assentiri cogor, qui ait, Summum bonum sapientiam, summum autem malum dolorem Corporis, quum nec eius ratio mihi uideatur absurda. Nam quoniam duabus, inquit, partibus constamus, animo scilicet & Corpore, quarum prior melior, deterius Corpus est, summum bonum est melioris partis optimum. Summum autem malum est pessimum deterioris. Est autem optimum in animo Sapientia, est in Corpore pessimum dolor, Ut igitur summum malum dolore, sic summum hominis bonum sapere, ut opinor sine nulla dubitatione concluditur, quod qui assequi potuerunt, si non

ad ostentationem, sed ad decus, dignitatem, ad commodum ac Patriæ utilitatem, hi mihi videntur fœlicitatem ac beatitudinem facile posse contingere. Alia quidem bona humana si cum hoc conferantur parua sunt, ea quidem & exigua, & ab hoc quam longissime dignitate constantiaque remota. Præclarum quidem scio dices Sigismunde est multis imperio eminere, sed speciosa magis quam tranqlla Imperij facies est, & qua nulla curiosior, nulla minus libera, immo nulla magis serua, ut Senecæ placet, conditio est. Gladijs enim cervicibus impendentibus imminent hastæ undique & spicula, ipsi custodes timentur & comites, nihil non ausuri ira illa uel inopia uel auaritia militari, ad quævis facinora facile irritante. Sic Pertinax non ab alio quam à suis militibus interfectus est. Sic postmodum duo maximi pater & filius. Sic Balbinus & Maximus, sic Probus dux castissimus, Sic Gratianus & Valentinianus iunior optimi fratres, ille à suis legionibus, hic à suo comite proditus. Sic innumerabiles alij à suis hostibus inuicti, suis exercitibus perire, et quos milites socios ac comites appellabant inuenere carnifices, Adde quod ois ætas in Imperio reprehenditur, Senex enim quisque inhabilis videtur, iuueni quoque additur & ferox. Pulchra est generis dignitas; sed quid aliud quam aliena ex progenitorum meritis proueniens laus videtur. Preciosæ diuitiæ; sed externa rapacis fortunæ munera, quæ dum quæruntur cruciant. Parta oblectando molliunt cupidinemque succendunt, quæ illa pro sua libidine perturbat atque premiserat, cui uictum tradit, aufert habentibus, et rursum quum visum fuerit non sperantibus reddit, eorumque bonos simul & malos sine ullo discrimine atque delectu participes fieri sinit. Illustrissima rerumque omnium blandissima

est gloria, sed instabilis & periculis multis obnoxia, utpote quæ sæpius fortunæ quam virtutis est beneficium: quâ & nihil inanius esse Theophrastus dixit, nihil perniciosius Satyricus: Patriam namque obruit olim gloria paucorum, & laudis titulique cupido. Formæ dignitas grata est, sed vel fragile bonum, vel nulla potentia formæ est, inquit Naso, quam & alienum quoque bonum. Bion. deceptionem tacitam. Theophrastus, modici vero temporis tyrannidem appellavit. Socrates, naturæ privilegium. Plato, regnum solicitarium. Carneades, eburneum detrimentum. Theocritus, vitæ flosculum celeriter decidentem. Satyricus, festinat, inquit, decurrens velox flosculus angustæ miseræque brevissima vitæ portio. Dum bibimus, dum serta, unguenta, puellas, poscimus, obrepit non intellecta senectus. Iocunda valetudo, sed inconsulta iocunditas, quæ negligentes & incautos facere soleat possessores, & persæpe morbos accersere, quos malæ valetudinis intentio declinasset. Optabile robur, at nullæ tantum corporis vires, quæ vel labore, imo dico vel morbo acri, vel cuncta rodente senio non frangantur, non conficiantur. Sic Herculem domitorem gentium ab hominibus invictum vis latentis mali vicit. Sic Milonem Crotoniensem Athletam illustrem patulis in parte media hiscens ramis arbor una detinuit, dilacerandumque hominem feris præbuit. Litterarum autem & humanarum rerum disciplina cum virtute coniuncta har ōra declinare & effugere posse videntur incommoda. Hanc enim non casus nec fortuna violare, nec calumnia auferre, nec morbus corrumpere, nec ferrum minuere, nec labefa-

etate senectus potest. Immo quum cætera tempori cædant, sola hæc literarum monumenta temporis diuturnitate pubescunt.

QVAM MAXIMOS HVIC DISCIPLINÆ FRVCTVS AFFERAT PHILOSOPHIÆ ET HISTORIARVM COGNITIO, QVIQVE MAXIMI DVCES HISTORIAM SCRIPSERE. LIBER SECVNDVS.

Multa igitur literarum studia, quum sint ut ante diximus Imp. inuicte Sigismunde Pandulphe, quæ summum decus & ornamentum Ducibus queant afferre. Erit & inter hæc illa præpollens Philosophiæ, tum historiarum omnis æui summopere peroptanda cognitio: Nam qui docti & excellentis Viri, et usque sunt grauiter ac perite locuti, oem uiuendi rationem ita distribuunt, ut pars altera sit in Præceptis & institutis: pars altera in Historijs collocata; Illa enim uiuendi rationem & legem quum præ se ferat, tradatque hominum officia, quid sit honestum, quid turpe; quid utile? quid quemque deceat? quid non, et cætera quidem acri ingenio excogitata, in medium afferat; cum tamen per sese explicantur, segnius legentium animos excitant, factique quodammodo incredibilia indicantur, Ubi non præclara rerum

ac temporum testis accedit historia, faces quasdam ac sti-
mulos sic comparat, ut obscurum haud sit mentes hominum
ita tepescentium clarissimorum facinorum memoria, ad
gloriæ & immortalitatis studium uehementer accendi;
quod genus Pythagoræ, Democriti, Platonis & Aristote-
lis, cæterorumque Philosophorum præcepta iubent, ut acer-
bissimos cruciatus, & maxima uitæ discrimina ineamus;
ut fidem iureiurando hostibus datam, non fallamus, ut
coniunctiones, pactionesque bellicas & hostiles non per-
turbemus; eorum quidem probabitur oratio, ad rem aut
proficiscentibus torpebit animus, perhorrescet, cabetque. Quod
si L. Bruti facinus in expellendo Tarquinio, aut Scipi-
onis Nasicæ inuicti animi magnitudinem & robur contra
Tiberium Gracchum, aut M. Attilium Regulum, Cassium
Scæuam Centurionem; Attilium militem, aut L. Siccinium
Dentatum plebeium tribunum, uel Cynegirum quempiam
ex historiarum monumentis, quasi testes adduxeris, quis est
adeò uecors, adeò exanimis, ut eorum exemplis non exci-
tetur? non animetur? non impellatur ad Patriæ incolumi-
tatem, ad sui suorumque salutem uindicandam, conseruandam.
Discrimina mortesque pro nihilo ducat, Sic enim Myltiadis
trophæa somnos eripuisse Themistocli, sic alij sunt adimitan-
do præstantissimos Duces Alexandros, Scipiones, Fabios
Catones, Regulos, Cursores, Valerios, Marcellos, Æmilios,
Cæsares denique ac reliquos innumerabiles crebro rumore
uirtutum suarum incredibili ardore compulsi. Porrò si
aliam historiæ uim libet inspicere, reperiemus eam non
minimam nec mediocrem ducibus in consultando aucto-

ritatem & in gerendo peritiam accommodare posse. Quod si veterum res gestas memoria repetamus, inueniamusq; maximas respublicas praecellentissima regna, potentissimos diuersarum gentium populos grauissimo senum adoleuisse, floruisseq; consilio, quod si temporum diuturnitate multarum gentium vertigine, et experientia multa scisse, permulta vidisse credentur, quanti faciemus totius antiquitatis studiosos hoies atq; peritos, quibus non unius senatus & imperij, neq; unius aetatis, sed omnium pene gentium, omniumq; seculorum res visae cognitaeq; sunt, quae oia Cicero noster Historiam describens paucis & his quidem verbis expressit: Historia est testis temporum, lux veritatis, memoria vitae, magistra vitae, nuncia vetustatis. Ex qua descriptione temporum rationes hominum res gestas uniuscuiusq; vitam, naturae formam, Cogitatus, Consilia, mores, naturae insolita opera, fortunaeq; insperatos euentus accipies, hac in re aderit quoq; Scriptorum genus quasi Castrense egregium sane atq; pollens, quos ad pacis usum belliq; tempora, legere atq; manu versare operaepretium sit. Verum apud exteros quidem Herodotus ille imprimis atq; Thucydides; ille enim Persico bello merens quo tempore Xerxes in Graeciam duxit exercitum, quantum hoc dicendi genere valuerit, eius Historia elegantissime scripta declarat. Hic vero non secus cum in re bellica aliquandiu versatus esset, tandem se contulit ad scribendam historiam, in qua ita claruit, ut cum eius fama in bello non obscura esset, maiorem ex eo studio, quam ex armis sibi laudem & gloriam compararet. Idem

etiam de Timotheo Cononis filio liceret dicere, qui quum summus Imperator fuisset, elegantissime prescripsit histo- riam; & quod magis scio admirabere: Si Probum non lege- ris Hannibal Pœnorum dux inclytus tot tantisque bellis implicitus, de C. N. Manilij Volonis rebus in Asia gestis nonnulla ocij solitudinis & ingenij sui græcis literis monu- menta reliquit. Josephus hebræus genere, & Galilæorum Dux, à Vespasiano captus, Titoque filio eius relictus Hiero- solymis Romam veniens, nonne bellum, quod cum Roma- nis gessere Judæi omnium maximum atrocissimumque Septem Libris digestum patri filioque Imperatoribus obtulit, Statuamque promeruit. Mitto alios antiquitatum libros ab exordio mundi ad quartum decimum usque Domitiani Cæsaris annum ab eo quoque quorundam sententia ita uti sunt apud nos latinis literis et orationis venustate conscriptos. Sunt qui eum scri- psisse literis græcis putent, postea verò in latinum versos illos è græco, quidam à Ruffino aquilegiensi, alijque ab alijs traductos malint. Ex nostris quoque ducibus nonnullis cum militassent; hoc idem quod exteris propositum fuit, ut nec in armis ætatem totam contererent. Verum ab negocio Castrensi ad historicum ocium, & ab historico ad Castrense aliquando se mutuò conferrent; Unde M. Portius Cato, quem honoris ac differentiæ causa, modò priscum, modò superiorem, aliquando maiorem, sæpè familiæ Portiæ principem, plerumque Censorinum docti vocant, Originum libros scripsit, Egregium quidem Opus atque diffusum, et in quo si usquam est historiæ plurima & an- tiquitatis monumenta extant huiusce rei. VII sunt

libri conscripti. Sed primus quæ sint Romanis à regibus gestæ continet; Secundus & Tertius cuiusq; Ciuitatis Italiæ conditorem ortum & originem, quamobrem Originum Libros inscripsisse visus est. Quartus bellum primum Carthaginense. Quintus, secundum terribile atq; memorandum, quod Hannibale Duce cum Po. Ro. Carthago subijt. Quæ autem sunt eo superstite, bella deinde confecta; Sextus & Septimus usq; ad praeturam Sergij Galbæ exprimunt, expositis etiam in Italia & Hispania, quæ aut essent aut viderentur admiratione dignissima. Nobilem deinde Ducem Q. Fabium, qui etiam Romanæ historiæ Scriptor est, & cuius orationes Thucydidis orationibus quam similes fuisse asserunt, miris in Cælum laudibus superior tollit ætas, quamquam ex pictura magis quam ex literatura nomen inuenerit. Consimili ratione Syllam Luculli res clarissimè gestas memoriæ hominum commendantem accepimus, & ad eum ipsum, quippe qui Commentarijs majore quodam orationis cultu & splendore eam ipsam historiam expolire potuisset. Magna etiam huiusce rei D. Iulij Cæsaris inter cæteros acta cura est, In scribendis siquidem Gallici Ciuilisq; belli Pompeiani Commentarijs, sic enim Libros suos appellauit, hanc diligentiam adhibuit, ut singulis libris singulorum annorum res gestas colligeret. Libros igitur VII. Gallico de bello, et tres de Ciuili Pompeiano scripsit. Superioribus autem octauum post eum necatum addidit Hircius. Is namq; Libro uno quæ deerant Gallico de bello ad finem cum integritate suppleuit. Postremo libri sunt tres, de Alexandrino, de Affricano, de Hispaniensi bello scripti,

Horum auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis est Scriptor, esse incertum refert, quod eos scriptos alij ab Hircio, alij ab Oppio esse putent. Hirtius autem suo in octauo, qui est, ut dixi gallico de bello, ita praefatur: quod isti etiam tres de bellis quae in Alexandria deinde gessit Caesar scripti ab eo dubie videantur, quae hoc in loco a me dicta sint vera, ac testimonio Hircij & Suetonij approbantur. Inscriptiones tamen solent meminisse, quaedam haud minus false quam varie inueniri, quod aliqui Iulio Caesari, quidam Iulio Celso, nonnulli Hircio, multi Suetonio, non istos aut illos modo, sed quos nominaui libros omnes de Caesaris gestis, sunt enim numero IIII & decem, inscribant, sed ut libet disponant illi Hircium, nos aut Suetonium secuti sumus eadem Caesariana tempestate. Asinius Pollio Dalmatico triumpho etiam insignis praetermittendus nec videtur, & quanquam eloquentiae suae nulla supersint. eum tamen historiarum Scriptorem nobilissimum fuisse memoriae proditum est. M. autem Varro quem etiam militasse constat, quantum hoc studio romanis rebus profuerit, de temporum descriptionibus, de patriae aetate libri ab eo accuratissime scripti clare testantur. Quid Cic. noster Orator amplissimus & Imperator, nonne cum militasset, hoc literarum genus ita excoluit, ut de temporibus suis scripsit, Totamque Cyri historiam a Xenophonte conscriptam legendo contriuerit pariter & excusserit, annales etiam ab eo esse conscriptos, atque de Cosmographia libros Pri. Caesariensis

refert, Et fragmentum adhuc superest. Fuerunt & alij praeter hos Romanorum Augusti maximi ac nobilissimi Principes & Duces, Orbis ac rerum summam adepti, hoc scribendi munus minime aspernari. Octauianus Augustus inprimis & Claudius, ille enim rerum à se gestarum Libros tres ac decem cum esset in Hispania, Cantabrico tenus bello edidit. Hic vero Historiam Tito Liuio hortante, in adolescentia, Sulpitio vero adiuuante aggressus est, In principatu, etiam suo plurima cum literis huiusmodi complexus fuerit, historiaeq suae initium sumpserit, post caedem obitumq Caesaris dictatoris priores mancae duos posteriores unum XL. libros reliquit. Huius etiam literariae & historicae famae tam cupidum Hadrianum fuisse nouimus, ut rerum suarum volumina notauerit, familiaribus libertisq suis nominibus eorum inscriptis inuulganda contulerit. Gordianus denique senior panegyricum siue laudes Antoniorum omnium, qui superiori tempore fuerant oratione soluta congessit in libros, et etiam Antoniniados, hoc est, Antonini pij, & Antonini M. elegantissimis versibus in. XXX. libris vitam illorum & bella publice priuatimq gesta perscripsit. Taceo alios innumeros rerum gestarum Auctores, quibus sine praeclara superioris temporis utriusq linguae Regum & Ducum acta, aut pene deperissent, aut essent in tenebris perpetua obliuione sepulta, utq ad urbium iam maximarum nomina conuertatur oratio, nonne suo iam igne consumptum esset Ilion. Num consumpta Thebae, num Mycenae Lacedaemon: Athen: num Corinthus. Carthaginis

Byrsa, ac Veteris moenia Babylonis. Quid Roma de-
niq; ipsa unica quondam gloria mundi, ac clarorum tot
Virorum patria & domicilium, nihil profecto, nisi & grae-
cis & latinis rerum gestarum scriptoribus suscitarere.
Hac enim re una muti loquuntur, absentes adsunt, mor-
tui vivunt. Mortuorum enim vita, ut inqt Cicero, in
Vivorum memoria consistit, quo fit, ut res ab nostra aeta-
te memoriaq; remotas, melius cognoscamus, si modo sint
claris auctoribus illustratae, quam quae recentior dies
attulit, cum qui ne unq; urbem viderint, Illustres tamen
Romanos, resq; eorum magnifice gestas ita norint, ut
res omnes pene longe melius quam qui a multis seculis circa
inde oriundi sunt, cognovisse videantur. Postremo ad
ea quae adiuvanda iuvandaq; sunt bonorum genera, nihil
conducibilius quam regionum terrestrium, aut maritima-
rum scientia, cum non solum agros, Sylvas, nemora,
Saltus, montes, flumina, Lacus, stagna, portus &
maria, Sed tot oras orbis, et urbes sparsaq; Im-
peria, & populorum dissonas, dissidentesq; linguas
ita describit, ut non tam ore ac mente quam oculis
legere te reputes. Quocirca & praeclarum, ut inqt
Flaccus, & utile nobis exemplar proposuit Ulysses, qui
domitor Troiae multorum providus urbes et mores ho-
minum inspexit, latumq; per aequor, Dum sibi dum so-
ciis reditum parat, aspera multa pertulit adversis
rerum immersabilis undis. Illud quoq; in eodem ge-
nere Alexandri Ma. institutum saepenumero scitum
& memoratu dignum mihi videri solet, qui sapientes

obeundis in rebus consiliarios historicos consulebat, & mili-
tes veteres & benemeritos ac locorum gnaros, ut si quid
huiuscemodi superiori ætate bene actum esset, uel usu
probaret, uel melius ac prudentius corrigeret. Præclarum
& illud quoque Demetrij Phalerei, Ptolomæum Ægyptium ad-
monentis, ut libros in quibus iusti Regis officia & illu-
strium Principum vitæ ac mores literis demandati essent,
& studiose legeret, et de manibus nunquam emitteret.
Huic consentaneum non minus est, quod à Scipione Af-
fricano diuino homine obseruatum inuenimus, qui non
tantum studij operæque Xenophontis lectione, in qua Cy-
ri vita contineri dicebatur impendisset, ni bello uel pace
existimasset, eam sibi lectionem plurimum profuturam.
Nec Cato ille Priscus aliam ob causam manu se sua
nato res gestas maiusculis literis exarasse testatur,
nisi ut domi maiorum virtutis simulacra filio usui
forent & adiumento, quæ cum ita sint, egregium sane
consummatumque belli Ducem neminem esse posse arbi-
tramur, qui non harum rerum cognitione & doctrina
ad ea quæ sibi proposita sunt munera tractanda instru-
ctus atque ornatus accesserit, qui non ea, quæ de bo-
nis rebus & malis, de contemnenda pecunia, gloria
propaganda, frangendis cupiditatibus, conformandis ho-
minum moribus, excipiendis periculis ac morte, pro
honestate oppetenda, sapientissimi viri maiores no-
stri, monumentis suis scripta nobis reliquerunt, non
modo audierit, legerit, versauerit; verum etiam in his
exercuerit se diutius, et earum exempla ab omni me-
moria antiquitatis cognouerit, cognitaque tenuerit, non
minora denique priuatim publiceque Pythagoram, Demo-

critum, Zenonem: Chrysippum, Platonem, Aristotelem, Liuium, Salustium, Herodotum, Thucydidem, Ephorum, Theopompum, Caeterosq sapientes egisse. asserentes quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, nec solum palmas & coronas his tribui oportere, sed etiam aeterni triumphos, et inter Deorum sedes eos dedicandos iudicari.

DE ELOQUENTIA, quantumq huic ipsa rei conducat. Capitulum primum.

Adijcienda est huic, ni fallimur, illa, quae recte a Poeta flexanima dicta est omnium Regina rerum Oratio: hac quam modo diximus historia formosior multo & illustrior. Sed cum duplex sit Orationis ratio, & in altera sermo sit, in altera contentio: non est id quidem dubium, quin orationis contentio maiorem vim habeat ad gloriam, Ea est enim quam Eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictum, quantopere conciliet animos comitas affabilitasq sermonis. Extant Epistolae Philippi ad Alexandrum, Antipatris ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, quibus praecipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant, militesq blando appellando sermone deliniant. Quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea saepe uniuersam ita excitat gloriam, ut flagrantes cupiditate animi, ab improbitate, auaritia, luxuria ignauia, desidia, flagitio deterreantur. Remissi uero atq languentes metuq abiecti, ad virtutem, dignitatem, decus ac gloriam excitentur, Inducanturq in spem cogitationemq meliorem. Quae singula licet ab his nisi qui naturas hominum,

vimq; rem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut in-
citantur, aut reflectuntur, quos Philosophos esse nouimus,
& quibus hi loci potissime debentur prospiciantur: Tamen
nescio quo pacto & ira & misericordia omnisq; animi suscita-
tio in potestate est oratorum, quorum felicem ac beatam
Eloquentiam ab omni populo fuisse spectatam, & uelut nu-
men quoddam celebratam non ambigimus, quum neq; nos
lateat, ab ea quam saepe Tyrannos urbibus eiectos atq;
sublatos; sedatas discordias; mitigatam inuidiam: turbu-
lentos ac seditiosos ciues oppressos. Plurimos ad honores
ac Imperia magna prouectos, plurimasq; partas urbes,
quae ita fuisse superiorum temporum demonstrat euentus,
& clarissimorum Virorum illustriumq; rerum publicarum
testantur exempla. Atq; ut a nostris his in rebus qui
multum ualuere nostra fidem sumat oratio. Cuius dubitat
aliter hac comitate & sermonis affabilitate, militariq; fa-
cundia & bellis accommodata fieri potuisse, quod a L.
Bruto spectatae nobilitatis uiro factum esse scimus, qui po-
tentissimum Regem expulerit, Ciuitatemq; perpetuo iugo
liberarit. Paulo etiam post Reges exactos qui nescit
hac ipsa oratione plebem armatam, uarijs stimulatam iniu-
rijs & a patribus dissidentem prope ripam Anienis flumi-
nis, eumq; montem qui Sacer dicitur. Siue cuius Piso te-
statur Auentinum occupantem Menenium Agrippam gra-
uem ea tempestate Virum dicendo sedasse. Possumus Ap-
pium Claudium amplissimum uirum senectute ac oculorum
orbitate confectum his annumerare, qui a filijs lectica
per forum deuectus in curiam, his auditis quae in Senatu
& placide & humaniter a Cynea dicta erant, quum &

liberationem captiuorum, & auxilium ad subigendam Italiam Po. Ro. Pyrrhus afferret, ac pro his nihil aliud quam amicitiam sibi, Tarentinisq. securitatem postularet. Pluribus ad eam rem inclinantibus, magnifica oratione auctor fuit, ut eiusmodi pacis quæ plurimum turpitudinis & insidiarum habitura erat, fœdus nullo pacto reciperent. Possumus merito M. Tullium Ciceronem sermonis & contentionis præstantia omnipotentem dicere, qui Verrem audacissimum hominem, scelestumq. criminibus suis oppressit, & ferocissimis septum armis, nihilq. non ausurum Catilinam inermis extrusit, ac de incendio Urbis & ciuium sanguine cogitantem, trusit in exilium, qui moenia Romana, tecta templa, Capitolij arcem, bonorum lares, totum deniq. corpus Imperij, impendenti iam præcipitio ruinæ, quo merito primus omnium, ut inquit Plinius, parens patriæ appellatus, ut qui primus in toga triumphum, linguæq. lauream meruit; facundiæ literarumq. Latinarum æque parens, omnium triumphorum lauream adeptus maiorem, quanto plus est ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quam Imperij. Addidit etiam Cæsarem dictatorem ipsius quondam Ciceronis hostem de eo talia scripsisse, ex testis inimicitia fidem sibi sumens, qui & ipse quantum militari valuerit eloquentia, nemini mediocriter etiam erudito ambigendum esse censeo. Quippe qui aut disertissimos dicendi artifices æquauit, aut excessit eloquio. Accusator namq. Dolabellæ plusq. militare sit munus summi oratoris officium impleuit. In qua quidem accusatione extorqueri sibi causam optimam

L. Cottæ patrocinio quæstus est, quo verbo facundiæ vim expressit, ut Valerio videtur. Nimirum verbum, extorquere, hanc vim habet, ut reus ille non ex facili, sed ex arctissimo quidem indissolubili laqueo verbi, ubi Cæsareo eloquio victus erat, perceptus videretur, postquam accusatione ut Suetonius inquit, haud dubie principibus patronis adnumeratus est. Enumerare possem, quibus prælijs eius oratio ita militum animos incenderit, ut periculi omnis immemores, læti etiam & exultantes in ferrum ruerent. Quas ingentis exercitus seditiones compresserit, quot armorum millia, solus & inermis oratione terruerit, usque adeo, ut ad nutum perorantis inventi sint, et qui colla porrigerent, et qui ferirent, qui vero gemerent, nemo, nisi & narratio longior foret. Nec Augustum inter multa animi ingeniique sui bona ab huius quam modo diximus paternæ eloquentiæ studijs abhorrentem novimus. Nam ut de illo scriptum est: genus eloquendi secutus elegans & temperatum, præcipuam curam duxit, sensum animi quam aptissime exprimere, et amicos irrisit verba insolita & obscura captantes, & hostem increpuit ut insanum, ea scribentem, quæ admirationis plus quam intelligentiæ allatura essent animis audientium. Nec est nisi de eloquentia clarorum Ducum scribenti Asinius ipse Pollio silentio obeundus, quem ut appareat suum cuique iudicium fore medium inter duos eloquentissimos Latinorum M. Tullium & T. Livium, Seneca constituit ita non spernendus auctor. Tres enim vult esse eloquentiæ principes, quos in Epistola quadam videtur omnibus præferre: Secundum faciens Pollionem cuius orationem

Ciceronianæ dissimilem, salebrosam & exilientem dicit, et ubi minime expertes relictuream. Si vero Portij Catonis quispiam quærit eloquentiam in orando causa, oratoriæ artis magnum ea ætate decus, illi paucum dicas. Quippe qui ois generis eloquentiæ eius orationes tam multas pro se, pro alijs & in alios egit, sicq. perorauerit, ut non abre Romanus Demosthenes diceretur. Id etiam sibi nactus præ cæteris, ut eius proprium sit quater & quadragies causam dixisse, nec quenq. sæpius odio & inimicorum simultate petitum, ac semper inuictum & absolutum. Cuius eloquentiæ vim atq. naturam cum ipse probe nosset, ac iuuentutem hortaretur ad audacter pugnandum; asserebat verbo magis quam ense, & voce quam manu plerunq. euerti & consternari hostes solere. Excellentem & egregiam quoq. L. Crassi facundiam si aliunde nesciremus, hinc liceret intelligere, quod in libris de Oratore M. Cicero mortem eius magnificentissime deplorans, omnes illum semper eloquentia, paucis vero ante obitum diebus sese etiam uicisse commemorate. Certatim quoq. secum eloquentiæ studiosis ad eum locum quem nouissime pedibus ille calcauerat post ipsius mortem redisse. Captus dulcedine & recordatione sermonis quem ex eo nuper audierat, & velut iterum auditurum. Addit etiam id uni Crasso singulariter contigisse, quoties perorarat, toties solito altius ac sine exemplo locutus videreke. Enimuero quia fama huius aliquanto apud vulgus ignotior est, non alienum existimaui, duo etiam M. Tullij dicta subijcere, quibus de hac re præ cunctis fides habenda est. Nanq. apud eum ita scriptum inuenio: Crasso

dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret; et iterum omnibus auditis oratoribus sine ulla dubitatione sic statuo et iudico; Neminem omnium tot & tanta, quanta sint in Crasso habuisse ornamenta dicendi. Item de M. Antonio testis adest. Sig[...] cum quodam in loco de hoc deque superiore simul loquens dixit: fuisse utrumque tum studio & ingenio & doctrina praestantem omnibus tum in suo genere perfectum, ut neque in Antonio deesset ornatus orationis neque in Crasso redundaret: Alio tamen loco omnium quos ipse audisset eloquentissimum ait Antonium, quasi de industria dubium relinquens, quo tantarum laudum sententiam potissimum inclinaret. Verum fama huius vulgatior videtur, cui multum adiecit novissimus dies, quo migravit e vita. In illa enim tempestate Mariana, ubi nullus misericordiae portus erat, iussi scelerum ministri Antonium trucidare, ubi domum eius pervenere, Antonium intuentes ac alium alius ad caedem hortarentur praemitteretque, Tanta fuit oris illius dulcedo. Sed quaedam persuadendi Dea potius, ut loqui quum inciperent, Milites omnes praeter unum Annium eius oratione deliniti. Districtos iam & vibrantes gladios incruentos vaginis redderent, ac a summo furore protinus ad summam misericordiam concederent. Huius est etiam ille ad persuadendum efficax actus orationis, cuius in Oratore suo alijsque in locis meminit Cicero. Cum enim M. Aquilium qui consul fuerat & dux apud Senatum & populum clarus, omni tandem honore spoliatum, & ad extrema falla

cis fortunæ præcipitatum senem in capitali causa defenderet in medio orationis ardore & deformem squalentemq; reum substulit, pectusq; eius discindens tunicam, ac generosi quasdam tunc miserandi pectoris cicatrices iudicibus ostentans, simulq; ad C. Marium, qui inter astantes erat versus, & ut collegæ dudum misereretur, multis cum lachrymis ostentans misericordiam omnium concitauit. Utq; ad extrema perlabatur oratio, quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus. Occurrit nunc qui primas militaris huius eloquentiæ partes sibi vendicat Pisistratus, quem rara quadam eloquentia florentem Atheniensibus imperitasse, patientibus atq; ultro ei deferentibus imperium constat, quod ne magis obliuione, quam iudicio factum existimetis, ex eo coniici potest: maxime cum Solon orientem Pisistrati tyrannidem multo ante prospiciens, euocata concione profectus in publicum lorica armatus & clypeo insidias & improbos conatus eius opreuisset, neq; solum orientem, verum cum relicta patria depositis ante curiam armis in Ægyptum indignabundus nauigasset, atq; inde Cyprum profectus post ad Crœsum perueniens, atq; inde in Ciliciam Pisistratum in tyrannide perseuerante didicisset; eos rursus per epistolam sic monuit: Siquidem per vestram vecordiam dira toleratis, nihil in hac parte dijs acceptum referatis. Ipsi enim vobis horum causa estis, qui pignora ut duram seruitutem pateremini dedistis. Vestrum vero unusquisq; vulpis vestigijs incedit, Omnibus autem leuis & stolida mens est: cuippe viri

linguam sermonemq[ue] varium & plenum astu & fallacia attenditis, rerum exitum considerare nescitis. Huius quoq[ue] tyrannidis & eloquentiæ successor Pericles dicendo tam similis fuit, ut qui hunc audirent, illum se audire arbitrarentur, si modo unq[ua]m eum audire contigisset. Hoc tamen iste præstantior, quod alter eloquentiam armis adiuvarat, huic eloquentia sola satis fuit ad imperium, quod & diuturnum gessit & magnificum. Quadraginta enim annos Rempub. tenuit, eodemq[ue] tempore & urbanis rebus præfuit, & bellicis inermis ipse: Sed tam armata fultus eloquentia dictu mirabile, ut quum adversus omnium salutem diceret, cum voluptate summa omnium audiretur. Quid Alcibiades Cliniæ filius Atheniensium, & ipse Imperator summus mari ac terra, nonne tanta eloquentia præstitisse, ad tantamq[ue] rei militaris gloriam pervenisse perhibetur, ut utraq[ue] in illo Duce laus & excellentia certare videatur, qui quo ad reliquos attinet, tantum dicendo valuisse, ut nemo ei dicendo posset resistere. Hanc itidem oris orationisq[ue] vim atq[ue] potentiam apud Homericum Nestorem, veluti quodam ingenti speculo clarius licet inspicere. Nam quum duo totius exercitus columna dissident, Agamemnon regno pollens, & Achilles potens bello desideratur, vir cuius ore melle dulcior proflueret oratio, & peritia multa memoratus, qui Atridæ superbiam sedet, Pelidæ ferociam compescat, atq[ue] eos auctoritate arceat: exemplis moneat, oratione permulceat. Similiter apud eundem Poetam quum in Concilio græcorum Agamemnon sopitis somno membris, quod de instruendo prælio viderat, efferret in medium, Nestor fidem relatis concilians, exercitum non minus eloquentia quam reliqua omnis

multitudo, ferro & viribus fuit adiumento. Eadem ratione
Dux ille inclytus Græciæ, non tantum, immo nunquam, si Cice-
roni credimus, optabat, ut Aiacis similes haberet milites: sed
ut sapientes similes Nestoris. Quod si sibi concederetur
non dubitat, quin brevi tempore Troia foret peritura.
Ad hæc etiam accedit Socraticus ille Xenophon, qui optimum
dicebat, vel tribunos vel equitum præfectos eloquentia præ-
stantes parare, vel oratores idoneos in concionibus ca-
strensibus adhibere, qui equitibus peditibusque vi orationis
& copia terrorem incutiant, metu quum meliores fiant,
sedent etiam & ad tranquilliorem partem traducant, si quan-
do temere concitati fuerint. Nec aliam ob rem denique
Pyrrhus ille sapientissimus Rex & Imperator dicere solitus
est: Plures à Cynea verbis quam ab se armis urbes esse
partas, nisi quod omnia Euripidis sententia conficit oratio,
quæ haud hostile ferrum conficere potest.

DE POETIS, quique fructus ex eis, et qui audiendi, quique repudiandi sint. Capitulum Secundum.

Quum finitimi sint Oratoribus Poetæ, Regesque superiori tem-
pore & inclyti Duces, quum bellum inituri essent, Sacra Mu-
sis de more ante persolverent, utpote quæ disciplinæ iudicio-
rumque meminissent, quo & faciles ac prompte periculis adesset
& facinora præliantium memoratu digna redderentur, eos audi-
endos legendosque, quum inhærerant penitus mentibus esse operæ
precium arbitramur, maxime quum magnam speciem doctrinæ

præ se ferant. Cæterum hi quum multiformes varijq; sint, ut Tragici, Comici, Epici, Melici & Iambici, ac dithyrambici, apudq; alios Poetarum alij censoria notatione digni, alij habeantur in precio, ut facile secerni possit. Ex his qui lectione nostra digni, quive exigendi sint, divisionis gradibus explicandum est. Poëtæ itaq; omnes aut tantum conciliandæ auribus voluptatis, aut orationis quoq; ad meliores vitæ vias gratia fabulas finxere. Auditum inprimis mulcent, veluti Scenici, de quibus nihil est aliud quod dixerim in præsentia, quam quod Romani veteres apud quos nunquam Tragediæ sive Comædiæ probare sua in Scenicis ac theatris flagitia potuissent, nisi consuetudo vitæ pateretur, à rebus divinis Liberi patris Apollinisq; sumpto principio, Ab his enim Tragoedia & Comædia sumsere exordium. Dictaq; Tragedia proinde eodem nomine, quo sacer hymnus Liberi patris, cum hymnus ille fortia facta & laudes liberi patris concinebat: Ita & hæc Tragædia non nisi magnorum & fortium virorum vitia reprehendebat, vel ex vocis vastitate nominata, quæ concavis repercussionibus roborata talem sonum videtur efficere, ut pene ab homine non videatur exire, Exigitur autem in hircinos pedes, quia si quis inter pastores tali voce placuisset, capri munere donabatur, vel quod hirco ornabatur inter alia præmia eius carminis scriptor, vel quia coreum hirci plenum musto solenne premium cantoribus erat, vel quod ora sua fecibus preliniebant Scenici ante usum personarum ab Heschylo repertum. Fex enim græci dicit G. Et his quidem causis tragædiæ nomen inventum. Simili modo quum post

longo tempore Apollini nomio uel Aristaeo, id est Pastorum vicinorumue praesidi Deo sacra & ludi inuenti celebrarent, circum Attica pagos & vicos, & villas & compita, ubi rustici gestientes humanos actus laetissimis Carminibus irridebant. Sacer hymnus Apollinis cantus esset, qui Comaedia dicebatur (ut opinor) a pagis & cantilena composito nomine, vel a graeco quod est commensatim ire cantantes, consuetum est ibi quoque sicut in sacris Libris reprehensoria Carmina recitari. Sed quia non reprehenderent nisi vitia agricolarum & mediocrium hominum, quorum erat ille conuentus maxime, apud graecos etiam primum lege concessum, ut quod vellet tragaedia siue comaedia quodam quasi ludo salsa & faceta reprehensione composita, & dignitate orationis & utilitate corrigendorum morum, nominatim de quo uellet diceret. Quod suis temporibus profuit multum, quum unusquisque caueret culpam, ne publico spectaculo traduceretur.

Postea vero quam victor populus, & prius Atheniensis postmodum Italicus coepit agros & urbes extendere, & multitudine Ciuium creuere factiones & vitia tanto prius Poetae pro materia vitiorum acrius reprehenderent, ut etiam ad nobiles usque conscenderent, nec solum homines improbos in Rep. & seditiosos, caeterum nonnullos Virtute ac magistratuum dignitate praestantes nulla lacessiti iniuria, ut Naeuius saepenumero in Metellos, lacesserent atque vexarent. Nobilitas indignata legem dedit, ne quis nominatim reprehenderet quenquam. Horatius lusit amabiliter, donec tam saeuus apertam

in rabiem verti cœpit iocus, ac per honestas ire domos impune minax. Doluere cruento dente lacessiti, fuit intactis quoque cura conditione super communi, quin etiam Lex pœnaque lata malo quæ nollet carmine quemquam describi. Hac lege simul pœna quum aliquanto tempore siluissent à consuetudine prisca deterriti nihilque dictarent, rursus aliud genus dictaminis adorti sunt. Ibi enim Satyra sumsit exordium, quæ à Satyris, quos in iocis semper petulantes Deos scimus esse, vocitata est, qui aliunde nomen prauè putant. Hæc igitur Satyra eiusmodi fuit, ut in ea quis duro veluti & agresti loco, de uitijs Ciuium tamen sine ullo proprij nominis titulo carmen esset. Quod item genus Comœdiæ multis obfuit Poëtis, quum in suspicionem potentibus Ciuibus venissent, illorum facta descripsisse in peius, ac deformasse stylo carminis.
Hoc igitur malo coacti sunt omittere Satyram, & aliud genus Carminis, hoc est nouam Comœdiam inuenire, quod Græci quanquam impudentius, tamen conuenientius licere uoluerunt, cum viderent suis Dijs accepta & grata esse opprobria non tantum hominum, verum etiam ipsorum Deorum in scenicis fabulis, siue à Poëtis essent illa conficta, siue flagitia eorum vera commemorarentur & agerentur in theatris atque ab eorum cultoribus utinam solo risu ac non etiam imitatione digna viderentur, quale est illud apud Terentium: Dum flagicio Iouis optimi maximi adolescentium nequitiam incitaret. Quid enim ingenui iuuenes aut Virgines ipsæ facient, quum hæc & fieri sine rubore, & spectari ab hominibus libenter cernent, nonne

admouebuntur quid facere possint, & inflammabuntur libidine quae visu maxime concitatur? At Romani quamuis noxia iam suspicione premerentur, ut illos Deos colerent quos videbant sibi voluisse scenicas turpitudines consecrari: suae tamen dignitatis moris ac pudoris actores talium fabularum haudquaquam honorauere more graecorum. Sed artem ludricam, scenamque totam in probro duxere, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorum carere: sed etiam tribu immoueri notatione censoria voluerunt.

Nam quamquam ibi artis musici & prudentissimi seculi dicta floruerint: aetas tamen subsequens miscens ludicra priscorum inuenta traxit ad uitia, et quod honestae causa delectationis repertum erat, ad voluptates corporeas praecipitatis mentibus impulerunt, quo factum est, ut paulatim honestissimae disciplinae improborum consortia fugientes verecunda se exinde consideratiora subtraherent, Et consulti id quidem, Quid enim aliud quam libidines edocent & instigant histrionum impudentissimi motus, quorum eneruata corpora & in mulierum incessum habitumque mollita, impudicas feminas immodestis gestibus mentiuntur. Quid de mimis dixerim? corruptelarum impudentiaeque omnia disciplinam humanarum rerum imitatione praeferentibus, qui docent adulteria dum fingunt, & simulatis stupris erudiunt ad vera. Quod si nullus scenicis ad honores dabatur locus, consentaneum videtur, ut ipsi Poetae talium fabularum compositores, qui duodecim etiam tabularum lege prohibentur famam laedere ciuium, non minus quam scenici actores

habeantur vitti. Plato etiam quum recte formaret, qualis esse Civitas deberet, quam finxit quoq; optimis moribus & optimo Reipub. statu, tanq. adversarios hostes Poëtas oes, Homerum tamen excipiens quem honorabiliter admonet, sacrum ei constituens, unguenta superfundens, urbe pellendos censuit, ne veram opinionem de Deo fabulis foede destruerent, Deorum iniurias indigne ferens, animosq; Civium talium lectione fucari corrumpiq;. Huic illud quoq; apud Lacedemonios persimile probatur, qui Archilochi Poëtae Libros e Civitate sua asportari iussere, quod eorum parum verecundam, parum continentem ac pudicam lectionem non Virtutum semina, sed labem quandam potius & iuventutis corruptelam viamq; ad obscena singula prestruentem arbitrarentur. His proximi sunt qui auctum etiam mulcent: sed illecebris ac foedis amoribus referti lasciviae omnis & intemperantiae legem praeferentes: quales Marsum, Pedonem, Aedituum Zetulicum Portium Theium, Lacedemonium. Memmium. Tyticum, Cynnam, Cornificium, Anserem, Hortensium, Servium, Gallum, Catullum, Calvum, Propertium, Tibullum, Apicium, Mulierem Lesbiam, Nasonemq; postremo omnium lascivissimum. Sive M. Valerium Martialem, et quicq. Melicorum, sive Lyricorum, sive ditirambicorum erit huiusmodi, quod dictum licentius ac procacius videatur, quum horum omnium libri potius Veneris militiam quam Martis studium & instituta prestruere videantur. Molliunt enim fortissimorum hominum animos dulcedine sua, et ita molliunt, ut non frangantur modo, sed effiscantur. Sicq; ad malam rei domesticae disciplinam vitamq; otium quum accesserint nervos Virtutis

omnis elidunt. Sunt Epici alij qui summa vi eloquentiæ
carminisque præstantia, per turpia licet & indigna nonnunquam
effluant: per plurima tamen ac maxima per clarissimos
duces, bella memoratu digna sub honestis rerum figmentis
ac velaminibus, ad varium optimumque demum vitæ genus
propius videntur accedere. Hi sunt qui supplicijs & pœ-
nis improbos homines varijs terrent agitantque terroribus
eos qui econtra justi probique fuerint, Et ob patriam
pugnando vulnera passi, Quique Sacerdotes casti dum
Vita manebat, Quique pij vates & Phœbo digna locuti,
Inuentas aut qui vitam excoluere per artes. Quique
sui memores alios fecere merendo Puros, impatibiles
& beatos in cœlum prouehi virtutum meritis, vel in
campos quosdam fortunatos rapi hi ubi mira volupta-
te fruantur. Hoc in genere quum multi nobis occur-
rerint Poëtæ omnium clarissimi, Homerus & Maro pri-
mi se ingererunt: Apud illum namque operæpretium est vi-
dere, quæ prouisio Ducum in bello, qui aut astus, aut
fortitudo militum, quod insidiarum genus uel cauen-
dum uel inferendum, quæ deinde monitio, quod con-
silium, quod genus Æneas prælio Troianorum dux
Græcos magna vi pulsos in Castra redegerat, quumque
audacius surgeret, ac iam totum agmen obijceret Ca-
stris; aduolat ad eum Hector, & sensim circumspecteque
agere monet, affirmans eum qui exercitum duxerit
non tam audacem quam cautum esse debere. Quod
quanti existimandum est præsertim ab Hectore
audacissimo traditum, tute Sigismunde tecum versa

atq; prouolue. Apud eundem quoq; Poëtam Iris siue somnus
ut alij interpretantur, nonne ad Atridem missus quum dor-
mientem comprehendisset, corripit eum Verbis, negatq; dormi-
endum esse, cui tot populorum, tot gentium salus commissa
est, ac tantarum denique rerum incumbit prouisio. Postre-
mo quum rebus dubijs & afflictis Speculatores deligendi
sunt, qui noctis intempestæ silentio Castra hostium pe-
netrent. Nonne Ulysses ibi cum Diomede deliguntur,
veluti Consilium & auxilium, veluti mens & manus, animus
quoq; & gladius. Quisquis igitur Concionator aut Impe-
rator summus effici voluerit: Achillis aut Agamemno-
nis se similem fieri cupit: is se in huius poëtæ disciplina
tradat, librumq; de manibus nunquam deponat, quod ab Ale-
xandro sicut ex ipsius percipi potest Epistolis factum
fuisse proditum est. Is enim Rex discendi legendiq;
auidus, Iliadem, quam rei militaris viaticum existima-
re solebat & appellare, Aristotele exponente perdidicit,
eam semper unà cum pugione sub puluino iacentem tene-
re solitus. Cui itidem quanti eundem Poëtam fecerit ui-
sus sit, ex hoc maximè liquet. Hic enim quum inter
Spolia Darij Regis deuicti unguentorum scrinium re-
perisset auro gemmisq; expolitum, ac eius scrinij ua-
rios usus amici ostentarent: immò inquit librorum Ho-
meri custodia detur: ut pretiosissimum humani animi
opus, quam maximè diuiti opere conseruetur.

Apud hunc verò huius quem modò diximus Homeri
in omnibus ferè æmulum Maronem deesse quid potest?
Cuius poësin ne dum viaticum, cæterum totius penè rei

militaris esse disciplinam non dubium est, in belli tempo-
ra pacisq; divisam. Quod etsi satis divini operis eius
constet ratio: apud eos tamen qui mentem eius enucle-
atius perscrutantur potissimum est intueri. Nam si mi-
litaris iustitiæ formam, & tremendum Consulis imperium
ab eo quæris, occurrit tibi ilico imprimis Brutus, dein-
de Torquatus rigidis fascibus, immo sævis securibus in
filios, patriam & rei bellicæ disciplinam acerrime vin-
dicantes. Si fortitudinem adverit Horatius Cocles, qui
pro ponte Sulpitio stans, minitantem Porsennam exerci-
tumq; eius, qui gravissimo bello Romanos urgebat, au-
sus est, et potuit dum pro salute patriæ dimicat, donec
pons ipse solveretur à tergo, in accendo hoste sustinere.
Si luendis periculis publicis privata piacula Decij quæsi-
sivit, ut illis cadentibus, & iram Deorum sanguine suo
placantibus Romanus liberaretur exercitus. Præterea
eo Camilli victoriam de Gallis, Cossi clarissime res ge-
stas, Fabritij & Curij virtutis temuitatem, eorumq; duri-
ciam & continentiam. Fabij moram, & plurima huiusq;
modi in bello & pace non minus egregia mentem sub-
euntia, quæ ora Poetam nobilem minime latiture, di-
centem: Interea Musis animus dum mollior ætas,
Et quæ mox in itinere legas, nec desinat unquam tecum
graia loqui, tecum romana vetustas, Antiquos evolue
Duces assuesce futuræ militiæ latium retro te confer
in ævum. Libertas quæsita placet, mirabere Brutum,
Perfidiam damnas, Metij satiabere pœnis. Triste ri-

gor nimius Torquati respice mores. Mors impensa bonum Decios venerare ruentes, Vel solus quid fortis agat te ponte soluto, Oppositis Cocles Mutij te flamma docebit. Quid moram prospiciat Fabius, quid rebus in arctis, Dux gerat ostendet Gallorum strage Camillus. Discitur his nullos meritis obsistere casus. Prorogat aeternam feritas tibi punica famam, Regule successus superent adversa Catonis. Discitur hinc quantum paupertas sobria possit. Pauper erat Curius Regem cum vinceret auro, Pauper Fabricius Pyrrhi cum sperneret aurum. Sordida Serranus flexit dictator aratra. Lustrato littore casae fascesque salignis postibus affixi Collecta Consule messes, Et sulcata diu trabeato rura colono. Praetereiens itaque ex nostris reliquos exterorum nonnullos, Thyrteumque Lacedemoniorum Poetam ac Ducem, dicam inprimis: Cuius composito Carmine, et pro Contione habito, tanta vi animorum devictis Messanis denique concursum est, ut raro unquam cruentius praelium exarserit: tametsi antea conflictibus Lacedemonij à Messanis fusi, metuque periculi propterea tertiti certamine desistendum arbitrarentur. Thucydidem praeterea nonne quem Imperatorem Atheniensis in exilium egere, Tragoediarum conditorem revocavere Athenienses, deinde maxima bellorum tempestate premoti: duos Duces non abre delegere, Periclem spectatae virtutis virum, & Sophoclem Tragaediarum Scriptorem. Qui diviso exercitu, & Spartanorum fines late populati sunt, & multas Asiae Civitates Atheniensium Imperio adiecerunt. Quid Diopitem & Menestheum. Leosthenem, & Charetem subijcero, nonne his artibus, & rei bellicae peritia

amplitudinem adeptos scimus, Rempub. Pericles, Aristidis & Solonis more gerendo, utpote omni ex parte absolutam, & utrinque excultam & idoneam. Quisque enim horum virorum videbatur, ut inquit Archilochus, & Mavortis Dei gratisque Helicone Camœnis, Assiduus cultor munus utrumque tenens. Apud agrestiores denique barbaros & nationes nonnullas, ut apud Gallatas, tanti sunt Poetæ, tamque sapientia credit ira, Marsque reveretur Musas, vel quum instructa acie exercitus eductis ensibus iactisque iaculis propinquant, non solum amici, verum hostes quoque eorum interventu a pugna conquiescant.

DE MVSICA, & in quo cum re militari connexium eius sit. Capitulum tertium.

Disciplina autem Cantuum & modorum, quam Musicen dicunt, non minus in studio erat quam dicendi æmulatio ac nitor. Ipsa namque modulis suis & numeris institutio erat ad ingenuos animi mores ratione moderandos, & stimulis quidam ad eum concitandum, & ad impetum quasi furentem atque strenuum inducendum. Etenim quum haec ipsa disciplina sit in modos sive tonos, numerosque distributa, repente ut dissimilium concordia, quam harmoniam vocant, distinguitur. Sic audientium animi disponuntur ad unumquemque ipsorum. Ad alios quidem composite & mediocriter, ut ad Doricum quem fatentur omnes constantem ac firmum esse, moremque

continere virilem prudentiæ ac castitatis auctorem. Ad alios violenter, ut ad eum qui Phrygius est, qui & ita excitat, distrahit rapitque animum ad pugnas, votumque furoris inflammant, ut vix apud sese vetatur. Quemad modum de Pythagora scriptum est, qui vinolentos ac de= bacchantes adolescentes sub huiusmodi sono incitatos Spondæo succinente ad compositæ mentis tranquillitatem reddiderit. Nam quum mulieris cuiuspiam dilectæ domum vellent am= burere foresque perfringere: ubi Pythagoras intellexit, ti= biarum Phrygijque modi sono adolescentes raptos furere & multorum persuasionibus ceptis nolle desistere, mutari mo= dum percepit, atque ita tarditate modorum furentem illorum petulantiam consedasse. Simili modo de Timotheo Mile= sio invulgatum est, qui quum in Alexandri convivio esset, & hunc quem Phrygium diximus modularetur, usque adeo Regem excitasse fertur, ut ad arma capienda prosiliret, atque iterum ad commensatores epulasque reduxisse modulatione mu= tata. Eundem etiam ferunt Alexandrum Xenophonte canen= te manum ad arma misisse. Sunt & modi alij diversorum etiam Idiomatum vocabulo designati; ut Eolius, qui animi tempestates sedat, somnumque iam placatis attribuit. Lascivus qui intellectum obtusis acuit, & terreno desiderio gravatis, cælestium bonorum appetentia operator indulget. Lydius qui contra nimias animæ curas tædiaque repertus, remissione reparat, & oblectatione corroborat. Itidem enim & in nu= meris dicendum, quomodo & alij morem contineant gravemque, alij vero concitent; alij liberaliores: alij violentiores affe= rant motus. Quo fit ut morum animorumque maximæ mutationes fiant. Nam si numeri modique ad mentem

usque

usque peruenerint æque animum atque ipsi sunt afficiant necesse est. Ideo lasciua mollis dissolutaque mens mollibus & impudicis modis delectatur, asperior cursus durioribus gaudet, mediocribus autem quæ mansueta. Ex quo internosci potest, quanta sit nobis cognatio cum harmonicis modulationibus, quum & multi quoque sapientum dixerint: Alij quidem animam esse harmoniam; Alij ut Plato, mundi animam Musica conuenientia fuisse compactam. Proinde nullis quidem qui Sapientiam profitentur, Curam Musicæ quantum ætas illa eripiebat defuisse: quum Pythagoras eius inuentor, atque eum secuti aliquot præcipui Philosophi imbibitam et assumptam à Veteribus opinionem cuncta comprobauerint: Mundum hunc quatuor Elementis ea resonantia esse confectum, quam postea sit Lyra ad similitudinem Veræ testitudinis imitata, Cuique Mercurium quoque neruis trium Chordarum, trium anni temporum instar repertorem tradunt. Tres enim instituit voces, Acutam, Grauem & mediam. Acutam ab æstate, ab hyeme grauem, à Vere autumnoque mediam; tantaque proinde utilissima procurante Astronomi inter Stellas exquirendam esse putauerunt, persuadentes cælestem esse Musicam, quando Lyræ formam comprehendere potuerint inter sydera collocatam. Detractoribus autem & humile & abiectum huius disciplinæ exercitium esse dicentibus, quod aiunt sordidos homines ac viles Musicam exercere, haudquaquam difficile est respondere. Si spectetur quibus modis & instrumentis, et quousque illi indulgendum ab his qui ad Virtutem Ciuilem erudiuntur.

Cum usq; ad aliquid discere & exercere honestum sit atq; modestum ad extremum usq; prosequi, & ab illius illecebris capi turpe atq; indecorum. Et cum nihil vetet modos quosdam & instrumenta Musicae illud quod aiunt efficere. Clarum est oportere disciplinam eius neq; impedimento esse caeteris operationibus, neq; corpus molle & inutile reddere ad bellicas civilesq; exercitationes; quod utiq; fiet, si neq; illis temporibus multum impartiemur, quae ad certamen artificij pertinent, neq; circa admirabilia quaedam & supervacanea. Sed eo usq; ut gaudere valeamus probabilibus modis, & non communi sensu Musicae solum, ut turba vilium servorum ac puerorum. Cum autem sonorum qui materies cantilenarum est, triformem constet esse naturam, quod trinum Musarum numerum efficit, cum aut scilicet voce editur, sicuti eorum est, qui faucibus canunt, aut spiritu, sicut tubarum & tibiarum, aut intensione et pulsu, sicuti in nervis & cytharis & tympanis, & quibusdam alijs, quae concava feriendo sonora & canora sunt. Ex his qui sit vocis modus, quam decorus sit, quamq; ingenuis progredi in ea liceat, ex Philippi & Catonis sententia intueri licet. Hic enim cum sibi visum est bene cantare non serij hominis esse, nimirum M. Senatorem non ignobilem Spaciatorem & Fescenninum vocat. Ille vero in institutione ad filium, cum enim accepisset suaviter quodam in loco cecinisse urbane est obiurgatus. Non te pudet, inquiens, quod ita pulchre canere scias: Satis est enim Regi canentibus audiendi ocio superesse. At premultum quidem videtur impartiri Musis, si caeteris his de rebus concertantibus spectatorem ipse tantum se praebeat.

Cum nec ullus unquam ingenuus adolescens, cum ipse Iovem sit intuitus, Phydiam se fieri concupiverit, neque Polycletum, etsi vehementer eorum opera sit admiratus. Et quamquam hoc ardens Musicæ studium, non horum quos modo diximus duorum Principum mentes incesserit: Invasit tamen et occupavit aliquorum animos pessimorum. Caij maxime, qui adeo cantandi voluptate efferebatur, ut ne publicis quidem spectaculis temperaret. L. Sylla vir tanti nominis optime etiam cantasse dicitur. Nero quam vocis curam habuerit conservandæ vel augendæ, nemini quidem mediocriter erudito in dubium venit, neque ab his id iniuria factum quispiam forte dixerit. Est enim haud dubie Musicæ pars hæc potens multum, et effectus eius supra fidem varij. Cum multos ad lætitiam inanem, ad amatoria carmina, ad reliquas voluptatis illecebras, multos ad virtutem, sanctum et devotum gaudium, piasque nonnunquam lachrymas moveat. Cuius varietas in diversas sententias magna etiam Sanctorum Patrum traxit ingenia. Nempe Hieronymus canendi studium improbare visus est, cum inquit: Deo non voce sed corde cantatur, nec in Tragœdiarum modum guttur et fauces medicamine leniendæ sunt, ut in Ecclesia theatrales modi audiantur. Unde fit plerumque teste Gregorio, ut in sacro ministerio dum blanda vox quæritur, congrua vita negligatur, et Cantor ministerium Deum moribus stimulet, cum populum vocibus oblectat. Ambrosius pietatis appetens ut caneretur instituit. Athanasius vanitatis fugitans canendi usum in Ecclesijs eum approbat, qui tam exiguo vocis flexu fit, ut pronuncianti

vicinior sit, ne voluptatis aut vanitatis, aut lasciuientis & prostitutae vocis luxu afflictis stupentes emolliantur ani= mule. Augustinus difficile hinc inde sibi negocium du= bitatae doctrinae intuens: ita fluctuo inquit inter periculum voluptatis, et experimentum salubritatis; magisque adducor non quidem irretractabilem sententiam proferens. Cantandi dico consuetudinem approbare in Ecclesia, ut per oblectamen= ta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat: tamen cum mihi accidit, ut me amplius cantus quam res quae cantatur moueat, pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem, quamquam alio in loco aper= te denunciet, nos non propter superstitionem profanorum debere Musicam fugere, si quid inde utile ad intelligendas sacras scripturas capere potuerimus, nec ad eorum theatri= cas nugas conuerti, si aliquid de Cytharis, & de Organis, quod ad spiritualia capienda valeat disputemus. Neque enim et literas discere non debemus: quia earum deum di= cunt esse Mercurium, aut quia virtuti iustitiae templa de= dicarunt, & quae corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis Iustitia virtus fugienda est. Cum vero ex spiritu & ore fit modus non aliter improbandus nobis erit, ac de Minerua & Alcybiade rationabiliter testan= tur antiqui. Aiunt enim illam tybiarum repertricem, eas ab= iecisse ob deformitatem oris infensam: Huic vero ab auun= culo Pericle tibiarum studio tradito similiter obtigisse, qui quum ab insigni tibicine ad idipsum accito: oblatas tibias ori applicuisset, et collecto spiritu genas inflasset, animaduersa vultus deformitate erubuit, & abiectas tibias aspernatus

fregit, meruitque tenera licet aetate exemplo esse, ut totius populi consensu extinctus Athenis tibiarum usus, qui post victoriam contra Medos assumptus & receptus adeo fuerat, ut ingenui eos addiscerent, improbaretur. Nec Atheniensium modo, nec veteris illius celebratissimae quondam Graeciae, quae post tellus Itala dicta est, virorum illustrium solum, sed maiorum quoque nostrorum multarumque aliarum nationum & populorum fides & tibias solennibus epulis, choris & contionibus adhibere veteris instituti fuisse comperio, quum illorum laudes, qui fortiter pro patria occubuissent, & eorum vituperationes, qui nihil id agere detrectassent, cantu & tibiis prosequerentur, quippe quae etiam ludis essent pariter communes & luctibus.

Ovidius. Temporibus veterum tibicinis usus avorum Magnus, & in magno semper honore fuit. Cantabat phanis, cantabat tibia ludis. Cantabat maestis tibia funeribus. Et quamquam ab ingenuis & gravibus illis ad merobibulos quosdam helluones levissimos & sordidissimos est huiusmodi tibiarum studium, ut antea ferte prolapsum, Apud multas tamen nationes & bellicosissimos populos in conserendis bellis, veluti disciplinam quandam militarem fuisse, multorum constat exemplis. Spartiatarum enim militia imprimis admodum ad tibiam proficiscebatur, nec adhibebatur ulla sine modulo Anapaesti pedis cohortatio. Itaque illorum aspectus pulcher erat, & formidabilis, qui & numeris ad tibiam incederent, neque phalangis ordinem miscerent, neque animis turbarentur. Sed mansuete & hilariter a mo-

dulo in discrimen inducerentur; quum certum videatur, neque metum neque furorem nimium in illis oriri posse, qui ita se habuerint: sed firmam potius & constantem animi magnitudinem spei audentiaeque admixtam. Nec aliter Lydos Aliatte etiam Rege suo bellum Milesijs inferente inter praelia solitos accepimus, quum non solum inter pugnantis exercitus acies tibicines habuerit. Sed fistulatores & fidicines, quod Cretenses itidem non tibia, sed Cythara quasi magistra ac duce singulos eorum bellicos actus regente, non ab re fecisse memorantur. Nam veluti Laconicus ille Poeta inquit: Serpit & in ferrum Cythare sonus ipse canorae. Et quid aliud in nostris Legionibus litui sive cornua tubae classica, buccinae sive tympana sibi uolunt: quam ut et etiam in bello progressioni, et item receptui canantur, aut nimis remissos excitando, aut plus iusto concitatos reuocando, quod Poetarum maximum minime fugit dicentis: Aere ciere viros Martemque accendere cantu. Nec cantu solum accendi remittique virorum animos constat: verum equorum, quibus docilitas tanta est, ut uniuersus Sybaritani exercitus equitatus ad Symphoniae cantum saltatione quadam moueri & excitari solitus inueniatur. Caeterum Sigismunde Pandulphe, qui ex pulsu & fidium intensione fit modus, quo pacto in eo quisque agat, plurimum refert. Nam si uti tu tecum aliquando soles Sapientissime Princeps, post magnas curas, difficiles & illustres bellorum occupationes, relaxandi ac reparandi animi gratia, uel amicorum uel propter virtutem quis agat: non illiberaliter sed modeste ab his aliquid voluptatis assumet; nec absurde hanc

Musica partem bellicæ fortitudini coniunxisse te quispiam ad-
miretur, Mercurium maxime imitantem, qui palæstram do-
cuit, & Lyram primus inuenit. Cum vero ad ipsum propter
alios ut audientes oblectet sæpe uti videbitur turpiter ac inde-
core agere, quum finis cuius sit gratia improbus sit, & merito
improbandus usus, nec aliter quam quomodo multa instru-
mentorum antiquorum improbata sunt; veluti Pectades &
barbyti, & quæ ad voluptatem audientium intendebant, ut
Eptagona & cuncta quæ indigent perita manuum gesticulati-
one. Itaque profitendum puto non hanc quæ istis instrumen-
tis consumitur omni debita opera percipi, et quæ in theatris
olim & in scenis effeminata & impudicis modis infracta,
non ex parte minima quæue nec fera nec varia sit, sed
simplex, morata, prudens, mascula atque modesta, & qua
laudes fortium canebantur, quasque ipsi canebant, cuiusque
qui tunc fuisset ignarus, quisque ille esset, habebatur indoctior.
Quod Themistocli Attico græcorum Imperatori clarissimo,
eo quod Lyram inter epulandum recusasset, accidisse, Cic.
testis est. Epaminundam vero Thebanum hanc for-
tassis infamiam declinantem, preclare fidibus concinnen-
tem accepimus, & Achillem Homerus inducit a pugna
redeuntem in hac re acquiescere solitum, non amatoria
quidem, sed virorum fortium gesta modulantem. Oui-
dius hunc non modo: sed Alcydem fidibus doctum, musicisque
institutum disciplinis his verbis exposuit. Ille manus olim
missuras Hectora lato Creditur & Lyricis detinuisse modis.
Venerat Alcydes exhausta parte laborum, Iussaque resta-
bant ultima pene viro. Nero vero quantum studio
Cytharæ deditus fuerit incredibile dictum est. Cum neque

quicq; omitteret eorum, quæ eius generis artifices & industria factitare solent. Id verò eiusdem stultum penitusq; ridiculum, quod nocte illa, quæ sibi vitæ fuit ultima, in terris inter querelas quas vicina mors & praesens metus doloris dictabant, crebrius atq; miserabilius non quod tantus Princeps caderet quam quod tantus Musicus deperiret defleuit infelix. Multa praeterea possent Adriani, Alexandri Seueri, & aliorum maiorum exempla in medium proferri. Sed vereor, ne si fusius in talium enumeratione diutius immoratus, aut oblitus esse propositi videar, aut crimen loquacitatis incurram.

DE ARITHMETICA, et militari Geometria. Capitulum QVARTVM.

Dignum et Consentaneum propterea visum est eas disciplinas attingere, quæ Geometricis numeros rationibus & multiplicationes habent notas. Magnum namq; adiumentum afferunt ad eorum quæ supra nos sunt, vim naturamq; explicandam, maximum ad ea quæ infra, ut ad locorum interualla ædificiorumq; magnitudines, profunditates aquarum, instrumentorum quorundam infrascriptorum arte dimetiendas, quam rem, ut est hominum genus nimis solers atq; sollicitum Chaldæi primi inuenisse & Ægyptij, non dissimili feruore callentes transtulisse memorantur, qui rationem huius disciplinæ generaliter colligentes, ad hæc oia quæ diximus quicquid potest formis generalibus contineri, aptam, ita esse docuerunt, ut ea sine nihil horum possit ad agnitione verissimam peruenire. Eudoxum etiam & Archytam inchoasse varijs eam formis & caelaturis illustrantes memo-

ciæ proditum invenimus. Hi enim artis obscuratis sub pectoribus ingenij latentes rationes oblivitas propositiones demonstrationesq; per sensum ac instrumentorum exempla invulgarunt; ambo in comparandis produxerunt instrumentis semiscriptis quibusdam lineolis figurisq; Geometricis machinamenta formantes. Quocirca in eos moleste concitus est Plato, quod doctrinæ huius tantæ dignitatem ac præstantiam sustulissent, quæ a cogitatione & rebus incorporeis ac sensibilia quædam prolapsa essent; quasi ad sui usum corpore & mercenaria indigeret inertia. In qua et operosam porro ac mirificam quoq; Archimedis & Scopinæ Siculi Syracusis industriam a nominatissimis artium Scriptoribus fuisse spectatam atq; probatam non ambigimus. Multa namq; organica & gnomonica numero, naturalibusq; rationibus inventa atq; explicata posteris reliquerunt, maxima sibi gloriam præ cæteris vindicantes. Archimedes præcipue aerei concaviq; orbis, & globi cælestis inventor. Erat enim ea tempestate obsessis circa obsidione a Marcello Syracusis, vir ille huius disciplinæ studio ante alios omnes et doctrina præcellens. Admirabilior tamen artifex fabricatorq; muralium ac bellicorum tormentorum, quibus varia missilium genera & immensæ magnitudinis saxa incredibili fragore & celeritate iaculata vexantur hostes, leviq; momento labefactantur muri, & mœnia quatiuntur, quibusq; usus ad obsidionem patriæ propulsandam adversus Romanorum exercitum & Marcellum ducem, unus Archimedes ex tanta

urbis Civium numero haud dubie tardiorem effecit. Quam tarditatem quum Marcellus tandem urbe potitus Victoriae suae magno impedimento fuisse comperisset, eius tamen egregia opera delectatus, quum eam urbem diripiendam permitteret discurrentium militum furori, de tot millibus Civium vita donatum excipit Archimenidem, pluris illum merito quam universum populum faciens. Caeterum in tanto tumultu, quantus captae urbis in discursu esse poterat, dum artis suae liniamentis & formis, quas in pulvere ille descripserat totus incubuit; Introgressus interea unus ex militibus Ro. inter rapinae sitim & imperatorij praecepti memoriam haesitabundus stricto mucrone supra verticem cogitantis, ut nomen suum ederet, iubebat. Sed is cui oculos atq; aures ingens animi cura concluserat, ferociter percunctanti, & quis nam is esset sciscitanti certum aliquid respondere non curans, opposita quinimo tantum manu ne pulverem sibi suum confunderet obsecrans, militi contemptione irato trucidandi sui causam praebuit. Cuius morti misertus Dux Ro. immunitatem frustra sibi destinatam in affines eius transtulit, sibiq; quod unicum supererat, fieriq; potuit, funeris ac sepulturae curam adhibuit. Huius etiam sepulchrum Sphaera & Cylindro in summo eius sculptum & incisum, multo post tempore desertum, & suis etiam Civibus incognitum inter densissimos vepres obsitum se reperisse & ignorantibus indicasse, dum in Sycilia quaestor esset Romani Princeps Eloquij Cicero gloriatur. Hoc itaq; modo hisq; aucto-ribus oblabantem passim & invulgatam artis huius immu-

tationem fabricandorum industria machinamentorum à Geometria delapsa conspicitur, ac diutius Philosophia neglecta, unà militaribus ac mechanicis artibus instrumentis eiusmodi connumerata secernitur.

De Astronomia, variaque perquirendorum futurorum arte, si qua est, Liber tertius.

Restat autem nobis Sigismunde Pandulfe profundissimam quandam Mathesεos, hoc est, Astronomicæ rationis tradere disciplinam, quam multi oportunam maxime putant ad bellorum futurorum euentus denunciandos. Hanc namque inter caeteros si non docuit, secta tamen recoris attigit Lucanus, quum timorem urbis describeret, belloque ciuile necessarijs huius disciplinæ argumentis ineuitabiliter appropinquante Caesare futurum denunciaret. Innuit enim Poëta doctissimus, si tamen Poeta dicendus est, qui vera narratione rerum gestarum ad oratores vel historicos magis accedit. Saturni malitiam quum solis in sui domicilij throno resideret emouendam fore, quum inquit:

Quod cladis genus ô superi qua peste paratis.
Sæuitiam extremi multorum tempus in vnum
Conuenere dies summo si frigida cælo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres
Totaque diffuso latuisset in æquore tellus.
Si saeuum radijs nemæum Phœbe Leonem
Nunc premeres toto fluerent incendia mundo.
Succensusque tuis flagrasset curribus æther
Hi cessant ignes tu qui flagrante minacem

Scorpion incendis cauda chelasq; peruris,
Quid tantum grandine paras? nam mitis in alto
Iuppiter occasu premitur Venerisq; salubre
Sydus habet motu calor Cylenius haeret
Et Caelum Mars solus habet cur signa meatus
Deseruere suos mundoq; obscura feruntur
Ensiferi nimium fulget latus Orionis.
Imminet armorum rabies ferriq; potestas
Confundet vis omne manus scelerisq; nephando
Nomen erit virtutis multosq; exibit in annos,
Hic furor.

In hac igitur rerum altissimarum contemplatione, siquid huiusmodi occurret, quo talium curiosi Stellarum veram possint assequi positionem, vel qualitatem prescire temporum, & speculationis suae iucundissimum fructum capere, tanta complexi videntur voluptate, ut nostra hac omnia externa corporis ac fortunae munera, quae singuli tanti faciunt, tanquam exigua & minima ab eis contemnantur. Ex hac enim reliquaq; perquirendorum futurorum arte, si modo ars ulla est, potiusq; vanissimum cuiusq; ludibrium clarissimorum Philosophorum, summorumq; virorum conflictari videmus ingenia. Namq; Democriti totius pene terrarum Orbis peregrinatio fuit, patrimonijq; amplissimi dissipatio, Platonis Diogenisq; captivitas & Pythagorae longa ad varias gentes peregrinatio. Hostanes vero & Empedocles ad rabiem non auiditate modo eius percipiendae gratia navigaverunt, exilijs verius quam peregrinationibus, hanc reversi predicaverunt, hanc in arcanis habuere, quanquam animadversam prae

hos summam quoq literarum claritatem gloriamq ex hac ipsa abditarum pervestigatione rerum antiquitus & pene semper spectatam atq petitam. Thalem dico Milesium, Anaxagoram, Glazomenium, Zenophanem, Collophonium, Eudoxum, Calistum, Melonem, Philippum Euchomenonem, Aratum, Hiparchum, adde his Socratem, Zenonem, Dicearcum peripateticum, Cratippum, Cleantem, Chrysippum, Antipatrum, Posidonium, atq Panetium, plurimosq alios quorum voluntaria paupertas iniuriarum contumeliarumq, preter laborum, ptrea itinerum, vigiliarum, algoris, estus, inediaq susceptio memoratur, pro quibus eorum aliqui cultus & honores divinos, vel divinis pares meruerunt, et oes quam semper vivi contempserant laudem gloriam & immortalitatem nominis mortui consecuti sunt. Nec vero solos Philosophos in hac rerum futurarum cognitione tantum studij & diligentiæ contulisse: Sed oes fere nationes, potentissimas Respub; Imperatores quoq maximos, clarissimos Reges & Principes eadem mente & sententia extitisse, ut his sine, quæ futura promittunt, quæ varia multiformiaq sunt, ad maximas res gerendas numq sibi tute accedendum putarent. In qua re primi occurrunt Babylonij & Ægyptij, qui quoniam neq domicilijs tegebantur propter aeris qualitatem, neq ullis in ea regione nubibus subtexitur Cælum, Solis & Lunæ varios cursus, & meatus sydrerum ac effectus, solo usu egregie notavere atq invenere, quum ea sapius ac liberius cæteris intuerentur. Caldæi deinde una cum Assyrijs divina cæli observatione, summo studio

meditationeq; scientiam creduntur effecisse, qua maxime reliquis antecellerent. Dicente Lucano. Cuius noscere fibris fata queat, quis probat aues? Quis fulgura cœli seruet, & Assyria scrutetur sydera cura. Aruspicum autem disciplina quo pacto in oem̄ Cariam diffusa sit, peruenerit q; ad Thelmessum religiosissimam urbem, in his & in aduertentis Ostentis curiosam atq; diligentem, non facile dixerim, nec qualiter transierit ad Thessalas urbes, quam & ipsam Britanni tantis Ceremonijs obseruasse dicuntur, ut dedisse Persis videri possint. Apud quos Magos doctissimum hominum genus Ægyptijs antiquiores floruisse, Cicero testis est, & Aristoteles in primo de Philosophia libro. Druides habuit quondam Gallia religionum suarum interptes, qui de Sydereum Cœliq; de terræ mundiq; ambitu & forma, de immortalium Deorum ui potestate & voluptate disserebant, & augurijs partim ac coniectura, quæ essent euentura se scire profitebantur. Quorum disciplina quanq; in Britannia reperta, atq; inde in Galliam translata esse existimetur: post tamē qui diligentius eam rem cognoscere uoluerunt eo discendi causa profecti sunt, ubi annos nonnullos duo de viginti & ultra consumpsisse memoria proditum est. Diuinatoribus etiam utuntur & Galatæ, qui apud eos, tum augurijs tum sacrificijs futura prædicunt, quiq; plurimi existimate omni eis obtemperante plebe. Cum vero de rebus magnis consulunt, mirabilem incredibilemq; seruant consuetudine. Iugulant enim ense hoiem, quo decidente, tum ex casu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex sanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obseruatione futura norunt. Græcia vero omnium bonarum artium nutrix, ut aliquo

nullam

nullam unquam Coronam misit: Sic quoque nullum belli genus ab ea sine suorum numine Deorum ceptum aut susceptum est. Quid Hetruria? nonne Astrorum inuentrix fuit, ac porten-torum & fulgurum interpres, hincque propterea uel à thure & Sacrificijs, vel à sacrificio ritu lingua Graecorum Thuscia cognominata. Phryges praeterea qui auguria inuenisse cre-duntur. Cilicum & Arabum, Pisidarum deinde Pamphi-liae & Vmbriae gentem missam facio, huic uni cognitioni sem-per intentam. Haec de varijs gentium nationibus, nunc nobilia rerumpublicarum subtexantur exempla, in primisque Atheniensium & Lacedemoniorum. Hi enim augurem regibus suis tradisse Collegam & assessorem; Illi vero Sacer-dotes quosdam diuinos, quos ut ait Cicero, Mantes ap-pellant, singulis eorum publicis concionibus praefecisse dicuntur. Quoties deinde S.P.Q.R. cum armorum crepitus caelo audirentur, cum prodigiose lapidum, laterum, ferri, carnis sanguinisque pluuia in terram cecidisse, cum clypei ardentes emicuisse, Caelestes Coronae arsisse, cum e foeminis mutari in mares, quibus omnibus non minima R.P. detrimenta imminere, sperabantur, nonne his disciplinis cum Sybillinis versibus usi prohibentur, neque his contenti; omnia quoque quod omnibus in rebus plurimum conducere posse arbitrabantur agen-dorum singulorum initijs quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset praefabantur. Calcantem scimus tanto honore apud Graecos habitum, ob unam auspicij disciplinam, qua profecto excellebat, licet alijs in rebus multis esset inferior, Ut petentibus Ilion Graijs innumerosissimae classi praefectus memoretur. Amphiaraus vero & Thyresias tam illustres eodem artificio feruntur, ut primum pro Deo

VII8

colerent. Secundus non modo viuens hominibus praeferetur,
Sed defunctos etiam, Homero dicente. inferos Thiresiam
solum sapere, vagarique reliquos umbrarum more. Mopsus
& Amphilochus Reges quoque in Graecia augurorum famam
precogniti. His vero mirari posse aliquos praeclare in-
tro, Ubinam scilicet urbis R. parentem augurem optimum
omiserim. Sed piget reminisci, pudet cogitare, Urbem Ro-
nam omnium terrarum indubitatum caput auspicio conditam
& florentem porro praepotentis populi fortunam auibus cre-
dere maluisse quam Deo, quum sub regibus & imperio con-
sulari multis quidem seculis nihil absque auspicijs fieri soli-
tum sit, neque Comitia, neque patrum prouocationes, nec eq-
tum consilia aut peditum descriptiones, nec tota denique res
militaris. Stupet animus recolens viros illos tam celebres
ac magnificos, auium volatibus garritibusque succubuisse fal-
lacibus. Ubinam Martios dimiserim fratres apud vetu-
stissimos Romanorum hoc in genere celebratos. Sed de his
fateor, nihil praeter nomen habere me, Praetereo Cassandram
Virginem Priami Regis filiam, cuius illustris admodum
& magna rei nuncius furor erat. Polybium deinde quen-
dam Corinthium, de quo est apud Homerum, quod mul-
tis Achiuorum Troiam petentibus, & inprimis filio suo an
furore, an aliter incertum est mortem pronunciauit. Ego
autem omne quod uel fabula est, uel fabulam redolet,
sciens uolensque praetereo. Athlantem Astrologia fuisse
peritissimum, deque Sphaera primum inter homines disputasse,
qua ex re visus est orbem suis humeris sustinere. Zo-
roastrem vero Bactrianorum Regem, quem primum magi-

cas artes inuenisse nominatissimi testantur auctores,
nonne ut Hermodorus etiam tradit, et Dion, in quinto
de Philosophia libro, et sui nominis interpretatione astrorum
constat fuisse cultorem, Syderum motus mundique prin-
cipia curiosissime spectasse. Qua curiosa syderum cogni-
tione atque contemplatione Pericles Atheniensium ani-
mos Solis obscuratione territos, eiusce causis redditis,
quas ab Anaxagora institutione perceperat, vano tre-
pidantes metu liberauit. Alexandro quoque Darium
insequente, cum Luna defectus matutinis horis in-
cidisset, Macedones rati numina sibi indignari, tanta
seditione commoti sunt, ut armis abstinere decernerent,
nec eos cohibere potuisset magni Ducis imperium, ni
Aristander vates naturae rationes absoluisset: Sicut
Dion Syracusanus turbatis primum militum animis,
cum grauissimo & crudelissimo tyranno Dionysio pa-
triam liberaret, Amylta vate docente, & cunctis in
medium rationem deficientis syderis reddente, non
est tali casu deterritus. Arguuntur quoque tisoni
Lunae receptus, cuius pauoris causaeque ignarus Nici-
as Atheniensium Imperator veritus classem & pul-
cherrimum exercitum portu subducens perdidit,
eorumque opes afflixit. Nec aliter L. Sulpitius
Gallus, qui Cos. cum M. Marcello fuit, defectum Lu-
nae imminentem in L. Pauli exercitum contra Per-
seum Regem militibus metum adimens, fore praedi-
xit. Non me praeterit Iulium quoque Caesarem astro-
nomica ratione denos dies obseruationi veterum super
adiecisse, quo solis meatum pateret. CCCLXV quibus

Sol Zodiacum instrat efficerent, ut temporum ratio fluctu-
ans facilius congrueret in annum, quam rationem unico
errore comperto super intercalandis diebus emendavit.
Augustus ut est scriptum in Saturnalibus omnem hunc or-
dinem aereae tabulae ad aeternam custodiam incisione man-
davit. Neronem Principem quoque scelestissimum ac
crudelissimum alioquin, artis eius amantissimum fuisse co-
stat, quae ex aere est & stellis ex aqua & sphaeris,
lucernis ac peluibus, inferorum umbrarumque colloquijs,
multisque alijs modis, qui divinationem promittunt, for-
tuna sua rerum humanarum summa gestiente, potissi-
mumque imperare Dijs concupiente. Neque sum nescius
Adrianum Matheseos adeo peritum fuisse, ut de rebus
suis ad supremum usque vitae suae exitum cuncta praescri-
beret, diceretque de vero Helio, Virgilianum illud osten-
dens, terris hunc tantum fata nec ultra esse sinent.
Praeterea Alexandrum Severum Matheseos & aruspici-
nae artis peritissimum. Horoscopum quoque summum Avi-
dium Cassium in his quoque nil omittentem. Taceo Verum
Antoninum, Heliogabalum, qui & magorum colloquio ute-
batur assidue. Sunt praeter hos qui divinis numinum
visionibus illustres habentur; neque id mirum quidem,
quum singulis nobis in lucem editis, salva tamen firmi-
tate fatali, genios esse quosdam eorum tutelae salutique
assignatos: Veluti actionum suarum magistros ac re-
ctores, a nonnullis paucis quamquam visos, multiplicium
virtutum suarum splendore conspicuis, et Theologi &
Socraticorum Platonicorumque libri ac auctores cele-

bres Censorinus, C. Flaccus, Euclides, Apuleius, Trismegistus, Anneus Florus, Ammianus, Marcellinus, Sed Menander comicus inprimis & Homerus docuere. Quorum Carminibus illud accepimus, Cælestes Deos cum viris fortibus haudquaquam fuisse locutos, nec affuisse pugnantibus, uel iuuisse. Cæterum familiares genios cum ijsdem versatos, quorum adminiculis ac preci[illegible] admonitionibus freti plurimi dicuntur enituisse. Socrates precipue quem sæpe dicere solitum nominis diuini quiddam numinis secum esse quod Dæmonion appellat, cui semper paruerit, nunquam impellenti sæpe reuocanti, idque sæpe accidisse tum maxime, quum apud bellum siue duellum infeliciter cessisset Lachete prætore, unaque secum proinde fugam acciperet, ac esset in compito, nec eo quo reliqui diuerterent, eius rei causam sciscitantibus præmonitum se ac deterritum adeo dixit: tumque nos qui alio diuerterant hostium incursiones incidisse. Nec Socratem solum, ut diximus in hac diuina præsagatione celebrem fuisse creditum est: Sed Zaleucum & Minoem, Cimonem, Zoroastrem, Lycurgum & Numam, ut Pyrrhi bello Curium Fabricium Coruncanium primo punico, Cratinum duellum Metellum, Luctatium secundo. Maximum Marcellum, Paulum Gracchum, Catonem superiorem, Affricanum, Lælium, Syllam, Marium, ac ut nonnulli putant Cæsarem quoque Augustum, multosque præterea & præter hos Romanorum R.P. & Græcorum tulit singulares viros, quorum neminem nisi iuuante Deo talem fuisse credendum

est. Quae ratio Poetas maximeque Homerum impulit, ut Principibus Heroum Vlyssi, Achilli, Agamemnoni, certos Deos discriminum & periculorum comites adiungerent. Praeterea ipsorum Deorum aliquando praesentia quales supra commemoravi declarant, ab his singulis hominibus quibusdam consuli, quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum, quae tum vigilantibus, tum dormientibus portenduntur. Tametsi quidam talia prorsus tollentes, asserant nulli sapientum comparuisse Deum vel genios. Verum vecordes quosdam ex imbecillitate homines in animi horrore aut corporis intemperie constitutos inanes & alienas opiniones attrahere: qui in seipsis esse geniuum supestitionem habent. Quibus quidem assentiendum putarem, Epicuri rationibus defensus nostri mutatione, atque deceptione innixus. Nisi Dion atque Brutus gravissimi viri, & sapientiae studio dediti, nullam per affectionem morbumue aberrantes, aut facile captabiles, ab ipso ita dispositi genio fuissent, ut amicis ac familiaribus retulerint. Quare periculosum iter aduertens haud facile dixerim vetustissimis ne auctoribus hunc sermonem comprobantibus assentiendum sit; An huiusmodi homines regna & exercitus, resque Pub. gubernantes atque regentes familiares genios, ac numina sibi adesse dicentes, ut infrenes difficilesque multitudines caperent nouitate ac magnitudine rei, & opinionem Dei vere commenti sint, quae ipsis illis quorum gratia fingebatur, saluti esset. Quibus itaque nisi mentis inops, quispiam dicet, oraculis fidem daret, cum videret non modo summos Philosophos, & humanae magistros vitae, sed latissimas nati-

ores, clarissimos populos & reges apud Delphos & Dodonam, et Amonem concurrentes. Cuius sperneret Sybillas, quas Senatus & P. R. in extremis periculis consulebant? Cuius somnia negligeret? quum sciret ut reliquos sileam Lacedemonios ossos quos nescio an proximé Romanis fortissimosq omnium & prestantissimos viros indicare velim, usq adeo somniorum curiosos, ut scribit Cicero, quod qui reis preerant non contenti vigilantibus curis in Pasyphäe fano, quod est in agro prope urbem somniandi causa excubabant; quia vera inquit quietis oracula ducebant. Cuius denique magos non suspiceret, sine quorum doctrina neminem quantumlibet talibus rebus ornatum ad Persarum regnum promovisi posse cognosceret. His & alijs eiusmodi, ut diximus, tunc providentie modis agebatur insensata mortalitas fidens consultoribus infestis nec dum tempus erat ex tam profundis tenebris emergere, prosequatur humanum genus, tunc divina ultio sic meritum premebat, ut si dici fas est superstitionibus humanis celestis patientia faueret. Nos vero quibus divine gratie splendor illuxit, aliud vite genus, aliosq ritus decet amplecti, et modum omnem ut est cuiq tributa provincia in praepetibus gubernandis, reddendis, oscinibus, spectandis extis, somnijs conformandis, inspirandis vatibus, fulminibus iaculandis, sortibus regendis, Ceterisq quibus futura dinoscimus, Daemonum obsequio & ministerio fieri arbitrandum est. Etenim deceptionum illudentium plena sunt, quibus ut tradebant

omnia, & errores humanis pectoribus offundant, euenit, ut istis subdolis & captiosis pscientiæ modis multa futura dicantur, nec aliter ac dicuntur eueniant. Quibus impliciti homines curiosiores fiant, & sese magis ac magis inserant multiplicibus laqueis pernitiosissimi erroris, quod ut facilius valeant leuiusq consequantur, quod in nos intendunt, Edunt illa præsagi, quibus stupefacti hoïes fidem commodent simulacris diuinitatis ac numinis, inde fit, ut vitam sæpe turbent, somnos inquietent, membra obstorqueant, valetudine frangant, morbos lacessant, mentesq aliquando terreant. Inde est, quod Augure Actio Nauio Tarquinij tempore lapis nouacula incisus est. Hinc nonnullis regni futuri signa procurantur. Quo fit, ut L. Tarquinio Prisco Romam petenti Aquilam pileum sustulerit, et cum alte subuolasset dictu vix credibile capiti reposuerit. Quo etiam regnante tradunt Cressam Virginem reliquias quas ex omni regia mensa percipiebat, ad virgines Vestales ferre consueuisse, obtigisseq aliquando, cum igni sacro eas imponeret, repente e foco genitalem Cinerem viri insurrexisse, eamq quæ ibi insederat, Tanaquilis Reginæ ancillam Cressam captiuam consurrexisse grauidam, Seruiumq Tullium natum, qui regno successit, cui poreo in regio accubanti puero caput arsisse visum creditumq Laris familiaris filium, Ouidio in Fastis dicente

Namq pater Tulli Vulcanus Cressaq mater
Præsignis facie corniculana fuit.
Hanc secum Tanaquis sacris de more peractis
Iussit in ornatum fundere vina focum
Hic inter Cineres obsceni forma virilis
Aut fuit aut visa sed illa magis erat.

Jussa foco captiua sedet, conceptus ab illa
Seruius à cælo semina gentis habet.
Signa dedit genitor tunc quum caput igne corusco
Contigit, inq́; coma flammeus arsit apex.

Hinc quoq́ quod Juno Veiensis migrare sese Romam velle respondit, quod Claudiæ manum nauis secuta perhibetur, quod in Sacrilegos & Juno nudata, & Locrensis Proserpina, & Ceres Milesia vindicauit, Herculesq́ de Apio, nec aliter Hannibali somnia orbitatem oculi comminantur. Flaminio extispicia periculum cladis prædicant. vel Serpens, immò verò Dæmoni acerbes urbem Romã pestilentia liberauit, Epidauro arcessitus, aut Æneas oraculorum iudicio promissam, et quæsitam inuenit Italiam, et in ea non tam numinum quàm Dæmonum nutu sedem statuit. Quid aliud agit insomnis pater Anchises? Quid Jupiter & Apollo, qui ambiguitate student obumbrare oracula, ut cum mendaces aut fallaces inuenti fuerint aliquando, rationis velamine suam tueri queant fallaciam. Sicq́ præditi pectore, & deprauati errorem prauitatis infundere ac fallere non desinunt, donec auditores suos protrudant in præceps, Cui à seculis natum profuere responsa, Chresone an Pyrrho vel Laio, aut præcedentium, aut subsequentium cuiquam. Nonne Crœsus opulentissimus Lydorum Rex bellum moturus in Persas, tali responso fretus illusus: Crœsus Halim penetrans magnam peruertet opum vim. Quo responso hostium se vim peruersurum putans, peruertit suam. Utrum autem accidisset eorum utrum oraculum fuisset, nihilo purius egisse traditur cum Pyrrho,

qui bellum romanis illaturus, dum Delphos consulit, hoc responsum, ut ait Ennius, accepit: Aio te Aeacida romanos vincere posse. Demens Pyrrhus si non intelligeret utra pars vicisset, verum oraculum videri. Sic versutus artifex texuerat, sic in omnem ventum perfugium veritatis occupaverat. Hoc inquam adeo manifestum est, & manifestam fallaciam præfert, ut quanquam sicut Ennius idem ait, semper fuerit stolidum genus Aeacidarum: ab eo tamen deprendi absque difficultate potuerit. Illud etiam obscurius quod Croesum decepit; quod vel Chrysippum potuisset fallere. Sic enim apud Ciceronem scriptum est, cui tamen ad postremum tota res commentitia videtur, & hoc a Poeta fictum suspicatur, illud ab historico rationes afferens. Primum enim latine Apollinem nunquam locutum fuisse. Deinde Pyrrhi temporibus iam iam versificari desiisse, et hoc ultimum ut eodem libro permulta præcisius dictum arbitror, tamen utcunque non multum his rationibus moveor, quoniam in latinum transferri & in carmen inseri potuit ambiguitas oraculi græcis & solutis primum verbis edita. Nam si ad linguam respicio, quæcunque oraculis dicta sunt, latine quidem apud nostros de his græco fonte descendunt, græce vel ab Apolline prolata, vel ab illis memoriæ mandata, nec linguarum varietas obfuit veritati. Alia igitur nec Ciceronis ratio violentius urget. Ait enim hoc Pyrrho responsum inauditum Græcis. Itaque satis credi potest, hoc ab Ennio suo quodam iure fictum esse. De Herodoto autem quem Cicero ipse patrem historiæ vocat, quod superioris oraculi fictor extiterit, non tam facile crediderim.

In dubio igitur visum est, & verumque attingere, & Cicero-
nianam de hac et non spernere sententiam. Illud etiam
anceps & inopinabile, quod Philippus Macedo ex eodem
abdito accepit, ut imminens sibi S. à quadriga pe-
riculum provideret: Quo audito rex anxius dissolvi
currus per omnem Macedoniam imperavit. Quin &
oppidum Boëtiæ, cui quadrigæ nomen erat, ut fatalem
sibi perpetuo declinavit, vel ut quidam ferunt, iussit
everti. Frustra tamen, aliò namque minarum spectabat
oraculum. Capulus enim gladij, quo eum Pausanias
transfodit, quadrigæ cælaturam fertur habuisse. Itaque
Tul. eleganter illudit, neque enim obscura tantum, sed
mendax admonitio quasi Rex capulo & non cuspide
moriturus esset. Appius Claudius is qui civili bello
Pompeianas partes secutus est, de eventu rerum du-
bius, vicinum Castris qui iam tunc neglectus obmu-
tuerat retentavit Apollinem. Itaque per Hemonoe
quaedam templi vates in antrum compulsa, solitoque æsti-
ans furore, fertur in hanc sententiam respondisse:
Magnas huius minas Romane ne timeas, nihil enim ad
te, quoniam in pace Eubœæ cola, vel ut quidam alij,
Latus Euboicum possidebis. Lucanus. Effugis ingen-
tes tanti discriminis expers Bellorum Romane minas
solusque quietem, Euboici vasta lateris cum valle tenebis.
Quo ille responso vel in somnis accepto perplexior dis-
cessit inde quam venerat, Sed non multo post apud locum
qui Eubœæ cola dicitur, ante supremum prælium
morbo correptus interijt, Ita subtractus bellis & se-
pulchro conditus Euboico fidem fecit oraculo. Eodemque

modo Laio p(rae)dictum est ab Apolline: Caue uetatos liberûm sulcos, ferat generatus ille mactabit te impie & omnis aula respergetur sanguine. Sed ille quidem ut pote p(rae)scius quae sequerentur, sementem iuxta fatum fieri uetabat. Sciens in potestate eius positum si abstinere uellet Laius, non ut homo nescius futurorum ab eo qui sciret quid agendum sibi esset sciscitabatur. Seuit autem non fato eliciente, sed victus intemperantia. Similiter Argiuis per oraculum quaerentibus, an aduersum Persas bellum suscipi conueniret, responsum est, Vicinis offensa deo charissima plebs, armorum cohibe numina corporis omne, discrimen sola capitis tutabitur umbra. Sciebat enim quid esset deligendum, quodque optio penes homines, id uero quod sequitur optionem penes fatum. Nero Caesar post hos portendi sibi mutationem status à Mathematicis acceperat, qui in hoc concordes, in eo discordabant, quânam S. fortuna Imperio deiectum exciperet. His Neronis animus aegre Delphicum oraculum experiri statuit. Sic enim sibi uisum est, haesitationem suam ab humano ad diuinum consilium transferri deberet, inde sibi responsum est: Annum tertium & septuagesimum caueret, quod cum audisset, homini inconsiderato, & vix trigesimum aetatis suae annum transgresso, tanta securitas incesserat, ut iam nihil metuens, & prosperitatem & aetatem sibi integram sponderet, quasi ante p(ro)nunciatum tempus ab Apolline mori non posse, eo denique insolentiae raptus, ut p(re)ciosissimis quibusdam rebus maritima tempestate deperditis affirmaret, eas ad se uel piscium obsequio reuersuras, talibus intumuerat erroribus, cum subito destitutus ab omnibus & ad turpissimam compulsus est mortem, utique

Consiliario dignus Apolline. Quamuis uanissimus ille Spiritus, mendacijque parens, nequid ineptius vitaret consuetis ambagibus atque arte prouideret. Quod ipse Nero suprema illa nocte audito clamore militari suum execrante & Galbæ nomen celebrante, sero licet quiuit intelligere, & ad infelicitatis suæ cumulum auctorem oraculi ueridicum appellari. Galba enim successor tertium & septuagesimum annum tunc agebat, admonet nos aliquid obtrectatoribus quibusdam consultor iste consulere. Queruntur utique nostris temporibus Sacra sibi interdicta, Ceremoniasque sublatas et ob hoc ideo maxime nulla uel perplexa, & inextricabilia omnia talium rerum consultoribus responsa dari. Cur ergo longe ante Imperium Cæsaris, ac Christi dei saluatoris nostri natiuitatem sicut ipsorum auctores attestantur, abolita pene fuerat Pythij oraculi fides. Abolita autem quia contempta. Porro autem quare contempta, nisi quia uel vana, uel falsa, uel dubia, unde Poeta prudenter admonuit, inconsulti abeunt, Sedemque odere Sybillæ. Et ne forte parui id pendant, quod contemptum, abolitum atque antiquatum fuit. hoc esse aut numen aut sedem, Apollo ille Pythius erat, quem ferunt magno Pythone serpente interfecto, magnum vatem totiusque vaticinationis auctorem & principem hæredem sedis & diuinationis & nominis extitisse, ibique enim reddere responsa elegisse, Ubi orta cum auctore ipsa diuinatio uidebatur. Euasiunculas autem quærentes dicentesque vim sedis ac loci euanuisse tractu temporis. Sic irridet

Cicero, ut dicat eos non adverterent, quod de vi divina agitur, quæ si est, utique æterna est. Sed proinde loqui quasi de vino aut salsamento, quæ vim suam imminuunt vetustate & paulatim evanescunt. Itaque hæc profitentes Philosophos superstitiosos & pené fanaticos appellat, cum excusationes frivolas ineptijs suis malunt exquirere, evanuisse fingentes, quam veritatem ingenué confiteri, & errorem suum vel se recognoscere, qui diutissimé circumventi sunt super huiuscemodi oraculis, partim falsis, ut ipsius Tullij verbis utar, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissimé, partim flexiloquis & obscuris, ut interpres egeat interprete, & sors ipsa ad sortes referenda sit, partim ambiguis & perplexis oraculis. Hi maximé fallunt, quorum præstigias à veritate profani intelligere non possunt. Idcirco ab ipsis attribui putant & imperia & victorias, & opes & eventus prosperos rerum, Denique cum ipsorum nutu sæpé rempub. constet periculis imminentibus liberatam, quæ pericula & responsis denunciaverunt, & sacrificijs placati averterunt; omnia illa meræ fallaciæ sunt. Nam cum dispositiones Dei præsentiant, quippe qui ministri eius fuerunt, interponunt se in his rebus; ut quæcunque à Deo facta sunt vel fiunt, ipsi potissimé facere aut fecisse videantur. Et quoties alicui populo vel urbi, Duci vel Principi, secundum Dei statutum boni quid impendet; illi se facturos vel prodigijs vel somnijs vel oraculis, vel sortibus, cæterisque id genus, ut diximus, pollicentur, si sibi honores ac sacrificia tribuantur. Quibus datis, cum id acciderit quod necessé est, sibi summam pariunt venerationem. Quoties autem peri-

cula impendent, ad aliquam ineptam & leuem causam se q̄-
fitentur iratos. Sicuti Iuno Varroni, quod formosum pue-
rum in templo Jouis ad excubias tenendas collocauerat,
et ob hanc causam Romanum nomen apud Cannas pene
deletum: quod si Juno alterum Ganimedem uerebatur,
cur juuentus romana luit pœnas, vel si Dij tantummo-
do Pueros uel Principes curant, cæteram multitudinem
negligunt, Cur Varro solus euasit, qui hoc fecit?
Et Paulus qui nihil meruit occisus est. Itaq; siue
periculum quod imminet vitari potest, vitari nolunt
id placati aduertisse, siue non potest, id agunt. Sicq;
sibi apud hoies qui eos nesciunt auctoritatem pariunt,
ac timorem, his versutis & his artibus notitiam veri
Dei trini & unius apud oēs gentes inuerterunt.

Harum igitur disciplinarum obseruationibus sup-
stitiosis, quæ ad cognitionem sydereum coniunguntur
Societas dæmonum formidanda atq; uitanda est,
neq; illos ab hoc genere superstitionis segregandos pu-
to, qui ab ipsa Caldæorum natione profluxerunt,
quod propria est eorum Genealogiæ ratio, ut possint
antea facta futuraq; ex ratiocinationibus Astrorum
explicare, hoc est, quos effectus habent Sydera duo-
decim, Stellæ quinq;, Sol & Luna ad humanam ratione
conferre. Cuius rei primus Berosus Insula & Ciui-
tate Cöo consideus, ibi aperuit disciplinam, postea
studens Antipater. Iteumq; Archinapolus qui etiam
non euanescentia, sed ex conceptione rationes expli-
catas reliquit. Hi enim quamq; veram Stellarum
positionem, quum quisq; nascitur, consentiunt, & ali-

quanto eam preuestigent, per eorum inuentas conscriptasque regulas: Tamen quod inde conantur uel actus nostros, uel mores, uel euenta praedicere, nimis errant profecto, nimisque magna dementia detinentur, et quos non solum christianae religionis instituta, ac fidei nostrae lumina, verum multa quoque veterum poetarum philosophorumque illustrium clarissimorumque Ducum & Imperatorum dicta confutent. Ex quibus est illud inprimis sacris in literis ad Moysen annotatum: Quando ingressus fueris terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi, caue ne imitari uelis abominationem illarum gentium, ne inueniatur in te, qui lustret filium aut filiam suam ducens super ignem, aut qui ariolos sciscitetur, & obseruet somnia atque auguria, ne sit maleficus uel incantator, ne Pythones consulas & diuinos, & quaeras á mortuis ueritatem. Omnia haec enim abominabitur, & propter huiuscemodi scelera delebit eos in introitu tuo, perfectus eris, & absque macula, cum Domino Deo tuo gentes istae, quarum possidebis terram, Augures & diuinos audiunt. Tu aut á Domino Deo tuo aliter institutus es. Quis ergó dubitet haec non modó capitalia, sed fidei praeuersione, quae tanta diligentia diuina explodit sententia? Et illud quidem Leuitici: Non augurabimini, nec obseruabitis somnia, nec declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini, ut polluamini per eos. Vir enim in eodem inquit, siue mulier, in quibus Phytonicus uel diuinationis fuerit spiritus, morte moriatur, lapidibus obruent eos, & sanguis eorum sit super illos. Nec minus ad Romanos apostolicis verbis expressum: Quis enim

cognouit

cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Est quoque illud diuinum ac Cœleste Consilium: Altiora te ne quæsiueris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quæ præcepit Deus tibi, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus: Non est enim tibi necessarium ea quæ tibi abscondita sunt videre. Non est uestrum, alibi scriptum, nosse tempora uel momenta, quæ in patris potestate posita sunt. Annunciate quæ futura sunt inquit Isaias, et sciemus quia Dij estis vos. Simile est illud Ecclesiastici: Ignorat homo quod ante se fuerit, & quod post futurum, quis ei poterit indicare? Quid aliud illud Sapientiæ asserit? Cogitationes enim mortalium, inquit, timidæ sunt & incertæ prouidentiæ nostræ. Corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum, multa cogitantem, & difficile existimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore, quæ in cælis sunt autem quis inuestigabit? Sensum autem tuum quis sciet? nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis, et sic correptæ semitæ eorum qui sunt in terris, & quæ sibi placent didicerunt homines. At qui teste Firmiano, non hoc idem faciunt Philosophi, qui disputant in cælo quid agatur, & eo semper impune id facere arbitrantur, quia nullus existit, qui errores eorum coarguat. Quod si existimarent descensurum aliquem, qui eos delirare & mentiri doceret, nunquam quicquam de his rebus, quas scire non possunt disputarent. Nec tamen ideo felicior putanda est eorum imprudentia & audacia, quia redar-

VIII8

guunte. Redarguit enim Deus, cui sola veritas nota est, licet conniuere videatur, eamque hominum sapientiam pro summa stultitia computet. Linquo Augustini & Ambrosij operosissimos validissimosque tractatus ac dispu-tationes longissimas, quas nec tempus exigit nec reci-pit locus nec requirit. Cuiusque aliquantulum legendo pro-fecerit, nota sunt nempe, unam Augustini veram nescio an breuem magis proferam sententiam ex eo libro, qui de Dei Ciuitate inscribitur: His omnibus consideratis in-quit, non immerito creditur, quum Astrologi mirabiliter multa vera respondent, occulto instinctu fieri Spirituum non bonorum, quorum cura est has falsas & noxias opi-niones de astralibus fatis inserere humanis mentibus atque firmare, non Horoscopi notati & inspecti aliqua arte, quae nulla est. Alteram Ambrosij ipsius ex eo libro, quem de obitu Satyri fratris, nobis luculenta ora-tione reliquit. Eius enim verba sunt haec: De Solis cursu caelique ratione Philosophi disputant, et sunt qui pu-tant his credendum, quum quid loquantur ignorent, neque caelum ascenderint axem dimensi nondum oculis per-scrutati sunt: Quia nullus eorum cum Deo in principio fuit; nullus eorum de Deo dixit, quum pararet caelum: Cum ipso eram, & eram cum eo cuncta componens. A di-uinis praeter haec ad humana descendenti permulta se inge-runt illustrium Poëtarum dicta, his sacris consentanea, é quibus illud primum antiquissimum et acerrimum apud Homerum proferendum. Iupiter, inquit non morta-lem hominem, non é communi grege Deum aliquem: Sed Iu-

norem illam suam Coniugem ac Sororem Reginamq; Deum
graui comminatione deterreat, ne secretum suum intimum
audeat inquirere, aut sciri posse presumere. Post hunc duo
literis demandata sunt. Duorum quoq; in illa prima ætate
Poetarum illustrium. Pacuuij. Nam si quæ uentura sunt
prouident, æquiparent Ioui. Rursum idem Poeta. Istis
qui linguam auium intelligunt, plusq; ex alieno iecore
sapiunt quam ex suo magis audiendum quam auscultandum
censeo. Accius. Nihil quoq; credo auguribus, qui au-
res uerbis ditant alienas, suas ut auro locupletent
domos. Quartum his Ennium addiderim, qui Vetu-
sta illa & uenerabili facundia hos ipsos eleganter irridet
ut uerbis etiam suis utar: Qui sui quæstus causa fal-
sas suscitant sententias: Non enim sunt hi aut scientiâ
aut arte diuini, sed superstitiosi uates, impudentesq;
harioli aut inertes aut insani, aut quibus egestas
imperat, qui sibi semitam non sapiunt, alijs demonstrant
uiam, quibus diuitias pollicentur, ab ipsis drachmam ipsi
petunt, De his diuitijs sibi deducant Drachmam, red-
dant cætera. Addo quinto loco spectatæ autoritatis
grauitatisq; Poetam doctissimum Flaccum Horatium, di-
centem: Prudens futuri temporis exitum caliginosa
nocte premit Deus. Ridetq;, si mortales ultra fas
trepidant, nec non illud quod adest, memento compone-
re æquus, et quid sit futurum cras fuge quærere. Et
quem sors dierum cunq; dabit lucro appone. Estq;
illud uenustum quoq; Poetæ ad Leuconoën: Tu ne quæ-
sieris scire nephas, quem mihi quem tibi finem dederint
Dij Leuconoe. Nec Babylonios tentaris numeros, ut me-

bius quicquid erit pati seu plures hyemes seu tribuit Iupiter
ultimam. Lucanus inter hos Sextus his verbis accedit:
Sit subitum quodcunque paras sit caeca futuri Mens hominum
fati liceat sperare timenti. Statium his septimum
aggregaverim: Quid crastina voluerit hora scire nefas
homini. Ultimo in loco sequitur hos Iunius Iuvenalis
agminis, et his verbis:

Spondet amatorem tenerum vel divitis orbi,
Testamentum ingens calidae pulmone columbae,
Tractato Armenius vel Comagenus Aruspex.
Pectora pullorum rimatur et exta catelli

Interdum et exta pueri faciet quod deferat ipse Caldaeis,
Sed maior erit fiducia quicquid dixerit Astrologus cre-
dent a fronte relatum. Ammonis quoniam Delphis ora-
cula cessant. Et genus humanum damnat caligo futuri.
Haec religionis nostrae instituta et illustrium dicta Po-
etarum illis similia subsequuntur et Philosophorum sen-
tentiae, Socratis potissimum, qui in hoc caelestium scruti-
nio et causarum abditarum indagatione caeteris cordatior
fuit, cum haec intelligere non posse inveniri. Celebre
illud ab omnibus probatum in medium nobis attulit:
Quod supra nos, nihil ad nos. Sicque proinde ab omni phy-
sica quaestione disputationem suspendens eo se contulit,
ut in virtute atque officio omnis eius versaretur intentio.
Itidem Democriti Physici non ineptus quam caeteris contra ta-
lis iocus: Quod est ante pedes nemo spectat, caeli scru-
tantur plagas. Facetissimaque illa Ciceronis irrisio teme-
re disputantium, nullaque de re dubitantium, tanquam modo de-

orum ex Concilio descendentes, quid ibi agatur, oculis suis aspexerint, auribusq; perceperint. Sane, ut idem inqt Cicero et in Senectute sua, hora quidem cedunt et dies et menses, et anni, nec preteritum tempus umqm reuertitur: nec quid sequatur sciri potest. Sunt et alia contra hec hominum portenta, Philosophorum clarorum sententie, inter quos Fauorini est illa: Melius et urgentius ceteris quos legere potui philosophis, futurorum notitiam facilime repudiantis, atq; dicentis: Nihil enim ab illis audiri posse dicebat nisi graue atq; molestum, quoniam aut vera respondebunt, quod rarissime solent: Siquidem mala miserima ante tempus afferre, et supervacuam solicitudinem. Posita enim illinc veritate: adest hinc necessitas. Ita nihil preise nisi dolorem poscenti redderet; libet hoc loco sustinere, et quod communis rerum natura no patitur tentare maior sine offensione posset interiisci. Hoc est Fauauorini M. Tull. cuig hec sunt ut omittamus superiores, M. Crasso putas utile fuisse, tum quum maximis opibus fortunisq; florebat, Scire sibi interfecto filio Publio, exercituq; deleto, trans Eufratem cum ignominia et dedecore esse pereundum. An Cn. Pompeium censes tribus suis Consulatibus, tribus triumphis maximarum rerum gloria letaturum fuisse, si sciret se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu. Post mortem vero ea consecutura quae sine lachrymis non possumus dicere. Quid vero Caesarem putasse si diuinasset, fore, ut in eo Senatu, quem ex

maiori parte ipse coaptasset in Curia Pompeiana ante ip-
sius Pompeij simulacrum tot centurionibus suis spectantibus
ac nobilissimis Ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus
ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius Corpus non
modò amicorum, sed ne seruorum quidem quispiam ac-
cederet. Quo cruciatu animi vitam acturum fuisse &
certè ignorantia futurorum malorum utilior est quàm sci-
entia. Hæc Cicero. Possem ego antiquos & fortuna-
tissimos ætatis nostræ Viros in huius sententiæ testimonium
vocare. Sed nec necesse, nec locus hic longiorem digressio-
nem recipit, et attigisse videre illa clarissima. Sin autem
ut ad Fauorini argumentationem redeat Oratio, bona pro-
nunciant: duplex incommoditas. Expectationis tedium, &
Cogniti gaudij extenuatio. Quod repentinum gratius
accumulatius obuenisset, aut falsa dicunt, quod quanquam
familiare & frequentissimum apud eos est. Et si dicunt
infelicia angoribus falsoque metu, si felicia inani spe
ac gaudio tristitiaque, ubi te delusum senties torquebis.
In omnem igitur euentum hos nugatores Sycophantas contemnen-
dos fore, ad hanc ferè sententiam, ut præterea Dicear-
chum, qui expedire diu nobis futura nescire magno vo-
lumine conclusit, Anaxarchi Philosophi ratione compro-
bare. Is enim quum in Bursam Urbem trans Eufratem
omissam traiecisset, Alexandre ibi eum ut antea præ-
sæpè monuit, ut tanquam falsa & incerta Magorum prædicta
contemneret, nec abiret. Nam si fatis inquit ô Alexandre
constent, quæ prædicuntur ignota esse mortalibus. Si verò
naturæ debeantur, immutabilia quidem esse. Simile &
illud Demonactis etiam Philosophi, cui vatem semel

intuens publica mercede responsa prebentem. nonne uides inquit cui rei mercedem flagites. Si enim tibi potestas est eorum quæ fatali lege sunt constituta aliquid commutandi, quodcumque id est quod flagitas, parum sane est. Sin autem Dei nutu & voluntate posita sunt omnia, quid tuum nos vaticinium iuvare potest? Demosthenes Græcorum armis ac tanta & tam prompta virorum potentia confisus, neque mentem adhiberi oraculis neque vaticinia audiri permisit. Epaminundam memorans & Periclem illa semper formidinis & ignaviæ uelamenta putasse. saluberrimum & memorabile est illud omnibus horis, Halicarnasi excellentis in astrologia & in regendis suis Ciuibus Principis praestantissimi. Totum id quod est Caldaicum praedicendi genus repudiantis. Magnus quidam vir ecce superavit praemissis omnibus fide non inferior, Cato ille rigidus, qui mirari se ait, quod non rideret aruspex aruspicem, quum videret, quod dictum ad omnes æque augures, sortilegos, coniectores Caldeosque & Mathematicos, ac totam denique manticem converti potest. Spectatis enim tot ineptijs, quibus credulis homunculis illudunt, occursus profecto memoriæ & risum & mutua conscientia movere deberet. Quam illud quoque eleganter quum esset consultus a quodam, monstrum ne esset a soricibus corrosas sibi caligas quum diceret. Respondit non esse id monstrum, sed verum monstrum habendum fuisse, si sorices a Caligis roderentur. Quod sequitur non minus profecto sed magnificum ac succi & pensi plenum. Nam quum apud Prusiam Hannibali exulanti & autori committendi praelij pugnari placeret, ac ille negaret, quod ex-

ta prohiberent. An tu Prusia inquit Hannibal vitulinæ carnis mavis, quam Imperatori veteri credere. Breue sane atque amplissimum, tantoque Principe dignum verbum, utpote qui Hispaniam, Galliam, Liguriam, Italiam denique lacreatam in faciem eius effecerit unius hostiæ uilissimæ ac sordidissimæ exta tot monumentis ac victorijs rerum pponi indignum ferens. Quid alius Cæsar quum à maximo augure & doctissimo aruspice praeponeret ne in Affricam ante brumam nauigia transmitteret. Nonne illius dictum nihil faciens, transmisit, quod ni fecisset, oes aduersariorum copiæ conuenissent. E contrario Regulus nonne auguria seruauit, & captus est. Et Mancinus religionem tenuit, et sub iugum missus est. Pullos habuit Paulus, et apud Cannas tamen cæsus est. Hæc & horum similia quæ confirmandis auspicijs, & id genus rerum ritibus afferuntur tam inepta, tam friuola prosaepe sunt, ut multi quidem M. Marcelli illius quinquies quos probandum summopere consilium uideatur, qui quum esset Imperator & augur optimus, totum hoc militare auspicium emiserit, à quo ne ppediretur lectica opertus ne ab re iter facere solitus. Vir enim fortis & sapiens desperabat posse inuulgatam diu & inhibitam, ac ossibus inhærentem opinionem aperta fronte discutere. Non eo usque tamen Marcello assentiendum, nec auspicia omnino ita expuntianda reor, ut res magnas nullis unquam certam signis uel auspicijs præuenire, quum & volatus auium dirigat Deus, ut rostrum sonans aut praeuolans penna turbido meatu uel leni futura pmonstret, ut Theologi veteres & clari quidam auctores testes sunt. Ouidiusque in fastis:

Non ego te quamvis properabis vincere Caesar
Si vetat auspicium signa movere velim.
Sint tibi Flamminius transimenaque littora testes
Per volucres signa multa movere Deos.

Verum praeclare de hoc quoque ut de alijs Cicero: Signa in-
quit ostenduntur ab his rerum futurarum, in his, si quid
erraverit, non Deorum natura, sed hominum coniectura
peccavit. Nec etiam postremo per hac rerum futurarum
signa est quod ratione signorum vel Planetarum certiores
hi futurorum nuncij de singulis quibusque polliceri possint, vel
audere. In septem namque syderibus de quibus ante diximus,
& quae ab incessu vocamus errantia, quum errent
tamen nulla minus certe consyderationis nihil habent,
nisi secundum commune regimen in mundo eis debitum per
intelligentiam septuplicem substantia extra consistente
virtute sibi coniunctam. Scimus etiam ut horum au-
daciam per signa perstringamus intactam eos fateri solitos,
quod quisque Aquarij signo in lucem editus sit, Piscatoris
ministerium sortiretur. Caeterum piscatores quum Getulia
non habeat, quis eorum dicere ausit? quia nemo illic in
Stella Aquarij nascitur. Rursum quum plurimos quos
nasci signo Librae norint, Trapezitas fore praedicent, quas
multarum gentium Provinciae ignorant, fateantur neces-
se est, aut in eis hoc signum deesse, aut effectum fatalem
nullo modo haberi. Persarum autem ac Lacedemoniorum
Reges, quum per genus dominente, Regumque filij uno eo-
demque sydere cum servis continue degentibus nati ad re-
gnum proficiant, quid rationis habent, ut servi qui secum

iisdem momentis horarum ac temporum fuerant geniti omnes non in seruitute commigentur. Homines etiam diuersarum regionum, diuersarum aetatum sub varijs & diuersis syderum motibus geniti, si aut oppidorum expugnationibus, aut collatis signis, aut eadem classe fluctibus obruantur, uel alio quouis modo, eodem tamen genere mortis eodemque momento temporis intereunt. Ut in Cannensi pugna contigit. Quomodo. momenta nascendi singulis secundum istos attributa suas leges habebunt. Aduersabitur horum iudicijs vastitas forsan immensa altitudine discreta, in duo & septuaginta signa per rerum aut animarum effigies. in quas digessere caelum periti, posse etiam fieri credibile est ex infinito stellarum numero, ut alia signa pari, maiore vel minore potestate sint, sine quibus certa ac perpetua obseruatio perfici non queat, neque eos homines cernere posse neque percipere exuperantiam uel splendoris uel altitudinis, cum & quaedam sydera & quibusdam terris conspiciantur, earumque terrarum hominibus nota sint, eademque ipsa ex omni terra alia non uideantur, et sint alijs ut Canopus, omnino ignotissima. Est enim id sydus ingens noctibus lucens, clarum & maxime mirum, cuius si alicunde fides abesset, M. Manilius libro primo Astronomicon peritissimus testis accedit. Idcirco inquit. Terris non omnibus omnia signa conspicimus, nunquam inuenies fulgere Canopum. Donec Niliacas per Pontum veneris oras.
Cum itaque constet rerum ambiguitatem confusionemque damnosam ex talium potius diuinationis pronunciatione generari, quam certam conducibilem consultoribus cognitione quum nihil rite cernant, nihil percipiant, nihilque veniat horum, quae isti lubricis & fallacibus coniecturis delirantes

ac ueluti ebrij pollicentur, nisi rarum forte aliquid aut fortuitum, qualia etiam aliquando ementiri uolentibus ela-bantur & excidunt. Nullo pacto Sigismunde Pandul-fe utendum esse tibi reor istiusmodi superstitiosis hominum iudicijs, quorum disciplinas, tute optime calles, studijs indulges, ingenijs faues, ut argutis apprime delectaris, maxime quum clarissimos quosque aetatis huius Mathe-maticos, horoscopos summos, & Astronomos more maiorum domi & militiae ad futura praesagienda te sem-per penes habueris & habeas. Tantorum itaque uirorum tam eruditorum, tam illustrium exemplis & authorita-te ac rationibus fretus, non iniuria dixerim, diuina-tionis artem, qua quis de futuris omnibus soli Deo cognitis ad interrogata singula uera respondeat, aut omnino nullam esse. Quod Socrates & eum secuti antiqui Academici, quos eosdem & peripateti-cos nominamus, asserunt, aut esse: Sed nondum scitam aut opinionem quandam, proinde uanam hominum coniecturam atque iudicia quam maxime fallentem: —

RUBRICA DE LEGIBUS. LIBER QUARTUS.

Cum quod Sigismunde Pandulphe necesse est, quem alijs Ducem & Imp. efficimus, non harum quas modo diximus bonarum artium institutis solum, verum & Legitimi Iuris & more maiorum Ceremoniarum & sacrorum erga Deos, & Contentionum controversiarumque inter homines dirimendarum, Iudicem ac belli primum iuste gerendi dominum esse. Bellum enim iustum est, ut in re pub. inquit Cicero, quod denunciatum & indictum, atque hoc ipsum, quod aut repetundarum, aut propulsandorum hostium causa geratur; Legitimi iuris munus etiam dicimus, ea iubere, quae sunt Viri fortis, ut non deserere locum in acie, non fugere, non arma abijcere, & ea quae sunt temperantis, ut non committere adulterium, non flagitium facere, & ea quae sunt mansueti, ut non pulsare, non iurgia exercere; eodem modo secundum alias virtutes & vicia has iubere, illa vetare. Esse etiam praeter haec quaedam belli iura, ut ineundae pugnae solennitatem servare, Decreta publica, foederum precussionem, religionem Sacramenti, militum animadversionem, dignitatem, ac praemiorum & honorum gradum. Quaedam porro esse quae uti facere, ita pati sit fas, ut sata exuri, dirui tecta, praedas hominum pecorumque agi, aliaque id genus, quae de singulis cauta sunt legibus, in quarum editione sunt qui putent Zeleu-

cum, alij Rhadamantum, siue Lycurgum putant. Quidam omnium priorem Cererem, quæ frumenta quum antea glande uescerentur, inuenit, molere quoq; & conficere in Attica, & alia in Sicilia, ob idq; Dea iudicata, ut Carcinus Tragædus in suo poemate affirmat. Hanc alij gloriam illi gentis hebræorum duci summoq; Philosopho Moysi, tanq; veritati magis consentaneum facile concesserunt: Lycurgus enim & Zeleucus omnesq; qui apud Græcos mirabiles sunt recentes atq; nouelli, quantum ad hunc ipsum Moysen comparati esse noscuntur, quoniam nec ipsum nomen Legis fuisse olim apud græcos fuisse agnoscitur, et testis Homerus est, qui nusq; in diuino eius Opere usus est nomine. Non enim secundum Legem, sed in diffinitiuis sententijs & regum præceptionibus populus regebatur, unde etiam multo tempore permansere tantum moribus utentes, & non scripto, et multa horum semper secundum euentum casuum permittentes. Phoroneus etiam ipse secundus Argiuorum Rex, à quo forum forenseq; dicendi genus deductum putant, ut Argiui certa legeac iudicijs regerentur. Sexcentis ante bellum Troianum ferme annis, inter Græcos primus ante omnes effecit, Si modo illa quæ apud Platonem in Thimæo, Chrycias ex Solone commemorat de legibus Atticis, multis annorum millibus ante Phoroneum, fabulosa & commentitia esse credamus. Nec me præterit, apud priscos græcos Isidem legiferam appellatam, tanq; primam legum inuentricem: Ægyptijs autem prima scriptarum Legum monimenta Mina rex siue Trimegistus dedit, quem fortasse quispiam in philosophorum

numero computet, quanquam in Deos relatus Mercurij nomine ab Aegyptijs honoretur. Secundus apud Aegyptios Legum lator dicitur, vir prudentia excellens Sasochis, huius & ad Deum religionem cultumque multa prioribus legibus addidisse perhibent. Tertium Sesosim Regem tradunt, qui ad rem militarem & bellimunia plurima contulit Institutis suis. Quartus scribitur Rex Buchoris tulisse leges sapientia ac usu rerum expertus, qui & vitae Regum leges dederit, & commercia hominum iudiciaque constituerit. Post huius legibus multa addidit Amasus Rex, quem tradunt & de his quae ad Monarchas pertinent, deque omni Aegyptiorum oeconomia scripsisse. Minos mare obtinuit & paulo ante Troiam captam Cretensibus leges dedit, ut Paratius memorat, quod Plato falsum esse conuincit. Spartanis vero, qui & Lacedemonij sunt, Lycurgus primus Leges ex Apollinis ut aiunt auctoritate confinxit. Et quanquam Leges scriptas nullas Lycurgus tulerit, ut alij perhibent. Vnam tamen ex his, quae rebetrae appellantur afferam, qua in eosdem hostes militare prohiberet, ne saepe pugnando consuefacti bellicosi redderentur. Quia in re Agesilaum Regem maxime posteriori tempore accusant, utpote qui continuis & frequentibus in Boetiam incursibus ac praelijs Thebanos resistere Lacedemonijs edocuerit. Quare sancitum Antalcides quum intueretur, pulchram tuae doctrinae mercedem inquit, a Thebanis recipis, qui nolentes ipsos neque scientes pugnandi peritiam docuisti. Huiusmodi sanctiones rhetras libuit appellare, quasi ex Deo

decreta, Deiq; oracula quædam essent Epyrotis scriba Epyrotarum Rex unus ex posteris Pyrrhi Achillis filij leges, Senatum, magistratus annuos, ex politicæ vitæ formam primus instituit. Arianeis Catharastes: Getis Zamolxis, Pitacus Mitylenus, qui ad sexcentos elegios versus et carptim de legibus ad Cives conscripsit. Fuit et alter Pittacus legifer, Cuius et Favorinus, et Demetrius meminit. Atheniensibus vero à quibus iura et leges ortæ, atq; in omnes terras distributæ putantur. Tulit rigidissimus Draco, quas et hoc ipso mitior, Solon sapiens unus è septem, et legum scriptor ex septem, propter asperitatem magnitudinemq; pœnarum abrogandas curavit. Una enim ferè omnibus mors pœna præfinita erat, ut etiam qui ocij damnati essent capite plecterentur, et eis qui olera aut fructus surripuissent, idem supplicium quod peculatoribus aut homicidis constitutum esset. Ob quam causam illud Demadis à doctis probatur, qui Draconem non atramento sed sanguine leges descripsisse dixit. Inter Solonis autem Leges, quas plures fuisse constat, ac omnes quidem sapientissimè latas, illas præclarè statuit, quibus athletarum quoq; præmia castigata moderatione coercuit, et ei qui Olympia vicisset quingentas dragmas, qui vero in Isthmo ei centum dari constituit, eademq; ratione in certaminibus et prœlijs qui succubuissent præmijs esse illustrandos, eorumq; filios publicè nutriendos, educandosq;. Quo sanè animati singuli fortiter ac strenuè in bellis dimicabant. Sic Polyzelus: Sic Cynaegyrus,

sic Callimachus: sic oẽs qui in Marathonis expugnatione
pugnauerunt. sic cetera Armodius, Aristogiton, Mil.
ciades, innumerabilesq; alij. Maxime autem Alexis Co.
micus, Athenienses ait oportere ideo laudari, quod omniũ
Graecorum leges cogunt parentes a liberis ali; Atheniensium
non oẽs, nisi eos liberos qui suos artibus erudijssent. Fuit
etiam quandoq; in Macedonia lex, eum qui nullum hostem
interfecisset, capistro cingi debere. Et apud Scythas in
bello, ubi primum qui hoĩem deiecisset, eius sanguinem bi.
bere, neq; aliter participes praedae fieri consuesse, nisi ad
Regem necatorum omnium capita detulissent: quae nonnũq;
horrendum dictu purgantes deaurantesq; ad pocula deferre.
bant. Non licere etiam eorum cuiq; solennibus epulis
pateram circumlatam accipere, nisi ei qui aliquem ex hosti.
bus, eorumq; numero, de medio sustulisset. Apud Gallos
sic etiam puberes omnes & armatos communi lege cogi ad
bellum solere, ut qui ex his nouissime adueniret, in con.
spectu circumfusae multitudinis affectus omni genere cru.
ciatus, necaretur. Atq; ut ab externis ad domestica ali.
quando redeat oratio, quis nescit Italis leges dedisse
Italum quendam Oenotriae Regem, a quo mutato nomine pro
Oenotris Itali sunt vocati, oramq; illam maritimam Europae,
quae est inter Syllaticum & Lameticum sinum, Italiae no.
men primo cepisse. Hunc ergo Italum periti quidam
tradunt agriculturam Oenotros docuisse, quum prius essent
Pastores vagi ac palantes, illisq; commessationes instituis.
se primum, legesq; posuisse, quas itidem nonnulli & quidẽ
docti, non Italum Italis, sed Saturnum. Romanis vero
Quirinum. Nam quum agresti quodam more in Italia
etiam viueretur; Is genus indocile & dispersum montibus al.

tis comp.

tis composuit, legesque dedit, Latinumque uocari maluit is, quoniam latuisset tutus in oris. His vero cum post fratrem interemptum solus potiretur imperio, iura dedit populo, nec et aliqua praeterquam legibus coalescere multitudinem unum in corpus arbitratus est. Populum itaque Ro. qui noua tunc pastorum conuenarumque omnium colluuione collectus erat, Romulus in partes triginta diuisit, quibus quoque additae sunt quinque, easdemque curias placuit appellari, quod publicas curas gerebant, cum in illis uniuscuiusque partis populi Ro. quid gereretur, ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret, feriasque obseruaret. Quibus singulis curijs curiarum nomina Virginum imposita esse dicunt, quas Virgines quondam Romani de Sabinis rapuerant. Qui uero ei consulerent ex populo nobilissimo centum senes delegit, quos ob aetatem Senatores, ob pietatem et in similitudine curae patres nominauit, quorumque filij sunt appellati.

Tres equitum deinde centurias instituit, quas suo nomine Ramnes, a T. Tacio Titienses, a Luci communione Luceres, quanquam huius denominatio auctore Liuio incerta esse, appellauit. Equites item armatos trecentos, qui Celeres vocarentur; tum pace, tum bello sui ad custodiam corporis: Tribunum etiam qui eis praeerat appellauit. Reliqua vero multitudo Regem in bellum euntem sequebatur pedes; uniuersos autem milites appellabat. Non enim uti postea atque in praesentia ornati auratis calcaribus, et aureo cingulo. Sed qui erant in exercitu equites et pedites vulgo simul omnes sine discrimine apud veteres sunt milites appellati. Hunc deinde Romulum

secutus Numa Pompilius Pomponij filius e curibus Sabi-
norum oppido accitus ad regnum, qui Romanum pop. ut-
pote ferum religione molliuit, fidem pacis ac belli docens
sacris pluribus per eum institutis. Nam Vestæ fecit æ-
dem & portas Iano gemino ædificauit. Augures flamines
tres: Dialem, Martialem, Quirinalem; et Salios Martis
sacerdotes, Pontificem maximum creauit: Leges plures
tulit, Cæremonias cultumque Deorum omnium immortalium.
Ob quam tantam iustitiam & religionem nemo ei bellum
inferre ausus est. Excipit Numam Pompilium Tullus
Hostilius Ro. multo ferocior, qui populum iam quieti & le-
gibus assuetum, ad bella & arma reduxit, idem omnem mili-
tarem disciplinam, artemque bellandi condidit, ac debellatis
Hetruscis sellam curulem, lictoresque, & togam pictam atque
prætextam, quæ insignia Magistratuum Hetruscorum erant,
primus ut Romæ haberentur instituit. Huic successit
Ancus Martius Numæ Pompilij ex filia nepos, ac reli-
gioni auitæ quamsimilis. Hic ut bella graui aliquo ritu pie
ac sancte indici uiderentur; Cæremonias lege quadam in-
stituit. Quibus & Fecialis & pater patratus qui essent
ad eam rem legati, hoc est, ad res repetundas, quum bella
indicerent, uterentur. Regnum tenuit post Ancum
Tarquinius Priscus, qui omnia, quibus Imperij dignitas
eminet decora & insignia sumpsit. Ex Tuscia inde namque
aureus & triumphalis currus, et equi quatuor; tunicæ
palmatæ, fasces, trabeæ curules, phaleræ, annuli ac palu-
damenta sumpta sunt frequentibus prælijs. Duodecim
Hetruria populis per eum subactis. Post hunc Seruius
Tullius quanquam quasi precario regnare cœpisset: Imperium

tamen recte ad ministrauit, Vrbe quadrifariam diuisa, regionibus collibusque qui incoluntur, et Tribus eas partes (ut ego arbitror) á tributo appellauit. Ab hoc Classes Centuriaeque constitutae peditum et equitum, huius tempore Romanorum Ciuium, qui arma ferre possent censita esse octuaginta millia. Fabius pictor autor est. Ab eodem census constitutus. Diuisit namque Ciuitatem non secundum regiones, verum secundum censum, unum corpus faciens eorum Ciuium qui censum habebant supra centum millia aeris. Aliud corpus censum habentium á centum milibus ad septuaginta quinque. Tertium eorum qui á septuaginta quinque milibus, et ita descendens, usque ad quinque millia peruenit, infra eum numerum sine censu reliquit quasi tenues et impotentes. Ex censu autem quae domi et militiae subeunda forent onera constituit. Quia uero patrimonia uel augentur uel minuuntur, singulis quinquennijs in quinquennium recensei statuit, idque quinquennium Lustrum maiores dixere. Tarquinius cui Superbo ex moribus cognomen inditum est, Postremus omnium fuit, vir iniquus, crudelis, ad res que bellicas fortis ac praestans, utpote qui vrbes euerteret, et turpi alie in deditionem redigeret. Exactis autem Regibus anno septimo et quinquagesimo, ab urbe uero condita tercentesimo, et ultra, creati sunt viri decem ad Leges condendas, nouus quidem ac summo imperio magistratus, á quibus decem Tabulae primum editae, Centuriatis Comicijs prelatae sunt, simulque deinde duae supraeditae Ut omne ius ciuilium confectum, duodecim Tabulis ad unguem absolueretur. Sicque á decem Viris, Leges

decemuirales, quibus Tabulis duodecim est nomen, in aes
siue ebur incisas in publico proposuerunt. Quas tanti fe-
cisse romanum populum memorant: ut illis quamdiu Ro-
mana stetit honor & innocentia pudicitiae contentus fuerit.
Sed tum crescente improbitate, interpretationes prudentum
per consuetudinem receptae sunt, quas quidem ius Ciuile
non Leges libuit appellare. Ex hoc fuerunt Actiones,
quae ius agendi sunt solenniter institutae, quibus sicut &
interpretationi Collegium Pontificum praesidebat. Accesse-
runt adhaec populi placita, Senatus consulta, Scita plebis,
aedicta praetorum, responsa prudentum, & translata de-
mum in principes lege regia Romani populi potestate coe-
pit, quod principi placuit Legis habere vigorem. Hoc
Legum progressu multi clarissimi Romanorum Consules,
tribuni, aut Censores ferendis legibus auctores fuere:
et à quibus Leges denominatae, ut consulares, tribunitiae,
Juliae, Corneliae. Nam sub Octauiano Caesare suffecti
Consules Papius & Pompeius Legem tulere, quae à no-
minibus eorum appellantur Papia & Pompeia. Sub eo-
dem quoque Imperatore Falcidius tribunus plebis legem
fecit, ex cuius nomine Lex extat Falcidia. Aquilius quoque
Legem condidit, quae hactenus Aquilia nuncupatur.
Sic Julia, sic Cornelia, Catoniana, Regula, etiam legibus
ab Catonibus inserta. Quorum nomen quoque adeo clarum,
adeo celebre est, ut non solum urbem; sed orbem pene totum
suis temporibus praesentia, Postera uero memoria sua ac
splendore illustrauit. Nam ut Priscum & Censorinum
illum praeteream, tanta fuit posterior ille Uticensis habitus re-
uerentia, ut eum quum Caesar à subsellijs in Carcerem
traheret; summa cum moestitia boni Ciues una cum Sena-

tu taciti atq; afflicti oes sequerentur, ut quia in sacris ludisq;
Floralibus, quibus vulgati corporis meretrices nudæ, more ve-
terum Mimarum fungebantur officio, Et in conspectu populi
usq; ad satietatem impudicorum luminum cum pudendis mo-
tibus detinebantur, veritus sit populus romanus solita lasciuiæ
ludum petere, quoniam forte tum Cato venerat in theatrum,
Vnde Martialis in Epigrammatum suorum limine inquit:
Nosces iocosæ dulce cum sacrum Floræ, festosq; ludos, et
licentiam vulgi, Cur in theatrum Cato seuere venisti:
An ideo tantum veneras ut exires. Legimus enim
eum plaudente populo postea quam ex Fauonio familiari
& amico una sedente, presentiam suam spectaculi consue-
tudini impedimento esse intellexit; e Theatro continuo
abijsse, abeuntemq; populum priscum ludendi morem in
Scenam reuocasse: Confessum plus se honoris maiestatis
& reuerentiæ illi uni debere, quam sibi uniuerso ven-
dicare. Equestris autem ordinis, & qui sua literis po-
steritati demandarent, inter alios iuris consultos plurimos
fuisse constat: et quidem celeberrimos, quorum Scripta An-
fitius Namusa quadraginta & centum libris comple-
xus est. Ex his Ouilius & Nerua ambo doctissimi,
& equestris ordinis ambo fuere. Ex his Fitius Sa-
binus quoq; fuit, & publice primus scripsit. Mitto
Tiberium Coruncanum, Labeonem, Trebatium & Al-
phenum. Preterea & alios innumeros, quibus quasi
Stellis quibusdam Leges fulgent, quorumq; consilijs
multi sane Principum suum Imperium ad maximum
felicitatis cumulum prouexere. Adriano enim
Iulio Celso Saluio, Iuliano prisco, atq; Neratio usq; est.

Antoninus pius Vindio vero, Saluio, Valente, Volusio: Martiano: Vlpio. Marcello & Jaboleno. M. Antonius Philosophus Sceuola precipuo Jurisperito. Alexander Seuerus Fabio Sabino: Julio Paulo: atq; Vlpiano, quem inter ceteros tanti fecisse constat: ut Aelius Lampridius litteris mandauerit: Hunc primum ideo summum principem & Imperatorem fuisse, quod Vlpiani precipue Consilijs Rempub. rexerit. Horum studijs fretus & moribus, iustissime Princeps Sigismunde, quantum semper hec etas nostra tulit, regni tui summa, regimen, curam, ac gubernationem tanq; optimus populorum pastor his hominibus contulisti, qui non callidi, non seditiosi, no ad malum idonei: non virtutis hostes: non luxu perditi, non truces: non facinorosi, non scelerum ministri, non improbos ac Prouincialium expilatores: Sed senes, sed sapientes, sed sobrij, seueri, pij, sancti, et qui haberent illud semper in animo Vetus Preceptum: Deum sequere, & qui nihil venderent, nihil mentirentur, nihil fingerent; deciperentq; existimationem de te bonam, tuiq; mandata more Caesarum qui interuenientes sunt, aliud quam responderet a Principe, sepenumero populis referentes, nec partorum Regum usum imitarentur, quos non potest quisq; sine munere salutare. Et ne posteris silentio obruantur, quos consilijs tuis huiusmodi prefecisti, quorundam noia ac dignitates recensere non alienum erit. Merito itaq; ante oes precipuum & primarium magistratus huius nostri decus est Iustus ex antiquissima ac pcellentissima Comitum Vrbis Rome familia, ea vite sanctimonia: ea integritate: ea religione: ea iuris Ciuilis etiam & Pontificij cognitione: ea denique eximia

et maternae et latinae eloquentiae Copia atque suavitate politi,
ut hac nostra aetate ea non nisi caelitus per eum nobis
transmissa merito atque optimo iure existimari possit.
Effulsit inter hos primo quasi matutinum quoddam Sy-
dus Jacobus Anestaxius Brugensis, iuris non solum
Civilis et pontificij scientia clarus. Caeterum omnium
bonarum et optimarum artium studijs peritissimus, ac in ma-
ximis quibusque gerendis rebus quam aptissimus, Ut pote
qui vafra Ducum ac Principum Consilia optime novit.
et cuius ingenium et eruditionem ita laudem, ut hac laude
cum eo neminem comparem, ita adnitat, ut magnum
nescio quid portendere in posterum videatur, quum ad
quamcunque animose rem conferat, in ea facile ac bre-
vi sui acumine ac nobilitate caeteris antecellat.
Succedit Demitius equestris ordinis ex primarijs Prus-
siae Urbis Vir magni ac praestantis ingenij, multaeque le-
ctionis ac literaturae, sic omnibus Consiliorum praesidijs Vir-
tutis omnis et eloquentiae splendore conspicuus, ut eo non
solum Urbs nostra; verum Romana etiam, si prisca
illa maiorum gloria maneat, non iniuria gloriari pos-
sit. Accessit quarto loco ex nobilissima vicecomitum
familia. Franciscus Vicecomes, equestris et ipse ordi-
nis, prepaucorum Vir, magni pensi, magnoque rerum
usu attritus, et experientia multa praelustris. Sunt
et alij plures equestris ordinis et spectatae nobilitatis
Viri doctissimi Philosophi et oratores amplissimi,
ex quibus ad felicissimam regni tui diuturnitatem
oportuna Consilia, literatae Conciones, ac docta
Colloquia facillime possint atque componi :~

DE MEDICINA. CAPITULUM PRIMUM.

Neque tandem Medicinæ rationem intactam relinquemus: tametsi maiores nostri virtutum omnium cupidissimi minus quam par erat, eam celebrasse forsan visi sunt. Est enim ut doctissimi auctores tradunt, non solum ob morbum, ac vulnerum remedia quoquo modo corpora debilitari contingat. Verum sicubi diutius habendus est exercitus, ob salubrem castris locum deligendum, huius rei habenda cognitio. Veterum ratione in hac ipsa tempora accommodando. In his enim locis quibus superiorum ætatis homines aut opera stativa, aut castra constituebant pecoribus immolatis, quæ ibi pascebantur, Iecinora inspiciebant; et si integram & solidam eorum naturam inveniebant; ex aqua & pabulo ibi munitiones constituebant. Sin autem viciosa, idem in humanis corporibus ob pestilentem loci cibique copiam fieri posse credentes, transmigrabant, ac regiones mutabant, quærentes omnibus salubritatem, quam si propter locorum discrepantiam, terrarumque dissimiles proprietates percipere haudquaquam poterant, & fama & incolentium dispositione corporum atque eorum colore facili consequebantur. Magna dehinc etiam industria maiorum institutis, quærendi sunt & deligendi fontes, qui si nusquam prope & in promptu sint pluresque dies castris immorandum his signis atque his notis & rationibus, ubi nam lateant poterunt internosci. Namque vicentium inspi-

mis herbarum copia, Arborumque proceritas vicinitatem indicant aquarum. Terris enim quibus dulcis humor non longe subest ubertas quorundam graminum semper accidit, ut juncus, arundo. Rubus, Salix, Alnus, multumque alicui loco pectore incumbens rana. Sunt illa huiusce rei inditia, quum nocte adveniente loco, pedum quinque in altitudinem defosso. testaque figulino opere cruda aut perunctа, pelui aerea cooperta lucernaque ardente concremata, sine defectu olei restincta, aut etiam vellus lanae maditum reperiatur, non dubie promittunt aquas. Addunt quod certius multo est ante ortum Solis longius intuentibus, quod ex edito quidam speculantur in columnae speciem quandam nebulosa exhalatione tenuissimum fumum, qui quanta fuerit altitudine porrectus ad summum tanto in imum humorem delitescere profiteatur. Orto etiam Sole intuentur loca talium rerum curiosi, et ubi nam supra terram volitare spissitudinem muscarum tunc promittunt facile quod quaeritur inveniri. Est et peculiaris existimatio, peritis tantum nota, quam frequentissime aestu sequente, dieique horis ardentissimis qualis ex quocunque locorum repercussus splendeat. Nam terra sitiente humidior est ille, indubitataque spe promittitur. Sed tanta oculorum intentione opus est. ut indolescant, quo fugiente ad alia experimenta decurrunt. Praedicunt etiam Sapores aquarum, ut nec aspera dispendioso labore debeant quaeri; nec dulcis, necessariasque in honore relinqui. Aquam enim dulcem argilosa terra, limosaque et exiles

Sabulum promittit. Glarea incertas venas sed boni sapo-
ris, rubra saxa optimas. Hanc scientiam sequentibus acu-
ratissime tradidit apud latinos Marcellus. Inquit enim
aquas quæ ad orientem austrumque prorumpunt, Dulces atque
perspicuas esse, & pro sua levitate salubres. At septentri-
onem vero atque occidentem quæcunque manant probari qui-
dem nimis frigidas. Sed gravitatis suæ crassitudine
incommodas. His proinde expertis ut ad humanæ vitæ
salubritatem magna diligentia bonæ utilesque appetendæ,
sic non minori cura earum quoque vita repudianda.
Namque damnantur inprimis undecunque profluxerint
stagnantes pigræque & amaræ, quibus odor saporque ullus
insit, præter unius in toto orbe fontis aquæ, ut equidem
invenio iucundæ olentisque in Mesopotamia utiliores quæ
profluunt & excurrerint existimante. Cursu enim &
agitatione sua extenuari atque proficere aiunt, quoque mi-
ror Cisternarum ab aliquibus maxime probari, cum
inutiles alvo duritie & faucibus constet. Quod sira-
tionem afferunt, quam levissima sit imbrium, ut qui in
cælum subire potuerit, ac pendere in aere, stro & nivis
præferunt imbribus. leviores enim his esse, et multo le-
viorem aqua glaciem. Quius ac nivis pestilentissimos
ac insaluberrimos potus prædicant. Repudiantur deinde
de aquæ, quæ Coenum & limum faciunt, quæque corpora
invalida, malum colorem, crura vitiosa, lippientes
oculos bibentibus reddunt. Culpantur etiam si vas
ære Corinthio vel nobili sparsæ infecerint, aut si legu-
mina tarde percoxerint, decoctaque crassis obducunt

vasa crustis. Non etiam ipsa aqua, quae erit in fonte
si fuerit lympida, & lucido caelo persimilis, quoque per-
venerit aut profluxerit, muscus innascitur, aut iuncus
et inquinatus aliquo inquinamento is locus fuerit,
nimis improbanda videbitur. Interest enim plurimum,
utrum loca sulphure an nitro an bitumine plena
transeat. Gravem enim spiritum caloremque pesti-
ferum, aut nimium rigorem ex loci vitio saporis
varietate concipit, & summa celeritate corrumpit.
Cuia proximus hausta duratur nec aliter quam gypsum
sub humore constringitur, & alligat viscera. Illinc
est illud de quo Ovidius ait:

Flumen habent Cicones quod potum saxea reddit
Viscera quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est etiam, et eius habet limum, ut cor-
pora conglutinet & indurentur, quemadmodum puteo-
lanus pulvis, si aquam attigerit saxum est. Si e con-
trario haec aqua, si solidum quippiam attigerit, haeret
& affigitur. Inde est quod eos abiectos in eundem
locum lapidea subinde extrahuntur. Similem vim ha-
bent mero illi lacus, quos quisque faucibus hausit, ut idem
Poeta ait, ut furit aut patitur mirum gravitate so-
porem. Nam quemadmodum ebrietas donec exsiccetur
dementia est, & nimia gravitate defertur in somnum.
Sic huius aquae vis habet quoddam acrius ex aere no-
xio virus, quod mentem aut in furorem movet, aut
sopore opprimit. Contingit etiam non solum confertis
de industria veneris plerosque necari. Verum aquas

quaſdam conſpirato naturalis ordinis curſu occultiorem
in ſe peſtem frenare. Namq; fertur in Armenia
fons cuiq; piſces in cibo ſumpti mortem afferant. In
Arcadia circa Nonacrina Styx ab incolis appellata mor-
tifera eſt, aduenaſq; fallit. Quia non colore nec odore
notabilis, nec ſapore ſuſpecta eſt, qualia ſunt magno-
rum artificum venena, quae deprehendi niſi morte no
poſſunt. In eadem regione fontem etiam eſſe conſtat,
ut Epigramma indicat lapide inſcriptum, non idoneum
ad lauandum, ſed inimicum uitibus, quod apud eum
Melampus ſacrificiis purgauiſſet rabiem Proeti filiarum,
reſtituiſſetq; earum Virginum mentes in priſtinam ſa-
nitatem. Linus etiam ibi fons eſt, qui abortus fieri
non patitur, e diuerſo in Pyrrhea flumen, quod
Affrodiſium uocant, ſteriles facit. Eſt etiam noxia
aqua in Theſſalia circa Tempium, quam fera & pecus
omne deuitat. Per ferrum & aes exit, tam vis illi in-
eſt, etiam dura molliendi, nec arbuſta ulla quidem alit,
& herbas necat. In Macedonia non procul ab Euripidis
ſepulchro dextra ac ſiniſtra monumenti aduenientes duo
confluunt riui, Unum accumbentes Viatores tranſire ſolent,
propter aquae bonitatem. Ad riuum autem qui ex altera
parte monumenti eſt, nemo accedit, quod mortiferam
aquam dicitur habere. Achaia ex ſaxo ſtillantes frigi-
diſſimos humores habet, quos neq; argenteum, neq; aeneum
neq; ferreum vas, neq; ulla alia materia, quominus
corrodat, poteſt ſuſtinere. Diſſilit enim & diſſipat.
Conſeruare autem eam & continere nihil aliud, niſi muli-

na, uel asinina, uel ut alij tradunt, equina ungula po-
test. Quæ etiam memoratur ab Antipatro, in prouincia
ubi erat Alexandro per Iollam filium prelata esse, &
ab eo ea aqua Regem non sine magna Aristotelis in-
famia esse necatum. In Boetia sunt duo fontes, quorum
alter memoriam, alter obliuionem affert. In Cilicia apud
oppidum Viscum riuus fluit, ex quo bibentium subtiliores
sensus fieri. Varro tradit in ea Insula fontem esse, quo
hebetes fiant. Cidnus etiam Ciliciæ amnis podagricis
medetur, sicut apparet in Epistola Cassi parmensis ad
M. Antonium. In Germania trans Rhenum Castris à
Germanico Cæsare promotis maritimo tractu fons erat,
aquæ dulcis, cuius haustu infra biennium labefierent
deciderentque, ac compages in genibus dissoluerentur.
Villa etiam ab Antonio lacu Campaniæ puteolos tenden-
tibus imposita littori celebrata porticu ac nemore,
quam vocat M. Cicero Achademiam, ab exemplo Athe-
narum, exiguo post obitum ipsius tempore Antistio
vetere possidente, erumperunt fontes calidi, perquam
salubres oculis, celebrati Laurei Tullij, qui fuit ex
Libertis eius tali Carmine: Quod tua Romanæ vin-
dex clarissima linguæ Sylua loco melius surgere
iussa viret. Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultus sub potiore vetus. Hæc etiam
apparent Lymphæ non ante repertæ Languida quæ
infuso lumine rore leuant. Nimirum locus ipse
sui Ciceronis honori, Hoc dedit hac fontes quum
patefecit ope. Ut quoniam totum legitur sine fine

per orbem. Sunt plures oculis qua remeante aqua. In Italia etiam alpibus multis in locis est genus aqua quam qui poti assiduo hauserit, turgidis & prominentibus gutturibus efficiuntur. Scatent alibi denique in plurimis terris alibi frigida, alibi calida, alibi promiscue auxilia conferentes, et e cunctis animalibus hominum tantum causa erumpentes, fremuntur alia, qua alvos inaniunt, capiti auribus, oculisque privatim medente. Nervis alia prosunt & pedibus. alia luxatis & fractis adiumento sunt, ac vulnera sanant. Est autem utilis sulphurata nervis, aluminata paralyticis aut simili modo solutis, bituminata aut nitrosa maxime calens. Homerum calidarum fontium mentionem non fecisse, non demiror, cum aliquos lavari calida frequenter induceret. Videlicet, quia medicina tunc non erat hac, qua nunc aquarum profugio utitur. Caeterum quum ad huiusmodi humana infirmitatis remedia, aqua presto semper esse non possint, atque alio in loco inter sese maxime distantes, neque ad omnia omnes valeant. Nunc ad reptilium fuga, morsusque & reliqua imbecillitatis nostra auxilia, ex simplici medicina, vel composita congreramus, quod in promptu sit & inventu, tam ab ipsa natura quam ab ipsa arte profectum, quam facile ab ipsa natura silicem substerni, utile locis suspectis aiunt, evonimum serpentem experientia comprobante non recipit, is taque fugat ridore. Experti quoque prodidere. Si serpens ignibus & fraxini frondibus concludatur in gyro, in ignem potius quam in fraxinum fugere, et quod

magis est, nec matutini quidem occidentisque Solis umbras quamuis longissimæ sint, ullo pacto uelle contingere. Verum si ex arte, ut sæpe fit, et Marso inquit, sub immotis præsepibus aut mala tactu

Vipera delituit cœlumque exterrita fugit.
Aut tecto assuetus Coluber succedere et umbræ
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus.
Disce et odoratam stabulis accendere Cedrum
Galbaneoque agitare graues nidore Chelindros.
Vel plenius et uberius Pharsaliæ auctor expressit.
Ultima Castrorum meditatus circuit ignis
Hic ebulum stridet peregrinaque Galbana sudant.
Et Varix non læta comis coaque costus
Et Panacea potens et Thessala Centaurea.
Pheucedanumque sonat flammis ericinaque tixus
Et larices fumoque grauem serpentibus urunt.
Abrotanum et longe nascentis cornua Cerui.

Percussis quorundam hominum corpora tota, siue partes prosunt, ut Ophiogenes olim in Insula Paro Marsi; quos alibi in Italia siue quondam in terra Aphrica, si modo dicent Psili, qui uocantur à Psilo Rege, ut Agatharchydes tradit dicti Lucanus

Nam primum tacta designant membra saliua
Quæ cohibet virus retinetque in Vulnere pestem

Nec Marsorum solum ac Psillorum, Sed ieiunam cuiusque hominis salinam contra serpentum ictus præsidio esse non dubium est. Sileam in proferendo percussorum remedia, Nisi M. Varronem scirem LXXX. vitæ annum agentem. Marcumque Catonem Porcium prodidisse aspidum, Serpentum ictus hausta à percussis urina uel Melantio in

vini veteris hemina contrito, & in nares infuſo, appoſitoq;
ad morſum ſtercore ſuillo efficaciſsime curari. Horum etiã
& Scorpionum ictibus ipſi medentur, ſi mortui & attantur
attriti ilico ſuperimponantur. Viperam etiam ferunt ex-
uſtam in cineremq; dilapſam mederi eiuſdem beſtiæ mor-
ſui. Ad huiuſmodi etiam Serpentum morſus, Nigidius
de animalibus libro ſecundo teſtis eſt, Gallinamq; quampri-
mum deligi opponiq; debere. Ex arte quoq; ea maxime
probante, quæ in æde Eſculapij dei limine contra animalia
virulenta ex compoſitione clariſsima ſcripta lapide fuiſſe
inueniunt: Serpilli videlicet duorum denariorum pondus,
opoponacis ac milij tantundem ſingulorum, trifolij pondus
denarij, aneti & fœniculi ſeminis & aniſi et apij duum
denariorum ſemi: ex ſingulis generibus erui, farinæ XII.
quæ tuſa & cribrata ac vino excellenti digeſta, dari in vi-
ni cyathis tribus conſueuere. Quo genere antidoti An-
tiochus magnus Rex aduerſus oĩa venenata uſus perhibetur.
In ſanctuarij Mytridatis maximi etiam Regis inuentã
Antiochi quoq; compoſitionem ipſius manu conſcriptam
legimus. Et à Galeno etiam & Dioſcoride celebratam, e
duabus ſcilicet nucibus, ſiccis ficubus totidem, folijs rutæ
XX. ſimul tritis, addito Salis grano, hoc effectu denique ut
qui hoc ſumeret ieiunus, nullum veneni genus profecto ſci-
ret illo ſibi die nociturum. Porro vulnerum remedia in
p̃ſentiarum attingere, nec abſurdum nec inutile erit: Verum
quoniam vulnus nequaquã conglutinationem admittit, ſi ferrũ
intus maneat infixum, & corpori adhærentia quonam modo
abſtrahi poſsint: primum docebimus, prompta & pauca
quædam remedia proſequentes: Infixa quæq; Cinis abſtra-

hit hir:

hit hirundinis in olla combustæ cum aceto. Mus similiter dissectus & super impositus, farina e semine lini cum radice cucumeris sylvestris fractis ossibus presentaneus. Maxillarum apri cinis costis quoque fractis laudatur unice. Caprinum fimum ex vino vetere. Aperit enim & extrahit atque sanat. Sanguinem porro e vulnere fluentem sistit pulvis olibani cum pilis leporis & albumine oui facto emplastro & imposito donec cadat. Aloës etiam pulvis per se vel aceto, undecunque fluat sanguis eum sistit. Vulnera recentia & vetera si brassicæ decoctione foveantur, & ea trita imponantur, mire sanat. Vermes qui in ligno nascuntur ulcera sanant omnia. Vulnera vero recentia terreni adeo conglutinant, ut nervos quoque præcisos illiti solidari intra septimum diem Democritus persuaserit. Itaque in melle servandos censuit.

Inflationem ex ictu cicuta trita imposita sanat. Achillea quam millefolium maiores vocant, cum aceto bibita ad plurima quum valeat, ad suspiria, præcipue confert præcipitatis ex alto. Huiusmodi remedijs clara Esculapij opera fuere. Troianis temporibus Podalyrius deinde & Machaon ex eo geniti successere. qui & bello Troiano Ducem inclytum Agamemnonem secuti, non mediocrem opem vulneribus tantum medendo commilitonibus suis attulere. Adhibitos in exercitu suo à Cyro Medicos, Xenophontis tradit historia. Scimus & Xerxem Persarum Regem à Sosthene comitatum esse bello quod Græcis intulit. Itemque Alexandrum à Sosthene secundo nec nisi cura artis huius ope atque constantia, quam ab invictissimis maiorum nostrorum

dulibus celebratam nouimus. Hanc enim apud nostros M. Cato magister primus solusque diu paucis dumtaxat attigit, ad armentarios morbos medicaminibus haudquaquam omissis, quae per alios demum diffusius pertractanda sunt. Post hunc illustrium & clarorum virorum unus tentauit C. Valgius literarum eruditione spectatus, volumine ad D. Caesarem Augustum de ea edito. Verum enimvero ante condiderat solus apud nostros, ut equidem inuenio Pompeij magni libertus Lenaeus nomine. Quo primum tempore hanc scientiam ad nostros animaduersum est peruenisse. Namque ut ad externos redeam, qui huius disciplinae multarum rerum inuentione gloriantur. Mytridates maximus sua aetate Rex & Imperator, quem debellauit Pompeius, omnium ante se genitorum curiosissimus medicinae remediorum indagator, tam argumentis quam fama nuncia habitus est. Cui uni, cum veneno saepe tentaretur, excogitatum quotidie venenum bibere praesumptis remedijs, ut consuetudine ipsa innoxium redderetur. Sicque in hunc usque diem Antidotum eius nomine celebratissimum extat: quod Mytridaticum vocatur. Alterum Antidoti genus Zopyrus Regi Ptolomeo dicitur composuisse, atque Ambrosiam nominasse. Praeter hunc inuenit Iuba Rex, Ptolomaei pater, studiorum claritate admirabilior quam regni, quanquam primus utrique Mauritaniae imperio praefuerit, Euforbiam herbam, quam medici sui fratris nomine appellarunt, edito de ea volumine claro praeconio. Centaurea a Centauro Chyrone dicta inuentorem, qua curatus Chyron, quum Herculis exceptus

hospitio pertractanti arma sagitta excidisset in pedem.
Achillis quoque Chyronis discipuli Achillea perhibetur in-
uentum, qua vulneribus mederetur, quae ob id Achilleos
vocatur. Hanc apud nos millefolium vocant. Alij pri-
mum aeruginem inuenisse utilissimam in plaustris,
ideoque depingitur ex cuspide decutiens eam gladio in vul-
nus Thelephi. Comperisse etiam dicitur Teucer eadem
aetate Teucrion, quam quidam hyremincam vocant.
Gentianam quoque reperisse aiunt gentium Illyricorum Re-
gem, ubique nascentem Illyrico, tamen ad plura praestantis-
simam. Sunt et alia medicamentorum genera, quae
diuino quasi quodam numine tactu ipso fiant atque le-
uentur: Ut Vespasiano Principi, et Epyrotarum Regi
Pyrrho contigit. Illum enim publice sedentem audien-
temque, cum e vulgo captus quispiam luminibus, alter
quoque cruris debilitati pariter adirent, opem implorantes,
a Serapide demonstratam illis per quietem, redditurumque
alteri lumen profitente, si oculos inspueret: confirma-
turumque alteri crus: si dignaretur calce contingere. Cumque
ridiculares primum putarent, nihilque penderent, tandem
familiarium interuentu, et circumstantium quorundam
suasione, utrumque tentatum est; nec optatae salutis ambo-
bus defuit euentus. Hunc autem lienosis, hoc est, splene
laborantibus, resupineque iacentibus dextri pedis pollice
pressis medentem accepimus. Galli sacrificio albi fa-
cto, neque quempiam abiectum ab eo fuisse, cui huius-
modi genus medicaminis poscenti abnegaret. Magna

etiam medendo vim verborum inesse infirmitatibus hominum, animalibus languentibus claudicantibusque, vel etiam moribundis, sunt qui putent. Et quamquam litterae id nostrae respuant, et ad salutis remedium nihil conferre autument: Profluvium tamen sanguinis vulnerato Ulyssem inhibuisse carmine, testis est Homerus. Theophrastus etiam Sciaticis prodidit, Cato luxatis membris, Varro Podagris carmen auxiliari. Cæsarem quoque Dictatorem post vehiculi casum unum ferunt semper ut primum conscendisset, id quod plerique ea tempestate facere norant, carmine ter repetito itinerum securitatem aucupari solitum. Infinita eiusmodi exemplorum copia superest, quæ libens ponerem, nisi ad gymnasticam, et exercitationem reliquam, quæ maximum suscepti muneris officium est: ac bellicas rationes festinaret oratio. De bonarum igitur artium studiis, hæc exarata sint. Gymnasticam et reliquam huiusmodi militarem exercitationem, nunc ordine suo prosequemur.

DE Gymnastica equestrique exercitatione. Capitulum II.

Cæterum cum plurima sint exercitationum genera, probanda quidem solum illa nobis erunt, quæ secundum naturæ vim, ac ætatis rationem suscipiuntur, quo et valitudo bona fruatur, et ad labores militares perferendos robustiora deinde membra reddantur. Utrumque enim

primis ab annis non parum referre putandum est, quali quisque alimonia assuefiat, quibusque exercitijs laterioribus, uel miti- oribus assuefaciendo uegetetur: Veluti ea quae in Lacede- moniorum Ciuitate, uel sola, uel cum paucis cura a le- gumlatoribus circa educationem & exercitationem publice uidetur adhibita. Et caeteris etiam animalibus & gen- tibus apparet, quibus cura est assidua bellica habitudi- nis nutrimentum, lactis, fontiumque liquorem ad ualetu- dinem roburque maxime proprium esse corporibus: ut Lucanorum & aliorum plurimorum, ad utrumque etiam conferre & utile putare a pueritia frigori assuefacere. Quapropter ad amicum scribens monet Flaccus: ut an- gustam pauperiem pati robustus acri militia puer con- discat: et Parthos feroces uexet eques metuendus hasta Vitamque sub diuo, et trepidis agat in rebus, et quum proclinus puerorum etiam natura sit ad omnia opera & ad omnes actus: illi ea aetate maxime suscipiendi sunt, qui per ludos fiunt. Ludi uero ipsi neque illiberales, neque illa- boriosi esse debent neque remissi. Sed quales Lycurgum in Spartiatarum filijs instituisse ferunt. Ipse enim omnes quamprimum septimum aetatis annum excessissent assumens, distribuebat in classes, eosque una socios atque contubernales consuefaciebat inuicem simul legere, et simul exercere, quo per dimicationes mutuas & promiscuas contentiones disceret, quale cuiusque ingenium esset, qui auderet, neque in certaminibus pugnam detrectaret. Myrides quoque Aegypti Rex post ortum filij Sesoosis ex omni Aegypto omnibus

qui eadem die qua filius nati erant infantibus congregatis nutriri educarique, ac singulos eadem disciplina exercitioque erudiri fecit: Existimans hoc pacto simul educatos atque instructos meliores in bello fore. Hos continuo usu ad malorum patientiam exercebat: Non enim licebat alicui cibum priusquam cursu centum octuaginta stadia confecisset, capere. Quo exercitio omnes viri evaserant et robusto corpore et animo praestantes. Primum Sesoosis in Arabiam cum eorum qui simul nutriti erant exercitu à patre missus assuetusque venatu, ac cibi potusque abstinentia, omnemque eam gentem subiecit, liberam antea et servitio insuetam. Deinde in Lybiam profectus maiorem eius partem in ditionem adhuc adolescentior redegit. Simili modo Alexander XXX. millibus barbarorum puerorum delectis, graecis eos literis et Macedonico more armorum, exercitationumque usibus erudiri praecepit, pluribus ad eam rem institutis magistris. Siquidem praeter literas quas pro necessitate discebant: reliqua omnis exercitatio et disciplina ad recte obtemperandum, armorumque laborem tolerandum, et praelio vincendum parabatur. Hac in re Lacones quoque, quum efferatos laboribus praecipue redderent adolescentes, quasi hoc esset utile ad fortitudinem maxime fallebantur. Non enim ita consequebantur quod intendebant, neque in aliis animalibus neque in gentibus videmus fortitudinem adesse maxime efferatis. Sed potius mansuetioribus et leoninis moribus. Multaeque sunt gentes, quae ad caedes hominum, et ad eorum comestionem insultant, ut circa Pontum Achaei, et Heniochi et ex mediterraneis. Aliae gentes quae quidem

clanculum per insidias latrocinantes: ad bellica tamen opera
nihil valent. Omnes enim istae feritate liberae gentes
luporum ritu, ut servire non possunt, ita nec imperare.
Non enim humani vim ingenij habent, sed feri et in-
tractabiles. Lacones praeterea semper dum ipsi exerce-
bant praestitisse caeteris: postea vero fuisse alijs inferiores.
Non enim ob id solum praestabant, quod iuventutem exer-
cerent: sed quod ipsi exercitati, contra non exercitatos
pugnarent. Romanae similiter Legiones nisi fuissent
primum assidua exercitatione attritae; ab exercendo enim
exercitus, quod exercendo fit melior dictus, nullo pacto
in pubertate ante vel post pubertatis tempora pedibus
agmen ciere, subire pondera, arma deferre. Nec praecla-
rum ac memoratu dignum aliquid reddere potuissent
huius rei aetatisque huius. Si alia nobis deessent: Scipionis
Affricani superioris et Aemilij quoque Lepidi constare po-
test exemplis. Ille enim dum praetextatus esset, ut Flo-
ro placet et Senecae, pubescens autem, ut Livio, eo prae-
lio quo in Romanos Hannibal ad Ticinum, valido statim
fragore detonuit patrem: civem: consulem: belliquae ducem
affectum gravi vulnere, et ab hostibus circumventum
periculo mortis exemit. Servatique parentis cumulatam
suis laudem rettulit. Hic vero puer productus in pu-
gnam eodem congressu et hostem occidit, et civem ser-
vavit. In cuius memoriam rei Statua illi praetextata ex
S.C. in Capitolio posita est, ut et caeteri eiusmodi exem-
plo accenderentur. Sed neque et tu quoque hoc in loco
nisi tibi tuas laudes inviderimus, Sigismunde Pandulphe,

silentio obruendus es, aut ullo pacto his duobus inferior habendus, quum tertium decimum ætatis annum pene agens, sub D. fratre tuo Roberto in illa pestifera atque funesta tumultuantium patricidarum conspirationis eruptione consternatis tuorum iam omnium animis sub orta, de tota Malatestarum familia omniumque Ciuium statu actum esset: nisi protinus hinc te raptimque subripi pus, in Legionis unius numerum Conuocatis undeunque sub ditorum populorum auxilijs, tecum una die confluentibus ferro, vi, armis: contra quamplurimos fortissimos, et ad subuersionem vrbis nostræ munitissimos et immitissimos viros, cum maximo Capitis tui periculo dimicasses: nisi tu tibi ac fratribus patriam rerum, fortunarumque suarum paritere ac tuarum incolumitatem deperditam: et pene extinctam vindicasses illa peste: illo monstro ac portento seditionis auctore, atque Flabello à Ciuitate reiecto: profligatis cæteris deinde factionis et tumultus illius primoribus atque complicibus, et qua ad tertium usque lapidem in porum auxilium prouenerant: Pisauriensium Copijs: plurimis insuper ad custodiam, tutelam, firmitatemque Ciuitatis nostræ per te accitis, perfectisque cohortibus. Sicque mirabile dictu, in illa proditorum hominum collunione, vnde veterano armorum et equitandi totiusque rei militaris peritissimo euasisse satis fuisset: Tu id ætatis ob tuam vigilantiam, ingenij viuacitatem, animique præstantiam utriusque fratris seruati, et patriæ publicæ scilicet et priuatæ pietatis, triplicem meruisti Coronam. Clarissimum inuictissimi futuri Ducis initium. Quid enim fuit

Principem in suæ adolescentiæ limine inspicere, tam maximum facinus committere auderet? quid eo ipso magnificentius? quid fortius? quid gloriosius & laudabilius? quid in antiquis maiorum tuorum monumentis preclarius? Quid famosius tuis potuisses posteris relinquere? Quam una fere omnium voce dici, hanc urbem nobilissimam, universum populum, ius, æquitatem, Leges, mores, per te quo tempore conservatos fuisse: Neque id sane cuiquam incredibile de te videri debet, qui annos semper tuos longe antecessereis, & oes virtutum omnium ab ineunte æno numeros ita colueris: ut in te ante claruerint, quam perspecta intellectaque ab alijs fuerint. Spretis namque solitis puerilis ætatis illecebris, magna vi astrorum fortuna tuas res maximas ad imperium disponente, didicisti no ignavia, non quiete, non ocio, non desidia, non voluptate torpere: Sed membra durare, militares labores perferre, vigilare, esurire, sitire, algere, æstuare, & cum ultimis militum et equitum dura & aspera quæque aggredi. Doctus etiam per certeris tui temporis Reges, parite & regere exercitus ducere, castra metari, acies instruere, presidia agitare, hostes ferire, machinas erigere, firmare aggeres, pila torquere, hastula iaculari, clypeis intonare, ensem vibrando incredibilia penetrare, in scandendis equis non persico more innixi. Sed instituto sine scansilis ferri adminiculo leniter facileque eos insilire, ac reflexis in tergum manibus velocissimis cursibus ad exemplum ducenti frequenter concitare, nunc item flexis habenis in medio cur.

su levi momento praecurrere, nunc montes conscendere, nunc fossas saltu traijcere, et ita demum ad omnia rei militaris munia praecallere, ut non facile quisquam possit eligere, miles ne an eques, tribunus, vel imperator maior & instructior accedas, vel habearis. Pluribus deinde quum adoleveris rerum eiusmodi per universam Italiam inductoribus accitis, qui neque prius a te dimissi quam in castris, quae modo diximus, exercendo, eas aut aequaris gloria, aut superaris. Divitijs plurimis & honoribus auctos Alexandrum Severum credo imitatus, quem post literarum studia palestrae operam dedisse ferunt, vel potius P. Rutilium qui armorum agitatione vitandorum inferendorumque ictuum disciplinam primus milites iussit accipere, & in castra penetrare, ut non solum viribus & audacia, quibus antea solis innitebatur: sed etiam arte industriaque valeret. Hisdem studijs innitentem Paulum Aemylium legimus, qui & filios, quorum institutioni frequentius intererat erudiri consuevit ac voluit egregijs talium rerum selectis praeceptoribus. Marius autem hisdem nec dum studijs, verum quum esset annis confectus, & multa corporis aegritudine gravis, quo filium militaribus officijs obeundis prae reliquum aetatis illustrem redderet; quotidie cum adolescentibus foras prodibat in medium una decertans, non nesciens quanti hoc in pace imaginariae militiae genus a teneris annis imbibitae ad maxima posteriorum discrimina, ac vera belli praelia ineunda conferret. Et licet hoc militiae genus, quod in eiusmodi exercitationibus

quæritur, longe impar sit ei, quod inter bellorum tumultus per indigentiam rerum omnium, ore frecores discite: mirum tamen in modum equitatu facile & armatura levissimum corpus reddit. Idem expeditionem ages copias suas assiduis laboribus, cursu & longo itinere ex-ercuit: eosque sæpenumero onera iubebat ferre, & vasa & cibaria illis in fasciculos coeuntia furcis imponi, sub quibus & habile onus & requies facilis esset. Unde in proverbium postea venit, ut qui difficultate nulla in-fractus nil laborum esset patiens, coerumque non asper-nator: Sed studiosius ardensque Imperatoris sui iussa tacite agens, Marianus mulus appellaretur. Cato etiam Censorius filio suo magistrum se præbuit: quippe qui exercendi corporis, non modo iaculandi, tractan-dive arma: verum equum defeicandi, equitandique et pugno dimicandi, calorem & frigus tolerandi ac rapi-dos gurgites & asperrimos fluvios vi tranandi artes instruxit. Uticensis autem ille posterior Cato in Gymnasijs se exercens, laboris ita patiens fuisse dicitur, ut detecto capite seu Sol seu imber esset, cum amicis qui una iter faciebant, equisque veherentur, singulos sæ-pe audiens, & pariter cum singulis ambulans loquerere pedibus ipse proficiscens. Magnum & præclarum quoque erat ad animorum fiduciam maximum Ducem aspicere. Pompeium duo de sexaginta annos natum saltu & cur-su pedites primum, equites armis deinde exercere, nu-dare ensem, et currente equo vectum pro oportune re-condere. In iaculatu præterea non agilitate modo: Sed po

tempore robur ostendere, quem talibus insistentem ex iunioribus plerique haudquaquam facile superabant. Neque enim ille potuisset par esse Sertorio, nisi se militesque suos frequentibus exercitijs praeparasset ad praelia. Cum ad difficultates ille maximas, ad longas itinerationes per aspera quaeque et invia assuefactus, ex quibus cunctis locis invadendi evadendique ac exercitum ducendi, peritiam quandam ac summam haberet. Masinissa Numidarum Rex nonaginta annos natus prae caeteris hominibus hac in parte admirabilis fuit, adeo quemadmodum Cicero refert: ut nullo unquam imbre, nullo frigore caput suum veste tegeret. Eundem constat aliquot horis in eodem vestigio perstare solitum: nec ante moto pede, quam consimili labore iuvenes fatigasset, ac siquid agi, ut saepe solet, a sedente oporteret, toto die saepenumero nullam in partem converso corpore in solio durasset: et quum ingressus iter pedibus esset, in equum omnino non ascendere, cum equo ex equo non descendere, quinimo noctem diei sic plerumque iungendo ducere, ut nihil ex his quae adolescentes solent, omittere videretur. P. Scipio contra Numantiam missus corruptum secordia Ducum exercitum; Exercitatione correxit, cogens nives & frigora pati. Vada fluminum pedibus traijcere, timidos subinde exprobrando & ignavos, frangendoque delicatioris lasciviorisque vitae usus & parum necessaria expeditioni vasa. Curavit praeterea Cyrus, ut nunquam milites, nisi sudore primo, prandium sumerent aut coenam. Itaque aut venatione fiebat, aut alio iniuncto opere; quod agens

festinatione sudorem eliceret. Mytridates Rex Ponti per hyemem ocio marcere milites nunquam passus est, eos namque ac seipsum continuo tectis haudquaquam urbanis, sed castrensibus tenuit, neque vero ludis nisi acerrimis membra indies exercuit: assuetus feras cursu persequi, & viribus nonnunquam congredi: ne Zephyro ad bella vocante viros per blandimenta languescerent. A Caio quoque Caesare, quem ultra quam credibile cuique videatur, laboris patientem fuisse constat. Tyrones domi per equites perque etiam Senatores armorum peritos instructos legimus, ad eosque perscripsisse persaepe, quo singulorum curam disciplinamque susciperent, Nec tironibus solum: Sed militibus etiam suis, ac universo exercitui, diu noctuque subtrahebat, augebatque iter, quo per segnitiem & inertiam subsequentes defatigaret. Quae omnia silentio bellis animadvertens Probus Aurelius in negocio versari milites suos quam in ocio, ne languerent, satius fore duxit, fabricis nunc urgendo novis, altas nunc extruendo turres, nunc aquosa desiccando loca, nunc templa quae vetustate corruissent restaurando, aut nova & pulcherrima constituendo atque colendo: Saltationem quoque domi a Lacedemonijs admissam inter exercitationes ad bella utiles fuisse memoriae prodite, quam Socrates apud graecos probat, & maiores nostri nec inhonestam, Sed necessariam simili modo putant, quum apud nos saltationem in armis habitam, et ab ipso tripudio, saltatorios alios

denominatos constet. Et quamquam uno eodemque tempore
tribus nobilissimis Civibus non modo studium saltan-
di: Sed etiam peritiam qua gloriarentur fuisse non
dubium sit, Gabinio scilicet Consulari Ciceronis ini-
mico, quod ei etiam Cicero non dissimulanter obie-
cit, & M. Caelio noto in turbas viro, quem item Cice-
ro defendit, et Licinio Crasso, Crassi eius qui apud
Parthos extinctus est filio. Crispus tamen Sa-
lustius spectata veritate historiae, Semproniam no-
bilissimam foeminam reprehendit: non quod saltu va-
leret, Sed quod eiusce rei singularem quandam pe-
ritiam & eruditionem habuerit. Et Sci: ut Senecae
verbis utar, eo in libro qui de animi tranquillitate in-
scribitur, Triumphale illud & militare corpus movet
ad numeros non molliter, sed infringens, ut nunc
mos est, etiam incessu ipso ultra muliebrem mollitiem
fluente. Sed ut illi antiqui viri solebant inter lusum
ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non
facturi detrimentum etiam, si ab hostibus suis spe-
ctarentur. Nec tibi denique Sigismunde huius & illo-
rum saltationis studium turpitudini fuit simili mo-
do exercere, prodireque in medium, ac modo aperta
fronte, modo personata nonnunquam populo esse spectaculo,
hac ratione tua, quod nulla pars corporis in saltatione,
uti saepe & physice quidem dicere soles, otiosa sit.
Sed collum una & crura & manus exerceantur, exer-
cerique debeant per eum, qui sit corpus agilius, & ad omnem
militarem motum ac celeritatem promptius habiturus.
Propter hoc Nimbroth, vel ut alii perhibent, Apollinis
Dianaeque inventum; venandi studium summopere pro-

bare etiam soles, quod parum tibi a iusto bello differt in-
tate. Quum opus sit feras insequi fugientes, locorum
asperitatibus abruptis & inuijs moueri, maximos labo-
res capiendi studio subire, abstinere a multis, aestus &
algores pati, sitim ac inediam tolerare, commouerique de-
nique animo, quum sint manus conserendae, cum feris co-
minusque congrediendum. His causis honestissimis
nec ad illecebras tantum & animorum relaxationes
antiquorum plurimos ac quidem grauissimos inhae-
sisse percelebre est. Nam fixerit Creuam licet, aut
Erimanti nemora placarit victor Alcides. Aprum Caly-
donis regionis vastatorem strauerit Meleager fuer-
it auctor romani generis ceruorum corpora, non vo-
luptati suae, sed publicae utilitati prospexere. Cyrus
simili modo publicae utilitatis, militarisque disciplinae
gratia eos ipsos qui aptiores bellis videbantur venati-
oni assuefaciebat, propterea quod id genus exerci-
tij plurimum bellicae rei conducere ad exploranda iti-
nera & diuersorum locorum anfractus non dubium
sit. Praetereo Alexandrum Seuerinum, M. Antonium
Alexandrum item Seuerum. Adrianum Tacitum, plu-
resque alios superioris temporis Imperatores ac Duces
maximos hoc exercitij genus summo quodam studio
prosecutos. Quos vero species illa venationis oblectat,
ut aues auibus insequantur: Si tamen hoc genus au-
cupij venationi censeas annectendum, mitiori quidem
studio exercentur, sed non impari lenitate ac volupta-

te. Huius autem exercitationis auctorem sunt qui Machabeum egregium belli ducem fuisse confirment. Ab antiquis autem secularium historiarum scriptoribus fidem sumentes Vlyssem prehibent, qui primus excisa Troia armatas aues attulit Graeciæ, quas sua vi quadam, & grata intuentium admiratione duce natura incogniti generis exitium animauit. Nam quum accipitres passim auibus insidiente easque rapiant: alij ex terra solum: alij non nisi circa arbores volitantes: alij sedentes sublime, aliqui volantes in aperto, in Thracia parte super Amphypolim homines & accipitres societate quadam aucupante. Hi enim ex sylvis & arundinetis excitant aues; Illi supervolante deprimunt rursus captas aues diuidunt cum his. Traditumque est missas in sublime ibi accipere eos, et quum tempus sit capturæ, clangore & volatus genere inuitare ad occisionem. Piscationis autem usus, & modestior est, quem nec aspernati sunt plures, & quidem magni viri: Augustus Scipio & M. Antonius, qui ob laxandum animum piscari saepe hamo solitos ferunt: quanquam & honestior forte & probanda magis illorum vita fuerit, de qua inquit Naso:

Piscis adhuc illis populis sine fraude natabat,
Hostreaque in Conchis tuta fuere suis.
Nec Latium norat quam praebet Ionia diues
Nec quæ pygmaeo sanguine gaudet auis.

Natandi peritia propter maritima etiam bella his adhibenda videtur: quum & periculis liberare milites ac duces plerumque soleat, & ad quaeque clarissima facinora audatiores reddere. Ideoque maiores nostros campum Martium Tiberi finitimum delegere, quo & milites tabem

oem

omnem, ſudorem illum Martium atq; ſqualorem armorum exercitio contractum diluerent: ac natandi labore deponerent. Huius rei peritia Sertorius Romanis aduerſus Cymbros male pugnantibus amiſſo equo, & vulnere inſuper accepto: Rhodanum amnem cum thorace & ſcuto per aduerſos fluctus & fluminis vortices toto corpore atq; omnibus ungulis, ut dicitur, plurimum innitendo traiecit. Simili modo Iul. Cæsar quum Alexandriæ circa oppugnationem irrumpentisq; multitudinis impetum pulſus ſcapham conſcendiſſet: mox pondere ſequentium preſſam, ac porro merſam, per ducentos paſſus ad nauem una manu elata, qua literas deferebat, natando peruenit. Sicq; ut ſint qui paludamento in fluctibus dimiſſo enataſſe illum dicant, idq; ſeu fortuito ſeu conſulto ut hoſtes in illud ſagittis ac lapidibus intentos faceret. Sintq; qui paludamentum mordicus trahentem: ne hanc quidem gloriandi materiam hoſtibus reliquiſſet confirment. Hæc tamen vulgatior, & certioribus teſtibus ſuffulta ſententia eſt. Nam de eo nulla eſt controuerſia: eleuata illum ſiniſtra manu nataſſe, ne libellos quos ea geſtabat maris aqua pertunderet. Huius diſcriminis forte memor Auguſtus ea in re nepotes ſuos ita ſtuduit erudiri, ut & ipſe plerumq; per ſeſe doceret. Talia porro exercitia recipienda ſunt, quæ ad imitationes eorum, quæ poſtea ſerio erunt facienda accommodari poſſint, nec faciat exercentem habentemq; vilis exercitij operatorem vilem. Vile autem exercitium putandum eſt,

quodcumque Corpus aut animum siue mentem deterius dispo-
nunt, ut Mercenariorum turba plurima, et quae sordi-
da nuncupamus. Mentem enim non expeditam, nec ad
opera bellica utilem: sed vilibus occupatam reddunt.
Illud simili modo unum nec praetermittendum tanquam omnium
utilissimum: Equos scilicet ad equitandum idoneos, sed
inexpertos laboris celeriter confici necarique solere. Pro-
inde equitem oportere frequenter eos agitare. Et quo-
niam frena et phalerae ex loris confecta maxime usui
sunt, nunquam sine illis incedere: sicque parua impensa
permagnum sibi praesidium comparare poterit, et glo-
riosius in omni bellico certamine Victor euadere:

DE OCIO MILITARI.
Capitulum III.

Verum quoniam clarorum virorum atque magnorum
non minus ocij quam negocij rationem extare opor-
tet, cum nihil pene sit in opere naturae, quod non ex-
emplo dierum ac noctium, aliquas vices feriarum ve-
lit: huic ipsi modum finemque praescribamus. Primum
itaque cum permulta sint animorum huiusmodi rela-
xationes, quae aliquo studio fessos leuare possint, vigo-
remque animi ab omni tristitia et pertinaci laboris con-
tinuatione, feriarum hilaritate discutere in ocio et ces-
satione, id potissimum, ne quid illiberaliter, nequid petu-
lanter, ne quid flagitiose, ne quid obscene, molliter, im-
prudenter ac improbe suscipiatur. Sed quicquid erit id,
sit urbanum, sit ingenuum, sit facetum, Et eiusmodi

deniq in quo aliquid probi & generosi animi lumen eluce-
at, utq apophthegmata & scommata uocant, quibus Augu-
stus C. Adrianus, aliiq permulti ferocissimi & bellicosissimi
viri, maxime Lacedæmonij usi perhibentur. Apud hos n.
inter cætera exactæ vitæ instituta: hoc iocandi genus
à Lycurgo institutum est, ut adolescentes & scommata
sine morsu dicere, & ab alijs in se dicta preposti discerent.
Unde si quis eorum in indignationem ob tale dictum pro-
lapsus fuisset, ulterius ei in alterum dicere non liceret.
Quæ res quantum utilitatis sit allatura, qui Lycurgi
vitam legerit, facile inueniet. Licebit etiam varium
vitæ genus habere, modo ruri esse, modo in urbe, sæ-
pius in agro quiescere ac deambulare. Ut Scipio ille
qui primus Africani nomen gestis rebus & virtute
meruit. Quippe qui spiritum domitorem gentium
& aures castrorum strepitu & tubarum fragoribus op-
pletas, huc referre consueuerat, non ut virtus ocio lan-
gueret: sed ut sese mens varietate negociorum discerpta
colligeret. Quamobrem nec sibi unquam ociosus, sibi
neq solus unquam videbatur. Huius nepos & ipse Afri-
canus Scipio, sicut laboris & exercitij supra fidem pa-
tiens: sic ocij & solitudinis cupidus, solus sæpe cum
Lælio rusticari peregrinariq solitus, interdumq lit-
toribus uagabundus, expugnatricem illam Carthaginis
Numantiæq dexteram ad marinas conchulas calculosq
interlegendos inclinasse, eosq ut Ciceronis verbo utar,
incredibiliter repuerascere esse solitos: quum rus ex
urbe tanquam è vinculis euolassent. Q. Mutius Scæuola
diuini pariter & humani juris illa ætate consultissimus

à procellis fori fugiens in ocium, & alea & calculorum
ludo fretum operam dedisse: eaque vicissitudine rerum
mole pergrauatum ingenium releuasse: quamquam eo in ge-
nere probandi forsan magis sint, ijdem C. Mutius Scae-
uola Augur, & Lycon Philosophus, qui optime pi-
la lusisse dicuntur: quod forensibus causis, interpretan-
dique iuris ac rerum naturalium labore fatigati, ad
hoc praecipuum ocij genus, recreandarum virium con-
firmandorumque laterum gratia sese conferebant.
Dionysium quoque Syracusium hoc etiam ludo delectari
solitum accepimus, & D. Augustum post finem Ciui-
lium bellorum, ab exercitijs campestribus ad pilam
transijsse; et M. Antonium verum, Augustum M.
Aurelium Antonium, qui ut de eo scriptum est, pila quo-
que lusit apprime. Calculorumque quoque lusus quorun-
dam iudicio nec indecens habendus: quum & pugnae
bellique speciem praeferat, hostilisque certaminis, dicente
Ouidio, discolor ut recto grassetur limite miles:
Cum medius gemino calculus hoste perit, Vtque ma-
gis velle sequi sciat, & reuocare priorem, ne cito fu-
giens incomitatus eat. Cui ludus proinde, quod
pauculis lignis sit vagis ac furtim insidiantibus atque
latrocinantibus: latrunculorum ludus apud veteres di-
cebatur. Vnde Martialis, Insidiosorum si ludis bella
latronum, Geminus iste tibi miles & hostis erit.
Et quamquam probent hoc alij ex eo, quod ingenij mul-
ta meditatione excitare acumen videatur: Ex eo
tamen quidem videtur magis improbandus, quum nihil
sit temporis amissione infelicius nihil deterius eo, in

quo minimum proficias, plurimum cum labores. Posset enim motus animi et mentis agitatio illa, quæ ibi frustra di-strahitur, rebus magnis, serijs et melioribus accommodari. Unde non absurde præter Scævolam et Augustum apud maiores nostros hoc ludo ludere quoque Simias solere, auctore Plinio memoriæ proditum est. Tabularum ve-ro ludus nec aspernandus nobis uidetur, quem Palla-medes Troiano bello, ut Varro tradit, idcirco inue-nisse legitur, ut uel hoc negocio milites occupatos te-neret, talique ludo auerteret à seditionibus exercitum. Jocundum quoque et fructuosum est: Alearum nosse cer-tamen, cuius similiter studio Claudium Cæsarem libro de ipsis edito teneri quondam nouimus. Legi-mus et Neronem et Domicianum Verum, Commodum et Augustum Cæsarem inprimis, tantum huius rei cu-pidum fuisse, ut de bello Siculo mordax Epigramma huiusmodi inuulgatum sit: Postquam bis classe victa naues perdidit, aliquando ut vincat, ludit assiduè alea. Huius etiam voluptate certaminis Ptolomæ-um et Alexandrum pluresque alios, grauiores curas nouimus delinisse, idque inter ludendum egisse: ut cum laude et gloria maioribus negocijs aptiores po-stea redderentur. Quod si autem cupiditatem sequi-tur, minimè liberale aut indecentem viro molli-ciem illam, quam Attalus Asiaticus dicitur inuenisse. quamquam Asiæ regno exciso inter manubias, non sub una specie migrasse ad Græcos ferunt damnosum

tanquam iurgij plenum fugiendum esse, et Leges iubent.
Et his verbis Naso non reticet: Sunt alijs scriptae qui-
bus alea ludit artes, Hoc est ad nostros non leue
crimen auos. Quid valeant tali quo posses plurima
iactu Figere damnosos effugiasue canes. Alius
vero aleae lusus cum aere, quondam pueri denarios in
sublime iactantes capita aut nauim lusu teste Vetu-
statis declamant, quid criminis turpitudinisue in
se habeat nec video neque intelligo. Addit etiam
Herodotus Talarium ludum et Sphaerae Lydos fame
oppressos, quasi solatia quaedam inuenisse. Altera
enim die ludebant, altera epulabantur. Atque ita duo
de viginti annis fecisse, quae si non ad voluptatem
comparata sunt, similiter improbanda minime
puto. Non igitur ad tam varias huiusmodi lu-
dorum species atque iocorum tanta clarorum hominum
Ducum ac Principum cupiditas tenderet: nisi vo-
luptatem quandam natura insitam lusus iocusque
haberent, cum constet vitam in laxationem et
studium diuidi oportere, ob hocque non solum lucu-
brationes et vigilias, sed etiam somnos inuentos esse,
non turbines et tempestates, sed tempories, nec
bellum rursus sed pacem et inducias, nec laborio-
sas semper actiones, sed celebritates quasdam
a Legum conditoribus institutas, quibus ad hila-
ritatem homines publice cogerentur: —

DE QUADRUPLICI Virtutum Specie, et earum Distributione, quique in his Bellorum Duces claruerunt. Liber QUINTUS

Omnes Sigismunde Pandulphe omnium pene disciplinarum institutiones naturam & exercitationem, quae sine dubio plurimum iuvant, in superioribus libris attigisse satis visum est. Nunc uberiore quadam comprehensione per omnes quoque species virtutum exemplorumque iter qui poterunt, magis proficient. Maxime si Ducum atque Imperatorum quisque consilia, quae Graeci Strategemata appellant, multaque multorum graviter, argute, faceteque dicta, ut ea quae a Sene Catone collecta sunt, quae vocant Apophtegmata & ratione & loco & tempore usus diligenter inspiciet. Nam & omnium quaecumque docemus exempla potentiora & efficatiora sunt etiam ipsis quae traduntur artibus. In his enim mirabilem quandam ac variam illis excogitandi generandique similia opera nostri Duces & Imperatores sument alimoniam: quum nihil, ut ita dixerim, ante bellum, in prelio, post prelium, strenuum, memorabile, clarum, vafrum

callidum, continenter, constanter, benigne, liberaliter, innocenter, magnifice, sapienter, cum laude & virtute dictum factumue, quod non sine legentium animos facile possit incendere. Non alienum igitur erit ea primum virtutis exempla perstringere: cuius quidem nota omnibus quadripartita distinctio est: Nam & callere ducem oportet, & quid agendum, non solum in bello aduersus hostem, caeterum ubique, & cum omnibus industrium esse. Neque enim semper duces pugnant, immo saepenumero per inducias; aut casu aliquo positis armis, cum amicis aut hostibus colloquuntur, ubi in eligendis aut reijciendis rebus falli agreste uel subrusticum aliquid & ineptum loqui imprudentis & insulsi est. Enimuero ne in id prolabantur, natura comitas, affabilitasque praestabit. In qua primus omnium Africanus maior: inde Augustus, Vespasianus multique alij, ex nostris Pompilius Rex romanus, & Fabius Maximus & Catones duo clari sunt. Addo his M. Aur. Antoninum longe prudentissimum; eum inquam qui Physicum maluit quam Caesareum cognomen. Ex alienigenis Cyri ambo, Poenus Hannibal & Ponticus Mytridates. Et haec quidem prudentiae virtus in tres partes distributa est. Memoriam

enim intelligentiam ac prouidentiam affert; quæ tres oculos in totidem quoque tempora mira rerum distantium connexione defigunt: Memoria, quæ rerum gestarum, Locorum, temporum ac personarum meminit, cui præter cæteros fuerunt insignis haud facile dixerim permultis gloriam eius adeptis. Diuo Julio Cæsari hoc in primis ab hostibus datum scio, ut memoria polleret eximia, de qua inquit Cicero, quod nihil soleret præter iniurias obliuisci: Quippe qui hunc etiam quoque beneficio, et legere simul et scribere et audire, et Epistolas ex tempore tantarum rerum duobus librarijs et pluribus, ut Oppius, ut alius historicus quidem et orator insignis inquit: Quaternas uel ubi nil aliud ageret, septenas dictare solitus sit; Mirifica profecto res tam facile singulis adesse, tam fideliter omnium reminisci. Nec sum nescius hunc quoque etiam singularem Q. Fabio Max. laudem contigisse, inter multa nimirum quæ uiri illius gloriam extollunt, hoc non in ultimis posuerim, quod ingenti quadam fuit notitia Vetustatis, de quo est apud Ciceronem: Quod omnia non domestica solum, sed etiam externa bella memoria complectebatur: Itaque minime miror, quod bello punico secundo dicta eius consiliaque tum in populo, tum inter primores patrum, pro oraculis habebantur. Vere enim mihi uidetur

dicturus, qui multa superioris temporis memoria tenuerit fore quodammodo futurorum vatem. Sed quum duplex sit memoria, altera rerum, verborum altera. Primam qualem in Fabio modo rettuli, talem in L. Lucullo amplissimo & imperatore & Philosopho admirabiliter viguisse comperio. Alteram atque secundam habuisse videtur Scipio. Ex omnibus enim gentibus ac seculis nullum in hac re facile sibi parem: Si modo verum est, quod tradunt, ipsum etiam populo romano nomina reddidisse: Quae res quidem pene incredibilis est, nisi eam permulti clari Auctores, inter quos Plinius secundus in naturali historia id proprio testimonio confirmasset. Fuit & Adrianus ingentis & mirifice memoriae: Quippe qui & Libros statim lectos, & ignotos plurimis memoriter redderet, unoque tempore confabularetur, scriberet, dictaret, audiret. Ab occasu ad orientem verso Themistocles Graiae gentis primus occurrit, qui inter gravissimas occupationes publicas & privatas, cunctorum suorum civium nomina; et erat Athenis natus, memoria tenebat. Stupendum profecto negocium, nisi L. Scipionis mentio praecessisset. Cyneas quoque Pyrrhi Regis nuncius clarissimam excellentiae huius gloriam consecutus est: Legatus enim Senatum Romanum postero quam ingressus est Urbem die, novus homo & ab ea patria alienus: Universum propriis Senatum

nominibus salutauit. Sunt qui Equestrem ordinem, sunt qui urbanam omnem circumfusam Senatui plebem adijciant. Praeclarum sane facinus operosum ac diligens, etiamsi ob aliud Romam non uenisset.
Cyrus porro Persarum Rex, etsi maximis exercitibus praeesset: omnium tamen militum nomina meminerat. Mythridates denique, ut auctori Noctium atticarum A. Gellio, quinque & uiginti, ut Plinio duarum & uiginti, ut vero Nepoti, eius eo libro qui de Viris illustribus inscribitur, quinquaginta gentium, quae sub imperio eius erant linguarum notitiam habuisse perhibitur, et uerba cuilibet patrio sermone reddidisse, et in concionibus singularum nationum interpretem haudquaquam illi fuisse. Quae res & illum militibus & huius populis suis acceptissimum fecit. Intelligentia in rerum praesentium cognitione sita est: hac qui fuerit praeditus Imperator, is non aliena, sed uera & immortali nisi laude probandus uidebitur. Cui consentaneum illud erit, quod Attius Ulissem probans in Philocteta suo, et in eius tragoediae principio inquit: Inclyte parua prodite patria nomine celebri claroque potens pectore, achiuis classibus auctor Graiis Dardanis gentibus ultor Laertiade nouissime patrem memorat. Verum omnes laudes eius uiri non Laertes, nec quisquam alius sibi vendicat. Sed Virtutis eius Ducis socia: nec aliud in eodem Ulixes monet Homerus, qui semper ei comitem uoluit esse Prudentiam, quam Poetico more Mineruam ap-

pellauit: quanquam ea Comite Vlixes horrenda quæque
subijt, aduersisque omnibus præfuit. Ea namque adiu-
trice Cyclopis antrum introijt. Verum egressus Ca-
rybdim & Scyllam præternauigans, nec retentus, nec re-
ptus est, ad lothophagos profectus est, nec remansit.
Syrenum cantus audijt: et Cyrces nouit pocula, quæ si
cum socijs delinitus stultus, cupidusque bibisset, sub domina
meretrice fuisset, turpis & excors uixisset, canis im-
mundus & amica luta sus, ut Flaccus inquit. Sic Ho-
meri in cunctis imitator Maro, virum insignem ar-
mis & pietate describens, et quem dignum censuit ut
patrem faceret Romanorum, in recte gerendis omnibus
ei Achatem sociauit, ut circumspecto duci sic nego-
tia procedant, ut nullis insidiarum dolis præpediatur.
et quasi inuisibilis gerendorum via non vulgata ad
finem intentionis accedat. Eleganter equidem, quum
nec res militaris nec pietatis opus sine solicitudine
& prudentia exerceri queant. Hanc subdistinguere
visum est nobis. Est enim quoddam hominum ge-
nus percipiendis literis quam apretum, quos excellenti
ingenio & usitatiori nomine ingeniosos appellamus.
Quanquam in actibus humanis hebetiores sint nonnunquam
mentis acumine: quum alij econtra ad res gerendas
acutissimi, perceptioni literarum inhabiles habeantur.
Quos uel sagaces, uel cautos, uel solertes, uel astu-
tos non alienum appellare, quibusque magna pars
conuenit eorum, quæ græco vocabulo Strategema-
thicon appellant; Vbi in re bellica pro negocij qua-

litate, p̄sens subitò capiat consilium. ad effectumq; per-
ducit. Quod quia negocio perficit, dixit quidam Ro-
manæ linguæ disertissimus auctor, neq; illi tamen ad
cavendum dolus & astutia deerant. Et Crispus com-
pertum esse, in bello plurimum ingenium posse. In
hac itaq; ingenij & intelligentiæ parte, si certè diju-
dicare voluerimus, nec nosmetipsos amore nostri de-
cipere, iam videbimus manifestè, tempora nostra
haudquaquam antiquis respondere, nisi fortè Pyrrho
& Hannibali aut Fabio Maximo, aut Marcello,
aut Julio Cæsari secula nostra, pares aliquot aut compa-
randos queant afferre. Est autem quum in longum
tempus consilij effectus extendit, ubi locum sibi vendi-
cat Providentia, quæ tertia prudentiæ pars est, per
quam non tam p̄sentia, quàm ex p̄sentium & p̄terito-
rum collatione futura noscimus. Sequitur Fortitu-
do viri fortis maximè propria: Sed hæc quoq; duplex
est: Altera animi, de qua sermo nobis post haben-
dus. Altera corporis. Sub hac membrorum robur, agi-
litas, et quinq; integritas sensuum colligitur. Neq;
enim dux invalidus, quanq; idem doctus obeundis mu-
neribus bellicis aptus habebit, utilis ille consilio non
pugna, domi verbis aptius ac fælicius, quàm in ca-
stris decertabit. Quæ res Affricani Magni filium
virtute animi patri æqualem; doctrina verò etiã
altiorem, inhabilem bello fecit, contrà neq; prævalid[us]
si nimia corporis mole gravabit; repentè potrit va-
rijs in locis ubi res exiget cohortandis militibus, pro-

pulsandisque periculis adesse: neque rursum cecus uel surdus ut vel hostium uel suorum statum circumspicere, ex dissonis vocibus clamoreque militum, quid in re, quidue futurum indicare queat. Huic proprium esse aiunt exercitus ducere, aliena vastare delere urbes oppida exscindere: liberos populos aut trucidare aut subijcere seruituti, et quo plura hominum millia afflixerit, spoliauerit, substulerit, cruore campos inundauerit, fluminaque infecerit, et maiora quaeque fuerit aggressa: eo magis nomen eius illustrari. In hac praepollentis virtutis parte apud externos clarum nomen habet Pyrrhus, Hannibal et Masinissa. Ex his uero hominibus, qui prodigiosa virium ostentatione gloriantur, Pollydamas et Myllon omnium certaminum victores palmam secum afferunt. Horum enim alter ante olympiacum certamen currus sistere currentes, et manibus contra nitentibus iumentis obnixus retinere solitus est. Alter in clypeo uncto praestare; non solum depelli ab eo ulla ui posse: verum non secus ac Statua quaedam plumbo affixa resistere.

Tritannum quendam etiam legimus, qui ludo Samnitum gladiatorio leui tactu aduersarios omnes vicit. Eius quoque filium Gn. Pompeij militem tam parui fecisse hostem prouocantem, ut inermi eum dextra superaret, Et digito uno correptum in Imperatoris sui castra transferret. Firmum Saturninum robustissimum etiam adeo fuisse ferunt, ut Tritannum huius parentem, cuius Helius in prodigiosa fortitudine meminit, viribus superaret: Nam et incu-

dem suprepositam pectori constanter pretulit: quum ipse rerbius ac resupinus & curuatus in manus & terga penderet potius quam iaceret. Ex regibus vero nostris & Ducibus insignes habent Tull. Hostilius Romanus Rex, nec non uterq; Affricanus et Marius, Mariusq; Tyrannus, Iul. Caesar & Papirius cursor, Daniq; ac Maximq: quorum alter nactus ex pedum pernicitate cognomen. Alter ex viribus, quum alij Crotoniatem eum Milonem, alij Herculem, Antheum alij vocarent. Nunc superest ut de reliqua fortitudinis specie disseram, Cuius munera hac maxime sunt, mortis scilicet doloris & asperarum terribiliumq; rerum contemptio. Et quamq; hanc multi Ducum propriam militaremq; virtutem opinentur, quum sit omnium, in bello tamen clarior inter mortes & vulnera emicat. Huius virtutis ante alios inuictum habitaculum Roma fuit, proximum Lacedaemon & Carthago. Hic ex nostris primus occurrit Romanae sapientiae Princeps Cato, caeteris multorum renditor sententia maxime pcellens Cleantem, Crysippum, Zenonem, Empedoclem secutus credo, qui oes alia licet persuasione sponte sua letho caput obuiy tulere: tametsi nullam in Catone fuisse, verum oem potius cessisse fortitudinem, asserant alij praeclaro ingenio & pstanti doctrina viri, quum proprium virtutis huius partis sit, a se & a recto rationis tramite non discedere, nec in rebus asperis perturbari

ac deijci: Sed praescribere fortitudinem asserentes, non umbratilem eam esse, quae contra naturam monstri uice nititur, ultraque modum eius egreditur, aut stupore animi, aut immanitate, aut insania. Qualem fuisse ferunt quendam in ludo Caesaris gladiatorem, qui quum Vulnera eius a medicis exsecabantur, eo fuit habitu oris, ut superante laetitia dolores, ridentis etiam speciem praebuerit. Sed eam veram & probam, quam Socrates & maiores nostri scientiam esse dixerunt, tolerandarum, prae quod apparet, esse quaedam intollerabilia, quibus fortes viri aut obeundis abhorrent, aut sustinendis. In hac etiam ex nostris Iulius Caesar a nobis saepe dictus dicendusque nobis occurrit. Occurrunt Affricani duo, Pauli totidem, Macedonicus & Cannensis Claudius Marcellus. Claudius Nero, Tib. Gracchus. C. Marius, Drusus & Germanicus Caesares, T. et Traianus Principes. Ex uetustissimis autem primus & tertius Romani Reges. Nec non ex equestri ordine: Horatius, Cocles. L. Siccius dentatus tribunus plebisque. M. Sergius innumerabilesque alij. Si singulos quosque prosequi libeat: quum plures una gens in quocunque genere eximios tulerit quam caeterae terrae. Externi vero, Lacedaemonius Leonidas Atheniensis Myltiades, supraque nominati Themistocles atque Epaminundas, et ex antiquioribus: Liber Hercules Theseus, Achilles Hector, Tydeus Diomedes, Aiax, & virgilianus Aeneas. Hannibal quoque genitorque Amylcar & germanus Hasdrubal,

Alexand.

Alexander Macedo, & huius genitor Philippus, & auuncu-
lus Alexander Epirensis, et Pyrrhus etiam ipse Epyrotarum
Rex, de quo supra diximus. Habreorum insuper, & in
primis David, Josue deinde, et Judas postea. Nec me
fallit, eam licet virtutem Aristoteles ipse pretulerit, qui-
busdam videri posse ethicum me virtutum preturbasse
ordinem, non solum prudentiam his annumerando, verum
etiam fortitudinem iustitiae praeferendo militarem. Cum
saepenumero iustitia longe praefulgens, praeferatque virtus
ad animum maxime spectare: quod non abre. Sed de in-
dustria quoque factum esse scito. Est enim viri propria
maxime fortitudo, sola inter caeteras mascula, plena
spiritus, plena vigoris & animi. Honoratissima vero
eam esse omnium virtutum, Aristotelis sententia, ex eo
patet; non quia optima sit: verum propter ea, quae
in ea sunt optima & utilia. Quamobrem Imperatorum
simulacra defunctorum militari fere habitu insignia,
obeliscos, columnas & pyramides. Arcusque triumphales
erigi & posteritati consecrari videmus, quasi praecellentissi-
mum sit in eo genere laudis ac virtutis potissimum cla-
ruisse. Et quanquam fortitudo hominum caetus maxime
protegat, non minus & iustitia una omnium domina
& Regina virtutum, etiam Ducum propria censeri potest.
Quod sola hominum conventus regat, quod foedera soci-
etatis humanae contineat, quod servare non amicis mo-
do sed hostibus fidem moneat. Cumque nihil fraude uti-
lius, nec dolo efficacius, in his quae in bellis prospere, atque
ex sententia gesta sunt: quae plurima ac maxima

esse compertes, et quorum gratia aut repudianda imperia
sunt, aut una cum suis artibus obeunda. Sunt qui hac
Xenophontis sententia freti in eo libro qui equitum
praefectus inscribitur, licere sibi existiment hostem ne-
dum fallere dolo. Sed à Dijs immortalibus ipsis ut posse
contingat precandum, omnique studio, fraude uel uirtute
innitendum, iuxta illud Corebi apud Maronem, in illa
turbulentissima nocte Troianae captiuitatis post An-
drogei mortem, inquientis: mutemus clypeos, Danaumque
insignia nobis aptemus: dolus an uirtus quis in hoste
requirat. Sint licet qui detestandum id omni tempore
putent, mutationem illam clypeorum et reliqua, non gra-
uissimi Poetae: Sed adolescentiae ore dictum censeri debere,
Asserentes, quod malum et antiquum et nostri temporis
est: seu illa ignauia est Ducum, seu militum insolentia
auaritiaeque rabies, utraque sententia militantium Ducumque
animis extirpanda est. Ut hostibus seruentur fides, ami-
cis humanitas: utrisque Iustitia. Ut et illis non nisi seruato
decore noceas, et his nullo penitus noceas modo. Nam
quid turpius, aut quid usque sceleratius? quam nocumento
his esse, quorum tutela ac praesidio euocatus sis, quam ex
custode raptorem, ex cane lupum fieri. Huius gloriae
prima in parte clarissimi habentur Fabricius et Camillus
et Regulus, quorum primi duo, quum possent dolo uin-
cere, noluerunt. Tertius ne aut damnosus esset patriae,
aut infidus hostibus, crudelissime mori elegit. Interque
hostibus praestitae fidei seruatores haud postremus est
Cassius. In altera autem hi sunt, quibus modicum fuit
à suorum iniurijs abstinere, nisi ultro pro eis morerentur.
Ex his Romae Curius et duo Decij, Athenis autem Codrus,

Carthagini Philenos. Fratres sese ante alios offerunt, quorum primus, ut terrorem publicum sedaret: secundus ut victoriam labentemque aciem firmaret: Tertius patriam instanti excidio eriperet: Quartus, ut fines patriae prorogaret: ad mortem voluntariam sunt profecti; utque civibus suis bene esset, ipsi esse noluerunt. In utraque vero Magnus Pompeius; etsi adhuc unum Cicero omnes bellicas laudes, & quaecunque de his quibus egent Duces, ut summi sint, aut diximus, aut dicturi sumus cumulatissime comparat: jure id quidem meritoque: Sed sicut maxime suum tribuite: Veri magni Pompeij laus est bellica iustitia, simulque & cognita inter victorias & triumphos continentia, quae ad eam de qua hic aggrediar dicere virtutem, referenda est. Si unum quod nunc ad iustitiam spectat adiecero, esse beneficentiam ac liberalitatem pulcherrimas Ducum & Imperatorum vestes, quibus indecora plurima tegi possunt. Hac Iulius Caesar praeit cunctos gloria, neque enim quisquam, si Seneca verba teneo, liberalius victoria usus est, ex qua nihil nisi dispensandi potestatem sibi vindicavit. Apud exteros Alexander primum locum tenet, ut Graeci volunt, neque nostri obstant. quamquam Philippus pater in Alexandro qui largitione benevolentiam Macedonum sectabatur, profusionem illam pecuniarum, his verbis insecutus est: Quod te malum rationis, inquit, in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putes, quos pecunia corrupisses, an tu ideo agis, ut Macedones non te Regem suum, sed mini-

stum & praebitorem putent: quod quidem Regi sordidum esse non ambigis, et corruptelam quam largitionem potius dici: Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Quid autem est stultius, quam quod facias libenter curare, ut id diutius facere non possis: Largitiones immoderatas rapinae sequuntur. Cum enim dando egere coeperis, bonis alienis manus cogeris inferre. Itaque cum benevolentiae comparandae causa sis prodigus, non tanta studia assequeris eorum, quibus dederis, quanta eorum odia, quibus exemeris. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut omnibus pateat. Sed utrinque modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Quarta nunc mihi superest Modestia, quam Temperantiam vocant, cui adiacet ipsa quam pauloante dicebam, Continentia, sine qua non dicam Dux, sed nec quidem Vir bonus usquam fuit: Quia vero nunc de Ducibus sermo est. Quid, oro, peritia literarumque cognitio? Quid magnanimitas? Quidve omnes aliae Imperatoriae artes profuerint? si avaritiae, si libidinis aut gulae imperio, Dux victus, abiecto freno quo exercitum regat, se suasque legiones praecipitet, et in pestem trahat, quo saepe multi cum omnibus copiis periere. Hac igitur singularis & propria virtus est Pompeij, in qua si imitari, cum collega eius Crassus voluisset, nunquam ipse cum filio, & cum tanta ruina Imperij cecidisset. Probat hanc Romani Ducis continentiam atque modestiam templum Hierosolymae opulentissimum: Sed ab hoc intactum duce, ab altero spo.

liatum probant, & alia multa, quorum pars in Verbis Ciceronis apparet, quæ mox inseram. Accedit his Mansuetudo quædam & Suauitas, facilitasq; animi, in qua Affricanus & Iul. Cæsar excelluit. Hæc ad conciliandos animos hominum nihil efficatius. Est huic confinis æqualitas quædam familiaritasq; cum exercitu, quæ res maximè milites Ducum animos effecit, in qua notus Valerius Coruus, & Marius ex nostris: ex externis Hannibal. Et hæ quidem artes beneuolentia & amore, sicut obiecta seueritas atq; Imperiositas exercitum ac subiectos metu frenant: His artibus Marcus Curius & C. Cicinnatus, & Papirius cursor, & Fabius maximus notissimi. Sed nullus in ea re Iunio Bruto Manlioq; par Torquato, quorum primum publicæ libertatis amor impulit, ut proprios filios á se, depulsæ tyrannidi fauentes seruiliter Virgis cæsos, securi percussos ad mortem ageret, Secundum verò Castrensis disciplinæ studium coëgit, ut præclara indole adolescentem filium, quod iniussu eius in hostem pugnasset, quamquam unicum & victorem, occideret. Additur huic seuerissimi facti comes Posthumius Tibertus, cuius ego ne præmisisse potius, quam ut asseruisse rem tantam videar, mentionem fecerim: Apud quosdam enim Scriptorum certa res, apud alios facti eius in ambiguo, fama est. His tam multis & Patientia iungitur, ea quæ multiplex, hæc dolores Corporis æquanimiter præfert, illa quasi quoddam Vulnus aurium atq; animi contumelias fert Verborum, Vtraq; Ducibus & militaribus curis accommodata: Prima quidem fortitudinem, Secunda verò Ciuilitatem respicit atq; mo-

destiam ipsam, de qua sermo est: In prima Mutius &
Marius & Pompeius locū habentur. Et Attilius quidam
Caesaris miles Massiliæ spectatus, et M. Sergius cum eisdem
quibus supra comitib9. Ex externis vero Cynegirus
Atheniensis Græcis historijs celebratus; In altera vero
Ro. Imperij Iul. & Augustus ex nostris. Externis Phi-
lippus & Antigonus Macedonum Reges, & Pisistraty Athe-
niensis Tyrannus. Deniq; nostros atq; externos magnꝰ
ille Pompeius omnes superat, aut æquat. Quo admoneor
ut ex oratione, quæ de eius imperio habita est, ac de
Imperatorum seu Ducum continentia; deniq; his quatuor
quæ in Duce requiruntur M. T. Ciceronis verba paulo an-
te promissa subijciam, Quæ clementissime atq; invi-
ctissime Princeps, vel usui, vel voluptati maxime
tibi fore confido: Neque enim, ille inquit, solæ
sunt virtutes imperatoriæ, quæ vulgo existimantur:
Labor in negocijs: Fortitudo in periculis: Industria in
agendo: Celeritas in conficiendo: Consilium in providen-
do. Et post hæc, non enim, inqt. bellandi virtus solum
in summo ac perfecto Imperatore quærenda est: Sed
multæ sunt artes eximiæ huiꝰ administræ comitesq; vir-
tutis. Ac primum, quanta innocentia esse debent Im-
peratores, quanta deinde omnibus in rebus temperan-
tes, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio,
quanta humanitate. Nec longe post, Propter hanc ava-
ritiam inquit Imperatorum quantas calamitates, quocunq;
ventum sit nostri exercitus ferant: Quis ignorat itinera,
quæ per hosce annos in Italia per agros atq; oppida Civi-
um Romanorum nostri Imperatores fecerunt? recorda-
mini quum facilius statuitis, quid apud exteras nati-
ones fieri existimetis, Utrum plures arbitramini per

hosce annos militum nostrorum armis hostium urbes an hybernis sociorum Ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitum hic continere Imperator, qui se ipsum non continet; neq̄ seuerus in iudicando, qui in se alios seueros esse iudices non uult. Quibus dictis, ad Pompeij laudes uersus, Et miramur, inq̄t, hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerint, ut non modò manus tanti exercitus, Sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. Iam uerò quemadmodum milites hybernent, quotidie sermo ac litterae perferuntur, non modò ut sumptum faciat in militem nemini uis affertur. Sed ne cupienti cupiam permittitur. Hyemis enim non auaritiae profugium maiores nostri in sociorum atq̄ amicorum tectis esse uoluerunt. Age uerò, Ceteris in rebus qualis sit temperantia: Considerate unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum inuentum putatis. Non enim illum eximia uis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut Venti aliqui tam celeriter in ultimas terras pertulerunt: Sed enim res quae ceteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam deuocauit: non libido ad uoluptatem, non amoenitas ad delectationem: non nobilitas Urbis ad cognitionem: non deniq̄ labor ipse ad quietem. Postremò signa, tabulas, ceteraq̄ ornamenta Graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda esse arbitrantur: ea sibi ille ne uidenda quidem existimauit. Itaq̄ oēs quidem in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem, non ex hac

urbe missum, sed de Cœlo lapsum intuentur. Nunc de-
nique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quon-
dam abstinentia, quod iam nationibus exteris incredibi-
le ac falsò memoriæ proditum videbatur: nunc Impe-
rij nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt,
non sine causa maiores suos tum, cum omni hac tem-
perantia magistratus habeamus, servire Populo Rom:
quam imperare alijs maluisse: jam verò ita faciles
aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de alio-
rum iniurijs esse dicuntur: ut his [is] qui dignitate princi-
pes excellit, facilitate par infimis esse videatur.
Jam quantum Consilio: quantum dicendi gravitate,
& Copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas
Imperatoria; Vos Quirites hoc ipso in loco sæpè cogno-
scitis. fidem verò eius inter socios quantam exi-
stimari putatis: quam hostes omnium gentium san-
ctissimam iudicarint: humanitate iam tanta est,
ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem
eius pugnantes timuerant, an mansuetudinem victi
dilexerint. Hac Cicero, cuius ex officina tanta Im-
peratorum & Ducum monumenta posuisse velim:
quia nescio an usquam alibi de bonis & præclaris eorum
moribus, luculentius & uberius scriptum sit. Super-
est Auctoritas, quæ ex gestis maximè nascitur.
Augetur autem fama nominis & opinione hominum
ex Ducum virtutibus & prosperitate concepta. Quo
in genere Jul. Cæsar, Affricanus Maior, & Pompeius
magnus opinatissimi habentur, quorum tanta fuit
auctoritas, eaque sub illis militum fiducia, ut non se
ad prælium ac discrimen, sed ad victoriam & hostium
prædam duci crederentur, quo nihil utilius ad victorias

ac prosperos belli euentus, et quos in contrarium verti solet diffidentia bellatorum ex lenitate, aut inertia Ducum orta, sæpe compertum est. Postremo denique fœlicitas non solum in militia, sed in vita est expetenda: nempe hac oīa refrenantur, hancque nec dare sibi quisque potest, nec augere diuinum sane munus; Sed ita Duci necessarium, ut quamquam religius floreat, si hoc unum desit, nemo censeat eligendum. Nam ut fœlicitatem fiducia, sic infœlicitatem Ducum sequitur militum pauor, quo nihil propius exitio est. In hac quidem quum multi celebres sint; longe tamen Titus & Traianus & Theodosius, et Sylla, siue ut fama fert, Metellus ille fœlix dictus, oēs supergreditur, et si iuxta sententiam uere philosophantium nullus hic fœlix sit: Sed de fœlicitate bellica sermo est, qua fœlicem Ducem dicimus vincere solitum, insuetum uinci. In hoc numero ex extremis Alexander est Macedo, & Cyrus Persarum Rex nisi in Scythiam proexisset. Et Carthaginensium Dux Hannibal, si aut Maharbali credidisset, aut paulo maturius diem obijsset: —

IMPERATORVM CONSILIA, QVÆ GRÆCI Stratagemata appellant, & qua ante bellum, in bello, & post bellum sapienter, lepide facete ac moderatius dicta sunt. Capitulum primum.

Post hasce virtutum species & imperatoria munera quorum illustrem esse constat effectum, ut praeclare factorum, ita dictorum qua Ducem moueant, ratioēs etiam & exempla promissa breuiter subijciemus. Cum

bus egregium primo ac sane excellens sit illud, quod ab He-
siodo usurpauit Aristoteles, uel ab Aristotele Hesiodus:
Liuius, dum salutem suam, exercitusq sui M. Ruffus Mi-
nutius beneficio Q. Fabij Max. cognouisset: quum vide-
licet optimum & primum esse virum, qui quae gerenda
sunt conspiciat & consulat. Sequenti autem gradu eum
qui aliorum bene monentium consilia sequatur. Extremi
autem ingenij & penitus inutilis illum esse, qui consule-
re nesciat, alteri nec parere.

Gymnosophista quispiam acri & perspicaci ingenio
ad succincte respondendum ab Alexandro interrogatus,
quonam pacto quis late imperitans magnam sibi bene-
uolentiam comparare posset: Ne sit terribilis, inqt, ab eo-
dem interrogatus idem, quomodo mortalis quispiam, se
in Deorum numerum reciperet, Si humanis, subiunxit,
maiora viribus opera gesserit.

Agis Rex quum Atticus quidam in Laconicos en-
ses cauillaretur, quod parui essent, diceretq facile eos ab-
sorberi a circulatoribus in theatris posse. Et tamen vix
nos, inqt, attingimus hostium cladijs longioribus. Ego
vero & Laconicam orationem intueor, quae breuis videtur
esse, maximas res complecti, & auditorum mentem attingere.

Cyrus conspecto Centurione prope se discumbente gra-
ui turpiq corpore, iocandi gratia adolescentem ne pone assi-
dentem ob pulchritudinem more graeco secum duceret ro-
gauit, annuente illoq dicente, se aspectu eius oblectari,
admodum conijcere in eum oculos, qui una coenabant, ui-
saq viri inhonesta nimium facie, risere oes, subinde
quaerentes, quae sibi in re usui talis vir esset is Centurio,
quoties die noctuq ab se appellaretur, ait, nulla unq excu-
satione usum, cito semper obtemperasse, quum quid ei de-

mandasset, nunquam absque sudore mandata executum, reddidisse quoque commilitones suo exemplo sollicitos. Item quoque ad Imperij magnitudinem hoc adiecit inuentum, ut quicquid etiam in remotissimis agretur locis, quamprimum sciret, cognito namque quantum die noctuque eques itineris conficere posset, dispositis in loco equitibus, ut recens literis receptis succederet fesso, velociter quid ubique accideret nouit percipiebat, prouidebatque, prout necessarium esse videbatur: Hacque causa extitit, quamuis procul absit a vero, ut velocius quam grues iter facere putarentur, idque propter velocitatem euntium creditum est.

Oschilus in Isthmo certamen spectans, ubi altero vulnerato, theatrum exclamauit. Ionem chyum tangens, videsne inquit, quid exercitatio sit, vulneratus enim tacet, spectantes vero clamant.

Ægesilaus interrogatus, quid facturi Lacedemonij victores essent, Si prudentissimus, inquit, Imperator rem gereret. Hoc item presente Duce, quum quispiam Lacedemoni muros deesse questus esset, dic inquit, meliora. Ciuitas enim ipsa nostrae urbis munitissima moenia sunt, par siquidem est non lignis aut lateribus, sed virtute patriam, Deos penates, Aras, focos, parentes, Coniuges, liberos tueri atque defendere.

Brasidas quum in Caricis murem comprehendisset, morsus eum dimisit: deinde ad astantes conuersus inquit, O Hercules, nihil est tam paruum, neque tam imbecillum, quod si ausit ulcisci, et inuadentibus repugnare, non se incolumem seruet.

Thabrias dicere consueuit, formidabilius esse Ceruorum agmen ductu Leonis; quam Leonum Ceruo du-

re. Idem eos dicebat pulcherrime officio Imperatoris fungi, qui res hostium maxime noscerent.

Sesostris Ægyptiorum Rex, quum eos qui iuxta mare rubrum sunt homines, classe subdidisset, et in Ægyptum rediens per terram omnes gentes, quæ sibi impedimento erant expugnasset, harum quæcunque sibi fortis & libertatis cupida visa est, in eorum regione columnas erigens, in eis et nomen suum & patriæ hominisque verenda incidit: et ut sua potentia eos vinceret. Quos autem sine prælio, & facile superasset, ibi columnis positis ea scripsit nomina, addens ad ea mulieres pudibunda incisa.

Mutius Legatus a Romanis ad Pœnos, duabus tesseris positis, altera pacis, altera belli optione sibi collata utram S. P. Q. R. referri mallet: utraque sublata, Pœnorum inquit non Romanorum utram uellent esse debere.

FABIUS Romanorum Imperator e contra simili modo ad Carthaginenses misit Epistolam, in qua utriusque populi sententia par uigor amplitudoque quondam fuisse deprehendi potest. Ibi enim scriptum quum esset, Pop. Ro. misisse ad eos Hastam & Caduceum, signa duo belli aut pacis: ex queis utrum uellent eligerent: quodque elegissent, id unum ut esse missum existimarent. Carthaginenses responderunt, sese neutrum uelle eligere. Sed posse cogere qui attulissent, utrum mallent relinquere: quodque reliquissent, id sibi profecto futurum. Hæc tamen etsi ab elegantissimis rerum gestarum Scriptoribus dicta sint: M. tamen Varro eruditissimus Auctor, non hastam ipsam, neque ipsum Caduceum missa dicit, Verum duas tesserulas in quarum altera Caducei, in altera hastæ simulacra fuerint incisa.

Carthaginenses quia spartum & nervi deficiebant, ad Sagittas immittendas tonsarum crinibus mulierum ad funes efficiendos usi sunt, quod aliquando & apud Massilienses & Rhodios, & Aquilegienses, et Romanos in Capitolio obsessos, urbe à Gallis occupata, factum est. Unde & in honorem matronarum templum Veneri Caluæ Senatus decrevit.

TARquinius Priscus Quiritibus operis tædium periculumq; fugientibus novum & inexcogitatum antea, posteaq; remedium invenit. Sex enim hominum vita defunctorum figere crucibus, corpora spectanda civibus simul á feris volucribusq; lacerranda iussit. Quamobrem pudor romani nois, qui pBius res sapé perditas servavit in prœlijs, tunc quoq; subvenit, iam erubescens cum puderet, sic viros tanq; pudititurum esset extinctos.

Cecilius Metellus pius Proconsul Trebiam urbem Hispaniæ primariam, quum subigere nequiret, ac Vagantem fluctuantemq; exercitum duceret: hosq; modó adoriretur, modó ad illos se transferret, et iunior quidam tribunus militum, quid sibi vellet tam crebra locorum mutatio peteret. Si hanc respondit interiorem tunicam existimarem mentis meæ consciam esse, extrahens eam in ignem continuó mitterem. Sicq; fœlicibus cœptis post tam longa itinera, tam varia peragrata municipia: ad Trebiam inopinatam demum conversus, eam oppressit, & non sine omnium admiratione Voti sui compos factus est.

SCipio cui primum Affricano cognomentum extitit, ut Valerio Max. Vel Fabius, ut Senecæ

placet, turpissimam aiebat, & ignauiæ plenam Imperatori excusationem esse: Non putaui. Consulte enim quæ armis geruntur tractari debere opinabatur, quum præterita præcipitataque magis reprehendi, quam reuocari ulla in humana uel ratione in integrumue restitui corrigiue possint. Is etiam Scipio quum à re militari atque urbana, studium ad literas conuerteret, dicebat quum ociosus esset plura tunc negocia à se geri. Item ubi Carthaginem in deditionem ui accepisset, ac milites quidam quam capissent captiuam præstanti forma, ac Virginem aduehrent, atque illi darent. Libenter inquit acciperem, Si priuatus haudquaquam Imperator essem. De eodem itidem licet inuulgatum sit: in aciem nunquam descendere Imperatorem debere, nisi aut occasione se præbente, aut necessitate impellente: Ex Sempronij tamē Aselionis ueteris Scriptoris quarto historiarum libro de P. Affricano Pauli filio ita proditum est: Se S. patrem suum audisse dicere, L. Æmylium P. nimis bonum Imperatorem signis collatis non decertare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data esset; Et sapienter quidem utrumque. Nam ad totius exercitus salubritatem nihil efficatius, quam quod Viri & Ducis est, non deesse fortunæ prebenti se, sed oblata causa ad consilium flectere: nihil perniciosius quam in angustam rei bellicæ compulsum imbellem fieri, quod nec euentus modo docet, qui Stultorum magister est. Sed eadem ratio quæ sæpenumero fuit futuraque est.

Augustus quum decimum octauum annum agens hostiliter urbem inuaderet, ex ipsius exercitus legatis, qui sibi eius nomine consulatum exposcerent, cunctante Senatu, Cornelius Centurio legationis princeps reiecto Sagulo, ensis capulum detegens, haudquaquam dubi-

tauit in Curia dicere: Hic faciet, si uos non feceritis.
Idem Augustus saxo in expeditione percussum, ac notabi-
li cicatrice in fronte, deformem nimium, tamen sua o-
pera iactantem sic leniter castigauit: At tu cum fu-
gies inquit, numquam post te respexeris. Ad eum item Vete-
ranus quispiam, quum die sibi dicto periclitaretur, acces-
sit in publicum, rogauitque ut sibi adesset Augustus,
aduocatum quem ex comitatu suo elegerat, sine mora
dedit: commendauitque ei litigatorem, exclamauit ingenti
voce Veteranus: At non ego Cæsar periclitante te A-
ctiaco bello vicarium quæsiui, Sed pro te ipse pugnaui.
Detexitque impressas Cicatrices, quibus erubuit Cæsar, ue-
nitque in aduocationem, ut qui uereretur, ne superbus
tantum, sed etiam ingratus videri posset. Imperatori
quoque bono insuper neque quicquam minus quam temerita-
tem congruere arbitratus est. Satisque celeriter fieri
quicquid commode gereretur: quod á Catone licet prius
dictum sit, crebro tamen et familiari tamquam suum so-
litus erat usurpare sermone. Occurrit illud eius-
dem Aug. Cæ. postremó, qui quum Alexandriæ esset,
et Antrum ubi Egypti regum cineres preciosis pyrami-
dibus seruabantur, ingressus esset: Corpus quidem
Alexandri Macedonis libenter aspexit, interrogatus ue-
ró, num et Ptolomæi reliquias uellet inspicere. Reges
se inquit velle videre, non mortuos, at qui Rex fuerat
Ptolomæus, Sed quantum inter ueros Reges, eosque quos
Regum nomine Vulgus appellat, interesit, breui diffini-
re uoluit Eulogio sapientissimus Imperator.

Scipio iunior Polybij preceptum obseruans studebat non prius e foro abire, quam aliquem ex abeuntibus familiarem sibi atque amicum quouis pacto effecisset. Item quum pulcherrime ornatum quempiam scutum ostentaret: Heus, inquit adolescens scutum certe pulchrum est, Verum decet Romanum virum in dextera potius spes suas quam in sinistra collocet.

Scilurus quum relictis maribus filijs octuaginta, diem esset obiturus, hastarum fascem cuique ostendens, ut illum confringeret iubebat. Id autem singulis se posse negantibus: singillatim hastas eductas facile omnes confregit: Ita docens illos, ubi una esse perseuerarent, firmos ac potentes fore, imbecillos vero si separarentur ac dissiderent.

Micrantes urbanum facetumque quempiam in Romanorum exercitum afferre cupiens, vulgatissimum illud dixisse fertur: Eos si legati venirent satis multos quidem, Si vero pugnaturi perpaucos admodum esse.

Amasis Ægyptiorum Rex, quum contemneretur ab Ægyptijs, quod obscuro loco natus, & paulo ante regno potitus: Vas aureum quod habebat lauandi gratia, ad turpesque usus, fregit: Deique simulacrum ex eo confecit. Idque in celeberrimo Urbis loco statuit: Cumque religiose coleretur ab Ægyptijs, huius rei certior factus eos conuocauit, eumque docuit, ut ex eo uase simulacrum erat, in quod prius Ægyptij vomebant, meiebantque & pedes lauabant, nunc vero venerabantur, eodem sibi modo euenisse: Siquidem prius plebeius erat, nunc eorum Rex; proinde sibi honores haberi iussit. Sic Ægyptios induxit ad sui venerationem.

Agathocles figuli fuit filius, qui Sycilie dominationem adeptus Rexque appellatus, fictilia pocula consueuit inter aurea ponere, eaque iunioribus ostendens dicere: Ego quum huiusmodi pocula confecissem, in praesentiarum quoniam diligentiae ac fortitudini studuerim

hæc

hæc facio: Insuper quum Urbem obsideret, & quidam è mœ-
nibus per conuicium dicerent, ô figule, quo pacto militibus
tuis stipem solues? mansuetè is atque subridens ait, quum
hanc cæpero. Cum autem viribus in suam egisset
ditionem, Captiuos venundabat inquiens: Si conuicio
me rursus affeceritis, querar apud dominos vestros.

Antigonus quum milites quosdam esset intuitus
qui thoracibus & galeis ad pilam luderent, gauisus est,
eorumque duces accersiuit, quos laudaret. Ut autem
audiuit eos bibere, illorum ducatus militibus dedit. Is
etiam posteaquam longam ægrotationem euasisset, conuale-
sceretque, nihil aliud deterius accidat: Hæc enim aduer-
sa valetudo nos monuit, ne dementiq; nobis efferendum
non esse: quoniam mortales sumus. Item nocte qua-
dam, quum nonnullos ex militibus suis exaudisset
omnia mala imprecantes Regi, qui ipsos in illud iter
inextricabileque lutum deduxisset: accersit ad eos, qui
maximè laborabant, et quum ignorantes à quo adiuua-
rentur, explicuisset: Nunc inquit maledicite Antigono,
cuius vitio in has miserias incidistis. Ei autem benè
optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Insuper tam
miti animo hostium maledicta quam Ciuium tulit. Itaque
quum in paruulo quodam Castello Græci obsiderentur, & fi-
ducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem
Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc
nasum collisum deriderent. Gaudeo inquit benè spero,
si in Castris meis silentium habeo: quum hos dicaces fa-
me domuisset, Captis sic usus est, ut eos qui militiæ uti-
les erant, in Cohortes describeret: Cæteros præconi sub-
iiceret: Idque se negauit facturum fuisse, nisi expediret
his dominum habere, qui tam petulantem linguam habe-

rent. Rurſus quum ſæva tempeſtate iactaretur, ac in eadem navi ſecum ſuos omnes habuiſſet: præcepiſſe liberis dicitur, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent: ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet. Cuius præcepti memor Philippus, quum duos ſimul filios ſecum haberet, amboſ ſe non commiſſurum in aleam eius qui proponeretur caſus & quoniam maiorem filium ſecum duceret, minorem ad ſubſidia ſpei & cuſtodiam regni remiſſurum in Macedoniam eſſe.

Cum Antagoras Poëta congrum elixaret, idemque patellam quateret: Antigonus qui poſt eum ſtaret, Homerum ne ait putas Antagora quum Agamemnonis res geſtas ſcriberet congrum elixaſſe? Et Antagoras, tu autem Rex, ait, exiſtimas Agamemnonem quum illas res gereret, curioſum adeò extitiſſe, ſi quis in caſtris congrum elixaret.

Lamachus quum manipularem præfectum quendam reprehenderet, quoniam deliquiſſet: isque diceret, nunquam fore ut id amplius faceret. Bello enim bis errare non licet.

Lemnon qui contra Alexandrum pro Rege Dario bellum gereret, quendam qui ſub ſe merens multa de Alexandro maledicè, petulanterque loqueretur, ubi lancea percuſſiſſet: Ego te inquit alo, ut pugnes, non ut Alexandro maledicas.

Cum Medis irruentibus Perſarum acies pulſata in fugam ageretur, ac omninò deficiens, nec victorem aſpicere auderet, matresfamilias eorum & uxores paſſim obviam fugientibus occurrerunt, & earum denſata acie orant, ut eiuſce fugæ notam

haudquaquam subeant. Sed fortiter in praelium reuertantur, nolentibus sublata ueste obscaena Corporis ostendunt. Rogantes ne in Vteros matrum uel Vxorum uelint refugere: Hac ipsi castigatione in praelium redeunt, et facta impressione quos fugiebant fugere compulerunt.

THEMISTHOCLES adhuc iuuenis, quum Marathonis victoriam, & Myltiadis imperium animo celebratum repeteret atque versaret, insomnesque noctes proinde duceret, & solita respueret Conuiuia, interrogantibus admirantibusque vitae mutationem, eum dicere solitum ferunt. Quod Myltiadis victoria sibi somnos eriperet. Interrogatus etiam utrum Achilles mallet an Homerus esse: Tu autem ipse inquit, utrum Victor in Olympia esse malles, an Victorum praeco. Rursus quum Adimanthus, qui nauale praelium formidaret, diceret, aduersus eum qui ad id Graecos adhortaretur, suadendoque incitaret; ô Themistocles, eos qui in certaminibus primi irrumperint caedunt semper, Ita est inquit Adimanthe, verum eos qui mansreint haud coronant. Quum item ad interfectorum cadauera, ad mare iussenda se contulisset; ut Armillas passim & torques abiectas aspexit, praeteriens ipse amico qui eum sequebatur. Collige tibi inquit, Tu enim nequaquam Themistocles es. Eundem etiam dicere solitum ferunt, se neque honoribus ab Atheniensibus affici, neque apud eos in admiratione esse. Sed procella vexatos imminente periculo se veluti platanum subire fugere; reddita autem serenitate euellere atque deijcere.

Cum Antiochus Rex postea quam Romani adversus eum traiecissent in Asiam, pro soluendo bello ad Scipionem misisset: Eiusmodi responsum accepisse fertur: Prius enim oportuit non nunc quum frenum & sessorem suscepreis. Item cum ingenti exercitu Graeciam petiturus esset, cunctis ob militum multitudinem & armorum varietatem, quae paulo ante iactabant, pretereitus huiuscemodi ad Achaeos dictione est usus: Cenam n. apud Calchydensem bonum quidem hospitem & scitum coenunatorem solstitiali tempore comiter accepti miraremur, unde illi eo tempore anni tam varia, & multa venatio, homo gloriosus renidens varietatem ait illam & speciem ferinae carnis ex mansueto Sue factam, sed condimentis & apparatibus solum differre. Proinde nec Achaeos ulla teneat admiratio circa haec varia noia gentium inauditarum, Dacas & Cadusios & Elimaeos, & multa genera armorum, hastatos, cathafractos, & Pezetreos, hoc est, pedestres solios cumque pedestribus sagittarios auditis: Nam hoies omnes esse armis inuicem differentes, aut paulo mancipiorum melius propter servilia ingenia quam militum genus.

Lucullus in Armenia quum Cathafractos Tygranis milites sui metuerent, bono animo esse iussit: Futurum enim plus laboris in illis spoliandis quam in vincendis.

Lucius Sylla his qui Praeneste obsidebantur, occisorum in praelio Ducum capita hastis infixa ostendit: atque ita obstinatorum pervicaciam fregit. Sylla item cognomento Felix inter suas maximas felicitates duas existimabat: Pij Metelli amicitiam,

et quod Urbem Athenarum non æquasset solo, sed strenuasset potius.

EUMENES quum in Castra renunciatum, & Epistolæ passim in ipsis Castris abiectæ inuenirentur, quibus his, qui eius Caput ad Antigonum detulissent, magna præmia diffinirentur. Vocatis ad concionem militibus, gratias primò egit, quod nemo inuentus esset, qui spem cruenti præmij fide Sacramentis anteponeret: tum deinde subiecit, callidè confictas has à se literas ad experiendos suorum animos esse. Cæterum salutem suam in omnium potestate esse, nec Antigonum neque quemque Ducum sic uelle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statuat: hoc facto in præsenti labantium animos continuit, & in futurum prouidit, ut si quid simile accidisset, non se ab hoste corrumpi. Sed à Duce tentari milites arbitrarentur. Insuper quum intelligeret si copiæ suæ cognoscerent aduersus quos ducerentur, non modò non ituras sed simul cum nuncio dilapsuras, hoc eius fuisse prudentissimum tectum, ut de vijs itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, & his persuaderet, se contra quosdam barbaros proficisci: Itaque tenuit hoc propositum, & prius in aciem exercitum duxit, præliumque commisit, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat quam peditatu: quo erat deterior. Hunc item Eumenem persequens Antigonus cum omni genere Copiarum sæpè abundaret, neque unquam ad manus accedere liceret, nisi his locis, quibus pauci multis possent resistere, extremo

tempore cum consilio capi non posset, multitudine circuitus est. Hinc tamen multis suis amissis se expediuit, & in Castellum Phrygiæ, quod Nora appellatur, confugit, ubi cum videret se fortunam obsidionis subiturum, maiorem exercitus partem dimisit; ne aut consensu multitudinis hosti traderetur; aut obsidio ipsa multitudine grauaretur, in hisque qui remanserant quum vrgeretur ne uno loco manens equos militares perderet, quod spacium non esset agitandi. Callidum fuit eius inuentum, quemadmodum stans iumentum concalefieri exerceriq; posset, quo libentius & cibo uteretur, & à corporis motu remoueretur: substringebat caput loco altius quam ut prioribus pedibus planè terram posset attingere, Deinde posterioribus cogebat exultare, & calces remittere. Qui motus non modò minus sudorem excutiebat, quam si spacio decurreret, quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut æquè iumenta nitida ex Castello educeret, quum compluris menses in obsidione fuissent, ac si in campestribus ea locis habuisset.

TEMADES posteaquam ex hac luce migrasset Alexander aiebat, videre se Macedonum exercitum excæcato Cyclopi persimilem, quoniam tali principe esset orbatus.

ARTAXERXES quum aliquando fugiens, commeatu impedimentisq; direptis, siccis ficis vesceretur ac pane hordaceo: eiusmodi inquit voluptatis rudis eram.

AVRELIANVM Imperatorem ne uti statuerat in Vrbem Thyanam desæuiret, placauit Apollonius maximæ famæ & auctoritatis homo. Quippe

si vis ô Imperator inqt Vincere, nihil est cur saevias in Cives istos: Si uis imperare abstineas â cruore innocentum oportet: Si uis viuere, clementer age. Idem Thianam urbem quidem rebellem obsidens, iuravit se ne canem in ea ullum, si caperet, relicturum, ac probè id quidem; ea namq res militibus praedae avidis spem dedit, & animum capiendi, obsessis uerò desperationem fecit: At uerò vi capta urbe, quum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud Thianos negavit, eversionem urbis exposcerent, respondit his: Canem inqt negavi in hac urbe me relicturum. Canes ergô oes occidite. Quod dictum, quo praeda negabatur, civitasq servabatur, totus exercitus quasi dictaretur accepit. Insuper Malio Chyloni cupiam forsan inveganti hominem ab eo de medio sublatum, quo persuadenda urbis suae consilio usus maxime fuerat, in huc modum respondisse fertur: Occidi passus sum cuius quasi beneficio Thianam recepi, Ego uerò proditorem amare non potui, & libenter tuli, quod eum milites occiderint: Neq enim mihi fidem servare potuisset, qui patriae non pepercit.

Exercitum ducens in Persas Iulianus Apostota, quem occupârat pontem, quum transisset Copiae oes, igne combussit, ut pugnaretur fortius, militesq in hostium terra aut mori, aut vincere oporteret.

Lacedemonij magna bellicae rei gloria caeteris pstantes, natorum suorum verberibus publice admotis, experiebantur indolem, exhortabanturq, ut flagellorum ictus fortiter ferrent, Blacreos & semianimos rogabant,

perseuerantur vulnera prae vulneribus. Nec aliter matres pugnam inituros filios admonebant, quam ut eam nimis detrectantes aut superstites, armatique coram reuerterentur, aut exanimes una cum armis referrentur. Ut enim eorum Epigramma ostendit, et uiuendum libenter et moriendum, sed utrumque cum uirtute censebant. Lacedemoniorum etiam quispiam, quum praesens hostis inter loquendum gloriabundus asseveret, Solem telorum copia suorum et sagittarum multitudine Spartiatas non uisuros, In umbra immo inquit, melius pugnabimus.

CYMBRORUM probanda etiam ac Celtiberorum animi praestantia, qui inter arma, sanguinem et vulnera exultabant, tanquam beati, Vitam relicturi aegre ferebant ut caeteri mortalium, aliquo morbi genere confici, tanquam turpissimum id esset, et miseriae plenum. Hi etiam ignominiae non paruae esse putabant praelijs superesse: quum is oppetisset, pro cuius salute se deuouissent. Proinde quod mirum dictu est laeti ferebant vulnera, enumerabant Cicatrices, et telis traiecti morientes, etiam amabant eum, pro quo caderent, Imperatorem.

ALEXANDER animo semper ingenti, quanquam matris legisset Epistolam, qua admonebatur, ut a veneno Philippi medici praecaueret: acceptam potionem tamen bibit non detrectitus; et quia plus sibi de amico suo credidit, dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Is etiam instructo exercitu, quum militem quendam intueretur, qui iaculum amentaret ex acie, ut inutilem repulit: quippe qui tunc instrueretur, quum iam armis utendum esset. Insuper quum Atsilas adversus decies centena hominum

millia de summa rerum acie dimicaturus esset, et amici eum audirent qui milites subaccusarent, quod intra tabernacula inter loquendum paciscerentur, ut nihil omnino spoliorum in regiam relaturi forent, sed sibi ipsis comparaturi. At ille subridens, bona inquit nunciatis omnia. Audio enim his viris vincendi non fugiendi consultationes esse. Sagittæ quoque ictu in crure vulneratus, ut eorum multi concurrissent, qui eum appellare Deum consuessent, læta hilarique facie, Hic quidem sanguis est. ait. ut videtis & non cruor, Cælicolæ qualem diuum mittere fluentem, Item Scriptorem suum credo secutus Aristotelem, ænea concha supposita brachio extra cubile protento pilam tenebat argenteam, ut quum nervorum vigorem sopor laxasset infusus gestaminis lapsi tinnitus somnum abrumperet. Rursus qui inter Indos optimus arcu videretur, dicereturque per annulum sagittam emittere, eum quum haberet captivum, ut id ostenderet, iussit. Quod quum ille nollet. iratus Alexander hominem imperavit interimi: Ille vero quum ageretur, ubi ad eos a quibus agebatur conversus diceret: multos se dies ei rei non studuisse, propterea ne aberraret timuisse, Id postquam Alexander audisset, & miratum esse, & muneribus donatum hominem liberasse. Laborantí item ob sitim, Macedonum manus aquam utribus ferens, impletam galeæ aquam obtulit, quam accipiens, sitientemque exercitum circumspiciens, demisso capite, & fixis in potum oculis ingustatam discu

probandis verbis reddidit: Si bibero inquit hos mæror instigabit; Quo audito milites, adesse eum cernentes, magna cum voce, ingentiq spe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre: non morti se obnoxios putare, donec talem Regem eis ac Ducem adesse contingeret. Cui iam etiam Ciuitati partem agrorum ac dimidium omnium rerum pollicenti. Eo inquit Alexander proposito in Asiam veni, ut non id acciperem quod dedissetis, sed ut id haberetis quod reliquissem. Illud etiam eiusdem Regis dictu sané ac factu memorabile, qui quum Darij filias captiuas haberet, & mirum in modum forma praestantes, nec aspicere quidem uoluit, indignum ac turpe Regi ac Duci esse ratus, eos qui viros vincerent, á mulieribus vinci. Hoc loco demiq non videtur ptre eundum Sigismunde Consilium tuum Alexandri consilio quam simillimum, qui non solum ulteó oblatas hostium epistolas, Cæsaris more, non combussit, sed suorum calide perquisiuit: quanquam quid Alexandrum teq nomino, quum omnium pené hominum consilia hac de re paria, & Alexandrea Sigismundeaq potius quam Cæsarea uel Pompeiana esse conspiciantur.

CAIUS Pompilius, ut fere oes tradunt, ut Plinius P. Octauiq Cos. legatus á Romanis missus ad Antiochum Regem, qui abstinere illum Ægypti, & ab Alexandria discederet, quam obsidebat, ut Ptolomæi filiorum, qui pupilli essent, regnum occuparet; aut si iam cæpisset excedere iuberet. Quum in Ægypto Pompilium per Castra aduenientem eminus, Antiochus quam humanissimé salutasset, osculumq ei postea Rex obtulisset

non renuata salutandi vice; nam coluerat inter caeteros Antiochus multum Pompilium, quum obses Romae fuisset, Tum Pompilius facessere interim priuatam amicitiam iubet, quum mandata patriae intercedant, prolatoque Senatus decreto, & tradito ac perlecto, quum Rex dixisset consultaturum daturumque responsum. Pompilius rege in girum virga circumsepto, hic ergo stans inquit, consulta & responde. Cunctis autem Viri grauitatem atque animi magnitudinem admirantibus stupentibusque, et Antiochum se Senatui pariturum respondit. Et ita Pompilius & salutauit eum, & gratissimis ulnis complexus est.

ADRIANVS qui Reges omnes muneribus suis pene vicit, quum quodam tempore Veteranum quempiam notum sibi in militia, dorsum & reliquum corporis in balneis vidisset atterere, percunctatus cur se marmoribus detergendum daret? ubi audiuit, hoc idcirco fieri, quod seruum non haberet; et seruis eum donauit & sumptibus. Verum postridie quum plures senes ad prouocandam liberalitatem Principis parieti se simili modo attererent: euocari eos iussit, et alium ab alio inuicem defricari. Item familiaribus quibusdam facilitatem comitatemque suam nimiam in omnes obiurgantibus, eiusmodi subiecit, Imperatorem singulis esse debere, cuiusmodi esse sibi singulos Imperatore optaret.

FAVORINVS Philosophus, quum pro verbo quopiam quod elegantissime protulerat, ab Adriano inepte reprehenderetur atque cessisset, arguentibus aut aegre

ferentib9 ob id illum familiaribus suis. Subridens no recte quidem suadetis inquit, qui non patimini me il- lum doctiorem omnibus credere, qui habet XXX. legiones.

ANTONIUS post Mutinensem obsidione fugiens, seu quod naturali more seu Corporis laboribus exhaustis creberrime bibebat, ubi bibendi facultas affo- ret, per singulosq passus subsistebat, e uestigio deinde fugam praecipiti consternatione reassumebat: Interro- gatus ex familiaribus eius quispiam, quid nam An- tonius ageret? Subiecit, quod canis in Ægypto, bibit enim & fugit. Memoriae enim proditum est, Canes Æ- gyptiacos Crocodilorum contactu anxios atq lunaticos bibere & fugere.

THEOCRITUS ille, non Syracusius sed Chyus, ad infensum sibi Regem Antigonum altero ca- ptum oculo quum traheretur, spem praebentibus suis fore, ut quum ad oculos Regis peruenisset, misericor- diam inueniret. Respondit, Impossibilis ergo est ista conditio, actum est, perij. Verum enimuero haec in- tempestiua mordacitas & Theocrito mortis & Anti- gono homicidij simul ac periurij causa fuit. Iurauc- rat enim sibi parcere, Sed ioci asperitate motus no pepercit.

MITRIDATES Ponti Rex, Ariarti Regi Capadocum sub simulatione Colloquij insidias tendens, gladium sub fascijs abdiderat: Crudelis licet adolescens, & ad interitum destinatus; regio tamen illorum more temporum scrutatorem p̄misit, qui dum Mytridati cu- riosus manum in secretiores partes corporis immittit, iocabundus ille; Caue ait ne aliud telum quam quod

quæris inuenias, eoq; modo ſuſpitione detracta, io-
cis texit inſidias. Euocatumq; Regem ab amicis ue-
lut ad ſecretum ſermonem, utroq; ſpectante premit
exercitu.

CICERO quum diutius ad Castra Pom-
peij aduenisset in primordio ciuilis belli, reprehendentib
amicis quod nimis distulisset: Minime inquit ſe-
rius adueni; Nam nihil hic paratum video, Pom-
peij tarditatem in apparatibus bellorum ludens.
Idem Cicero cum post Pharsalicum prælium fugien-
tem Pompeio non ius quispiam dixisset adhuc aqui-
las septem apud ipsos esse, & obid, ut bono animo
esset hortaretur, recte inquit moneres, si cum gra-
culis nobis pugnandum esset.

CRASSVS perquirenti cuipiam quo tem-
pore moturus esset exercitum, respondit: Vereris ne
tubam non audias.

LICINIVS, CRASSVS autem, quos & Pont:
max. aduersus Aristonicum Athali fratrem. cum instru-
ctissimo missus exercitu, maximis insuper copijs, &
Regum præsidijs fultus; Consreto tamen bello victus est,
Isq; ne seruiret barbaro victori, virgam qua usus fue-
rat ad equum regendum, impegit ad oculum Thracis cu-
iuspiam. ut ipsum in necem suam irritaret, quo ita
sibi eueniente, morte sua dignitatem Reipub. & liber-
tatem suam seruauit.

PELOPIDAS domum egrediens lacri-
mante uxore, & exhortante ac rogante, se ipsum saluu
redderet: inquit, ó mulier, priuatorum est semper ad-
monere. Ducum autem ac Imperatorum alios saluos

facere. Item cum primum cognitum est per difficilia
arctaque loca iter habituros esse adversarios, et accele-
rans, quidam ô Pelopida inquit, incidimus in hostes:
quid in illos nos magis incidimus, quam in nos illi, qui-
bus dictis, tanquam futuri belli praeludium equam à
cauda impelli iussit. Rursus quum in Pharsalum
venissent adversus Alexandrum, dicenti cuidam ty-
rannum cum ingentibus copijs adventare: eo me-
lius inquit, nam plurium victoria nobis aderit.

PORTIUS CATO qui quum Celtiberos
domuisset, compertumque haberet experientia rerum
magistra, et illustrium auctorum sententijs eam gen-
tem locorum natura et hominum ingenijs ad rebellan-
dum non solum omnibus alijs provincijs. Sed ipsa etiam
Italia aptiorem esse, quo minus id facere posset, literas
ad singulas Civitates dedit, ut muros diruerent: quod
praeceptum tam immite ad rebellionem hortari potuisset,
potius quam ad eam sedandam, si generale id quidem
esse cognovissent: verum dum quaelibet sibi soli im-
perari, non alijs putaret, metu omnes imperij paruere.
Hac et Plinij et historicorum pene omnium habet assertio,
Apud historiae autem Romanae Patrem T. Livium con-
vocasse Catonem constat omnium urbium Legatos,
atque eis ostendisse eorum rebelliones romanis quam labo-
riosas Hispanis discriminum plenas pestiferas atque
funestas esse: Hortatum deinde, ut rebellionibus
abstinerent, utque quonam id modo fieri melius qui-
ret, in commune consulerent: Nil respondentibus illis,
aliquot dierum spacium dedisse, quo exacto, revocatis
iterumque silentibus ipsum consilio quod ab illis quaesive-

rat in se assumpto, misisse per universum nuncios edictaq;, ut uno die Romanis qui in urbium praesidiis erant, mixti omnes enetrarentur: quo facto ipse illico ad eos, qui adhuc rebellarent cum exercitu se conferens, omnes fere metu territos in ditionem accepit. Idem, quum Eumenes Rex Romam profectus esset, & à Senatu comiter & honorifice susceptus, & clarissimorum circa eum Civium frequentia certatim versaretur. Cato non obscure tantum erga Regem studium suspectum habens, eum declinabat. Verum quum ipsi dicerent: Eumenem frugi virum amicissimo animo in Rempu. Romam venisse. Esto inquit: Caeterum haec ipsa belua, Rex scilicet, natura vorax canis est. Rursus quum animadvertisset, in Hispania potiri se quodam Oppido posse, si inopinatos invaderet: quatriduum iter biduo per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes oppressit hostes, victoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos, quum quatriduum iter biduo confecisset.

EPAMINUNDAS uxorem quum numquam novisset, reprehenderetur, quod liberos non relinqueret, à Pelopida qui filium haberet infamem, maleque cum in eo patriae consulere diceret: Vide inquit, ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps potest mihi deesse: Nam ex me natam relinquo pugnam Leutricam, quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.

POMPONIVS vir inſignis cum in Romanorum congreſsu acceptis vulneribus ad Mytridatem ductus fuiſset, rogaretur[que] ab eo ſi curatus ſibi foret amicus: Si tu inquit Pomponi[us] Romanis amicus fueris. Sin autem, me quoq[ue] inimicum habebis. Mytridates clariſsimam viri constantiam admiratus, ab omni penitus in eum iniuria temperauit.

LYCURGI exemplis huiuſmodi ad Ciues reſponſa feruntur. Quonam pacto hostium impetum repellere poſsent postulantes: Si pauperes inq[ui]t manſeritis, & contentiones mutuas omiſeritis. Et rurſum de muris neq[ua]q[uam] ea vrbs mini[us] circumdata muro fuerit, Si quis eam viris fortibus non lateribus cinxerit.

PAVLVS ÆMYLIUS qui cum in Lucanis iuxta littus angusto itinere Exercitum duceret, & Tarentini agmen eius Scorpionib[us] adorirentur, captiuis euntium latera p[ro]texit, quo praetexto hostes tela inhiberere. Item, nocturnas Excubias iuſsit ſine hasta & ſine enſe aſseruarent, quo deſperantes, qui hostib[us] repugnarent, magis ſomno reſisterent.

TIBERIVS GRACCHVS Luſitanis aſserentibus, in decenne tempus alimoniam ſe habere, & obſidionis incommoda non reformidare: Vndecimo inquit anno uos capiam, quo dicto perterriti Luſitani, tametsi commeatu muniti, ſe dediderunt.

LISANDER postquam incumbentibus Corinthijs moenia praetergrediens languidiores ad inuadendum Lacedemonios cernit; et interim lepus foſſam transilire uiſus eſset: Non pudet uos ait eius generis hostes pertimeſcere, quorum moenibus pre ſocordiam lepores indormiunt.

Pompeius

POMPEIUS Luculli facta detrectans, illum dicebat tragicum & umbratile quoddam bellum cum Regibus gessisse. Sibi vero certam atq sobriam hostium vim ad expugnationem reservatam esse, quum Mytridates ad enses & equos confugisset. Ad quæ Lucullus simulacra & umbras belli, immo Pompeium accessisse expugnatum aiebat, suetum veluti vulturem alieno cadaveri celerem adventare, reliquijsq bellorum insurgere. Sic n. Sertorio & Lepido, & Spartanis insurrexisse eum dicebat: quum illa Crassus, alia Metellus, alia Lepidus bella strenuè gessisset. Adhæc Sertorij scripturis in Hyberia potitus, inter quas erant multorum Ducum Epistolæ, quibus ad mutandam, perturbandamq Rempubl. Sertorium Romam accersebant: illas omnes concremauit, facultatem his quidem præbens, ut mali ad sanitatem redirent ac meliores fierent. Idem quoq Pompeius quum omnis factionis suæ uno pene ore, tanq divino quodam oraculo moniti ad futurum Cæsaris invasionem pronunciarent, nulla ratione posse concipere, quo se modo tueri posset, cum tanta venientis belli tempestate delectum ad resistendum, neq haberet ullum, neq pararet, respondisse fertur, fore quum Italiæ solum pede quateret, ut pedestres Copiæ equestresq scaterent. Paulo vero post fama increbescente & nuncijs quum percepisset, Rubiconem flumen transiuisse Cæsarem, Ariminumq egregiam tunc & amplam Urbem illico subegisse: ac palam magisq ac magis indies increbesceret rumor Cæsarem iratum & infensum Pompeio & patribus esse, atq eo animo adventare, ut Consulatum aut sponte datum acciperet, aut negatum vi & armis acciperet. Proindeq Copias quæ Picenum, quæ Umbrum, quæ

XIV8

Hetruscum agrum occuparent, omnemque exercitum suum Romam traijcere: quamquam id falsum erat, cum maiorem non haberet manum quam trecentorum equitum, & quinque millium peditum, metu tumultuque tamen huiusmodi premio, qualis numquam ante urbem inuaserat, ita sunt Pompeianae factionis omnium deterriti animi, ut Ciuitas tota trepidaret, nec veniret ad urbem Jul. Caesar Ro. Ciuis ac legiones Romanae: Sed Poenus ille ferusque hostis Hannibal, ac omnis barbaries videretur, futurus quidem si vinceret Caesar, nec Cinna clementior in Principum caede, nec Sylla moderatior in diripiendis expilandisque locupletum fortunis, coniectura & opinione omnium putabatur.

Aulo Torquato Cerarum vrbem oppugnanti cum diceret, iuuentutem ibi iaculis ac sagittis studiose exerceri, Pluris eam inquit vendam.

Iugurta Numidarum Rex corrupta muneribus Senatus parte, atque auro victis belli ducibus saepe votorum iniquissimorum compos: cum tandem pecuniae & artibus suis fidens Romam sub fide publica uenisset, atque inde citra spem verecundia vincente cupidinem, iussus excederet portas vrbis egressus, crebroque tacitusque subsistens, & in tergum versus in fine dixisse traditur: o vrbem venalem & mature perituram, si emptorem inuenerit: quod verbum ab hoste prolatum, dictu mirum est quam late ad infamiam Romanorum inuulgatum est.

PHILIPPUS Alexandri pater, cum munitissimum Castellum quoddam capere uellet: Ubi ex-

ploratores retulissent: quam difficillimum esse, & nullo modo capi posse. Rogauit ita ne difficile esset, quo ne Asinus quidem auro onustus queret accedere.

CLEOMENES Atheniensis trecentos qui praesidium Ceatrinum tenebant aggressus, tela quaedam in quibus scriptum erat, venisse se ad liberandam eorum R.P. intra muros iecit, & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, quorum consilio seditione intestina apud obsessos conciliata, admoto exercitu, ciuitate potitus est. Item quum quis se Gallos ei dativum polliceretur, qui pugnando interirent: Istos nihil inquit nolim: Sed illos potius qui pugnando interimant.

LYCENES Sycionius ductum aquarum in oppidum Chrisaeorum labentem rupit; mox factis suis restituit aquam helleboro corruptam, qua utentes profluuio ventris correptos, cepit.

PYRRHUS quum ex Antigona quidem Ptolomaeum, ex Ianossa vero Alexandrum, ex Vicanna Helenum, filios suscepisset, omnes manu promptos, & bello feroces; statim e pueritia ad hoc ipsum innutritos, dicitur cuidam ex filiis puero patrem roganti, cui nam Regnum relinqueret: Respondisse ei ex vobis qui gladium acutiorem habebit. Sed hoc nihil differt ab illa tragica detestatione: acuto ferro diuidant fratres domum. Item ex Ambrachia ut quendam maledicum pelleret quantibus, respondit, potius apud paucos illic manens, quam currens apud multos de nobis obloquatur.

MARIUS ut Scythas discessu falleret, Asinosq;
canens in castris reliquit, quos quum rudentes latrantesq;
hostes audirent remanere Marium crediderunt. Eodem
modo Ligures per diversa loca buculas laqueis ad ar-
bores alligaverunt, qui deducti frequentiori mugitu spem
remanentium praebuerunt hostium.

LEONIDAS Rex intempestive quodam de
rebus inutilibus verba faciente, o hospes inquit non
oportune quod oportet. veteris eius quoq; Ducis contra
Persarum exercitum quam fortiter commilitones suos
hortantis eulogium est, ut non aliter prandeant, quam
si apud inferos cenaturi essent. mirum dictu non in
ore crevit cibus, non haesit faucibus, non elapsus est
manibus, Caeterum alacres & ad prandium illi promi-
serunt ad cenam.

PERIANDRI consilium Thrasibulo datum est
supereminentes spicas decerpere, tanq; oportunum fu-
erit eminentiores Civium de medio tollere. Itidem Tar-
quinius Superbus pater apud nostros Sabinorum Principes
necandos censuit.

THEOPOMPI Regis dictum probari etiam solet,
qui dicente quodam eo servari Spartam quod reges
imperare didicerint. Quin propterea inquit potius
quod Cives Imperio parent: non enim parere illis
patiuntur qui nesciunt imperare. Sed subiectorum
obedientia disciplina est Principis: Nam qui recte
ducit, ut recte sequatur efficit: At qui sicut equestris
artis est mansuetum praestare & obsequentem equum.
Sic & regiae disciplinae munus obedientes efficere.

AELIUS COMMODUS Cæs. Cursoribus suis exemplo Cupidinum alas frequenter apposuit: eosq; à ventorum nominibq sæpè vocitauit. Boream Notum ali-um, et item Aquilonem, aut Circium, cæterisq; noibus appellans, et indefesse atq; inclementer faciens cursitare.

SERTORIUS acie decertans eum barbarum qui ei nunciauerat Hirculegium periisse, pugione tra-iecit, ne in aliorum notitiam perueniret; & ob hoc ani-mi suorum infirmarentur.

ANTONINUS PIUS pacem adeò eorūq; di-lexit, ut Scipionis sententiā usurpare sæpè solitus sit, quā ille profitebatr, Malle se unum Ciuem seruare, quā mille hostes occidere.

HANNIBALEM venientem in Italiam cum tria millia Carpentanorum relinquerent: callidissimo il-le astu ne & cæteri mouerentr edixit, à se esse dimissos & insuper in fidem eius rei paucos leuissimæ operæ do-mum remisit. Eiusdem quoq; Ducis clementissimum sanè, salubreq; in suos consilium. Nam quum milites eius gelu ac frigore torperent, ignibus ante tentoria factis, ut epularentr edixit, oleumq; per manipulos impartiendum ut ungerentr, mollirentq; artus misit. et scitè id quidem ac sapienter. Nam ut Physicis pla-cet, oleo nihil si corporibq exterius admoueatr salutarius: Si interiq nihil perniciosius est. Rursus quum apud Aufidum fluuium prope Cannas castra ha-beret, et octo die extemplo belli signum extulisset, Nam erat rubea quædam vestis supra Consulis tento-rium protensa. Carthaginenses prospecta Impratoris

Romani audacia, et Copiarum hostilium multitudine quum ipsi haud ad medium numerum attingerent: principio ingenti trepidatione perculsi sunt. Hannibal iubens exercitum arma capere, equis ipse cum paucis ex quodam humili tumulo hostes qui jam Legiones in acies struxerant speculatur; quumque quidam ex his qui circa ipsum erant, vir haud inglorius Gisgo diceret, admirabilem sibi hostium multitudinem videri: contrahens faciem Hannibal inquit: Alterum maius esse te puto hoc admirabilius, quod i memoria tua excidit: Interrogante Gisgone, quidnam illud esset, respondit: Hannibal, Quod inter hos tot homines nemo praeter te sit, qui Gisgo appelletur. Haec scommata praeter opinionem accidentia omnes in risum milites coniecerunt, et qui ex colle digrediebantur, et qui circa eum erant. Quare quum Carthaginenses prospicerent Imperatorem in periculo iocari, et rem parui facere, in conserendo bello audentiores facti sunt.

CLAUDIUS NERO victis Poenis, quos Hasdrubale Duce in Italiam ex Hispania traijcientes exceperat, Caput Hasdrubalis in Castra Hannibalis eiecit, quo factum est, ut Hannibal, nam frater occisus erat, exercitus desperatione aduentantis psidij affligeretur.

CAMILLUS disceptantibus Romanis obsessis cum Gallis de pecunia pendenda interueniens quum Optimatibus aurum accipiens ministris dedit trutinam reddidit hostibus; abire iubens, proprium inquiens esse Romanis ferro non auro patriam serare.

DOMITIUS Corbulo quum Cretam obsideret, & Armeni pertinaciter viderentur tolerare obsidionem, Inuadandum ex Megistanis quos ceperat animaduertit, caputque eius in balista excussum, intra munimenta hostium misit, id forte decidit in medium consilium, quod tum maxime habebant barbari, ad cuius conspectum uelut ostento consternati ad deditionem festinauerunt.

GALLORUM equites pectoribus equorum ad terrorem suspensa Romanorum gestarunt capita, & lanceis infixa ouantesque moris sui carmine, quamquam sint, qui Umbros fuisse non Gallos tradant.

APPIUS CLAUDIUS in omni sermone negotium Romanorum ocio praeferre solitus fertur. At qui nemo tam demens est, qui ocij dulcedinem negociorum curis, si securitas cum ocio contingat, non praeferendam censeat: Sed in anteriora prospiciens vir cautissimus videbat id quod exitus approbauit. Romanam virtutem negocijs ali, segnicieque marcescere.

METELLUS bello punico secundo, pulso tandem ex Italia Hannibale, ac subacta Carthagine, cunctis gaudio exultantibus, solus in Senatu graui ac circumspecta sententia usus est: Ignorare se asserens ea victoria ne laetabilior an formidabilior esset reip. Sicut enim Hannibal Alpes ingenti strepitu transgressus concussa Italia dormitantem populum romanum excitasset securus torpor opprimeret.

SCIPIO NASICA vir optimus à Senatu iudicatus tertio bello punico dum à sententia Catonis Censorij, qui vir omnium sapientissimus habebatur acerrimè constanterque dissensit: et illo censente inexorabiliter delendam esse Carthaginem, aduersatus est, Non quod Vrbem infestissimam parcisque odisset. Sed quod patriam diligeret, cuius mores peruidere se dicebat in luxuriam habituros, amoto æmulæ vrbis stimulo. Atque utinam eius tunc Consilium ualuisset, longioris æui forsan Romana fœlicitas fuisset, nec vicijs propellentibus corruisset, pace bellorum gloriam inquinante, atque orbem domitum vindicante luxuria.

MELANCHVS Atheniensium dux, quum prouocatus à Rege hostium Xanto Boetio descendisset ad pugnam, ut primum quominus stetit: Inique inquit Xante & contra pactum pacis facis, aduersus enim vnum cum altero processisti, cumque admiratus ille quisnam se concomitaretur respexit: Adortus hominem vno ictu confecit.

DYONISIVS senior cum forte Concionatores pro literarum ordine traherente, Vbi D. litera sorte ipsi obuenisset, ad eum qui dixisset delirás Dionysi, dominabitur immò respondit, atque ubi contionem habuisset, continuò à Syracusanis Prætor designatus est. Accusantibus verò quibusdam hominem à se honorari & ad dignitatem proueui, qui & improbus foret, & molestus Ciuibus: At volo inquit eum esse, qui magis quam me oderint.

Caius Pontius Samnitium Imp. ambos Coss. atque omnem exercitum Rom. forte praeruptis & angustis locis incluserat, miserabile spectaculum, tot fortissimos viros adempta pugnae copia, & armatos simul & captivos cernere; quum interventus noctis animos ab operibus in curas traduxisset; nec minus laetitia victoribus quam inclusis dolor consilium ademisset: Visum est Herennium Victoris patrem, virum & aetate & sapientia provectum consulere, Neque .n. aderat Senex. Audito rerum statu consilium dedit, ut abire permitteret. iussuque honorificis verbis & omni obsequiorum genere prosequeretur. Quod ubi in Concilio Castrensi apud feroces animos iuvenum agitari caepit, nimis molle ac prorsus senile consilium de tam infestis hostibus ac indignum omnibus videri. Proinde iussus nuncius redire ac rursus responsum petere. At ille omnes ad unum occidendos censuit Romanos; Enimvero tum cuncti & ipse Imperator delirare iam senem arbitrati sunt, quippe qui de eadem re tam pugnantia suasisset, Cuius tamen fama hominis celebris erat, placuit rursum exquirere, Si quod forte medium consilium haberet. Tum vero Senior statim sese iussit attolli, & vehiculo impositum se ad castra filii perferri, Cumque advenisset circumfusis omnibus: Nihil inquit nunc consilii daturus venio, sed rerum quae dedi dicturus rationem. Primum quidem est, Romanos bello clarissimos, & optimos mortalium viros grandi & insperato beneficio astrictos, ex inimicitiis ad amicitiam at-

trahere, & vobis ac posteris vestris tam validæ gen-
tis præsidium promereri, Quonam enim modo unquam
odisse poterunt aut eos, aut eorum sobolem, qui ab eis
nascentur, per quos se meminerint vita ac libertate
donatos. Secundum si uobis displicet error uti p̄senti
fortuna & gentem inimicam extirpare funditus pla-
cerat: Sic enim in longum, non tantum vobis consultis,
sed natorum natis, & qui nascentur ab illis. Terti-
um sane quod ex me petistis consilium nullum est.
Nam quos inquit in manibus habetis dimittere con-
tumelijs affectos; Ea demum summa dementia est.
quæ nec hostem tollit, nec amicum parat. Veruntā-
men cæcus & insolens victoriis animus utroq; consilio
despecto, tertio quod ille damnauerat amplexus, ex-
ercitum & Consules exarmatos & sub iugum actos re-
laxauit, armis etiam vestimentisq; sublatis tantum
singulis vilioribꝫ operimentis ob pudibunda corporis te-
genda concessis, Quod quum nunciatum esset Heren-
nio, ut audiuit eos mæstissimos abire: nec amicum
nec hostem posse à quoq; Romano verbum extorquere.
Et inquit miser, quam grauius nunc sub hoc silentio
premunt. Id quoq; quam vere predixerit subsecuta
Samnitium strage, Duce Papyrio Cursore, repositumq;
iugum Pontio & legionibꝫ testatur. Eius dem
etiam Caij Pontij Samnitium Imperatoris dictum
illud memorabile fuisse aiunt: Utinam inquit ad

id tempus me fata reservassent, quo Romani dona accipere cœpissent: non essem passus eos diutius regnare. Sapienter id quidem hostis optabat. Videbat enim imperium donis corruptibile diuturnum esse non posse.

XXXI

PERSI quum exercitus sui magnitudinem multi undique iactarent, quæ hominem nimia existimatione sui tumentem concitarent. Aliusque diceret Græcos quibus bellum illaturus esset, non laturos nuncium belli, et ad primam adventus famam terga versuros. Alius nihil esse dubij, quin illa multitudine non vinci solum Græciam, sed obrui posse. Alius vix illi rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copijs campestria vix patere: cælumque haud satis ad emittenda omnium manu tela multaque: In hunc modum Demaratus Lacedemonius solus dixit: Ipsam illam quæ sibi placeret multitudinem indigestam et gravem metuendam esse ducenti. Non enim vires habere sed pondus. Utrumque esse quod diceret, maiorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituisset: quæ res contra te est: Ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit et uti toto te non poterit. Præterea quæ una rebus salus est occurrere in primos rerum impetus, et inclinatis opem ferre non

potueris, nec fulcire aut firmare labentia, multo ante vincaeris, quam victum esse te sentias. Sic denique ut Demaratus predixerat stratis per totam passim Graeciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret.

HANNO Carthaginensis vir apud suos spectatae prouidentiae, praefervidum Hannibalis ingenium ab infantia contemplatus, semper suasit, continendum domi sub legibus docendum, ex aequo cum ciuibus suis viuere, abstrahendum ab exercitibus, ne intempestiuo assuefactus imperio postquam carnicem dedisset, tyrannum ageret, id salubriter ne commoneret declarauit exitus. Quanta enim cum Africae Hispaniaeque & Italiae ruina, quantoque populorum cum gemitu ac sanguine imperitandi dulcedinem semel degustatam perpetuam reddere puer ille nixus sit, tam notum est, ut commemoratione non egeat.

PERICLEM Atheniensium Ducem, quem virum cautissimum fuisse constabat, Aristophanes Comicus ab inferis reuertentum finxit, Conciues suos monentem, non oportere in Ciuitate Leonem educari. Verum si educatus fuerit obsequi oportere: persuadere uolens hoc figmento, adolescentibus generosis ac praeferocibus habenas substringi debere, postquam laxatae sint, sero contrahi immodica frenum recusante licentia. Posse igitur

inimicum libertatem nimiumque fauorem petentibus negare, consecutus uero eripi non posse. Idem Pericles cum à Themistocle vehementer dissideret, multeque inter ipsos & graues essent, & dissonae contentiones, dicere in contione solitus fertur, nunquam salutem Atheniensium rebus fore: nisi se ac Themistoclem in barathrum conijcerent.

CYMON Atheniensis Peloponesiaci belli temporibus, qui fuisse dicitur inhumanus admodum & hominum congressus fugiens & colloquia omnia, praeter unius Alcybiadis, qui ea tempestate adolescens erat, & praestanti forma, & lingua maxime promptus, quum eum libentissime amplecteretur osculareturque, interrogatus ab Apemanto quid ita faceret: Ideo se adolescentem amare respondit, quod intelligeret illum multorum malorum causam Atheniensibus fore.

IVLIVS Cæsar ciuili victoria clementissime usus, quum Scipionis deprehendisset Epistolarum ad Pompeium missarum ab his qui uidebantur aut in diuersis, aut in neutris fuisse partibus, igni tradidit, & quamuis moderate soleret irasci: maluit tamen, non posse maximum putauit genus veniae nescire quid quisque peccasset, Satiusque esse ratus in quibusdam rebus decipi, quam fallacissimis suspicionibus & coniecturae irritamentis posse decipere.

Idem Pomponio ostentanti vulnus ore acceptum in ſe-
ditione Sulpitiana, quod ipſe paſſum pro eo pugnante
gloriabatur, nunquam fugiens reſpexeris inquit. Huius pa-
terni urbi etiam postea forte memor Augustus in
quempiam ſimili modo iactantem et cicatrices osten-
tantem inuectus est.

ANTIGONUS Secundus Demetrij filius,
cum bello nauali aduerſus Ptolomaei praetores pu-
gnaturus eſſet gubernatorque dixiſſet, hostium nauis
multo pluris eſſe. At me inquit praeſentem aduerſus
quot naues opponis? Inuadentibus vero hostibus cum
aliquando ceſſiſſet, ait, nequaquam ſe fugere, ſed ipſum
utile quod retro poſitum eſſet inſequi.

ALCYBIADES canem cum haberet optimum
quem nummorum ſeptem millibus emerat, ei caudam
abſcidit, dicentibusque id vile inclyti Ducis ministerium
fuiſſe, Hoc ideo feci inquiens, quo Athenienses hac
de re loquentes, de me aliud nihil curioſique quaeritent.

THYMOLEON cum dementatus in Concione
populi de rebus geſtis eius detrahere coepiſſet, ac non-
nulla inueheret in eum, dixit; Nunc demum ſe voti
factum compotem, namque hoc à Dijs immortalibus
ſemper precatum, ut talem libertatem restitueret Sy-
racuſanis, in qua cuiuis liceret de quo uellet impune
dicere.

BRUTO cum ſe pene tota Luſitania dedi-
diſſet, ac ſola gentis huius Citania Ciuitas pertinaciter
instaret: tentata redemptione, propemodum uno ore le-

gatus rig respondit, ferrum videlicet sibi à maioribus quum urbem tuerentur, non aurum, libertatem quum ab Imperatore avaro emerent, relictum.

TIMOTHEVS fortunatus Imperator quum putaretur atque qui ei inviderent pingerent urbes, quae illo dormiente ad rete ultro se implicarent. Itaque dicebat Timotheus, si huiuscemodi urbes capio dormiens, quid me facturum arbitramini quum vigilavero?

Ad haec quum ex audacibus praetoribus quidam Atheniensibus vulnus ostenderet; At me inquit puduit, quod me Praetore vestro in Samo Catapulta prope concidit.

LYSIMACHVS in Thracia superatus à Dromachaea, quum & sese, & exercitum suum Praesidi dedidisset. ubi bibisset in captivitate positus, ò dij inquit ut parvae voluptatis gratia memet servum ex Rege feci.

SYLLANVS quum maxima apud hostes dignitate ac potentia praestans Mario in bello civili fossa circumdato & obsesso occasionem & tempus opperiens dixisset: ò Mari si magnus Imperator es, [certare me nolentem coge] descende in aciem & pugna. Respondisse Marium ferunt: At tu si clarus Imperator es certare me nolentem coge. Iterum quum aliquando hostes sibi congrediendi praebuissent causam, Romanusque certamen detrectavisset: ut abiere utrinque militibus in concione habitis: ambigo inquit, an hostes, an vos magis enervatos appellem? Non enim vestra illi, nec vos eorum terga intueri potestis.

TIBERIVS quum vitam omnem honesta militia exegisset, sexagesimum vitæ annum agens, ad extremum Iul. Cæsaris blanditijs ac precibus, quæ de ore Principum armatæ prodeunt: productus in Scenam, de Romano Equite factus est mimus. Quam iniuriam ipse quidem non tacitus tulit, immò multis, & inter cætera his questus est verbis: Ego bis tricenis annis actis sine nota, eques romanus lare egressus meo, domum reuertar, mimus: nimirum hoc die uno plus vixi quam mihi viuendum fuit. Idem diu ante clarissimus & inuictus: tandem à Publio victus extitit: quippe à quo ea tempestate nemo non victus extitit. Quod & Iul. Cæsar diffiniuit his verbis: Fauente tibi me victus es Tiberi. Et Tiberius ipse tam æquo tulit animo, ut victum se sine altercatione fateretur, his Sapientiæ plenis & memoratu dignis versibus: Non possunt primi esse omnes omni in tempore summum ad gradum quum claritatis veneris consistes ægre, & citius quam descendas decides. Cecidi ego, cadet qui sequitur Laus est publica.

THEODORVS singularis & vita & doctrina Philosophus, quum aliquandiu in instruendo Augusto dedisset operam, & urgente senectute facultatem in patriam redeundi ab Imperatore oraret, ac tandem impetraret, discessurusque ut aliquod quasi pignus & perpetuum sui recessus monumentum relinqueret, in extremo abeundi gratificandique officio: Quum irasci inquit, Cæsar tibi contigerit, nihil prius dixeris feceris ue, quam qua-

tuor &

tuor & viginti literas mente percurreras. Quod à Philoso-
pho summo inuentum perinde puto, quo concitatio illa ve-
hemens animi alio traducta paruo temporis momento
languesceret. Sapiens profecto Praeceptoris dictum.
Non minus benignum illud Octauiani Caesaris factum,
Apprehensa enim Theodori dextera, tua mihi & adhuc
opus est presentia, dixit: hominemque apud se annum postea
tenuit, professus taciturnitatis quia sine periculo sit tu-
tum nec mediocre premium fore.

BELLI INDICENDI GERENDI-QUE, AUT FERIENDI FOEDERIS ANTIQUORUM RATIONES.

LIBER VI.

Sunt aliae bellorum rationes atque consilia per-
multa Sigismunde Pandulphe, quae tradere ardua qui-
dem res erit, & operosa nimis, quoniam quid utile esse
probat Dux & Imperator, id & sequitur. Et quanquam no-
uis ingeniorum inuentis occurrere difficilimum etiam
sit, cum non premeditata saepenumero casus afferat:
Dabimus tamen operam ex his quae prioribus ad glo-
riam successere, viam aperire posteris, ut ex simili-
bus elicere similia queant consilia. Instituti namque
veteris ac probati quamdiu fuisse legimus, nullum bel-
lum geri neque indici debere, neque solere, nisi quicquam pri-
us hostibus à sacerdotibus foecialibus denunciatum es-
set, apud quos belli aequitas pacisque sanctissimo Ro. po.

p̄uli iure p̄scripta erat. Formula autem indicendi bel-
li, aut feriendi foederis per focialem huiusmodi erat;
Et qua nulla ut Liuio placet uetustior esse memoratur.
Focialis inq̄t Regem Tullum ita rogauit: Iubes ne
me Rex cum patre patrato populi Albani foedus feri-
re, iubente Rege Saginia, inq̄t à te Rex posco: Rex
ait puram tollito focialis ex arce graminis herbam,
puram attulit. Postea Regem ita rogauit: Rex fa-
cis me ne tu regium nuncium populi romani, nos co-
mitesq̄ meos: Rex respondit: Quod sine fraude mea
populiq̄ Ro. Quiritum fiat, facio. multisq̄ id uerbis
quæ longo affata carmine non operæprecium est refer-
re, peragit. Legibus deinde recitatis. Audi inquit
Iupiter. Audi pater patrate populi Albani. Audi
tu popule Albane, ut illa palam prima postremaue
ex illis tabulis cerave recitata sunt sine dolo malo,
utiq̄ ea hic hodie rectissime intellecta sunt. Illis
Legibus populus Ro. prior non deficiet. Si prior
deferrerit publico consilio, dolo malo; tu illo die Iupi-
ter populum Ro. sic ferito, ut ego hunc porcum ho-
die feriam, tantoq̄ magis ferito, quanto magis po-
tes pollesq̄. Id ubi dixit, porcum saxo silice per-
cussit. Sua item carmina Albani, suumq̄ Iusiuran-
dum per suum dictatorem suosq̄ sacerdotes peregerunt.
Ancus autem Martius Numæ Pompilij
ex filia Nepos æquitate ac religione aui persimilis,
qui Latinos bello domuit, Ius feciale quo Legati

ad res repetendas uterentur, ab equiculis transtulit.
quod prius Haesus fertur excogitasse patris patrati
usus eodem tempore, quo focialis apud Ro: prodijt.
Nam et in feriendis a fecialibus foederibus patris
patrati opera auctoritasque exigebatur. Legatus igitur
idemque patris patratus ubi ad fines eorum venit, unde
res repetuntur: Capite uelato filo lanae uelamen est, au-
di Jupiter inquit, Audite fines, cuiuscunque gentis sunt nomi-
na audiant fas. Ego sum publicus nuncius populi Ro:
iuste pieque legatus uenio, uerbisque meis fides sit, peragit.
Deinde postulata, inde Iouem testem facit. Si ego iniu-
ste impieque illos homines, illasque res dedier populo Ro:
mihique exposco tum patriae compotem nunquam me sinas
esse. Haec cum finit supra scandit. Haec quicunque
primus vir ei obuius fuerit. haec portam ingrediens,
haec forum ingressus paucis verbis carminis concipi-
endique iusiurandi mutatis peragit. Si non deduntur
quae exposcit diebus tribus et triginta, tot enim so-
lennes sunt peracti, bellum ita indicit: Audi Ju-
piter et tu Juno, Quirine, Dijque omnes caelestes, vosque
terrestres, vosque inferni audite. Ego vos testor po-
pulum illum quicunque est nominat iniustum esse.
neque ius persoluere. Sed de istis rebus in patria ma-
iores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adi-
piscamur. Cum is nuncius Romam ad consulem
dum redijt, confestim Rex ex his ferme verbis
patres consulebat, quarum rerum litium causarum
condixit pater patratus. populus Ro. Quiritum

patri patrato priscorum Latinorum, hominibusq; pri-
scis Latinis, quas res dari, fieri solui oportuit, quas res
non dederunt nec soluerunt, nec fecerunt. Dic in-
quit ei, qui primum sententiam rogabat, quid censes?
tum ille, puro pioq; bello seu duello quærendas censeo,
itaq; consentio, consistoq; indeq; ordine alij rogabant.
Quandoq; pars maior eorum qui aderant, in eandem
sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum,
ut fecialis hastam ferratam, aut sudem præustam
ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus
præsentibus diceret, quod populi priscorum Latinorum,
hominesue prisci Latini aduersus populum Ro. Qui-
ritium fecerunt, deliquerunt quod populus Romanus
Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, Se-
natusue Po. Ro. Quiritium fecerunt, dereliquerunt
quod Po. Ro. Quiritium censuit: consensit, consciuit,
ut bellum cum priscis Latinis fieret. Ob eam rem
Ego populusq; Ro. populis priscorum Latinorum, homi-
nibusq; priscis Latinis bellum indico, facioq;. Id ubi
clara uoce denunciasset: quam clarigationem quasi
claram actionem ueteres dixere: hastam in fines
eorum emittebat, quæ sic denique missa belli principium
erat: quod nec dissimulasse uisus est Maro, qui
inquit, et iaculum torquens emittit in auras, prin-
cipium pugnæ erat. Et ante Bellonæ templum belli-
ca columna id nomen est: Supra quam hastam etiam
iaciebant bellum indicturi. Ouidius in fastis.

Prospicit a tergo summum breuis area circum
Est ubi non paruæ parua columna notæ
Hinc solet hasta manu belli prænuncia mitti,
In Regem & gentes quum placet arma capi.

Hoc itaq; tum modo repetitæ primum res à Romanis ac bellum indictum, moremq; eum posteri et si absoluerit acceperunt.

De Euocationis & Deuotionis formula. Capitulum primum

Celebres deinde auctores habemus, quæ uel vi, vel arte excogitari ac machinari possunt ad capiendum opprimendumq; hostem nutu Deorum & auspicio fieri solere: ut his propitijs & auctoribus ars efficatior esset. Simili modo in oppugnationibus Urbium ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus euocari Deum constat, in cuius tutela id oppidum sit, promittiq; illi eundem aut ampliorem honorem apud Romanos cultumue. Quod haud aliter Urbem capi posse non crederent, aut etiamsi posse nephas existimarent Deos habere captiuos. Propterea durauit in Pontificum disciplina quamdiu id sacrum, constatq; ideo occultum & multis seculis ignotum Urbis Latinum nomen tutelarisque Dei. Sed Dei quidem nomen nonnullis antiquorum inter se dissidentium libris insitum est. Alij enim Iouem crediderunt; alij Lunam; alij Opem Consiuiam, & horum quidem fides firmior uidetur quibusdam. Sunt qui Angeronam inter antiquissimas sane religiones huius Deæ Sacellum colitur, cui sacrificatur ante diem XII Kl. Ianuarias, quæ Di-

ua Praesul silentij ipsius. praenexo ore, digitoq; ad
id admoto simulacrum habet, quod silentium denunciat,
ipsius deinde verum vrbis nomen, & unde deductum
sit, inter doctissimos non satis constat; Ut enim Var-
roni placet & Liuio: Potitus Imperio Romulus siue
Remus condita vrbs est, & conditoris sui appellati-
one nominata. Alij sunt qui videri uelint Romae
Vocabulum ab Euandro primum datum, quum oppidum
ubi sita nunc vrbs est ibi offendisset, quod exstructum
antea latino nomine Valentia dicebatur. Cuius voca-
bulum Arcades vertente in graecum iuxta prioris ver-
bi significationem Rhomen pro Valentia vocauere.
Heraclydi placet Troia capta, quosdam ex Achiuis
in ea loca per Tybrim deuenisse, deinde suadente
Roma nobilissima captiuarum quae his comes erat,
incensis nauibus posuisse sedes, struxisse moenia,
& oppidum ab eius nomine vocauisse. Agathocles
scribit Romam non captiuam fuisse. Sed Ascanio
natam Aeneae neptem eiusce denominationis causa
extitisse tradit, & Romae nomen verum, vetitum
tamen publicari, quominus annunciarentur, Cere-
moniarum arcana, neq; quod saepe aduersus vrbes
hostium fecisse se nouerant, Idem ipsi quoq; hostili
euocatione paterentur. Sed uidendum ne quod
nonnulli male existimauerunt, nos quoq; con-
fundat, opinantes Vno carmine et euocari ex

Urbe aliqua Deos; & ipsam deuotam fieri Ciuitatem.
Est autem carmen huiusmodi, quo Dij euocantur,
quum oppugnatione aliqua Ciuitas cingitur. Si Deus
si Dea est, cui populus Ciuitasq; Carthaginensis est
in tutela, teq; maxime qui vrbis huius populiq; tute-
lam recepisti, precor uenerorq;, Veniamq; a vobis
peto, Ut uos populum Ciuitatemq; Carthaginensium
deseratis, loca, templa, sacra, Urbem eorum relin-
quatis, absq; his abeatis, eiq; populo Ciuitati metum,
formidinem, obliuionem inijciatis, proditiq; Romani
ad me meosq; veniatis, nostraq; uobis loca, templa
sacra, vrbs acceptiora probatioraq; sint, mihi quoq;
populo Ro. militibusq; meis praepositi sitis, ut sciamus
intelligamusq;. Si ita feceritis, non eo vobis tem-
pla ludosq; facturum in eadem vrbe hostias fieri
oportet, auctoritatemq; videri extorum, ut ea pro-
mittant futura. Urbes uero exercitusq; numini-
bus iam euocatis his verbis sic deuouentur:

Dis patrine Iouis manes, siue quo alio nomine fas
est nominare, oro ut omnes illam vrbem Cartha-
ginem, exercitumq;, quem ego me sentio dicere fu-
ga, formidine, terrore compleatis, quiq; aduersus
Legiones, exercitumq; nostrum arma telaq; ferent.
Uti uos eum exercitum, eos hostes, eosq; homines,
vrbes agrosq; eorum, quos me sentio dicere, uti uos
eas urbes, agrosq;, capita aetatesq; eorum deuotas
consecratasq; habeatis illis legibus, quibus quan-

loq; sunt maxime hostes devoti, eosq; ego vicarios pro mea
fide, magistratuq; meo, populo Ro. exercitibus legionibusq;
Do. Devoveo, ut me meamq; fidem imperiumq; legiones,
exercitumq; nostrum, qui in his rebus gerendis sunt
bene salvos nos iri sinetis esse. Si haec ita facitis, ut
ego sciam, sentiam, intelligamq;, tum quisq; votum hoc
facit, ut ubi facit, recte factum esto. Ovibus atris
tellus mater teq; Jupiter obtestor, quum tellurem dicit, ma-
nibus terram tangit, quum Jovem dicit, manus ad caelum
tollit, quum votum recipere dicit, manibus pectus tangit.
Haec est Evocationis devotionisq; forma, ex libro rerum
reconditarum V Samonici Sereni, utrumq; carmen hoc
continentis. Quod etiam ille in cuiusdam Furij vetu-
stissimo libro se reperisse professus est. Livius aut
libro octavo ab urbe condita: trepidationem Decij
Consulis se devoventis, aliam devotionis formam his
verbis exposuit: Agedum Pontifex publicus populi
Ro. praei verba quibus me pro legionibus devoveam.
Pontifex eum togam praetextam sumere iussit, et velato
capite manu subter togam ad mentum exerta, super
telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Jane, Ju-
piter, Mars, Pater Quirine, Bellona, Lares, Divi, novē
similes Dij indigetes Divi, quorum est potestas nostro-
rum hostiumq;, Dijq; manes, vos precor, veneror, veni-
am peto feroq;, ut populo Ro. Quiritium vim victo-
riamq; prosperetis, hostesq; populi Ro. Quiritium ter-
rore, formidine, morteq; afficiatis, sicut verbis nun-

cupaui, ita pro Ro. pop. Quiritium exercitu, legionibus auxilijs populi Ro. Quiritium legiones Auxiliaque hostium mecum Deis, manibus, tellurique deuoueo. Haec ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, maturique collegae se deuotum pro exercitu nunciare, ipse incinctus, cinctuque Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit, conspectus ab utraque acie aliquanto augustior humano visu sicut a caelo missus piaculum omnes Deorum irae qui pestem a suis aduersam in hostes ferret. ita omnis terror, pauorque cum illo latus signa prima Latinorum turbauit. Deinde in totam penitus aciem peruasit, euidentissimum id fuit, quod quacunque equo inuectus est, ibi haud secus quam pestifero sydere icti pauebant: Ubi uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatae cohortes Latinorum fugam ac uastitatem late fecerunt. Illud etiam adijciendum videtur, licere Consuli Dictatorique & praetori quum Legiones hostium deuoueret, non utique se, sed quum vellet ex Legione Romana scripta ciuem deuouere.

DE Relligione antiquorum Ducum
Capitulum Secundum.

Neque etiam sermo ille quem de Zaleuci, Minois, Lycurgi, Numae, aliorumque similium virorum, religione Deorum norunt historiae ineptum quicquam habet, qui ut.

infrenes difficilesq; multitudines gubernarent, componerent, caperent, magnasq; rebus publicis nouitates afferrent. Deorum opinionem commenti sunt, quae ipsis illis quorum gratia fingebantur saluti essent. In qua re praeter hos quos modo diximus, nec externorum, nec nostrorum similium virorum desunt exempla. Namq; Epaminundas ille Thebanus non aliter aduersus Lacedemonios quam religione fiduciam suorum adiuuandam censuit. E uestigio enim arma quae in templis ornamentis affixa erant, nocte subtraxit, persuasitq; militibus, Deos iter suum sequi, & praeliantibus ipsis adiumento fore. Pericles Atheniensium quoq; Dux initurus praelium, quum animaduertisset, locum ex quo utraq; acies conspici poterat, densissima opacitatis vastum alioquin & Diti patri sacrum ingentis illic staturae hominem altissimis cothurnis, & veste purpurea venerabilem in curru constituit, qui dato pugnae signo prouehereretur, & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum diceretq; Deos Athenienses adesse, quare subito demissis ac consternatis animis hostes in fugam uersi sunt.

Thimoleon Corinthius magnus etiam omnium iudicio, vir & Dux humanarum rerum, nihil quod faustum, foelix, fortunatumq; esset, sine Deorum numine geri posse putabat. Proinde suae domi Sacellum constituerat, idq; sanctissime colebat, ad hanc quam dominis excellentem probitatem & religionem mirabiles accesserant casus. Nam praelia maxima

natali suo die fecit omnia, quo factum est, ut eius di-
em natalem festum haberet universa Sicilia. Syrus
quispiam nomine Eunus, fanatico furore simulato, dum
Syriae Deae comas iactaret, ad libertatem & arma ser-
vos quasi numinum imperio concitavit, idque ut divinitus
fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure et ig-
ne stipaverat, leniter inspirans, flammam inter ver-
ba fundebat, hoc miraculum primo II. M. ex obvijs,
mox iure belli refractis ergastulis LX. amplius millium
fecit exercitum. Regijs ne quid malis deesset, decoratus
insignibus, Castella, vicos, oppidaque miserabili dire-
ptione devastavit. Utque ad nostros unde paululum
discessit redeat oratio, Scipio maior clarissimum hac
in re prae caeteris sibi locum vendicat. Quippe qui
ab adolescentia supra quam credi posset mira quadam
arte in ostentationem virtutis ac sanctimoniae in-
structus erat. Percrebuerat enim fama seu con-
sulto seu temere incertum, non humana, sed divina
eum stirpe progenitum. Cui quidem in tali re usu
evenit, & fabularum ambages adreant, visum ser-
pentem insueta magnitudinis in lecto matris sibi
infanti Draconem circumfusum, nihil nocuisse.
Multa id genus vulgus indoctum motura, hanc de se
opinionem tali ingenio nutrivit, ut de origine qui-
dam sua nihil sponte loqueretur, et interrogatus an
vera essent, quae passim ferebantur, nec affirmaret,
ne quam exinde vanitatis notam incurreret, nec

negaret, quod credi ab omnibus gratulabatur. Hac taci-
turnitate plus assecutus, quam si palam Iouis se filium
prædicasset. Addidit etiam aliud religionis genus per
singulos dies antequam quicquam publici priuatique muneris
ageret, in Capitolium ascendens, Cellam Iouis solus
intrabat, ibique aliquandiu præstans, veluti diuino col-
loquio frueretur, vulgo persuaserat, inde spei plenus,
ad gerendas res digredi ebatur; idque in multis bellis reple-
tis superstitione ac sape militum animis, quasi e cælo
promissis prosperis euentibus ad victoriam eos contu-
lisse certum est. L. Sylla quo paratiorem militem
ad pugnandum haberet, prædici sibi a Dijs futura simu-
lauit. Postremo etiam in conspectu exercitus priusquam
in aciem descenderet, Signum amplitudinis, quod Delphis
substulerat, orabat, petebatque promissam victoriam ma-
turaret. C. Marius mulierem quandam Syram no-
mine Martam habuit, vaticinij ut dicebat gnaram,
quam lectica incumbentem composite ornateque circum-
ducebat, et a qua se dimicationum euentum prædicere
insimulabat. Q. Sertorius cum barbaro & rationis
& consilij exercitu in religionem tamen prono uteretur.
Ceruam candidi coloris per Lusitaniam ducebat, tanquam
donum id esset Dianæ sibi transmissum, et ab ea quæ
agenda quæue vitanda erant prænoscere se asseuerabat.
Nam quoties hostium Copias fines ingressos, aut op-
pidum aliquot cæpisse, occulte præsens erat, in somnis
sibi dictum a Cerua insimulabat, ut suas in armis

habuet. Rursus vero si victoria aliqua Ducum suorum desiderabatur, occultato nuncio, crenam coronabat, sibique ab ea quoque fauste nunciatum, & ob id Dijs supplicandum esse dicebat, quasi aliquid feliciter gestum, auditurus hac ratione illos sibi magis ac magis parere compellebat, vel uti non hominis alienigenae, sed Dei consilijs ac religione summa ducerentur. Post hos demque intueri si libet M. Furium Camillum virum religione pace ac bello vere unicum, caeterosque Romanorum et exterarum gentium illustres ab aetatis nostrae memoria remotos, maximarum profecto victoriarum, & optatae gloriae compotes fuisse eos semper invenies, qui res pro caeteris exactissimo deorum cultu auspicioque gessissent.

Quam religiosa usque adeo res militia erat, ut non nisi Sacramento miles fieret. Capitulum tertium.

Usque etiam adeo religiosa res militia fuit, ut non nisi Sacramento fieret miles, et qui miles non esset, ei militare munus obire non liceret. Cuius rei fidem si quaeris, in primo offic: libro M. T. Cicero opulentissimus testis est. Pompilius inquit Imperator tenebat provinciam, in cuius exercitu Catonis filius Tyro militavit. Cum autem Pompilio videretur unam dimittere Legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem Legione militabat, dimisit. Sed quum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit;

ût si eum pateretur in exercitu remanere, secundo obligaret militiæ Sacramento; Quia priore amisso iure cum hostibus pugnare non poterat. M. quoque Catonis Senis ad M. filium extat Epistola, in qua scribit, se audiisse, eum dimissum esse à Consule, quum in Macedonica bello persico miles esset: Monet igitur ût caueat, ne prœlium ineat. Negat enim ius esse cum hoste pugnare, quasi miles non sit. Ecce, quod vir sapientissimus militem non credebat, nisi eum qui Sacramento ad militiam esset adactus.

Quando ex voluntario inter ipsos foedere militare Sacramentum ad tribunos, ac legitimam iurisiurandi adactionem translatum est, quidque iurarent se facturos. Capitulum quartum.

Lucio etiam Flacco, & C. Varrone Coss. milites primò iureiurando facti sunt; antea enim Sacramento tantummodò à tribunis rogabantur, ipsique inter se coniurabant, Ducis aut tribuni parere edicto, militiam non deserere, strenuè pugnare, defendere Signa, non vitare mortem, tenere pugnando locum, eundemque inter eundum seruare, succurrere fessis, protegere saucios, die inscripto adesse, et citanti Imperatori respondere. Quod & Liuium XXII. ab urbe condita minimè præterit. Delectum inquit profecto Coss. paucos morati dies, dum socij ab nomine

latino venirent, nunquam quod ante factum erat iureiurando à tribunis militum adacti milites iussu Coss. conuenturos, neque iniussu abituros. Nam ad eam diem nihil praeter iuramentum fuerat, et ubi ad decuriatum et centuriatum conuenissent, sua uoluntate ipsi se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugae atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa, id ex voluntario inter ipsos foedere ad tribunos ac legitimam iurisiurandi adactionem translatum.

Tribuni militis Verba, cum delectus antiquus fieret. Cap. V.

LIncius Vrio de re militari quum delectus antiquus fieret, & milites scriberentur, iusiurandum eos tribunis militum adigebat, in Verba haec, in magistratu Verba. C. Lelij. C. F. Coss. L. Cornelij P. F. Coss. in exercitu, decemque millia passuum prope, furtum non facies dolo malo solus, neque cum pluribus, pluris nummi argentei, in dies singulos extraque hastam hastile pompabulum, utrem, follem, faculam. Si quid ibi inueneris sustulerisue, quod tuum non erit, quod pluris argentei nummi erit: uti tu ad C. Lelium, C. F. Coss. L. ue Cornelium P. F. Cos. Siue ad quem utrum eorum iusserit proferes, aut profitebere in triduo proximo, quicquid inueneris sustulerisue in

dolo malo, aut domino sub cinium id consebis, reddes, uti quod recte factum esse uoles. Militibus autem scriptis tempus præfiniebatur, quo die adessent, et ut citanti consuli responderent. Deinde ita concipiebatur iusiurandum, ut adesset his additis exceptionibus, nisi harunce aliqua causa erit, funus familiare, feriæ vindemiales, quæ non eius rei causa in eum diem collatæ sint, quo is eo die minus ibi esset, morbus sonticus, auspiciumue quod sine piaculo præterire non liceat, sacrificiumue anniuersarium, quod recte fieri non posset, nisi ipso die. Si harunce aliqua causa erit, tum postero die licebit. Cum autem miles die quâ præstituta erat, abesset, neque excusatus erat, Cæterum infrequens dabatur. Iurabant autem milites teste Liuio per Iouem Martemque.

Quod Imperium belli habentibus Sceptri eleuatio iusiurandum erat. Cap: VI.

IMperium autem belli habentes apud Veteres, de controuersijs iudicabant, atque hoc alij iureiurando, alij sine. Erat autem illis iusiurandum per Sceptri eleuationem, ut Aristoteles autor est. Et hæc de militaris, ac Imperatorij forma iuramenti dicta sint.

Gentium diuersarum ratio in deligendis militibus. Cap. VII.

Quum autem duo sint, quæ militem efficiunt: Delectus scilicet & Sacramentum. De Sacramentoque dictum est satis supraque. De altero nobis disserendum

superest

superest. In hoc itaq militum delectu, primo cuius gen-
tis sint ipsius, deinde regionis spectanda natura, quum
& vario & diverso terrarum situ, coeliq aspectu et faci-
es hominum & voces & colores & corporum lineamenta
& qualitates, animorumq diversitates prodeant, nec du-
bium sit effeminari animos, locorum amoenitate nimia
aliquidq ad tandum animis vigorem corrumpendumq
posse regionem. Hinc enim Ægyptios esse suapte na-
tura leves, ventosos, pendulos, furibundos, iactantes,
iniuriosos, novarum rerum cupidos, & ad omnia famae
momenta volitantes. Romanos graves, Graecos su-
perbos, avaros, & leves expeditiore ingenio. Athe-
nienses callidos. Poenos versipelles & insensatos.
Galathas, etsi Diodoro credimus, molles, minaces, detre-
ctatores, opinioneq inflatos, acutos ingenio, & à doctri-
na minime alienos, mobiles & infidos. Numidas,
Seres, Persas & Alobroges horridos. Hispanos furen-
tes. Cymbros animosos. Germanos et feroces, procero
corpore, animo quam magno magisq firmo. Gallos quo-
rum Iulio Caes. belli gallici libro tertio auctore, ut ad
bella suscipienda, alacer non solum, sed promptus est
animus, sic mollis ac minime resistens ad calamita-
tes perferendas mens eorum est; Utq inquit Romanae
pater historiae, horum etiam quidem corpora intoleran-
tissima laboris atq aestus fluere, primaq eorum esse
praelia plusq virorum, postrema minus quam foemi-
narum, iamq cognitum esse, Si primum impetum quem
fervido ingenio & caeca ira effundunt sustinuerint,

fluunt sudore, & lassitudine membra labant arma mol
lia corpora, molles ubi ira consedit animos. Sol, pulvis
sitis, ut ferrum non admoueas prosternunt. Quid de
nonnullis Asiæ partibus, Phrygia, Cariaque dixerim?
nonne si Ciceroni credimus, et veteri prouerbio, Phry-
ges plagis fieri solere meliores. Quid de tota Caria;
nonne prouerbio etiam increbuit: Si quid cum peri-
culo experiri uelis, in Caria potissimum id esse facien-
dum. Quid porro de Cretensibus dicam? quos Epime-
nidis poetæ sententia, quam postea Callimachus usur-
pauit, et mendaces & malas bestias, et ventres pi-
gros semper fuisse constat. Denique qui proximi sunt,
ad axem meridianum subiectique Solis cursui uel ad
orientis plagas urgunt, breuioribus corporibus sunt,
ob cælique tenuitatem, ex acuto feruore ad consiliorum
bellicorum cogitationes incredibili solertia, expeditique
celeriusque quam cæteri mouentur, atque ingenij & ar-
tis plurimum, ita & animi parum habent; propter
sanguinis enim exiguitatem, solis calore exhausta,
ferro resistere formidulosiores sunt. Consequens hu-
cusque est. Quicquid ad eos tractus mundique temperie
labitur, emollit gentes clementia cæli, illic & lassas
uestes, & fluxa uirorum velamenta uides. Sub
Septentrionibus autem qui nutriuntur gentes ac natio-
nes, immanibus corporibus & sanguine plurimo
ab humoris plenitudine & crassitudine cæli pressi,
hebetes ac tardas ut habent mentes, ita & animo

quidem magno sunt & elato, proinde ad armorum vehementiam proclimores sunt. Sanguinis enim copia sine timore in ferrum ruunt & vulnera. Quod si in dubium cuipiam forte veniat, ardentissimus duobus in locis testis Lucanus accedit. in altero quidem his verbis: Certe populi quos despicit arctos felices errore suo quos ille timorum, maximus haud urget Lethi metus, inde ruendi in ferrum mens prona viris animaeque capaces mortis & ignavum est rediturae parcere vitae. et in altero. Omnis in arctois populus quicunque pruinis Nascitur indomitus Bellis & Martis amator. Alpina etiam corpora humecto caelo educata simile quidpiam nivibus suis habent, suoque simillima caelo utuntur ut ait poeta. Quum enim mox pugna incaluerint, statim in sudorem eunt, et levi motu quasi sudore laxantur. Quum igitur acutiores & ad motum proniores efficiat calidus aer hominum mentes, refrigeratus autem contra tardiores, quod pigrum contractumque est frigus, ut in serpentibus est videre, quae Solis incendio explosa humoris refrigeratione cursu, & corporum dimicatione moventur acerrime; Hyberno autem tempore ab humectatione Caeli refrigeratae immobiles propemodum sunt, atque stupentes. Ex his itaque qui mediam quandam locorum, regionumque qualitatem ab origine nacti erunt, eligentur, quod utriusque naturae participes sint, ad caedem mortisque contemptum, ad intelligentiam vigoremque animi dimicationibus impartiendum idonei.

Adde quod salubris haec utrinque mixtura ad omnes actus
ritus, mores, sensus faecunda efficit ingenia, imperij o[mn]is
totiusque naturae capacia, ut Italorum omnium, qui contra
barbarorum virtutes forti manu, consilijs vero contra me-
ridianorum cogitationes orbis terrarum imperio potitis,
inuictas & immortales laudes consecuti sunt. Quas et-
iam inter hos ut facile consequamur adhibendi erunt p[rae]-
stanti ingenio viri militaris disciplinae gnari, quos sum-
ma cura & diligentia niti decet, ne quis militum aetate
minor, aut quam virtus poscat, aut maior quam patiatur
humanitas, contra morem veterem deligatur. Aetatis
autem huiusmodi initium ad finem. Tubero in historia-
rum primo scripsit: Seruium Tullium prudentissimum
Ro. populi Regem a XVII. ad annum usque quadragesimum
sextum milites scripsisse, quod idoneos tunc esse populus
Ro. arbitraretur. Similiter Senatum triumuiros binos
creasse, in hoc militum delectu solitum accepimus: alteros
qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in
plateis, foris & conciliabulis omnem copiam ingenuorum
inspicerent, et si qui roboris satis ad ferenda arma ha-
bere viderentur, etiamsi nondum militari aetate essent,
minores septem & decem annis Sacramento dixissent.
His proinde stipendia procederent, ac si septem & de-
cem annorum aut maiores milites facti essent. Nec
aliter Dictator ex auctoritate patrum dictus Iunius
et T. Sempronius magister equitum delectu edicto
iuniores ab annis decem & septem, & quosdam prae-
textatos scripsere, IIII ex his Legiones, et mille equi-

tes efficientes. Macedonum Regum Philippus primó, ac mox Alexander non prætextatos & impuberes, nec spectati robo-ris juuenes tantum, sed veteranos etiam, qui superiori tem-pore sæpé ac diu in castris versati essent ad exercitum deligendos censuit, quosq; non tam milites, quam in mi-litum præfectos & tribunos virtutis ac veneratione & sapientiæ magnitudine delectos jure diceres. Procerita-tem, sunt deinde, qui in hoc delectu spectari debere ma-ximé putent. Fortitudinem namq; & virium magni-tudinem consistere, quemadmodum formæ pulchritudi-nem in magno corpore aiunt. Non ab re igitur delectori suo Pyrrhum dixisse ferunt: Tu grandes eli-ge, ego eos fortes reddam. Nec multum id tamen re-fert, si cætera probitatis insignia coëant, proceri ne sint, an statura breviore. Præstat enim virium quam staturæ habere rationem; unde equites Ro. binum fuis-se cubitorum, clari nec desunt autores, ut C. Marium cum facultatem haberet deligendi exercitus, ex duob; qui sub Rutilio, quiq; sub Metello, ac postea sub se ipso meruerant, Rutilianum quempiam minorem, quo-niam certior is disciplinæ arbitrabatur, militem optasse. Item Marius declaratus Cos. militum agens delectum, capite censos militiæ ascripsit, quod genus hominum ab Imperatorib; cæteris antea nunq̃ receptum fuerat. Arma enim veteres illi non nisi cum ingenuis hominib; cuiusdamq; census, & benemeritis partiri soliti sunt. Indicantes, censum ad res bené gerendas ut pignus esse. Id autem ab C. Mario præter legem, moremq; ma-

iorum, alij per ambitionem consulis, alij bonorum inopia factum memorant. Veritus autem postea hanc militū electionem in sui nominis suggillationem urgeri posse, et ualuti capite censum Imperatorem compellari, eius cemodi militiæ genus oblitterandum duxit, et quanquam ad hunc usq; diem capite censum militem etiam nobilem Romana respublica deligendum ægre tulisset: cæsis tamen seruilibus & pastorum casulis manciporū ut ita dixerim colluuionem quendam deligere, et tanq; ualidissimum robur legionibus suis adijcere coacta est. Bello etiam punico secundo quum deessent qui scriberentur, Serui pro dominis pugnaturos se polliciti in ciuitatem recepti sunt, & Volones, quia sponte hæc uoluerunt, appellati. Eiusdem etiam belli Punici tempore, infælicibus quibusdam præliorum successibus confectis, imminutisq; Romanorum Legionibus: Senatus censuit, ut publicé Serui emerentur, proinde quatuor & viginti millia seruorum empta fuisse constat, hosq; iureiurando adactos, fortiter strenuéq; quo ad Pæni uexarent Italiam laturos arma in castra, transmisit, ad Cannas quoq; victis Romanis similem formam noui delectus inopia liberorum capitum, ac necessitas dedit. Octo millia namq; iuuenum ualidorum ex seruitijs prius sciscitantes singulos uellent ne militare empta publicé armauerunt, cumq; sex millia Romanorum quæ in castris Hannibalis captiua erant, minoris redimi possent: maluit se respublica Seruis in tanta tempestate committere, in qua & prætextatos plurimos arma tulisse, & addictorum & ultimo suppli-

cio plectendorum sex mil: etiam conscripta fuisse memo-
rant. Sed post calamitatem apud Transimenum nostre
cladis acceptam; Libertini quoq in Sacramentum uocati
sunt bello sociali cohortum XII. M. ex Libertinis conscri-
ptarum, opera memorabilis uirtutis apparuit aduerso
Gallos L. Furio Duce. quum Latini qui à Romanis sub-
iugati erant milites praestare nollent, ex Romanis tan-
tum tyrones delecti sunt, factaq legiones decem. Cum
modus LX uel eo amplius armatorum millia parius ad-
hue rebus romanis efficiebat. Caesarem quum milites
in amissorum locum substitueret, seruos quoq ab amicis
accepisse, et eorum forti opera usum esse comperimus.
Caesar Augustus in Germania & Illyrico cohortes liber-
tinorum complures legit, quas uoluntarias appellauit.
Ac ne putes hac tantum contigisse Reipub. nostrae Bo-
risthenide oppugnante Zopirione seruis libertate dataq
ciuitate peregrinis & factis tabulis nouis hostem susti-
nere potuerunt. Cleomenes Lacedemonij quum mille
quingenti soli Lacedemonij, qui arma ferre possent,
superfuissent. Ex seruis manumissis bellatorum noue
millia conscripsit. Athenienses consumptis publicis opi-
bus, seruis libertatem dederunt. Cato quoq Censo-
rij eo item milite quisqs ille esset, sibi opus non esse
aiebat: qui ut inter eundum manus, ita inter pugnan-
dum pede sagittaret, quiq in stertendo quam hostibus
in clamando longius sentiretur. Rursus hic se iuue-
nibus dicebat magis oblectari qui rubescerent, quam
qui pallore perfunderentur. Item in pinguem quadam

acerbè maledictis inuectus est. Quibus enim in reb9
huiusmodi corpus Ciuitati fructuosum fore putas? in-
terrogauit, Cuiq inter guttur & inguen cuncta sub uentris
ditione posita essent. Neq aliter magnis atq praepingui-
bus Dux ille Thebanus Epaminundas infestum se prae-
bebat, Quippe qui & talem quempiam ammouit exercitu,
inquiens, vix tribus quatuorue clypeis tegi eius uentrem,
cuiq magnitudine suam ipsius mentulam ne uidere qui-
dem posset. Nimis similiter pingui homini, & corpulen-
to militi Censores quondam equos adimere solitos legimq,
minus idoneum scilicet ratos esse eum tanti corporis pon-
dere ad equitis munus obeundum. Caesar militem neq
à morum vrbanitate, neq à formae dignitate, neq ab ex-
ternorum bonorum copia, Sed à viribus corporis tantum
deligendum probat, maiores suos credo secutus. Vera .n.
illa Romuli proles agris, villisq exercitata ut firmissi-
mis praeualita corporib9. Sic ad militiam quum opus esset
semper fortissimos viros & milites strenuissimos ex ru-
stica plebe deligens praeposuit urbanae, utq omnem vil-
lam, ortum veteres appellabant, quod ibi qui arma cape-
re possent orirentur. Sic finitis quoq bellorum operib9
augendae reipub. causa urbes instituerunt. Quas vi-
ctoribus militibus pro eorum meritis assignarent, &
ab incolendo colonos appellauere. Hic etiam Ciuitates à
maioribus Ciuitatibus veluti populorum examinib9
conditae Coloniae nuncupantur. Sic Julius Caesar mi-
litem à colendo rure deductum intra stipendiaria me-
rita detinuit, veteranosq in Colonias dimisit. Ping

æquè Augustus exercitus qui sub Antonio aut Lepido militauerant pariter & suorum Legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in prouincijs quibusdam deletis hostium Ciuitatibus, nouas urbes constituit, quosdam à veteribus oppidis deduxit, & colonos nominauit. Illas quoque Vrbes quæ deletæ à Regibus aut dictatoribus fuerant, quasi ciuilium bellorum interuentus exhauserat, dato iterum Coloniæ nomine numero Ciuium ampliauit; Romana quoque Respub. quum necessaria admodum esset militia in vrbe ad vim vi hostium propellendam, vixque fieri posset, quo idem semper militiæ munus obirent rem ut omnibus conducibilem in vrbe retinuit. Munus autem huiusmodi pro cuiusque hominis conditione intercapedine ac vicissitudine quadam variauit. Quapropter & Agricola quum vicissitudo & reipub. necessitas adferat, relictis agris ad arma proficiscebatur, omissoque agricolationis artificio, quasi alius factus militabat rursusque ad artificium redibat, non ut miles uel belli Dux, sed ut artifex, nec erat illis pudore depositis armis angustia rei familiaris coactis agrestem vitam repetere, ea namque ætate Ciuitatis proceres in agris versabantur, et quum Consilium publicum fieri solitum erat, à villis accersabantur in Senatum, quod usque adeò verum esse constat, ut Attilium Seranum Imperium populi Romani suscepturum dati honores, serentem inuenerint, vnde & cognomentum. Postea aranti etiam illa quatuor sua

iugera in Vaticano, quæ prius prata quinctiam dicebant. L. Quintio Cincinnato viator attulit Dictaturam, ex qua abscessi consules & exercitus liberatus, depositis fascibus rursus ad eosdem boues rediit, bubsequusq; denuo factus est. C. item Fabritius & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, non minori industria agros coluit, quam strenuè ac fortiter armis hostes quæsiuit. Nec aliud de M. Furio Camillo, multisq; alijs romani generis memorabilibus Ducibus, ad hoc semper duplex studium, uel defendendi, uel colendi patrios quæsitosue fines incumbentibus conjectari licet, teste Lucano cum inquit:

Paupertas fugitur: totoq; accersitur orbe
Quo gens quæq; perit, nunc longos iungere fines
Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
Vomere, et antiquos Curionum passa Ligones,
Longa, sed ignotis extendere rura colonis.

Cum distinctio bonosq; Ciuitatis ipsius non alium deesset nec prima maiorum cognomina: non aliunde' enim Fabios quam ab agrorum fossione, Fodios quidam non incelebres primum dictos putant, mutatisq; geminis litteris, Fabios deinde cognominatos, vel a Fabarum exactissimo cultu. Fabiorum enim Lentulorum Cicerisq; cognominationem admittebant, ut quisq; aliquod optime genus sereret. Sic Juniorum familiam bubulcum nominarunt, qui bobus utebatur, nec solum semina ac boues, sed Scrofam etiam & Asinam viris non mediocribus Tremulio & Principi Corneliæ gentis, cæterisq; Cornelijs & Scipionibus cognomenta præbuisse, non est obscurum. Syl.

Unus denique a quo omnes Albanorum Reges Syluij sunt uo-
cati, non aliunde quam quod Syluis & rure fuerat edu-
catus, hoc sibi apud Latinam gentem nomen asciuit, & quo-
niam rustica tribus laudatissimae eorum qui rura haberent,
Urbanae uero in quas transferri ignominia esset, desidiae
probro, ea porro ratione ut ex agricolis milites delige-
rentur factum esse reor. Quoniam minime male co-
gitantes, duratis ad omnem malorum tollerantiam mem-
bris & aestum, et puluerem & frigora & niues pati,
vada fluminum traijcere, Calcibusque plantis montes
superare aptissimi sunt. Adde quod deliciarum omnium
ac voluptatum contemptores iure uidentur, non multi
facere oppetere in bello, cum tot laboribus tantisque ma-
lis affecti liberentur. Nescio enim quo pacto fit, ut
is mortem minus reformidet, qui laute minus uixe-
rit. Neque tamen inficiandum reor, fortissimos ac opti-
mos Graecorum Romanorumque milites cum laude & di-
gnitate ex urbibus ad militiam fuisse delectos, Ve-
rum quia hi tunc non ocio, non languore, non desidia,
non luxu, non umbris, non delicijs, caeterisque uolupta-
tibus infringebantur, pericula subire soliti ex infa-
miae pudore & gloriae cupiditate, quales Homerus ali-
quot ex Ciuibus etiam facit, ut Hectorem & Dio-
medem Ro. reipub. regnique illius amplissimi salus
ac fundamentum erant. Nostrae autem aetatis mi-
lites urbani & ferme splendido apparatu uncti & niti-
di, ac urbium illecebris deliniti, cum loci disciplina se-
uerior firmet ingenium, aptumque magnis conatibus

reddat, si manus conserere debeant, quum in levi armatura parum habeant fiduciæ, in gravi minimum alacritatis, crebro non tam Ducibus suis confertæ ad victoriam, quam hostes irritari ad prædam solent, Unde & Hannibal quum apud Regem Antiochum profugij causa diuertisset, facetissimè cavillatus est. Eaq cavillatio huiusmodi fuit: Ostendebat ei Antiochus exercitum ingentem, quem bellum populo Ro: facturus comparaverat, purpura insignibus auri & argenti fortunæ apparatibus florentem, Inducebat etiam falcatos currus & Elephantos cum turribus, equitatumq cum frenis, monilibus, phalerisq profulgentem, atq ubi Rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus, Hannibalem aspiceret. Putas ne inquit conferri posse, ac satis esse credis Romanis hæc omnia? Tum Poenus eludens ignaviam imbelliamq militum eius pretiose armatorum, planè satis esse credo Romanis hæc omnia, etiamsi avarissimi sunt, nihil prorsus, nec tam lepidè, nec tam acerbè dici poterat. Rex enim de numero exercitus sui, ac de existimanda æquiparatione quæsiverat. Respondit Hannibal de præda, tanq ad eam huiusmodi homines expositi soleant esse. Doctus enim erat Poenus, horridum militem ferro & armis fretum esse debere, non celatum purpura, auro atq argento, illumq insignium armorum apparatum prædam verius quam arma esse, Utq nitentia ante rem, sic deformia inter sanguinem & vulnera, virtutemq esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi & ditem hostem quamvis pauperis victoris præmium esse. Eos si Leniq mili.

tes Naso a militari re sua ne dum arcet, sed esse procul tanquam pestem & labem quandam iubet. Quis eos credet ad robustam militiam admittendos? nisi forte cum Dauo vel Thrasone potius ad imitationem expugnandae Thaidis lenonum mulierum, ac spadonum agmine, caeterorumque qui ministri sunt voluptatum, & sordidi quaestus ac vilissimarum artium Veneri militiam suam deuouerit, Marte contempto, non contra Hannibalis, sed Catonis quoque ac veteris militiae institutum. Quod Lucanus breui quodam praeconio his verbis expressit: Hirta membra cuique Romani more Quiritis inclusisse togam, Hoc profecto tantus auctor haudquaquam extulisset. Tales denique ex omni genere hominum deligi debent, qui non uti Samnites iubent hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utantur, sed qui ipsis quibus praeluserint pugnare possint ac ualeant.

De Delectu Equorum
Capitulum VIII.

Nunc quoniam de militum delectu abunde satis dictum est, equorum ad pugnam deligendorum rationem & signa ineamus, per quae militiae incumbentes, excellentis equi notas intelligant, ne fallantur emptores, & operam simul & impensam perdant. In delectu excellentis equi probatur natura, mores, color, forma et educationis locus. Natura probatur si hilaris, si lascivus & alacre, si intrepidus, si nouae rei haudquaquam

terretur aspectu. Ex moribus, qui ex placido & concitato mitissimus fit, quiq; ex summa quiete facile commoueatur, uel excitatus festinatione non difficili teneatur, hoc est, honoris appetens cum temperantia ac pudore promptus, cohortatione solum & ratione regatur. Alter econtra improbandus qui intortus & multiplex, inglorius & contumax, vix flagello stimulisq; obtemperans, nec habenis nec verberibus coherceri potest: Sed inter equitandum calcitrat, ac domitus frenis ne regi possit, uiolentia equitem aurigamq; suum mordet, & in praeceps quo per se timuisset descendere, perturbat & rapit, quo fit, ut si quando hostibus obuia sit eundum, necesse sit equites aut postremos in agmine consequi, aut eorum malignitate inutiles reddi. Colores inter multiplices eorum mixtas facies, hi duo tantum re uera potissimum spectandi: Candidus quadam nitenti luce perfusus, ex omni quoq; parte nigre intermixtus. Albus deinde nigris punctis interuenientibus, & spadix, glaucusq; hoc est, exuperantia & splendore ruboris, quales sunt fructus palmae arboris non admodum sole incocti, unde spadici phenicei nomen est. Forma deligetur, ut sit arguto & breui capite & sicco pelle propemodum ossibus adherente. Ceruice ardua & recta. Auribus breuibus & acutis, oculis magnis & prominentibus, nigrisq; siue felineis, id est, quasi quodam splendore perfusis. Naribus patulis duobus, utrinq; foraminibus, quibus auras capere uberius, facilius q; reciprocare animam

possint. Coma densa & in dextrum latus protendente. Pectore lato, ventre substricto, Paribus & exiguis testibus, rotundis clunibus, promissa cauda, mollibus, altis erectisq cruribus, pedibusq siccis, altis, concauis atq rotundis, uniuerso corpore composito articulatim distincto, grandi, sublimi, erecto, & in aspero loco, ut Xenophonti placet, educato. Ut autem Satyra inquit. Nempe uolucrem sic laudamus equum, facili cui plurima palma feruet et exultat rauco Victoria circo. Nobilis hic quocunq venit de gramine cuius clara fuga ante alios & primus in æquore puluis. Cap: IX

(Delectis militibus & equis ad pugnam idoneis, quis potissimum illis præficiendus sit Dux, quæ cuiusq voluntates & gentium studia in his declarantes. Judæis alienigenam Lex præfici uetat, ne auctoritas Imperio religionis suæ cultum inuertat, in alijs Duces & Imperatores externi patria & natione nobilissimi reperti sunt, Unde & ex oraculo Egyptijs dictum est, ut auxiliatore Hebræo contra Æthiopes uterentur. Carthaginenses infracti bellis & cladibus multis exinaniti, Xantippum Lacedemoniorum Regem cum auxilijs Ducem bello præfecerunt, cui fortiter & strenue pugnantes Romanos euertit. Tarentini Gilippo Duce & ipso Lacedemonio Athenienses vicere. Galli Breno Duce Britanno Italiam cepere. Roma insuper incensa, romanos tamen quos labore & industria, armis quoq ac bellicis institutis cæteris nationibus, Græcorum

pace dixerim, præfloruisse constat, multi opinione ducen-
di regendiq exercitus in cælum extulerunt. Unde uir p-
cipuus Cynneas Pyrrhi legatus, quum Roma regrederē-
tur, Regum patriam se vidisse testatus est. Quam sen-
tentiam Virgilio Poetico illi nimium conuenire. Excudent
alij spirantia mollius æra. Credo equidem viuos ducent
de marmore vultus. Orabunt causas melius Cæliq meatus
Describent radio et surgentia sydera dicent. Tu regere im-
perio populos Romane memento. Hæ tibi erunt artes pa-
cisq imponere mores: Parcere subiectis, & debellare supbos.
Cæterum in hac ipsa sententia pro se ne ipsi Romani fuisse
illi reperti sunt, quando externos, quorum virtutem ro-
manam creuisse rem constat, in supremos dignitatum
gradus admisere. Sunt qui astruunt solas diuitias
esse, quæ Ducum & Imperatorum gloriam concomitentur
& illustrent. Quibus deficientibus uolunt ac pdicant,
nihil arduum, nihil magnificum & excellens geri posse.
Sic Persas, sic Græcos, sic Romanos, non sine diuitiarum
copia orbis terrarum potitos esse. Alij putant ad laure-
as & triumphos habendos fælices duntaxat fortunatosq
Duces semper pfici debere. Aiunt enim quæ diuitiæ
uel copiæ gentium Romanos fere subactos aduersus Han-
nibalem erexisset, nisi Cornelium Scipionem fortuna-
tissimum Imperatorem, qui illum apud Carthaginem,
relicta Italia, solus fudit, habuissent. Quid profuisset
inquiunt alij Carthaginensibus thesauri exuberantissimi,
aut exercitus amplissimi ad oppugnandam, diruendamq
tot annos Italiam, nisi ipsum Hannibalem callidissimu,

audentiss.

audentissimumque belli Ducem gentibus suis praefecissent. Sic Epaminundam Thebani: Leonidam Lacedemonij: Themistoclem Athenienses, fortissimos Duces sortiti sunt. Alij et qui tecum rectius sentiunt Sigismunde, non diuitijs affluentibus, non fortunatis, non callidis et audentibus Ducibus tantum, Caeterum ingenio atque animi virtute praeditis decernenda imperia, summoque credenda magistratui esse putant. Parum enim ait Cicero sunt foris arma, nisi consilium sit domi, neque fortuna aut viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum, aut excursione, aut saltu, aut eminus hastis, aut comminus gladijs tantum res magnae geruntur, Sed consilio magis, sed ratione sententia, auctoritate atque scientia. Quae omnia siue Deorum seu naturae munere quum in te esse omnes intelligant, praedicent, admirentur. Quid mirum si te Ducem ad omnes bellorum euentus, et magnifica quaeque conficienda uniuersa hinc inde deliget Italia. Quid de te autem reformident singuli refellereque palam audeant, unum hoc est. Aiunt enim, quod tamen Epaminundae, quod Sertorij, quod Caesaris, quod Augusti, aliorumque plurium et maximorum Ducum proprium fuisse legimus, strenui militis officio fungi, fortitudinis opera manu propria edere, ac sine ulla te exceptione periculis nimis ingerere, quod quam gloriosum sit, quamque pretiosum ad maxima et plurima bellorum munera obeunda, quum consilio polleas, viribus praestes, et cunctis tam Ducibus quam militibus in utriuslibet officijs antecellas, tuo prudentissimo iudicio existimandum relinquo. Rarissimum qui-

XV118

dem decus, et quod inquit Crispus de Iugurtha, de te Imperatorum nostri aeui gloria omnium consensu dici potest. At sane inquit ille, quod difficillimum inprimis est, et in praelio strenuus erat, et bonus consilio. et quoniam alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque solet, gloriosum nomen tuum non tam fortuna et opinio quam virtus et consilium circumferat, periculisque obijciat. Caue itaque oro, ac Ducis ac militis officia distinguas obsecro. Tu enim longe melius nosti quae sint Ducis partes, et quae militum fortitudo atque professio debet. Quae seorsum à Duce exigenda praestanda non sunt nisi forte cum summa necessitas incumbit. Legimus fortissimum Ducem Marium prouocanti ipsum ad singularem certamen respondisse, se si mori uoluisset, multo citius suspendio potuisse; et sapientem non quaerere pugnam, sed potius cogitare victoriam. Ecce virum gloriae cupidissimum et Romanum, discernentem quid inter Ducis et militis officium interesset, et reputantem saepius Ducem sine exercitu saluum euasisse, quam exercitum sine Duce. Vides inclyte Dux Marium declinauisse singularem congressum, quem nullum fere militem legimus recusasse, ut eius exemplo discas, quae sunt militis spernere, et quae Imperatoriae maiestati conducant adimplere. Quod si te parum mouet ob sanguinis ignobilitatem Marius, Audi de gente Cornelia Scipionem, non quemlibet, sed illum, qui virtutibus suis Africani cognomen ade-

ptus. Hic enim quum à quodam, quod parum pugnax foret argueretur, ignauiae crimen lepida responsione sub. mouit. Inquit enim recolo matrem me Imperatorem pe. perisse, non militem. Metellum quoq quum multi clamarent, ut ipse singulari certamine cum Sertorio prouocante dimicaret, Dux cum Duce, et Romanus cum Romano, Detrectantem vero pugnam, ut ignauum as. pernabatur: Sed ipse Metellus haec dicentes merito contemnebat: Ducem etenim ut inquit Theophrastus non militis, sed Ducis obire mortem decet. Nec te moueat Dux praecellentissime Sigismunde, quod Ale. xandrum Magnum legamus et Imperatoris & militis impleuisse munus. Sed memento quod à Principe rei militaris peritissimo, atq probatissimo laudatus sit solum, quod parua manu aduersus maximos exercitus steterit, uiceritq, et in extremas mundi partes pre. uenerit pugnans ultra spem existimationemq men. tium humanarum. Nam quod manu promptus & pu. gnatissimus fuerit, quum & gregarij militis laus sit, gloriae illi principi non ascripsit, tantus iudex ac te. stis, quantus Hannibal cum Scipione conferens fuit. Neq Catilinam pessimae factionis tibi imitandum pro. ponas uelim, de quo Salustius scriptum reliquit: In. terea Catilina cum expeditis prima acie versari labo. rantibus succurrere, integros pro saucijs accersere, omnia prouidere. Et praeter haec Imperatoris officia, quod militis est subdit, multum ipse pugnare, saepe

hostem ferire, strenui militis & boni Imperatoris officia simul exequebatur. Alia quidem ratio est eius quod fi=
eri debet: alia eius quod ille faciebat. Pugnabat enim desperatione plenus, postq̃ ut ille ait, uidet montibus
atq; copijs hostium sese clausum, in urbe res aduersas neq; fugæ neq; præsidij esse sibi ullam spem, optimum
factu ratus in tali re fortunam belli tentare statuit. Promittebat enim cuncta sibi si vinceret, & desperabat
omnia sis vis hostium præualeret. Nam nec ego uelim te penitus non pugnare, sed tunc te manum conserere
probo, quum de summa rerum agetur, quum cuncta si=
cut optimum Ducem decet, prouideris, quum necessitas tulerit, quum cuipiam ingenti periculo, ut sæpe soles,
videris occurrendum. Audi Crateum Alexandrum suum admonentem: Quanta libet inquit ille vis om=
nium gentium conspiret in nos, impleat armis virisq; totum orbem, classibus mare consternat: insitatas
beluas inducat, tu non præstabis inuictos, et subdit: Sed quis Deorum hoc Macedoniæ columen accitus diu=
turnum fore polliceri potest, quum tam auidè corpus periculis afferat, oblitus tot ciuium animas trahere te
in casum; ac post plura, quocunq; insereris, ibimus, ob=
scura pericula & ignobiles pugnas nobis deposcimus. Temetipsum ad ea serua, quæ magnitudinem tuam ca=
piunt. Citò gloria absolescit in sordibus hostibus. Videsne, qua Regula Ducis pugna limitetur, et ubi conue=
niat, Imperatorem manus injicere. Et quid putas ne

si quotidie te periculis obijcies, non aliquando fortunam inuenire tuam. Tragicum est, iniqua raro maximis Virtutibus fortuna parcit. Nemo se tuto diu periculis offerre tam crebris potest, quem sæpe transit, casus aliquando inuenit. Noli itaque in paruis ac minimis experiri fortunam. Satis enim periculo tuo immo nostro, quantum ad gloriam attinet Sigismunde te pluribus ostendisti satis Picentibus, satis Hetruscis, satis Insubribus, satis Latinis ac barbaris Ducibus, satis amicis, satis denique hostibus, te mortis omnisque periculi contemptorem, manu ac corpore strenuum, et ad horrenda omnia, quisquis casus immineat expeditum. Faxit Deus, nunc exhibendum prudentiæ temperamentum et cautionis modus, ut quæ gessisti consilio et animi magnitudine, non impetu, non temere gessisse videare. Denique corporis habitudo et integritas, formæque dignitas, non mundicijs culta, sed virilis et pene militaris ut Liuius inquit, nonnihil etiam Ducibus solet conferre, quæ si desit, non usque quaque tamen expetenda est, vel quo minus militent, alijsue officiant omnino respuenda, modo animo præstent, et harum rerum quas modo diximus cognitione vtrentur.

Iure etiam diui Traiani sententia militabant, qui aliqua parte corporis debilitati uel minuti sunt. Idque in multis sane urbis Romæ, exterarumque gentium Ducibus est intelligere. Namque Fabium Maximum præclarum Ducem varicibus laborantem legimus. Et

Camillum, quum Prænestinos & Tyrenos prælio vicit. Senem pariter & ægrotum & Julium Cæsarem Dictatorem, semel atque iterum inter res gerendas comitiali morbo correptum. Q. quoque Ciceronem magni Ciceronis fratrem tenuissimæ valetudinis multa & gravia bella sub hoc Duce in Gallia prudenter ac strenue administrantem; apud Lacedemonios nec minus Lysandrum sæpe numero vi morbi ac magnitudine mentis viribus & corporis destitutum. Agesilaum quoque eorum quondam Regem claudum, proinde summæ an eum rei præficerent, diu multumque deliberasse, denique statuerunt satius esse ingressu Regem quam imperio regnum claudicare. Ut Syllam & Cottam non obscuros sane Duces, eo habitu fuisse natura prohibente, quod uno tantum testiculo nati memorentur. Sic Sertorium, Oratium, Coclitem, Philippum, Antigonum & Poenorum Ducem Hannibalem, qui omnes maxime bellatissimi fuere, altero non testiculo caruisse sed oculo, aliæ fideles tradunt historiæ. Quo autem ad formæ dignitatem spectat: Scipio Affricanus & Jul. Cæsar, etsi procero corpore fuerint: Brevi tamen Antigonus, Alexander Macedo, & Augustus, nec tamen eorum magnitudini brevitas, nec brevitati magnitudo obfuit, nec detraxit famæ. Et ad tumulum Archemori, dum ludos solennes Græcia celebraret, Tydeum Capaneo præstitisse poetico præconio, percelebre est, a quo humili admodum statura & exigua Thebanos omnes

certaminibus longe superatos fuisse traditur. Gerendæ igitur rei huius dignitas & summa meritò illis tradenda, quibus explorata sint omnia, quique consilij, auctoritatis, scientiæ, multarumque rerum gestarum titulis illustrati præsentes non modò prouocent ad victoriam, sed rerum commemoratione posteros imitatione succendant.

Agminis siue incedentis Exercitus ordo, secundum Græcam, Romanamque disciplinam. Capitulum Decimum.

Superest nunc agminis, hoc est, incedentis Exercitus ordo, circa quem summa Imperatorum ac Ducum versanda consideratio est, quum sit parium impariumque rerum sua tribuens cuique loca dispositio; qua spreta, neque miles, neque Imperator quicquam valet explicare. Cum pedes equitem, peditemque eques si sint promiscui sæpe se numero præpediant, ac ueluti ex theatro confusè abeuntes se inuicem affligent atque opprimant. E contrario uerò ubi sit ritè dispositum agmen, suoque quodque ordine locatum sine trepidatione Imperator victoriam ab omnibus optatam promittet. De hoc itaque ipso breuiter à nobis secundum græcam rationem primò disserendum est: ab Romana traditione deinde sumentibus. Cum igitur Ciuitas in tribus distributa sit: ex his Decuriones primum, de cuius Tribuni sententia ex ipso iuuentutis flore deligendi sunt, ex his qui ætate & prudentia, qui pulchrum aliquid & geren-

di, et audendi studio flagrent, hos anteire oportet. Post hæc totidem deligendi sunt ex his, qui ætate et prudentia maxime antecedant, qui postremi in ipsis Centurijs collocabuntur. Decurionum vero ordo ob has præcipue caussas probatur, quod qui priori loco collocati sunt omnes principes fiunt, quumque in dignitate sunt, magis quam quum priuati impositum sibi esse existimant, præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deinde quum quid piam agendum instet, efficatius est magistratuum imperium, quam priuatorum. Primorum etiam manus promptiori alacriorique se animo offert. Siquidem a fronte periculum ingruat, quum eam minime lateat, eum locum suæ virtuti creditum esse. Et postrema, si qua a tergo maior uis premat, quum eam haudquaquam etiam fugiat deserere ordinem turpissimum esse. Qui etiam postremum agmen ducit, hunc omni laude cumulatum virum esse conuenit. Si enim præstanti virtute erit, quum tempus instabit, Iubens in hostem inuadere, prioribus uires adijciet; Sin cursus pedem referre opus erit, prudenter abducens suos profecto magis seruabit incolumes. Et hic secundum græcorum rationem agminis ordo. Secundum romanam autem eius modi erat: Nanque auxiliares leues, et sagittarij præibant primo ad festinas hostium incursiones coercendas, utque suspecta insidijs loca scrutarentur. Post hos viarum scrutatores, qui aggerum maligna corrigerent, Syluasque prosternerent, ne perplexo itinere fatigaretur exercitus. Deinde sua superiorumque sibi rectorum impedimenta ferentes, et defensionis

ergó plurimi cum his equitum. Post quos Princeps ipse equitatus peditatusq; hos postea sequebantur, qui remo-nendis Urbibus machinarum ac reliquorum tormentorum genera deferebant. Chiliarchi deinde atq; præfecti, et post hos circa Aquilam cætera signa militaria, post hæc singulorum ordinum cum peditatu erant, agminis postrema multitudo mercenaria, quum armorum actores sequebantur, et armati equites peditesq; non pauci.

Cæterum pro tempore & causis occurrentibus Iul. Cæs. octo Legiones hac ratione & ordine inter eundum disponebat, quum hostem cominus sentiret, sex Legiones expeditas præponebat. Post has totius exercitus im-pedimenta, inde duas legiones, quæ minus firmæ ad dimicandum putabantur, ut agmen clauderent, præsidioq; impedimentis essent. Minoribus autem expeditionibus tres legiones expeditas præmittebat, deinde impedimenta, novissimé legionem unam, quæ agmen clauderet. Ita quadrato ferè agmi-ne incedere, ubi hostis ab omni parte suspectus esset. Et hæc de agminis dispositione secundum utramq; disciplinam dicta sint.

Acierum instruendarum varia ratio. Capitulum XI.

Cæterum si conflictura coëant utrinq; hostium co-piæ, Primum optimi & sapientissimi Ducis munus esse videtur, constituere atq; disponere, qui prudenter

fideliter, strenuè ac viriliter hostem inuadant. Quod si omnem Ciuium Equitatum, celeriter ad mille equitum numerum compleri necesse sit, Adducentos praeterea peregrini constituendi sunt equites, & inter Ciues collocandi. Hi enim adiuncti videntur missi & firmiorem uniuersum equitatum praestare, et magis aemulatione quadam ad laudis & gloriae cupiditatem incendere, ut certatim seinuicem virtute superare nitantur. Nec uero me praeterit, Lacedemonios rei militaris peritissimos bellicosissimosque tum primum equestri gloria maximè clarere coepisse, quum peregrinos equites asciuerint, et in alijs quoque bellorum euentibus, diuersisque nationibus constat peregrinas copias magnum sibi & Gelorum nomen peperisse: Usus enim ad promptitudinem plurimum confert. Videtur praeterea peditatus equitibus adiunctus ad rem gerendam efficacissimus esse, maximè si his hominibus constituatur, qui hostibus infensissimi sint. Sunt qui putent pro ratione acierum illud Nestoris apud Homerum esse, qui iubebat per tribus atque partes eorum conarum esse, qui iubebat per tribus atque partes eorum cohortes aciesque graecorum coordinari, ut & tribus tribubus, et pars parti auxiliaretur. Satius & salubrius alij censent amatorem iuxta amatum collocari debere. Nam ordo secundum tribus non multum rationis in periculis habet. Verum si cuneus ex amicis inter se amantibus existit, indissolubilis & inseparabilis ad perferendos inferendosque ictus efficitur, quum hi amatorum mirabili amore, ferrea & adamantina, ut ita dixerim, catena teneantur, & sacram ut

ita decurium cohortem efficiant, quemadmodum Seso-
osis in Arabiam, ut ante diximus. Quum eorum qui
eadem die geniti, qua ipse, simulque nutriti erant exer-
citus a patre missus. Atque in hoc quoque ad primos ictus
sustinendos sunt qui suos cohortentur, et eo ipso supe-
riores se putent, quo non inferiores in occursu primo
reperiuntur. Hac arte siue ratione usus Pompeius Phar-
salicis in campis: acies enim ab equo animaduertens,
ut hostes nouit cum silentio congrediendi tempus ex
ordine expectare, suumque exercitum sine strepitu non
esse, immo turbulentum et imperitia tumultuantem ex-
timuit, ne in ipso pugnae initio penitus dissoluerentur.
Unde quum utrique concurrendi signa danda essent,
Acierum primos monuit, ut in locis suis starent, et den-
sa confertaque manentes serie hostilem incursum accitus,
donec intra pili iactum essent solidissima exciperent.
Qua quidem in re, si Lucano credite, steterit licet or-
dine certo infelix acies: Caesar tamen errasse Pom-
peium asserit. Plagarum enim ictus impetu, cursuque
illatos subsistendo restingui inquit. Feriendo enim
et initio confligendo magnas vires impetu et cursibus
adijci, et animos perinde ac flatibus excitatos omni
ex parte succendi. Caesar itaque quum sinistrum Pom-
pei cornu conspexisset tot munitum equitibus, timens
armaturae splendorem, quinque siue sex ut alij ferunt,
obliquas post signa cohortes, quibus cum orbem ter-
rarum congressus est, e Legionibus eductas Legioni
decimae a tergo locauit, iussitque eos quietem agere.

hostibusq; ignotas esse. Sed cum irruerent equites admonuit, quod neq; ut solitum esset, iacerent pila, festinarentq; quemadmodum robustissimi ad prestringendos enses. Sed ferire eos altius iussit, oculosq; frontesq; hostium ad vulnera impetere. Non enim permansuros eos fulgentes, floridosq; insultatores inquit, neq; contra ferrum inspecturos in oculo illatum, illos iuuenes parum bellis ac vulneribus assuetos. Hoc itaq; impetu, hac acierum serie, ratione & ordine instruuntur utrinq; acies. Pompeius octuaginta & octo cohortes triplici ordine locauit. Fuerunt autem peditum XL. millia. Equites in sinistro cornu. cccccc. in dextro cccc. Praeterea Reges multi, Senatores equitesq; Ro. plurimi, absq; leuis armaturae magna copia. Caesar similiter octuaginta cohortes triplici ordine disposuit, cui fuerunt minus XL.M. ~~equitum~~ pedi[tum], equites mille. His explicitis obsecrantibusq; militibus, Caesar pugnae signum dedit. Erat forte in exercitu eius C. Crastinus, qui priori tempore honesto gradu sub Caesare militasset: tunc vero no[n] militiae sacramento quo solutus erat, sed iure quodam amicitiae euocatus aderat vir bellica fortitudine memorabilis. Caesaris namq; concione intellecta, et ut ab utrisq; signa dari audit: Alacri vultu e Caesaris phalange procurrens: Sequimini me inquit manipulares olim mei, & Imperatori nostro quam debetis operam exhibete: ultimum hoc praelium est, quo peracto, ille suam dignitatem, nos nostram recuperabimus libertatem. Dehinc versus in Caesarem, faciam inquit hodie Im-

precator, unde uel uiuo mihi, uel mortuo gratias agas.
Haec dicens in hostes incurrit, eumque delecti milites cir-
citer centum uiginti sua sponte prosecuti sunt. Erat
nempe ut aliqui tradidere, nec dissimile uero est, qui-
dam utrinque in ipso pugnae principio pius torpor, qui
strictos jam gladios contineret, quum germani suos fra-
tres ab aduersa acie, patres filius & parentes filij ui-
derentur, donec Crastinus hic praecipitanti rabie uocem
tolleret, pilumque torqueret, Itaque praelium captum est,
quod nisi huius furor hominis, acies miscuisset, poterat
fortasse ducibus ipsis patientibus circa romani Im-
perij humanique generis excidium mutua pietate com-
poni. Sed prope dolor inuentus est, qui Caesare ipso dis-
frenante properaret, imperiumque supremum irreparabi-
li clade protereret. Steterunt enim acies ante magno
ordine, utrinque & bello coepto quum aliquandiu aequis
uiribus hinc inde dimicarentur. Et Pompeius mul-
titudine fisus ad circumueniendum Caesarem equita-
tum effunderet, ab utroque cornu Caesar suis equitibus,
quos intentos in hanc rem fecerat, subito signum de-
dit, qui dicto citius in effusos facto impetu, uere illos
effuderunt, ac dare terga coegerunt. Et secuta est
equitatum ac densissima legionum adeo conglobata,
ut quasi una manus omnium uideretur. Accessit
& magni instar exercitus Caesar ipse ubique praesens
utrumque simul exhibens, & fortissimi militis, & summi
ducis officium, et feriens & exhortans. Duae ex
omnibus illius per omnia discurrentis uoces annotatae;

literisq; mandatae, Ferox altera, Sed ad vincendum utilis miles faciem feri. Altera autem pia et hanc licet ad iactationem Caesaris compositam, in hunc mo. dum Florus dicat. Miles parce iam Civibus. Pompe. io tamen inter hortantium tribuit Eutropius, illa enim ut Floro assentiar, Caesaris vincere satagentis haec eius de vincentis seu iam victoris miserentis vox fuit illa in medio praelij autore, ac iam victis & in fugam versis hostibus usus est. Ille etiam pie non consentaneus actus fuit, quod cuilibet suorum uni hostium quem optasset vitam dare permisit. Nec minus ille quod in tanto con. flictu nullus inventus est, nisi armatus in acie ceci. disse. Pompeius turbatis ac territis suorum ordi. nibus tantae ruinae molem nec sufferre valens, nec attol. lere tamq; insano attonitoq; similis abiecit pondus Impe. rij, seq; in castra recepit, nimis illi quod de alio est carmini conveniens: Juppiter ipse pater curcus extre. xuit altos Aiacis, stetit ille amens clypeumq; tumentem Tergore septeno post terga immania iecit. Hincq; oculos volvens maestus se avertit ab armis. Haec ubi in. gressus est castra tamdiu secum tacitus prestitit, quam diu confligendo, plurimi cum fugientibus simul in caedem corruissent. Ruptoq; silentio tandem vocem hanc unicam emisit: Ergo ad congressum, aliudq; nihil locutus, surgit, vesteq; sumpta p̄senti cladi ac commodata castra excessit, seq; fugae credidit, no tam vivere cupiens, quam metiens mori, ne secum reliquae Legiones incassum traherentur, quo submoto nemo amplius in acie stetit. Sicq; universus Pom.

peij fugit exercitus, cladesq; in castris permagna fa-
cta ministrorum eorumq; qui contubernia defenderent,
et quamq; facta cæsorum ratione, Milites tantum ad
sex millia cecidisse, clarissimus testis sit Asinius Pol-
lio, qui tunc cum Cæsare militauit: Compertum est
tamen per alios nobilissimos auctores de legionibus
& equitatu Pompeij XV. M. cecidisse. Nam extera-
rum gentium & auxiliorum, quæ ex magna orbis
parte confluxerant, innumerabilis strages fuit, &
eorum qui vagi & inermes nullo ordine ad satieta-
tem cædentium sunt oppressi. Eorum uero qui dedi-
tione in potestatem Cæsaris uenerant numerum vi-
ginti quatuor millia, & eo amplius fuisse, litteris tra-
ditum est. Signa militaria centum octuaginta, &
LXXX. Aquilæ. Inter cæsos fuit Crastinus ut dictum
est ardentissime dimicans: quem Cæsar eo prælio
mira virtute rem gessisse, & de se optime praedicauit,
atq; ita ut praedixerat, uel mortuo gratias egit. Pom-
peianorum enim multos quum strauisset, in confertissi-
mam aciem inuectus, unius gladio per ora illi ad op-
positum latus adacto perfossus occubuit, notatumq;
oris uulnere, oris impetum punitum ultione iustissi-
ma perijt. Domitius is qui ad Corfinium captus fu-
erat ac dimissus ex his, qui Cæsaris partes secuti, nō
nisi ducenti milites sunt desiderati. Centuriones
XXX. viri excellentes, mirum dictu, romanis ab utra-
q; parte pugnantibus, eam fuisse cladis imparitatem.
Sed puto Dijs placuisse, ut Pompeium sua illa vetus for-

tuna relinqueret. Pyrrhus in instituenda acie apud Asculum Homerici versus sententiam insecutus fertur, quo equitem minus bellicosi in medio collocantur. Elephantos & equitatum omnem in subsidijs esse iubens. Xantippus Lacedæmoniorum Rex in auxilium aliquando euocatus à Carthaginensibus, quos Romani sæpe numero protriuerant, Inspectis Pœnorum Copijs, atque in campum deductis, cum in precunctando quemadmodum Romani secum pugnando semper superiores euasissent, percepisset, ac errata subinde quibus eorum subuersæ forent, quasi disciplinam quandam aperiens edocuisset in instituenda acie. Sic equitum, sic peditum, sic Elephantorum ordinem disciplinamque digessit, ut qui modo ne conspectum quidem Romani exercitus sustinere possent, ultro iam postularent, ut ad hostes ducerentur. Cognito igitur militum ardore Carthaginensium fortunam prælij ratus Xantippus aduersus Romanos Carthaginensium acies sic instruxit: Prima enim fronte Elephantos constituit, Paulo post Vrbanam multitudinem dextro ac leuo cornu, deinde mercenarium militem, veteranorumque robur distribuens, expeditos quosque ac celeres utrinque inter equitum alas certare iussit. E contra, utque solidam Romanorum aciem perspexisset, qui aduersus Elephantos ex omni exercitu expeditos & delectos opposuerant, multiplicique subsidio firmauerant; equitatu in utroque cornu diuiso, ne ab elephantis perrumpi agmen posset: Xantippus quo Romanorum aciem labefactaret, circuire equitatum, ac extremos à tergo lacessere iussit. Hoc cum pluribus in locis faceret ac Legiones Romanæ ne

Cæsario

cessario extra equites conuersæ illis resisterent ac pro-
pellarent. Interim rarefacta acies ac disiuncta, ab Ele-
phantis perrumpitur, confligiturq; quo in conflictu xxx.
Romanorum millia cecidere. Regulus Dux eorum cum qu-
gentis interceptus, et duo millia in clypeum Vrbem fugata
sunt. Hannibal Imperator maximus directa acie ad
Cannas milites fortiores bellicosioresq in extremitatibus
disponens, ipse cum debilioribus medium, Ubi multi ex
fortibus & strenuis viris preerant, tenuit, sexcentos de-
inde equites Numidas transfugere iussit. Qui ad fidem
faciendam gladios & scuta Romanis tradiderunt, et in
ultimum agmen recepti, ubi primum concurri cœpit, stri-
ctis minoribus quos occultauerant, gladijs, scutis iacen-
tium assumptis Romanorum aciem cecidere. Ad hor
etiam miscendarum acierum discrimen, Scipio aduersus
Hannibalem in terra Affrica quum ordinaret exercitum
Astatos prima fronte locauit, principum deinde cohortem,
quam quidem triarijs deniq; clausit, nec densas suorum
acies instruxit, sed quodam interuallo distantes, quo
Elephanti recepti absq; ulla suorum permixtione ac
ordinis perturbatione transmitti quirent. Velitum etiã
plurimi præsto erant, iussi in ipso beluarum impetu, eorum
terga, dextrum leuumq; latus telis confodere. Equi-
tes deinde distinxit in cornua, & cum Italis equitibus
Lælium ab læuo, Masinissam vero Numidis instructum
dextro cornu opposuit. Quæ ordinatio magnam sibi
peperit victoriæ laudem. Hannibal vero econtra
cum decernendum sibi necessario esset, et ad illud

XVIII8

supremum gloriæ certamen, quo nullum umquam periculo-
sius, nullum magis terribile, uel memorandum quoque
quum uel omnium gentium Imperium, uel perpetuum
seruitutis iugum suis fore uideret. Ex Scipionis
hostis sui sententia, omniumque qui armorum uel
militarium rerum gnari erant, id laudis assecutus,
ut suorum cohortes mirabili astu, et diuina potius
quam humana ratione disponeret. Elephantos enim
octuaginta trementes in terga turres, militibusque re-
fertos habentes in prospectu Romanorum exercitus
præsepsit, ut inde suo terrore, impetu, atque vi hostium
ad suos, tanquam clypeus et murus æneus accessum pro-
hiberent auxiliaribus Gallis, Liguribus, Mauris atque
Balearibus ante Pœnorum suorumque Ciuium cohorte.
Deinde subsequentibus ne mercenariis diuersarum na-
tionum militibus, quos non fides, non patriæ pietas
ulla fortes ac strenuos redderet, fugiendi facultas
daretur, utque primo post Elephantos loco positi pugnæ
impetum admittentes extinguerent, tum suorum ac
Macedonum multitudinem, ut integri cum fessis ho-
stibus pugnando victores euaderent, Italicos uero
et Brucios tanquam infidos, quod mæsti coactique ma-
gna ex parte terra Italia excedere imperium Ducis
et Castra sequerentur, in postremam submouit aci-
em, ad suos postea quum ambo se Duces utrinque rece-
pissent, hortarenturque uaria et ignaniæ notas et præ-
mia militibus proponerent, Interim ad initium pu-

quae classica romanorum cecinere, tanto quidem omnium
clamore, ut Elephanti quos primo agmine anxia tanti
Ducis cura in praesidium locauerat, fortuna consilium
praeuertente, in suas acies redirent, impetuq; suo loco
adeó turbarent, ut equitibus in fugam versis prima
tantae ruinae tantaeq; stragis causam praebuissent. Equi
tibus enim imminuta Poenorum acies, pedes in hostes
concurrit, primoq; nixu loco mouere contigit, hos ut mo
tos Romani sensere partim sese ad suos recipientes, ac
terga dantes, Carthaginensium aciem adorti sunt.
Re autem bené ac feliciter gesta tot iam fugatis Equi
tibus, tot Elephantis fusis, primisq; ordinibus in secun
dos iam pulsis, inter pugnantum Laelius ac Massinis
sa, qui paulo anté pedem referentes aliquantisper pro
fugos insecuti fuerant, opportuné redeuntes, et quidem
equites hostilis exercitus quotquot superarant á ter
go incursant, isq; quasi inopinatus impetus, hostilem
impetum, aciemq; tanta compleuit formidine, ut ancipi
ti undiq; pugna circumuente funderentur caederenturq;
nullo pudore, nulla reuerentia tanti Ducis valente fu
gam sistere. Et quamquam sané ab utroq; ipsorum Ducum,
& ab alijs saepenumero maiores alibi strages editae sint,
grande tamen praelium inprimis, meritoq; seu Ducum
claritate, seu gentium potentia, seu militum virtute,
seu ancipiti casorum discrimine, seu denique victoriae
effectu inter illustria referendum. Cuius auctore etiã
Floro, non fuerit maior sub imperio romano dies, q̃
ille quo haec gesta sunt. Ex Carthaginensib;

et ſocijs XX.M. et eo amplius haec in pugna ceciderunt. toti-
dem fere capti, ſignaq militaria CXXXII, cum Elephan-
tis XI. intercepta. Romanis uero qui ſuperiores eua-
ſere, nec incruenta victoria fuit: Decem namq millia
periere. Dux autem ipſe Hannibal moestus, et equiti-
bus paucis admodum comitatus Hasdrumentum, id oppi-
di nomen est, fuga ſe contulit, ſingula tam ante prae-
lium quam in praelio, quae quemlibet magnanimum
principem decet, peritusqs inde abiret expertus. Car-
thaginem patriam deinde ſuam profectus uel reuocatus
coram primoribus & ſummatibus vrbis ſe non plij
modo, ſed belli uniuersi gloria inferiorem euaſiſſe,
& à Scipione victum & ſuperatum eſſe non iuit in-
ficias. Cornelius Scipio cognomento Affricanus
aduerſus Asdrubalem Paenorum ducem in Hispa-
nia bellum gerens, et per aliquot dies, non quo dimi-
caturus eſset ordine duxiſset exercitum, ac hostes
pari ordine ſrenato proficiſcerentur; eodem die quo
manus conſerere instituerat, instructionis mutauit
ordinem, et quibus ipſe praeualebat, infirmiſſimas
hostium partes una acie aggreſſus facile fudit.
Theogenes Atheniensis quum exercitum Megarum
duceret, petentibus acierum ordinem, respondit, ibi
ſe daturum, deinde clam equites praemiſit, eosq hostium
ſpecie impetum in ſocios retorquere iuſſit. Quo facto
tanqs ad hostium occurſum praeparerentur, premiſit
ita acies ordinari, ut quo quisq loco uoluiſſet con-
ſisteret, ut inertiſſimi quoq quisq retro ſe dediſſet,
Strenui autem in fronte proſiluiſſent, ut quemq inue-

nerat stantem, ita ad ordinem milites prouexit. Adde-
rem his et ego Arcturi Regis placita, cum apud nos ne-
scio quam verax. Sed noua utique & ob id ipsum suspecta
nihil est fama, & quamquam historijs miscere fabulas nihil
sit aliud quam mendatio veri fidem imminuere. Eius
tamen hac in re gesta, uel quæ grei potiruerunt conducti-
bilia plurimum non siluisse, equidem affirmasse malue-
rim. Hic enim in acie, ut aiunt, instituenda, pedita-
tum quidem omnem per se ponebat, equitatum quoque.
Cumque pedites pugnam iniissent, equites superueni-
entes aduersam aciem dissipabant. Præter hos autem
seorsum quosdam manipulos militares collocabat, qui
prælio feruescente superuenientes hostes impeterent. Ita
cum fessi integris à tergo urgerentur; suo commento
numquam non victor in omni prælio fuit. Alexander
peditatum in mediam aciem conijciebat. Equites à de-
xtero leuoque cornu disponens. Idem aduersus Arbela-
um quum hostium copias multitudinemque ureceretur,
virtute autem suorum fideret: Aciem in omnem par-
tem spectantem ordinauit, ut circumuentis undique
pugnandi facultas esset. Hic idem aliquando omnibus
ad pugnam structis, quum Prætores militum interro-
gassent, ad hæc aliud ne quicquam iuberet, nihil respondit,
nisi ut barbæ Macedonum abraderentur. Parmenio-
ne uero admirante: An ignoras inquit ansam in præ-
lio nullam esse quam barbæ, meliorem. M. Antonius
aduersus Parthos, qui infinita multitudine sagittarum
exercitum eius obruebant, subsidere suos, et testitudine

facere iuſsit, ſupra quam transmiſsis ſagittis ſine mili-
tum noxa exhaustus est hostis. Quod ſi hostilis acies
inſolubilis ſit, ut pleriſque mos est; ſcutorum testudi-
ne cuneos inſolubiles efficere inuenti ſunt. Aliquan-
do iuuenes militiae romanae, qui ſupra inſilirent, et ſcu-
ta manibus euellentes deſuper uulnerarent. Scipio Aemi-
lianus ad Numantiam non cohortibus tantum, ſed Centurijs
ſagittarios et funditores interpoſuit. Fuit et mirabilis
Romanorum aduerſus Latinos, Latinorumque aduerſus Ro-
manos in omnibus pene par in instruendarum acierum ra-
tio. Cum aequis ante omnia utrinque viribus eodem ani-
morum ardore, hisdem militaribus institutis, eodem
armorum genere conſequentes milites militibus, Centu-
riones Centurionibus, Tribunos tribunis compares col-
legiſsent. Cumque in unum manipuli plures coiiſsent,
plures hastati et ſcutati, et Principes ante pilarij, ve-
xillarij, triarij, rotarij et accensi, hisque omnibus quum
munitus eſset exercitus, hastati omnium primi praelium
inceptarunt. Qui ſi hostibus pugnando inferiores vi-
debantur, ipſi ſeſe ad ſuos recipientes, à principibus ex-
cipiebantur, tuncque principes qui dicti ſunt decerne-
bant, et ſubſequebantur hastati. Quod ſi à princi-
pibus quoque infeliciter dimicatum eſset, ad triarios
qui postremos claudebant, pedetentim referebantur,
qui quum in acie tertio ordine extremis ſubſidio
locarentur, conſurgentes hostes inceſsebant, hi quamquam
ſpei nihil ſuis post relinquerent: hostibus tamen for-

midinis plurimum afferebant, quum uelut fusos profliga-
tosq; hostes insecuti, et victoriae compotes inopinatam
ex templo aciem scutis et hastis horridam munitamq;
et militum numero auctam intuerentur, instructisq;
itaq; sicut ante dictum est, ordinibus, aduersus Lati-
nos Romani in aciem processere, et Manlius et Decius
eorum dextro ac leuo cornui praefuere. Adiectum est
aliquid romana disciplina per Q. Neuium Centurione
in exercitu Fuluij Flacci Procoss. contra Campanorum
multitudinem ad instruendam aciem praeter eam quae
est ex equitibus peditibusq; pugnam. Lecti namq; agi-
litate corporis iuuenes leuibus armis tecti galericulis
gladijsq; ac septenis hastis quaternorum circiter pedum
armati post terga equitum insidebant, et cum ad hostem
uentum erat; equis desilientes hostem ex improuiso
confodiebant. Velites ipsi huiusmodi pugnatores appel-
lant. Samnites praeter caeteros belli apparatus, ut acies sua
fulgeret, nouis armorum insignibus fecerunt. Duo namq;
illi exercitus erant, et scuta alterius auro, alterius ar-
gento caelata spongia pectori tegimentum, et sinistrum
crus ocrea tectum, galeaeq; cristatae, quae speciem ma-
gnitudinis corporum adderent. Tunicae auratis militibus
uersicolores, argentatis linteae. Quibus apparatibus for-
midinis plurimum et terroris aduersae parti reddidere.
Fidenates et Phalisci venientes, item et Tarquinienses
quia pares armis non erant, ad terrorem in acies hostibus
mouendum, cum plurimis suorum noua acie irrumpen-
te, et inaudita et ante id tempus insolita in habitu sa-
cro sacerdotis faces et angues fanatico uelut instructa

curſu præfrementibus. Romanorum pari modo aciem extre-
xere. Scythicæ gentis Amazones exercitum ad pugnam
ingreſſuræ, tegmenta corporum pro armis habuere ſer-
pentum magnorum coria, quorum et quidem præter fidem
ingentium copia in Lybia ſupereſt; Utebantur longis
enſibus, haſta et arcu, quo non ſolum ex adverſum pu-
gnantes vulnerabantur, ſed fugiendo feriebant inſequen-
tes. Adverſus Carolum quoq in Hiſpanis Arabes mi-
rabili arte in inſtruenda acie uſi perhibentur. Equitatui
namq in acie directo Arabes contra larvarum inſuetam
faciem obijcientes, ſimul et tympanorum ſtrepitus conci-
tantes, equis pavefactis equitatum omnem repulerunt, nec
fuit reſiſtendi facultas, donec equorum facie velata au-
ribusq obturatis milites rigidis perſonarum ſimulachris
expugnarent. Baleares tribus fundis quiq in prælijs
armantur, una caput cingunt, altera ventrem, iii in
manibus geſtabant, in prælio, multo maiores lapides quam
reliqui ita iactant robuſte, ut ab aliquo tormento lapis
videatur emiſſus, in urbium expugnatione lapidum iactu
eos qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia vulnerat,
in pugna vero ſcuta, galeas, omnemq armorum genus
confringunt, tantaq vis ac peritia his eſt, ut crebre-
rime grandinis modo in adverſam partem et propin-
quantem iam terræ claſſem effuſa, intrare portum ſi-
nant neminem, quodcumq enim volunt, lapide miſ-
ſibili facile contingunt. Nec eſt quod gentis huiq
quiſpiam certiſſimos miretur ictus, quum hæc ſola
gentis arma ſint, idq unum ab infantia ſtudium;
nam cibum puer a matre non accipit, niſi quem ipſa

monstrante fundam percussit. Trogoditæ Æthiopum gens tantæ velocitatis quum sint, ut feras cursu pedum asse-quantur, in aciem arma hæc ferunt; hi scutum ex corio crudo bovis rotundum, et ferratam clauam, arcus alij lanceasque, nec ut Græci, ob iram aut ambitionem, sed pabuli gratia bellantur invicem, in eorum concertationibus primum iactis lapidibus quoad aliqui vulnerentur, concertant cum arcu quemadmodum exercitati sunt, pugnantes mutuis vulneribus cadunt, eorumque certamina dirimunt quæ ætate præcedant foeminæ, quibus nullo periculo in medium prodeuntibus; nefas est enim has ullo pacto lædere, extemplo à certamine cessant. Macæ, qui circa Syrtes habitant, inter cæteros Lybios quum sint corporibus etiam agiles, patria vero ut plurimum plana, neque ense neque galeis, neque alijs armis inter pugnandum utuntur, tantum ferunt hastas lapidesque in vasis ex corio factis, delatos cum his certantes, tum in congressu, tum etiam abeundo, primò ferire hostem conantur, ad cursum et lapides rectè iaciendos longo usu edocti, erga externos nullum ius, nullam omnino fidem servant.   Germani acies suas rhedis circumdare soliti sunt, ne cui spes in fugam relinquatur, hisque impedimenta imponunt. Item equestrem aciem sic instruunt, equitum quot millia lectissima sunt, totidem quoque numero pedites velocissimi et fortissimi, quos ex omnibus copijs singuli in singulos salutis suæ caussa delegerunt: Cum his in prælijs versant, et ad eos se equites recipiunt, hi si quid sit durius con-

currunt, Si quis grauiori vulnere amisso equo decide-
rit, circumsistunt, si quo sit longius aut celerius recipi-
endum, procurrendi tanta est celeritas, horum exerci-
tatione, ut iubis equorum subleuati, eorum cursum ad-
æquent. Celtiberorum quidem scutis leuibus certant,
alij rotundis umbonibus magnitudine clypei, cruribus ocre-
as ex pilis factas euoluunt. Galeas ferunt æreas cri-
status, palmis gladios insuper ex ferro puro ad palmæ
mensuram. Quibus in conferta pugna ferrum suo more
ad conficienda arma præparantes. Nam ferreas lami-
nas in terra abscondentes, ibi tam diu esse sinunt, quo
ad debiliori parte ferrugine absumpta, validior supersit.
Ex eo tum enses fortissimos, tum cætera ad belli usum
arma necessaria componunt; hoc pacto fabricata adeo
cædunt omnia, ut neq; scutum neq; galea, neq; aliud
quicquid eis obsistat, duobus gladijs fulti; cum equestri
certamine superiores euaserint, ex equis desiliunt, pe-
destremq; adiuuant pugnam. Sueuorum gens quæ
longe maxima & bellicosissima Germanorum est, eque-
stribus prælijs sæpe & equis desiliunt, ac pedibus præliantur
equosq; eodem remanere vestigio assuefaciunt, ad quos
se celeriter, quum usus fert, se recipiunt. Galli equi-
tum aciem instructuri, inter equites raros sagittarios,
expeditosq; leuis armaturæ interponunt, qui suis auxi-
lio sint, atq; impetum equitum sustineant. Pedites
autem pugnaturi nudabantur, uel nudi super um-
bilicum vastis scutis & longis gladijs accincti in
pugna persistebant. At hic cantus inchoantium

prælium, & ululatus, et tripudia & quatientium scuta
in patrium quendam modum horrendos armorum crepitus
omnia de industria composita ad terrorem, verum hæc
quibus insolita atque insueta erant, adversus Græcos &
Phryges & Charos multi ad victoriam momenti erant.
Adversus autem Romanos, quibus Gallici tumultus
vanitates notæ erant, nullius vel quam parvi. Nam
tametsi semel atque iterum ad Cremeram, et ad Alliã
fuderint maiores nostros; in deterius tamen eorum
quotidie data res est, quum ex eo tempore per ducen-
tos jam annos pecorum in modum consternati, cæsi
fugatique sint, ac plures quoque de Gallis victoriæ qua
de toto orbe terrarum per Romanos habitæ ad literarum
custodiæ traditæ memorentur. Galatæ in pugna
iugis utuntur, quas Rhedarius & assessor ducunt in
bellis, obvium hostem iaculo ex curru primum ap-
petunt, tum relicto curru pedites ensibus certant.
Quidam adeo mortem contemnunt, ut pugnent nudi,
custodes corporis ex liberis hominibus pauperes eligunt
qui & pro aurigis in pugna serviant & ferant scutũ,
instructa acie prodire consueverunt, & ad singulare
certamen hostium fortissimos provocare, arma ut
hostem terreant quatientes, Capita hostium in acie
cadentium abscissa equorum alligant collo. Hostium
spolia sanguine perfusa famulis tradunt, in foribus
domorum cum cantu atque hymnis effigenda, quemad-
modum feras solent venati captas, hostium nobili-
orum capita aromatibus uncta in thecis condunt

summa diligentia, ostendentes ea hospitibus, nulloque pretio
ea uel parentibus uel alijs reddunt. Britannis uel
Belgis Galliæ populis sua cura hæc inuenta etiam sunt,
Essedis & Carris apud ipsos primum repertis, struunt
genus pugnæ, quod eiusmodi est: Equis enim huius-
modi curribus iunctis, & bellatoribus impositis, omnes
primo partes perequitant, inter media equitum agmi-
na tela iacientes, atque ipso terrore equorum, & strepitu
rotarum superstans hostis insolitusque prius tumultus, non-
nunquam Romanorum conterruit equos, aliorumque ordines
plerumque perturbauit. Cæterum hi quum se inter tur-
mas immiserint, essedisque dissiliunt, et pedites prœliantur.
Interea aurigæ paululum e prœlio excedentes ita se lo-
cant; ut si ab hostibus suis premantur, tutum receptum
ad eos habeant. Ita mobilitatem equitum, peditum sta-
bilitatem in prœlijs præstant, usu quotidiano & exercita-
tione instructi, ut et decliui & præcipiti loco equos
sistere, moderari, ac flectere, per temonem procur-
rere, & iugo insistere, et in currus quam ocyssime
se recipere consueuerint. Quod genus pugnæ ab ori-
entalibus sumptum puto, qui curribus falcatis utun-
tur in prœlijs, ex quibus est pugna haud dissimilis.
Multa in his spes Orientalibus fuit. Filij Joseph mul-
to tempore ab hæreditate prohibiti sunt, curruum fal-
catorum metu. Sisera noningentos in expeditione
contra Israëlitas produxerat. Darius eam speciem
obiecit Alexandro, quos ille laxis ordinibus, suos ius-
sit excipere, & non impune vagari. Hos in bellis

et Rex Mythridates & Rex Antiochus alijq. plurimiq.
nobilissimi Duces habuerunt, ex equo aciem sub armis
ad pugnam instruere Thessali prius docuere. Hos po-
stea omnes pene secutae nationes, equis ad certamina
usae sunt, ac indies magis magisq. utuntur. Verum Scy-
thae non equos pro bello, sed equas malunt; quoniam
urinam cursu non impedito reddant. Colofoni &
Castabolenses canibus in bella ductis primas acies
instruebant, tutissima & fidissima hominum auxi-
lia, non aeris alienaeq. stipis indaga, nec dominorum
fidem detrectantia. Dominos enim constat ca-
num auxilio a Grassatoribus saepe defensos, & pugnasse
eos adversus hostes pro Dominis Garamanthum Re-
gis exemplo, quem ducentorum canum acies obiici-
entes sese contra resistentes propter bella ab eo quo
detinebatur, exilio reduxere. Seianus prefi-
tus miles acerrimos canes, ut sibi uni mansuetos
& mites, hostibus vero in acie feros & immanes
habere posset, sanguine pascebat humano, Bactros
credo secutus, qui canibus humana carne nutritis
obijciunt senes, quod quum Alexandri Praefectus
Siasanor emendare voluisset, pene amisit provinciam.
Adversus Amylcarem Hispani non canes, sed boves
vehiculis adiunctos in prima fronte locaverunt, vehicu-
laq. taeda sulphuris ac sepi plena, ubi Eneatores pu-
gnae signum dedere, incenderunt, actis deinde & ex-
agitatis sic bobus consternatam ac dissipatam hostium
aciem reliquere. Neq. enim ludibrijs precipitiq. furo-

re, ſed alta conſilij meditatione, his inuentis maiores bel
la tractabant. Deſerta quoq requirentes, ut Elephantos
ac terrificas feras etiam ad pugnam cogerent. Equide
de captura Elephantorum non operosè tractandum, quoni
am in remotis orbis partibus reperiuntur. Quæ autem
ad bellorum uſum attinent, his instandum. Capti quàm
ocyſsimè mitificantur hordei ſucco truncos gratiſsimo
in cibatu habent. Palmas quoq celſiores fronte proſter
nunt, atq ita latentium fructum aſsumunt manduntq.
etſi pabulum in præſepio poſitum attingi à mure, quem
maximè animalium odere faſtidiunt, in potu quoq
hausta hirudine, quam ſanguiſugam uulgò appellant:
Cruciatum maximum ſentiunt, et quo ad docilitatem
attinet, minimi Æthiopis iuſſu diſcunt ſubſistere in
genua, ambulare per funem, militares turres arma
torum in dorſis ferre, magna ex parte Perſarum &
orientalium Regum bella conficientes. Ad acuendos
uero eos in prælium linteum uuæ uel mori ſanguine
tinctum eis oſtendunt. Et proſternant licet acies,
proterant armatos: Suis tamen & muris animantis
exigui ſtridore ac uiſu, tanta eſt rerum natura, ter
rentur, territi uulneratiq retrò ſemper cedunt, haud
minore quandoq ſuarum partium pernicie. Semi
ramis bellum Indis motura, inferior illis Elephan
torum apparatu, rem excogitauit, qua terreret Indos,
cogitantes nequaquam extra Indiam Elephantos eſſe.
Occiſis igitur CCC. boum millibus, carnes operarijs
diſtribuens, Coria inſui fecit Elephantorum inſtar,

quæ postmodum freno refreta, veri Elephanti speciem p.
se ferebant, intus hominem, Camelumq, Supra quo
sedens formam belluæ duceret. Inclusit haec in loco se-
moto occlusoq, acta, ne qua exterius emanare possent.
Vtq; inde improuisa reperculsi veras bestias existima-
rent, his biennio confectis, Tertio in Bactris coëgit.
fueruntq praeter aliam infinitam multitudinem currus ad
millia centum. Erant totidem numero homines su-
pra Camelos cum gladijs cubitorum quatuor, assuefecit
autem equos, ne eis simulacris terrerentur, quod & Per-
seus Macedonum Rex multis post annis in eo bello
imitatus, Verum neq; illi in bello neq; Semiramidi pro-
fuerunt. Audita enim Rex Indorum tum exercitus
magnitudine, tum ingenti apparatu belli. Conatus est
excedere Semiramidis vires. Accitis maioribus quam
quæ erant Semiramidis copijs. Elephantorumq; Sylue-
strium venatione facta, plurimos ad bellum instru-
xit, vt vereum terrorem quem intulerunt aspicientibus
injecerent. Pyrrhi bellis hi primum in Italia visi fu-
erunt. Quippe qui usq; ad id temporis inuisos. Romanis,
numero XX. in Italiam primus inuexit L. Metellus Pon-
tifex, victoria de poenis captos XLII, ut quidam CLX.
transtulit ratibus quas doliorum consertis ordinibus im-
posuerat Antiocho Regi, Antipatre auctore, duo fuere ce-
lebres in bellicis rebus cognominibus suis appellati atq;
distincti. Etenim nouere ea certe Cato, quum Impera-
torum nomina annalibus describeret, eum qui in acie

punica fortiſsime præliatus est, Surum tradidit appel-
latum, altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis
eis aliquando renuit experienti. Aiax aliquando Dux ag-
minis semper tunc pronunciatum est, eius fore principa-
tum, qui transiſset ausumque Patroclum ob id Phaleris ar-
genteis, quibus maxime gaudent, & reliquo omni pri-
matu donauit, ille qui notabatur inedia, vitam finiens,
mortem ignominiæ prætulit, mirus namque his pudor est, vi-
ctique vocem fugiunt victorum, terramque ac verbenas por-
rigunt pudore. Item Rex quum in prealti fluminis
transitum Elephantos compellere non poſset, nec nauium
copiam haberet: Iuſsit ferocisſimum Elephantum sub aure
vulnerari, et eum qui vulneraſset statim transnato flu-
mine præcurrere, Elephantus exasperatus ad sequendum
doloris sui auctorem tranauit amnem, reliquisque idem au-
dendi fecit exemplum. Antiochus quem Eupatorem di-
xerunt XXXII. in acie contra Iudæos produxit, in subsi-
dium cuiusque bestiæ quingentis equitibus deputatis, in sin-
gulis turribus fuere propugnatores XXXII. electi. Hanni-
bal aduersus Scipionem in Affrica quum exercitum diri-
geret: Elephantos octuaginta in prima fronte locauit,
ut auxiliares, Gallos & Lygures, Mauros & Biliares,
poenis à tergo stantibus à fuga arcerent, hostiumque aci-
em terrore peruerterent. Cæsare Dictatore tertio con-
sulatu suo, Viginti etiam Elephanti contra pedites quin-
gentos pugnauere. Itemque totidem turriti cum sexa-
genis propugnatoribus, eodem quo priore numero pedi-
tum & pari equitum ex aduerso dimicante, prima in-
ter Regem Pyrrhum & Leuinum Consulem apud Hera-

cleam

cleam Campaniæ Urbem, fluuiumq; lyrim pugna commissa, introducti inter concurrentia agmina Elephanti, forma truces, odore graues, mole terribiles, ut vicerit Romani nouo pugnandi genere circumuenti, & territi equis maxime pauitantibus diffugerunt. Sed postquam Minutius Centurio quartæ Legionis primus hastatus protentam in se haud impropriæ belluæ manum appellatam gladio desciuit, atq; in suos sæuire coegit, eius immoderato discursu perturbari ac permisceri ordines cœpere, finisq; pugnæ beneficio etiam noctis impositus est. Secunda inter Pyrrhum eundem & Romanos pugna fuit, Curtio Dentato Consule. Ubi Elephantis in subsidium missis. Romani iam assueti iam pugnare cum beluis, cum maleolos stuppa inuolutos ac pice oblitos, insuper aculeis tenaces præparauissent, eosq; flagrantes in terga beluarum turresq; vibrassent, non difficili furentes ardentesq; beluas in eorum excidium, quorum subsidio fuerant retorserunt. Tertia inter Pyrrhum & Romanos pugna fuit, P. Sulpitio & Decio mure Consulibus, ubi Elephanti, qui prima pugna vulnerati, atq; in fugam posse cogi deprehensi fuerant, subiectis inter posteriora & molliora ignibus exagitati, ardentes insuper machinas furore trepidi circumferentes exitio suis fuere. Velites aliquando à volitando dicti, uel à βελος, id est iaciendo. Quod genus militiæ paulo ante repertum fuerat fabrili scalpro inter aures Elephanti adacto retro agebant, et quum à suis regi non possent necabantur. Id genus occidendæ beluæ cum opus esset, Hasdrubal Hannibalis fra-

XIX8

tre primus inuenit, unumque uno ictu confertum acce-
pimus, telo in vitalia capitis per oculum recepto, ipsi
tela cæteraque hæserint corpori olei potu decutiunt.
Contra hos diuersa resistendi ratio fuit, Bini equi ca-
taphracti ad currum iungebantur, quibus insidentes
longissimas sarissas in Elephantos dirigebant. Muniti
enim ferro, nec à sagittarijs quos elephanti uehebant
lædebantur, et ipsorum impetum equorum incursatione
vitabant. Cataphractos alij mittebant milites, ita
tamen ut aculei ferrei undecunque in eorum armis pro-
minerent, ne uenientem in se militem sine vulnere ele-
phanti possent excipere. Alij velitum aciem his obie-
cere, dato eis præcepto, ut quamprimum Elephanti ab ho-
stibus acti spacio intermisso reciperentur, ad elephan-
torum impetum uel retro uel post, uel ad latus con-
tenderent: equitatum permulti quoque quo nihil tutius
erat, eminus fundis eos per quos regebantur elidebant.
Sicque in suos plerunque lapidibus adacta belua, et amis-
sis rectoribus sæuire cogebantur. Venientibus nonnulli
quasi terrore quaterentur continuas detrahebant cohor-
tes, manipulisque inter se distantibus spacium dabant,
cumque attigissent agminis medium, circumfusa mi-
litum multitudine obruebantur, illæsique una cum
rectoribus aliquando intercipiebantur. Camelos
Vitiliani in terra Africa, et aliquot clari etiam
Duces in aciem produxere, qui ante Legiones po-
siti, aut cum Legionarijs mixti, cum cominus pug-
naretur, hostium sæpe acies peruertere. Crœsus

numeroſo ac præpotenti hoſtium equitatu eos obiecit, quorum nouitate aſpectus odore atq; horrore, trepidantes equi, nec dum equitum; verum etiam peditum ſuorum acies peruer-terunt, vincendosq; hoſti præbuerunt. Cameli item cum Scipione Antiochum deuicere, et cum Archelao item ad Orchomenum & Cheroniam conſtreuiſſe Camelos memoriæ pro-ditum eſt, horum qui in pugna præstent nonnulli gibbum duplicem in dorſo habent. Duos quoq; in bello in certamen ſagittarios ferunt dorſo inuicem contrarie reſidentes. Al-terum à fronte aduerſus hoſtem, alterum contra proſe-quentem pugnantes. Tentarunt etiam Poeni ut Lucretius inquit, tauros in munere belli; experti q; Sues ſæuos ſunt mittere in hoſtes. Et ualidos partim præ ſe miſere leones. Cum doctoribus armatis ſæuisq; magiſtris, qui moderarier his poſſent vinclisq; tenere. Ne quicq; quoniam permixta cæde ruentes, Turbabant ac ui nullo diſcrimine turmas. Terrificas capitis quatientis undiq; criſtas. Nec pote-rant equites fremitu perterriti equorum, Pectora mul-cere, & frenis conuertere in hoſtes.:

LIBER SEPTIMUS

DE RELIGIOSIS, HOC EST, INfaustis, atris uel infamibus Mensium quorundam diebus. Ac tempore ad bellum idoneo.

Hactenus Sigismunde Pandulfe de instruenda acie secundum diversos Ducum astus, variasque nationes, de impugnatione huiusmodi atque expugnatione, si quando usus tulerit, ad praesentium ac posterorum instructionem dicta sint. Deinceps ut erat propositum, de religiosi temporis diebus ac Mensibus praesenti materiae subiacentibus, quos infames, atros, uel infaustos in XI Commentariorum grammaticorum Nigidius appellavit, pauca memorare exempla forsan non incongruum erit, seu recte, seu prepream id fiat. Mensis itaque Octobris pridie nonas Romanos primo quidem a Cymbricis sub Scipione exercitu privatos fuisse constat. Postea vero Imperatore Lucullo Armenios & Tygranes vicisse. Lucullus enim in Armenia cum X. millibus peditum, & mille equitum adversus Tigranem, qui centum quinquaginta millia hominum in expeditione haberet, hoc die profectus cum esset, quo Scipionis Copiae consumptae sunt a Cymbris, et quidem dixisset, Romanis illum diem nefastum esse atque formidabilem. Pugnemus igitur inquit hodie impigre, quo hunc quoque Romanis diem ex atro & tri-

sti hilarem iucundumq; reddamus, atq; cum pugnasset illosq fugasset: Romanos quinq; letho interceptos amisit: hostium uero supra centum millia occidit. Mensis Nouembris clades barbaris magnas euidenter intulit: Hoc namq; mense Alexandri Regis auctores ad Granicum uicit, & Carthaginenses septima & vigesima die apud Siciliam à Timoleonte victi sunt, sub quam diem Ilion captum videtur, sicuti Ephorus & Calisthenes, & Damaches, et Philarcq perhibent. Boetijs quidem contigit Mensis Januarij sta die binas preclaras & insignes victorias cepisse, ut pote quibus Gracia libertatem restituerent. Februarius Gracis haudquaquam aequus extitit: huig septimo die pugna cum Cranone ab Antipatro uicti funditus periere, & in Cheronia antea aduersus Philippum haud feliciter pugnauere, har eadem die Februarij eodemq; anno qui cum Archidamo transire in Italiam ab illius loci barbaris foede consumpti sunt. Vigesimam nonã Carthaginenses obseruant, utq; plurimas eis, & maximas calamitates intulerit. Mensis Martij sexta quidem die Marathone, tertia uero in plateis simul & apud Micalem per se à Gracis deuicti sunt. Quinta uero & vigesima die Arbelis Athenienses nauali pugna circa Nason victores fuere. Sub ipsam pterea eiusdem Mensis vigesimã diem Macedonum Athenienses presidium cepisse, quo die mystico lustrant Baccho. Apud Romanos praeliares etiam dies sunt, qui ab iustis non segregantur, siquidem iusti sunt continui XXX. dies quibus exercitui imperato

vexillum ruffi coloris in arce positum est. Praeliares autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostem lacessere, eligendi autem ad pugnam diem romanis tunc fuisse licentiam constat, si ipsi inferrent bellum. At cum exciperent, nullum obstitisse diem, quominus vel salutem suam, vel publicam defenderent dignitatem, vitabant & ad viros uocandos dies qui essent notati rebus aduersis. Dies aut qui sunt postridie Kl. Nonas, Idus, quamquam ad rem sane militarem nihil attinere notet Varro, Sed ad solas actiones respicere priuatas: ad omnia tamen maiores nostri cauendos putauerunt, quos etiam atros, velut infausta appellatione damnarunt, ob hanc causam dictos habitosque atros.
Verrius Flaccus scribit, Quod Vrbe a Gallis Senonibus recuperata, L. Attilius in Senatu verba fecit. Q. Sulpitium tribunum militum ad aliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie fecisse cum exercitu populi Romani occisum esse. Item apud Cremeram multisque alijs temporibus & locis post sacrificium die postero celebratum male cessisse conflictum. et post diem tertium eius diei vrbem praeter Capitolium captam fuisse, quamplurésque alij Senatores recordari se dixerunt. Quoties belli gerendi gratia res diuina postridie Kl. nonas, Idus, populi Ro. facta esset, eius belli proximo deinceps praelio rempub. male gestam esse, tumque ea re per Senatum in Pontifices reiecta, ut ipsi quid videretur statuerent. Pontifices decreuerunt, ut hi dies neque praeliares, neque puri, neque comitiales essent, nullumque his diebus sacrificium recte facturum iri.

Quod nec doctiſsimum Poëtam Ouidium preteriit primo fastorum dicentem: Vendicat Auſonias Iunonis cura Kalendas: Idibus alba Ioui grandior agna cadit. Nonarum tutela deo caret, omnibus iſtis. Nec fallare, caue, proximus ater erit. Omen ab euentu est, illis nam Roma diebus, Danda ſub aduerſo triſtia Marte tulit. Hæc tibi dicta ſemel totis hærentia fastis, Ne ſeriem rerum ſcindere cogar, erunt. Ante diem tertium nonas octobris, & ante diem ſextum Idus Nouembris nihil in Repub. maiores nostri geri uoluerunt. Itaque hos dies non cum hoste manus conſerebantur. Non aliud quodcunque in Repub. non exercitus ſcribebantur, non Comicia habebantur, non aliud agebatur, niſi quod ultima neceſsitas exegiſset administrabatur. Ante diem quoque quartum Kl. uel Nonas uel Idus tanquam inominabilem diem plerique uitant. Cuius obſeruationis an religio ulla ſit memoriæ proditum nihil inuenio: niſi quod Claudius annalium quinto cladem illam pugnæ Cannenſis uastiſsimam factam dicit, ante diem quartum, nonas ſextiles. Ante diem inſuper XV. Kl. Sextiles à Romanis haud procul fluuio qui Allia nuncupatur, ac XI. millibus paſsuum uia Sabbaria ab urbe distat, instantibus Gallis malè pugnatum est, fuſaque ex templo Romana acies ad ripam fluminis, quò ſinistrum cornu defugerat, à Celtis tanta strages facta, ut urbi ſubitò ſubſecuta ruina & patrum cædes atque capitolinæ arcis obſidio; eorum fuga uerò nocturna fuit eo tempore quò commiſsa est. Pugnatumque est circa æstatis finem, circaque plenilunium, quò di-

erum ingens & antea clades in Fabios ad Cremeram flu-
men inter Urbem & Veios acciderat: Sex & trecenti namque
patricii milites omnes ex eodem genere eademque familia
una die a Veientibus caesi sunt. Pompeius fugientem
etiam Mytridatem ad praelium compellere cupiens no-
ctis tempore expugnationem fieri statuit. Quem Pom-
peius insecutus, ut Luna tunc orta a tergo Romanis
erat: Mytridates exercitus longitudine umbrarum,
proximitatem hostium ratus, cuncta in irritum tela fudit,
illi inermes aggressi sine labore certaminis vicerunt,
& Castra ceperunt. Hannibal apud Cannas hac milita-
ri temporis ratione & astutia usus, non noctis tempo-
re, sed orto iam sole adversus Romanos dimicaturus,
ita suos ad pugnam struxit; ut contra Solem oriente
exercitum Romanum pugnare cogeret, contraque Eurum
Ventum, quem nostri Vulcanum uocant, Nam in more
ardentis fluminis mane more suo perflare solitus, tunc
flabat, rapidumque pulverem ex patentibus, torridisque cam-
pis elevabat, & super Carthaginensium phalanges ad
ora Romanorum impellebatur, sicque cum Euri uel Vul-
turni venti adiutorio ac fulgoris oculos hostium pre-
stringentis: Hannibal illam memorabilem & immortalem
Cannensis pugnae gloriam sibi adeptus: ubi ipse quum es-
set crudelissimus, Romanisque infestissimus: tanta tamen
inimicorum atrocissimorum caede saciatus, parci ius-
sisse perhibetur. Par postea ratio Romanos iuvit. Ma-
rius enim & Camillus Coss. contra gallos pugnaturi,

virtuti dolum addidrunt, primum nebulosum nacti diem, ut hosti inopinanti occurrerent, tum ventosum quoq; ut pulvis in oculos oraq; ferretur, tunc acie conversa in orientem, ut quod ex captivis mox cognitum est, ex splendore galearum ac repercussu ex adverso, visum eorum pulvis oppleret, & splendor hebetaret, totam terribilem Gallorum multitudinem minima clade Romanorum profligavere. Est etiam praeterea sua Sabbatismi ratio Judaeis, qua quum vis nefandum sit, quicq; serie rei facere, Divus Augustus, Vespasianus adortus eos superavit, eosdem alia atq; alia haud dissimili ratione subegit Antiochus. Is enim quum Ierosolymam obsideret, Judaeis ad maxima illa solennia petentibus dierum septem inducias, non eas modo dedit: sed etiam tauris auratis cornibus odoribusq; & pigmentis affatim praeparatis ad portas usq; pompam egit, atq; sacrificio illorum Sacerdotibus tradito, ipse in castra rediit: Judaei vero admirati, continuo sese post solennitatem dedere. Est & alijs gentibus alia quoq; temporis ratio. Nam Myltiades quum Persas Traduariae Legionis ocio teneri didicisset, improvisos invasit & obtinuit. Athenienses quum subinde à Lacedemonijs infestarentur diebus festis, quos sacros Minervae extra urbem celebrant: Armis veste celatis, peracto ritu suo, non statim reversi Athenas, sed potius inde raptim acto Lacedemonum versus agmine, eo tempore quo minime timebatur, agros hostium, qbus subinde praedae fuerant, ultro depopulati sunt Atheni.

enses, Simili modo ubi aduentare Darium compererunt, quamquam auxilium à Lacedemonijs poposcissent: tamen quum detinerei Persas quatriduanæ Religionis ocio comperitum haberent, spem religionis occasione sumentes, instructis tantum decem millibus Ciuium & Plateensibus auxiliaribus mille, aduersus sexcenta millia hostium campis Marathonijs præceperunt, Mylciade eius belli Duce, qui celeritate magis quam Virtute fretus alacri satis expeditione prius hosti comminus hæsit, quam posset expedito sagittarum ictu propulsari: tanta in eo bello diuersitas certandi fuit, ut ex alia parte viri ad occidendum parati, ex alia pecudes ad moriendum præparatæ putarentur. Ducenta enim millia Persarum apud campos Marhonios ea tempestate ceciderunt. Germanorum etiam animos quum sortilegarum vaticinia mulierum obtunderent, utputa qua fluuiorum cursus vortices strepitumque coniectantes futura prædicerent, assererentque, sine Ariouisti eorum Regis instituto, sine Lege non esse fas superari eos, si ante Lunam contenderent: Cæsar satius esse duxit citra tempus inuadere, quam idoneum illis tempus expectando concedere: facto itaque in eorum munitiones & tumulos impetu, non antea stimulare ac incessere destitit; quam ira deducti pugnam capesserent. His hac de re denique in fugam versis: Cæsar stadijs. CCCC. ad Rhenum usque persequens, terram omnem cadaueribus, spolijsque refersit. Ariouistus cum paucis perueniens Rhenum traiecit. Cæsorum numerum LXXX.^{m} fuisse perhibent.

DE LOCO metationis insitijsq; hostium deligendis: Quid Speculator, & quid explorator in quoq; differant. Cap. 1.

Hinc deinde locus castris idoneus deligatur necesse est. Ea enim res maxime rationis est bellicæ, ut hostis hostem si petierit e sublimi repelli non possit. Aut sane collectis viribus excipi. Siue igitur ex itinere quiescendum sit, siue castra castris obijcienda, in deligendo loco hanc rationem haberi oportet, ut locus arte uel natura munitus sit, & necessarijs sufficiens. Arte, uelutí fossa, vallo, uel aggere. Natura munity, ut sunt tumuli ascensu difficiles, colles ardui, locaq; edita & aspera, quæ Verucas Cato appellat. aut loca fluminibus uel paludibus cincta, necessarijs sufficiens, ut materies, aqua, frumentumq; de proximo peti possunt. Quod si & horum comparatio habenda sit, loca munita, quam opulenta, viros illustres quæsisse magis inuenio, quod & Mario uenit in successum. Is enim tertio consulatu suo bello Cymbrico quum collem occupasset, qui campo & fluuio imminebat, ubi hostes se diffuderat, quumq; aqua exercitui deesset ad potandum, querelisq; omnium coargueretur, aquam in prospectu esse, respondit: sed eam ferro vindicandam. Primis itaq; Calonibq in pugnam cum clamore ruentibus subsecutus exercitus, mox iusto certamine compositis agminibq bellum gestum est, & vicere Romani. Julius Cæsar loca eminentia in omnibus approbauit, quæ si negasset facultas, exigua

præſtrebat. Inuenitur etiam Gallicis expeditionibus ali-
quando iuxta fluuium Axonam castra posuiſse. Quæ res
& latus unum castrorum ripis fluminis muniebat, et post
eum quam erant tuta ab hostibus reddebat, & commeatus
ut à proximis ciuitatibus sine periculo aduehi possent ef-
ficiebat. Gn. Pompeius in Capadocia locum delegit cas-
tris ponendis editum, ab imo paulatim procliuum, unde ad-
iuuante procliui impetum militum facilem ipso decursu
Mytridatem superauit. Q. Metellus in Hispania ci-
teriore in castra hostium humili loco posita ex superiori
parte flumen immisit, & subita inundatione turbatos,
per dispositos insidiatores cecidit, tanto itaque locus utilior
iudicabitur, quanto fuerit editior: in subiectos enim ve-
hementius tela torquentur, maiorique impetu pars editior
obnitentes propulsat & impellit; quum hi qui humili sunt
loco castra metati, duplex subeant, cum loco primum,
deinde cum hoste certamen.

De oppositi Loci positione, multitudine, voluntate, studijs ac consilijs. Cap. 11.

Et quoniam præcellentis est Ducis munus, tum pa-
ce, tum maximè bello, hostium regionem exploratam
planeque cognitam habere, ne omnes ordines temerè va-
gari errareque contingat: Considerandum quoque oppositæ
ipsius regionis quæ sit naturalis positio: Rupibus ne
inuia, an fluminibus cincta, uel paludibus impedita, in-
habitantium præterea multitudines quantæ, quæ voluntates,
quæ studia, quæ consilia, perquirendum, firmis an in-

firmis. Natura uel arte munitis presidijs contineantur, quæ singula in Ducis considerationem deducta, Si minus per se prestare queant alios quorumcunq; locorum peritissimos adiungere oportet: Hæc autem tute ac commode poterit, si ex utrorumq; amicis Ciuitatibus atq; mercatoribus fituri sint qui explorent. Ciuitates enim omnes qui importent aliquid, quam liberaliter semper accipiunt. Sunt qui hæc per hostes, aut per suos uel etiam per seipsos Imperatores quidem scrutati sint. M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alio ingenio peruenire non poterat: Jussit trecentos milites simul impetum facere in statione hostium, raptumq; unum ex his, in castra perferre incolumem, tortusq; ille, omnium suorum arcana confessus est. Julius Cæsar missis equitibus his, quos in agris repressit, quod agendum in consultatione deliberabat, et scite & sapienter id quidem, Speculatores deinde exploratoresq; ex suis mittere, uniuersorum Ducum institutum est, et quamq; duo hæc usus sæpe confundat: discernit tamen ratio, & doctissimorum hominum auctoritas, ut speculator is sit, qui hostilia silentio perspiciat, quum explorator clamore peccata cognoscat: Explorare enim antiquos pro exclamare legimus usos. Sed postea prospicere, & certum cognoscere cœpit significare. Persæ quoq; nullo extrinsecus adminiculo usi sunt. Explorandi modus quidam est, quo & ipsi Duces usi sæpe perhibentur, Sicut Æmylius Cons. bello Hetrusco. Hic enim Dux apud oppidum Colonia multitudinem auium procul contemplatus citatiori uolatu ex silua consurrexisse, in-

tellexit illic aliquid insidiarum delitescere. Quod & turbatæ aues & plures simul euolarent; præmissis igitur exploratoribus decemmillia Coloniorum, comperit excipiendo, ibi Romanorum agmen in itinere, eaque alioqui expectabantur itinere latere, Legionibus suis circumfudit. Thianicus Orestis filius similiter quum audisset iugum ab hostibus munitum, præmisit sciscitaturos quid rei foret, referentibusque non esse verum quod opinaretur, ingressus iter ut ex eo loco uidit magnam vim auium simul euolasse, arbitratus est ibi hostium agmen residere, itaque circumducto exercitu elusit insidiatores. Per sese autem hostium res scrutati sunt Alexander, Sertorius, M. Volusius ædilis plebis, & Maximianus quoque cum Diocletiano postea imperauit, & mutato habitu quidem. Julium vero Cæsarem & habitus mutatione, & per alium & per sese etiam explorasse constat. Nam cum Britanniam expugnare illi mens esset, & Insulæ statum, moresque hominum percunctari, explorassetque per C. Volusenum, ut communis habet historia; sunt tamen non ignobiles auctores, qui Cæsarem per seipsum portum & nauigationem & accessum ad Insula explorasse confirment; et quamquam illi fortunam suam experti forte probauerint: omnino tamen audaciæ & temeritatis mihi maxima esse videtur, Consilium & subsidium totius exercitus periculis obijcere, quum hi oes aut vitæ suæ, aut alienæ necis cupidi sint, qui huiusmodi uel ipsi substituerint, ut uel alios perpeti coegerint, maxime quum id quod Scipio & Valerius Lauinus Coss. & Xerxes pro sua nobilitate memorabile posteris reli-

querunt exemplum, non sæpe sed pro raro contingat.
Ille enim captos tres Hannibalis exploratores circum-
duci per castra iussit: ostenditque his totum exercitum
nihil de hostibus percunctatus, mox etiam prandium
dari iussit, eisque refertis impune redire, ut quæ apud
Romanos vidissent, Hannibali renunciarent. Hic
vero quum non secus intra castra sua exploratorem
hostium deprehendisset, magnamque copiarum suarum
fiduciam haberet, circumduci eum iussit, tuendique
hostis caussa exercitum speculatoribus eorum quoties
voluissent patere. Postremo Xerxes similiter
Darij filius, quos in castris speculatores græcorum de-
prehendisset, nullo affecit supplicio, quin ubi iussisset eos
circumduci, ut audacter intuerentur exercitum, cuius gra-
tia venerant, libere quo voluerunt dimisit incolumes.
præterea non usquequaque etiam obuijs et transfugis qui-
busque credendam salutem suam plurimorum periculis edo-
cemur. Babylon ingens enim quanta alioqui fuit, quam
exercitus capere nulla vi potuisset, Zopyri arte capta
est, se namque plagis affici, auribusque ac naribus mutilari
consulto iussit, ac deformis veluti transfuga urbem in-
gressus, se cum omnium audientium intuentiumque consensu
ita Darij iussu cæsum se mutilatumque finxit, inde popu-
lum cohortatus, forti animo ut esset, ac mœnia tueretur.
patreturque se una cum suis recensiore ira, et iniuria la-
cessitum, bellum contra Darium inire. His namque et
alijs huiusmodi Babilonij decepti fraudibus, summam ge-
rendarum rerum omnium curam et potestatem libere
Zopyro tandem omnium suffragio tribuerunt. Augen-

dam vero ad fidem sæpe is profligauit hostes, ac postremo creditam multitudinem in hostium manus duxit. Sic Vrbs Babylonia, quæ vi non poterat, fraude capta est. Quum autem Darius postea punicum malum quoddam, & id quidem permagnum aperuisset, quærenti cuidam, quidnam tantum habere uellet, quanta granorum multitudo: Zophyros se uelle respondit. Erat autem Zophyrus non modo comes illi, uerum vir, tum probus, tum amicus, qui ubi sese ipse cæcidisset, naremque & aures obtruncasset, et ita creditus Babylonios fefellisset ac Dario tradidisset vrbem. Sæpe dicebat: Darius Zophyrum malle integrum, quam centum capere Babylonias. Iulianus quoque in Parthos expeditionem agens, quum in desertum primo captiuorum habuisset ductorum: postea quidem senior transfuga sub schemate proditores ei se compendiosum iter ostendere pollicitus, quum triduo ambulantes ad maiores solicitudines peruenissent, in insidias inciderunt, et mox quidem illum senem fustibus occiderunt, confitentes se hoc pro patriæ libertate fecisse, & libenter aspera quæque pati uelle. In quo bello Imperator concidit, & exercitus in conditionem adductus est. Valerianus item Augustus doctrina & eloquentia clarus ingentem exercitum in Persas agens, & incaute quidem suorum ac aliorum ductu à Sapore Persarum rege captus, ignominiosa apud Persas seruitute consenuit: donec damnationem sortitus ut ipse acclinis humi Regem ascensurum equum, non manu sed dorso semper attolleret. Ad postremum quum nulla præda hostibus pulchrior, nec præstantior, quam exploratorum uel speculatorum, si capi eos contingat, quod sæpe fit, quum persequantur, quodcunque se illis peruium ostenderit & obtulerit, non usque ita fides habenda illis, ut custodia negligatur, sed instructa semper omnia & parata esse oportet, æque ac si hostem instare uel imminere nunciatum sit.

Castrorum

Castrorum forma, officiorumque Castrensium ritus. Cap. III.

His pro loci qualitate hincinde rite peractis, Castrorum formam secundum maiorum disciplinam officiorumque Castrensium ordinem, ritus ac rationes ex reliquo prosequemur. Quatuor namque angulis eorum dimensio designabatur: Nam et fabrorum multitudo, et ferramentorum copia, quae usus extructionis poscit, sequitur exercitum, et interior quidem pars Castrorum tabernaculis distribuitur. Ambitus autem eorum extrinsecus muri faciem praeferebat. Ordinatis etiam turribus pari spacio dispositis, quarum intervalla telis atque balistis alijsque machinis saxa torquentibus, omnibusque instrumentis missilium complent, ut cuncta scilicet iaculorum genera in promptu sint. Ex omni deinde muri parte quatuor portas aedificant, tam iumentis aditu faciles, quam ipsis si quid urgeat introcurrentibus latas: intus autem Castra vici spacijs interpositis diriment, mediaque rectorum tabernacula collocant, et inter haec Imperatoris ac Ducis maximi medium templo simillimum, ut quasi repentina quaedam Civitas existat, forumque et opificum stationes et sedes militum primatibus ordinumque principibus, ubi si qua sit inter illos ambiguitas iudicet. Ipse vero ambitus et omnia quae in eo sunt multitudine simul et scientia, et fabricantium opinione, quum opus est, dicto citius communitur. Cui si res urgeat fossa extrinsecus cingitur depressa

cubitis quatuor, parique spacio lata. Castris etiam sic munitis aut muniendis armata custodia deesse non debet. Numerus Cohortis existimatione nunquam inferior, per singulas portas si periculum immineat Ducis arbitrio augetur, hique per vices quaternis horis dix noctique sibi succedent. Horarum autem discretionem Veteres aqua & umbra denunciarunt, & ad posteros in hunc modum noscenda transmiserunt. Duo namque illis vasa erant aerea, sive ut Ctesibius Alexandrinus primum instituit ex auro perforata, aut ex gemma terebrata; ea enim nec terentur percussu aquae, nec sordes recipiunt, ut obturentur, non ubique tamen eadem usu. Nam alibi alteri fundus erat in modum clepsydrae foratus, et quod erat integrum vacuum subiecerunt pleno aquae altero supposito, alibi superioris vasi uacui fundus erat simili modo perforatus: alterum quod subiecerunt integrum ac aquae plenum, altero supraaddito & agitatam aquam contingente. Sed aquae meatu ante hinc inde munito, quae ubi primum capit sursum uel deorsum emergere uel influere: mox munitione subducta permiserunt influere uel effluere, fluxique in noctis ipsius & sequentis ipsius diei finem, atque id usque ad principium noctis secundae, sic sibi mensuram temporis in aquae de illo fluxu suscepta quantitate posuerunt, hac in partes aequas XII subsida demensione divisa, decreuerunt in ipso cyclo constituere, & divisionibus annotare, ut certi essent horarum numeri, in quos eas ingredi, morari & egredi nunciarent. Tunc post Aegyptios rotro maiores, quos constat primos omnium Caelum

et temporum momenta ſcrutari & annos metiri, ſiue Horus
ille fuerit, quem Solem appellant, & unde horae dictae ſunt.
ſiue quod Horus apud eos Apollo ſit, qui primus certas horas in-
ueniſſe perhibetur. Scipio Naſica collega Lenati primus
apud noſtros aqua diuiſit eas aequa noctium ac dierum, idque
horologium in hunc modum ſubiecto dicauit. Anno urbis.
quingenteſimo quadrageſimo quinto.

somnum & excubiarum & vigiliarum tempora bucci-
næ significent, nec quicquam præter ordinem sine Ducis
gratur edicto, summo mane officijs pro religione ce-
lebratis, mox milites ad centuriones, ad chyliarchos
illi veniant, cum quibus ad summum omnium Ducem
uniuersorum ordinum principes, quibus ille signa
det, aliaque pro negocio præcepta preferenda subie-
ctis, quæ cum in acie fuerint recognoscant, ut si
res exigat in cursibus, itemque reuocationibus uniuer-
si obsecundent & pareant. Signum ab Imperatore
dandum, quod deferant subiectis, quod nemo non
sciat in ordine constitutus, nemo sciat externus.
Eiusmodi est, quum quid memoriter tenendum indi-
citur: uti in bello Marij Barderus, in Syllæ Apollo
Delphicus. In Cæsaris, Iuno genitrix. Græcorum Chri-
stianorum Kyrie eleyson, & alia atque alia, prout cuique
visum est. Id enim quo se hostibus discernant maxi-
mi usus in bellis est, siue in luce pugnetur, siue in
tenebris. Nam si hostis in armis domesticis latere
velit, signum interrogatus, solinum uel hostem illico
se prodit. Id alij Symbolum uocant, probati aucto-
res Liuius & Marco thessaram.

Legationes cum hostibus si agendæ sint: quales esse debeant. Cap: IIII.

Legationes cum hostibus si agendæ sint: illud
animaduertendum, ut hi mittantur, qui astu uel
multarum rerum cognitione hostium latebras atque con-
silia metiri queant. Scipio enim Africanus occasio-
ne mittendæ ad Syphacem Legationis capta cum Læ-
lio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos

ire iussit, quibus cura esset regios viros inspicere, qui ut libraeq; Castrorum positionem scrutarentur: equum de industria dimissum tanq̃ fugientem prosecuti, maximam partem circuierunt munitorum, quæ quum nunciassent, impendio confectum est bellum. Itidem Carthaginenses misere, qui per speciem Legatorum Romæ morarentur, exciperentq; consilia Romanorum. Cato autem Censorinus postq̃ tres in Bythiniam Legati Romæ delecti, quorum articulari morbo & podagra unus, capite alter vulneribus confosso, tertius vecordia laborare videbatur. Ridens populus Ro. inquit: Legationem mittit, quæ nec pedes, nec caput, nec cor habet. Apud enim populum autem Legati si quando incogniti venire nunciabantur, primo quid vellent ab exploratoribus requirebant, postea ad eos egrediebantur magistratus minores, & tunc demum Senatus extra urbem postulata nosce bat, et ita si iussum fuisset, admittebantur.

Qua cautione cum hostibus consultationes sint habendæ. Cap. V.

Si autem consultationes hostium admittendæ sunt, qua cautione id fieri debeat: Cæsaris & Ariouisti Germanorum Regis monemur exemplo: Hi enim quum occurrissent dies Colloquij utriusq; consensu indicta placuit equitatu tantum armato conuenire. Cæsar quum salutem suam non omnibus committere vellet, Gallis auxiliaribus equis subtractis, milites eis legionaricos decimæ Legionis, cui maxime propter virtutem confidebat, imposuit hos ducentis passibus ab Ariouisti præsidijs in tumulo collocans, ut ex equis colloquerentur: pari quoq; interuallo aberant

equites Arioiusti. Ubi vero inter loquendum Cæsari nunciatur, Germanos adequitare, lapidesq & tela in suos conijcere; loquendi finem fecit, seq ad suos recepit. Nam etsi sine ullo periculo decimæ Legionis constantia hostes superari videret à suis: tamen prælium committendum non putavit, ut posset dici pulsis hostibus, eos à se per fidem in Colloquio circumventos. Castris item & loco & manu munitis si Dux consultatione similiter cum hostibus agendum, Sapientis Ducis esse statuo, ne se incaute illis ingerat ad loquendum. Agrippa enim Rex cum Gamalensibus de traditione loqueretur Vespasiano iubente, ad dextrum cubitum lapide ictus ægre de medio sublatus est. Titus quoq ad Jerusalem quum putaret Iudæos hominis gentilis oratione flecti, Josephum misit oratorum, qui graviter in Capite ab eis sauciatus, nisi mature ab ipso Cæsare in Castra subreptus fuisset, oppreßisset.

Armorum hostilium ratio habenda. Captm VI.

Adhæc armorum habenda ratio; eorum enim habitus plerisq gentibus alio atq alio tempore noxius est, Uti Numidis hastilia telorum, quæ manu sine ramentis intorqueri solent; pluvijs ingruentibus lubrica ac per hoc inutilia fiunt. Scuta etiam quæ Elephantorum corio extento atq durato habilia & tuta gestabant, quorum ea natura est, ut acceptum imbrem tanquam spongia ebibant, ac per hoc intractabilia repentino pondere fiant, quia circumferri non poterant, defendere nequiverunt. Orientales qui maximé sagittis bella conficiunt, oderunt ventos & imbres, qui inter illos pacem esse cogunt. Proinde P. Scipio in Lydia

quum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere: verum eorum arcus quoq manantibus nervis inhabiles factos, cohortatus est suos, ut sequenti quamquam religioso die committerent praelium. Quam sententiam secuta extemplo victoria est.

Multitudo partium spectanda: quiq maximi exercitus praeter hominum opinionem ab inimicis minimis numero, fusi profligatiq sint.

Cap: VII.

Rursus in multitudine partium disciplinae studium vel ratio, utrinq animadvertenda, ne pugnantibus & disciplinae tenacioris militibus rudem & indoctam multitudinem misceas, putans in universo exercitu Xerxis exemplo belli robur consistere. Hic enim praeclarus Asiae Rex, cum armatorum septingenta millia Persarum, trecentaq de auxiliaribus praeter classem maximam vixq credibilem habuisse narretur, meritoq inopinato exercitui vix ad potum flumina, vix terra ad ingressum, vix maria ad cursum, caelum ipsum vix pateret sagittis putaretur. Huic tam incredibili temporibus nostris agmini, cuius numerum nunc difficilius est astrui, quam tunc fuit vinci: Leonidas Rex Spartanorum cum quatuor millibus hominum in angustijs Thermophilarum obstitit, triduo continuo manu consertus. Quatriduo deinde cum ingi bello videret hostem undiq circumfundi. Dimissis socijs auxiliaribus, ut ad meliora se tempora reservarent hortatus: Spartanos suos admonet de gloria plurimum, de vita nihil sperandum, neq expectandum vel hostem, vel diem sed occasione noctis perrumpenda ca-

stra, commiscenda arma, conturbanda agmina fore: nimirum quod victores honestius quam in castris hostium esse perituros. Persuasi igitur plus se patriae debere quam vitae, ac mori malle cum gloria, quam superesse sine: Mirum dictu, sexcenti viri castra sexcentorum millium irrupere. Postremo inter stragem & cadaverum acervos, inedia, vigilijs, & labore longae caedis fessi, cum Duce suo multo cruore graves invicta aeterna viventes gloria cecidere. Xerxes vero eo tumultu terrestri ac perturbatione exercitus, & à Themistocle navibus, quibus omne mare compleverat spoliatus, incognitus & saucius fugit; nec aliter sane ut Satyrus inquit, quam una nave cruentis fluctibus ac tarda per densa cadavera prora. Xerxes item à trecentis Lacedemoniorum ad thermopylas vexatus, cum vix eos confecisset, hoc se deceptum aiebat, quod multos quidem homines habebat, viros autem disciplinae tenaces nullos vel quam paucos à XIII. M. Graecorum, qui numerus in auxilijs Cyri adversus Artaxerxem fuit, centum millia barbarorum superata sunt. Cyrus bello adversus Persas XIII. M. armatorum immensas difficultates superavit. Alexander Macedo XL. millia hominum iam inde à Philippo Patre tantae disciplinae assuefecit, ut terrarum orbem aggressus innumeras hostium copias superaret. Primo namque caeteris omissis Alexandri cum Dario Rege congressu sexcenta millia Persarum in acie fuere, quae non minus arte Alexandri superata quam virtute Macedonum, terga vertere. In exercitu Alexandri CXX. equites & IX. tantum pedites defuere. Secundo praelio à Dario cum CCC. M. peditum & centum millibus equitum in Alex.

ardeum pugna committitur. Quod Darius fugeret & Persarum caedes secuta. ibi enim tunc peditum octingenta millia, equitum M. caesa sunt, capta autem XLM. fuere. Ex Macedonibus vero ceciderunt pedites CXXX, equites CL. inter captivos Castrorum mater & uxor eademque soror & filiae duae Darij fuere, quarum redemptionem Darius, tum etiam oblata regni dimitia parte non impetrasset. Tertio cunctis Persarum viribus Sociorumque auxilijs contractis bellum instaurat, spe pacis amissa & CCCC.M. peditum, et X M. equitum Alexandro ab Aegypto revertenti apud Tarsum bello opponit. Sed Darius post anceps diu praelium cum vinci suos videret, mori in bello paratus, persuasu suorum fugere compulsus est, quo praelio Asiae vires & regna ceciderunt, totusque oriens in potestatem Macedonij cessit Imperij, atque ita attrita est in hoc bello Persarum omnis fiducia, ut post hoc rebellare ausus sit nullus, aequoque animo Persae post imperium tot annorum, iugum servitutis acceperunt, in tanta malorum multitudine, difficilima, dictu fides, tribus praelijs totidemque annis quinquies decies centena millia peditum, equitumque consumpta, et hoc quidem ex eo regno, illisque. Unde iam ante annos non multo plures, decies novies centena millia profligata referuntur. Epaminundas Thebanorum Dux quatuor millibus hominum, ex quibus quadringenti equites erant, Lacedemoniorum exercitum viginti quatuor millium peditum, equitum mille sexcentorum vicit. Myltiades Athen[i]ensium Dux in paucis suorum omnibus Persarum Copijs occurrens, prius hosti cominus haesit, quam posset sagittarum ictibus propulsari; itaque in XI. millia

ſuorum, ducenta millia Perſarum occidit. Lucullus in Armenia cum decem millibus peditum & mille equitum aduerſum Tygranem, qui centum quinquaginta millia hominum in expeditione habuit, nemine illorum ſuorum impetum ſuſtinente, dum illos fugat, Romanos quinque laetho interceptos amiſit; hoſtium uero ſupra centum millia occidit. Idem Lucullus transgreſſus Euphratem & Tygrim, cum Mytridate & Tygranne congreſſus minima ſuorum manu, magnum numerum hoſtium occidit, triginta millia hoſtium in eo bello caeſa referuntur. Tygrannes vix cum cl. equitibus aufugit, diademate ne agnoſceretur abiecto. Fabio maximo, Decio Mureno Conſ. quatuor fortiſſimi florentiſſimique Italiae populi: Hetruſci, Umbri, Samnites & Galli, in unum agmen foedusque conſpirantes, Romanos delere conati ſunt, cumque Samnitibus & Gallis bellum inirent, & in eo bello Gallorum impetu Romani premerentur: Decius Conſ. occiſus eſt. Fabius cum magna Decianae partis ſtrage, vicit eo praelio. XLM. Samnitum ſiue Gallorum caeſa. Romanorum uero ſeptem millia, ex Decij tantummodo parte, qui occiſus eſt, referuntur. Fuiſſe autem usque Hetruſcis & Umbris, quos aſtu Romani bello uocauerunt, Gallorum & Samnitum peditum cXLM. & cccXXX. Equitum vero XLVII M. Liuius refert, & Carpentarios mille in armis contra aciem ſtetiſſe Romanam, a romanis aduerſus Mytridatis exercitum in minore Armenia quadraginta millia hominum caeſa uel capta ſunt. Romani vulnerati mille, vix autem XL. interfecti. A Romanis item penes Metaurum flumen victus eſt Hasdrubal, caputque eius ante Hannibalis

castra proiectum. Regi exercitu suo sex & quinquaginta millia occisa. Capta autem x M. & quadringenta, cum ab exercitu Romanorum sociorumque octo fermè millia cecidissent. Cum Theutones & Cymbri Italiæ plana peruasissent, Marius & Catullus aduersus eos missi, ita pugnarunt, ut tanta atque terribilis multitudo, mi- nima Romanorum clade, sua autem ultima interni- cione cæderetur. CLM. eorum tunc in bello cæsa. XLM. capta dicuntur. L. Æmilio, Catullo, C. Accilio Regulo Conss. formidine magna consternatus Senatus defe- ctione Cisalpinæ Galliæ, cum etiam ex ulteriore Gallia ingens aduentare exercitus nunciaretur, maximè Gæsa- torum, quod nomen non gentis, sed mercenariorum Gal- lorum est, ita permoti consules totius Italiæ ad præ- sidium Imperij contraxere vires, quo facto utriusque Consulis exercitu octingenta millia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus, qui ei bello inter- fuit, memoriæ demandauit, quæ nec saltem tanta, quanta eos terrere debuit cæsa sui parte fugierunt. Nam tria millia eorum tunc interempta historici tra- didrunt, quod ideo ignominiosius turpiusque est, tam paucis amissis, tanta agmina diffugisse. Sylla post partam Atheniensium vrbem, cum Archelao conflixit, ex M. cæsa, vix x M. superfuisse referuntur. Hac comperta clade Mythridates lectissima, LxxM. mili- tum in subsidium Archelao misit è Asia. Secundo prælio LxM. ex his interfecta sunt, tertio bello oēs copiæ quas Archelaus habebat extinctæ sunt. Nam xxM. militum eius in paludem pulsa, cum Syllæ fidem implorarent, insaciabili victoris ira interfe-

cta ſunt, totidemq; alia in flumen coacta ac necata, reliqui militum trucidati ſunt. Parſodes Perſa, dux belli exercitum maximum ad CC M. hominum millia coegit, Caſtriſq; in finibus Caduſiorum poſitis Arſaeum Medorum Ducem ſe aduerſus eum octingentis millibus hominum profectum pugna inita ſuperauit, ad quingenta millia interfectis, reliquos extra Caduſiorum fines abigens. Hac victoria inſigni à Caduſijs rex creatus in Mediam tranſijt, omniq; prouincia vaſtata, magnam gloriam aſſecutus est. Crotonienses Italiae quondam potentiſſimi populi, bello ſunt à Locrenſibus fuſi, quamq; militum illis centum viginti millia, his non milia XV. modo eſsent. Heraclianus cui immenſam & ſatis incredibilem claſsem nauium fuiſſe predibent, quippe qui tunc tria millia ſeptingentas haberet, quem numerum apud Alexandrum Magnum uel quemq; alium Regem preter Xerxem, fuiſſe hiſtoriae ferunt, ſimul ut cum agmine militum ad urbem pergens littore egreſsus est, occurſu comitis marini territus, & in fugam verſus, accepta naui ſolus Carthaginem redijt, atq; ibi continuò à militari cohorte interemptus est.

Obseſſorum exploranda Studia.

Capitulum VIII.

In obſeſsis item ſtudia multitudinis exploranda, Si enim diſsensio inter partes intercedat, aditus aperitur viro forti, dum trepidant, ait ille, nullo firmatae robore partes, Tolle moras ſemper nocuit differre paratis. Titus proinde dum Taricheas bello fugaſſet, in Ciuitatem regreſsus, aduenas cum indi-

genis diſsidentes audiens, mox armato milite Ciuitate ingreſsus obtinuit. Itidem ſi ad deditionem offeratur aſsensus, cauendum ne ſententia plurimorum in dolo obtineat: P. Lycinij Proconſulis exemplo: Nam quum pagos ſub ſpecie deditionis oblatos accepiſset, qui in postrema receptiq; acie collocati ſunt Romanorum terga ceciderunt. Proinde Caesar nunquam dedititijs credidit, niſi armis, obſidibusq; traditis, & ipsis ex nobilioribus lectis veluti filijs ac fratribus Principum numero pro amplitudine loci plerunque ad quingentos, quo & fiduciam hostibus adimeret, & ſibi munimenta conquireret.

Quid, ſi oppugnari Castra contingat. Capitulum IX.

Si oppugnari Castra, ut varia ſorte plerumq; contingit, qua id ratione fiat, horum monemur exemplis: Scipio Affricanus aggreſsus hyberna Poenorum castra atq; munitiones, nocte concubia fecit incendi, Poeni trepidi quum caſu ignem accidiſse uel afſuiſse putarent, inermes ad extinguendum aduolarunt, qui facile ab armatis oppreſsi ſunt. In utrisq; castris XL.M. hominum igni ferroq; conſumpta, capta quinq; millia. Duces ipſi miſerabiliter adusti aegre effugerunt. Craſsus ex Ducibus Caeſaris hostium castra hac arte expugnauit: ipſe in Aquitania res gerens, quum aduerteret hostes conſuetudine reipub. loca capere, castra munire, commeatus ſuos includere, non cunctandum existimauit, quin pugna decertaret. Hac re ad conſilium delata, quum oes idem ſentirent, postrerum diem pugnae conſtituit. Luce

productis Copijs auxilia in mediam aciem coniectauit,
sicq acie instituta, quid hostes consilij caperent, expe-
ctabat, illi etsi multitudine sua, & Romanorum paucitate
tuto se dimicaturos arbitrarentur: tutius tamen esse rati
sunt obsessis aut commeatu interclusso sine vulnere victo-
ria potiri. Quod si se Romani recipere cepissent, firmio-
ri animo sub sarcinis adoriri cogitabant, hac re percepta
Crassus cum hostium cunctatione suos alacriores effecisset,
ad hostium Castra contendit, Ubi quum alij fossas comple-
rent, alij telis coniectis hostes expellerent. Auxiliares qui-
bus non multum confidebat lapidibus telisq subministran-
dis, & ad aggerem cespitibus deferendis constituit, quum
his intenderent, Equitesq Crasso renunciarent, non eadem
diligentia ab Decumana porta Castra munita, illi, Crasso
iubente, eductis quatuor cohortibus, quae praesidio castris
erant, in hostium Castra peruenerunt: Cumque bellum
anceps esset, & ultro citroq ferirentur hostes, seq per
munitiones eijcientes fugam peterent, equitatus eos aper-
tis campis consectatus, ex hominum millibus quinquagin-
ta, vix quartam partem reliquit. Propter huiusmodi
casus animaduerto Caesarem satis cauisse, ne castrorum
munitionibus ampliores unquam latitudines includeret, quam
suis Copijs implere sufficeret. Eidem una consuetudo
etiam fuit, numquam castra deserenda esse, nisi cum mu-
nitionibus effractis, hostes vallo prohibere non possent.
Ast Eruptio quando necessaria sit: Galba eiusdem Cae-
saris Dux documentum nobis sit. Hic enim quum
ad radices Alpium hybrena castra locasset, & comme-
atus causa plurima pars suorum abesset: Galli subito
Alpium culmina occupare ceperunt. Rebus cognitis:
Galba concilio conuocato sententias exquirit, placet in-

terim ei euentum experiri, et castra defendere, tunc signo dato, hostes omnibus partibus concurrunt, hi quum primo integris viribus, et qua parte castra nudata defensoribus erant, concurrentes auxilium ferrent. Tandem hostium multitudine et suorum paucitate languidiores effecti sunt: vallum hostes scindere, fossam complere ceperunt, ut res ad extremum casum perduci visa est: Primorum ordinum principes ad Galbam conuenientes, experiri extremum remedium suadent, atque eruptione pugnare. Principes suos subiectos Centuriones faciunt, ut paulisper missa tela excipientes sese ex labore reficiant. Postea vero signo dato, atque omnibus portis eruptione facta, nulla sui colligendi hostibus facultas fuit: Sed circumuenti omnes fusi sunt. Romani vero se incolumes receperunt. Aemilius similiter Paulus uniuersis Liguribus ex improuiso adortis Castra eius simulato timore, diu militem continuit, fatigato deinde iam hoste a quatuor portis eruptione e vestigio facta, strauit cepitque Ligures. Titurius quoque Sabinus aduersus amplum Gallorum exercitum continendo militem intra munimenta metuerit, suspicionem ei praestitit, cuius agendi causa per fugam misit, qui affirmaret exercitum Romanorum in desperatione esse, ac non nisi de fuga cogitare: Barbari oblata victoriae spe concitati lignis onusti, quibus fossas implerent ingenti cursu Romanorum castra petierunt. Unde in eos Titurius uniuersas immisit copias. Multisque Gallorum caesis, plurimos in deditionem accepit.

Quod rebus bellicis quisq; finis obuenerit, nunquam negligendus. Cap: X.

Ad haec rebus bellicis quisquis finis obuenerit, nunq; is negligendus. Si enim pari sorte discessum est; paribus annis repetere licet. Si autem hostium pars superior sit, rebus labentibus & in fugam versis maturo consilio succurrendum est. Sertorius enim à Q. Metello pio, acie pulsus, quum neq; fugam sibi tutam arbitraretur: milites dispersos abire iussit, admonitus in quem locum vellet conuenire. Viriatus Dux Lusitanorum, romanorum copias, locorumq; iniquitatem euasit, eadem qua Sertorius ratione, sparso exercitu primo, deinde collecto. Tryphon autem Syriae Rex victus per totum iter fugiens pecuniam sparsit, eumq; sectantes Antiochi equites morando effugit. Rex item callidus Mytridates romanaeq; auaritiae gnarus, qua sequentes morarentur spargi similiter à fugientibus sarcinas & pecunias iussit. M. Marcellus Cons. quum in manus Gallorum incidisset, omniaq; infesta videret, in medium hostium irrupit, quibus inopinata audacia territis Regem eorum occidit, atq; ubi spes salutis vix fuerat; inde maxima spolia reportauit.

De pulsis bello militibus. Captm XI.

Quod si bello pulsi munitionibus recepti sint, ubi deliberatione opus est, nunq; animus dimittendus. Namq; Carthaginenses, quumq; Syracusanos graues infestosq; paterentur: ab Atheniensibus auxilia impetrauere. Athenienses magna classe instructa Ly.

cia & Lamacho Ducibus, tantis viribus Syciliam petunt,
ut ſuffragia ſua ipſi timerent. Duobus prælijs ſecundis
ſucceſſibus factis, hoſtes in urbem concludunt, & obiecta
claſſe terra mariq; cingunt. Syracuſani fractis feſſisq;
rebus; auxilia à Lacedemonijs petunt, à quibus mit-
titur Gylippus ſolus quidem, ſed in quo omnium
præſidiorum inſtar præferebatur, qui veniens, ut au-
divit inclinatum iam belli ſtatum, auxilijs contractis
opportuna bello præoccupavit loca, deinde duobus p-
lijs victus, ne tertio vinceretur, Lamachum congreſſu
occidit, hoſtes in fugam vertit, Socioſq; ab obſidione
liberavit. Athenienſes navali certamine congredi
parant. Gylippus claſſem inſtructam à Lacedemo-
nijs accerſit, auxiliaq; ſociorum. Athenienſes prima
congreſſione vincuntur, Caſtra cum omni pecunia
publica uel privata amittunt. Sic Gylippus optimus
Dux licet bis victus, nec animo tamen conſter-
natus nec fractus, in ſtatum optimum res redu-
xit. Et ſiquidem viribus diſſipatis nulla manus bel-
lo ſupereſſit: hoc ipſum ſocijs rei gerendæ occaſionem of-
fert. Ariſtonicus Aſiæ rex Licinium Craſſum cum
multis auxiliorum Copijs bello obtinuit, huic Craſſo
Prepenna Coſ. ſucceſſor veniens, Ariſtonicum re-
centi victoria exultantem, improviſo bello adortus,
nudatum omnibus copijs in fugam vertit. Cumq;
Stratonicem urbem, ad quam ille confugerat obſi-
dione cinxiſſet, cruciatum fame
ad deditionem coegit.

De hostibus bello munitionibusue pulsis. Cap. XII.

Verum si hostes bello siue munitionibus pulsi fuerint, omnino instandum erit, ad reliquias cepti praelij consumendas, Uti Marius qui deuictis praelio Theotonicis eorum reliquias, quia nox bellum circumuenerat, continuis subinde circumsedens clamoribus praepaucis suorum preterruit insomnemque hostem detinuit, ex eo assecutus, ut postero die inrequietum facilius hostilem debellaret exercitum. Infinita haec negligentibus damna contingere, Et hiis Cons. Romanus dum Onorum centum octuaginta millia unius diei quota parte prostrauisset, exemplo est. facillimumque sibi foret reliquos conficere, bellum consilio nimis imprudenti diremit, ac totius Galliae excidium hoste impunito reliquit. Par huic Pompeio contigit, quo sibi ipsi mortem consciuit. Nam cum Caesar Torquatum eius Legatum legionemque unam, ut expugnaret, aggressus erat: Hoc periculo sociorum Pompeius cognito, omnes eo copias contraxit, in quas se ilico Caesar omissa obsidione conuertit. Torquatus autem e uestigio prorumpens Aversum insecutus est. Ita Caesaris milites ancipiti periculo territi, ipso Caesare frustra obsistente, fugerunt. Euasit tamen Caes. quia nocte interueniente Pompeius prosequentem reuocauit exercitum, qui Caesaris testimonio victor tunc erat, cum diceret: Erat hodie profecto victoria apud hostes, seque tantum ea die ab eis potuisse superari, si vincendi gnarum Ducem habuissent. Deinde dilapsus contractis copijs

cum Pompeium Farsalicis campis vicisset, fugientem inse-
cutus est, protinusque obtinuit, in omnibus bellorum nego-
cijs semper in consumationem intendebat, nil actum cre-
dens, cum quid superesset agendum. Ipse namque cum Hel-
uitiorum trecenta quinquaginta octo millia bello cecidis-
set, Centum triginta millia quae superfuerant, nulla no-
ctis parte itinere intermisso, die quarto in fines Lin-
gonum peruenerunt, cum Romani propter vulnera et
occisorum sepulturam triduo remorati fuissent. Caesar
ad Lingones literas nunciumque misit, ne commeatu
neue alia re adiumento illi essent, qui si iuuassent
se eos hostium loco habiturum. Ipse autem triduo in-
termisso, cum omnibus copijs insecutus est. Heluu-
tij rerum inopia adducti deditionem sui obtulerunt,
atque ad pedes Caesaris obortis lachrymis proualuti pa-
cem petiere, quibus cum obsides armaque tradere p.
cepisset, dum ea conquiruntur, nocte intermissa sex
millia diffugerunt, quos ille insecutus hostium nu-
mero habuit, reliquos in deditionem accepit, ac suis
locis restituit. Item cum Belgas bello fugasset, illi
in finibus suis pugnari, domumque reuerti statuerunt,
quibus secunda vigilia profectionem parantibus, Cae-
sar ueritus insidias, quod causam nondum cognoue-
rat, exercitum continuit. Prima luce re ab ex-
ploratoribus confirmata, equitatum praemisit, qui no-
uissimum agmen moraretur, ipse cum instructis Legi-
onibus insecutus, tantam multitudinem interemit,
quantum diei spacium sufficiebat. Mox antequam hostes
se ex fuga reciperent, in fines eorum progressus,
sine difficultate ulla munitiones eorum obtinuit. Ois

Gallia deuicta, cum quaedam Ciuitates belli consilia renouare nunciarentur, in eorum fines Exercitum traduxit, Repentino enim aduentu accidit, ut prius ab equitatu opprimerentur, quam diffugere in oppida possent. Nam & illud incursionis signum quod incendijs aedificiorum fit, Caesar edicto fieri uetuit, tum ut precauerei non posset, ac ne pabuli frumentiq copia deficeret. Itaq Caes. omnibus hostium consilijs magnis itineribus aduolando contendens occurrebat, Nec dabat ulli Ciuitati spacium de aliena potius quam de domestica salute cogitandi. Hac celeritate & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat.

Non esse multorum Ducum sententia, pertinaciter neq omnino usq ad perniciem fugientibus instandum. Capitulum XIII.

Contra uero non esse etiam pertinaciter neq omnino usq ad pernitiem hostibus instandum, multorum Ducum sententia perspicuum est. Namq M. Liuius fuso Hasdrubale hortantibus eum quibusdam, ut hostem ad interemptionem usq prosequerete, respondit: Aliqui ut supersint, qui de uictoria nostra hostibus nuncient necesse est. Scipio Affricanus dicere solitus est, hosti non solum dandam uiam, sed etiam muniendam. Pyrrhus quoq Epyrotarum Rex inter caetera Praecepta Imperatoria memoriae prodidit, non esse pertinaciter neq usq ad pernitiem fugientibus instaturos Victores. Quod Strategematis genus & ab ipso, & ab alijs etiam plerisq clarissimis Ducibus in expugnandis quouis modo hostibus ob.

separatim inuenio. Ipse enim cum Ciuitatem quandam occupasset, clausisq; portis ex ultima necessitate fortiter dimicantes eos qui inclusi erant animaduertisset: Viam illis ad fugam dedit. Hannibal cum inclusi Germani ad Trasimenum acerrimè pugnarent, deductis suorum ordinibus abeundi facultatem reliquit, abeuntesq; sine suorum cæde & sanguine strauit.

Agesilaus Lacedemonius aduersus Thebanos cum acie confligeret, intellexissetq; hostes locorum conditione clausos, ob desperationem fortius dimicare, suorum ordinibus aperta Thebanis ad euadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem, & sine iactura suorum cecidit, aduersus ob desperationem fortius dimicare suos: pontem irrumpere prohibuit, cum docuisset, satis esse eum expelli ab Europa, quam cogi ex necessitate pugnare, misitq; idem ad eum qui indicaret, quo in discrimine sua res sita esset, nisi fugam maturaret.

Antigonus Macedoniæ rex Etholis qui in obsidione ab eo compulsi fame urgebantur, statuerantq; eruptione facta commori, Viam fugæ dedit, atq; ita fracto impetu eorum insecutus aduersarios fudit.

Titus eques Romanus, & cui, duobus Scipionibus occisis exercitus imperium detulit, cum circumuenti ab eo Poeni, ne multi morerentur, acrius pugnarent, lassatis manipulis ex concesso fugæ spacio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. C. Cæsar Germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes emitti iussit, fugientesq; aggressus est. C. Manilius Cons. cum ex acie reuersus, capta ab Hetruscis Romana castra, inuenisset, omnibus portis statione circumdatis, inclu-

sos hostes in eam rabiem efferavit, ut ipse in praelio caderet, quod animadvertentes Legati eius, ab una parte remota statione exitum Hetruscis dederunt, et effusos prosecuti occurrente altero consule occiderunt.

Dolabra hostem esse vincendum, nullamque rem Summo Duci magis convenire quam moram cunctationemque: Nullamque minus quam festinationem et temeritatem. Cap. XIIII.

Accedit ad haec Domitij etiam Corbulonis consilium, qui Dolabra hostem dicebat esse vincendum, quod multis non secus praeclaris Ductoribus id servantibus in successum et nominis sui gloriam venit. Et Fabio Maximo imprimis. Nam cum adversus Hannibalem missus, nollet cum eo acie confligere, sed cunctando exercitum eius terere, qui tum pecuniae, tum annonae premeretur inopia, per summa montium iuga, et abditos nemorum saltus castra ponens, Hannibalem sequebatur, et sese a latere egressus opponebat, cumque a multitudine rideretur, et Hannibalis vocaretur paedagogus, id minimi pendens, cogitationibus suis atque consilijs utebatur, et ad amicos saepe conversus dicebat: eum sibi timidiorem videri, qui cavillationes conviciaque timeret, quam qui hostem fugeret: Insuper cum de Collega Minutio, quoniam hostes aliquot prostrasset, magnus rumor esset, quasi vir esset nomine Romano dignissimus: Magis se inquit secundam Minutij fortunam quam adversam pertimescere. Pauloque post cum insidias incidisset Minutius, et simul cum exercitu periret, ubi ipse auxilium tulit, tum magnum hostium numerum prodidit, tum illum servavit. Unde et Hanni-

bal victus, & impetu suo fractus, at suos & amicos dixisse fertur: Nunquid non dixi vobis, fore aliquando, ut hac montana nubes maxima nos in campo vi tempestatis obrueretur? Eodem modo adversus Philippum Sertorius cum trans Hyberum amnem ad eum conflueret undique multitudo & barbara turba, quae feritate & superbia sua cuncta turbaret, nec Ducis iussum expectaret, sed temeritate in hostes ferretur, primum rationibus & verbis instruere eos conatus est, deinde ut vidit eos nihilominus temere properantes, statuit sic eos obijcere hosti, ut non omnino frangerentur, sed vulnera acciperent, sperans per hac ipsis in reliquum tempus mansuetioribus usurum; gesta itaque re ut ipse cogitaverat, opportune affuit, & fugientes suscepit, reduxitque in castra, ac paucis post diebus, ut eorum mentes erigeret, consolareturque, advocata totius exercitus concione duos equos in medium adduci iussit: Alterum macie senioque confectum: Alterum fortem & nitidum, caudamque promissam habentem. Adstabat autem iuxta gracilem illum vir magnus & robustus admodum, iuxta nitidum & praepotentem vir parvus & imbecillis. Dato autem signo vir ille magnus, ut ei mandatum erat, caudam universam gracilis equi ambabus manibus captam avellere temere, ac uno conatu adnixus est. Parvus etiam vir, praepotentis equi caudam paulatim depilabat. Tandem vero ille frustra simul totam caudam trahens, sibi quidem molestias inanes, circumstantibus vero risum praebens defessus est; Et ille parvus evellendo paulatim setas, caudam fortis equi spacio perbrevi nudavit. Tunc assurgens Sertorius, videtis inquit Commilitones

Ingenium plus posse quam vires, multaque quae uno im-
petu superari non possunt, sensim paulatimque superari.
Scipio iunior cum effrenatam hostium dementiam esset
intuitus, dicebat: tempore securitatem emi. Nam boni
Imperatoris veluti medici officium esse, ut ferri curati-
one utatur ad postremum. Veruntamen tempestive
adortus Numantinos in fugam vertit. Cum victos
graviter seniores ferrent, explorantes quid eos fugis-
sent, quos toties fugassent? Numantinum quempiam
dixisse fertur: pecudes quoque easdem nunc esse, at pa-
storem alium. Proinde nullam rem summo Duci
magis convenire quam moram & cunctationem, nullamque
minus quam festinationem temeritatemque. His duabus
maxime contrarijs rebus omnes qui diuturno bello rerum
usu peritissimi hoc tempore iudicantur, magnis imo
ingentibus te Sigismunde Pandulfe laudibus in caelum
tollunt: utpote qui duos florentissimos potentissimosque
regios apparatus mora ac celeritate protriveris. Alfon-
sum enim clarissimum & illustrissimum Taraconensium
Regem, cum plurimum vigeret, & Francisci Sfortiae so-
ceri tui copias primo prosequeretur: Tu pij filij fun-
ctus officio, Socerum gentesque eius omnes intra muni-
tiones Fani Fortunae & moenia positis castris recipi-
ens, id mora cunctandoque assecutus es, quamquam hostes
portas Urbis saepenumero excurrerent, obsessoque similis
videreris, ut & Soceri tutela fureris, & huiusmodi Re-
gis vires conatumque omnem Sapientia tua & animi
magnitudine faciliter eluseris, & irruptione tandem
in eum facta, ex Piceni finibus exegeris. Eun-

demq; quinquennio post Regem Populonia expeditio-
ne longa & graui illius metatione aggressus, non armis
& gentibus, sed armatorum umbra potius ignium no-
cturna significatione illucescentium, transfugarumq;
crebro rumore nunciantium auxiliorum, populorumq;
totius Hetruriæ tecum, ne oppidum illud deleretur,
confluentium, forti deniq; & animosa repentinaq; tuo-
rum militum eruptione muros habentem exultantemq;
iam iam & spoliantem, uno, ut sic dixerim, non toto
in cursu more fluminis obtriuisti, quod uno eodemq;
momento adiuisti, percussisti, abscessisti, nec vana de
te prædicatio est, Regem abs te ante victum esse quam
visum, sicq; quod paucis unquam ducibus contigisse
accepimus, Fanestrium Sfortientiumq; expugnati-
one adagendum cunctatione Populonia ad tuendum
succurrendumq; audacia, irruptione, ac festinatione
usus es.

Cauendum, ne successu rei quisquam elatus, in periculum perniciemq; trahatur. Captm XV.

Et quanquam audentes Deus ipse iuuat, ut Naso
inquit, & usu sæpenumero comprobetur: Illud ta-
men summopere cauendum est, ne successu rei quis-
quam elatus, in periculum, suorum perniciemq; tra-
hatur. Hoc quidam Imperatores consilium minus se-
quentes dum audacter magis quam caute feruntur in
hostes, in magnam se ac suorum ruinam cladema;
prope miserabilem iniecerunt. Quod si non aliunde
constaret, Cyri potentissimi & celeberrimi Imp. ac
Affrorum monemur exemplis. Cyro enim Scythia

ingreſſo, Thamiris Regina, quæ genti præerat, tranſi-
tum Araxis fluminis cum poſset prohibere, tranſire per-
miſit, primò propter fiduciam ſui, propter oportunita-
tem obiecti fluminis, & hostis incluſi. Mittit igitur
tertiam partem copiarum cum filio ad inſequendum
hostem. Cyrus castra instructa vino epuliſq; deſe-
ruit, quaſi tercitus refugiſset. Barbari quaſi ad epu-
las inuitati primò inebrietate vincuntur, mox reuer-
tente Cyro uniuerſi obtruncantur. Thamyris exer-
citu ac filio amiſſo, uel matris uel Reginæ dolorem
ſanguine hostium diluere potius quàm ſuis lachrymis
parat. Diffidentia igitur diſsimulata desperatione cla-
dis illatæ, paulatim cedendo ſuperbum hostem in inſi-
dias vocat. Cui cum inter montium angustias oraue-
riſset: Ducenta millia Perſarum cum ipſo Rege delevit,
addita ſuper omnia illius rei admiratione, quod nec
nuncius quidem tantæ cladis ſuper fuit. Aduerſus
Afros rebellantes Hannibal à Carthaginensibus miſsus,
cum sciret gentem auidam eſse vini, vinum quod illi
erat, in Castris Mandragora permiſcuit, Cuius inter
venenum & ſoporem media quædam vis est: tunc prælio
leui commiſſo ex industria ceſsit: nocte deinde intem-
pesta relictis intra Castra quibuſdam ſarcinis & om-
ni vino infecto, fugam ſimulauit. Cumq; Barbari oc-
cupatis castris in gaudium effuſi, medicatum vinum
hauſiſsent, & in modum defunctorum strati iacerent,
reuerſus Capit eos & trucidauit. Idem cum sciret
ſua & Romanorum Castra in eis locis eſse, quæ li-
gnis deficiebat, ex industria regione deserta pluri-

mas armentorum greges intra vallum reliquit. Quibus velut præda Romani potiti, in summis lignationis angustijs insalubribus se cibis onerauerunt. Hannibal autem reducto noctu exercitu subito oppressit.

Histri cum sequerentur Ætolos, qui bellantes eos nuper adiuuerant, initia pugnæ prospera hosti fuerunt, eademque exitu causa. Nam cum G. N. Manilij Castra cepissent, optimæque prædæ incubarent, epulantes & ludibundos plerosque, ac ubi essent nescientes præ oculis Appius pellere inuadit: Sic cum sanguine & spiritu male partam remouere victoriam. Ipse Rex epulo equo impositus, cum subinde crapula & capitis errore lassaretur, Captum sese vix & ægre postquam expergefactus est, didicit.

De Conuiuiorum apparatu in Castris vitando. Capitulum XVI.

Accurationes proinde Conuiuiorum & apparatus, nobilissimi Duces Castrensibus prohibuere. Sic Masinissam Po. romani amicum Centesimum vitæ annum agentem, stantem uel ambulantem meridie ante tabernaculum solitum cibos sumere nouimus. Hannibal ne quam diei partem intermitteret, non nisi crepusculo cænabat. Scipionem & Alexandrum simplici pane in itinere cum amicis contentos fuisse tradunt. Vrius fortissimus Dux romanus, qui validissimam Italiæ gentem, qui ditissimum Græciæ Regem vicit, ut de eo scriptum est: Paruo quæ legerat orto Ipse focis breuibus ponebat olluscula. Eadem leguminum ratio permultis placuit: quibus Seuerum Principem

inter tot divitias, uti solitum accepimus, singulas etiã delicias fastidientem. Severum Septimum nobilem Ducem legimus cum esset in Castris: Nam cum vinum iussisset in expeditione neminem bibere, sed aceto universos esse contentos, pistoresq; sequi castra prohibuisset, bucellato iubens omnem militarem turbam contentam esse, ante omnes ipse communi & militari cibo usus, coramq; & ante Papilionem, nec sibi unquam uel contra Solem uel imbres tecti quæsiuit suffragia. Pompeius vero cum adversa valetudine laboraret, & ut turdo vesceretur medicus iuberet, illumq; sui frustra tunc quærerent, erat enim præter anni tempus, diceretq; quidam fore ut apud Lucullum turdi, quem penes annum integrum nutrirente, invenirentur. Ergó inquit, ni Lucullus studeret delitijs, vivere Pompeius non posset? ac dimisso medico paratu faciliimis vilibusq; cibis usus est. Julio Cæsari facilitas circa victum tanta fuit, ut cum appositis Asparagis pro oleo unguentum instillaretur, idq; quam primum animaduertisset facile commandu casset, in crepuisset q; qui id molesté tulisset. Milites eius radicem cuiusdam herbæ euellentes, ea lacte commixta vescebantur, factumq; ex ea panem intra hostium stationes præcurrentes iaciebant, addebantq; se quamdiu herbam huiusmodi terra nutriret obsidionem Pompeij haudquaquam deserturos. Cum autem panes eiusq; sermonem ne hostium patientia ac pertinatia, suorum animi frangerentur, asportari, in

metiriq; proferri vetuit Pompeius. Augusto etiam
quem minimi cibi fuisse constat, & ferè vulgaris,
secundarium panem, pisciculos, caseum manu pressum,
ficusq; bifferas & virides placuisse legimus. Trans-
cenum etiam Tiberium eum vitae genus obtinuisse fe-
runt, ut sedens in cespite nudo cibum caperet, sine
tentorio pernoctaret. Divus Adrianus cibis Castren-
sibus, caseo & larido in propatulo libenter est usus:
Scipionis Emyliani, Metelli & auctoris sui Traiani
fretus exemplo. Cambysi non provisis comme-
atibus, non exploratis itineribus, per invia & arentia
suum tradenti exercitum, cum deessent necessaria, nec
quicq; subministraret sterilis & inculta, humanoq; ve-
stigio destituta regio, tenerrima primò frondium ca-
cumina, deinde coria igne mollita, necessitas cibum
fecit. postea cum inter harenas radices quoq; & herbae
defecissent, apparuissetq; inops etiam animalium soli-
tudo, decimum quenq; sortiti alimentum habuerunt;
cumq; partem exercitus amisisset, partemq; comedisset,
timuissetq; ne vocaretur ad sortem, proindeq; tunc demum
signum receptui dedisset. Servabantur interim genero-
sae illae aues & instrumenta epularum Camelis vehebantur,
cum sortirentur illos milites eius, qui male perirent,
peiusq; viverent. Illud denique Sigismunde Pandul-
phe non silverim, inter haec summa Ducum & Impera-
torum vitae ornamenta tantam videri in te simi-
litudinem ac consonantiam, ut nihil excogitari pos-
sit similius, nihil maius dici. cum omne genus hoc homi-
num Ducum & Imperatorum laborum patiens, vigili-

aerum, ſitis, inediæ & omnis anguſtiæ imitando, aut
æquaris aut exceſseris. Quis enim neſcit cum præ om-
nem vitam nullum viliſsimi cibi genus aſpernatus
ſis, una cum tuis militibus Populonia expeditione.
non fermento iſtorum more, non cibario tantum pane
te uſum, ſed atro, ſed duro, ſaxi inſtar, virentiq; qua-
dam lanugine atq; mucore, quem canes, animalia ad
cibum ſemper prona ac iumenta ſingula faſtidirent.
Prætereo glandes è ſubere, quæ tibi tuisq; militibus in
tanta famis acerbitate tanq; ſapore & condimento quo-
dam immixto, opes regiæ videbantur. Taceo ſtag-
nantium fontium calentes ac ſulphureas aquas, &
quanq; vini habendi facultas omnis abeſset, ac eius-
modi aquæ nauſeam prius quantam afferrent, quam
ſitim extinguerent. nihil tamen tibi ac tuis cum
omnium admiratione incolentium, viſum eſt unq; illis
aquis bibiſse iucundius. Maxime igitur rationis
eſt bellicæ. ſese delitijs continere, maxime rurſus in
prædam levi momento non ruere, ambicioſa licet ac
creta videatur. Sæpenumero enim fit, ut dum deli-
cijs, dum exuuijs hoſtium, dumq; ſpolijs miles occupatur
hoſtem in ſe revocet. Sicq; quam multos præclaros
Duces, cum ingentia prælia, maximosq; exercitus
confeciſsent, huiusmodi rerum voluptate ſubactos,
confectosq; fuiſse.

Capitulum XVII.

Quæ uſui videantur utrinq; ad danda ſubſidia,
Si exercitum obſideri contigerit, aut alios obſidere.

Sane poſt haſce quas modo diximus bellorum rationes,
si exercitum noſtrum caſtris aut locis munitis obſideri

contigerit

contigerit, aut alios obsidere, quae usui videantur utrinque
ad danda uel euocanda subsidia, vel certe ad hostium au-
res clandestinis consilijs et rationibus deprehendendas, non
erit inutile scire, et maiorum exemplis erudire. Ci-
cero Caesaris Dux castris hybernis obsessus, nuncios atten-
tius de statu rerum significare cupiens mittit ad Caesa-
rem, et cum aliqui in hostium manibus lapsi, et sub ocu-
lis suorum crudelibus supplicijs affecti, reliquos merito
terrore complerent: inuentus est tandem Seruus unus
ex Gallia, qui libertate et magnis praemijs et pollici-
tationibus literas iaculi amento insertas, quia Gallus,
et Gallis minime suspectus, tulit ad Caesarem. Illius
rego sollicitus Caesar Gallum equitem quendam pro-
missis ingentibus impellit, ut literas suas ad Ciceronem
referat: Et si castra ingredi nequeat, alligatas iacu-
lo, intra vallum iaciat, paret ille, et ad Castra cum
venisset, accedere metuens, ut iussus erat literas iacu-
latur, quae casu quandam in turrim inciderunt, neque
a quoque ante diem tertium visae sunt. Tunc conspe-
ctae a quodam milite detrahuntur, et ad ipsum cui in-
scriptae erant Ciceronem perlatae, atque in concilio mili-
tum recitatae, magna omnes fiducia et gaudio reple-
uere. Erat autem perbreuis Epistola, ne a barbaris
posset intelligi, literis graecis in hanc sententiam per-
scripta: Ego iam cum Legionibus iter accepi,
confestimque adero. Tu virtutem tuam pristinam
ut retineas, quaeso. Vale. Iosephus velleribus
ouium nuncios tegens, multo tempore vigiles Roma-
norum fefellit specie canum deceptos: Fuerunt qui
inflatis utribus literas intus insutas habentibus per

XXII8

nuncium mitterent, qui curribus uelut gubernaculis cur-
sum dirigentibus procul aspicientes, qui in Castris erant,
maximae speciei belluae deciperent. Harpagus occa-
sionem vindicandae iniuriae quaerens, literas Cyro ne-
poti apud Medos in exilio demoranti, exenterato le-
pore, per seruum misit, rete quoque deferre iussit, quo
suspicionem viarum custodibus umbra venatus aufer-
ret, factumque est, ut secreto hincinde missis Epistolis
Cyrus auum Astyagem regno, et Syro et Medo pri-
uaret. Nonnulli vaginarum interiora scripserunt a-
rundine alij dolonibusue et Baltheo. Alij clandesti-
nis nuncij sui corporis iumentorumque suorum partibus
circumplicatam mittunt Epistolam. Columbae quoque
internunciae in magnis rebus fuere, Epistolas anne-
xas collo uel earum pedibus, obsidione Mutinensi
Hircio consule ad Decimum Brutum, ac Decimo Bru-
to rursus ad Hircium mittente, ubi disposito cibo,
eminentissimis locis, columbas tenebris prius inclu-
sas et fame plurima affectas illinc inde uolare in-
stituerant. Caecilius Volaterranus equestris or-
dinis hirundines comprehensas in Urbem secum affe-
rens, Victoriae nuncios amicis mittebat, in eundem
nidum remeantes. Tradit Fabius pictor, cum obsi-
deretur praesidium Romanorum a Liguretinis, ad se
allatis lino ad pedes alligato nodis significare, quo
die adueniente auxilio, eruptio fieri deberet. Est
literarum Graecarum usus inter Latinos, Latinorum
et aliorum inter Graecos. Graecis enim literis scri-
ptas Epistolas Symachus Dionysio Regi mittens, pate-

fecit, Carthaginenses Duce Hannone ad bellum ar-
ma parare, ob quam rem insidijs cognitis, Carthaginen-
ses edicto publico vetitere, ne quis suorum graece loque-
retur aut scriberet. Est Aegyptiorum quoque usus,
atque qui hos sequuntur, varias animalium species pro
literis notant eorum more: Non enim syllabarum com-
positione aut literis verba eorum exprimuntur. sed ima-
ginum huiusmodi forma earum significatione usu me-
moriae hominum tradita. Nam ut Lucanus inquit,
Nondum flumineos memphis contexere biblos Nove-
rat, & saxis tantum volucresque feraeque Sculptaque ser-
vabant magicas animalia linguas; Ut et in obeliscis
adhuc Romae stantibus est videre: Per vulturem
namque naturae vocabulum indicant, nam mares nul-
los posse inter huiusmodi volucres invenire physici
tradunt, ac per speciem & figuram apis mella con-
ficientis Regem aculeosque, per accipitrem rem de-
notant cito factam: quoniam haec aliarum ferme
omnium avis sit velocissima, transfretumque haec nota-
tio ad domesticas resque velociter fiant. Crocodilus
malum significat. Dracone autem caudam suam
mordente, et in sese recurrente, annus per eosdem in-
dicatur, sicut apud nostros clavum indicem anno-
rum numeri fuisse, diligens talium modi numerorum
auctor Cincius affirmat. Leonis etiam capite a-
pud eos monstratur praesens tempus, quia conditio eius
inter praeteritum futurumque actu praesenti valida fer-
vensque est: Sed praeteritum tempus lupi capite sig-
natur, quod memoria transactarum rerum capitur

& aufertur. Canis item blandientis effigies futuri temporis designat euentum, de quo nobis spes licet incerta blanditur. Terram insuper Ægyptij significare cum uolunt, bouis figuram ponunt. Osyrim cum Solem esse asserunt, Sceptrum sculpunt, inq; eo speciem oculi exprimunt, & hoc signo Osyrim monstrant, significantes hunc Deum solem esse regaliq; potestate sublimem, cuncta despicere, quia Solem Jouis oculum appellauit antiquitas. Oculus item iustitiæ seruator, & totius corporis interpretatur custos. reliquarum corporis partium dextera manus digitis passis liberalitatem designat. Sinistra uero compressis tenacitatem atq; auaritiam; eodem modo & ceterarum corporis partium figura atq; instrumenta aliquid certum notabant, quæ memoria hominum longa ac meditatione obseruata, e uestigio quid ea exprimerent internoscebant. Sunt & viris militaribus notæ, de quibus dicere necessarium esse duximus. In breuiculis enim quibus militum nomina inscripta continebantur apud veteres, quo inspicerentur quanti ex militibus superessent, quantiq; in bello oppetissent. T. litera in capite versiculi posita, superstitem designabat: S. vero defunctum. Unde illud Ouidij: O primum ante alias infelix litera Thita. Cum autem imperitiam significare uellent, huiusmodi nota A. usi perhibentur. Cum vero silentio quid agendum S. Notas etiam literarum inter se veteres factitabant Imperatores ac magistratus, ut quicquid exculte inuicem in scriptis significare uellent, mutuo scriberent ceteris ignorantibus. Quid nam eius-

modi sibi literarum uellet ordo. huius rei testes sunt libri
epistolarum C. Cæsaris ad Coppium & Balbum Corneli-
um, quibus rerum gerendarum eius in remotis præsentiam
exhibere cura erat. In eiusmodi enim Epistolis inue-
nire erat literas, absq; ullo syllabarum coniugio, cum oc-
culto tamen ipsarum literarum permutationis ordine,
ut in scriptura quidem alterius altera & situm & no-
men occuparet, ut in Bactris & Felipo vocabulis his
ad cuiusq; notandi nominis integritatem litteris quæ
deessent ex reliquo elementorum numero supperaddi-
tis alijsq; pro scribentium arbitrio nihil significantib;
Iulius item Cæs. in his quæ aperta non omnibus esse
uoluit, per notas scripsit, atq; eo elementorum situ,
ut dictio nulla componi quiret. Hunc uero literarum
ordinem si quis imitatione dignum censeat. D. pro A.
& sic deinde reliquas commutabit & transferet. Super
eodem Augusti quoq; Cæsaris ad filium extat Epi-
stola in hunc modum: Quoniam quidem innume-
rabilia incidunt assidue, quæ scribi alterutrum opor-
teat, et esse secreta, habeamus inter nos notas si uis,
tales, Ut cum nobis aliquid scribendum erit, pro una-
quaq; litera scribamus sequentem, hoc modo: B. pro A.
C pro B. ac deinceps eadem ratione cæteras pro Z
litera redeundum ad duplex AA. Sed & ipsa Char-
ta in ratione est: Ea enim si succo cæpe inscribatur,
igni opposita reddit literas. Titinalli quoq; quam
nostri lactariam herbam, alij Lactucam caprinam uo-
cant, albissimo succo inscripto corpore, cum inaruerit
si cinis inspergitur apparere literas. Et eius quidem
alloqui maluisse veteres quam codicillis. Simili modo

alij alios fallunt lacte recenti cartis inscriptis fatiscentibus
deinde literis asperso carbonis pulvisculo: Qualis apud
ingeniosum Poëtam in sua re militari dicentem invenies:
Cum possit cuire Chartas celare ligatas, Et iuncto blandas
sub pede ferre notas. Caverit hoc custos pro charta con-
scia tergum Præbeat, in quæ suo corpore verba ferat. Tu-
ta quoque est fallitque oculos e lacte recenti. Littera, Carbo-
nis pulvere tange leges. Fallit & humiduli qui fiet acu-
mine lini, Efferet occultas pura tabella notas. Chartam
alij callidissimo astu nullius momenti verbis de rebus suis
ac familiaribus atramento primum inscribunt, cum alia
quæ cupiunt esse secreta urina notent, quæ desiccata ut
intuentium oculos fallit, cum literarum perspicue etiam
intuentibus nihil conspiciatur, sed si igni calescat litteras
oboriri undique ac legi posse non dubium est. Legimus
quoque Demaratum Lacedemonio regno pulsum, & apud
Persas degentem, paratum exercitum contra Græciam
à Xerxe Persarum Rege Lacedemonijs callido studio
patefecisse: Scriptas namque tabellas superducta recenti
Cera texit, eas denique per servum nescium facti misit.
Delatæ autem magistratibus stuporem attulerunt. Scrip-
tum enim videntes nihil, quidam delusionem esse puta-
bant. Alij mittentis ingenium suspicati sunt, ac eo rem
maiorem, quo esset occultior arbitrati sunt. Demum rem
omnibus dubiam Leonidæ Regis soror aperuit: Cera
enim tegmine abraso & sublato litteras occultas inve-
nit, ac Xerxem VII M. trecentaque de auxilijs regno ar-
masse, nec aliter Poenorum quispiam à Carthaginensibus
missus, ad consilia hostium exploranda fingens se pa-

trea pulsum, militemq; se expeditioni offerens, pugillaribus vacuis noua desuper illata cera cimbus suis omnia perscribebat. Quidam barbarica calliditate & astu plusq; punico usi, abrasa hominum capita inscribunt, domiq; quam diu capilli fruticent eos obseruant, qui tandem ad amicum secreti illius conscium missi abrasiq; delitescentes crinibus literas produnt. Lacedemonij autem & Ephori cum reipub. secreta non omnibus esse communia literas publicis aut ad classis Praefectos, aut ad Imperatores suos missis, nolebant ne si in manibus hostium incitarent, arcana publica proderentur, ea hoc modo inscripta mittebant:
Hastilia duo teretia erant eadem longitudine, pari crassamento ornatuq; consimili, adeo ut uicissim conuncta congruerent. Ex his alterum cum domi sibi reseruent, alterum tribuant Praefecto uel Imperatori in bellum descendenti, cum arcanum quicq; & arduum inscribere cupiunt; chartam lori instar prolixam & angustam hastili suo circumplicant & inuoluunt nullum oris cohaerentis facientes interuallum, hastilis superficiem, undiq; carta occupante. Quod ubi factum est in circumplicata carta per transuersum iuncturarum uersibus a summo ad imum proficiscentibus describunt, dempto dehinc codicillo ad praefectum ac Imperatorem commenti illius conscium absq; ligno scripta mittunt, quae cum his accipit & lectione nihil ualeat literis truncis & inutilibus & ita undiq; hinc deinde sparsis & dissipatis, ut nullius processus sensus coniecturam habeant, suo quod penes se habet sumpto hastili, codicillum sic praecisum a summo ad imum fieri debere sciebat, circumplicatum inuoluit adeo, ut eiusmodi circumductione, similem

in seriem constituta verborum continuatio expreciatur. Est & circa perscribendas voces, uel paucioribus literis notandas studium necessarium, quod partim prout cuique usum est, fit partim pro usu publico & obseruatione communi. Namque apud veteres cum usus notarum nullus esset, propter scribendi facilitatem maxime in Senatu, ut hi qui scribendo aderant celeriter dicta comprehenderent, quaedam literis notabant, & singulae literae quid significarent in promptu erat, hoc modo unica Catonis orationem ut de Coniuratis supplicium sumeretur, seruatam & literis demandatam ferunt, Cicerone Consule velocissimos Scriptores disponente atque docente, ut per signa quaedam breuesque notas huiusmodi literarum multarum vim habentes dicta colligerent. Quo tempore nondum reperti erant hi, qui Notarij appellabantur. Sed tunc primum huius rei vestigia ferunt extitisse, auctoreque ad Lucillium Seneca uilissimorum mancipiorum commenta fuisse. Hanc itaque publicam & occultam literarum significationem, quae in monumentis veterum, curiarum, tribuum, Comitiorum, potestatum, Magistratuum praefecturae Sacrorum, ludorum, rerum urbanarum, rerum militarium, collegiorum, decuriarum, fastorum, numerorum, mensurarum, historicorum denique & oratorum libris sparsis reperitur, qui latius & uberius scire uolet, Probi valerij Grammatici. Tullij tyronis Ciceronis Liberti. Philargij Samij. L. Annaei Seneca & Petri Diaconi Commentarios de ea re satis curiose conscriptos inquirat. Sunt & aliae quaedam digi-

torum notæ, & oculorum alarumue partium, quibus se-
cum taciti procul distantes colloquuntur, sicut milita-
ris etiam mos, ut quoties consentit exercitus, quia
voce non potest, manu promittat. Alij quia uoce nō
possunt gladiorum motu salutant. Ennius de quadā
impudica quasi in choro pila ludens datatim dat sese,
& communem facit, alium tenet, alij nutat, alibi ma-
nus est occupata, alij peruellit pedem, alij dat annu-
lum, alium inuocat, cum alio cantat, attamen alijs
dat digito literas. Ouidius similiter more maiorū
apud quos hoc loquendi genus frequentissimum fuis-
se comperio, Impudicam aliam & amicam suam his
notis & nutibus monet in virum, cum premit inquit,
ille thorum, vultu comes ipsa modesto, Ibis, ut accu-
bas, clam mihi tange pedem. Me specta, nutusque meos
uultumque loquacem, Excipe furtiuas, & refer ipsa no-
tas. Verba superciliis sine voce loquentia dicam, Verba
leges digitis verba notata mero. Cum tibi succurrit Ve-
neris lasciua nostræ, Purpureas tenero pollice tange
genas. Si quid erit de me tacita quod mente loquaris,
Pendeat extrema mollis ab aure manus. Cum tibi quæ
faciam, mea lux, dicamue placebunt, Versetur digitis
annulus usque tuis. Tange manu mensam, tangunt quo
more precantes. Optabis merito cum mala multa viro.
Item Poëta lasciuissimus alibi in impudicam aliam
& amicam ab alio corruptam: Ipse miser vidi, cum
me dormire putares, Sobrius apposito crimina nostra mero.
Multa supercilio vidi vibrante loquentes. Nutibus in ve-
stris pars bona vocis erat. Et ultra. Verbaque pro certis
iussa valere notis:

LIBER VIII.

VOCABVLA MILITARIS AC Publici honoris prisca atque praeclara.

QVANTO ingenio ac studio Sigismunde Pantulphe apud plerosque sparsim publici honoris rei militaris Principatuum, magistratuumque mentio habita sit, tanto labore sum prosecutus eorum Vocabula, origines & officia, locis permultis sit diffusa, in unum hunc sequentemque librum quasi unum in Corpus redigens, ne quid tuae cognitioni professionique deesset, quod dignum scientia videretur. Et quoniam regia quidem dignitas ex augurali familia primum constituta suprema est omnium dignitatum humanarum, Porroque Veteres Iouem non Imperatorem appellant, sed Regem, tribuentes Deo id nomen, quod est apud homines maximum atque amplissimum; Res pub. Ciuitates & gentes tanquam omnium supremi ac Dij quidam inter homines excellentes bonitate, sapientia & virtute Reges fecerunt, suique Reges à regendo & recto, quod Reges maxime decat dicti, non ut quorundam temeritas usurpavit à regnando, horum plura sunt genera, nec est Regum omnium modus, unus potestatis. In Lacedemoniorum enim re pub. videtur esse maxime secundum leges, neque enim potestatem habet omnium, sed cum egreditur extra regionem, Imperium habet rerum, quae pertinent ad bellum, Praeterea sacrificia Deorumque Caeremoniae ei commissa sunt. Haec igitur regia potestas est quasi auctoritatem belli perpetuam habe-

re. Vitæ enim necisq; alicuius non habet potestatem nisi dum bellum gerit, ut etiam apud antiquos fuisse uidetur, quod ostendit Homerus. Nam Agamemnon in Concionibus maledictis & iurgijs uexabatur, sed cum à concione digressus in prælio erat, occidendi habebat potestatem. Est alia insuper species regni, qualia sunt apud quosdam Barbaros regna vim habentia proximam Tyrannidi, licet sint legitima & secundum morem patriæ: ob id enim quia magis aptæ sunt ad seruiendum nationes barbarorum quam Græcorum, & eorum qui incolunt Asiam, quam eorum qui Europam, perferunt seruile iugum æquo animo. Tertia est species, ut antiquitus in Græcia fuere, quos uocabant Esymnetas: est enim hæc ut simpliciter dicamus, electiua tyrannis, differens à barbarica, non eò quod legitimè, sed eò quod non consuetè. Potestas autem huiusmodi aut uiuente eo durabat, aut tempore uel rebus gestis finiebatur, qualem elegerunt quandoq; Mytileni Pittacum aduersus exules suos. Quarta species est, quales erant heroicis temporibus spontaneæ & secundum morem & legem. Propter beneficia enim à primis collata in populos, vel per artes, uel per bellum, uel per congregationem in unum, uel per acquisitionem regionis, delatum fuit eis regnum, ac populorum voluntate, & successoribus id erat secundum patrium etiam morem, apud Taprobonem alterum terrarum diu existimatum orbem, eligi Regem à populo, senecta clementiaq; insigni, liberis carentem, solere: Cæterum si postea gignat, abdicari,

ne fiat hæreditarium regnum. Rectores quinetiam ei dari à populo XXX. nec nisi plurium sententia quemque capite damnari: Sic quoque appellationem esse ad populum. LXX iudices dari si Liberetus: Si rex non amplius triginta. Ex Affrica quadam etiam parte sunt, qui secundum morem Canem pro Rege habent, motu eius imperia augurantes. Primo autem regia potestas fuit apud Cretam teste Aristotele. Diodoro licet ubinam primum cœperit incompertum sit, cum nulli omnino historici eam tradant. Illam postea sustulerunt imperio in bello ad Cosmos translato. Ad alias deinde atque alias nationes defluxit, inter se habitu cultuque distantes, ut apud Persas, à quorum Regibus mos erat thiaram geri, in cuius summitate gemma erat permagna & lucens, in auro alligata. Egyptios vero apud reges mos erat, aut Leonis aut Tauri aut Draconis priorem partem in capite ferre, insignia principatus. Quandoque vero arborem, aliquando ignem, quandoque redolentia supra caput unguenta. Æthiopum reges Sceptrum in aratri formam gerunt, ac pileos oblongos circa finem umbilicum habentes serpentibus quos Haspidas uocant, circumuolutum, monumentum insigne, eos qui contra Reges insurgere auderant, mortiferis morsibus subesse. Apud Romanos autem insignia erant sella, Curulis & Trabea, iuxta Maronem illud. Et Sellam regni Trabeamque insignia nostri. Nam Diadema aliarum gentium Reges primo non habebant: Cæterum hastis quas Græci Sceptra dixere pro Diademate usi perhibentur. Atque hæc apud

excellentiſsimum quoque Vatem Homerum, non omnes Reges à Joue sumebant, sed solum qui bonum, & qui summum studium adhiberent, ut subditi quam bea-tiſsimi eſsent. Hæc diuersa Regum insignia, tum ad decorem spectabant atque ornatum, tum stuporem, ac superstitionem quandam aspicientibus injiciebant. Ad postremum quoniam Rex in Tyrannum regni transgressione prolabitur: Tyrannusque & Rex nō nomine, sed factis distant, auctore Seneca, Fit ut Regis appellatio quandoque in tyrannum cadat, tyran-numque in Regem, inde est illud. quo potuit ciuem populus prodidere liber. Ascendi supraque nihil nisi re-gna reliqui, et illud. Spes mihi pacis erat, dextram tetigiſse tyranni. Interregnum deinde appellatum id tempus, quo regia vacabat sedes. Nam cum primū initium est post Romulum regem vita functum, totus ille annus, per quinos dies centum Senatoribus deputatus est, decem Decurijs factis, singulisque in singulas Decu-rias creatis, qui summæ rerum præeſsent, ne aliquis sub æquabili dignitate Romani expers remaneret Im-perij. Decem itaque imperitabant, & unus duntaxat, qui & literas haberet, dicentique iuris potestatem ac Regis & Imperij insignia, idque imperium quinque dierum spacio finiebatur, ac per omnes in orbem ibat, annuumque inter-uallum Regni fuit, id ab re quod nunc tenet nomen Interregnum appellatum est. Huc accedit quod etiam sub consulibus precedenti Imperio consulari, siquando In-terregnum initum est: Interreges fuerunt, nec unquam ita vacua fuit hoc nomine Romana respub. ut nullus

Interrex biduo saltem triduoue crearetur. Video mihi hoc in loco posse obijci, Curules magistratus apud maiores nostros quadriennium in reipub. non fuisse, Sed erant tribuni plebis cum tribunitia potestate, quae pars maxime regalis Imperij est: tamen non est proditum Interreges eo tempore non fuisse. Quinetiam veterioribus historicis referentibus declaratum est: Consules ab Interregibus procreatos, qui haberent reliquorum comitia magistratuum. In hoc autem Regis delectu decreuerunt, ut cum Populus Regem iussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent, tum Interrex contione uocata: Quod bonum, faustum felixque sit, inquit, Quirites Regem create, ita patribus uisum est, Patres deinde, si dignum qui Secundum à Romulo numeretur crearitis Auctores fient.

Dictator Hetrusco more creatus, tremendus profecto magistratus atque seuerus, summaeque potestatis erat, quippe quod caeteros omnes magistratus dissolueret, praeter tribunitiam potestatem, auctore Plutarcho, quodque dicto eius parendum esset, nec ab eo ad populum uti à Consule prouocare liceret. Insignia erant huic consularia omnia ac speciem quodammodo regiae potestatis praeferebat. Verum Rege existente Coss. Praetores ac caeteri magistratus omnes interibant, neque in reipub. manere poterant. Dictatura autem simul atque inducta fuerat in Rempub. omnes caeteri magistratus non amplius regnabant, sed abrogati per creationem Dictatoris, praeter Tribunos plebis censebantur, et in hoc differebat Dictatura à Rege, quod rege regnante tribunitia potestas plebisque auctoritas omnis omnino soluebatur. Dictatore manente, plebs plebeique magistratus vim auctoritatemque

suam retinebant. Dictator etiam nec alio quidem pa-
cto creari consueuit, siue ad bellum designari, quam
cum vis aliqua maior de improuiso oborta, ingentem
vrbi cladem minitari videretur. Sicque duos quondam
uno tempore in Vrbe fuisse Dictatores, quod immodera-
ta Sors, necessitas & tempus effecerunt. XXIII vrbis cond.
auctor est Liuius. Huic equitare fas non erat, sed ve-
teri Lege prohibitum, siue quod maiores vires inesse pe-
dibus, manum conserere debentibus arbitrarentur, siue pp
hoc Imperatorem in phalange permanere oportere, nec
locum deserere, siue quod ad alia etiam tyrannica ma-
gnaque sit principatus potentia. Fabius autem Dicta-
tor designatus, magistrum equitum L. Minutium di-
cens primum à Senatu petijt, ut equo uti sibi Dictatori
liceret. Praeterea eum, quem nos Dictatorem diximus
in historijs ita nominari legimus, apud antiquos ma-
gistrum populi vocatum, posteaque in auguralibus libris
ac in bonorum finibus scriptum esse, et Cicero & Se-
neca ad Lucillium clari testes non desunt, testimoni-
umque est, quod qui ab illo nominatur Magister equitum,
quem uti volebat ipse dicebat. Non autem post Re-
ges exactos anno, dignitas haec siue potestas pro
tempore maior, quam consulatus cum magistro equi-
tum, qui ei obsequeretur creata est, & apud patres
esse coepit, nec amplius quam semestris tempore du-
ratura, nisi siqui forte illam potentiam adepti per vim
diutius tenuerint, Vt L. Sylla, & C. Caes. qui perpetui
Dictatores, tyrannidis odiosum atque infame nomen vi-
tare volentes rempub. oppressere. Cuius autem primum

Dictator creatus sit, non satis constat auctore Liuio, apud vetustissimos tamen auctores, si qua eidem auctori fides est, & Eusebio Caesariensi, T. Larginum Dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum Equitum creatos inuenio. Quod autem uel futuros dicare hic magistratus solitus sit, vel à Consule dicerentur, cui dicto obedientes omnes essent. M. Varrone teste. Dictatorem appellatum constat. Vel ut inquit Plutarchus in vita M. Marcelli, cum Dictator à populo aut à senatu deligi nõ possit, Verum alter Consulum aut Imperator progressus ad populum, quem censeat Dictatorem dicit, et quia dictus sit, Dictatorem appellant. Nonnulli ab eo nuncupatum Dictatorem aiunt, quod non populi suffragio, aut assensu, Verum quod is censeat quidem iussa magistratuum, quae Graeci Romani uocant Edicta, & imperiosissimi duodecim fasces licet fuerint, utpote penes quos Senatus & equestris ordinis & uniuersae plebis summum decus esset, quocunq nutu Latium ac totiq Italiae Viros regerentur: Contusi tamen atq fracti. Dictatoriae huic se animaduersioni persaepe substrauerunt, ac ne multa foret laesa gloria militaris, Consul delicti omnis vindex, à Dictatore nonnunquam punitus est.

Magister equitum dictus, quod ut est summa populi Dictator, hic summa huius potestas in Equites, et accensos sinu quod in bello equestres ipse copias duceret. Cum verò Dictator esset, etsi praeesset omnibus, Legiones tamen solum pedestres more maiorum ducendas haberet. Reliqui quidem minores quam hi magistri dicti magistratus, ut ab albo albatus.

Magistri ap-

Magistri appellantur quibus praecipua cura rerum incumbit, quique magis quam caeteri obligantur. Nec solum doctores artium, sed etiam pagorum, societatum, vicorum collegiorum equitum magistri dicuntur, quia omnes hi magis caeteris obligantur et possunt. Cum etiam et ipsi magistratus qui per imperia potentiores sunt, quam priuati, per declinationem a magistris cognominationem asciscunt; Est enim magistratus potestas uni uel pluribus hominibus a populo uel a Principe commissa. Unde Praetores, Procoss. Tribunos plebis, et aediles curules, et praefectos annonae, aliosque qui maiorum ut diximus arbitrio prouincias regunt, non principatum dicimus habere sed magistratum. His enim datum est deliberare de quibusdam, et statuere et iubere et intelligere, se gerere personam Ciuitatis, debereque eius dignitatem et decus sustinere: seruare leges, iura describere, et ea suae fidei commissa meminisse. Ad hos Pallatij quoque pertinet disciplina, per quam insolentium mores procellosi multorumque ordines moderatione sua, sine aliqua confusione componuntur, per eos Legatorum quamuis festinantium praenunciatur euentus. his potestatem eam decreuit antiquitas, ut nemo iudicium per prouincias fasces assumeret, nisi hoc et ipsi fieri decreuissent, tantaque eorum officium auctoritate decoratur, ut militiae perfunctis muneribus ornetur nomine principatus, miroque modo inter praetorianas cohortes et urbanae praefecturae milites, primatum inuenisse videantur. Principatus autem maior est quaedam supereminentia, cui caetera omnes potestates parent, Sic Octauianum, Claudium

& Vespasianum Principes fuisse dicimus. Senecam vero qui Cos. fuit temporibus Neronis, nemo Principem appellasset. Erat enim Nero Princeps, non Seneca, neque Consulatus Senecae principatus erat, sed magistratus, et neque imperium Neronis magistratus dicebatur, sed principatus. Cum vero quidam magistratuum & non omnes pertractent multa negociorum publicorum, necesse est esse alium magistratum, qui rationes repetat atque corrigat: Ipse vero nihil tractet. Vocant vero hos alij correptores, alij rationales, alij scrutatores, alij procuratores: Praeter vero hos homines magistratus unus est, maxime principalissimus omnium. Idem enim plerumque habet finem & introductionem, qui p[r]esidet multitudini, ubi populus dominatur. Oportet autem id quod cogit summam habere in rep. autoritatem: appellant vero quibusdam in locis Preconsultores, ex eo, quia ante deliberant. Ubi vero multitudo est, consilium magis est: Civitatum igitur magistratus fere tot aliqui sunt; nec id praeterea subticendum, M. Varronis sententia libro rerum humanarum vigesimo primo. In magistratibus inquit habent alij vocationem, ut consules, et caeteri qui habent imperium, alij prensionem, ut Quaestatores, et caeteri qui neque lictorem habent neque viatorem. Qui vocationem habent, idem prendere tenentur, adducere possunt. Et haec omnia sive adsunt, quos vocant, sive accersiri iusserint Tribuni plebis vocationem habent nullam, neque minus multi imperiti proinde atque haberent ea sunt usi. Huius ergo iuris quod

M. Varro tradit, Labeonem arbitror una tunc siducia cum priuatus esset, vocatum à tribuno non isse, sed quærentibus quam ob causam, Tribuni qui haberent summa coercendi potestatem, ius vocandi non haburint. facili est respondere. Quod tribuni plebis antiquitus creati videntur, non iuridicendo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus qui præsens fuisset, ut iniuria quæ coram fieret arceretur, ac propterea ius aduocandi ademptum. Quoniam ut vim fieri vetarent, assiduitatem eorum & præsentiam populis opus erat. Moris porro erat, magistratum petentibus extensos dextra, ciues benignis orare verbis, et absque interiore tunica in forum opertos veste descendere. siue ut eo habitu ad supplicandum humiliores accederent, siue ut qui cicatrices haberent manifeste signa fortitudinis aperirent; hac cum plura ostenderent, quæ assidue multos per annos egregij bellatores exceperant, uniuersi illorum virtutem tacita veneratione prosequebantur. Magistratum denique ultra quinque dies, nisi qui iurassent in leges, non licebat gerere. Legati, teste Varrone, sunt, qui lecti publice, quorum opera consilioque uteretur peregre magistratus, quiue nuncij Senatus aut populi essent.

IMPERATORES semper multi quotannis ob bene atque foeliciter gesta aduersus hostes, à militibus honoris causa appellabantur, Unde & inter cæteros ætatis suæ Duces & Imperatores, cum circumfusa multitudo Hispanorum & ante deditorum, &

pitis Captorum. Regem Scipionem ingenti plausu ac
consensu appellassent. Tum Scipio silentio per prae-
conem facto, sibi maximum nomen Imperatoris
esse dixit: Quo se milites sui appellassent. Regium
nomen alibi magnum Romae exosum & intollera-
bile esse, regalem animum in se esse, si id honoris
ingenio amplissimum ducerent, taciti iudicarent, vo-
cis usurpatione abstinerent. Inter principes etiam
Civitatis M. T. Cicero Procos. dum Parthos tripar-
tito exercitu hostes invaderet, ac post magnam
eorum caedem, Amanum eius gentis caput, Sepira
Litem & castella complura vi cepisset, ab exercitu
Imperator appellatus est. Iulius autem Caesar cum
saepius post partam victoriam esset Imperator ab ex-
ercitu appellatus, non Imperatorium aut regium, sed
Dictatoris nomen usurpavit, tantum odium sibi Re-
gis nomen in urbe contraxerat. Cum autem Re-
gis nomen cuperet, vereretur[que] populi indignationem
molitus expeditionem in Parthos, asserens in libris
fatidicis contineri, non nisi à Rege Parthos superari
posse, se Regem dici procuravit, qui maturandae mor-
tis suae causam praebuit coniurationis. Nullus au-
tem sequentium Caesarum se Regem Romanorum di-
cere ausus est. Imperatoris autem appellatio pro-
pria Caesarum non erat, sicuti nec consulis, nec
praetoris, nec tribuni plebis; nam & priores illos va-
rio numero quosdam septies, quosdam maiori, quos-
dam minori numero invenimus appellatos Impera-
tores, sic Coss., sic Tribunos plebis. Dignitatis n.
non officij id nomen fuit. Nam et prospere ad-

aduersus hostes gesta. sic erat a maioribus institutum, ac
Repub. libera perpetuo custoditum, ut eos Procoss. Praetor
siue quis alius fuerit Romanus, qui hostium numerum
quam maximum cecidisset, aut permagna contra hostes
victoria potiretur; is quodam pro excellenti honore ad
virtutis testimonium uel decus, Imperator ab exercitu
vocaretur. Nondum erat qui nunc uiget mos, ut quem
Romanorum Imperatorem gentes uniuersae uocant,
is sit unus orbis princeps, et potestate summa rerum
Dominus videatur. Id enim cum S.P.Q.R Consilio
publico rempub. gubernarunt, Ducibus nomen honoris
pro victoria parta, non potestas fuit, a quo autem pri-
mum haec noua Imperatoris nostri temporis coronandi no-
minandique consuetudo uel abusio potius, defluxerit, nõ
satis intelligo. Maxime cum Romanum Caes. antiquis
illis temporibus coronatum fuisse nullum unquam audi-
uerim aut legerim. Non enim Julius Caesar, non
Aug. non Tiberius, non Caligula, non Nero, et
hi erant duo potissimum extremi intolerandae super-
biae ac luxuriae, coronam Imperij unquam suscepit, aut
habuit, aut usus fuerit, nisi forte laurea cum trium-
phasset, aut quapiam alia ciuica uel castrensi, quae
non Caesarum erant magis, quam quorumcunque trium-
phantium aut vincentium. Existimo autem hoc a
barbaris deriuasse, qui cum priscas historias ignora-
rent, neque verborum vim Imperatoris et Regis pro-
be noscerent, essetque frequens apud eos Regis nomen,
ut puta sub Regibus viuentes, Imperatorem uero
raro uiderent, id excellentius arbitrati sunt, quod
rarius aut insuetius conspiciebant, Utcunque tamen hoc

adoleverit, id plane constat, vel à barbaris, ut antea diximus, non scite, aut à doctis parum modeste hanc sublimem Imperatoris id est Dei appellationem, ut inquit Cicero magis quam regiam post coronationem usurpatam, & posterioribus introductam esse, Regibusque concessam. Primum autem apud maiores nostros Imperatorem appellatum, utpote cui armorum exercitusque ad tutandam augendamque rempub. commissa sit auctoritas, Lucium Lucullum fuisse, in descriptione temporum testis est Eusebius.

PONtifices aliqui auctore Plutarcho, dictos putant, quoniam Deos colunt potentes ac omnium Dominos: alij vero inquiunt, nomen confictum esse ad potentum profligationem, tanquam iubente Legumlatore, Sacerdotes obire potentia sacra debeant. Pontifices vero ut Varro inquit C. Mutius Scaevola dicere solebat, à posse & facere appellatos esse: Sed ea descriptio à Varrone non satis probatur; nam à ponte & facio potius dictos existimat, quod ab his primum pons sublicius factus, & saepe restitutus sit: Secundum alios à sanctissimis & vetustissimis sacrificijs quae ad pontem fierent. Pontifices quatuor et gente patricia totidemque plebeia, à Romanis primum creati, quorum ordinem & constitutionem Nummae tribuunt. Maximus vero appellatus, quod & minores Pontifices essent. Livius. L. Cantilius Scriba Pontificis, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à Pontifice Max. eousque virgis in comitio caesus erat, ut inter verbera expiraret. Hic Maximus ex pontificibus

uelut interpretis & pronunciatoris, quin hyerophantæ potius ordinem & locum tenet, qui quidem non solum res, quæ publicè fiunt, curat, sed etiam priuatim sacrificantes obseruat, impedimentoque est, ne quis legitima transgrediatur, docetque quâ quispiam re ad uenerationem Deorum, aut ad postulandam ueniam indigeret. Erat & sacrarum uirginum custos, quas Vestales appellant, & iudex & punitor Sacrilegij.
Habebat etiam penes se idem Pontifex sacra omnia, designabatque quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fieri deberent, Cuiusmodi diuinis in rebus & unde eroganda pecuniæ sumptus fieri deberet. Pontificibus etiam permissa est potestas, memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi, & hos Annales appellant, equidem maximos quasi à Pontificibus maximis factos, proinde maiores nostri antiquissimi, præsertim rerum gestarum memoria delectati, hanc diligentiam habuerunt, quod historiam scribere auderet nemo, qui munus id datum sibi de publico non haberet, id uero daretur nulli nisi esset uir probitate fidei, singularique uirtute aliqua præditus, ac dignitate cæteris anteiret. Hebræo namque populo, ut ab illis initium sumam, qui uetustate generis, qui magnitudine rerum, qui dignitate historiæ se cæteris præponunt, hanc legem fuisse comperimus, ut quæ ab his gesta pace uel bello essent, ea scriberet non nisi qui Propheta esset. Prophetam cum is populus habere desijt: tum Maximum ad Pontificem, qui auctoritate, honore, dignitate præstaret. Hanc ipsam scribendi curam & officium

rüq; Dijs potestatem habebant. De his etiam Lucanus in primo. Vieq; epulis septem festus Titijq; sodales.

Cæterum cum aliqua species curationis sit circa rem diuinam, cum sacerdotes & æditui circa templa, ut conseruentur, quæ sunt et erigantur ruinosa ædificia, & cætera omnia quæ pertinent ad diuinum cultum: Euenit alicubi curam hanc esse unam, ut in paruis ciuitatibus, alibi uero plures separatis à sacerdotio, ut sacrificuli, æditui & custodes sacrarum pecuniarum. Huic consequens est, circa illa, quæ est circa sacrificia publica, quæcunq; quæ sacerdotibus lex non committit, sed ex publico fiunt. Vocant autem eos qui illis præsunt alij Reges sacrorum, alij Pontifices Max. Maiorum enim consuetudo tunc erat, Vt Rex esset etiam Sacerdos, uel Pontifex. Sic poena Reges uel Imperatores Pontifices dictos Marco, nullis Religionis expres, his uerbis ostendit: Rex Anninus. Rex idem hominum Phœbiq; sacerdos.

FAECIALES quorum pater patratus Princeps erat, Sacerdotes dicebantur, qui faciendis præerant fœderibus, hi ut Pompeio placet à ferendo dicti, ut M. Varroni à fide & faciendo, ut alijs faeciales quasi fœdiales à fœderibus faciendis, quorum ius ab Equiculis ad Romanos translatum esse, non dubium est.

CADUCEATORES pacis Legati dicuntur: Sicut enim per faeciales bella indicebantur: ita Pax per Caduceatores. Est autem Caduceum uerbena & pacis signum, quod non ab re Mercurij uirgam possumus existimare. Mercurius enim Orationis Deus dicitur,

& interpres Deorum. Unde sicut Virga Serpentes dirimit, hoc est, venenum: ita bellantes interueniente Oratione sedantur, bellumque cadit atque dirimitur.

ÆDILES quidem publicis ludis ac ædibus præ-
erant, nomen ab ædibus huic magistratui datum, ut Festo placet, Varroni & Paulo, quod ædium non tam sacrarum quam priuatarum etiam curam haberent, ac illis præessent, in quibus scita omnia sua plebs defer-
ret. Duo quidem primum & ex plebe constituti, ac pro-
inde plebei appellati, exactisque Regibus anno prope-
modum septimo-decimo, cum plebs à patribus secessisset, Tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent ple-
bei magistratus. Deinde cum vellet ex suo quoque cor-
pore Coss. creare, & patres recusarent, factum est, ut tribuni militum crearentur, tum ex plebe, tum ex pa-
tribus consulari potestate. Paulo post cum placuisset, creati ex plebe consules, cœperunt ex utroque corpore constitui, tunc ut aliqui pluris partes haberent, pla-
cuit duos ex numero patrum constitui, & ita facti sunt ædiles curules, unde ortum, ut ædiles alij, ple-
bei alij curules appellarentur. Sella enim quasi Seda à sedendo dicta est, Regia quidem Sedes erat. Curu-
lis à curuitate pedum ipsius Sellæ, in qua sedetur: Sic dicta, vel quod in ea qui essent Reges cum vehe-
rentur curru ad eminentiam uterentur. Postea vero cum Regibus libera Roma fuisset. Magistratus maiores ut Consules Dictatores, & plerique alij regio more Sella curuli vectabantur, Unde magistratus

hi ſunt curules, Cæteri uero plebei, ſeu pedanei, quod
pedibus irent appellati, nec curru neque ſella curuli vehe-
rentur. Quod autem duo fuerint ædiles, his verbis
in Piſonem oſtendit Cicero: Mecum inquit quæstorem
in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis
ſuffragijs populus faciebat. Ædilem priorem dixit, quod
duo erant tantum ædiles, ſicut duo conſules. Huius rei
ſi quis fidem poſtulet, bini ſemper ædiles in Argumen-
tis Comœdiarum nominantur à Terentio. Hi etiam ſiue
plebei ſiue Curules Ludos faciebant inſtaurabantque. Li-
uius belli Macedonici libro primo: Ludi Romani Scenici eo
anno magnifice apparateque facti, ab ædilibus curulibus.
Idem in eodem paulo poſt, et plebei ludi ter toti inſtau-
rati ab ædilibus plebis. Ædilium enim partes in ludis
inſtituendis quantum impenſe, et in quibus ſpectaculis fi-
erent, haudquaquam minimi fuere. Id etiam erat potiſſimum
ædilitatis munus, ut ſua quiſque ædilis impenſa, ludos pro
modo patrimonij ac dignitatis ſuæ celebrandos curaret.
Huius inſtituti M. T. Cicero in officialibus, cum ſuæ et Cn.
Pompeij ædilitatis meminit teſtis eſt. Aſconius etiam Pedi-
anus Pompeium Ædilem factum, Theatrum quod ſumma
impenſa ædificauerat, magnificentiſſimis ludis, in quos
currus cum Elephantis induxit, ædificaſſe aſſerit. Va-
lerius item Max. in libris Dictorum factorumque memo-
rabilium ſcripſit: Atilium Serranum et L. Scribonium
ædiles, Senatus plebisque loca ſecreuiſſe. Quod ſi Vlpiano
auctore Mancipium fugitiuum, erronemque, aut iumen-
tum morbo aut vicio aliquo affectum quiſpiam pro

Sano uenundarit, dolis ac fallacijs vendentium occur-
rendo ædilium edicto emptori succurritur redhibeturq;
Porro ut Vrbis Cloacæ, aquæductus, & ædificia quæq;
publica & priuata, munda, lota, integra, expeditaq; as-
seruarentur, ad ædilium officium pertinere non dubium
est. Ut Cicero noster cum factus esset ædilis, Actione
in Verrem septima, cæteris more suo longe uberius
ac melius attestatur. Nunc enim inquit designatus æ-
dilis, habeo rationem, quid a populo acceperim, mihi
ludos sanctissimos, maxima cum ceremonia, Cereri, Libero,
liberæq; faciendos, mihi Floram matrem populo plebiq;
Ro. ludorum celebritate placandam, mihi ludos antiquis-
simos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum
dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæq; esse fa-
ciendos, mihi sacrarum ædium procurationem, mihi to-
tam urbem tuendam esse, commissam, ob earum rerum
laborem & solicitudinem fructus illos datos antiquio-
rem in Senatu sententiæ dicendæ, locum, togam prætex-
tam, Sellam curulem, ius, imagines ad memoriam
posteritatemq; prodendam. Sunt præter hos ædiles ple-
beij & curules duo, alij qui frumento præerant, & quorum
creandorum auctor fuit C. Julius Cæs. Hiq; ut inquit
Pomponius a Cerere Cereales dicti. Æditui præterea ap-
pellatione ædiles intelligimus. Est enim æditituus idem
quod ædilis custos sacræ sc. ædis uel templi, quasi æde
tuens, uel ædis tutor dictus. Is enim est cui sacrarij
custodia commissa erat, ubi Statuæ seruabantur, et Simu-
lacra Deorum gentilium, quæ opus erat exorare, si qs

operasset aliquid apud illa deprecari & impetrare, quod multi factitabant, credentes exaudiri, si verba sua Simulachrorum auribus instillassent. Seneca Epist. lib. V. Non sunt ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus æditiuus, ut nos ad aurem simulachri, quasi magis exaudiri possumus admittat. Æditimus quoque idem quod æditiuus, Sed M. Varro in II libro ad Marcellum de latino Sermone, æditimum dici oportere censet magis quam æditiuum, quod alterum recenti novitate fictum, alterum antiqua origine incorruptum. Lævius in Protesilao Claustrimum dixit, qui claustris ianuæ præesset, eadem sc. figura æditimum dici iubebat, qui ædibus præest. In Verrem M. Tul. in exemplaribus fidelissimis ita inuenire scriptum: Æditimi custodesque mature sentiunt. In libris autem hoc vulgaribus, æditui scriptum est, Pomponij fabula Atelliana est, quæ ita inscripta est, Æditimus, in qua hic versus est, Qui postquam tibi appareo atque æditimo in templo tuo. T. autem Lucretius in Carmine suo pro æditiuis æditumentes appellat.

FLAMINES permultos fuisse comperio, et tot denique quot Deos colerent ipsos veteres Romanos, M. Varro in his libris quos de origine linguæ latinæ scripsit, testis est. Ut Dialem, Martialem, Quirinalem, Vulcanalem, cæterosque eiusmodi. Verum Flaminem Dialem Numma Pompilius Romæ Rex creauit, Cum antea Reges Pontificum ac Regum munera promiscue gererent, ut de Priamo & Ænea apud Maronem, & a minoribus tandem, ut a C. Cæsare, Divo Augusto,

multisq; alijs principibus, quos maximi pontificatus
titulis insignitos, in multis quæ adhuc extant monu-
mentis cernitur, obseruatum est. Cæterum Numma
plures in Urbe Romuli quam sui similes Reges fore
ratus, qui relicta religionis cura, bellorum negocijs
implicarentur, Sacerdotes quos Flamines appellant,
quiq; rei diuinæ iugiter addicti essent, multis Deorum
instituit. Flaminem unum Joui insigni veste et cu-
ruli, regia Sella adornatum; quem Dialem uocant;
Huic duos Flamines adiecit, Marti unum, Quiri-
no alterum. Dicti autem primo Flamines, ut Plu-
tarcho placet, ab his quæ circum caluaria sunt, pileis
quibus ad tegendum capita utuntur, quasi pileamines
quidam essent. Lucanus in primo. Et tollens api-
cem generoso vertice Flamen, Vel ut Varro inquit,
quod in Latio Capite uelato erant, et caput filo lanæ
præcinctum habebant, á quo Flamines quasi filami-
nes uocabantur. Dialis uero á Deo, á quo vita
dari putabatur hominibus, Vel á Joue, quod est iuuans
Deus. Cæteri enim quiq; cui præsunt numinis eius titulo
decorantur, Hic solus, ut Varro ait, Lib. II rerum
diuinarum, album habet galerum, uel eo quod ma-
ximus est, uel eo quod Joui immolari alba hostia
opus sit: Multiplices etiam Ceremoniæ sunt, quas
in libris, qui de Sacerdotibus publicis compositi sunt,
Item, iurare Dialem in Fabij pictoris librorum primo
scriptas legimus, Unde hæc ferme sunt, quæ comme-
minimus. Equo enim Dialem Flaminem vehi religio

ro ſaltationis pedum est opus. Mouentur enim ſuauiter conuerſiones ac mutationes in celeri ac crebro numero robuſtè ac leniter reddentes. Mamurio autem artis illius ſuæ mercedem fuiſſe perhibent, memoriam quantam per Saliorum carmen ſimul cum Pricij modulo abſolutum. Alij vero Veturium Mamurium qui canebatur fuiſſe aiunt.

Senatoriam dignitatem à Romulo inſtitutam fuiſſe, nemo ambigit. Romulus enim Vrbem conditurus, paſtores inter quos adoleuerat conuocauit, cumque is numerus condendæ Vrbi parum idoneus videretur, constituit Aſylum quo paſsim confugerent ex finitimis locis peſsimi quique, ſine ullo conditionis diſcrimine, ex hiſque omnibus populum conflauit, legitque in Senatum eos, qui ætate anteibant, & Patres appellauit, quorum conſilio gereret omnia. De hoc etiam Senatu Propertius Elegiacum Scriptor hæc loquitur: Buccina cogebat priſcos ad bella Quirites, Centum illi in prato ſæpè Senatus erat. Curia prætexto nunc quæ nitet alta Senatu, Pellitos habuit ruſtica corda patres. Atqui ut apud Lacedemonios Senes ſiue Seniores appellari eos, qui ſummum quendam magiſtratum gerunt, Cicero auctor est: Sic niſi conſilium, ratio, ſententia ſenibus ineſſent, non ſummum conſilium maiores noſtri Senatum appellaſſent, quod & Ouidius in faſtis non reticet dicens: Magna fuit quondam capitis reuerentia cani, Inque ſuo precio ruga ſenilis erat. Martis opus Iuuenes animoſaque bella

gerentes. Et pro Dijs adstant in Statione suis. Viribus
illa minor nec habendis utilis armis, Consilio patriæ
sæpe ferebat opem. Nec nisi post annos patuit tunc
Curia seros, Nomen & ætatis mite Senatus erat. Iu-
ra dabat populo Senior finitaque certis Legibus, est æ-
tas unde petatur honos. Ab honore ergo patres, ab
ætate Senatores appellati, alij Senatores à sinendo, quod
facultatem darent, dictos putant, vel quod agrorum par-
tes tenuioribus ac liberis proprijs attribuebant. Huic
centum Senatorum numero plures ac diuersis temporibus
additos inuenio. Brutus enim quo plus virium in Se-
natu, etiam frequentia ordinis faceret, diminutum
parum numerum primoribus equestris gradus electis
ad trecentorum summam expleuit, traditumque inde fer-
tur, ut in Senatum uocarentur, qui patres, quique alle-
cti atque conscripti essent patres, ut diximus vocati, vel
quod sunt patricij generis adlecti, quod propter inopiã
ex equestri ordine in Senatorum sunt numerum assum-
pti. Conscripti autem, quod in Senatu quem nouum
efficerent sunt scripti. Verum post Cæsaris obitum ex-
crescentem hunc numerum deformi, incondita, ac indi-
gnissima turba: Mille enim excesserant, & nonnulli
per gratiam, nonnulli præmijs electi, qui abortiui vulgo
appellabantur. Augustus ad modum pristinum & splen-
dorem redegit. Præter hoc Senatorum nomina sunt, qui peda-
rios Senatores opinentur appellatos, quod sententiam
in Senatu non verbis dicerent, sed in alienam sententiã
pedibus irent, tanquam sententiæ dictione carentes, aliorum

dicta confirmarent, et quasi pedibus in alienam senten-
tiam descenderent. Alij vero differentia quasi quadam
quod essent plerique qui magistratus curules adepti, sede
curuli honoris gratia in Senatum veherentur. Qui vero
iter pedibus facerent, pedarij appellabantur. M. au-
tem Varro equites quosdam dicit pedarios appellatos, vi-
deturque eos significare, qui nondum à Censoribus in Se-
natu lecti quidem erant, sed honoribus populi usi qui-
dem erant in Senatum veniebant, & sententiam eius
habebant. Nam ut Curulibus magistratibus functi,
qui nondum à Censoribus in Senatum lecti erant, Se-
natores non erant, etiam quia in postremis scripti erant
non rogabantur, sed quos principes dixerant, in eas
sententias descendebant. De more autem habendi Senatus
M. Varro rogatu Pompeij librum edidit. Cum ille Cos. pri-
mum cum M. Crasso fuisset designatus creditur, quia
foris militiæque ad eam ætatem occupatus, ciuilis con-
suetudinis expers esset, velletque ceteris non indoctior
videri, in hoc libro id genus multa scribere Varronem
Gellius attestatur. Primumque illud fuisse, per quas
personas haberi Senatum liceret: nominans Dictatorem,
Consules, Prætores, Tribunos plebis, interregem, Præ-
fectum Vrbis, neque alijs præter hos ius fuisse dixit
facere Senatus consultum, quoties usu venisset, ut omnes
isti magistratus eodem tempore Romæ essent, tum
quoque supra ordinem scripti essent, qui eorum prior
alijs esset, ei potissimum Senatus consulendi ius fuisse.
Addit deinde extraordinario iure tribunos militares, qui
pro consulibus essent. Decemviros item quibus tum im-

preiūm conſulare eſset. Item triumuiros reipub. consti-
tuendæ creatos ius conſulendi Senatum habuiſse. De lo-
co autem habendi Senatus, aut Senatus conſulti rogan-
di, niſi in locis per augures constitutis, quæ templa
appellantur haberi rogatiuè potuiſse negabat. Moris
etiam erat, ut eo in loco Senatus iniuſsus aſsidua sta-
tione cogeretur, qui Senatulum appellabatur, Unde
accitus deinde quamprimum in Curiam proficiſce-
retur. De tempore autem habendi Senatus ita diſ-
seruit: Ante exortum inquit Solem, aut post eius
occaſum Senatus conſultum irritum. Opus etiam Cen-
ſorium fuiſse per quos & quo tempore factum Sena-
tus conſultum eſset exquirere. De ætate autem Sena-
toria, ne cui paucioribus XXV annis nato Senatum
ingredi liceret, ut in Vita Magni Pompeij, auctore
Plutarcho constitutum est. Cæterum minoris ætatis
Senatum aliquando ingredi moris fuiſse veteres le-
gentibus non dubium est, Veluti M. Valerio Corui-
no contigiſse nouimus, Cui tertium & vigeſimum
annum ingreſso conſulatum largiti sunt. Quoniam
autem Senatum introirent cum prætextatis filijs Se-
natores ut moris antea fuerat, Decretum postea fa-
ctum est, Papirij prætextati factum in cauſa fuit.
Cum etiam Senatum habiturus eſset, auspicari primò
atque immolare hostiam debere, idem Varro cenſebat.
Docuit etiam de diuinis rebus priusquam de humanis ad
Senatum eſse referendum. Idem Senatus conſultum
duobus modis fieri, aut per diſceſsionem ſi conſentiretur,

aut si res dubia esset per singulorum sententiam. De pignore quoque capiendo, deque multa irroganda Senatori, qui quo tempore venire in Senatum debuit, non uenit. In quo & illud animaduertendum de more, quod sicut Lex à quinquagesimo anno militem non regit; ita à Sexagesimo Senatorem non citat. Hunc etiam morem apud veteres necessitates publicæ expresserunt, ut si forte aliqua vis ab hostibus immineret, qua cogeret uel humilia captare consilia, uel aliqua constituere, quæ non prius oporteret dici quam effici, uel si nollent, ad amicos aliqua permeare, Senatus consultum tacitum fieret, ita ut non Scribæ, non serui publici, non Censuales illis actibus interessent. Senatoresque exciperent omnium officia Censualium Scribarumque complerent. Horum & aes reat de irato facere beneuolum, de suspecto placatum, de austero mitem, de aduersante propicium. Et quamquam ut dictum est Senio confecti, armis minime ualerent. binos tamen Senatores singulis cohortantibus præpositos, tertio ab vrb. cond. libro testis est Liuius. Patriciorum familia Ioui nascitur frisse dicata, si originem dignitatum antiquitatis ordine perscrutemur, quo summi Dei sicut putauere cultura locum primarium possideret, patriciatusque nomen ipsum, ut quidam vereidicorum à patribus dictum esse noluerunt.

Consularem exactis Regibus dignitatem Regij nominis factum declinantem, cum plena pené eorum instar administrandæ Reipub. facultate

habuerunt, ac necessitatem fuisse, antiquitatis monumenta declarant. Duo hi erant pro uno Rege creati, ut alter malus esse noluisset, ab altero similem potestatem habente, cohiberetur. His primum omnia iura ex regia potestate erant, omnia deinde eiusmodi Insignia pompaeque fercula & officij sui ornamenta. Nam ambobus fasces erant, Coss. quatuor & viginti, lictores totidem cum securibus, quae proinde tantae potestati cathenarum nexibus praecepta sunt alligati, ut cum tardius solverentur, moram deliberationis acciperent, maxime si de caede aut hominis nece aliquid censuissent. Cunctator enim esse debet qui iudicat de salute. Alia enim sententia corrigi potest, de vita hominis haudquaquam. Arma quinetiam ista iura sunt non furoris, & contra noxios sic instituta, ut plus terror corrigat, quam poena consumat. Civilis est etiam pavor iste magis quam bellicus, utpote quo aratores timeant, reformident fures, Latrones exhorreant, innocentia tantum laeta respiciat. Institutumque id etiam est, ut duplicatus terror videretur, ut eorum tantum alter fasces haberet, non ambo, isque penes quem fasces essent, maior consul diceretur, vel is qui prior factus est praetor, aut maior urbanus, minores caeteri. quibus quod plerumque in maximis urbibus solet Senatus decrevit, ut darent operam, ne quid Respub. detrimenti caperet, permisitque eorum alterum uel ambos cum opus esset exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis subditos atque Cives, domi militiaeque Imperium ac iudicium summum Capitis dicere. Sed Cives non

Romani, quem solum cohibere & in publicam custodiam duci iubere illis fas erat. Sella curuli pro sui magnitudine utebantur multis gradibus enixi, ut ibi locati nihil abiectum, nihilque humile meditarentur, utque in ocio subiecti mererentur, quod alii post maximos labores assumunt imperantes. Manus vero victoriali Scipione munita erat, quo Romanae reipub. viri fortis dextera firmetur fortunas omnium ac liberos, in augmentum etiam publicae gloriae famulos solueret iugo seruili, calceis auratis contra prodibant in publicum, tanquam auri materiam, quam mens ad inane uolans tanti putat, parui facere non solum, sed pessum etiam dare uiderentur. Inter caeteras etiam reipub. dignitates soli meruerunt, pictos habuisse humeros, uario colore palmatae vestis, quam felicitas dabat praemio vincentium. Quod autem candidis vestibus induti procedebant, candidati appellabantur, quod denique populo consulerent & patriae, tum omnia traderentur eorum arbitrio, ne insolescerent animos: A consulendo consules dicti sunt, nisi illinc potius, unde Actius ait in Bruto: Qui recte consulit, consul cieatur, Vel ut Quintilianus, Consul sit a consulendo, uel a iudicando. Nam & hoc consulere veteres appellauere. Magistratus huius imperium annuum erat, quo ne diuturna potestate insolentes, facilius in errorem prolaberentur, se custodirent. Hi, quamquam breuis esset eorum magistratus, nihilominus tamen si haud essent idonei, infra annum amouebantur. Illud quoque de

more fuit, conſulatum petentibus ut per ſeipſos Comicijs intereſſent, nulliq; XXV annis minores, qua ſenatoria ætas erat, admitterentur.

Suffes conſul etiam Poenorum lingua dictus est. Auctore Chalcidios. Liuius belli Macedonici libro quarto: Postero die cum Suffetes ad ius dicendum conſediſſent, conſpectæ tabellæ demptaeq; & lectæ, alij à ſufficio, quod est ſubministro, vel in alterius locum ſubstituto, Suffectos dictos putant, quaſi ſub alio factos. Liuius XXXI. M. Aurelius Cotta Decemuir Sacrorum mortuus, in eius locum M. Attilius Glabrio ſuffectus. Cicero pro Murena: Unus erit Coſ. & is non in administrando bello, ſed in ſufficiendo collega occupatus. Illud deniq; nec prætereundum. Nam cum duæ res poſſint eodem auctore prouehere homines in hunc amplissimum dignitatis gradum & honorem, populi fauore, una iuris, altera militis, non dubium est, quin ad eam adipiſcendam multo plus conferat res militaris quam iuris Ciuilis gloria. Vigilat enim alter noctu, ut ſuis conſultoribus reſpondeat. Alter quo intendit mature cum exercitu perueniat, illum Gallorum, hunc buccinarum cantus exſuſcitat, ille actionem instituit; hic aciem instruit, ille cauet ne conſultores; hic ne Vrbes aut castra capiantur, ille ut aquæ pluuiæ arceantur ſcit, hic ſcit & timet ne hostium copiæ, ille in regendis, hic in propagandis finibus exercitatus.

Proconſularis dignitatis creandæ morem ac neceſſitatem induxit Imperij Rom. amplitudo, quod nec adeſſe ubiq; ad bella gerenda omnes abire prouin-

cias. Conſules qui modó eſſent duo poſſent. his conſularia inſignia cætera præterquam quód sex duntaxat lictores reli-cti fuere concessa ſunt. Numerus autem Conſulum diffinitus erat nullus, utque Præſidium nomen generale, quod & Proconſules & omnes provincias regentes, Senatores licet eſſent, Præſides appellabantur: sic Proconſulum appella-tio specialis est, qui denique quód Conſulum vicibus funge-rentur Proconſules nominati ſunt.

LICTOR crudelitatis minister Conſulis, Pro-conſulis, Prætorum, fascem qui virgarum alligatum cum Securi portat. Sunt qui Lictores conſulis XII aliorum semi. Lictorem autem Valgius Ruffus in secundo librorum quos inscripsit de rebus per Epistolam quæsitis, dicit á ligando appellatum eſſe. Quod cum magistratus populi Romani quem-piam verberari iuſſiſſet. Crura eius & manus ligari vin-cirique viatore ſolita ſint, isque qui ex collegio viatorum of-ficium ligandi haberet, lictor ſit appellatus, utiturque ad eam rem testimonio M. T. verbaque eius refert, ex ora-tione, quæ dicta est pro C. Rabirio. Lictor inquit colli-ga manus. Livius libro VIII Lictor deliga ad palum. Hæc ita á ligando Valgius Ruffus. M. T. Livius. Festus ac omnis antiquitas putat, et nos ſané cum illis ſentimus: Sed Titus Tul. M. Tullii Cic. Libertus, Lictorem vel á lino vel á Licio dictum scripsit. Licio enim transverso quod limum appellatur á veteribus qui magistratibus in-quit, præministrabant cincti erant, ad reorum manus ligandas, & crura ut diximus vincienda. Male itaque & inscité qui Lictorem á Littando dictum putant C. in-terposita, quia rem litat & interficit. Illudque inepté ad-dunt, quasi legis ictorem dici, quód iciat, id est percu-

tiat reum iuxta legis mandatum, quod antiquitas non approbat, colorata licet ratio videatur. Numero autem XII lictores sumptos à Romulo, alij à numero Vulturū, qui regnum sibi portenderant augurio. Alij putant & melius ab Hetruscis finitimis, unde Sella Curulis, unde toga prætexta sumpta est ad imitationem Regum suorum, quod duodecim ex populis creato Regi singulum singuli populi Lictorem darent.

Quæstura in qua esse debet scientia iuris, summa literarum gloria, cautela sermonis, firmitas animi, continentiæ domicilium, & virtutum omnium sedes. Actione in Verrem II. Auctore Cicerone, primꝗ est gradus honoris dignitatumq omnium genitrix. Varro lib. VI teste Cass. Officium autem eius & origo pregrand vetus est, & pene ante omnes magistratus quorundam & quidem eruditorum sententia. Gratianus Iunius libro VII de potestatibꝫ. Apud ipsum Romulum & Nummam Pompilium binos Quæstores fuisse auctor est Pomponiꝫ. Hunc magistratum cœpisse tunc asserit, cum Ærarium Pop. rom. auctius & cumulatius esse cœpisset, ut esset qui illi præesset, quod Romuli tempore fuisse, cum res tenues & pauper igitur tunc essent, haudquaquā putandum est. Cæterū sicut in dubium venit an Romulo & Numma regibꝫ Quæstor fuerit. ita etiam Tullo hostilio Rege, à quo census in Ciuitate, & descriptio Centuriarum & classiū, quæ prius non erant, est facta, Quæstores fuisse, ac tunc initium habuisse veri magis simile est. et sane crebrior apud maiores opinio est, Tullum hostilium primum in

rempub. induxisse Quæstores. Hos autem à quærendo Quæstores initio dictos Pomponius & Iunius & Trebatius & Fenestella & Varro scribunt, Verum quia de capite Civis Romani iniussu populi non erant, Lege permissum consulibus ius dicere, Propterea Quæstores constituti sunt à Populo, qui Capitalibus rebus præessent, quæ triumviri postea Capitales quæsivere. Hiq; appellabantur Quæstores parici Festo teste. vel Pomponio parricidij, quorum meminit Lex XII Tabul. dicti quoniam parricidæ non utiq; hi qui parentem occidissent, Sed qualemcunq; hominem dicebantur. Idem etiam fuisse indicat Lex Numma Pompilij in his composita verbis; Si quis hominem liberum morte sciens duit, parricida esto. Horum officio iniunctum erat, ut Provincias ex Senatus consulto sortirentur, utq; extra urbem advenientibus regibus obviam irent, & hastæ subiectos captivos venderent. Erant & cantidati Principis Quæstores, alij qui libris duntaxat in Senatu legendis operam darent, quiq; literas eius in Senatu legerent.

PRÆtores initio erant quorundam iudicio, qui postea Consules, & hi bella administrabant, proinde sic dicti, quod præirent, & ante irent iure in exercitu. Auctore autem Pomponio tunc creati, cum consules bellis finitimus avocarentur, neq; esset qui in Civitate ius reddere posset. Numerum autem Prætorum habuit Roma pro tempore varium, Primum quidem urbanum, deinde post aliquot annos eo non sufficiente, peregrinum, sic dictos, quod ius alter peregrinis, alter Civibus diceret. Deinde vero plures augendo numerum ad

octo uſque creatos invenio. Unde Cicero pro Milone: Septem Praetores, octo tribuni plebis, illius adverſarij, defenſores mei. Captis denique provincijs totidem Praetores quot provinciae in deditionem venerant, creati ſunt, partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus praeeſſent. Horum autem Praetorum inſignia ſex fuiſſe Secures. Plutarchus in vita Pauli Aemylij auctor est. Ad hoc enim bellum inquit, Aemylius miſſus non cum ſex, ut caeteri Praetores, ſed cum duodecim Securibus ita ut dignitas conſularis imperio eius ineſſet.

CENSORES ad cuius cenſionem, id est arbitrium cenſeret populus, vel ab re ipſa quod praeeſſent faciendo cenſui appellati, vel quod rem ſuam quiſque tanti existimare ſolitus ſit, quantum illi cenſuerint, vel quod cenſere pro arbitrari veteres cognatione quadam ſocia ac ſimili eſſe voluerint. Sunt qui a cenſendo, id est, constituendo & praecipiendo. Unde etiam dicere ſolemus, Cenſeo hoc facias, et Senatum aliquid cenſuiſſe, inde Modeſtino auctore Cenſoris nomen videtur eſſe tractum. Hoc munus instituiſſe primum Servius Tullius legitur, Pæna vero ut ſunt Reges exacti ius omne faciendi census & caetera quae Regiae maiestatis huius fuerant, ad conſules delatum erat. Creandi vero novi Magistratus huius dedit cauſam, quod bellis urgentibus, neque populus ſine cenſu eſſe, nec qui eſſent Conſules, navare operam commode Cenſui faciendo poſſent, res quidem ut parvi admodum momenti prius viſa, quae nihil iuris haberet in cenſendi modo Populum. Ita illustris magistratus hic max. omnium reverentiae, pluri-

meq; potestatis ac seueritatis poena fuit. Eo autem venit, ut hautquaquam de opibus modo, verum de militari disciplina moribusq; censeret. Mos namq; Romae apud Equestres erat Auctore Plutarcho, cum per legitimum tempus a quoquam militarium militatum esset, equum per medium forum duci coram Viris duobus publice praesidentibus, quos Censores nuncupant, illisq; quemlibet Ducum ac Imperatorum sub quibus militatum sit, recensere. Deinde Censorum iudicio subigi, qui iuxta cuiusq; meritum, vel laudem, uel infamiam tribuunt. Huic praefecti curae tunc erat Viri dignitate ornatuq; insignes, ad hos curuli insidentes equites subituri iudicium ritu cum prodirent. Censorum alter qui senior erat interrogabat, si militias omnes iuxta disciplinam militarem absoluisset, omnesq; qui sub se ipso Imperatore meruissent, quod si non secus ac dixerat foret inuentum, ingenti laetitia plaudentibusq; amicis domum illum admittebant. Sin minus, Censoria eum inurebant nota, quod ex tenuissimis causis licebat illis, qui flagitiose ac intemperanter degerent, ac loquerentur, equum adimere et exercitu demouere. Horum etiam erat Vectigalia populi Romani augere, minuereq;, lustrum completo quinquennio condere, et soli taurilia sacrificia, de Sue, oue, tauro facere, de nuptijs, de liberorum procreatione, de viuendi ratione, de conuiuijs diligenter inquirere, ne quis patriam ac consuetam viuendi disciplinam transgrederetur: Ad haec etiam munera duo cum essent, alter Patricius, alter vero Plebeius. Eis licebat Senatus Principem describere, immeritos Se-

natu quoq amouere. C. Fabricium fecisse ferunt, qui P. Cornelium Ruffinum patricium virum, quod decem argenti facti pondo in commune adduxisset, Senatu amovit: Sive ut M. Catonem Censorem, qui C. Flaminium T. Flaminei fratrem, quod exhortatus à puello quem deperibat, teste Plutarcho. vel à Scorto aliorum sententia, cum esset Consul in Gallia, ut aliquem ex his qui in vinculis rei capitalis damnati erant, securi percuteret, obtemperavit, Senatu eiecit. Valerius Antias non ad pueri sed ad mulieris cuius amore teneretur arbitrium, id ab L. perpetratum affirmat. Livius autem scriptum in oratione Catonis asserit: Gallum transfugam cum uxore ac liberis venisse, & ab L. inter epulas exceptum. Mox ut scorto quod ardebat obsequeretur, ab eo propria manu confossum. Hoc ad exacerbanda Lucij crimina iure dictum à Catone crediderim. Ipsum autem occisum minime transfugam, verum ex damnatis unum in vincula coniectum extitisse, tum alij quam plures, tum vero testes sunt Valerius Maximus & Cicero in eo qui est de Senectute libro, ubi omnem Catonis sermonem & ipsius rei narrationem tribuit. Ipsi deinde Censores Sacrificia Prelia curabant, & descriptionis genera, & Reipub. officia distinguebant. Censionem enim facere dicebant, cum multam equiti irrogabant, censioq hastaria dicebatur. Multas preterea potestates hic magistratus habet, quas ponit Iulius Capitolinus in vita Valeriani. Suscipe inquit Censuram, quam tibi detulit Romana respub. quam solus mereris, iudicaturus de moribus hominum,

iudicaturus de moribus nostris, tu existimabis qui manere in Curia debeant, Tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges, tu censibus modum pones, tu Vectigalia firmabis, diuides, statum Reipub. recensebis, tibi legum scribendarum auctoritas dabitur, tibi de ordinibus militum iudicandum est, tu arma respicies, tu de nostro palatio, tu de iudicibus, tu de praefectis eminentissimis iudicabis, excepto denique praefecto Vrbis Romae, exceptis consulibus ordinarijs, et Sacrorum Rege ac Max. Virgine Vestalium, si tamen incorrupta permanserit, de omnibus sententias feres. Illud denique nec praetereundum, cum alios magistratus annuos fuisse constet, quinquennalem quondam Censuram extitisse, quod quia per tot annos fuisse constet, graue, diuturnum insolensque nimis uisum est, ne plus quam annua ac semestris Censura esset, consensu ingenti populi factum est. Atque hoc teste Asconio, tam triste seuerumque nomen P. R. sic oderat, ut intermissum esset nonnunquam per plurimos annos, nonnunquam propter infamiam corruptorum iudicum, plebem ipsam, quod ante recusauerat, poposcisse.

Tribunos Celerum primus Romulus creasse fertur. Nam cum eodem tempore in tres tribus tota Ciuitas diuisa esset. Ramnenses a nomine suo, a Tacio Tacienses: tertiae autem tribus homines Luceres dicti a luco asyli, in quem multi fuga delati Ciuitate donati sunt, ut Plutarchus inquit, et Plinius testis est, Nova quamquam tertiae huius tribus denominatio, auctore Liuio, incerta sit: Tribus autem ipsas tres fuisse numero, nomen ipsum declarat, quibus qui praeerant Tribunos uocitabant, quod terni tribubus praeessent.

ex tribubus

ex tribubus olim ad exercitum mittebantur. Celerum aute Tribunum proinde appellari quidam opinati sunt, quod vel celeriter occurrerent si quando eorum opera Respub. indigeret, cum equitibus ille praeesset, & veluti secundum locum teste Pomponio à regibus obtineret, vel à Celere Remi interfectore, quod Celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus. Horum tribunorum militarium ut inquit Q. Asconius Pedianus, duo sunt genera, primum qui Ruffuli vocentur, et hi quidem in exercitu creari solent à consule, non à populo, de quorum iure ut Festus etiam inquit, quod Rutilius Ruffus legem tulerit. Ruffuli ac post Rutili sunt uocati, alij sunt comitati, qui comitijs designantur ad gubernandam Rempub. consulum loco. Aliquando sub Consulibus, ut essent in exercitu ad ordines ducendos, instituti. Horum officium, uel eorum qui exercitui psunt, in libro de re militari Marcello teste, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claues portarum suscipere, Vigilia interdum circuire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, Mensurae fraudem coercere, Delicta secundum suam auctoritatem his modis castigare, principijs frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios inspicere. Flauius Vopiscus in Vita Aureliani in Epistola ad Vicarium suum permulta his adiecit, ad tribuni officium maxime spectantia: Si uis inquit Tribunus esse, Immo si vis viuere, manum militum contine, nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo contingat, Vuam nullus auferat, Segetem nemo deterat, oleum, salem, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit, de praeda hostis, non de latrocinijs prouincialium habeat, arma tersa sint, ferramenta

ſauciata, calciamenta fortia, vestis noua, vestem vete- rem excludat, stipendium in baltheo, non in popina ha- beat, torquem brachialem, annulum apponat. Equum & saginarium suum defricet, alter alteri quasi seruo obsequatur, à medicis gratis curentur. Aruspicibus ni- hil dent, in hospicijs castè se agant. qui litem fecerint vapulent. Tribunis autem plebis creandis initium fuit secessio plebis à patribus in sacrum montem facta, ubi Menenij Agrippæ opera pace inita conuenit, ut plebeios magistratus in urbe haberent. Sicque duos tribunos tum ha- bere plebs cœpit à Virginio & T. Vetusio Coss., alia post- modum secessione tres additi, Appio Claudio & T. C. Coss. Max. quinque alij Coss. C. Minutio, & M. Horatio pulumno, Hoc pacto x. tribunis in plebem Ro. fuit iurisdictio, sicque plebis concessum est conditiones inire concordiæ, ut plebs suos magistratus haberet sacrosanctos, quibus auxilijs latio aduersus consules esset, neue cui patrum capere eum magistratum liceret. Tribunorum tandem tantum in- modum creuit authoritas, ut quicquid Senatus decre- uisset, ita demum ratum haberetur, si tribuni approbas- sent. Stabant autem hi in vestibulo Curiæ, ubi habebatur Senatus. Nam templum siue Curiam ingredi non lice- bat, et quæcunque Senatores decreuissent, tribunis pfere- bantur, ut quæ è Repub. fore viderentur, approbarent, cætera ad arbitrium reijcerentur, tum quæ Senatus con- sulta approbassent, t. literam in tergo adijciebant, haud aliter rati iudicatum iri. De potestate autem tribuni- cia Labeonis Antistitis iurisperitissimi extat sententia, cuius verba quemadmodum scripta apud Gellium offendi:

ita illa ipsa inscripsi. In Epistola inquit Athei Capitonis scriptum legimus: Labeonem Antistium Legum atque morum, & P. iurisque civilis doctum apprime fuisse. Sed agitabat inquit hominem libertas quaedam vecors usque eo, ut Divo Aug. iam principe, & rempub. obtinente, ratum pensumque nihil haberet, nisi quod iussum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset, ac deinde narrat, quid idem Labeo per viatorem a Tribuno plebis vocatus responderit. Iussit enim eum qui missus erat redire, & tribunis dicere, Ius eos non habere neque se neque alium vocandi, quodam modo moribus maiorum Tribuni prehensionem haberent, vocationem non haberent: Posse igitur eos venire & prehendi se iubere, sed vocandi absentem ius non habere, idque etiam apud Varronem in libris rerum humanarum scriptum asserit. A. G. qui quidem Varro cum Triumvire esse asserit, se a tribunis plebis vocatum non esse, et cum tribunus plebis esset, vocari neminem fecisse. Ea etiam tribunis plebis, auctore Plutarcho, potestas est, ut si praesens sit Dictator, secunda sit, Sin autem absit, prima ac ferme sola. Huic praeterea magistratui nullum integrum diem abesse Roma licere ius erat. Ius etiam huius tribuniciae potestatis magis ad impediendum est, quam ad augendum, quippe qua caeteris omnibus collegis volentibus, et si complures sint, unus qui nolit & se opponat plus possit. Fuit etiam ut aiunt tribunicia potestas prius apud Romanos publicae dignitatis insigne. Postmodum quoque iudicialis ordinis obtinuit rationem.

Inde namq; & Decretum illud Senatus, ut Augustus
Cesar morum Legumq; regimini ac aequè in perpetuu
tribunitiae praeesset potestati. Unde apud nos tribunu
dictus est, quod tribus praeesset ordinibus, Patricio,
equestri & plebeio. Dicti etiam simili modo tribuni
ple. à tribu, quod vel tribuum suffragio crearentur,
vel quod in tres partes populus diuisus esset, cum plebs
à patribus secessisset, & ex singulis singuli crearentur.
tribuni autem aerarij, à tribuendo aere sunt appellati.
quod aerarium sanè populi Ro. in aede Saturni habuit.

SCRIBA à scribendo nomen accepit,
officium exprimens vocabuli qualitate. Liuiq ab
urbe cond. lib. II. Ibi cum stipendium forte militibq
daretur, et Scriba cum Rege sedens, pari ferè ornatu
multa ageret, cum milites vulgò adirent, timens sci..
scitari utrum Porsenna esset, ne ignorando Regem
semetipse aperiret quis esset, quò temerè traxit for..
tuna facinus, Scribam pro Rege obtruncat. Probq
Aemilius de excel. Dy. exter. gen. in vita Agesilai:
Itaq; eum habuit ad manum Scribae loco, quod multo
apud Graios honorificentiq est, quam apud Romanos,
namq; apud nos re uera sicut mercenarij Scribae ex..
istimantur, & apud illos è contrariò, nemo ad id offi..
cium admittitur, nisi honesto loco & fide & industria
cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum
esse participem. Cicero in Verrem Actione V: Saepè
enim nostri Imperatores superatis hostibus optimè Re pub.
gesta Scribas suos annulis in concione donarunt. Ab

Epiſtolis uel à Secretis etiam is intelligi dicitur, cuius ſe-
creta ſcribit uel Epiſtolas. Suetonius in vita Claudij. Sed
ante omnes Narciſſum ab Epiſtolis & Pallantem à rationibus
quos decreto quoque Senatus non premijs modo ingentibus, ſed
quaestorijs praetorijsque ornamentis honorari libens paſſus est.
Flauius Vopiſcus in vita Carini. Quorum uitam ſingulis li-
bris, Claudius Eusthenius qui Diocletiano ab Epiſtolis fuit,
ſcripſit. Notarius item ſecretorum Scriba dicitur.
Flauius Vopiſcus in vita Aureliani. Incidit autem, ut ſe-
res fataliter agunt, ut Mnestheum quendam pro Nota-
rio ſecretorum haberet, libertum, ut quidam dicunt, ſu-
um infenſiorem ſibi minando redderet. Caſſ. primo, Var-
ro. Pater enim candidati ſub Valentino principe geſſit
tribuni & Notarij laudabiliter dignitatem. Honor qui
tunc dabatur egregijs, cum ad imperiale Secretum tales
constet eligi, in quibus reprehenſionis uicium nequeat
inueniri.

CANCELLARIUS uel à Cancello ala palatij
ſit dictus, quod olim ibi officium ſuum exerceret
iuxta theſaurum Imperatoris, cuius ſibi cura dema-
data erat. Vel à Cancello ſecundum eam ſignificationem
qua dicitur interſtitium à Palestina regione tractum,
ubi tecta cacuminata non erant, ſed iacebant in pla-
num proſtrata. Interstitia igitur illa inter pro-
pugnacula ſita, parietibus hinc inde erectis, Cancel-
li proprie dicuntur. Qui uero Epiſtolas miſſas re-
citare uolebant populo in dicta regione ſuper tecta
ſcandebant, & de Cancellis recitabant. Unde inoleuit

usus, paucorum tamen reuditorum, ut qui populo literas Principis habent missas exponere, Cancellarij appellati-one nominentur. Cæ. lib. XI. var. Respice quo nōie nuncuperis, latere non potest, quod inter Cancellos ge-ris, tenes quidem lucidas fores, claustra potentia, fene-stras ianuas, & quamuis studiose clausas, necesse est ut te cunctis aperias. Nam si foris steteris in eis nō emendaris obtutus, si ingrediaris obseruantium non potes declinare conspectus, vide quo te uoluerit collo-cari antiquitas, vndiq conspiceris, qui in illa clari-tate versaris. Flauius vopiscus in vita Carini. Amicos optimos quosq relegit aut tenuit, Praefectum vrbi unum ex Cancellarijs suis fecit, quo foedius nec excogitari potuit aliquando nec dici.

Populares et optimates inter se diffe-runt. Nam populares teste Prisciano libro artis gram-matica V. hi sunt qui defendunt populum. Optima-tes qui defendunt Senatores. Cicero pro P. Sextio. Duo genera semper in hac Ciuitate fuerunt, eorum, qui ver-sari in Repub. atq in ea se excellentius gerere stu-duerunt, alteri populares se, alteri optimates & ha-beri & esse voluerunt, qui ea quæ faciebant quæq di-cebant multitudini iocunda esse uolebant. Popula-res qui ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuiq probarent, optimates habebantur. Idem in eadem. Omnes optimates sunt, qui neq nocentes sunt, neq natura improbi nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Idem in eadem. Quod est praestantissimum maximeq optabile sanis, bonis & beatis, et cum di-

gnitate ciuium hoc qui volunt omnes Optimates qui efficiunt,
summi viri & conseruatores Ciuitatis putantur. Aristo-
teles lib. v Ethic. Ex dignitate quoque id apparet, iustum
enim illud, quod in distribuendo consistit, secundum di-
gnitatem quandam esse oportere omnes fatentur. Ipsam
vero dignitatem non eandem omnes esse aiunt. Sed
populares quidem libertatem, potentes vero opulentiam
aut genus: Optimates autem Virtutem dicunt. Idem lib.
tertio Polit. Vocare autem consueuimus, Cum unus ad
utilitatem communem respiciens, gubernat regiam po-
testatem, Cum vero pauci gubernant, plures tamen uno
optimatum gubernationem, vel ex eo, quia optimi p-
sunt, vel ex eo, quia ad optimum publicum admini-
strant. Idem in quarto: Videtur autem optimatum
esse, maxime honores tribuere secundum Virtutem.
Finis enim Optimatum Virtus, paucorum vero guber-
nationis diuitiae, popularis autem libertas. Idem in
eodem. Quae .n. ab optimis viris simpliciter per Virtu-
tem esse gubernatio reipub. & non ad suppositionem
quidem bonorum virorum, eam solum iustum est Op-
timatum appellari.

Proceres teste Varrone Principes Ciui-
tatis, quia eminent in ea sicut in aedificiis mutuli qui-
dam & capita trabium, quae Proceres nominantur, qua-
si procedes. Hinc facta translatio est ad quosdam, ut
Proceres dicantur, qui ante omnes honore pcedant.
Sunt qui Proceres quasi procul a caries, hoc est, putre-
dine ac vitiorum corruptione dictos putent, quod ta-
metsi Principibus conuenit, maxime propter excel-
lentiam et egregiam, qua pditi esse debent, probita-

tem, falluntur tamen inscitia literarum, nec tam quod est, quam quod esse debet, autumant: huiusmodi singularem numerum raro est inuenire. Iuuenalis libro III. Agnosco procerem salue Getulice. Seu tu Syllanus quocunque alio de sanguine rarus. In plurali frequentissimum est. Liuius ab urbe cond. lib. III. Et nos ut decet Proceres ut Fabio nomini est, non dignum, pugnando potius quam adhortando accendamus militum animos. Lucanus in V. Fata uocent Procerum motus hæc cuncta sequuntur.

Primores sicut hi Proceres, uel qui Primates, qui inter reliquos maioris potestatis, & digniores in populo. Liuius in I. Ipse ad Primores Romulus prouolat.

Summates Viri potentes. Satyrus in Comedia Piscatoris, Summates viri simplones facti sunt ganei. Macrobius lib. I. de Somnio Scipionis: Sed Summatibus tantum viris sapientia interprete Veri arcani consciis contenti sint; reliqui ad venerationem figuris defendentibus a vilitate secretum.

Præsidum nomine omnes Prouincias regentes, licet Senatores sint, appellantur, iure præses is dicitur, qui maius in Prouincia habet imperium post Principem, Hinc Præsidium dictum auxilium principale, sicut subsidium id quod in auxilium succedit dicitur, et milites qui aliorum tutelam militum, oppidi uel Castelli similiumque collocati sunt, præsidium vocantur. Vel ut inquit Varro Præsidium dictum, quod extra Castra præsidebat in loco aliquo, quo tu-

tior regio eſſet. Vel quod pro utilitate & ſalute alicuius auxilij gratia præponitur. Sicut ſubſidium quod poſtpoſitum eſt ad ſubueniendum laborantibus.

SAtrapes uel Satrapa, is eſt qui locorum præfectus deſignatur. Plutarchus in vita Eumenis: Tum capto Ariarathe Rege & regione in poteſtatem redacta, Satrapes hoc eſt locorum præfectus deſignabatur. Regum libro primo: Et non inueni in te quicquid mali ex die qua veniſti ad me, uſque ad diem hanc: Sed Satrapis non places. Item in eodem: Reuertere ergo & vade in pace, & non offendas oculos Satraparum.

PRINCEPS ordinis nomen eſt, inde dictus quod primus capiat, ſicut municeps ab eo quod munera capiat, idem & dignitatis cui hæc tuenda ex officio & capitis periculo defendenda, Religiones, auſpicia, poteſtates, Magiſtratus, Senatus, auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iuris dictio, fides, prouinciæ, Socij, Imperij laus, res militaris, harum rerum ac tantarum eſſe defenſorem atque patronum. Spartianus in vita Adriani: Tunc enim nos ut princeps cauſas cognoſceret, & Senatores et equites Romanos in conſilium vocaret, & ſententiam ex omni deliberatione proferret Cap. II. Var. Vocabulum Principis nulla ſorde maculaſti, ſeruans dignitatem nominis exercitatione virtutis.
Ouidius de Romulo & Cæſare, ſecundo Faſtorum:

Tu rapis hic caſtas duce te iubet eſſe maritas
 Tu recipis luco reppulit ille nephas.
Vis tibi grata fuit, florent ſub Cæſare leges,
 Tu Domini nomen Principis ille tenet.
Te Remus incuſat, veniam dedit hoſtibus ille
 Cæleſtem fecit te pater ille patrem.

Domini vero appellationem praeclarissimos in Repub. Principes & Duces inuenio declinasse. Nam & Scipio ipse prius Italia Hispaniaq recuperata, cum Africam quoq subegisset, Hannibale pulso. Nullo tamen successu Dominum se passus est appellari, nisi à Poenis, qui aequas conditiones, toties rupto foedere, fraudulenter iugum abiecerant, non obtemperantes, militia abiecit, quasi exrepub. hostes infamia notans. Augustus quoq Romani decus Imperij, nec serio nec ioco se passus est à quoquam tali nomine appellari. Tertullianus in apologetico contra gentes: Augustus Imperij formator, nec Dominum quidem dici se volebat. Et hoc enim Dei est cognomen: dicam plane Imperatorem Dominum, sed more communi, sed quando non cogar Dominum Dei vice dicam. Hoc cum declinaret Augustus, meruit profecto Patris patriae cognomen, quod vniuersi repentino maximoq consensu ei detulerunt, quod gratius esset pietatis nomen quam potestatis, utq sciret datam sibi potestatem patriae quae temperatissima est liberis consulens. Quid autem inter patrem & Dominum sit, ostendit probe Terentianus ille Mitio. Hoc patrium est inquit. potius consuefacere filium sua sponte recte facere, quam alieno metu. Hoc pater, hoc Dominus interest.

DUX à ducendo dictus. Esse enim debet prae caeteris Dux in ducendo agmine praecipue solers, vbi iter quopiam fecerit, & cum ad difficilem transitum saltum venerit, contemplari secum animo, ab omni parte loci naturam, comites deinde veteranos, si quos habet, quaerere, & percunctari, si hostes eo loco, quid si à fronte, quid si à latere, quid si à tergo adoriente

capiendum consilij foret, utrum ne pergeret qua occe-
pisset ire viam, an eam qua venisset repetere satius
esset. Castris autem deligendis quantum munimen-
to loci complexurus, qua opportuna aquatio, qua pabuli
lignorumque copia, qua commeatus expediret, quo tem-
pore pugnam inire, aciem struere, subsidijs firmare,
magnifice adhortari, perterritos milites a metu revo-
care, nec verbis tantum ferocem & strenuum esse, sed
operum militarium haudquaquam expertem, qui & ipse
cum opus sit, tela tractare, procedere ante signa, ver-
sari media mole pugnæ sciat, sciat quoque consilia sua ce-
lare, tacere, dissimulare, insidiari, ab insidijs præca-
vere, hostium cogitationes præcipere, speculari & ex-
plorare eorum ubi copiæ sint, quantæ quove genere ar-
morum: Plurimum enim interesse usuris, quæ deinde
turba inermis quæ levis armaturæ, quæ impedimenta,
quanto ea aut quali præsidio custodiant. Deinde dicta
ne tantum quam facta milites sequi iubere, nec disci-
plinam modo, sed exemplum, quod diligentiæ genus re-
ctissima fortassis ratione probabitur, quoties licebit.
Verum si mutabitur natura loci, si mons occurret, si flu-
men obstabit, si collibus, sylvis asperitateque alia pro-
hibebit. mutabit histrum genus imminentis conditione
discriminis, & nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxilijs,
nunc legione pugnabitur. Ad hæc insuper intueri & scire
quo auspicio ineunda pugna sit, nec deesse fortunæ præ-
benti, sed oblata casu flectere ad consilium debet.
Illud ad postremum præ ceteris in animis Ducum ha-
bendum, nihil in bello s. debere contemni, neque sine causa

dici, Matrem timidi flere non solere. Horum igitur omnium qui sunt memores, & usu & experientia compotes, eos Duces dixerim, caeteris iure praetulerim, modo à populo, non à militibus creati sint.

Comes, Socius, Sodalis Comesque & Collega, in quo conueniant, quóue differant, Auctorum Sententijs illustrium ex his accipe. Comitem dicere debemus auctore Vlt. ac Labeone, eum qui comitetur & sequitur, quique frequentandi cuiuscunque gratia, ut sequeretur, destinatus est. minores etiam Comitem & Ducem habent. ut Cicero: Non comitem se inquit, sed Ducem praebuit, & alibi, neque princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alij comites noluissent; Socius vero non sed minor par est. Jdeoque Duces in bello, quoties milites alloquuntur conciliandae beneuolentiae gratia, non fere appellant Comites, sed socios, communicantes quodammodo eorum dignitatem cum illis, ut è diuerso cum eosdem commilitones uocant, communicantes eorum conditionem atque sortem cum ipsis. Neque enim Dux commilito est militum, sed milites inter se commilitones, ut apud Virgilium Aeneas de militibus suis. O Socij. Auctor est ipse in sua persona loquens de Acbymenide, Comes infelicis Vlyssi, et iterum. Vna graditur comitatus Achate. Neque scite dixisset de Vlysse & Aenea, hunc esse Comitem Achatis, illum Acbymenidis. Jdem tamen ait: Arma Deosque parant Comites. Et iterum. Sacra Deosque tibi commendat Troia penates Hos cape fatorum comites. Nunquid Dij erant Comites Graecorum atque Aeneae, an Duces, certè Dij penates comites erant confessione tum Aeneae, tum ipsorum quoque Deorum. Nam lib. 1. Aeneas ait, Victos qui ab hoste penates classe ueho

mecum. Et III Dij aiunt hos te Dardania incensa, tuaq;
arma secuti. Nos tumidum sub te permensi classibus æquor
Sub te, id est, Duce, & te secuti sumus, id est, tui comi-
tes sumus. Item de Græcis quidem dicendum, & de
eorum Dis. Item etiam de Sylla, sive potius Sybilla
& Ænea, quanquam modo hic, modo ille Dux aut comes
tum sequebatur Æneæ voluntatem. Sybilla & quasi
ministram se præbuit, comes erat. Cui vero ducebat,
præmonstrans iter & declarans ea quæ ille ignora-
bat, Dux eadem dicitur: tametsi aliquando comitem
pro socio dicimus, ut Cicero in Rhetoricis. De viatore,
qui cum ante lucem surrexisset, comitem inquit su-
um inclamavit semel et sæpius, cum de eodem antea
dixisset in itinere quidem, proficiscentem ad Merca-
tum quendam, & secum aliquantum nummorum
ferentem est comitatus .i. secutus. Quare in Præfa-
tione artis grammaticæ Prisc. monitus inprimis ali-
osq; monens, monendus tamen plurimum, in hæc ver-
ba ad Julianum scribens: Tibi ergo hoc opus devo-
veo, omnis eloquentiæ præsul, Ut quantumcunq; mi-
hi Deus annuerit suscepti laboris gloria te comite qua-
si Sole quodam dilucidius crescat, Sed quid magis de-
lirum absurdumq;, quam quem dicas tuum Solem, eun-
dem appellare comitem tuum hoc ipso quod Sole. Est
præterea alia inter comitem & socium differentia, quod
comes est, quicunq; sequitur alterius ductum. Socij
plerunq; in negocijs suisq; rebus & fortunæ arbitrio
subiectis. Cæsar in Commentarijs: Itaq; Androsthenes
prætor Thessaliæ, cum se victoriæ Pompeij comitem
esse mallet, quam socium Cæsaris in rebus adversis:

Omnem agris multitudinem Servorum ac liberorum in oppidum coegit. Verum huiusmodi differentia apertior inter socium & sotalem(?). Etenim Sodalis est proprie in rebus lenioribus ac saepi voluptuosis. Quintilianus: Quo tandem potreis animo si delicatus adolescens, praesertim splendidis opibus, vel ex aetate mores, vel ex fortuna traxissem, & tempestiva Convivia, & pervigiles iocos, advocata sodalium turba solutus atque affluens agerem. M. T. Epulabor modice cum sodalibus. Sodalitates .n. me Quaestore sunt institutae. Item alibi. Ego Plancium latrensem & ipsum gratiosum dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos, quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas vicioso. Caius autem Sodales inquit sunt, qui eiusdem collegij sunt, quos Graeci vocant, a quo non sane discordat apud M. T. Antonius, qui Norbanum Quaestorem suum appellat Sodalem. At collegarum appellatione hi continentur, qui eiusdem potestatis sunt. Comes vero benignus est homo & facilis, qui alijs non aegre inservit.

CILIARCHAE qui singulis militum millibus praeerant. Curtius historiarum IIII. His itaque inquit compositis in regionem, quae Satrapone vocatur, pervenit, fertilis terra, copia rerum & omni commeatu abundans. Itaque diutius ibi substitit, ac ne desides ocio demitteret animos, iudices dedit, praemiaque proposuit, de virtute militari certantibus novem fortissimi iudicati cum essent, singulis militum millibus praefuturi erant, Ciliarchas vocabant. Tunc primum in hunc numerum copijs distributis. Namque antea

quinquagenariæ cohortes fuerant, nec fortitudinis præmia gesserant.

CENTURIO is erat, ut inquit Liuius vii ab urbe condita, quem nunc primi Pilum appellant, & auctore Festo, qui nunc Centurio, antea Centurionus dicebatur, à centum dictus, ut inquit Varro, quod centenarius eius iustus sit numerus. Quintilianus lib. 1. Inst. Diu deinde exercitatum ne consonantibus aspirarent, ut in Græcis & in triumphis erupit breui tempore nimius usus, ut Coronæ Centuriones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.

Succenturiati milites sunt, non qui in prima, sed qui in secunda Centuria sunt, ut si prima defecerit, isti quos subesse diximus laborantibus primis subueniant. Unde ad insidiandum ponitur Succenturiatus, quasi armis dolosis instructus. Terentius in Eunucho: Ego in subsidijs hic ero succenturiatus.

Centuriones sunt qui denis præsunt equitibus, quidam dictos aiunt, ex eo, quod in initio cum colonis deducerentur. Decima pars eorum qui ducerentur consilij publici gratia scribi solita sit. Alij proinde dictos putant, quod sint ordine curiæ, cuius officium administrarent. Decuria pluribus distincta nominibus fuere tribunorum & iudicum, propter hoc nongenti uocabantur, ex omnibus selecti, à custodiendo suffragiorum sita in comicijs, & diuisus hic quoque ordo erat superba appellatione nominum, cum alius se nongentum, alius selectum, alius tribunum appellaret.

Quaterniones à quatuor militum, quibus præ-
erant, numero dicti. Actuum Apostolorum XII traditus
cum quatuor quaternionibus militum custodiendum.

Milites dicti, quia mille erant ante in numero,
quos Romulus primus ex populo sumpsit, & milites ap-
pellauit, ut libro primo historiarum inquit Eutropius.
Varro milites dictos asserit, quod trium millium legio
primo fiebat, atq; singulæ tribus Tatiensium, Ramnen-
sium, quod Lucerum millia militum mittebant. Vlpia-
nus apud Justinianum lib. xxvij. Militem inquit, quasi
Milesimum quenq; dictum, hoc est, omnem qui est ex mil-
lenario numero, sunt licet nonnulli nostri temporis Iu-
risperiti, latini sermonis ignari, qui dictum putant ex
mille maximè strenuum. Alij inter idoneos rerum scri-
ptores, ut Ælius à mollitie per antiphrasin dictum pu-
tant, eo quod nihil molle, sed potius asperum quid gerat,
sicut lucum dicimus, in quo minimè luditur, uel à græ-
co verbo quod duritiem sonat, unde Maro, Durum à
Stirpe genus, natos ad flumina primum, Deferimus sæ-
uoq; gelu duramus & undis, alij à multitudine, uel à ma-
lo arcendo militem, Militiamq; quasi malitiam, uel mul-
titiam dictam rectè arbitrantur, cum eius muneris sit,
multitudinem malorum, maliciamq; hostium arcere, tu-
eriq; ciuilis potentiæ partes ac iura, ne quid mali ab illis
ciuibus suis inferatur, sitq; ille non solum militat, qui in
acie stat, & cornu dextrum læuumq; defendit, sed qui por-
tas tuetur & statione minus periculosa, non ociosa tamen
fungitur, uigiliasq; seruat, & armamento præest, quæ
ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum
tamen ueniunt. Illud nec obruendum silentio, uniuersos
qui erant in exercitu, qui peditibus, & qui equo merent,

sine discrim-

sine discrimine veteres appellasse milites, & communi gene
re protulisse nonnunquam. Quamquam qui equo non milites modo,
sed equestri gradu & honore praestarent. Cuius rei fidem
facit, quod milites dicimus etiam non satis honesto exer-
citio praeditos, ut qui reos custodiunt, & qui ad supplici-
um ducunt. Valerius Max. libro IX. Gn. Carbo magnae
verecundiae est latinis annalibus, Terentio in Consulatu
suo, iussu Pompeij in Siciliam ad supplicium ductus
petijt a militibus dimisse & flebiliter sibi alvum leva-
re priusquam expiraret, liceret, quo miserrimae lucis
usu diutius frueretur, Unde et illud etiam militem
& reum eadem stringit catena. Quare apud omnes
propemodum invulgatum videmus, ut miles peditem
designet. Eques autem cum honore dicatur.

Tumultuarij milites dicti a tumultu s.
Italico bello vel Gallico, quum vicinum periculum &
subitum & improvisum bellum ingruit, et non est
spacium nec tempus Consilij, quod singulos iurare
patiatur, ut inter Fabios fuit, Sed Princeps pa-
tratus sive consul intrat templum, & accipit vexil-
lum, et inquit: Qui Remp. salvam vult, me sequatur.
Evocati milites non sunt, verum pro milite ingruit
necessitas & propriae vires non suppetunt, aliunde
evocantur. De his Crispus. Neu quis miles, neu
quis pro milite, & ab his alibi omnes evocatos & Cen-
turiones.

Auxiliares dicuntur in bello socij Ro-
manorum, exterarum Nationum, dicti ex graeco
vocabulo, quod nos dicimus rerum crescentium au-
ctionem.

Sacramento rogati hi sunt, qui plenam militiam habent, et XXV annis in militia tenebantur, quique in Rempub. iurant, se non redire nisi praecepto Consulis post completa Stipendia, id est, militiae tempora.

Legimus apud Jul. Caesarem aliud militiae genus in Gallia fuisse pecunia conductum, Soldurios ipsi vocant, qui neque nunc ibi neque alibi usque sunt. Horum Conditio eiusmodi erat, ut cum his quorum amicitiae se devovissent, omnem subire fortunam, et ad ultimum etiam mori vellent, nec post ipsos vitam ullam pati possent; cum si mori aliter non daretur, mortem sibi ipsi manu propria conciscerent. Mirum genus militum his nostris temporibus adversum, neque quisquam ex eo numero inventus a seculis ferebatur, qui hoc facere renuisset.

Mercenarij a mercede dicti, ut his quos Anno ab urb. con. circiter DXL. Sempronio Gracho, Fabio Maximoque Consulibus, Scipiones fratres res in Hispanijs gerentes, ex Celtibereis militibus pecunia solicitatis, ab hostium societate in sua castra traduxere, quo primum tempore externa manus in Castris Romanorum coepit haberi. Nihil enim, Livio teste, in Hispania memorabile gestum, praeterquam quod Celtiberum iuventutem eadem mercede, qua pacta cum Carthaginensibus erat, Imperatores Romani ad se perduxerunt, et nobilissimos Hispanos supra trecentos in Italiam ad solicitandos populares, qui inter auxilia Hannibalis erant, miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militum in Ca..

stris nominem ante quam tum Celtiberos Romani habu-
erunt. Equites dicti quod eis in Legationes ituris
equi dabantur de publico, uel cum militandum foret.
ut non pedites ipsi quemadmodum plebs sordida reliqua,
sed digniores militiae genere, maioriq honore Regem
ac Imperatorem in bellum euntem, equites sequerentur.
Liuius. Hac tibi inter signa peditum dicta dedit, aduo-
lat deinde ad equites, agite iuuenes inquit praestate
virtute peditem, ut honore atq ordine praestatis. In
his quoq qui ad equitatum trahebantur, nomen saepe va-
riatum inuenio. Primus enim sub Romulo Regibusq
appellati sunt celeres, vel a celeritate, vel a Duce Cele-
re, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gratiae vicem
a Romulo fieri Tribunus militum meruit, hiq trecen-
ti fuere, quos Romulus tum bello tum pace ad sui cu-
stodiam Corporis habuit. Hi deinde Flexumentes di-
cti, postea Trossuli, cum Trossulum oppidum in Tuscis
citra Vulsinos sine ullo peditum auxilio cepissent,
huiusq nominis appellatio durauit ultra C. Gracchum.
Iunius postea qui ob amicitiam eius Gracchianus est
appellatus, scriptum reliquit his verbis: Quod ad Eque-
strem ordinem spectat, antea Trossulos, nunc equites
vocant, ideoq quia non intelligunt Trossulos nomen quid
valeat. Multos pudet Trossulos vocari. Quo autem hono-
re equester locus uel gradus apud maiores fuerit,
ostendit M. T. Cicero in Oratione ad iudices pro Plancio.
Video, inquit quid dicam, hic familia consulari est, ille
praetoria, reliquos video esse in equestri loco, sunt omnes
sine macula, sunt aeque boni viri atq integri, Sed ser-
uari necesse est gradum, Cedat consulari generi prae-

torium, nec contendat cum praetorio equestre locus. Idem Cicero, demum equestre nomen in consulatu stabilivit suo, Catilianis rebus, ex eo se ordine profectum esse celebrans, quo tempore hoc tertium corpus in reipub. statutum fuit, iungique est, caepitque adijci Senatui Po. que R. et equestre ordo.

Desultorius est qui de uno equo ad alium se transfert. Livius II belli punici, lib. 3. Nec omnes Numidae in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam saepe pugnam, in recentem equum ex fesso armatis transsultare mos erat, tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus, cum hoc modo instructi starent.

Procursatores a procurrendo dicti. Livius belli punici secundi lib. IX. Velites subsidio misit, a quibus ubi per procursatores commissa pugna esset, Laelium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet.

Pedites quod pedibus non equis inirirent dicti. Horum nomen semel tantum variatum invenio, et ab Iphycrate Atheniense, qui multa in re militari nova attulit, multaque meliora fecit, namque pedestria ille arma mutavit, et cum ante illum Imperatores maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladijs uterentur, e contrario ille peltam propter arma fecit, a quo postea peltastae pedites sunt appellati, ut ad motus concursusque essent leviores.

Accensus e Asconio teste nomen est ordinis et promotionis in militia, ut nunc dicitur Princeps et Cornicularius. Accensos Cato administratores esse scribit. Alij Accensos militiae genus administrantibus proximum perhibent. Varro ut Coss. praetores qui sequuntur in

Castra accensi, dicti quod ad necessarias res sapius acci-
antur, uelut accersiti, quos nunc dicimus deputatos,
Vel accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum
subito surrogabantur, ita dicti, quod ad censum adijciebantur.

Adscripticij ueluti quidam scripti dicebantur,
qui supplendis legionibus adscribebantur, Hos & accensos
dicebant, quod ad Legionum censum essent adscripti, Vel
quod olim inermes armatis militibus ascribebantur, qui
succederent, si quis eorum decessisset.

Leuis armatura siue Leues viii ab vr. con.
teste Liuio, qui hastam tantum gessaque gererent uoca-
bantur.

Expediti & impediti ab eodem denominati-
onem sibi vendicant, aut ex solutis militibus, aut illi-
gatis. Sisenna his lib. iii inermes armat impeditos expe-
diti sine ullo suorum Vulnere cunctos interficiunt, Vel
expediti dicti, quod milites ac bellatores expeditos cu-
ris & domesticis affectibus absolutos esse oportet, & im-
peditos ac illigatos.

FERentarij qui leui sunt armatura milites
instructi ad bellum, ut fundis & lapidibus, ense, telis,
& his armis quæ ferunt, non quæ tenentur. Salustius
in Catilinario: Postraque eo ventum est, ut à ferenta-
rijs prælium committi possit maximo clamore cum infe-
stis signis concurrunt, pila emittunt, & gladijs res ge-
ritur: Hos Varro à ferendo etiam dictos putat; Verum
eodem teste, Equites dicti sunt Ferentarij, qui eo mo-
do habebant arma, quæ feruntur, ut iaculum, eius-
modique equites pictos vidisse inquit se in Æsculapij
æde vetere, & ferentarios ascriptos. Cato autem eos
referentarios dixit, quod tela ac potiones militibus pu-
gnantibus ministrabant.

Pygmeos montana Indiæ incolentes, quibus est vicinus Oceanus, exiguæ adeo procerditatis homines esse quidam auctores non leues tradidere, ut cubitalem mensuram non excedant, belligeros tamen. Hos enim aiunt arietum caprarumque dorsis armatis insidentes continuum bellum gerere cum gruibus. Iuuenalis: Ad subitas Thracum volucres nubemque sonoram, Pygmeus paruis currit bellator in armis, Mox & impar hosti raptusque per aëra curuis Unguibus à sæua fertur grue, si videas hoc Gentibus in nostris risu quatiere, sed illic Quanquam eadem assiduè gerantur prælia ridet Nemo, ubi tota cohors pede nō est altior uno.

Arimaspei hominum in Ponto genus uno oculo in fronte media, cum Gryphis aurum custodientibus assiduè bella gerentium, quosque fama est non incelebris Pompeij contra Cæsarem Philippicis in campis partes ac signa secutos fuisse. Unde Lucanus in III. Hinc & Sydoniæ gentes auroque auroque ligatos. Substringens Arimaspe comas.

Amazones Scythicæ mulieres bellicosissimæ, quæ excidio coniugum, & pace tum armis quæsita, ne genus interiret concubitum finitimorum ineant, Si qui mares nascantur interimant, Virgines in eundem ipsius morem non ocio neque lanificio, ut cæteræ mulieres, sed armis, equis & venationibus exerceant, inustis infantium dexteris mamillis, ne sagittarum iactus impedirentur, Unde & à græcis eò quod mammis careant, Amazones appellantur. Curtius libro IIII. Vestis non toto Amazonum obducitur corpori; nam læua pars ad pectus est nuda, cætera deinde velantur, nec tamen

sinus uestis modo colligunt infra genua. descendit al-
tera papillam intacta seruatur, qua muliebris sexus
alatur, aduritur dextra, ut arcus facilius intendant
& tela vibrent. Nam ut Poeta meminit. pulsant &
pictis bellatricum Amazones armis.

Argiraspides ob arma deargentata sic di-
cti milites, qui sub Alexandro militabant. Orosius
tertio historiarum: Cnare ultimo consilio Argiras-
pidas ob arma argentata sic dictos, hoc est, milites
qui sub Alexandro militauerant in auxilium rogat.
Iustinus Epitome Trogi Pompeij XII. Cui gloriae ut
etiam exercitus ornamenta conuenirent phaleras equo-
rum & arma militum argento inducit, exercitumque
suum ab argenteis clypeis Argiraspides appellauit.
Liuius ab Ur. con. XXXVII ab eadem parte paulum pro-
ducto cornu regia cohors erat, Argiraspides a genere
armorum appellabantur.

Capitecensi milites uocabantur, qui nullo
uel qui quam paruo aere censebantur. Hi namque nisi
in tumultu maximo, & asperis reip. temporibus cum
iuuentutis inopia esset, in militiam tumultuariam lege-
bantur, armaque his sumptu pub. praebebantur, & non capitis
censione, sed prosperiore vocabulo a munere officioque pro-
lis edendae, Proletarij appellati sunt, quod cum re fami-
liari parua haudquaquam possent rempub. iuuare: Sobolis
tamen gignendae copia ciuitatem frequentarent. Cn.
Marius ut quidam ferunt, bello Cymbrico uel potius ut
inquit Crispus bello Jugurthino milites scripsisse tra-
ditur, cum factum ante in nulla memoria extaret.

Cathefracti equites hi dicuntur, qui & ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent. Liuius 35. ab vrbe cond. His ut plerique quos opes alunt vaniloquijs maria terrasque inani sonitu verborum compleuit. Equitum innumerabilem vim traijci Helesponto in Europam partim loricatos, quos Cathefractos vocant. Item 37. Praeter rectorem quaterni armati ad latus dextrum phalangitarum mille & quingentos Gallograecorum pedites apposuit. his triamillia peditum loricatorum, cathefractos ipsi appellant, adiunxit.

Meloni ut inquit Pomp. Mela. lib. II. His non loricis sed hostium cutibus equos seque velant, illos reliqui corporis partem tegunt.

Cetrati à cetris hoc est breui scutorum genere muniti & armati milites dicti. Liuius ab vrb. cond. 35. Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit, in ea expeditos milites cetratos plerosque cum fundis & iaculis, & alio leui genere armaturae imposuit. Item in eodem: Cetrati itaque quantum latitudo vallis patiebatur instructi sederent, ut facile per intervalla ordinum fugientes suos reciperent.

Pilani teste Varrone dicti, quod pilis à principio pugnarent, post commutata re militari minus illustres facti. Ouidius tertio Fastorum. Inde patres centum denos secreuit in orbes Romulus hastatos instituitque decem, Et totidem Princeps totidem Pilanus habebat Corpora, legitimo quisque merebat equo.

Velites expediti & leui armatura milites à volitando ob celeritatem dicti teste Orosio libro 4. His uel à graeco .i. iaciendo, hitripedalem parmam habent.

et in dextra hastas, quibus eminus utuntur, gladio his-
paniensi accincti cum armis suis post terga equitum
consedebant, continuoque pedites ipsi ex alia parte equitibus
per quos aduecti fuerant dimicantibus hostem perturba-
bant. Quod si pede collato pugnandum sibi erat, trans-
latis in laeuam hastis gladium stringebant. Ut velites
etiam in Legionibus essent, auctorem peditum equitibus
immiscentorum centurionem Q. Neuium ferunt eo bello
primum quo Capuam nobilissimam ac potentissimam
quondam urbem Fuluius Flaccus Imperator obsedit.

Velatos appellant vestitos & inermes milites
qui exercitum sequebantur, quique in mortuorum mi-
litum loco substituebantur.

Volones dicti sunt milites qui post Cannen-
sem plagam usque ad octo millia cum essent servi, vo-
luntarie se ad militiam obtulerunt, & cum sponte si
vellent, Volones appellati.

Tituli milites proinde sic appellantur, quod pa-
triam tuerentur, Unde & Titi praenomen ortum est.
Titulum autem dici ait Numma Pomp. de pontifica-
libus scribens; Pallium quo Sacerdotes caput tutabant,
cum ad sacrificium accessissent, sicut & Virgilius: Et
capite ante Aras frigido uelamus amicto.

Rorarij milites qui leui armatura primi prae-
lium committebant, quod ut ante imbrem; sic illi an-
te grauem armaturam quod prodibant Rorarij dicti.

Beneficiarij dicebantur milites, qui uaca-
bant muneris beneficio, sicut econtra munifices voca-
bantur, qui non uacabant, sed munus reipub. faciebant.
Vel beneficiarij militum genus, qui ex eo ita appellantur

quia promouentur ad honores beneficio Tribunorum, ut inquit Vegetius, itq confirmatur auctore Cæsare in Commentarijs suis, cuius verba hæc sunt: Hæc erant millia XLV. euocatorum circiter duo, quæ ex beneficiarijs superiorum exercituum ad eum conuenerant, quæ tota acie dispersa erant.

Duplicarij milites dicti, ut Varro inquit, quibus ob virtutem duplicia Cibaria ut darentur, institutum est.

Latrones conducti milites uocantur. Moris enim erat, ut hos Imperator circa se haberet, et primo mitteret ad omne discrimen, et quamquam græcum est nomen: Varro tamen dicit hoc posse habere etiam latinam æthimologiam, ut Latrones dicti sint, quod circa latera erant Regi, quasi laterones, atque ad latera habebant ferrum, quos postea à stipatione Stipatores appellarunt, et quia conducebantur, & ea merces dicitur græcè G. ab eo veteres Poëtæ nonnunquam milites mercenarios appellant latrones, aut quod latrocinari militare est mercede, aut quod latent ad insidias faciendas, quos nunc Satellites uocant.

Sicarij latrocinantium genus sicas & gladios sub veste deferentium. Josephus bello Judaico lib. 2. Sic enim regione purgata, aliud genus latrocinantium in Hierosolymis oriebatur. Hi autem sicarij uocabantur, die claro & in media Ciuitate passim quosque interficientes, potissimum vero diebus festiuis miscebantur vulgo, & Sicas sub veste gestantes his diuersos quosque interficiebant, ac deinde collapsis hominibus illis inter reliquos de scelere querebant, quia fraude extra suspicionem manebant. Idem in eodem. Inter inferiorem autem vulgum multi irrumpentes Sicariorum,

sic enim uocant latrones, gladios in sinibus gerentes auda-
cissime utebantur opere, quod adorti erant.

Desiderati milites secundum consuetudinem deperditi uel qui perierunt. Vel secundum rationem di-ctos puto, quod absentium rerum, nec dum inuentarum sit desiderium. Cicero pro A. cluentio. Asinius vero breui illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias ex-tra portam Aquilinam perductus, occiditur, qui cum u-num iam et alterum diem desideraret, neque in his locis in quibus ex consuetudine quaerebatur inuenirent. ut et caetera Caesar siue alij pro eo ex duobus his, unius diei praelij Caesaris desiderati sunt milites DCCCCLX. Idem lib. XII eodemque die Larissam peruenit, in eo praelio non amplius trecentos milites desiderauit. Q. Curtius quar-to. Cecidere Persarum, quorum numerum victores fi-nire potuerunt, millia XL. Macedonum minus trecenti desiderati sunt. Idem in transitu Tygris nec quicquam prae-ter paucas sarcinas desideratum est.

TRIARIJ milites teste Varrone sic dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio ponebantur. quodque hi subsidebant, ab eo subsidium dictum. Plautus. Agite nunc subsidite omnes triarij. Liuij ab ur. con. XXXVII. Hastatorum prima signa, deinde principum erant, triarij postremos claudebant. Idem in octauo. Triarij sub vexillis considebant, sinistro crure porrecto, Scuta innixa, humeris hasta subrecta cuspide in ter-ra fixas haud secus quam vallo septa acies inhorreret tenentes, si apud Principes quoque haud satis prospere es-set pugnatum, a prima acie ad triarios redisse. Cum laboratur, prouerbio increbuit.

Retiarij nomen ab armaturæ genere ortum perhibetur; Contra enim pugnantem Mirmilionem retiarius ferebat occultè rete, quod iaculum appellatur, ut aduersarium cuspide insistentem opprimeret implicitumque viribus superaret. Huic retiario pugnanti aduersus Mirmilionem cantabatur, non te peto, piscem peto, quid me fugis Galle: Quia mirmillonicum genus armaturæ Gallicum est, Ipsique Mirmiliones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat; quod genus pugnæ institutum est à Pittaco ex septem Sapientibus uno, et exercitus Imperatore, qui aduersus Phrynonem Atheniensium Ducem, qui Pancratiastes & olypionices fuerat dimicaturus propter Controuersias finium, quæ erant inter Atticos & Mytilenos, rete sub clypeo occultè lato impediuit Phrynonem, & dum non cauit inuoluit.

Gregarij humilis militiæ ac vulgatæ milites, qui ex minoribus et extra ordinarijs sunt, cum alij maiores & ordinarij dicantur. Iustinus Epit. Trog. Pomp. 13. Prima Ptolomeo Ægyptus, Aphricæ Arabiæque pars sorte venit, quem ex gregario milite Alexander virtutis causa prouexerat. Idem 38. His auditis Antiochus occupandum bellum ratus, exercitum, quem multis finitimorum bellis induxauerat, aduersus Parthos ducit. Sed luxuriæ non minor apparatus, quàm militiæ fuit. Quippe LXXX millia armatorum secuta sunt. XXX millia lixarum, Ex quibus Coquorum, pistorum, scortorumque numerus fuit maior, Argenti certè aurique tantum, ut etiam Gregarij milites caligas auro figerent, proculcarentque materiam, cuius amore populi ferro dimicant.

Optiones appellantur hi milites, quos Decurio aut Centurio optat sibi rerum priuatarum ministros, quò facilius

obeat publica officia. Optiones autem dicti, quod sint electi. Nam optare, eligere, sicut est illud, Optauitque locum regno, id est, elegit.

Optices quoque ab optando appellati, eo quod antecedentibus ægritudine præpeditis. Hi tanquam adoptati eorum atque vicarij solent uniuersa curare.

Excubitores dicti pro eo quod excubias semper agunt. Sunt enim ex numero militum.

Procubitores autem dicuntur, qui noctu custodiæ cum ante castra excubabant, cum castra hostium propinquo essent.

Strennuus efficax, gnauus, vigilans, fortis sit dictus, quod strenendo aduersa remuat. Liuius VIII ab ur. con. Gn. C. Cornelio Lentulo P. Philone, iterum Coss. Palepolim ad res repetendas missis, cum relatum esset à græcis gente lingua magis strenua quam factis ferox responsum. Iustinus Epit. Trog. Pomp. XXII. Nam & manu strenuus & in concionibus perfacundus habebatur.

Transfuga Vlpiano teste, non est solus accipiendus, qui ad hostes aut bello transfugit, sed & qui per Induciarum tempus, aut ad eos cum quibus nulla amicitia est fide suspecta transfugit.

Fugitiuus ut Ophilius inquit is est, qui extra Domini domum fugæ causa, ut se à Domino celaret, mansit. Cecilius autem Fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad Dominum redeat: tametsi mutato consilio ad eum reuertatur. Nemo enim tali peccato inquit pœnitentia sua nocens esse desinit. Cassius quoque scribit fugitiuum esse, qui certo proposito domum relinquat, apud Iul. item relatum est fugiti.

uum fere ab effectu animi intelligendum esse, non utiq;
à fuga. Nam eum qui hostem aut incendium latronem
ruinamus effugere, quamuis fugisse est verum, non ta-
men fugitiuum esse. Apud Labeonem & Cælium quæ-
ritur. Si quis in Asylum confugerit, aut eò se conferat,
quò solent venire, qui se venales postulant, an fugitiuus
sit, ego puto non esse eum fugitiuum, qui fecit id quod
publicè facere licere arbitratur, nec eum quidem, qui
ad Statuam Cæsaris confugit, fugitiuum arbitror. Non
enim fugiendi animo hoc fecit. Item puto & in eum,
qui in Asylum uel quod aliud simile confugit, quia nō
fugiendi animo hoc fecit, si tamen ante fugit, & postea
se contulit, non ideo magis fugitiuus esse desinit. Item
Cælius scribit placere eum quoq; fugitiuum esse, qui eò
se conferat, vnde eum Dominus recuperare non possit,
multoq; magis illum fugitiuum esse, qui eò se conferat,
unde abduci non possit.

Tyrones dicuntur fortes pueri, qui ad militi-
am deliguntur, atq; armis gerendis habiles existunt. Vn-
de & Tyrones dicti. Tiro etiam rudem & ignarum, sig-
nificat, Proinde Cæsar Tirones neq; in ludo, neq; per
Lanistas, sed in domibus per equites Romanos atq; etiam
per Senatores armorum peritos erudiebat. Hi enim
antea probantur, sicut mos fuit Romæ, pubertes ex-
ercere armis & sub custodibus esse, postea militare.
De quibus Poeta nobilissimus: Et primo flore iuuentus.
Inde Tyrunculus per diminutionem, paruus tyro.

Veterani Legionarij dicuntur, quiq; jam in
usu prœlij non sunt, postq; multos militiæ labores qui-
etis suffragium consequuntur. Veteranus etiam Mode-
stino auctore esse creditur, non solum legionarius, sed
omnis qui qualitercunq; militauerit, & honeste est ipse
absolutus.

Emeriti dicuntur soluti militia, & quia merere militare dicitur ob stipendia s. quæ merentur. Sicut emeriti stipendij, uel emeritæ militiæ, qui militia prefuncti sunt nominantur, qui extra meritum stipendij & militiæ positi, sicut miles olim post LX. uel LXX. annum, qui à labore solutus no cogebatur militare agro uel villa donatus. Non nullarum enim rerum publicarum hic mos est, ut post sexagesimum ad militiam nemo cogatur, in pluribus detur remissio iusta post LXX. Iustinus Epit. Trog. Pomp. lib. XI. Alexander cum contra Persarum tam periculosum bellum exercitum legeret, no iuuenes robustos, nec primum florem ætatis: Sed veteranos plerosq; etiam emeritos militiæ, qui cum patre & patruis militauerant, elegit. Quintilianus, emeritis hinc bello stipendijs, & per translationem à pöeta preclaro emeriti boues dicuntur in Georgicis quoq;.

Armigerum qui tela gerit & arma tantum Domini sui, ut scutum. pilum, arcum cæteraq; id genus, ut quidam perhibent, qui eos impreitiæ quoq; arguunt, qui armigerum vocant armatum equitem, quod à clarissimis rerum Scriptoribus hautquaquam obseruatum inuenio. Liuius ab. ur. con. XXII donec insuper eques cui Ducario nomen erat, facieq; noscitans, Cos. inquit hic est cum popularibus suis, qui legiones nostras cecidit, agrosq; & urbem est depopulatus, iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœdi ciuium dabo subditisq; calcaribus equo per confertissimam hostium turbam impetum fecit, obtruncatoq; prius armigerum, qui se infesto venienti obuiam obiece.

rat, Conſulem lancea transfixit ſpoliare cupientem.
Curtius: Atharias ante cum ccc. armatis intrauerat regi-
am, huic decem Satellites traduntur, quorum ſingulos de-
ni armigeri ſequebantur. Hi ad alios coniuratos compræhen-
dendos conſtributi. Seneca tragicus in Hyppolito, De A-
mazonibus & prorſus iste gentis armigeræ furor odiſse
Veneris foedera & castum diu vulgare populis corpus.
Suetonius in vita Octauiani. Caterum numerum par-
tim in urbis, partim ad ſuam custodiam adlegit, dimiſsa
Calligurritanorum manu, quam usque ad cladem Varriam
inter armigeros circa ſe habuerat.

Lixæ qui exercitum ſequuntur, quæstus
gratia, quod extra ordinem militiæ ſunt, eisque licerat
quod libuit. Alij Coſ. à lixa appellatos dicunt, quod &
ille Herculem ſit ſecutus, vel quod lixæ militibus a-
quam ad castra, uel tentoria ſolerent ferre, quam lixam
veteres dixere, quamquam coctam elixam dicimus. Quidam
à liquendo quæstum. Liuius XXIII. Lixæ calonesque
& alia turba custodiæ impedimentorum opposita, ut pau-
citatem maximè ſpernentibus Poenis ingenijs repente
exercitus ſpeciem fecerit. Calones Nonio teste mili-
tum Serui dicti, quod ligna militibus ſubmitterent, ſi-
ue ligneas ferant clauas.

Cacula etiam militis ſeruus. Plautus: Video
Caculam militarem, et dicitur à græco, quod fustibus
clauisque ligneis ad tutelam Dominorum armari ſoliti
ſunt, isque qui huiusmodi claua et teli genere utitur,
clauator appellatur.

Auctoratus miles is dicitur qui obligatus &
ſubiectus est. Suetonius lib. III De legendo uel auctorando
milite ac Legionum & auxiliorum deſcriptione, & quo fit
auctoramentum, quod quaſi obligatio est rerum, uel Stipen-
dium quoddam, uel pretium cuiusdam militiæ ac pugnæ actionisque.

Exauctor:

Exauctoratus insignibus militaribus amotus. Exauctorare enim est insignia militaria detrahere, auctore Ulpia: Si enim Juliano accedimus, Si quis militem exauctorauit, inter infames effecit, licet non addidisset ignominiæ causa eum exauctorasse. Exauctorare quoq; Iul. pace dixerim, est non solum infamem militem reddere: Verum Ducem ab Imperio suo dimittere, uel missum militem facere, illumq; honesta missione militiæ plerumq; donare. Liuius ab urb. con. lib. XXVIIII. Ubi ex his unus ausus est dicere se prorsus, si sibi utrumq; uelit liberum esse nolle militare, tum Scipio, ex quo igitur adolescens quid sentires, non dissimulasti, vicarium tibi expediam cui tu arma equumq;, et inde cætera instrumenta militiæ tradas, et tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures equo armisq; læto conditionem accipienti, uni ex ccc. quos inermes habebat, tradidit. Ubi hoc modo exauctoratum cum gratia Imperatoris cæteri uiderunt, se quisq; excusare & vicarium accipere. Julius Frontinus Stratagem. quarto. Diuus Augustus Vespasianus, cum quendam adolescentem honeste natum militiæ inhabilem, angustiarum rei familiaris gratia eductum ad longiorem ordinem produxisset, censu constituto, honesta missione exauctorauit. Iam huiusq; productus liber iste, claudendus est, eiusq; prolixitatis modus adhibendus: Verum quia nonnulla etiam mihi in hoc adhuc video ponenda esse, quæ sint illa, proximus liber commodius indicabit, ne hunc tam prolixum ulterius oneremus.

QVID QVOTVPLEXQVE BELLVM & Unde, Cæteraq bellici Exercitus Vocabula, eorumq Denominationum Caussæ. LIBER IX

Quoniam superiori Volumine Sigismunde Pandulphe Vocabula militaris ac publici honoris prisca & preclara, per varias eorum origines & officia monstravimus: Bellici nunc Exercitus intactum ne quid aliorum relinquatur, is sequens Liber patefaciet, caussasq singulorum ac Denominationes seorsum aperiet & explicabit.

Bellum quod est multiplex, suisq distinctum nominibus, cum aliud internum sit, aliud externum, aliud servile uel sociale uel piraticum, ut ante diximus, dictum à beluis, quod belluarum sit perniciosa dissensio, uelut Servio placet, Sicut à lucendo Lucus dictus est: sit à nulla re bella bellum eo quod econtra sit horridum & pessimum, Unde bella horrida. Bella alij à Belo qui primum gladium ferreum produxit. Cassius apud Varron. Postea Belus ferreum gladium primus produxit à quo Bellum placuit denominari. Et est bellum tempus omne, quo preparatur aliquid pugnæ necessarium illis quo pugnetur, Vel bellum est totum tempus quo in militia sumus, quod indocti nostri temporis Guerram uocant, ut bellum Gallicum, bellum Punicum, bellum Macedonicum.

Duellum bellum videlicet quod duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur, ut inquit

Festus. Bellum enim ante Duellum vocatum, ut alij per-
hibent, eo quod duae sint partes dimicantium. Vel quod
altera faciat victorem, altera victum. Postea vero
mutata et detracta litera dictum est bellum. Hora-
tius p. epist. Graecia barbariae lento collisa duello. Stul-
torum Regum populorum continet aestum. Ovidius VI
Fastorum: Hac sacrata die tusto bellone duello Dicitur
et Latio prospera semper adest. Livius primo ab ur. con.
Dic inquit ei quem primum sententiam rogabat, Quid
censes? Tum ille, puro pioque bello et duello quaerendas
censeo. Item XXXVI. Si duellum quod cum Rege An-
tiocho sumi populus iussit, id ex sententia Senatus
P. Q. R. confectum erit. Tum tibi Iuppiter populus et
ludos magnos dies decem continuo faciat.

Tumultus gravius urget quam bellum. Po-
test enim teste Cicerone esse bellum sine tumultu, tumul-
tus esse sine bello non potest. Quid est enim tumultus
nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? Unde
etiam nomen est ductum tumultus; Itaque maiores
nostri tumultum Italicum, quod erat domesticus, tumul-
tum Gallicum quod erat Italiae finitimus, Praeterea
nullum tumultum nominabant. Gravius autem tumul-
tum esse quam bellum hinc intelligi licet, quod bello Gal-
lico vacationes valent, tumultu non valent, ita fit,
quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit,
tumultus sine bello esse non possit.

Turbam appellari Labeo ait ex genere tumultus
idque verbum ex Graeco contractum. Turbam autem ex
quo numero admittimus, si duo rixam commiserint,
utique non accipimus in turba id factum, Quia duo

turba non proprie dicuntur. Enimuero si plures fuerint decem aut quindecim homines, turba dicetur. Quid ergo si tres aut quatuor, turba utique non erit, et rectissime Labeo inter turbam et rixam multum interesse ait. Namque autem turbam multitudinis hominum esse perturbationem et coetum, sed rixam duorum.

Prælia Congressiones armatorum, certamina belli pugnæque partes dicuntur. Lucullus XXVII. Romanus p. victus vi. et superatis prælijs sæpe est multis, bello vero nunquam. Liuius ab urb. con. IX. Quantalibet magnitudo hominis concupiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit collecta paulo plus decem annorum fœlicitate, quam qui eo extollunt, quod Po. Ro. etsi nullo bello, multis tamen prælijs victus est. Dicitur autem prælium ab imprimendo hostes, Unde prela ligna quibus uua premitur, vel à præludendo. Bellum enim quasi præludendo incaeptabant.

Pugna à bello differt et prælio. Est enim unius diei et belli pars, Ut Cannensis, Cremonensis, multaque continet prælia, cum aliud in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur, et à pugnis dicta, uel quod ab initio usus fuisset in bello pugnis contendere, quod primo bellum pugnis incaeptabant. Lucretius libro tertio rerum naturalium: Arma antiqua manus ungues dentesque fuerunt. Cassi: libro I. Variarum: Inter ipsos quoque aduersarios, ut scitis, non erant plus armata certamina, sed pugnis se feruida qualibet lacessebat intentio. Unde et pugna nomen accepit. Pugnare etiam est manus conserere. Expugnare vero pugnando vincere. Expugnare nauem similiter teste Calistrato, est, eam aut

spoliare, aut mergere, aut dissoluere, aut pertundere, aut funes eius excindere, aut vela conscindere, aut anchoras inuoluere de mari, quo equidem minor illud Psalmographi: Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea, dicat nunc Israhel, etenim non potuerunt mihi, profecto non expugnauerunt, sed oppugnauerunt. Graece autem magis est oppugnauerunt siue impugnauerunt, quam expugnauerunt, pro quo significato accepit interpres, nisi librariorum vitio ita scriptum sit. Gymnicum certamen velocitatis est, ac virium gloria, cuius locus Gymnasium dicitur, ubi exercentur Athletae, et cursorum velocitas comprobatur. Hoc alij veterum Penthatium, alij Quinquertium dixerunt. Id autem genus exercitationis in his quinque artibus constat, iactu disci, cursu, saltu, iaculatione, lucta. Ouidius in Fastis: Cestibus et iaculis et misso pondere saxi, Brachia per lusus experienda dabant.

Luctatio laterum complexus, quibus cominus certantes utuntur.

Exercitum militum copiam dicimus, non unam cohortem tantum, atque unam alam, sed numeros multos militum legionem vel legiones cum suis auxilijs continentem, nomen autem exercitus ab exercitatione traxit, vel ut Varroni visum est, exercitus quod exercitando melior fit.

Copias plurali tantum numero de exercitu, Copiam vero aliarum dici rerum, testis est Seruius in commenta: II. Aeneid. In hoc tamen numero contra Seruium usu venit eruditorum. Salustius in Catil: Postremo ex omni copia Catilinae, neque in praelio, neque in fuga quisquam ciuis ingenuus captus est. Item in

eodem: Dum ea Romae geruntur, Catilina ex omni copia, quam & ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas Legiones instruit. Item in eodem. Sed ex omni copia erat quarta pars instructa militaribus armis. Livius belli Maced. lib. V. Ipse paucos post dies sex millia suorum militum, et ex ea copia, quae Lamiae repente colligi potuit, non ita multos Aetolos ducit. Statius VII Theb. premit indigesta ruentes copia & quae sint mecum, teste Virgilio, copia lustro. Terentius in Eunucho teste Donato in commento: Sex homines copias dicit, Militem scilicet, Parasitum, Donacem, Siricum, Simalionem, Sangam. cum inquit: Militem secum ad te quantas copias adducere.

Expeditio dicta, quod milites ac bellatores expeditos curis & domesticis affectibus absolutos esse oportet.

Legionis proprietatem ut ab eligendo uel ab electione militum maxime & Seruius & Varro de vita patrum lib. III dictam interpretantur, ita circa eius numerum omnes pene variant. Seruius inprimis nobilis Grammaticus varijs in locis Virgilij mentem interpretando. Nam in Legionem inquit non nisi CCC. equites erant. Virg. in VII equos numero pater eligit omni stabant trecenti nitidi in praesepibus altis, Unde & alibi: Trecenti scutati omnes noti, idem Legiones proprie peditum sunt, Turmae vero equitum. Virg. in IX Caetera tum legio campis instructa moratur. Varro de lingua latina. Milites dicti quod trium millium primo Legio fiebat, atque singulae tribus Taciensium, Ramnensium, Lucerum, millia militum

mittebat. Cincius autem de re militari lib. VI. auctore Gellio noct. att. XVII ita scriptum reliquit: In legione sunt centuriae sexaginta, manipuli XXX. cohortes X. Flauius Vegetius II de re militari. Macedones, Graeci Dardani Phalanges habuerunt, in unaquaque Phalange VIII^M armatorum censebantur. Galli, Celtiberi, pluresque barbarae Nationes catervis utebantur, in quibus sena millia armatorum erant. Romani Legiones habent, quibus singulis sena millia & eo amplius, interdum eo minus censuerunt esse. Plutarchus in Vita Romuli, Legiones singulae sex millium peditum, & sexcentorum equitum complebant numerum. Liuius lib. XXXVIII. ab ur. con. cum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quam quinque millia peditum, trecenti equites in singulis legionibus essent. Item in eodem. Ob ea nouos exercitus conscribi placuit, quatuor legiones in Ligures, uti singula quina millia & ducentos pedites, ccc haberet equites sociorum. Idem Latini nominis XV^M. peditum addita & octingenti equites, idem XXXVI. Romana acies unius prope formae & hominum & armorum genere duae Legiones, Romanae duae sociorum ac latini nominis erant. Quina millia & quadrigenos singulae habebant. Idem lib. VIII Scribebantur quatuor fere Legiones trecentis. Item lib. XL. et praeterea supplemento addita, quo amplius duabus legionibus quam XM. & quadringenti pedites, sexcenti equites essent, & sociium latini nominis duodecim millia, sexcenti equites, quorum forti opera duobus aduersus Celtiberos p.lijs usus Q. fuluius esset, quos si videretur secum deportaret. Legionem autem sex millium & ducentorum

hominum primus C. Marius Pomp. Festo teste descripsit, cum antea quatuor millium fuisset, Unde etiam vocabatur quadrata. Eusebius in Ecclesiastica historia: Nostrorum vero & Tertullianus hoc memorat, & apud Graecos Apollinaris, qui etiam ipsam legionem pro insignis facti vocabulo mutato nomine vocitatam dicit, ab Imp. Fulmineam. Tertullianus vero M. Imp. Epistolas etiã nunc haberi dicit, quibus de his apertius indicabit. Unde autem tanta inter doctissimos rerum gestarum Scriptores varietas oborta sit, Servius in Commento XI. lib. Aen: à se ipso pene dissentiens his verbis ostendit: Legio autem habebat XII cohortes. LX centurias; licet in his rebus accessu temporis, Ducum varietas semper immutaverit militiae disciplinam. Unde Livius belli Punici lib. 2. Numero quoque peditum, equitumque legiones auctas millibus peditum & centenis equitibus in singulas adiectis.

Legio linteata Samnitum fuit, sic dicta quod Samnites intrantes singuli ad aram velis linteis circumdatam, non cessuros se Romano militi iuraverunt. Livius libro X. Primoribus Samnitum ea destinatione obstrictis X. nominatis ab Imperatore eis dictum, ut ius visum legerent, donec XVI M. numerum confecissent, eo legio linteata ab integumento consepta, quo sacrata nobilitas appellata est.

PHalanx lingua Macedonum legio est auctore Servio in commento lib. II Aeneid. Livius ab urb. cond. XXXVII, et cohortes invicem sub signisque cuneum Macedonum, phalangem ipsi vocant, si possent vi perrumperent, emittebant. Idem 37. Decem & VI M peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitae appellantur.

Agmen ordinata proprie multitudo dicitur, ut est ambulantis exercitus, ab agendo, id est, eundo dictum. Neq; enim in uno loco stans agmen vocatur, aut si in uentum fuerit usurpatum est.

Cohors inquit Varro, quod ut in villa pluribus tectis coniungitur, ac quiddam fit unum. Sic ex manipulis pluribus populatur cohors, à cohercendo, quod cohreeat cuncta quæ interius sunt, ut in villa, quod circa eum locum pecus cogeretur, uel quod cohreceat obiectu suo extraneos et adire prohibeat. Huius numerum varium esse inuenio. Plutarchus in vita Pelopidæ, Primus Gorgia ex quadrigentis electis viris, quibus civitas exercitationem dietamq; in arce Thebana militantibus præbuit sacram cohortem, ut ferunt, ordinauit, & propter hoc, cohortem ex ciuitate uocauerunt. Ephorus autem cohortem quingentos esse viros affirmat. Calistenes uero septingentos. Quidam alij quod Polybius sensit, nonaginta millium idoneum numerum perhibent, alij aliter. Josephus belli Judaici lib. 3. Decem autem cohortium, singulæ mille pedites habebat, in cæteris vero XIIII m sexcenti pedites, & centeni viceni equites erant.

Cohors prætoria est dicta, quod à prætore non dissidebat. Scipio enim Affricanus primus fortissimum grege delegit, cum ab eo in eo bello non dissideret, & cætero munere militiæ vacaret, et sexquiplex stipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum est. & militum pauca quoq; manus sex uel septem in unumq; collecti viri, qui unum signum sequuntur, sic dicti, siue quod bellum primo manu incoeptant, vel quod

antequam signa essent manipulos .i. fasciculos alicuius herbæ pro signis habebant, à quibus manipulares milites postea dicti sunt.

Globus ut inquit Vegetius tertio de re militari, is dicitur, qui à sua acie separatus vago superuentu incursat inimicos, contra quem alter populosior uel fortior mittitur globus. Liuij lib. 2. ab urbe con. In eum hac gloriantem, cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum facit. Idem lib. XXI. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebant, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen.

Cuneus est collecta in unum militum multitudo, unde propter quod in unum coit huius coitio in unum. Cuneus quasi coneus, quod in unum omnes coeant, atque cogantur in triangulo(?)... ea nec est equitum, sed peditum multitudo, quæ iuncta cum acie p. angustior, deinde latior procedit, et aduersariorum ordines perrumpit, quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Nec est Cunei determinatus militum numerus, sed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramen dicimus subterraneum, occultum, aut à cuneorum similitudine omnem materiam nodosam quam subintrant scindentium, aut potius ab animali, quod est Lepori persimile appellatum, quod sub terra fossa latere solitum est. Martialis. Gaudet in effossis habitare cuniculus antris. Monstrauit tacitas hostibus ille vias. Sunt qui non cuniculum, sed cuniculos plurali tantum dici numero debere arbitrentur, quod à quodam nostra huius ætatis, alias doctissimo, historiarum suarum libris contra multorum usum eruditorum depromptum

admiror. Vegetius: Inuentum est remedium per noctem
sub fundamentis muri cuniculum fodi. Idem alibi.
Aliud genus expugnationis est subterraneum atque se-
cretum, quod cuniculum uocant, à leporibus qui ca-
uernas sub terris fodiunt, ibique conduntur. Sic et
Cæsar Scriptor elegantissimus. De tertia vigilia
animaduersum est aggerem fumare, quem cunicu-
lo hostes succenderant. Sic Liuius belli macedonici
libro VIII. Ibi commissis operibus, cum è fossa in cu-
niculum pateret iter. Sic Curtius. Ultima pestis
Urbis fuit, cuniculo subruptus murus, per cuius
ruinas hostis intrauit, quod ut nequeat Appollo-
nia nobilis quondam Ciuitas documento nobis sit:
Nam cum ingenti admodum obsideretur exercitu,
& cuniculis milites milites nimis ambigerent intra
mænia penetrare, id cum Appollinatibus per specu-
latores denunciatum esset, eiusmodi nuncio per-
turbati consternatique sunt omnes, quod nec tempus
nec locum scire posse videbantur, quo emersuri fo-
rent hostes: Tunc vero Tryphon Alexandrinus, qui
ibi fuerat ingenio summo, intra murum plures spe-
cus designauit, et fodiendo terram progrediebatur
extra murum, duntaxat per sagittæ emissionem,
& in omnibus vasa ænea suspendit. Ex his in una
fossura, quæ contra hostium specus fuerat, vasa
pendentia ad plagas ferramentorum sonare cœpe-
runt, ita ex eo tinnitu intellectum est, qua Ur-
bis parte aduersarij cuniculos agentes intra pe-
netrare cogitabant. Sic liniatione cognita tem-
perauit; Ænea feruentis aquæ & picis desuper

& stercoris humani & harenæ costæ candentis. deinde nostri pertulit crebra foramina, & per ea repente profundendo, qui in eo opere fuerunt hostes omnes necauit. Massilienses simili modo per cuniculos obsessi cum numero supra triginta speculatum misissent, ab his eo præcepto loco quo cuniculi agebantur intra murum, baratrum amplissima longitudine & amplitudine uti piscinam foderunt, eamque ut puteis & e portu impleuerunt. ita cum specus esset repente naribus apertis vehemens aquæ vis immissa supplantauit fulturas, quique intra fuerant, et ab aquæ multitudine & à ruina specus sunt oppressi. Ambracienses pauidi, ne etiā subrutis muris facta in urbem via per cuniculum esset, silentio facto pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant, quem ubi acceperunt, aperuere rectam in cuniculum viam, nouaque haud magni operis aduersus hostes, qui in cuniculo erant excogitata res est. Dolium enim ferreum à fundo pertusum, quo fistula modica etiam ferrea inferri posset, operculumque etiam ferreum, etiam ipsum pluribus locis perforatum fecerunt, tenuique pluma completum, ore in cuniculum verso posuerunt per oculique foramina perlongæ hastæ ad submouendos hostes eminebant. scintillam leuem ignis plumæ inditam, folle fabrili ad caput fistulæ imposito flando accenderunt ipsum, non solum magna vis fumi sed acrior etiam fœdo quodam odore ex adusta pluma, cum totum cuniculum adimplessent, haud durare consistereque quisquam intus poterat.

Forficem ordinationem militarem uocant, cuneo oppositam; nam ex lectissimis militibus in v literam ordo componit, & illum cuneum excipit, atque ex utraque parte concludit. frons dicta, quod aduersus hostes spectet. hec in pugna publica si sapienter disponitur plurimum iuuat, si imperite, quamquam optimi bellatores sunt mala ordinatione franguntur.

Serra praeliari dicitur, cum assidue acceditur, recediturque, neque ullo tempore consistitur, dictaque proinde Serra, hec a strenuis directa ante frontem opponitur hostibus, ut turbata acies reparetur.

Alae exercitus ordines, qui circum Legiones dextra sinistraque, tamquam alae in auium corporibus locabantur, ut libro VI de re militari apud Ventium scriptum est. Virg. III Aen: Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt. Liuius ab ur. con. 27. Sinistra ala a Romanis, et cohortes quae admiscerant signa in prima acie pugnabant, et sunt alae XXX. equites in exercitu, sunt licet qui pluribus quam XXX. equitibus alam constitui censeant. Liuius ab urb. con. XXXVIII. his ala mille fereme equitum, hoc geminam uocant.

Turma teste Festo in Varrone, quasi trina e. in u abyt, quod terni equites ex tribus tribubus. Titiensium, Rhamnium & Lucerum fiebat. Romani enim equites in una tribu trecenti fuere. De singulis enim Centurijs decem dabantur, & fiebat Turma, Itaque si Pomponio credimus, singularum decuriarum. Decuriones dicti quidam uolunt, quo.

rum est fronte Decitionem esse Turmae, qua con-
stat ex duobus & XXX. equitibus. Cyaxares au-
tem primus Herodoto teste Asianos dicitur per
Turmas divisisse, iussisseq; sagittarios ab equitibus,
aliosq; ab his alijs seorsum esse antea cum permixti
& confusi essent.

Nodus proprie est densa peditum multitu-
do, sicut turma equitum, ut lectum est in disciplina
militari. Sic dictum prae difficultate quod vix
possit resolui.

Acus exercitus instructio dicitur, quod
ea pars militum vehementissima est ad hostem
vulnerandum acumine telorum.

Acies exercitus instructus dicta, quod fer-
ro armata sit, & acumine telorum. Classes equites di-
cebantur, ob divisionem exercitus, qui postea manipuli
dicti, vel pro turmis equestribus a quibusdam classicis
quas habent, Unde non ab re nobili poeta dictum: Classi-
bus hic locus est. Classes etiam partes populi. Liuius
primo ab ur. con. tum classes centuriasq;, et hunc or-
dinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel
bello, & his qui centum millium aeris, aut maiorem
censum haberet, LXXX; fecit Centurias quadragenas
seniorum ac iuniorum, Prima classis omnes appellati,
Seniores ad urbis custodiam ut praesto essent, iuve-
nes ut foris bella gererent. Classici ut inquit Gellius
septimo noct: att: dicebantur non omnes, qui in clas-
sibus erant, sed primae tantum classis homines, qui centum
& XXV.m aeris amplissime censi erant. Infra classem
autem appellabant secundae classis, caeterarumq; om-

nium qui minore summa aeris, quam supra dixi, censebantur. Columella classes non maiores quam denum hominum faciunda, quas Decurias appellavunt antiqui. Quintilianus primo Instit. Non inutilem scio servatum esse à praeceptoribus meis, cum pueros in classes distribuerent, ordinem dari secundum vires ingenij: Dabant classes navium postea subire. Vetustiusq fuit Pomp. auctore, multitudinem hominum, quam navium classem appellari. Diodoro enim teste, ab ipso orbis primordio animantia omnia esse generata, eodemq modo et homines à principio genitos dicunt in agris pastum quaerentes, sylvestri et incondita vita vixisse, quibus herbae et arborum fructus ultro victum praeberent. Beluas insuper his fuisse infensas, quibus ut obsisterent, classes et coetus hominum ob timorem factos aiunt, communis utilitatis gratia, auxiliaq invicem praebita, et loca habitaculis quaesita. Classes clypeatas antiqui dixere, quas nunc exercitus vocamus. Classis vero procincta exercitus instructus et paratus ad bellum: Maxime cum exercitus cinctus erat, Gabino ritu sive cinctu confestim pugnaturus.

Castra pro exercitu tantum pluraliter. Livius punici belli lib. V. Valerius Antias, Una castra Magonis capta tradit. Idem in eodem. Exuitur castris, atq ita nocte ac die bina castra hostium oppugnata, bina proinde non duo castra dixit. Idem libro IX Sed cum una castra in fines, altera in finitima terra Hetruria prope in conspectu

habebant. Castra autem quasi casta ob hoc dicta, q illic castraretur libido, quod si ab ea origine vetum traxit, apud nostros inane nomen esse quis dubitat? Quotus enim inter hos homines inuenitur, qui pudorem, pudicitiam, castitatemq colat, qui non prorsus cupiditatib cuncta irrideat atq contemnat? quotus qui non prostibulo congredi mallet, quam cum hoste manus conserere, quotus qui non libentius de expugnanda adolescentulorum pudicitia, de Virginibus violandis, de vi inferenda ingenuis. de suis stupris, sceleribus, flagitijs sermonem conferat, quam de hostibus inuadendis. de excipiendis vulneribus, de morte pro dignitate oppetenda, de ignominia fugienda, de gloria comparanda. de tolerantia, de patientia & de labore, quod si quando forte contingit, ut te quisquis es lector in horum hominum castra uel potius lustra conferas, Videbis ibi super lectulis non continentissimos Duces, Fabricium. Æmilios, Scipiones. Hannibalem. Alexandrum: sed militares heroes, et eos, qui ceteris dignitate excellunt iuxta meretrices exoletas, scorta & pueros meritorios accubantes, mollissimis verbis & flagitiosissimis, & ad concitandam venerem, ne dum castrandam accommodatis inter se colloquentes: Vbi autem calore iam eos coeperit, hic alius ructet & vomat, mingat alius & pedat, ibi luditur, hic bibitur, atq ut ex huiusmodi euenire solet saepenumero rixa exorta est. Nullus ut summatim reliqua complectar, pudor in eorum verbis, nulla in rebus temperantia, nulla religio, nulla modestia, nullum conuiuio maiorū dignum silentium, sed summa obscenitas, Blasphemia,

clamor

clamor, confusio, perturbatioq; rerum omnium, quod ve-
terum disciplina nephas quidam erat, aut delicatum, aut
parum pudicum inferre sermonem, ibi non modo ver-
bis non obstinent turpibus, sed caetera etiam faciunt,
quæ à verecundo homine dici non possunt.

Metari castra dividere, et loca militibus in castris assignare, vel ponere castra, vel mutare. Lucanus in primo. Audax Hesperios veniam metator in agros.

Taberna appellatio Ulpiano teste declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis claudatur, inde Tabernacula et contabernales. Tabernam etiam domicilij genus antiquissimum Romanis fuisse, testimonio sunt extreme gentes, quæ adhuc tabulatis habitant ædificijs. Unde etiam tecta castrensia, militumq; tentoria, quibus Solis ardores, tempestatesq; imbrium ac frigoris iniurias uitant, quamvis pellibus tegerentur, Tabernacula dicta sunt. Livius belli Macedonici lib. III Tabernaculum Regium pro vallo in conspectu maximo tumulo, ut terrorem hostibus, suisq; spem et fiduciam faceret, positum. Cicero in Verrem act. VII. Nam in ipso aditu atq; ore portus, ubi primum ex alto sinus ad urbem à littore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocant.

Tentoria pro eo dicta, quod tendantur funibus atq; palis, unde et hodie ptendere dicitur, ut olim Ovidius in Heroid. Illic Aeacides, illic tendebat Acchilles. Virgilius in primo Aen. Nec procul hinc Resi niveis tentoria velis. Agnoscit lacrymans.

Papiliones simili modo tentoria dicuntur, ab avicula praevolantis similitudine. Helius Spartanus in Vita Severi Septimi. Idem in omnium expeditione an-

XXVIII8

te omnes militarem cibum sumpsit ante Papilionem.

Hybernacula Castrensia ad obsidionem potius quam ad oppugnationem hyemando ædificia. Liuius V ab ur. con. Cum spes maior Imperatoribus Romanis in obsidione, quam in expugnatione esset. Hybernacula etiam res noua militi romano ædificari cæpta. consiliumq; erat hyemando continuare bellum.

Impedimenta Castrensem suppellectilem dixere. Impedire enim quasi irretire est, & in pedicam trahere. Liuius XXIX. Interim Romani impedimentis quoq; omnibus traductis contractisq; in unum locum, quia iam mouere uidebant hostem, nec spacium erat, castra communiendi, aciem instruxerunt. Idem XXIII. Lixæ Calonesq; & alia turba custodiæ impedimentorum opposita.

Commeatus pro Cibarijs ad alimoniam rei pub. aut exercitus, aut alicuius multitudinis commeatus dicimus. Liuius XXXVI ab ur. con. Cum exercitibus commeatus quoq; omnis generis Asia uentureos in præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis, & annona tollerabilis rerum aliarum suppeditentur. Commeatus priuatim quoq; dicitur. Cicero pro Lege Manilia iam commeatu, & priuato & publico prohibemur. Ab Imperatore etiam militibus commeatus dari dicitur .s. tempus quo ire & redire commode possint, uel facultas ad tempus a militia recedendi, eundiq; quo uelint, ad præscriptum diem reuersuri.

Munimenta munitiones sunt Castrorum cæterarumq; rerum, quæ contra aduentum hostium muniunt, siue uallo & fossa, siue alio quouis modo, quo sint milites ab hostium, ut dixi, aduentu uel incursu muniti.

Monumenta. I mutata in V. & V. in O. Sepulchra, Statuæ, tituli, libri, Cæteraque quæ nos alicuius rei præteritæ moneant recordari. Nam quod de futuro quidam volunt, ideo Sepulchra appellari monumenta, quod nostræ mortis moneant, falsum arbitror. In honorem enim mortui illa tantummodo fiunt, non in publicam præceptionem.

Athleta Vir fortis Venatorque, qui præuncta corporis flexibilitate, cum bestia dentata luctatur, ut motibus suis spectantibus placeat, & sanguine suo voluptatem populo præstet. Liuius belli punici lib. XI. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, & Venatio data Leonum, & Pantherarum, et prope huius seculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Sabinus autem & Cassius, & generaliter omnes artem ludicram non facere Athletas opinantur. Horum spectaculum fabricis tam clarum & actione tam tetrum in honorem Scythicæ Dianæ, quæ sanguinis effusione gaudebat, ab Atheniensibus repertum est. Damnosa profecto publice priuatimque nocens delectatio, quod facile colligi potest, si in mentem venerit ex historijs rei huius initium progressusque apud nostros quanto publici census impendio, quanta quamque insaniæ proxima distributa cura, quanto demum populi studio, plausu ac labore constiterit; tot millibus simul gladiatorum paribus, tanto Elephantorum precio, Tygridumque & Leonum ac Pardorum gregibus. Onagrorum quoque, Equorum ferocium atque animalium diuersi generis e toto orbe terrarum omnium transmissis syluis, omnique gentium Venatibus Romano famulantibus theatro, ad-

te illam ædificandi luxuriem cunctas terra pelagoq
marmoreas columnas in ludorum usum, et artifi-
cum summis ingenijs expolitas, cuiq princeps insa-
niæ haud conticendus est Scaurus, is qui ædilis in
Theatri Scenam opus diruum paurorum, et quod
paucis lignis ac funibus attolli poterat suffertorum
oculis populi talibus gaudentis, trecentarum sexa-
ginta talium monstra columnarum intulit fecitq
opus, ut scriptum est, maximum omnium quæ unquam
fuere humana manu facta. Curionem quoq ex
superioris aui monumentis accepimus, qui Ciuili bel-
lo pro Cæsaris partibus in Affrica occubuit, ut Scau-
rum quem opibus æquare non poterat, superaret inge-
nio, non marmoreum ut ille, sed ligneum theatrum,
duplex tamen ac pensile meditatus, populum vi-
ctorem gentium, ludis victum et periculis plauden-
tem suis mira arte suspendit, ut ridentes intrinq
stupentesq ipsi extremus spectatoribus risui fierent,
et stupori, iam inde ab exordio primus Regum no-
strorum Romulus fuit, omne qui in his rigidam
ac tetricam illam Sabinorum pudicitiam circum-
uenit. Inde porro Titi potentia principali diuiciarq
perfuso flumine cogitauit ædificium fieri, Unde
Caput urbium cerni potuisset, cum theatrum quod
est Hemisphærium græce dicatur Amphitheatrum
quasi in unum iuncta duo visoria constet esse
nominatum, qui speciem eius arca concludens,
ut et currentibus aptum daretur spacium, et spe-
ctantes omnia facilius intuerentur, dum quædam
prolixa rotunditas uniuersa colligeret. Quæ autem
Latini certamina, agones alij uocant, ab a, quod

est sine, sonat, & gonia angulus, quia ut Festo pla-
cet locus in quo huiusmodi ioci facti sunt, sine an-
gulo sint. Alij aliter atq; aliter dici putant. Ouidius
primo Fastorum: Non nimis esse potest succinctus
causa minister. Hostia cælitibus quo feriente cadit.
Cui calido strictos tincturus sanguine cultros, Sem-
per agat, ne rogat, nec nisi iussus agit. Pars quia
non veniant pecudes sed agantur ab actu, Nomen
agonalem credit habere diem. Pars putat hoc fe-
stum priscis agonalia dictum, una sit ut proprio lit-
tera dempta loco. An quia prævisos in aqua videt
hostia cultros. An pavoris lux est ipsa notata metu.
Fas etiam fieri solitis ætate priorum. Nomina de
ludis græca tulisse diem. Et prius antiquus dice-
bat agonia sermo, Veraq; iudicio est, ultima causa
meo.

Bellona Martis soror, & bellorum Dea,
cui proprio sanguine Sacerdotes sacrificabant,
Lactantius atq; Lucanus testes sunt, Tunc quos se-
ctis Bellona lacertis Sæva movet cecinere deos.
Et est dicta à bello Bellona, nunc quæ Duellona à
duello ut inquit Varro.

Minerva victricium præsul, quam prin-
cipem & inventricem belli ferunt, dicta quod bene
moneat. Hanc enim pagani pro Sapientia ponebant.
Cornificius vero quod fingatur, pingaturq; mini-
tans armis, eandem dictam putat. Galeatam enim
hastam teneat & clypeum; alij nonnulli, Vel quod
minuerit, vel minitetur dictam putent: Quam-
obrem eadem capta sive capita dicta sit, incer-
tum est: Variæ enim sunt huius nominis cau-
sæ: Ouidius tertio Fastorum: Celius & alto qua

mons descendat in equum. Hic ubi non plana est, sed prope plana est. Parua licet videas captæ delubra Mineruæ, Quæ Dea natali cœpit habere suo. Nominis in dubio causa est capitale vocamus Ingenium solers, ingeniosa Dea est. An quia de capitis fertur sine matre paterni Vertice cum clypeo prosiluisse suo. Aut quia perdomitis ad nos captiua faliscis Venit, & hoc signo Sylla da patria docet. Aut quod habent legem capitis quæ pendere poenas, Exilio iubeat furta reperta suo. A quacunque trahas ratione vocabula Pallas, Pro Ducibus nostris Ægida semper habe. Hæc eadem & Tritonia dicta est, quod temporibus Ogigij ad lacum uel ripam Tritonis fluminis in virginali fertur apparuisse habitu.

Pallas autem secundum Victorinum à Pallene Insula Thraciæ uel à Gigante quem occidit, et sane duo hæc Anthonomasia siue proprio sunt nomine non nunquam à Poetis prolata. Virg. II Æneid. Tritonia respice Pallas Insedit nimbo effulgens Gorgone sæua.

Mars ab eo quod maribus præest in bello, ut Varroni placet, Licet tria sint genera consuetudinum, sicut apud Xamantes Thanais fluminis hostio proximos, Ubi easdem artes fœminæ quas Viri exercent adeò ut ne militiæ quidem vacent. Viri .n. pedibus ingrediuntur, sagittisque depugnant, illæ equestre prælium ineunt, nunc ferro dimicant; sed quod laqueis intercapere trahendo conficiunt, Vel apud Amazones, ubi solæ fœminæ, vel apud Romanos aliasque gentes multas, ubi soli mares dimicant, Vel Mars dictus, quod Sabinis acceptus ibi & Mamers, quod

idem Osca lingua quod Mars. Is etenim cum sæuit, gradiuus dicitur, cum tranquillus est, dicitur esse Quirinus. Huius in vrbe duo erant templa, Vnum Quirini intra vrbem quasi custodis id est, tranquilli. Alterum in Appia via extra vrbem prope portam, quasi bellatoris id est gradiui; In bello enim gradum inferunt qui pugnant, aut impigre gradiuntur. Ac sicut Epaminundas Bœtium agrum Martis orchestram, et Xenophon Ephesum belli officinam appellat: Sic Romani tunc belligeri templum Martis, quem ferocissimum omnes Deum et armigerum dicunt, et ob id bellis armisq; præesse, hunc et Liberum, unum eundemq; Deum arbitrantur nonnulli, Romaniq; utrumq; patris appellatione venerantur; Alterum liberum patrem, alterum Marspitrem, id est, Martem patrem cognominantes: Hinc etiam liber pater bellorum potens probatur, quod eum primum ediderunt auctorem triumphi; hoc etiam apud Lacedemonios simulacrum eius hasta insigne, non Tyrso demonstrat, Sed cum Tyrsum tenet, quid aliud quam latens telum gerit, cuius mucro hedera lambente protegitur, quod ostendit vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. Habet etiam hedera vinciendi obligandiq; naturam, nec non et calor vini, cuius Liber pater est auctor, homines ad furorem bellicum usq; propellit: propter cognatum ergo utriusq; effectus calorem, Martem ac Liberum unum eundemq; Deum esse voluerunt.

Mauors figuratum est, vt Induperator, auctore Seruio in commento primo Æn: ab alijs, quod magna vertat sic dictus.

Gradiuus Mars sive Mavors dictus est á gradiendo, eó quód in bello gradum inferant, aut impigre gradiantur, vel á gradiendo in bella ultrà citroq; sive ab vibratione hastæ, quod græci dicunt G. Vel ut alij, quia gramine sit ortus, quod interpretatur quia corona graminea in re militari maxima est honorationis.

Feretrius Jupiter dictus est á ferendo, quod pacem ferre putaretur, ex cuius templo sumebant Sceptrum per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus ferirent. Alij Cum Ceninensium Rex á Romulo victus, & infesto telo traiectus eßet, eiusq; spolia Iovi votis nuncupatis, Romulus ad Urbem reversus dicaret. Hoc tropheum Iovi statutum cognomen Deo additum Feretrio Iovi, á feriendo hostem, est & á ferendo ut ante diximus. Propertius. Nunc spolia in templo, tria condita causa feretri nomine, quód certo Dux fererit, & ferit ense Ducem, Seu quia victa suis humeris hæc arma ferebat. Hinc feretri dicta est Ara superba Jovis.

Ianus faciendis fœderibus præest. Namq; postquam Romulus & T. Tacius in foedera convenerunt, Iano simulachrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum, Gnavius Baßus in eo libro quem de Dijs composuit, Ianum bifrontem fingi ait quasi superum atq; inferum ianitorem. Ovidius in Fastis. Quicquid ubiq; vides, cælum, mare, nubila, tellus Omnia sunt clausa nostra patentq; manu. Me penes est unum vasti custodia mundi. Et ius vertendi cardinis omne meum. Omnis habet geminas hinc atq; inde ianua frontes. E quibus hæc populum spectat,

ac illa larem. Utque sedet vester primi prope limina te-
cti Janitor egressus introitusque videt. Sic ego prospi-
cio cælestis janitor aulæ, Eoas partes Hesperiasque si-
mul. Eundem quadrifrontem legimus, quasi universa
sa climata maiestate complexum. Nec mirum sané
apud aliquos bifrontem, quadrifrontem apud alios fe.
Nam alij præter hoc eum dici Deum volunt, in quo
ortus est & occasus. Horatius, Matutine pater seu
Iane libentius audis. Alij anni totiusque Deum, quem
in quatuor tempora constat esse divisum. Anni au-
tem esse Deum illa res probat, quod ab eo prima pars
anni nunc nominatur. Nunc Janum Chaos patulci-
um & clausium etiam appellavit antiquitas. Ovidius
in Fastis. Me Chaos antiqui, Nam sum res prisca,
vocabant, Nomina ridebis modo namque patulcius idem.
Et modo Sacrifico Clausius ore vocor. Horum duo-
rum nominum ratio hæc est, Quia bello caulæ eius
patent, pace clauduntur. Huius etiam rei hæc caussa
narratur, Cum Sabino quod virginum raptarum gra-
tia commissum est, Romani portam, quæ sub radici-
bus collis viminalis erat, quæ postea ex euentu Ia-
nualis vocata est, claudere festinarent, quia in ipsa
hostes irruebant, postquam est clausa, mox sponte pa-
tefacta est, cumque iterum ac tertio idem contigisset,
armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant,
custodes steterunt, cumque ex alia parte acerrimo præ-
lio certaretur, subito fama pertulit, fusos à Tatio
Romanos, quam ob caussam, qui aditum tuebantur. ter-
riti profugerunt; Cumque Sabini per portam patentem

irruptiri essent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam vim torrentium undis scatentibus, erupisse, multasq; per duellum catervas aut exutas ferventi aut devoratas rapida voragine depressisse, eare placitum ut belli tempore velut ad urbis auxilium prefecto deo fores reseraventur. Janualis porta ut alij prescribent ab Iano dicta, ideoq; ibi positum iam signum, et eius institutum à Pompilio ut scribit in annalibus, Piso ut sit aperta semper, nisi cum bellum sit, nunquam tamen traditum est memoriæ, ut inquit Varro Pompilio rege fuisse apertam; Sed post eius regnum teste Livio T. Manlio Coss. bello Carthaginensi primo confecto, bello item Actiaco finito ab Imperatore Cæsare Augusto, pace terra mariq; parta. Hunc autem apud nos Ianum omnibus præesse ianuis, nomen ostendit, quod est simile. Nam et cum clavi et virga figuratur quasi et Rector viarum et omnium portarum custos, bello licet geminæ sint. Virg. in primo Æn. Sunt geminæ portæ, belli sic nomine dicunt, Religione sacræ et sæui formidine Martis, Centum ærei claudunt vectes æternaq; ferri Robora nec custos absistit limine Ianus. Has ubi certa sedet patribus sententia pugnæ, Ipse Quirinali trabea cinctuq; gabino. Insignis reserat stridentia limina consul. Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes. Æreaq; assensu conspirant cornua rauco. Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinis, More iubebatur tristesq; recludere portas.

Pactum à pactione dictum auctore Ulpiano, inde et pacis nomen appellatum est; Et est Pactum duorum consensus atq; conventio. Pactio vero duorum pluriumve in unum placitum atq; consensum.

Liuius lib. VI ab vr. cond. Cuius spei morem pati cum
fortuna obsessorum non potuisset, confectaque paucitas op-
pidanorum opere vigilijs vulneribusque semper eosdem
vrgebat, per pactionem vrbe hostibus tradita, inermes
cum singulis emissis vestimentis miserabili agmine
penates reliquerunt.

PAX significationis habet notam. Virg. in
VII. Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranno.
Pax venia. Idem in III Aen. Sed votis precibusque iubent
exposcere pacem. Pax, propiciatio. Idem in eodem.
Exorant pacem diuum. Pax beneuolentia. Idem
in IIII Pacemque per aras exquirunt. Pax quoque te-
ste Prisciano lib. V. tam singulariter quam pluraliter
prolata, idem potest significare, sed pluraliter non
utimur, quia auctoritas deficit, quod à Grammati-
corum principe dictum, non parum admiror: Maxi-
me cum apud nonnullos et quidem probatos et sum-
ma auctoritate praecellentes Latina lingua viros, plu-
raliter prolatum inueniam. Lucretius rerum natu-
ralium lib. V. Ventorum pauidis paces animasque se-
cundas. Varro de vita patrum lib. III. Animaduer-
tendum primum, quibus de caussis, et quemadmodum
constituerint paces, secundum quas fide et iustitia
pas coluerint. Horatius primo Epist. Bella quis et
paces longum diffindit in aeuum. Idem lib. II. Hoc
paces habuere bonae ventique secundi. Hoc de pacis
vocabulo, et eius usu dictum satis sit in praesenti-
arum. Effectus autem sunt, ut in ea populi pro-
ficiant, utilitas gentium custodiatur, et haec bona-
rum artium decora sit, mater haec eadem mortalium

genus reparabili successione multiplicans, facultates protendat, mores excolat, tantumque boni in se contineat, ut terrenis in rebus nihil gratius soleat, nihil concupisci desiderabilius, nihil postremo melius possit inueniri. proinde non ab re post triumphos & Romani Imperij firmissimum statum D. Vespasianus tranquillitatis, pacis & concordiae templum aedificare decreuit, quo ea diuitiarum largitate usus, ut omnia in illud phanum collecta essent, quorum visendorum studio per orbem totum, qui cum ante fuerant, vagabatur.

Foedus lex nonnunquam pax, quae fit inter dissidentes, sic dictum, uel quod inter foedera interponatur fides. Unde Varro, per hos etiam nunc fit foedus quasi fidus. Ennius scribit dictum in re militari uel a foecialibus .i. sacerdotibus, per quos fiunt foedera. Vel ab hirco, uel haedo F. litera addita, quod veteres in graui significatione ponebant, & sanguine foedantem, quos ipse sacrauerat ignes, vel a porca foede & crudeliter occisa, lapidibus, cuius mors optabatur ei, qui a pace resilisset, Unde Poetarum doctissimus, Post idem inter sese posito certamine Reges, armati Iouis ante aram pateras(que) tenentes stabant, et caesa iungebant foedera porca. Arabum in huiusmodi iungendis foederibus non porcam, sed interiorem manus partem iuxta pollicem incidere mos fuit, accipereque ex utriusque veste filum, et ex utriusque sanguine, lapides VII in medio iacentes, perungere, Dionysium & Dianam inuocantes, hisque peractis, denique hospites eos uel amicos nunciare. Scythae & Lydij in huius..

modi similiter, Herodoto teste, se sauciant. haustuque mutuo sanguinis, fœdus fulciunt, non suo tantum more, sed Medorum quoque usurpata disciplina. Bello enim quod gestum est anno post Ilium captum sexcentesimo quarto, inter Lyticem Lydum & Astyagem Mediæ Regem, hoc pacto confirmata sunt fœdera. Romanis autem cum Ætholis his legibus fœdus ictum est, Imperium maiestatemque populi Romani, gens Ætholorum, conseruato sine dolo malo. Ne quem exercitum, qui aduersus socios amicosque eorum ducet, per fines suos transire sinito, neue ulla ope iuuato, hostes eosdem habeto, quos Po. Romanus, armaque in eos ferto, bellumque pariter gerito. perfugas, fugitiuos, captiuos reddito, Romanis socijsque. præterquam si qui capti cum domos redissent, iterum capti sunt, aut si qui eo tempore ex his capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum intra præsidia Romana Ætholi essent, aliorum qui comparebunt intra dies centum, Corcyræ eorum magistratibus sine dolo malo tradantur. Qui non comparebunt, quando quisque primus eorum inuentus erit, reddatur. Obsides XL arbitratu Consulis Romani dato, ne minores XII annorum, neu maiores XL. Obses ne esto Prætor, Præfectus equitum, Scriba publicus, neu quis qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephalania extra pacis leges esto. De pecuniæ summa quam penderent, pensionibusque eius nihil ex eo quod cum Consule conuenerant, mutatum, pro argento si aurum dare mallent, dare conuenit. Dum pro argenteis decem aureus unus

ualeret, Quae Urbes, qui agri, qui homines Aetholorum
iuris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quintio. Cn. Do-
mitio Coss. postue eos Coss. aut armis subacti, aut vo-
luntate in ditione populi Ro. uenerunt, neq. eorum Ae-
tholi recapissent, Vel in Aetholia decem, Urbes agrosq.
Acarnanum sumpto. Alia etiam insignis foederis for-
ma autore Livio ex decem Legatorum sententia in
hec verba cum Antiocho conscripta est. Amicitia rege
cum Po. Ro. his legibus & conditionibus esto. Ne quem
exercitum, qui cum Po. Rom. Sociisue bellum gesturus
erit, Rex per fines Regni eorumue qui sub ditione
eius erunt transire sinito, ne commeatu, neu qua alia
ope iuuato. Item Romani Sociiq. Antiocho, & his qui
sub Imperio eius erunt praestent. Belli gerendi ius An-
tiocho ne esto cum illis qui Insulas colunt, neue in
Europam transeundi excedito, Urbibus, agris, Vicis
castellis, cis taurum, Montem usq. ad Tanaim am-
nem, & a valle tauri, usq. ad iuga, qua in Lycaonia
vergit, neque arma efferto ex his oppidis, agris, ca-
stellisq. quibus excedat; si qua extulit, quae quoq. opor-
tebit, recte restituito, nec militem, neu quem alium,
ex regno Eumenis recipito. Si qui earum Urbium ci-
uesq. absedunt regno cum Rege Antiocho ulteraq. fines
regni eius sunt. Apameam omnes ante diem certam
redeant, qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosq.
sunt, his ius abeundi manendiq. esto, Seruos fugitiuos
seu bello captos, seu quis liber captus, aut transfuga
erit, reddito. Romanis Sociisq. Elephantos tradito oēs.
neq. alios parato. Tradito & naues longas, armamentaq.
earum. Neu plures quam decem naues, nulla plus
quam XXX. remis agatur, habeto, neue minorem ea

belli cauſa, quod ipſe illaturus erat. Ne nauigato citra Calicandrum neu Sarpedonium Promontoria extra quæ ſi qua nauis pecuniam, ſtipendium, aut legatos aut obſides portabit, milites mercede conducendi ex his gentibus quæ ſub ditione populi Romani ſunt Antiocho Regi ius ne esto. Ne uoluntarios quidem recipiendi et Rhodiorum Sociorumue, quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi ſunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum ſociorumue ſinito. Si quæ pecuniæ debentur earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoſcendi, repetendique idem ius esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, hi tenent, quibus Antiochus dedit, et ex his præſidia deducta, utique recte tradantur curato. Argenti probi talenta attica XII M. dato intra duodecim annos, penſionibus æquis, talentum neue minus pondo LXXX Romanis ponderibus pendeat & tritici XL. millia modium, Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquennium dato, & pro frumento, quod æſtimatione fit Talenta CXXVII. Obſides Romanis XX. dato, & triennio mutato, ne minores octodenum annorum, neu maiores quam quadragenum. Si qui ſociorum Populi ro. ultro bellum inferrent Antiocho vim vi arcendi ius esto, dum neque urbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controuerſias inter ſeſe iure ac iudicio diſceptent, aut ſi utriſque placebit, bello. De Hannibale Poeno & Ætholo Thoante & Miluna, Symacho ac Carnane, & à Chalcydenſibus Eubolida & Philippomene dedendis, in hoc quoque etiam fœdere conſcriptum est, ut ſi quid poſtea addi immutariue placuiſſet, ut id ſaluo fœdere

fieret. Esse etiam tria fœderum genera, quibus inter se paciscerentur amicitias, Ciuitates, regesq; apud probatissimos auctores inuenio: Vnum cum bello victis dicerentur Leges, Vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex his habere victos, quibusq; mulctari eos velit, ipsius ius atq; arbitrium esse. Alterum cum pares bello æquo fœdere in pacem atq; amicitiam venirent, tunc enim repeti reddiq; per conuentionem res, et si quarum turbata bello possessio sit. Eas autem iuris antiqui aut partis vtriusq; commodo componi. Tertium esse genus cum qui nunquam hostes fuerunt ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendum coeant, eos neq; dicere, neq; accipere Leges, Id enim victoris & victi esse: et quanquam auctore Liuio, nulla vetustior fœderis memoria sit quam eius, quod inter Albanos Romanosq; ictum est: Thesëum tamen primo fœdera inuenisse, VI natur. hist. libro testis est Plinius.

Sancta proprie dicimus auctore Vlpiano, quæ nec sacra, neq; prophana sunt, sed sanctione quadam sunt confirmata, ut sanctæ leges. Sanctione n. quadam subnixum est, id sanctum est, et si Deo non sit consecratum.

Sanctum teste Martiano est, quod ab iniuria hominum defensum atq; munitum est. Liuius belli Macedonici lib. IX. Iam ne a Legatis quidem, qui iure gentium sancti sunt violandis, abstinere insidias positas, eundi ad T. Quintium: sanctum autem dictum est a Sagminibus.

Sagmina autem dicebant herbas, verbenas, quæ ex loco sancto arcebantur, Legatis proficiscentibus ad fœdus faciendum, bellumq; indicendum contribuebantur. Liuius lib. I ab vr. cond. Iubente Rege Sagmi-

na, inqt

na inquit te Rex posco. Rex ait puram tollito Fœcialis
ex arce graminis, Herbam puram attulit. Idem belli pu-
nici lib. X. Fœciales cum in Affricam ad fœdus feriendum
ire iuberentur, ipsis postulantibus Senatus consultum in
hæc verba factum est, ut primos lapides siliquos, primasq
Verbenas secum ferrent, ut uti ijs Imperator iuberet, ita
fœdus ferirent, illi prætorem Sagmina poscerent, Herba
id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Has etiã
herbas Legati P. R. solebant ferre, ut ab his defensi atq
muniti essent, ne quis eos violaret, sicut legati Græcorum
ea ferebant, quæ Cerucia vocabantur.

Obsides ab obsidio, quia propriè ab obsessis
dantur, Vel obsides, quod ob fidem patriæ præstandam
datur, teste Festo. Vas idem quod obses, à Vado dicty,
quia dato vade liceat abire & vadere. Inde vadatus dici-
tur obstrictus, vel sub fidei iussione ambulans, sicut
Fenestella ait, penes quem vadatus amicitiæ modulo
tenebatur.

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur.
et qui nunc hostis perduellio. Varro. Hostis ante eo ver-
bo dicebant peregrinum, qui suis legibus uterentur,
nunc dicunt eum, quem tunc dicebant perduellem.
Cicero primo officiorum. Et quod etiam illud animad-
uerto, quod qui proprio nõie perduellis hostis esset,
is propriè Hostis vocaretur, verbi lenitate rei tristi-
tiam mitigante. Hostis enim apud maiores nostros
is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus, indi-
cant duodecim Tabulæ, aut Status dies cum hoste.
Itemq adversus hostem æterna auctoritas, quid ad
hanc mansuetudinem addi potest, eum quo cum bel-
lum geras, tam molli nomine appellare, quamquam id

xxix 8

nomen durius efficit iam vetustas, a peregrino enim recessit, & proprie in eo qui arma contra ferret. remansit. Gaius de verborum significatione, quos nos inquit hostes appellamus, veteres perduelliones appellabant, per eam adiectionem indicantes, cum quibus esset bellum. Ulpianus vero ubi ad L. Juliam maiestatis plane quisquis inquit Lege Julia Maiestatis reus est, hostili animo adversum rempub. uel principem animatus est. Hostes etiam dicuntur, et sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus. Caeteri praedones aut latrones appellantur; hostire aequare, est hostimentum aequamentum. Unde & hostes dicti sunt, quia ex aequa causa pugnam adeunt.

Hecathomben Iul. cap. teste, Sacrificium eiusmodi est, Centum arae uno loco cespititiae extruuntur, et ad eas centum Sues, centumque aues mactabantur. Iam si Imperatorium sacrificium sit, centum boues, centum aquilae, & caetera huiusmodi animalia centena feriuntur, quod quidem etiam Graeci quondam fecisse dicuntur, cum pestilentia laborarent.

Hostiae sacrificia dicuntur, quae ante ab his fiunt, qui in hostem pergunt, dictae ab eo, quod & hostire est ferire. Harum gratia Trebatius lib. 1. de religionibus docet esse duo genera. Alterum in quo voluntas Dei per exta disquiritur. Alterum in quo sola anima Deo sacratur, Unde & aruspices animales hostias vocant, Utrumque hostiarum genus divino carmine suo Virg. ostendit, et primo quidem ideo voluntas numinum per exta monstratur. Mactat inquit, lectas de more bidentes, et mox, pecudumque reclusis Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

Alterum id in quo hostia animalis dicitur, quo his tantum anima sacratur ostendit. Cum facit Entellum victorem Erici, mactare taurum. Nam ut exploret animalis hostiæ causas, Ipso usus est nomine Hanc tibi Erix meliorem animam pro morte Daretis; et ut nuncupata vota significare ait, persolvo quod de voto propriè dicitur, utque ostenderet persolutum Dijs significavit dicens: Sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos. Item circa hostiam animalem: Sanguine placastis ventos et Virgine cæsa, Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras: Sanguine quærendi reditus animaque litandum, Argolica. Nam et id est Hostiæ nomen posuit et litare, quod significat sacrificio facto placasse numen.

Victimæ vero Sacrificia, quæ post victoriam fiunt dicta sunt, vel quod vincta ad aras ducebantur, vel quod ictu percussæ victricique dextra cadebant. De hoc superioreque vocabulo, quæ licenter plerumque confidit auctoritas. Ovidius primo Fastorum: Victima quæ dextra cecidit victrice vocatur. Hostibus à domitis hostia nomen habet. De altero tantum Livij ab Urbe con. XXII. Donec insuper eques, cui Ducario nomen erat, facieque noscitans consulem, inquit: Hic est cum popularibus suis, qui Legiones nostras cecidit, agrosque et urbem est depopulatus. Iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœdè civium dabo.

Postliminium Scevola P. filius iunctum esse putat verbum, ut sit in eo, et post et limen, ut quæ à nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, et ex suo tanquam limine exierint, hinc cum redierint, post ad idem limen postliminio redijsse dicantur.

Præda teste Varrone ab hostibus capta, quae manu capta dicta, quasi parida.

Manubiæ, ut Q. Asconio Pediano placet, sunt præda Imperatoris pro portione de hostibus capta. Manubias autem à præda, ut in libris rerum Verborumque Veterum scriptum est, in hoc distare existimauerunt. Ut sit præda ipsa rerum, quæ captæ sunt: Manubiæ vero appellatæ sunt non præda, sed pecunia per Quæstorem populi Ro. ex præda vendita contracta. Per Quæstorem autem ut dictum est, oportuit, Præfectum ærarij significari. Nam cura ærraria à Quæstoribus ad præfectos translata est. Liuius ab Vrb. cond. XXXVI. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Bois gerendum erat, proficisceretur, postulauit à Senatu, ut pecunia sibi decerneretur, ad ludos quos Prætor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ uouisset; nouum & iniquum postulare est uisus. Censuerunt ergo quos ludos inconsulto Senatu, ex sua unius sententia uouisset, eos ut idem manubijs siquam pecuniam ad id reseruasset, vel sua ipse impensa faceret. Est tamen nonnunquam inuenire, ita scripsisse quosdam, non ignobiles Scriptores, ut aut temere, aut incuriose prædam pro manubijs, & manubias pro præda posuerint, aut tropica quadam figura, mutatione Vocabuli fecerint, Quod facere concessum est scite id preitèque facientibus. Sed enim qui proprie atque signate locuti sunt, Sicuti plures, & M. Tull. auctor diligentissimus in Oratione quam dixit de Lege Agraria, manubias pecuniam dixerunt. In libris quoque Atreius coruum lectum est,

iactus fulminum manibias dici. Manubies denique dicuntur ornamenta Regum, unde & Patronius arbitre, tot Regum manubies penes fugitivum repertæ.

Designatum se dicitur militi, cum ob delictum aliquod iussu tribuni militum, ne Stipendium ei detur, in tabulas referetur. Signare enim dicebant proscribere.

Ærarij milites ab ære dicti teste Varrone, quod Stipendia facerent. Hoc ipsum Stipendium à Stipe dictum, quod æs quoque stipem dicebant, & milites Stipendij, ideo, quod eam stipem pendebant, ab eo etiam Ennius. Poeni stipendia pendent. Stipem autem esse nummum signatum, testimonio est, & pro eo quod datur in Stipendium militi, et quod spondetur pecunia, quod stipulari dicitur.

Pecunia quam Belli nervos esse non dubium est, ut inquit Cic. teste Varrone, dicta quod in pecore cum pastoribus consistebat. Plinius nat. hist. 33. Servius primus signavit æs, signatumque nota pecudum, unde & pecunia appellata. Cassi. lib. VII var. Pecunia à pecudis tergo nominata Gallis auctoribus sine aliquo adhuc signo ad Metalla transacta.

Æs alienum miles etiam habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedemonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat, ut de beneficijs lib. V. inquit Seneca.

Denarij quasi denari teste Varrone, quod denos æris valebant, Sicut Quinarij, qui quinos. Vitruuius Archit. lib. III. Nostri autem primo fecerunt antiquum nummum, & in denario denos æreos constituerunt, et ea re compositio nominis ad hodiernum diem Denarium retinet.

Didymus autem à decima Libella dictum putat
Plinius nat. hist. XXXIII, et placuit Denarius pro de-
cem libris aeris, Quinarius pro quinq. Sextertium pro
dipondio & semisse. libra autem pondus aeris imminu-
tum bello punico primo, cum impensis Respub. non suf-
ficeret, constitutumq, ut asses sextario pondere ferirentur-
tur, ita quinta parte facta lucri dissolutumq aes alie-
num nota aeris. Fuit ex altera parte Ianus geminus,
ex altera rostrum navis, in triente vero & quadrante
aes quadrans ante triuncis vocatus, à tribus uncijs.
Postea Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo dicta-
tore asses unciales facti, placuitq denarium XVI as-
sibus permutari, & Quinarium octonis. Sestertium
quaternis, ita respub. dimidium lucrata est. In mi-
litari tamen stipendio semper Denarius pro X. assib9
datus. Notae autem argenti fuerunt bigae atq qua-
drigae, & inde bigati, quadrigatiq dicti. Paulo post
Lege Papiriana Semiunciales asses facti. Liviq
Drusus in tribunatu plebis octavam partem aeris ar-
gento miscuit, qui nunc Victoriatus appellatur. le-
ge Clodia percussus est. Antea enim hic nummus ex
Illyrico advectus mercis loco habebatur. Est autem
signatus Victoria, et inde nomen. Aureus nummus
post annum sexagesimum secundum, argenteus au-
ctore incerto percussus est. Cum anno urbis quingen-
tesimo octuagesimo quinto, Q. Fabio Coss. quinq annis
ante bellum punicum signatus est, roq Pop. Ro. ne
quidem ante Pyrrhum Regem devictum usus fer-
tur fuisse; etiam aurei & argentei & aerei nummi
apud alias gentes usum & originem Lucanus his ver-
bis expressit: Primus Thessaliae rector telluris Ionq

in formam calidæ percussit Pondera massæ. Fudit & argentum flammis aurumq; moneta, Fregit & immensis coxit fornacibus æra.

Nummus non à numero, nec à Numma Pompilio dictus, sed à noma quod Principum nominibus prisco more effigietur, vel potius Aristotele V. Ethicorum teste, ob hoc vocatur, quod non à natura, sed à lege quæ Nomos dicitur est inductus.

Sextertius teste Prisciano, de figuris numerorum & ponderibus, nummus est duarum semis Librarum, Unde Sextertius dicitur Semistertius, de quo Accuntius. Sextertius olim dupondius & semis, quasi semis tertius, quo tempore Denarius decussis precium valebat. Varro de lingua latina lib. V. Sextertius quod Semistertius. Dupondius enim & semis, antiquus Sextertius est. Vitruuius libro III scribit. quod efficiebatur ex duobus assibus, & tertio semisse sextertium vocauere. Plinius nat. hist. XXXIII et placuit Denarius pro decem libris æris, Quinarius pro quinq;, Sextertius pro Dupondio & semisse. Plutarchus in Vita M. Antonij XXV M. Romani decies Sextertium appellant. Ælius Spartianus in Vita Heliogabali, idem nunquam minus C. Sextertijs cænauit, hoc est argenti libris XXX.

Talentum quanti sit, quia de eo Variant Scriptores, necessarium existimaui, diuersorum auctorum Dicta subijcere. Liuius XXXIII ab urb. cond. Ingens numerus bello punico captiuorum, quorum Hannibal, cum ab suis non redimerentur, venundederat, multitudinis eorum argumentum est, quod Polibius scribit, C. Talentis eam rem Achæis stetisse, cum quingenos denarios precium in capita, quod redderentur Dominis, statuissent. Mille enim ducentos ea ratione Achaia ha-

buit captiuos Italicos, adijce nunc proportioni, quod veri-
simile sit Graeciam totam habuisse; qua ratione ostendit
Sex millia denariorum habere talentum. Nam quinqua-
geni denarij pro mille ducentis captiuis dati, colligun-
tur Sexcenta millia denariorum, quae ea ostendit fuisse
talenta. Centesima autem pars Sexcentorum millium
Sex millia inueniuntur. Denarij autem illo tempore num-
mi argentei erant, quod in eodem ostendit Liuius, Sig-
nati inquit argenti LXXXIIII M fuere Atticorum, te-
tragma vocant, trium ferè denariorum argenti in
singulis est pondus. Item Liuius XXXVII ostenditur ma-
gnum talentum Atticum LXXX habere libras & paulo plus
cum supradictorum computatio manifestet LXXXIIII li-
bras & quatuor uncias habere talentum, quod est Sex
millia denariorum. Liuius talentum ne minus pondo
LXXX Romanis ponderibus pendebat, Simili modo Aegy-
ptium vt Varro & Plinius inquit XXXIII nat. hist. Item
Liuij. sic decreuit Senatus, ut non plus quam ternae librae
& quaternae unciae singulis desint Talentis; Sciendum
secundum Liuij computationem, Centum Mnae atticae
quarum singulae LXXXV Dragmas habent, faciunt ta-
lentum magnum. Nam Minas LX habet secundum
Dardanum. Quod autem est magnum & minus osten-
dit, Terentius in Phormione. Si quis daret talentum
magnum. Seneca in X. Epist. XXIII. Sextaria, id est
Talentum Atticum paruum. Priscianus de Ponderibus.
Talentum Atheniense paruum Minae LX. Magnum
minae LXXXIIII. & unciae quatuor. Aul. Gell. noct.
att. lib. III Aristotelem quoque traditur libros pauculos
Speusippi Philosophi post mortem eius emisse Talentis
Atticis tribus, ea summa fit nummi nostri Sextertia

duo & septuaginta millia. Idem lib. v. Equus Alexandri Regis et Capite & nomine Bucephalus fuit, emptus ut Cares scripsit, Talentis XIII. Et Regi Philippo æris nostri Summa est, sextertia CCCXII. Servius autem in commento V Æn: Talentum secundum varias gentes varium pondus est. Apud Romanos est LXX librarum, sicut Plautus ostendit in Mutell. qui ait, Duo talenta esse CL Libras. Legimus etiam talentum paululum. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli ultima pecunia dicit, Duo talenta, quod cogit nos aliquid minimum intelligere. Nam sicut primus victor Bovem accepit, consequens non est, ut dicamus, quod ultimus magnum accepit.

Pondo singulari numero caret teste Phoca. Dicimus autem duo pondo, tria pondo, non bina pondo aut trena. Quint. libro primo Insti: Quid quod quædam singula proculdubio viciosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur. Nam duo tres & pondo diversorum generum sunt. Barbarismi aut duæ pondæ & tripondo usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messalla confirmat, et idem est, duæ, tres & quatuor Libræ, quod duo tria & quatuor pondo, ut quidam volunt, et ex multis colligitur, quod quidam auctores non usque quaque probant. Livius XXII Lib: Argenti pondo bina & sex Libras in militem præstaret. Idem lib. III. Dictator Coronam auream Libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Iovi donum dedit.

Spolia cum proprie ea tantum sint, quibus hostis spoliari potest, ut Lorica vel vestis, abusive tamen iam Spolium dicitur, quicquid ab hostibus tollitur. Livius. Marcellus captis Syracusanis cum

cætera in Sycilia tanta fide atq; integritate composuisset, ut non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem Po. Ro. augeret. ornamenta & signa urbis tabulasq; quibus abundabant Syracusæ Romam deuexit, hostium quidem illa spolia & parta belli iure, Cæterum inde primum initium mirandi græcarum artium opera licentiæq; hinc sacra profanaq; omnia vulgo spoliandi factum est.

Opima Spolia sunt, quæ Dux Duci detraxit, dicta ab ope ut inquit Varro, vel ab opere, ut alij sentiunt, & quidem doctissimi. Cum sit opus egregium & clarissimum belli ducem parem sibi ductorem superare.

Exuuias & spolia, et hominum tegmina aut vestes dici posse, Virg. auctor est. Exuuias inquit indutus Achillis. & cum de Serpente in Georg. simili modo compositis notus exuuijs nitidaq; iuuenta, inuoluit. Et Lucretius: Nam sæpe illorum spolijs uolitantibus auctus.

Excubiæ diurnæ sunt, vigiliæ autem nocturnæ, quas primo Palamedes troiano bello, auctore Plinio nat. hist. vi inuenisse traditur.

Induciæ quid sint, duobus modis M. Varro in lib. humanarum, qui est de bello & pace diffinit. Induciæ inquit sunt pax castrensis paucorum dierum. Idem alio in loco. Induciæ inquit sunt, Belli feriæ. sed lepide magis atq; iocunde breuitatis utraq; definitio, quam plantata aut probata esse videtur. Nam neq; pax est Induciæ, bellum namq; manet, pugna cessat. Quid dicemus si induciis trimestri aliquid factis castris concedatur? nonne ideo induciæ sunt, quia nec in solis castris nec paucorum tantum dierum induciæ sunt. Aut rursus

quid eſse id dicemus, quod à Liuio ab vrb. con. X ſcribitur, Tres ualidiſsimæ vrbes Hetruriæ captæ. Volscium, Perusia, Aretium, pacem petiere, & veſtimentis militum frumentoq; pacti, cum conſule, ut mitti Romam Oratores liceret, Inducias in quadraginta annos impetrauerunt. Quid illud quoq; eiuſdē lib. primo. Eaq; clade haud minus quam aduerſa pugna ſubacti Veientes pacem petitum Oratores Romā mittunt, agri parte multatis, in centum annos Induciæ datæ; Si Induciæ tantum paucorum dierum appellandæ ſunt! Græci autem ſignificantius, conſignatiusq; ceſsationem illam pugnæ dixerunt. G. namq; q; eo tempore non pugnetur, & manus cohibeant G. appellauerunt. Sed profectò id non fuit Varroni negociū & Inducias ſuperſtitiosè diffinire, & à legibus rationibusq; omnibus Diffinitionum inſeruire. Induciarum autem Vocabulum, qua ſit ratione factum, ex multis quæ iam legimus probabilius id quod dicam videtur, Inducias ſic dictas arbitror, quaſi tu dicas indicta ocia, ut in diem certum uel incertum tempus non pugnetur, nihilq; incommodi detur, atq; is dies, idq; tempus ubi uenit inde uti iam pugnetur, idcirco ex his quibus dixi vocibus, quaſi per quendam coitum & copulam nomen induciarum connexum est. Aurelius autem Opilius Muſarum lib. I. Induciæ dicunt inquit, cum hoſtes inter ſeſe vtrinq; alteri ad alteros impunè & ſine pugna ineunt: Inde ab eo inquit nomen eſſe factum videtur, quaſi inire. Has Lycaonem inueniſſe Troiano bello, auctor eſt Plinius VI nat. hiſtoriæ.

Suppetiæ illa sunt auxilia, quæ maxime petuntur ab illis quæ maxime præcipue dantur, qui sub aliorum detinentur potestate. Suppetias etiam autore Fabio Placiade auxilium velut auxilium dicimus. Memor in tragœdia Herculis, ferte inquit suppetias optimi milites. Suetonius de Vespasiano. Legatum insuper Syriæ Consularem suppetias ferentem, rapta aquila fugaverunt. Plautus in Epid: Sed memento siquid sæviunt senes, suppetias mihi non sorori ferre. L. Apuleius lib. VI Meta. et occipit statim clamans ululatibus auxilium validioris manus implorare, sed fuis tra fletibus tumultum commovebat. Quippe cum nullus afforet, qui suppetias ei ferre posset, nisi sola virgo illa captiva. Augustinus VIII de Civitate Dei. Cum huic deferunt petitiones nostras, inde referunt droga suppetias ad auxilium. Cæs. XII commen. et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias venire. Idem in eodem Suisque rebus timens, electis plantisque XXX. relictis suis finibus oppidisque suppetias profectus est. Idem quoque in eodem: atque suis fugientibus suppetias ire contendit.

Stringa Castrense vocabulum, intervallum turmarum, in quo equi stringuntur, vel Stryngæ appellante Ordines rerum intra se continuatæ, collocatæque à stringendo dictæ, Unde & Stringosi nominantur, ut aiunt, Corpore macilenti. Vel Stringosus apud veteres morbus iumentorum dicitur, qui corpora stringit, aut fame aut alterius vicij causa, quasi stringosus. Massurius Sabinus lib. XXVII Censores inquit P. Scipio

Nasica. & M. Pompilius, cum equitum censum age-
rent: Equum nimis strigosum & male habitum, sed
equitem eius uberrimum & habilissimum viderunt.
Livius XXVII: moram pugnæ attulit, quod Has-
drubal profectus ante signa cum paucis equitibus
scuta vetera hostium notavit, quæ ante non viderat,
et strigosiores equos, multitudoque maior solita vi-
sa est. Stringere in re militari etiam nudare. Un-
de ensem strictum s. nudatum dicimus. Livius ab
ur. con. VII. Piloque posito stricto gladio in hostem
impetum fecit. Idem in IX Fluctuantemque & insta-
bilem aciem reddente grato clamore strictis gladijs
hastati & Principes invadunt. Suetonius de Cæsare.
Utque animadvertit, undique se strictis pugionibus peti,
toga caput obvoluit.

Defendere et offendere non ex vulgari con-
suetudine, sed ad modum proprie & latine accipienda
Sed eorum alterum significat G. incurrere in aliquid
& incidere. Alterum s. avertere atque depellere. Quod
hoc in loco a Quinto Claudio dicitur, cum a Poenis
inquit Hostes defendebant facillime.

Cernere dicebant antiqui, cum aliqui pu-
gnarent inter sese de re aliqua, quam quisque suam di-
ceret. Virg. Ingentis genitos diversis partibus orbis
Inter se coijsse viros, & cernere ferro, Quod nunc
clarissimo teste ad Lucillum Seneca, decernere dici-
mus, simplicis illius verbi usu amisso.

Recipere, recuperare vel periculo liberare.
Cicero in Catone: Nam ni tu amisisses, ego nunquam
recepissem. Virg. Frugesque receptas, & torrere fra-

rant flammis. Receptus is dicitur, quem exercitus recipit, Unde & signa receptui canere dicuntur. Liuij XXXVIII ab ur. con. Coactus rego periculo militum Praetor, receptui cani iussit, ne obijceret incautos furentibus desperatione ac rabie hostibus.

Prandium tametsi ex graeco est dictum, cum meridianum cibum Coenam nominarent, negare non possum, aliunde à plerisque dici debere, & à prandio maximè siue parando & parando, quasi parandium, quod milites siue bellatores ad bellum uel pugnam parant. Huic rei argumentum est, praeter auctorem comprobatum Veteris illud Leonidae eulogium. Hic enim Lacedemoniorum Dux clarissimus cum esset in bello aduersus Xerxem, quod supremum sibi atque hostibus fuit, cum sexcentis suis millibus famosissima illa incitamenta dixit: Prandete commilitones tanquam apud inferos coenaturi. Cato in V. orig. Exercitum suum pransum paratum cohortatus eduxit foras atque instruxit.

Sub pileis seruos venum solitos ire, quorum nomine venditor nihil praestaret. Caelius Sabinus scriptum reliquit, cuius rei causam esse ait: quod eiusmodi conditionis mancipia insignia esse in vendendo deberent, ut emptores errare & capi non possent, neque lex vendendi opperienda esset, sed oculis iam perciperent, quidnam esset iam mancipiorum genus, sicuti inquit, Antiquitus mancipiorum iure belli capita coronis induta veniebant, et idcirco dicebantur sub coronis venire. Namque ut ea Corona signum erat captiuorum venalium: Ita pileus impositus demonstrabat eius

modi Servos venundari. Quorum nomine emptori venditor nihil praestaret. Est etiam alia rationis opinio, cur dici solitum sit: Captivos sub corona venundari, quod milites custodiae causa captivorum venalium greges circumstarent, eaque circumstatio militum corona appellata sit. Enimvero id magis verum esse, quod supra dixi, quod Cato in libro quem composuit de re militari docet. Catonis verba haec sunt, Ut populo suo opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus veniat. Iustinus Epit. Trog. Pomp. XXXIII Urbs ipsa Corinthus diruitur, populus omnis sub corona venditur. In hoc exemplo caeteris civitatibus metus novarum rerum incuteretur. Servi ex eo deinde appellati de hominum statu, Floro autore, quod Imperatores captivos vendere iuberent, et per hoc servare, neque occidere solerent. Augustinus Civitatis Dei libro undevigesimo: Origo autem vocabuli Servorum in latina lingua inde creditur ducta, quod hi, qui iure belli possent occidi a victoribus conservabantur, servique fiebant, a servando appellati. Sub hasta captivi veniebant, hastaeque subiciebantur, eaque publice venundabant. Livius ab urbe cond. IIII. Hostes praeter Senatores omnes venundati sunt, Praeda pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis, reddita. Partem sub hasta Dictator vendidit. Sub iugum mitti dicuntur hostes, cum duabus hastis in terra defixis, tertiaque superligata inermes discincti pectoribus terra tenus sub ea transire coguntur. Livius

ab urbe cond. nono. Siquidem etiam quod quibusdam in Annalibus inuenio. Pontius Herennius Samnitum Imperator, ut expiaret consulis ignominiam, sub iugum cum caeteris est missus. Sub vitem praeliari dicuntur milites, cum sub vinea militari pugnant. Lucilius neq; prodire in altum, praeliari procul sub vitem. Sub vitem hastas iacere, cum eas sub manu miles sursum mittit. Lucilius, Ut miles bonus sub vitem qui submisit hastas. Sub vineam iacere dicuntur milites, cum centurionibus astantibus iacere coguntur sudes.

Deditio est quando victi, hostibus se tradunt. Spontanea traditio, in qua Rex, si Liuio credimus, interrogabat: Estis ne vos legati, oratoresq; missi à populo Collatino, ut vos populumq; Collatinum dederetis? Illis annuentibus. Tum Rex: Est ne populus Collatinus in sua potestate? ita esse illis denuò respondentibus, subiungebat Rex: Deditis ne vos populumq; Collatinum, Urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina, humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionem? Cum oia haec illi dederint. Tunc ille demum: At ego recipio, & haec secundum veteres in re militari deditionis formula.

Victoria dicta, quod vi, id est, virtute adipiscatur. Nam victoria dolo quaesita, turpis est, & apud veteres maxima habebatur. Iustinus Epit. Trog. Pomp. XV, et ut appareret non odij, sed dignitatis gloria accensos, donisq; muneribus inter ipsa bella contendebant, tantò honestius tunc bella gerebant, quàm nunc amicitiae coluntur. Hanc quoq; Victoriam & Virginem & Deam communem cum Bellona & Marte finxit anti-

quitas,

quitas, quod hi in bello utrique parti possent fauere. Claudianus:
Ipsa Ducis sacras victorias pandret alas. Et palma viri-
di gaudens & amica trophaeis. Cunctos Imperij virgo quae
sola meteris Vulneribus nullumque doces sentire laborem.
Tibullus Elegiarum scriptor: Ecce super fessas volitat Vi-
ctoria puppes, Tandem ad Troianos Diua superba venit.
Ouidius VIII Metamorph. Et pendebat adhuc belli fortuna
diuque, inter utrumque volat, dubijs victoria pennis.

Armilustrum teste Varrone ab ambitu lustri
locus .s. circus maximus dictus, quod circumspectacu-
lis aedificatus ibi ludi fierent, et quod ibi circum metas
ferretur pompa, & equi currerent, & ludentes ancili-
bus armati. Lustrum autem ut idem inquit, nomina-
tum tempus quinquennale a luendo .s. soluendo, quod
quinto quoque anno Vectigalia, et ultro tributa per cen-
sores persoluebantur.

Armamentarium ubi tormenta & arma &
tela, quaecunque sint illa, ponuntur ac seruantur. Liui-
us XXXI Aucto etiam tumultu, quod circa forum ig-
nis tectis iniectus erat, conflagrauerunt, Et ora
regia, & armamentarium cum ingenti apparatu ma-
chinarum, tormentorumque. Idem XXVIII. Tormen-
ta machinasque aduexerat secum, & ex Sycilia missa
cum commeatu erant, & noua in armamentario, mul-
tis talium operum de industria inclusis fiebant.

LIBER DECIMVS.

DE MILITARI CVLTV PRO CONSVE. tudine Gentium et inuentu hominum.

Legatis in militiam honore pub. dignis, Sigismunde Pandulphe, et pro virili mea eorum, ac totius exercitus muneribus expressis, sui singuli cultus ornamenta reddemus, et primo quidem, quæ à maioribus circa hoc tradita sunt ornamentorum genera: Armorum deinde Tormentorum machinarumque rationes, Materias, genera, Species & formas: Signa porro cognoscendi in bellis, quæ superiori etiam tempore in usu fuere, & intellectum & significationem quampiam videantur habere. Gradus igitur honorum ordinumque ac Magistratuum diuisiones, habitus ipse secreuit. Cum pro consuetudine gentium & hominum inuentu varius exprimitur. Apud Romanos Toga vestis erat, qua primum sexus omnis, et omni tempore interdiu & nocti utebatur. Siue sicut in consuetudine habebatur, quia in foro amicerentur, et à tegendo dicta, quod exterior ac longa, vestes alias tegeret. Eius forma rotunda erat, et fusiore et quasi inundante sinu & sub dextro veniens super humerum sinistrum obuoluta ponebatur. ut in operimentis Simulacrorum Romæ est aspicere. Utque à Valerio Maximo de Scipione Nasica in Mutium Scæuolam literis traditum est. Quoniam inquit consul, dum iuris ordinem sequitur, id agitur, ut cum omnibus legibus Romanum Imperium corruat, Ego. met me priuatus voluntati vestræ ducem offero. Ac deinde læuam manum aperta togæ circumdedit, sublataque dextra proclamauit: Qui rempub. saluam esse vult, me sequatur.

Toga candida eademq cretata, in qua Candidati .i. magistratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior insigniorq esset, utq magistratuum huius modi competitores innocentes viderentur ex habitu, & non per ambitionem velle magistratus exposcere. Gabinus cinctus est toga sic reiecta & una eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc autem vestimenti genere utebatur consul, bella indicturus. Ideo quia Gabij Campaniae Ciuitas sacris operiretur, bellum subito euenit, tunc Ciues cincti Togis suis, ab aris ad bella profecti, victoriam adepti sunt, unde is ortus est mos. Virgilius: Ipse Quirinali Trabea, cinctuq Gabino. Insignis reserat stridentia limina consul.

Toga palmata ea dicebatur, qua triumphantes & qui palmam meruerunt, utebantur, vocatur & toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet. Hanc palmatam tunicam, & togam pictam ut inquit Iulius Capitolinus. Gordianus senior primus Romanorum priuatus suam propriam habuit, cum superiori tempore etiam Imperatores de Capitolio acciperent, vel de Palatio. Retexta & toga picta. quae insigna quondam magistratuum Hetruscorum erant, Primus Tullus Hostilius Rex Romanorum, tertio debellatis Hetruscis, ut Romae haberentur instituit. Sed praetextam illo seculo puerilis non usurpabat aetas. Erat enim, ut caetera quae enumeraui honoris habitus: sed postea Tarquinius Demarati exulis Corinthij filius Priscus, quem quidam Lucinonem vocatum ferunt, Rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum, quo bello filium suum annos XIIII natum, quod hostem manu percussisset, et pro contione

laudauerat, et bulla aurea praetextaq; donauit. insignirus puerum ultra annos fortem praemijs virilitatis, & honoris. Alij putant eundem Priscum, cum is statum Ciuium solertia prouidi principis ordinaret, cultum quoq; ingenuorum puerorum inter praecipua duxisse, instituisseq; ut patricij bulla aurea cum toga, cui purpura praetexitur, uterentur, duntaxat illi, quorum patres Curulem gessereant magistratum. Caeteris autem ut praetextá tantum uterentur indultum, sedusq; ad eos, quorum parentes Equis stipendia iusta meruissent. Libertinis veró nullo iure uti praetextis licebat, Ac multó minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo. Sed postea Libertinorum quoq; filijs praetexta concessa est, ex causa tali, quam M. Laelius Augur refert, qui bello punico secundo, duumuiros dicit ex Senatus consulto propter multa prodigia Libros Sybillinos adijsse, & inspectis his nunciasse, in Capitolio supplicandum, lectisterniumq; ex collata stipe faciendum, ut Libertini quoq; qui longa veste uterentur, in eam rem pecuniam subministrassent. Acta igitur obsecratio pueris ingenuis, itemq; libertinis, Sed et Virginibus patrimisq; ac Matrimis pronunciantibus Carmen, ex quo concessum, ut Libertinorum quoq; filij, qui ex iusta duntaxat matrefamilias nati fuissent, togam praetextam, & lorum in collo pro bullae decore gestarent. Verrius Flaccus ait: Cum populus Ro. pestilentia laboraret, essetq; responsum, id accidere, quod Dij respicerent anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum, euenisseq; ut in Circensium die, puer de caenaculo pompam superne dispiceret, et patri referret: quó ordine secreta Sacrorum in arca pilentia composita vidisset. Qui cum rem gestam Senatui renunciasset, placuisset Velari

loca illa qua pompa vehebatur. Atq; ita peste sedata, puerum qui ambiguitatem sortis absolverat togae praetextae usum impetrasse. Vetustatis peritissimi referunt, in raptu Sabinarum unam mulierem nomine Hersilia, cum adhereret filiae simul raptam, Quam quum Romulus Osco cuidam ex agro Latino, qui in Asylum eius confugerat virtute conspicuo uxorem dedisset, natum ex eo puerum, antequam ulla alia Sabinarum partum ederet, cumq; primus esset in hostico procreatus, Oscum Hostilium a matre vocitatum, et eundem a Romulo bulla aurea, ac praetextae insignibus honoratum. Is quum raptas ad consolandum vocasset; spopondisse fertur, se eius infanti, quae prima sibi Civem Romanum esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum, et cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam inspicientes ita denum se homines cogitarent, si corde praestarent. togamq; praetextam his additam, ut ex purpurae rubore ingenuitatis rubore regerentur.

Paludamentum vestis, quae nunc Chlamis dicitur, insigneq; pallium Ducum & Imperatorum. Albo vel colore sanguineo, purpureum & auro distinctum, hoc belli quidem tempore Imperatores indui mos erat. Proinde teste Varrone sit dictum, quod eo induti palam facerent bellum futurum. Paludati, armati & etiam ornati. Omnia enim militaria ornamenta paludamenta vocabant.

Trabeae vestes regiae, Harum tria esse genera Suetonius in libro de genere Vestium auctor est: Unum purissima purpura, tantum Diis sacratum. Aliud Regium quod est purpureum, habet tamen albi quippiam. Tertium augurale croceo & purpura.

Lenam vestimentum militare, quod supra omnia vestimenta sumitur, & quid de Lena sit, teste Varrone, sic dicitur. Quidam Thusce appellatam existimant, quidam graece quam Chlenam dicunt Iobbas non Lenas, sed chlenas esse ait, Cuiusmodi vestis genus quove colore sit, ostendit his verbis Maro: Tyrioque ardebat murice lena.

Sagum Sagam sive Sagulum vestem breve & idoneam bello constat ac militiae. Livius Lib. VIII ab urb. cond. Nec omnia sagulo regali amictus Centurionibus. Item, manipularium militum habitu ductis ne Ducem circumire hostes notarent proelis traunt. Livius XXI de Hannibale: Multi saepe inquit militari Sagulo opertum humi iacentem inter custodias Stationesque militum conspexere. Vestitus nihil inter aequales excellens. Arma atque equi conspiciebantur. Sunt & qui militare pallium quadratum, & à Gallorum sagacitate contra aeris intemperiem inventum, sic dictum velint.

Penulam militare pallium pendentibus cum fimbrijs, sic dictam ut quidam volunt, quod à Poenis initium habuerit, qui tali veste maxime utebantur. Seneca ad Liberalem de benefic. lib. V. Meministi quidem sub quadam arbore minimum umbrae spargente, cum vellis resistere ferventissimo Soli, & esset asperrimus locus, in quo e rupibus acutis unica illa arbor erumperet, quendam ex commilitonibus penulam suam substravisse. Spartianus in vita Adriani. Penulis uti tribunis ple. pluviae tempore solebant, Imperatores autem numquam, unde Imperatores sine penulis à togatis videntur. Elius Lampridius in vita Alexandri Severi: Penulis intra urbem frigoris causa, ut senes uterentur permisit, cum id vestimenti genus semper itinerarium aut pluviale fuisset. Iuvenalis in primo: Scilicet hoc fuerat propter quod saepe reli..

cta. Corrige, per montem aduersum gelidasq cucurri. Exquilias feruirent sæua cum grandine vernus Iuppiter et multo stillaret penula nymbo. Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites utebantur, unde in distinguenda Castrensi urbanaq turba hos togatos, illos Lacernatos uocabant, indeq Lacernæ quasi amputatis fimbriarum capitibus dictæ.

Mastruca ut Consentius inquit, est Sardorum vestis, quæ fit ex pellibus ferinis, sic dicta, ut quidam uolunt, quasi monstruosa, quia quisquis ea induitur, quasi fera monstratur. Cicero pro Scauro. Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum Mastruca mutauit. Ex industria quod Sardum illudens Cicero Mastrucam dixit teste Quintiliano.

Stragulas vestes pellicias nonnulli licet habeant, veluti etiam Sarmatorum populi, qui pellibus teguntur, nec dubium sit ut Labeo inquit. Cum Stragula vestis sit omne pallium, magnopere me moueat Pomponij & Cassij, multorumq auctoritas, ut Stragula vestis sit nec sordida quidem, sed preciosa, ut Liuij bel. Maced. lib. III. Cum tibi inquit viro liceat purpura Stragula in vestem uti. Item in eodem Lib. IX. Luxuriæ peregrina origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbem est, lectos æratos, vestem Stragulam preciosam. Cicero in Verrem actione IIII. Dicebat Syphorum paria complura, hydrias argenteas, preciosam vestem Stragulam. Valerius Max. lib. IIII. Age si quis hoc seculo vir illustris pellibus pro stragulis utatur. Horatius secundo Sermonum. Octoginta annos, cui stragula vestis: rectius tamen & proprie magis arbitror. Varrone opulentissimo teste, ubi de Culcitra loquitur in lingua latina. Quicquid insternebant à sternendo Stragulum appellari. Seneca

Epist. lib. XV. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra ex duabus penulis: altera stragulum, altera opertorium facta est. Val. Martialis in Apophoreta: Stragula purpureis lucent villosa tapetis. Stragulas etiam et Basilica, quae equis instrerni solent, non puto vestes esse. Est sua etiam apud Lacedemonios tunica, quam nonnulli puniceam dicunt, nonnulli coccineam, hanc ab his repertam constat ad celandum coloris similitudine sanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplanti adversario animus augesceret. Hac sub Consulibus Romani usi sunt. Unde solebat etiam pridie quam dimicandum esset ante principia praeponi, quasi admonitio et indicium futurae pugnae esset, quod ita esse Plutarchus in vita Fabij Maximi auctor est. Hannibal inquit quum apud Aufidium fluvium castra haberet prope Cannas octo die, extemplo belli signum extulit. Nam erat rubra quaedam vestis supra Consulis tentorium protensa. Quare Carthaginenses prospecta Imperatoris Romani et audacia et copiarum multitudine, quum ipsi haud ad medium numerum attingerent, principio ingenti trepidatione perculsi sunt. Idem in Vita Pompeij: Tum Caesar exoptatum inquiens advenisse diem, in qua cum viris, non cum inedia, non cum egestate pugnandum esset, extemplo coram contubernio tunicam rubram poni iussit. Hoc enim Romanis pugnae signum erat.

De Armis, et unde dicta sint
Capitul. 1.

Quare ipsa nunc, gravi licet labore, moneminc armorum Species universas circumscripte monstrare, nec non Instrumentorum, tormentorumque muralium ignorantibus ostendere. Et quoniam sua cuique gentium placita sunt, et artificum recentia ingenia novis semper inventis gaudent: Proinde sin..

gula pro uirili nostra prosequemur, nusq̃ ingenijs ho-
minum praescribentes: Quin liceat cuiq; & referre qua
viderit, & suis inuentis gratulari. Arma ut inqt
Cicero Tuscul. lib. 2. membra militis esse dicuntur,
quae quidem ita geruntur apte, ut si usus foret, abie-
ctis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare
possint. Lucretius lib. 5 de rerum natural: Arma
antiqua manus ungues, dentesq; fuere, Et lapides &
item Syluarum fragmina rami, Et flammae atq; ignes
postq̃ sunt cognita primum, Posterius ferri uis est
aerisq; reperta, Et prior aeris erat quam ferri cognitus usus.
Arma, Vlpiano teste, sunt omnia tela. hoc est fustes &
lapides, non solum gladij hastae & frameae .i. Romphea.
Gaius de verborum significatione, Armorum appella-
tio non utiq; scuta & gladios significat: Sed & fustes
& lapides, Et quoniam his arceri potest hostis, Ar-
ma ab arcendo dicta censeri possunt. Vel arma dicuntur
ab armis proprie. id est, humeris dependentia, ut Scu-
tum, gladius, pugio, Sica. Cum ea quibus procul prae-
liamur tela dicantur. Armatos Cicero pro A. Caecinna
si latine loqui volumus, quos appellare vere possimus
opinor eos, qui scutis telisq; parati ornatiq; sint.
Quid igitur si glebis aut saxis, aut fustibus, aliquem
de fundo praecipitem egeris, iussusq; sis, quem hominibus
armatis deieceris restituere. Restituisse dicis te, verba
si valent, si causae non ratione sed uocibus ponderantur.
Me auctore, dicito vinces, profecto non fuisse armatos eos,
qui saxa iacerent, quae de terra ipsi tollerent non esse arma,
cespites neq; glebas, non fuisse armatos eos, qui praetereuntes
ramum defringerent arboris. Arma esse suis nominibus
alia ad nocendum, alia ad tegendum, quae qui non habue-
rint eos inermes fuisse, vinces.

De Armis quibus tegimur.
Capitulum secundum.

De his igitur quibus tegimur primò dicendum: nec temerarium superioris temporis primum quendam Gallorum morem tutum est imitari, qui corporis viribus fidentes, tanquam gloriosius dimicaturi, nunquam nisi in pugna nudabantur, nudique versabantur in acie. Unde multa pericula probatissimis contigerunt. Arma igitur quibus tegimur, sunt Casides tunicæ, varij generis clypei, et id generis plurima. Ferrum autem in arma convertere, et armis corpus tegere, sunt qui Minervæ, sunt qui Ionis Thessaliæ Regis ferant inventum.

SILÆ galeæ dictæ sunt à similitudine Sili. Silus enim ut Festo placet, nasus appellatur, sursum versus atque repandus. Est autem Galea quam Curetes expressisse perhibent. Teste Diodoro: Crista Capitis de corio quum sit, Cassis de lamina. Dictaque Galea, ut inquit Varro, à Galero quo multi antiquorum usi sunt: Conum curvaturam Galeæ, quâ in ea præeminet dicimus, super quam Cristæ sunt. Virg. III Æneid. Et Conum insignis Galeæ, Cristasque comantes. Buccula galeæ pars est. Iuvenalis in III. Et fractæ de Casside Buccula pendens. Comantem autem Galeam quum legimus, aut Cristatam, quod de caudis animalium habeant Cristas, ut Cristaque hirsutus equina. aut comas habentem. Statius. Non nego in terga comantes arciatas. Et ibi deinde. Comantem Androgei galeam simili modo, qui se de velocitate iactabant, pinnas in Galea sua ponebant, Insignium velocitatis, quas devictis hostibus auferentes collo suo insignum victoriæ suspensas ferebant, Maioremque illis rapiendo professi velocitatem. Pinnirapæ cultos iuvenes, iuvenesque Lanistæ.

Torques Colli insignia & ornamenta tam masculino genere quam foemineo, idoneos quosdam & praeterea illustres Latinae linguae auctores protulisse inuenimus. Ouidius I Fastorum. Ex uno quidam celebres aut torquis adempti. Tull. III officiorum. Atque Tit. Manlius is est, qui ad Anienem Galli, quem ab eo prouocatus occiderat, torque detracto cognomen inuenit. Liuius lib. VII ab ur. con. Iacens inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, Uno torque spoliauit, quem respersum cruore, suo collo circumdedit. A. Gellius noct. att. lib. IX. Ubi eum euertit, caput praecidit, torquem detraxit, eam sanguinolentam sibi in collum imponit. Hieronymus in expositione Danielis II. Rem quidam facio ridiculam, ut in expositione Prophetarum, de uerborum generibus, quasi Grammaticus disputem; Sed quia à quodam nihil sciente & omnia pollicente reprehensus sim, quare Torquem feminino genere transtulerim, breuiter annotabo, quod Cicero in Mario torquem genere feminino: Titus Liuius masculino dixerunt.

Armillas ex armo quasi uiri militares ab Imperatoribus donati gerunt, dictas esse existimant, quod antiqui humeros cum brachijs uocabant Armos, unde arma ab his dependentia sunt uocata, Et sunt Armillae humeralia, siue ornamenta brachiorum in circulorum modum, quae graeci dicunt. A. Gellius noct. attic. lib. IX. Cum inter Gallos quidam nudus praeter scutum & gladios duos, torque & Armillis decoratus processit. T. Liuius. additur fabula, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laeuo, gemmatosque magni specie annulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris

manibus haberent. Ouidius II Fastorum: Fregerat armillas non illa ad brachia factas.

Cæstus: quum pugilum arma significat, & quartæ est formæ, Corium est cum plumbo insuto, rigenti ferro, quo manus suas & brachia pugiles muniunt & vinciunt, et apud plurimas Nationes maximè Sauromathas, se inuicem pugnando cædunt, Unde & Cestus nomen inditum. Cicero II Tusculanarum: Pugiles etiā quum feriunt aduersarium in iactandis Cestibus ingemiscunt, non quod doleant, animoq; succumbant. sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, uenitq; plaga vehementior. Virgilius in quinto, sic deinde locutus: In medio geminos immani pondere cæstus, Proijcit quibus acer Erix in prœlia suetus, Ferre manum duriq; intendere brachia tergo. Obstupuere animi tantorum ingentia septem: Terga boum: plumbo insuto ferroq; rigebant. Item in eodem. Ante oēs stupit ipse Dares longeq; recusat, Magnanimusq; Anchisiades, et pondus & ipsa Huc illuc vinclorum immensa uolumina versat. Item in eodem: Tum satus Anchisa Cestus pater extulit equos. Et paribus palmas amborum innexuit armis, Constitit in digitos extemplo arrectus uterq; Brachiaq; ad superas interritus extulit auras. Abduxere retro longè capita ardua ab ictu. Immiscentq; manus manibus, pugnamq; lacessunt. Item in eodem. Durosq; reducta. Librauit dextera media inter cornua Cestus Arduus è fracto q; illisit in ossa cerebro, Statius & didici quo peronės arma rotatu, Quo Massagetæ sua gessa citent, quo turbine Cestum. Sauromatæ Isculponeas etiam dici uoluerunt, Cestus plumbo illigatos, ut & Nęuius in Philemporo Comedia. Isculponis batuenda sunt sunt

latrea plumbo. Plautus in Casſina ſimili modo ait: Melius Isculponeis quibus batruatur tibi os senex nequiſsime.

Pectorale, ferreum pectoris tegimen. Plinius nat. hist. XXXIIII Fecit & Spurius Caruilius Iouem, qui est in Capitolio victis Samnitibus ſacrata lege pugnantibus, e pectoralibus eorum ocreisq; & Galeis.

Thorax humanum pectus proprie, vel eius eminentior pars est. Plinius XXVI nat. hist. Isopi quinq; ramis cum duobus rutae, & ficis tribus decoctis thoracem purgant. Caeterum pro eo quod ferreum est, & quo velatur pectus & corpus nonnunq; ponitur. Plutarchus in vita Luculli. Erat ipſe Thoracem ferreum indutus ſplendidum atq; ſquamoſum, quo ſuper tunicam gestabat Ephestridem.

Tunicas quibus nudum tegitur corpus pro uſu & existimatione plerig; varias habent. Serico vel byſso plurimis plicaturis impenetrabilia audio: Alij ſpumam ferri ſolutam in pulverem, & plicaturis inuectam: omnem ferri aciem repellere dicunt, nonnulli thureis pulverem probant eo modo congestum. Corium apud alios cruinum ſucco macreatum probari maxime comperio. Lanas denig; aceto coctas ferro reſistere, in naturali historia auctor est Plinius. Proinde milites nullum praeſidium habentes, in gladio totum ſubſidium in huiusmodi tegmine ponunt, Laminis ferreis & loricis uniuerſum corpus tegentibus confiſi.

Phalerae et Ephippia equorum ſiue hominum, vel bellorum munimenta ſiue ornamenta. Virg. in V. Primus equum Phaleris inſignem victor habeto. Saluſtius in Iugurtha: At ſi repoſtulet hastas, vexillum Phaleras, & alia militaria arma. Virg. X Curialos Pha.

leras Ramnetis & aurea bullis Cingula. Iuuenalis in V. Ut lati phaleris omnes & torquibus omnes. Horatius in Epist. Optat Ephippia bos piger, optat arare caballus.

Lorica, quam Mydias Messenius expressisse dicitur, est proprie tegmen de loro factum, quo maiores dolo uti consueuerant. Varro de lingua Latina: Lorica quod e loris de corio crudo pectoralia faciebant, postea succidit calybs ferreo, sub id uocabulum ex anulisque ferream tunicam fecere, quae tantum pectora apud maiores tegebat. Postea uniuersum corpus, unde triplici seruantur pectora ferro. Nam ergo tunc nullus erat metus. Et Lucanus VII. Quaerit iter quo tota grauis Lorica catenas Opposuit, totoque latet sub tegmine pectus. Hae pro diuitijs, materia uel opere praeciosae, ut Maximiani adolescentis, & Ptolomaeorum Regum aureae, quaedam aeneae, & communes ferreae. Simplices quidam habent bilices ac trilices, alij loricas squammatas iuncturis adopertis, siue plumatas alij probant, illisque teguntur. Crispus: aequiparia operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae annexuerant. Virgil. quoque Spumantemque agitabat equum, quem pellis aeneis in plumam squamis auro conserta tegebat. Iustinus Epit. Trog. Pomp. lib. XLI. munimentum ipsis equisque loricae plumatae sunt, quae utrumque toto corpore tegebant.

Balteus est non tantum militare Cingulum, siue Cingulus militaris, quo cinguntur milites, sed etiam a quo arma dependent, nec ad humilitatem solum, uerum ad insultationem nonnunquam & iactantiam, ut Turnum habuisse constat. Virg. in XII. Infelix humero quum apparuit altos Balteus & notis fulserunt cingula bullis Pallantis pueri victum quem uulnere Turnus Strauerat, atque humeris inimicum insigne gerebat.

Clypei peditum tegmina sunt, Scuta uero equi-
tum. Virg. in IX. Et Clypeum supreintonat ingens.
Aut ipse ingens clypeum, supra ipsum autem latum est
et hoc clypeum, ut probat Capre, quod magis debemus acci-
pere: Nam Homerum imitatus est. Neutro namque ge-
nere et masculino á doctissimis antiquis Scriptoribus usur-
patum inuenimus.

Trebellius Pollio illi clypeus aureus, uelut Gra-
matici loquuntur clypeum aureum, Senatus totius iudicio in
Romana curia collocatus est. Neutro quoque Liuius XXXV
ab. ur. con. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemylij Le-
pidi, et P. Aemilij Pauli, multos pecuniarios damnarunt.
Ex ea pecunia clipea inaurata in fastigio Jouis aedis
posuerunt. Idem XXXVIII Et duodecim clypea aureata
ab aedilibus Curulibus P. Claudio, et P. Sulpitio Galba sunt
posita, ex pecunia qua frumentarios ad annonam comp-
ressa damnauerant. Pacuuius clypea Curetum liquit cla-
mide contorta. Appellarunt quoque clypeum antiqui ob ro-
tunditatem et corium bouis, in quo foedus Gabinorum
fuerat descriptum cum Romanis. Apud maiores enim
fortium virorum picta erant Scuta, econtra inertium
et tyronum pura erant. Vnde est. Parmaque inglorius alba,
id est non picta. Scutis etiam qualibus apud Troiam pu-
gnatum est, auctore Plinio lib. natur. hist. XXXV, conti-
nebantur imagines, unde et nomen habuere clypeorum,
non ut peruersa Grammaticorum subtilitas uoluit á clu-
endo. Cluere enim antiqui pugnare dicebant. Clypei
maiora scuta secundum Seruium, ab eo dicta, quod celent
corpus, á graeco. Masculino autem genere frequentissime
prolatum inuenimus. Verum clypea, ut alij uolunt Neu-
tro, ad imaginem uel picturam, uel ornamentum. Mascu-

sive uno genere ad Scuta referuntur. Clipeos Proetus & Acrisius inter se bellantes, sive Chalcus Athamantis filius in-venisse produntur. Chares quoque fuisse tradit Herodotus, qui primi scutis signa fecerunt, et ansas quibus scuta tenen-tur, quum antea sine illis uterentur loris ex corio ad col-lum, & ad sinistrum humerum appendentibus. Horum aute materia commendantur & forma Poeni ex auro factitave-re. M. Aufidius docuit maiores suos Argenteos clypeos ha-buisse. Alexander Rex. Iudæorum octomillia pugnatorum Ptolomaeo opposuit, quos Hecatsomatos appellabat, hoc est, contra centum pugnantes, eo quod clipeis æneis uterentur. Numidae Coriis Elephantorum scuta fecisse traduntur, impene-trabilia quidem iaculis, sed ea casu inutilia fiunt, Corij namque ea natura est, ut imbrem spongiæ modo ebibat, quo pondere pressa, circumferri non possunt, ligneis faci-endis praestant ligna frigida aquis innutrita ac levia, quo-rum plaga contrahit se protinusque claudit suum vulnus, & ob id contumatius transmittit ferrum. In quo sunt genere fici, salix, tilia, Sambucus, populus, levissima salix, ideo utilior. Sed formæ placido singulis cessere, oblonga sunt peditibus nonnullis recurva, testudinesque vocant, alij rotunda, ut Cętra, pelta vel parma.

Cætra scutum breve loreum, quo utuntur Af-fri & Hispani. Virg: Lævas Cætra tegit. Pelta scuti genus brevissimi, in modum Lunæ iam mediæ cætræ haud dissimile. Unde Maro. Ducit Amazonidum lu-natis agmina peltis.

Parma scutum breve etiam sic dictum teste Varrone, quod e medio in omnes partes sit par.

Ancillæ scutum breve Cœlo, regnante Num-ma Pompilio, delapsum. Sic dictum propter figuram. Circulus enim non est, neque veluti pelta circumferen-tiam reddit, sed excisuram habet lineæ Heliocis, cuius

apices

apices curuaturam habentes, et densitate in se conuersæ, ancillæ figuram faciunt. Ancillæ scutum etiam breue inquit Festus, quod ideo sit appellatum, quia ex utroque latere erat recisum, ut summum infimumque eius latus medio pateret, vel dictum ancillæ ab ambecisu teste Varrone, quod ea arma ab utraque parte, ut Thracum incisa sunt, Vel ut Seruio placet in commento lib. VIII Æn. Ancillæ scutum breue atque rotundum sic dictum, uel quod undique circumcisum est. Aut à græco, id est undique labrum habens. Ouidius III Fastorum: Atque Ancille uocat, quod ab omni parte recisum est: Quaque notis oculis angulus omnis abest. Alij ex an quod est circum & cilio uoluo. dictum putant, aut propter anchona id est cubitum, ad quem circumferunt. Hoc enim Iobbas inquit, cupiens nomen à græco deducere, posset primum hoc cognomen ab eo uel motu uel impetu descendere. Cum Anothen id est superne factus sit, siue ab ægrotantium curatione, quæ à cæsis dicitur, ut ab Anchiombylaos hoc est, siccitatum solutione. præterea à tristium amotione quam Anaschesim vocant, ex quo Castorem & Pollucem, Anachas Athenienses appellant. si quid est in græcum eloquium deducendum sit G. hoc est à cubito quo deferri consueuerunt posse uocari etiam asserunt.

Sarissa Clypeus æneus. Q. Curtius lib. IX. Ingens hic militum multitudo, inter quos erant græci qui Diosyppo studebant: Maceto iusta arma sumpserat, æneum clipeum quem Sarissam vocant, Læua tenens, dextra lanceam, gladioque

cinctus. veluti cum pluribus dimicaturus.

Tholos græcum est, et proprie veluti scutum breve, quod in medio tectum est, in quo trabes coeunt, & ad quod dona suspendi consueuerant. Statius II. Theba: Hic ego maiorum pugnas vultusq; tremendos, Magnanimum effigiem Regum, figamq; superbis Arma tholis quæq; ipse modo quæsita reuexi, Sanguine quæq; dabis captis Tritonia Thebis.

Vmbo Scuti pars media quasi umbilicus, Vmbo etiam Scutum sæpe significat, nam à parte totum intelligimus. Virg. in X. Inde aliud superq; aliud figitq; uolatq; Ingenti gyro sed substinet aureus Vmbo.

Ocrea Crurum tegmina, quod opponebantur ob crus, dictæ. Liuij IX ab. urb. con. Et sinistrum crus ocreá tectum, Galeæq; cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent, eas ocreas & cristas galearum inferuntur, Chares tradidisse, sed Galeam Lacedemonij inuenerunt.

PERO rusticum calciamentum à Græciæ more, vbi hoc armorum fuerat genus, tractum, & Hernicis à poeta nobilissimo assignatum, vnde isti transierant, proinde sunt in lib. VII Virgilij illi versus, quibus Hernici populi & eorum nobilissimi, ut tunc erat Ciuitas Anagna enumerantur, Quos diues Anagna pascit, Quos Amasenæ pater non illis omnibus arma, Nec clipei currusue sonant, pars maxima glandis Liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat Bina manu fuluosq; Lupi de pelle galeros, Tegmen habent capiti Vestigia nuda sinistri, Instituere pedis, crudus tegit altera pero. Hunc morem in Italia fuisse, ut uno pede calciato, & altero nudo iretur ad bellum, nusq; adhuc

quod sciam reperi. Sed eam Graecorum nonnullis consue-
tudinem fuisse, locupleti auctoritate iam palam faciam, in
qua quidem et mirari est Poëtae inclyti occultissimam di-
ligentiam, qui quum legisset Hernicos, quorum est Anagna
a Pelasgis oriundos, appellatosque ita a Pelasgo quodam du-
ce suo, qui Hernicus nominabatur, morem quem de Aetho-
lia legerat Hernicis assignavit, qui sunt vetus Colonia
Pelasgorum, et Hernicorum quidam hominem Pelasgum
ducem Hernicis fuisse, Iulius Higinus in lib. II Ur-
bium non paucis verbis probat. Morem vero Aetholis fu-
isse uno tantummodo pede calceato in bellum ire, ostendit
clarissimus Euripides Scriptor tragicus, in cuius Tragoe-
dia quae Meleager inscribitur, nuncius inducitur, describens
quo quisque habitu fuerit ex ducibus, qui ad aprum capi-
endum convenerant, in eo hi versus sunt. G. Animad-
vertitis diligentissimi verba Euripidis a Marone serva-
ta; ait enim ille, et eundem pedem nudum. Virgil. quoque
dixit: Vestigia nuda sinistri instituere pedis. In qua q-
dem re, quo nobis studium nostrorum magis comprobetur
non reticebimus rem paucissimis notam, reprehensum Eu-
ripidem ab Aristotele II de Poëtis libro, cui ignorantia
istius Euripidis fuisse contendit: Aetholos enim non lae-
vum pedem nudum habere, sed dextrum; quod ne affir-
mem potius quam probem. Aristotelis verba sunt ex eo
libro, quem de Poëtis II scriptum reliquit, in quo de Euri-
pide loquens, sic ait: G. Haec quum ita sint, Virgilium
tamen Euripide auctore quam Aristotele uti maluisse
constat: Nam ut haec ignoraverit vir tam anxie doctus
minime crediderim. Iure autem praetulit Euripidem.
Est enim ingens ei quoque graecarum Tragoediarum Scripto-

ribus familiaritas, quod ex multis dictis eius licet opinari. Cansilis freni in equos usum & adminiculum apud Veteres tam Graecorum quam Latinorum fuisse haud invenio. Virg in XII. Infrenant alij currus aut corpora saltu Subijciunt in equos & strictis ensib9 adsunt. Idem in eodem: Turnus ut Aenean cedentem ex agmine vidit, Turbatosq Duces subita spe feruidus ardet, Poscit equos atq arma simul, saltuq superbos Emicat in currum & manibus mollitur habenas. Vegetius lib. 1. Non tantum à tyronibus, sed etiam à stipendiarijs militibus Salitio equo districte est semp exacta, quem usum husq ad hanc aetatem, licet iam cum dissimulatione peruenisse manifestum est, Equi lignei sub tecto hyeme, aestate ponebantur in campo, super hos tirones primo inermes dum consuetudinem proficerent, deinde armati cogebantur ascendere, tantaq cura erat, ut non solum à dextris, sed etiam à sinistris partibus, & insilire & desilire condiscerent. Euaginatos etiam gladios uel contos tenentes. Hoc enim assidua meditatione faciebant, scilicet in tumultu praelij sine mora ascenderent, qui tam studiosè exercebantur in pace. Liuij secundi belli punici lib. III. Nec omnes Numidae in dextro locati cornu. Sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos inter acerrimam saepe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat, Tanta uelocitas ipsis, tamq docile equorum genus. Xenophon Socraticus in eo libro qui Equitum Praefectus inscribitur; Postqs vero equi-

tes quales esse oporteat, dictum est. Qua nam parte equites optimi comparentur, hoc in medium conabor exponere. Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari debemus, ut in equos insilire discant. Huius autem rei magistrum praeceptoremque qui adhibuerit iure laudabitur. Nati autem grandiores assuefacere, ut in scandendis equis Persico more se inuicem adiuuent. Plutarchus in vita Gracchorum: Dimenso praeterea viarum spacio singulis miliarijs, Est autem miliarium paulo minus quam octo Stadia, columnas lapideas spacij signa proferentes constituit. alios insuper lapides parum inter se distantes ex utraque viarum parte disposuit, ut ex illis faciliter et sine saltu in equos esset ascensus. Huius rei praeter hac testes et indices sunt etiam arcus in vrbe Romana triumphales, Ac aeneus apud Lateranum equus, absque huiusmodi scandendi adminiculo, cum equite et sessore suo.

Calcar agitandi concitandique equi stimulus est, à calce denominationem asciscens. Ouidius: Non nocet admisso subdere calcar equo. In eo autem quod VI Aeneid. scribitur, seu quum pedes iret in hostem: seu spumantis equi foderet calcaribus armos. Speciem pro genere posuit Maro, hoc est, equi armos, pro equo, quum non possint armi calcaribus fodi. Vtque hoc ad concitandum, sic virga ad regendum equum diuersarum gentium institutum fuisse proditur. Valerius Max. lib. III de P. Crasso: Inter Eleam inquit, et Smirnam exceptus, ne in ditionem eius perueniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit: Virga enim qua ad regendum

equum usus fueat, in unius Barbari oculum direxit, qui vi doloris accensus latus Crassi sica confodit. Lucanus in IIII Et gens quae nudo residens Massilia dorso, Ora levi flectit frenorum nescia Virga.

Quae arma ad nocendum apta, Instrumentaque bellica, quibus nominibus explicentur. Capitulum Tertium.

Quae suis nominibus ad tegendum sunt arma dixisse videmur: Nunc ad nocendum quae sunt reliqua prosequamur: Cinacis gladius militaris lingua Parthorum vel Medorum ut inquit Acron, pro quolibet licet poni possit. Q. Curtius Libro X. Sed praeter clipeum eius Puteum & arcus duos Scythicos, & acinacem nihil reperit. Hieronymus lib. I. contra Iovinianum: Strato Regulus Sidonis manu propria se volens confodere, ne imminentibus Persis ludibrio foret, gladium quem acceperat circumspectans, hostium penitus expectabat adventum, quem iam iamque capiendum Uxor intelligens: extorsit acinacem e manu, & latus eius transverberavit.

Ensis & Gladius huius naturae sunt, Auctore Quintiliano Instit. lib. IX, ut idem pluribus vocibus declarat, ita ut nihil significationis quo potius utaris intersit. Macrobius primo de Somnio Scipionis: Nunc videamus quae sint haec duo nomina, quorum pariter meminit, cum dicit: quae Sydera & Stellas vocatis, neque enim hic res una gemina appellatione monstratur, ut ensis & gladius.

Gladius quem autore Plinio VI nat. hist. à La..
cedemonijs constat inuentum, teste Varrone C. in G. commu..
tato, à Clade dicitur, quod fit ob hostium cladem. Vt.
Dupondij nomen, quod dicitur à multis duobus modis:
Hic dupondius & hoc dupondium. Sic hoc gladium &
hic gladius. Quint. lib. 1. Inst. Et gladia qui dixerunt,
genere exciderunt. Sed hoc quoq notare contentus sum,
ne arti quorundam culpa praeuicatium perplexae, uide..
ar & ipse quaestionem addidisse.

Spata, Ensis siue gladius, nomina sunt, o..
mnibus pene nota. Liuius XXXIX. Vbi omnia fuga
completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quae
in subsidio posita erat, reuehitur, & signa prae se ferri,
plenoq gradu ad castra hostium oppugnantia succedere
iubet: Si quis dextra ordinem auidius procurrit, &
ipse inter equites Spata percutit & tribunos Centurio..
nesq castigare iubet. Hoc vocabulum in veterum etiam
libris scriptum inuenies, et apud A. Gellium noctium at..
ticarum suarum libro X.

Harpe falcatus ensis, quo usus est Perseus
in occisione Gorgonis. Lucanus in IX. Harpem alte..
rius monstri iam caede rubentem. Item in eodem:
Perseus auersi Cylenida dirigit harpem Lata colubri
ferri rumpens confinia colli. Marco in VII. Laeua Sce..
ptra tenet falcati comminus enses.

Lingulam veteres dixere gladiolum oblon..
gum in speciem linguae factum. Cuius meminit Ne..
uius in Tragoedia Exiona.

Machera gladius longus ex altera parte acutus à graeco: nam graeci longum uocant. Cæsar II comment. ad multam noctem, etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerant, et è superiore in nostros venientes tela coniiciebant; nonnulli inter carros rotasque Machreas & tragulas subiiciebant, nostrosque vulnerabant. Seneca lib. V de benefic. ad Liberalem: Nec Galeam illam si videris agnosceres, Machera enim hispana divisa est.

Dolones gladij sunt. Plutarchus in vita Gracchi: Nec secus paratis etiam percussoribus necem Tiberio machinabantur: Ille vero palam gladium quem Dolonem uocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum sententia flagella sunt. Intra quorum virgam pugiones latent, aut secundum Varronem, ingens contus cum ferro breuissimo à dolo vel à fallendo dicti, quod decipiant ferro, cum speciem præferant ligni. Sunt & qui velint pretrerétes mucrones Dolones dici. Et Maro inquit: Pilla manu sæuosque gerunt in bella Dolones.

Sica à secando dicta: Est enim gladius breuis quo maxime utuntur, qui apud Italos Latrocinia exercent, à quo & Sicarij dicti. Quanquam auctore Quintiliano lib. IX Institutionum, per abusionem sicarios omnes vocamus, qui cædem telo quocunque commiserint.

Pugio gladius breuis, & bis acutus, lateri adhærens, sic dictus Festo teste, quod eo punctim pugnatur. Est & pugio secundum Varronem Ingens contus cum ferro.

Cluniadum cultrum sanguinarium dictum est, vel quod ad clunes dependet, vel quod clunes bestiarum dividit.

Secespitam cultrum ferreum dicunt oblongum, manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto, ad capulum argento auroq; fixum, clavis æneis, ære Cyprio, quo Pontifices Flaminesq; ad sacrificia utebantur, à secando Secespita dicta: alij Securim, alij Dolabram æneam esse putant.

Mucro, ensis & gladius idem sunt. Priscianus artis Grammaticæ lib. II. Synonima tam propria quam appellativa inveniuntur, sicut Ensis gladius, mucro, unum atq; idem significant. Sicut P. Cornelius, Scipio, Affricanus, unum atq; idem significant. Boëtius de Trinitate: In rerum enim numero non facit pluralitatem unitatum repetitio, ut si de eodem dicam: gladius unus, mucro unus, ensis unus. potest enim unus tot vocabulis gladius agnosci: Hæc enim unitatum iteratio potius est, non numeratio. Velut si ita dicamus: Ensis, Mucro, gladius: Repetitio quædam eius non numeratio diversorum, velut si dicam. Sol. sol. sol. non tres Soles effecerim, sed de uno toties prædicaverim. Idem in eodem, recte repetitio magis de eodem quam enumeratio diversi videtur esse, cum dicitur: Deus pater, Deus filius, Deus Spiritus sanctus, quasi multivocum liceat videatur: tamen hæc trinitas Unus Deus vel ensis atq; mucro unus gladius, veluti Sol. sol. sol unus Sol. Idem paulo infra in eodem: Non vero

ita dicitur: ac filius, ac Spiritus sanctus, quasi multiplo cum quidam. Nam Mucro ensis ipse est, et idem vero Pater ac filius, et Spiritus sanctus. Idem equidem est, non vero ipse. Livius lib. VII ab urbe cond. Gallus uelut moles superne immi- nens proiecto laeva scuto in advenientis arma ho- stis vanum caesim cum ingenti sonitu ensem deie- cit. Romanus mucrone subrecto, quum scutum scu- to percussisset. Mucro ensis quoque uel gladij, vel cuiuslibet rei acumen dicitur. Livius ab urb. cond. XXII. Gallis Hispanisque scuta eiusdem formae e- rant, fere dispares et dissimiles gladij, gallis praelongi ac sine mucronibus, Hispano punctim magis quam caesim assueto petere hostem, brevitatem habiles cum mucronibus. Seneca ad Lucil. lib. XI gladium bonum dicere, non cui auratus est Balthĕus, nec cuius vagi- na gemmis distinguit: Sed cui et ad secandum subtilis acies est, et mucro munimentum omne rupturus. Macrobius lib. I de Som. Scip. Nam et Dionysius aulae Syracusae inclementissimus incubator, familiari suo cuidam solam beatam existimanti vitam tyranni, volens quam perpetuo metu miseram, quamque impen- dentium semper periculorum plenam ostendere: gladium vagina raptum, et capulo de filo tenui pendente, mucrone demisso, iussit familiaris ca- piti illius imminere inter epulas. Unde etiam a Po- eta clarissimo dictum est in XII. Illa manu mo- riens telum trahit ossa, sed inter Ferreus ad co- stas alto stat vulnere Mucro. Omnes hae denique

gladiorum species vaginis abduntur.

Aclides auctore Servio tela sunt quædam antiqua adeo ut nequicquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod clavæ cubito semis eminentibus hinc et hinc acuminibus, quæ in hostes ita iaciuntur, religatæ loro uel lino, ut præactis vulneribus possit redire. Putantur tamen esse teli genus quod in flagello in immensum iaci potest. Dicente Marone. Teretes sunt Aclides illi tela. sed hæc lento mos est aptare flagello.

Telum vulgo id appellatur, quod ab arcu mittitur, manuue ut lapis, lignum, fustis, hastæ, lanceæ, pilum, et quodcunque in longinquum mittitur, græca voce significatum, quanquam etiam legimus de gladio. Livius lib. 1. Arma his imperata Galea, clypeus, ocreæ Lorica omnia ex ære hæc ut tegmenta corporis essent, tela in hostem, hastaque et gladius. Seneca lib. XV Epistol. de Divitijs. Loquens ille inquit. neminem lædunt. nec sua nocet cuiquam stultitia, aut aliena nequitia, Sic quemadmodum gladius neminem occidit, et occidentis telum est. Virg. Ac non hoc telum mea quod vi dextra versat effigies.

Verutum telum breue et angustum. Nonio teste Mar. Livius ab urb. cond. Decem quibus plerisque in scuta Verutis in corpora ipsa fixis sternitur cuneus. Idem in primo. Arma mutata nihil præter hastam et Verutum datum. Vegetius lib. II quum de missilibus loqueretur, et de uno ac maiore dixisset. Aliud inquit

minus ferro unciarum quinq; hastili pedum totidem & semis, quod tunc Verutulum, nunc Verutum dicitur.

Fustes sunt quoq; palos rustici uocant, quiq; inter prima humani generis arma fuere.

Baculus à Barco secundum Rabanum, et plerosq; alios repertus & appellatus usui communi. Max. est significationem habens notissimam. Liuius lib. I. Augur ad lenam piius capite velato sedem cepit, dextra manu baculum sine modo aduncum tenens, quem lituum appellarunt. Diminutiuum tamen neutro genere bacillum habet. Cicero II de fin. bonor. Bacillum aliud inflexum, aliud ita natum. Primitiuum etiam quod est Baculus. Baculum neutro genere prolatum inuenimus. Apuleius Magicæ lib. I. Verumtamen hoc Diogeni & Antistheni pera & baculum, quod Regibus diadema, quod Imperatoribus paludamentum, quod Pontificibus Galerum. Quod Liuius Auguribus, Ouidius XV Met: esse solet. Baculumq; tenens agreste sinistra.

Vindicta Virga Prætoris, qua Serui percussi liberantur, & libertatem acquirunt, à Vendico dicta, quia per eam vendicent libertatem. Persius. Ad Dominum ignoras, nisi quem vindicta relaxat. Liuiq lib. II ab. urb. cond. Ille primum dicitur Vindictâ liberatus. Quidam vindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant, Vindicatio ipsi nomen fuisse post illum obseruatur, ut qui ita liberati essent, in Ciuitatem accepti viderentur.

Verbera pro Verberatione licet nonnunquam accipiantur, rem tamen corpoream proprie significant.

Vt flagella quæ sunt proprie Sarmentorum summitates, Quintilianus. Ignes ex proximo raptos, et verbera quæ casus obtulerat. Iustinus Epit. Trog. Pomp. lib. II. Admonentur Scythæ mutare genus pugnæ, memores non cum hostibus, sed cum servis præliandum, nec armorum, sed dominorum iure vincendos, Verbera non arma in aciem afferenda, omissoque ferro Virgas et flagella cæteraque servilis metus instrumenta paranda.

Hastis, quas Lacedemonios inuenisse dicitur, Fraxinus obedientissima, corylus melior, Sorbus lentior, ea Homeri præconio Achillis hasta nobilitata est.

Hastilia minores lanceæ sunt ferro producto, et quas manu iacere ars est.

Conti hastæ longiores sunt et robustæ sine ferro, sed acuta cuspide. Iuuenalis: Iter ingressus, gladium contumque timebis.

Lancea quam Ætholios inuenisse VI nat. hist. testis est Plinius, ut hasta manifestam habet significationem, Latinum licet nomen non sit. Scriptumque est in lib. M. Varronis rerum diuinarum XXIIII. quo in loco Varro quum de petorico dixisset, esse id verbum gallicum. Lanceam quoque dixit non latinum, sed Hispanicum verbum esse, alij a græco dictum putant, quam græci vocant.

Pilum Panthasileæ licet inuentum, hasta Romana, ut Gæsa Gallorum, et Sarissæ Macedonum, id auctores dicunt, maximi usus in bellis, quod huiusmodi hastamento æqua lance si pendeat et ponderata vibretur, ubi excusso lacerto valide intorta fuerit,

Vix armatura inuenitur, quæ vibrantis ictum sub-
stineat eminus intortum, Ubi armis hæserit agita-
tione & motu continuo penetrare contendit, nec subitu
euitari potest, aut repelli, sed nec euelli hoste pre-
mente. His Britanni maxime usi, & circumiacen-
tes etiam Insulæ.

Gæsa Gallorum telæ sunt Viriles hastæ, nam
& viros fortes Galli Gæsos vocant. Liuius IX Erat pa-
storali habitu agrestibus telis falcibus gæsisq; binis ar-
mati sunt. Cum à cædendo cæsa dici rectius putent.

Cunapilum Rummata pilata. Rumex telum
Sparo gallico quam simile.

Raculum quod cum à Mento Ætolum mater fi-
lium inuenisse ferunt, telum etiam, quod ut iaciatur fit,
teste Varrone dictum.

Spara Pomp. teste minimi generis iacula agre-
stia & rustica, à spargendo dicta. Æmylius de excellen-
tibus Ducibus Exterarum gentium. Epaminundam pu-
gnantem, & Sparo eminus percussum concidere nitebant.
Lucilius: Tum Spara tum Murices portantur tragula
porro.

Sparos, mascul. etiam genere legimus. Salustius
in Catil. Sed ex omni copia quarta pars erat militaribus
armis instructa, Cæteri ut quosq; casus armauerat, Spa-
ros. & lanceas alij præacutas sudes portarunt.

Sarissa ut Pomp. placet & Seruio. Est hasta
Macedonica. Liuius ab urb. cond. lib. IX. Arma clipeq;
Sarissæq; illis, id est, hastæ. Idem XXXVII. Ibi simul
perturbati ordines & impeditis intercursu suorum usus
prælongarum hastarum, Sarissas Macedones vocant, in-

tulere, ſigna Romanæ Legiones. Idem XXXVIII. Præ oculi foramina prælongæ hastæ, quas Sariſſas uocant, ad ſummouendos hostes eminebant. Q. Curtius lib. VII. Prior Barbarus emiſit hastam, quam Exiguus modica Capitis declinatione uitauit, atq; ipſe infestam Sariſſam equo calcaribus concito in medio Barbari gutture ita fixit, ut per ceruicem emineret. præcipitatus ex equo Barbarus, adhuc tamen repugnabat. Sed ille extractam ex vulnere hastam rurſus in os dirigit.

Sibinam appellant Illyrici telum Venabilo ſimile. Ennius. Illyrici restant ſiccis ſibinisq; fodentes.

Securis quaſi ſemi curis vel ſemiquiris, quod est hasta, vel à Græco Acoirano qui Regem ſignificat. Constat autem Romanos Græcos fuiſſe, et erant Secures ſigna, quæ ante Conſulem ferebantur.

Tragula est hasta ferro præacuta, & ut Varro inquit à traijciendo dicta, ut Pomp. placet. teli genus dictum, quod Scuto infixum trahatur. Cæsar lib. V comment. Monet ut Tragulam cum Epistola ad Amentum deligata intra munitionem Castrorum abijciat. Liuius XXV. ibi ſignis collatis pugnatum per quatuor fermè horas egregieq; vincentibus Romanis ſignum receptui est datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat.

Claua teli genus, quo Hercules utebatur, ſic dicta, quaſi clauis ferreis inuicem religata: Claua enim & Leonis pelles antiquo Herculi conueniunt. quo tempore arma nondum erant adinuenta:

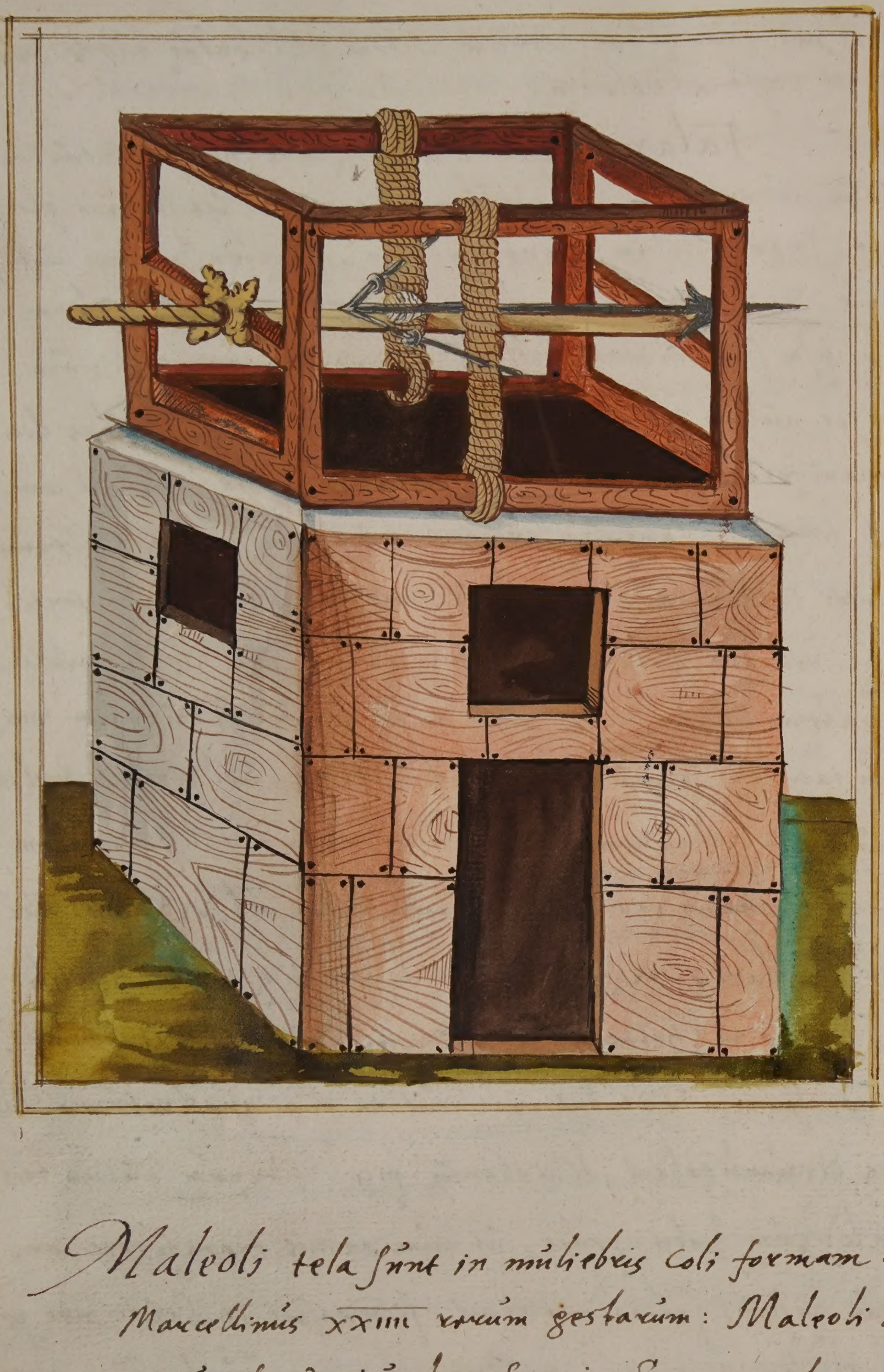
Sed fustibus homines iniurias propulsabant, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Hanc quidam Cathegiam, quam & Horatius Caiam uocat, dictam etiam putant. Estq; Cathegia Gallici teli genus, quod licet ab artifice mittatur, rursus venit ad eum qui mittit. Huius Virgil. meminit, Theothonico ritu soliti torquere Cathegias. theotonico ritu dixit, quia Theotonici Galliæ comatæ. sunt populi.

Bipennis dicitur, quod ex utraq; parte acutam habet aciem, quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant, unde & auium pennæ, quasi acutæ. Quint. lib. I Instit. Quare discat puer, quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio, nec miretur, cur ex Scamno fiat Scabellum, aut à pinna quod est acutum. Securis utrinq; habens aciem Bipennis, ne illorum sequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas auium dici uolunt.

Dolabra quasi Dulabra, quod duo habeant labra ad dolandum, & delendum, demoliendumq;. Liuius Belli pun. lib. II. Tunc Hannibal occasionem ratus, Quingentos ferme Afros cum Dolabris ad subruendum ab imo murum mittitur. Idem in eodem. lib. IIII Dolabræ Calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, fossasq; implendas, intra munimenta instruit acies. Idem in eodem lib. VIII Eademq; porta signa infesta in urbem illata, & alijs partibus securibus Dolabrisq; cedebantur portæ. Iuuenal. lib. III Nodosam

poſt hæc frangebat vertice vitem. Si lentus nigra mu..
niret castra dolabra.

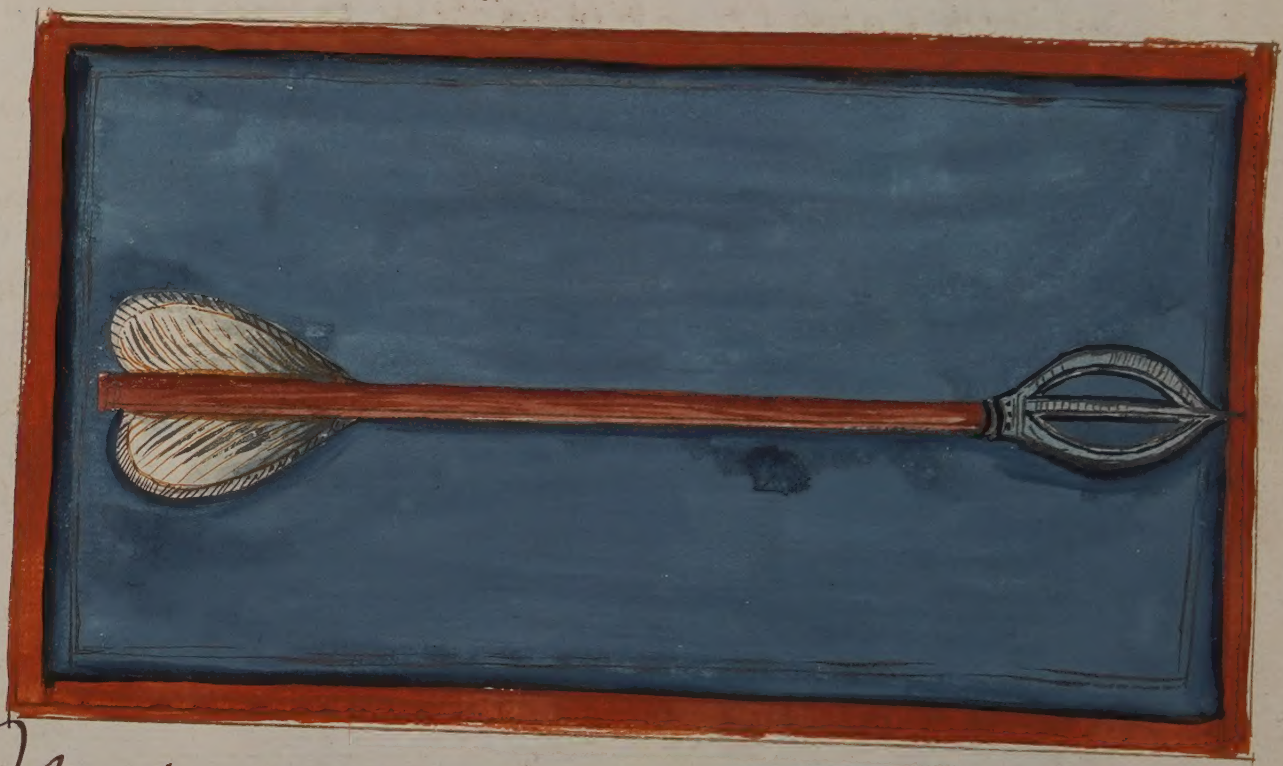
Falarica genus teli miſſilis, quo utuntur ex
falis, id est, locis extructis dimicantes, ut Seruio pla..
cet. Ingens telum torno factum, ferrum habens cubi..
tale, & rotunditatem de plumbo, in modum Sphæræ.
in ipſa ſummitate dicitur & ignem habere affixum.
Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas Falas dici
manifestum est, à Falis dicta Falarica, ſicut à mu..
ro muralis, ſanè Falaricam Lucanus dixit. Neruis
mitti tortilibus ex quadam machina, hunc aut tortili..
bus vibrata falarica neruis, obruit aut vasti muralia
pondera Saxi. Virg. verò in IX ſic ait: Turnum ma..
nu iaculari protuliſse, quod à Poëta, uel poëticè, vel in
laudem & virtutem Turni forti dictum est, qui talem
hastam manu iaculatus est. Liuius ab urb. cond. XXI
lib. Falarica erat Saguntinis miſſile telum hastili
abiegneo & cætero tereti, præter quam ad extremum,
unde ferrum extabat, id ſicut in pilo quadratum. Stup..
pa circumligabant, liniebantque pice. Ferrum autem tres
in longum habet pedes, ut cum armis transfigere cor..
pus poſset, ſed id maximè, ſi exiſset in Scuto, nec pe..
netraſset in corpus pauorem faciebat, quod cum me..
dium accenſum mitteretur conceptumque ipſo motu, mul..
tò maiorem ignem ferret, Arma amitti cogebat, nu..
dumque militem ad inſequentes ictus præbebat.

Maleoli tela ſunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus XXIII rerum geſtarum: Maleoli autem teli genus figuratur hac Specie: Sagitta est cannea inter Spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam quo nentur lintea ſtamina, concauatur, ventre ſubtiliter & plurifariam patens, atq; in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento, et ſi

emissa lentius arcu inualido. arcus ictu enim rapidi-
ore extinguitur aestus incendiorum, nec remedio ullo,
quam superiecto puluere uel arenea consopitur.
Liuius XXXVIII ab urb. cond. alij cum ardentibus fa-
cibus, alij Stuppam picemque & maleolos ferentes,
tota collucente flammis acie aduenere. In huius mo-
di autem maleoli concauo, glutinum ignisque fomen-
tum est inextinguibile, ex colophonia, sulphure, sa-
le quem nitrum appellant, omnibus in Lauri oleo li-
quefactis, Secundum alios, oleo petroleo, adipe ana-
tis, medulla cannae ferulae, sulphure, ut alijs uisum
est, ex oleo oliuae, sepo, sulfure colophonia, camphora,
resina, Stuppa. Hanc ueteres compositionem, bellato-
res incendiarium appellant.

Missilia hastilia tela a mittendo dicta. Liuius
XXXII. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus
procul arcerent hostem.

Cathapulta

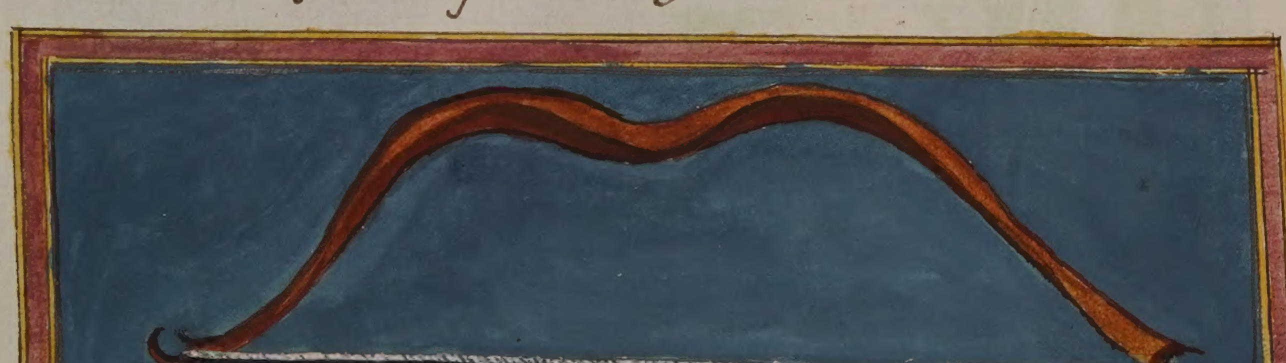
Cathapulta quam Plinius VI. nat. hist. Cretes inuenisse perhibet, iaculum est celere, uel Sagitta ut Nonius inquit. Cæsar siue alius pro eo commentariorum x. Centonesq; insuper iniecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa & Cathapulta latericium discuterent. Liuius bel. pun. lib. 1. Collatisq; eo Cathapultis, Sagittis, Balistisq;, ut Castellum in ipsa urbe, uelut arcem imminentem haberent, muro circumdant. Plautus in Gurgulione. Atq; ita te neruo torquebo, ut cathapultæ solent. Idem in Captiuis: Nam meus est Balista, pugnus, cubitus, cathapulta, humerus, Aries. Cathapultam etiam Organum bellicumq; instrumentum, quo tricubitalia tela iaciuntur, usu doctissimorum comprobatur auctorum. Pomp. Trifax telum longitudinis trium cubitorum, quod cathapulta mittitur. Vitruuius lib x. Ex ratione grauitatis proportiones sumuntur, quemadmodum Cathapultis de longitudinibus Sagittarum. Liuius bell. pun. lib. 1. Ipse Hannibal qua turris mobilis omnia munimenta Vrbis superans altitudine agebatur, hortator aderat, quæ cum admota Cathapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis muros defensoribus nudasset.

Romphea.

Romphea teste A. Gellio noct. att. lib.
IX genus teli est Thracæ nationis, apud alios frame-
am, Spatam & gladium licet sonet. Hoc vocabulum
in Q. Ennij annalium XIIII positum inuenies. Liuius
ab urb. cond. XXXI Tiriacas quoque romphææ ingentis
& ipsæ longitudinis inter obiectos undique Romanos im-
pediebant.

Arcus quaretæ formæ, ad iaciendas sagittas
bellica instrumenta, & veluti arces quæ partes urbis
excelsæ atque munitæ sunt, ab arcendo hoste dicti, quan-
quam quantum ad arces spectat, sunt, enim quibus est
Seruius, qui quod arcana secreta dicuntur, arces di-
ctas putent, quasi res secretas, vel sint alij licet teste
Solino lib. 1. memorabilium, cum videri nolunt, quum Ar-
cades in excelsa parte montis habitassent, deriuatum
deinceps, ut tutissima urbium arces nominarentur.
Arcus insuper sagittandique Apollinem ferunt extitis-
se repertorem. Qua de causa Cretenses præcipue ar-
cu delectati sunt, quem Scyticum nominarunt.

Coriti propriè sunt arcuum thecæ, dicuntur tamen
esse sagittarum foruli, quos & pharetras nominamus.
Virgil. in XII. Cum tela sagittæ Coritique leues humeris

et lethiferæ arcus. Ouidius Metamorph. Exuit hic humeros pharetram lentosq; retendit arcus.

Scorpiones ut inquit Vegetius lib. IIII. dicebantur, quos nunc manubalistas uocant, ideo sic nuncupati, quod de paruulis subtilibusq; spiculis inferrant mortem. Regum lib. I. Et statuit illic balistas & maculas & ignis iacula & tormenta ad lapides iactandos. et spicula & scorpiones ad mittendas sagittas & fundibula. Cæs. com. lib. VII. Quidam ante portam oppidi galus per manus sevi ac picis traditas glebbas in igne, & regionem Turris prohibebat Scorpione à latere traiectus exanimatus concidit. Sunt & qui Scorpionum ictibus non sagittas tantum, sed lapides mitti annuant. Amianus Marcel. rerum gestarum XXV. Et Scorpiones quocunq; manus perite duxissent, rotundos lapides euibrabant. Idem XXIIII. Scorpioni Onagri vocabulum indidit ætas nouella ea re, quod Asini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut perfractis ossibus, capita ipsa displodant. Vegetius renatus lib. IIII. Per Scorpiones spiculis, saxis autem grauioribus per Onagrum destinatis, non solum equi eliduntur: sed etiam hostium machinamenta franguntur. Nonius Marcellus Scorpionem teli genus esse asserit. Alij à Nonio minus dissidentes, Scorpionem sagittam, sed veneno oblitam esse aiunt, quæ virus quo figitur infudit. Vnde & Scorpio nomen accepit. Scorpiones huiusmodi

à Scythis originem traxiſse arbitror. Illi enim viperea ſanie & humano ſanguine tinctis ſagittis quolibet vul- nere levi licet tactu, ſed irremediabili, ilicò mortem af- ferunt. De his Lucanus: Spicula nec ſolo ſpargunt fidentia ferro Stridula, ſed multo ſaturantur tela ve- neno. Vulnera parva nocent, fatumque in ſanguine ſum- mum eſt. Ad poſtremum, ſiue Scytha ſiue Cretenſis ſiue alio cælo genitus fuerit, qui Scorpionem ad mit- tendas ſagittas primus inuenit, aut proditor ſanè fuit, aut nocendi auidus, aut metuens hoſtis cogitauit eum. Quod idem Lucanus inquit, Longè tendere neruos, & quo ferre uelit committere vulnera ventis.

Sagitta à ſagaci ictu, id eſt veloci uocata, ut qui- bus dam placet, Siquidem ut ocyus mors præueniret, ad hominem alitem illam fecimus, pennasque ferro ad- iecimus, quod ſcelere humani ingenij ac fraude in- uentum arbitror. Has primum Cretenſes, ut inquit Solinus, alij ut refert Plin. nat. hiſt. Satrem Iouis filium, vel Perſen Perſei filium inuениſse aſſerunt, frequensque circa hac Orientalium uſus, hi calamis ſpi-

cula addunt, irreuocabili hamo, uarieque mortem acce-
lerat penna calamis addita, fitque ex ipso telum aliud priore facto in vulneribus. Hanc barbatam sagittam appellant. huiusmodi telis Solem ipsum obumbrant, propter hoc maxime serenos dies optant, oderuntque ventos, et imbres, qui inter illos pacem esse cogunt. Hic usus in Creta bellatores suos precipitauit in hoc, ut in ceteris vicit Italia, in agro maxime Bononiensi ac penes flumen Rhenum. Quoniam sagittis nullus aptior calamus est, quibus pondus uoluere, et contra flatus quoque pertinax.

Spiculum sagittae praeacutae ferrum. Curtius lib. VII. Quos dum obsidet Rex inter promptissimos dimicans, sagitta ictus est, quae in medio crure fixa reliquerat spiculum. Idem in IX. Medici lignum sagittae scilicet corpori infixum, ita ne spiculum moueretur, abscindunt corpore, deinde nudato animaduertunt hamos esse telo, nec aliter id sine pernicie corporis extrahi posse, quam ut secando vulnus augerent.

Murices tribulos aiunt ferreos, qui tribus radijs, abiecti quoquo modo sistantur, stant, et recto quarto infesti sunt. Q. Cur. lib. 4. Cum Bion quidam transfuga quanto maximo cursu ad Regem peruenit, nuncians Murices ferreos in terram diffudisse Darium, qua milites emissurum esse credebat, notatumque certo signo locum, ut fraus euitari a suis posset.

Scalpreum praeacutum ferreum ad feriendum. Liuius belli pun. lib. VII. Elephanti plures ab ipsis rectoribus quam ab hoste interfecti. fabrile Scalpreum cum malleo habebant, id ubi saeuire belluae ac ruere in suos coeperant, magistre inter aures positum ipso in articulo, quo iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat. ea celerrima via mortis in tantae molis bellua inuenta erat. Scalpellum à Scalpreo imminutum. Cicero II de diuinat. aut quorum linguae sic inhaererent, ut loqui non possent, hae scalpello resectae liberarentur. Hieremiae XXXVI. Cumque legissent libri Iudi pagellas tres uel quatuor, scidit illud scalpello scribae, et proiecit in ignem.

Veruina genus iaculi longi, teste Fabio Placiade. Plautus in Bacchide: Si tibi machaera est foris, at mihi Veruina est intus, qua te et illos confodiam.

Solliferum genus teli, hoc est totum ferreum, Sollo enim Hoser dicitur, id quod nos totum vocamus. Liuij belli Macedonici libro IIII. et Cohortes à tergo stantes pauidi respiciebant, ut emissis Solliferreis falaricisque gladios strinxerunt.

Funda quod ea fundantur lapides, id est, mittantur. Hoc telum habena uolutatur in iactu, glansque librata quum se fert, uelut neruo misso excutitur. Liuius XXVIII. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc solo eo telo utebantur, ne quisquam alterius gentis unius tantum ea arte, quantum inter omnes alios Baleares excellunt, apud quos ut inquit Flauius, matres à teneris unguiculis ita natos erudijsse produntur,

ut nullum cibi genus contingere sinerent, nisi quem ex funda immisso lapide percussissent. Proinde sunt, qui Balearium Insularum habitatores huius teli usum primos inuenisse asserant. Quanquam Plinius VI nat. hist. hoc idem apud Syrophenicas dicat inuentum.

Glans uel Glandis telum est, siue massa plumbea instar glandium, quae funda balistaue proijcitur. Claudianus lib. VII Hunc spicula cornu tendere nunc glandes baleari spargere funda. Salustius in Iugur. Pars eminus glande aut lapidibus pugnare. Virg. in VII. Pars maxima glandes Liuentes spargit plumbi. Ouidius in XIIII Metam. Ut lata plumbea funda missa solet medio glans intabescere calo. Similiter Lucretius prodidit, et Liuij XXVII ab. ur. con. Nam quod apud Virgil. in IIII Georgicorum inuenitur Glandis, in dubium uenit, utrum nominatiuus sit, an figurate genitiuus, nec de concussa tantum pluit ilice glandis. Potest .n. tantum glandis intelligi, ut hoc regni, et tantum lucri.

Caelidonium auctores uocant ipsi falcastrum altera parte tantum acie tenuissima, sed latiore ulnae longitudine, cauda bifurca, ceu hirundinis, Unde et nomen habet, Vaginis non conditur, sed unco dependet à Cingulo:

Manicae secures productiores, quibus acies subtilior, quibusque non modo Dani, sed etiam aliae gentes iam uti coeperunt. In uniuersum autem quae pro re militari circa haec consideranda sunt ferramentorum genera, si oleo restinguantur, delicatior fit acies, à

qua durantur in fragilitatem: hircorum ſanguinis tan-
ta vis est, ut ferramentorum ſubtilitas non alio
arcius inducetur. Ferrum autem omne à rubigi-
ne tuetur oleum, ceruſa, aut liquida pix.

Falx lunatum ferrum hasta affixum, mi-
litare quondam, nunc agreste telum. Valerius
libro V. Vnumquenq; ex his falce percuſſum, in cæ-
dem ſuam compulit. Liuius IX ab. urb. cond:
Iere pastorali habitu agrestibus telis, falcibus gæ-
ſisq; binis armati. Martialis: Fecis me certa
Ducis quondam curuauit in uſus, Agricolæ nunc
ſum, militis ante fui. Fuit et quondam falx
nedum terrestris militiæ, ſed nauticæ instrumen-
tum. Erant enim Romanis inaudita magnitu-
dine falces. Quas cum artificioſo quondam impul-
ſu rudentibus hostium iniecißent, nauigio remis in
aduerſum acto, et rudentes uelut cultri acie ton-
ſorij ſcindebantur, et antennæ ſimul ac ſuperba ru-
ebant armamenta, erantq; ſuis impedimento na-
uibus, quibus fuerant præſidio adiumentoq;. A fal-
ce falcati etiam Currus dicti, falcibus namq;
præmuniebantur, atq; in hunc maximi modum fal-
cibus armati prodibant in bella, cuspides circa temo-
nem ab iugo decem cubita extentas, uelut cornua
habebant, quibus quicquid obuium daretur, transfige-
rent, in extremis iugis binæ circa eminebant falces,
altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa

illa, ut quicquid à latere obijceretur abscinderet, haec ut prolapsos ſubruenteſq; contingeret, item in axibus rotarum utrinque binae eodem modo figebantur falces, ex omni parte acie prominente, ut in ſubiecta huiuscemodi Currus deſcriptione continetur.

His quadrigis ut ſemper duces hoſtium acies perturba-
turos ſe credebant, in ſuas terrorem perſaepe verterunt, ut
Antiocho maxime contigit. Nam Eumenes ubi eas vidit,
haud ignarus pugnae, & quam anceps auxilij genus, ſiq;
pauorem magis injiceret, quam iuxta adoriretur pugna,
Sagittarios, funditoresq; & iaculatores equitum non confer-
tos, Sed quam maxime poſset diſperſos excurrere iubet,
ex omnibus ſimul partibus tela ingerere. Haec velut pro-
cella partium clamoribus diſſonis, ita conſternauit equos, ut
repenti velut effrenati paſſim incerto curſu vagarentur. Ro-

mani muricés ferreos in terram fundebant, quà hoſtes emiſsu-
ros quadrigas arbitrabantur, in quos cum incidiſsent, paulò
post ſaucij, pigri, inutilesq; reddebantur. Est & alia miri-
fica bellici Currus non falcati, forma, flabellis Ventoq; in
hunc modum acti.

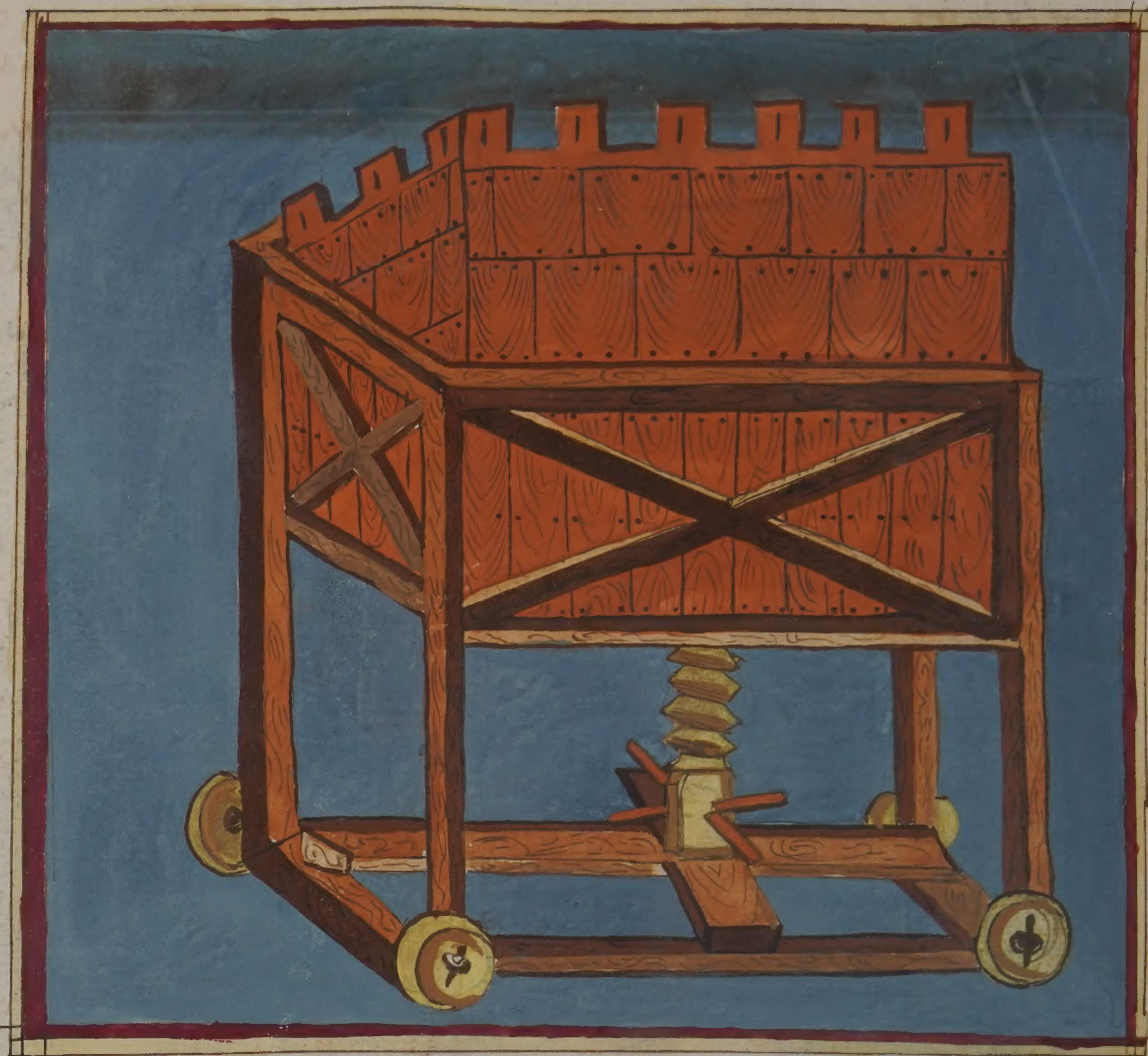

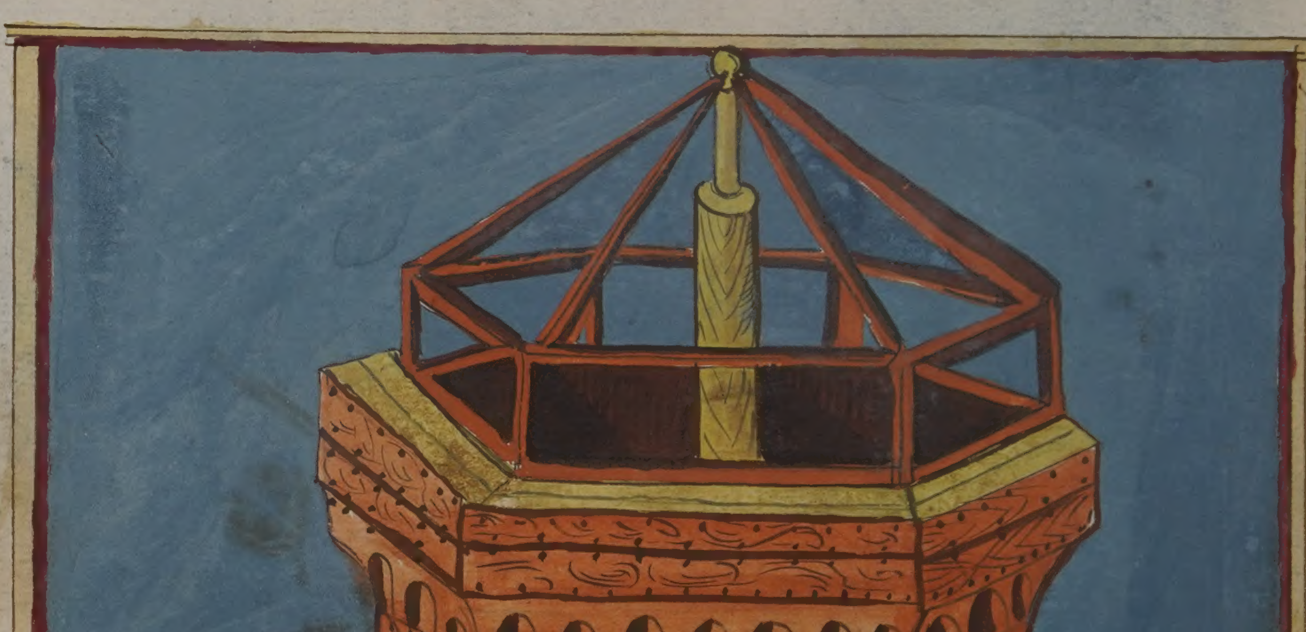
eorum excitati, tumultuari trepidatione, moliri, porta ca-
tharacta clauſa erat, eam partim vectibus levant, par-
tim funibus ſubducunt in tantum altitudinis, ut ſub-
ire recti poſsent, Vix dum ſatis patebat iter cum pro-
fuga certatim ruunt per portam, et quum quingenti
ferme intraſsent, remiſso fune, qua ſuſpensa erat cata-
racta magno ſonitu cecidit.

SCHALÆ turres sunt ligneæ, quæ apud Veteres propter Spectatores è lignis erigebant, quod si ex materia larigna fiant, atq; Versiles, tutissimæ sunt; Flammam enim missilem & ictus qualitate materiæ ac Vestigiis sua non admittunt. Turres autem à tornis dictæ, teste Varrone, Velut alij q teretes sint & rectæ: Hæ enim tametsi quandoq; quadratæ sint, procul tamen videntibus rotundæ existimantur. Ideo quia omnis cuiusq; anguli simulacrum per longum aëris spacium euanescit atq; consumitur, & rotundum videtur. Rotundæ itaq; aut poligoneæ sunt faciendæ. Quadratas enim machinæ celerius dissipant, in rotunditatibusq; ad centrum adigendo lædere non possunt.

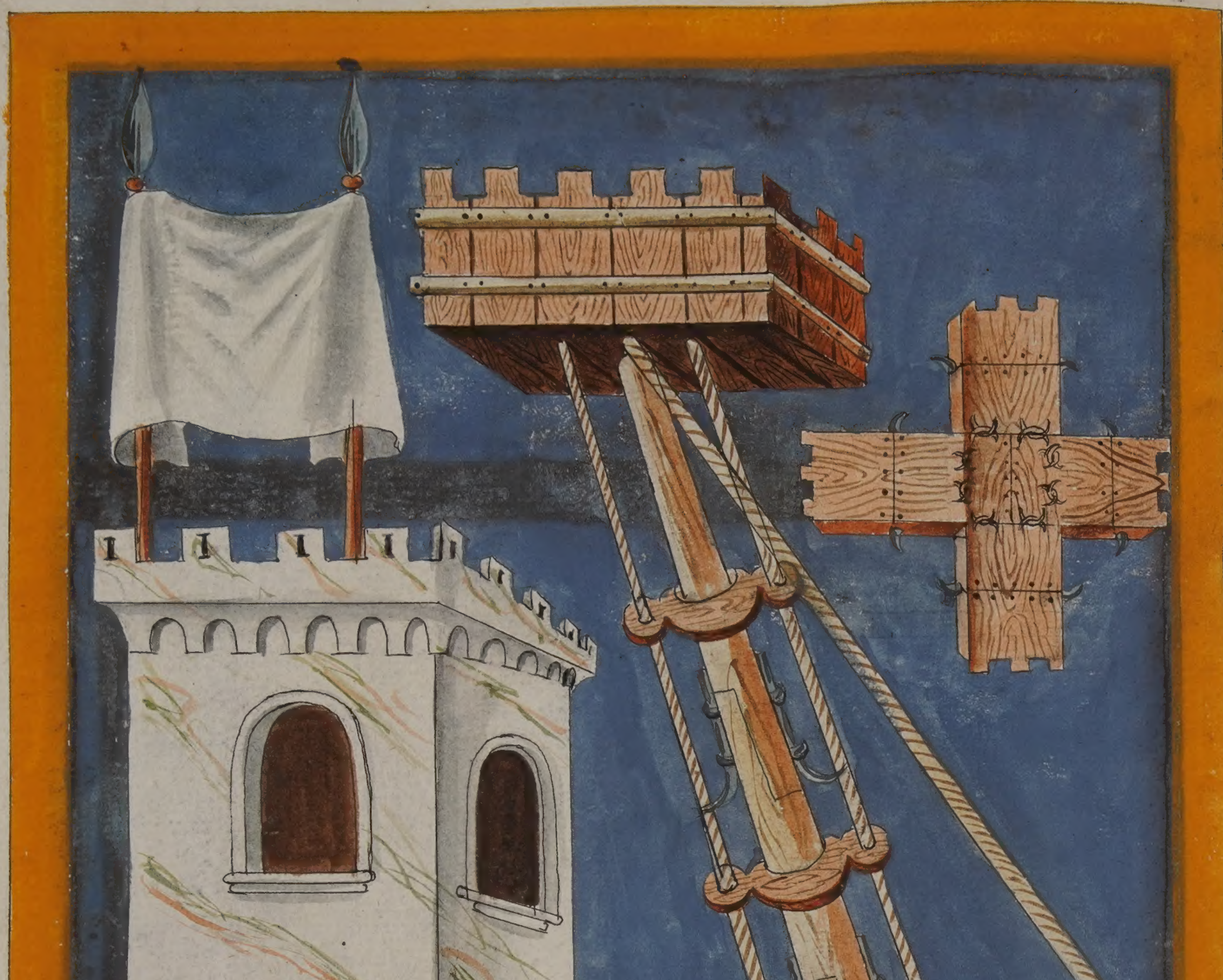

XXXIII 12

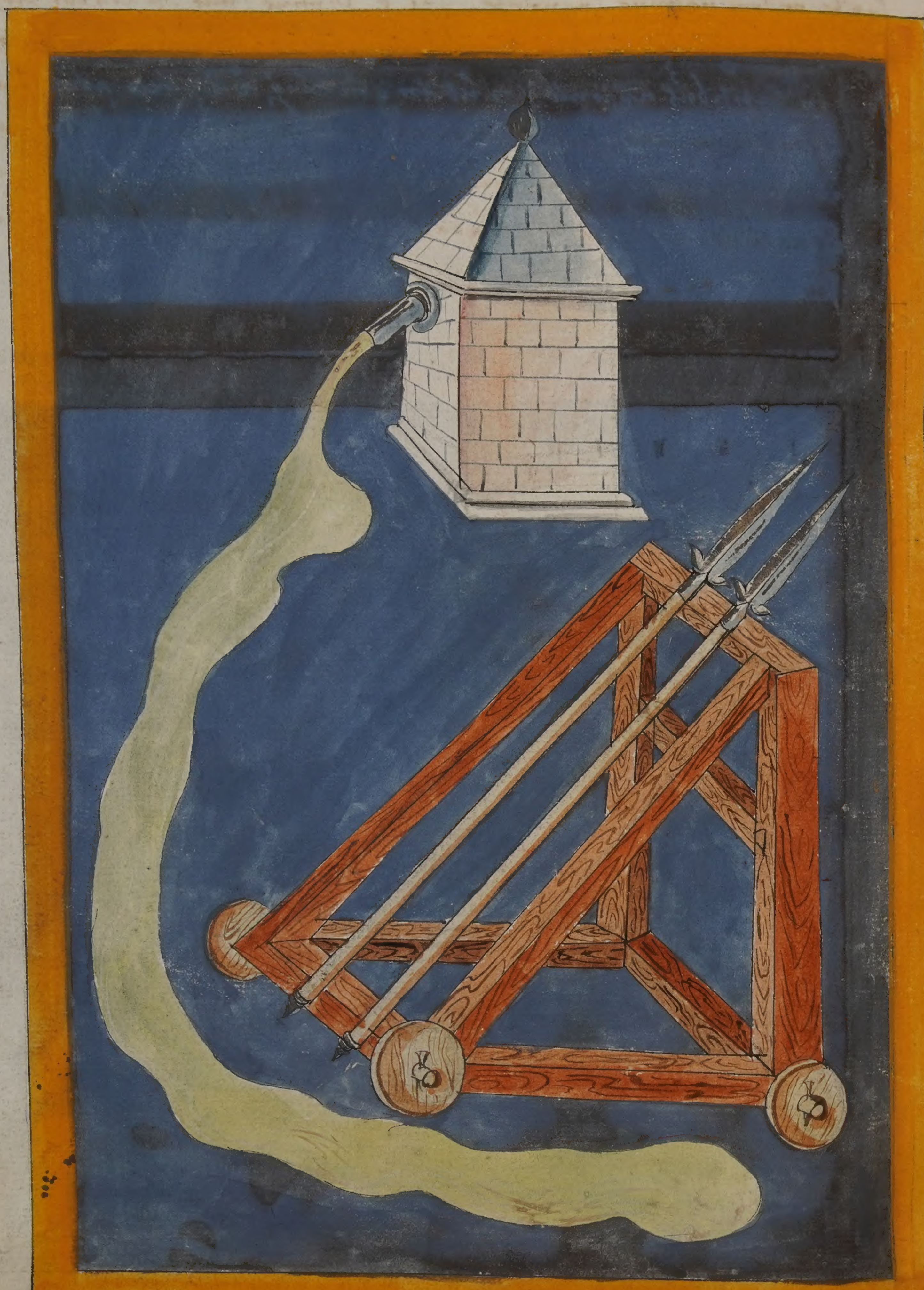

Plutei Crates e vimine ſunt, quae ſolebant opponi militibus opus fa-
cientibus, & appellabantur militares, nunc & tabulae, quibus quid prae-
ſepitur eodem nomine ſequuntur. Hi e vimine ſunt, & ciliciis vel coriis
crudis proteguntur, ternisque rotulis conſiſtunt, quarum una in medio,
duae in capitibus apponuntur, ut in quacunque vis parte admoveri mo-
re carpenti poſſint, hos pluteos obſidentes muris applicant, eorumque
munitione protecti ſagittis ſive fundis vel miſſilibus defensi res oēs
de propugnaculis Civitatis exturbant, ut ſcalis aſcendendi facilior dete
occaſio.

Telonem dicunt à longitudine. quoties una trabs in terram praealta
defigitur; cuius in summo vertice alia transversa trabs longior dimensa
medietate connectitur eo libramento, ut si unum caput depresserit,
aliud erigatur. In uno ergó capite cratibus sive tabulatis contexitur
machina, in qua pauci collocantur armati, tunc per funes attracto
depressoque alio capite elevati imponuntur in murum, ubi tutó stantes
& hostibus nocere & prospicere possint, & renunciare, quas res ad-
versarii conentur efficere. Telonis autem forma haec est:

Sambúca dicitur ad ſimilitudinem Cytharæ, uel Organi, machina, quâ vrbs oppûgnatur. Nam quemadmodum in Cytharä uel organo chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta trabem ponitur funes ſunt, interdumq; qui de ſuperiori parte turriculæ pontem laxant trochleis ut deſcendant ad murum, ſtatimq; de turri exeunt bellatores, & per eam tranſeuntes moenia vrbis inuadunt.

Exostra pons dicitur, qui de turri lignea in murum repente pro-
ducitur, factus e duabus trabibus, septusque vimine, quem subito pro-
latum inter turrem murumque constituunt, & per eam egredientes
machinam bellatores in civitatem transeunt, & muros occupant.

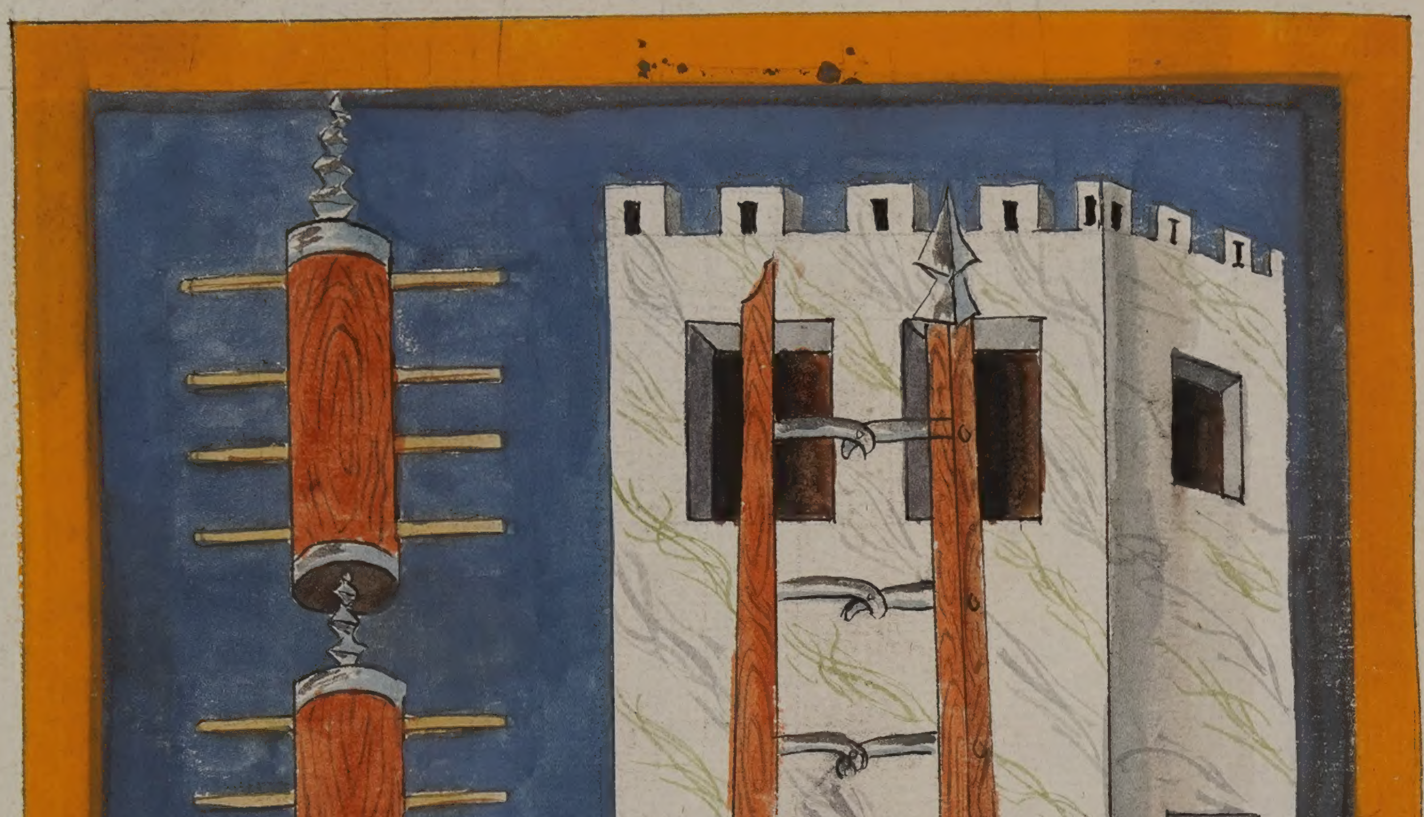

Musculus cuniculo fit similis, quo murus praefoditur, ex quo et appellatur, quasi murusculus, vel musculi, ut inquit Vegetius Renatus à marinis beluis nomen sibi vendicant. Nam quemadmodum illi quum minores sint: tamen balenis auxilium adminiculumque iugiter exhibent: ita isti quum sint machinae breviores uel deputatae turribus magnis adventui illarum parant vias, itineraque praemuniunt. Musculus autem appellauit antiquitas Machinas minores, quibus protecti bellatores sudibus praemunitas oppidorum fossas demolirentur. Quibus turreis ambulatoria sine impedimento ingrederentur ad murum.

Schala licet à quibusdam ſingulariter uſurpetur, & ſacris in li-
teris in Libro Gen: Vidit Iacob Scalam, ſcriptum ſit: Scalæ tamen
ſecundum Varronem, Quintilianum & Focam dicuntur proprie
aut latine magis, ſiue una ſint, ſiue plures, quia numeri tantum
pluralis eſt nomen, ut literæ quum Epiſtolam ſignificant. Saluſtius in
Iugurtino: Deinde ubi una atq; alteræ ſcalæ communitæ ſint, qui ſuper-
ſteterant afflicti ſunt, non dixit una atq; altera. Harum autem for-
mam variam licet ac multiformem facile quiſq; intelliget. Si quæ
ſunt infra picturæ lineamentis oculis ſubiecta proſpiciet.

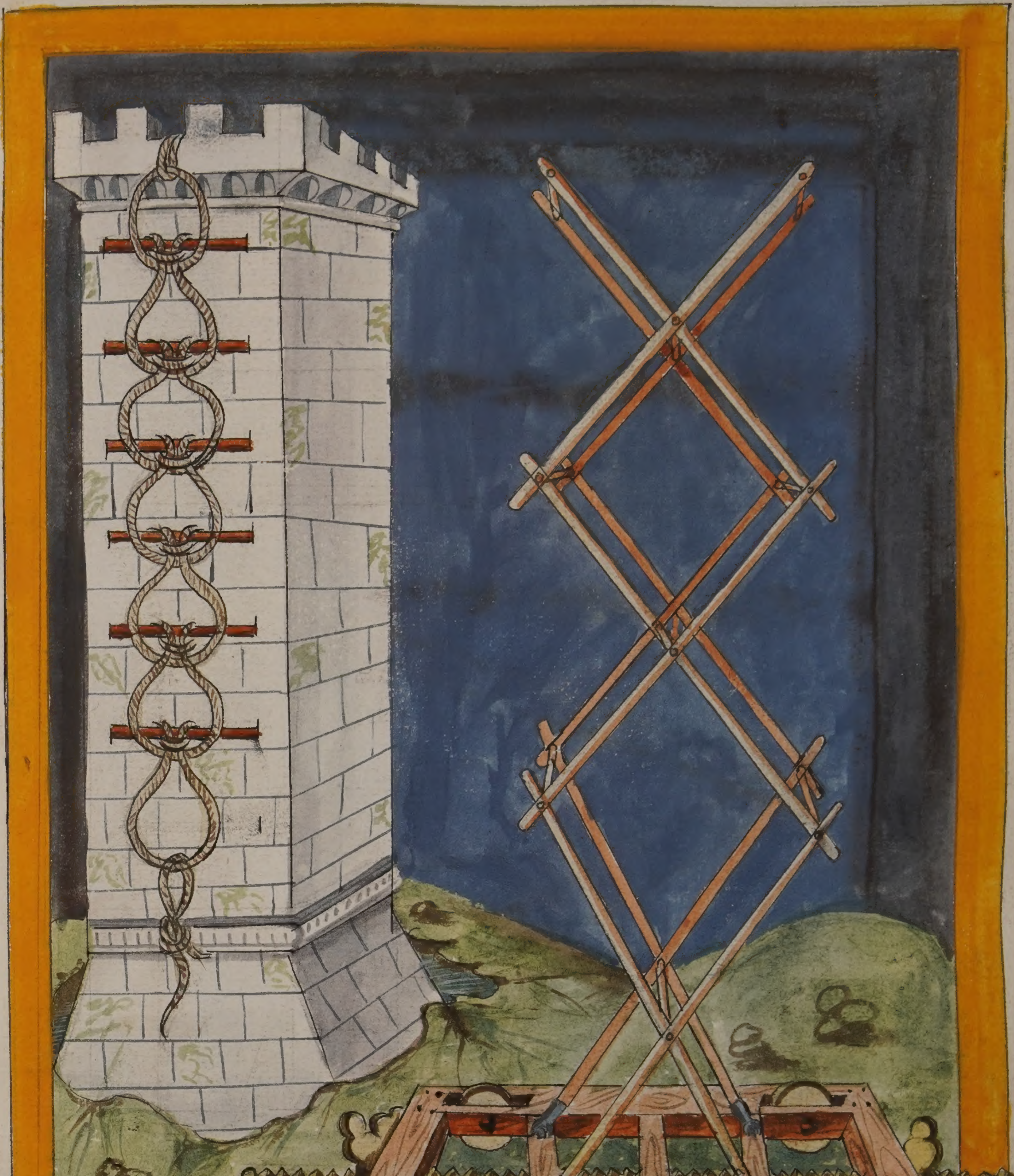

SPQR

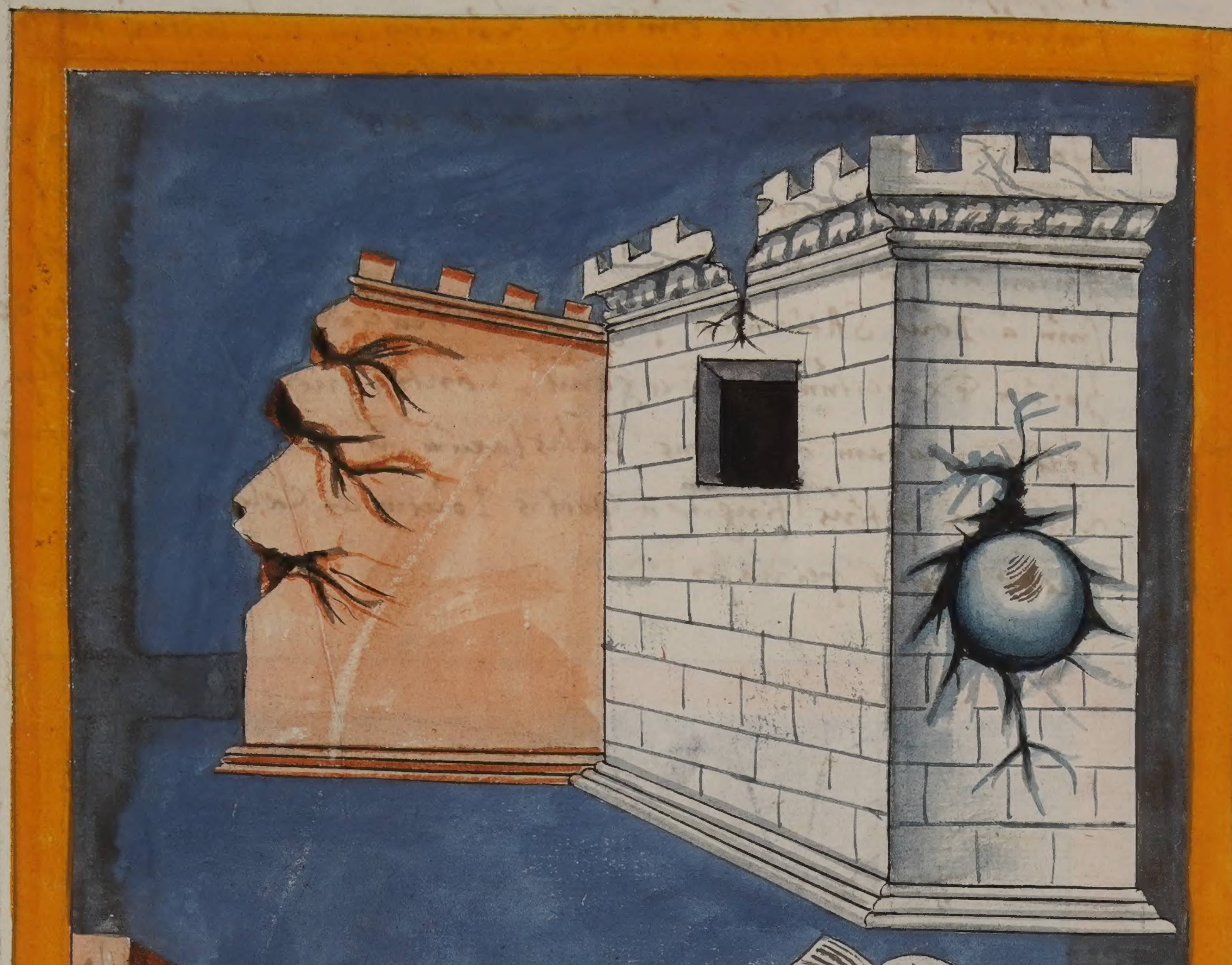

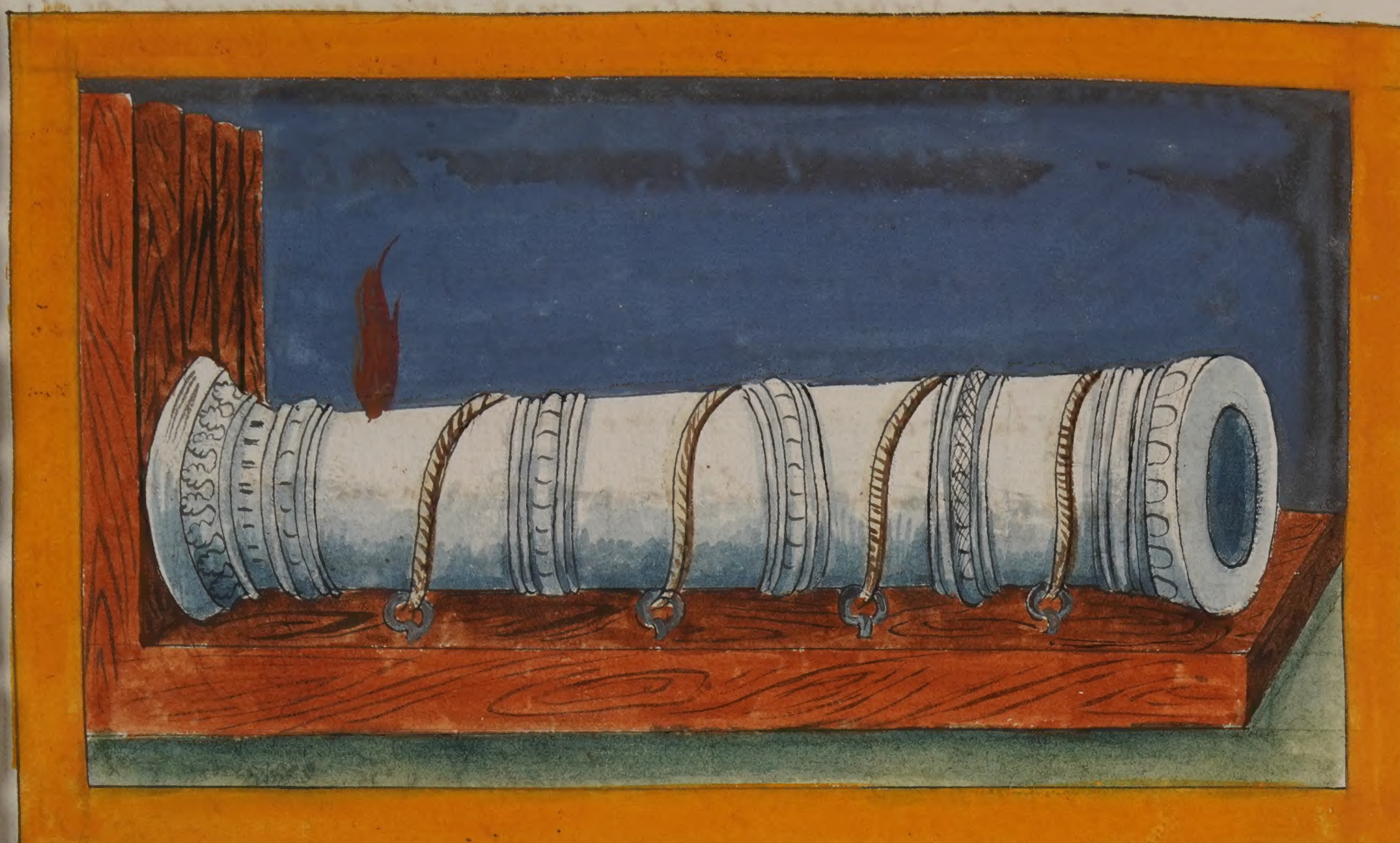
in tergo eius proficiscentibus iaculis atq; omni telorum ictu irrito. Quæ per horrendam squammarum crebritatem quasi per obliquam scutorum testudinem labebantur, miruumq; in modum ne corpus læderent ipso corpore pellebantur. Cum insuper magnam multitudinem morsu comminui, impetu proteri, halitu etiam pestifero ex-animari videret, balistas deferri imperauit, per quas murale saxum spinæ eius incussum, compagem totius corporis soluit. Valerius Maximus de eodem Serpente lib. I. Cum telorum iactu perforari nequiret, ad ultimum Balistarum tormentis undiq; petitam silicum crebris & ponderosis verberibus procubuisse. Ouidius de tristib. lib. I. Nec levius tabulæ laterum feriuntur ab undis. Quam graue Balistæ mænia pulsat onus. Idem in IX Metam: Nec levius pulsata sonat quam ferreus olim. Cum laceras aries Balistaq; concutit arces. Seneca Quæst. nat. lib. II Nam balistæ quoq; & Scorpiones tela cum sono expellunt, sicq; non inimitabile fulmen, ut Marco inquit. Humana rabies, quodam magno auctore teste imitata est. Quod autem Sagittas iaciat Balista auctor est Amianus Marcellinus rerum gestarum XXIII. Assistit, inquit, artifex contemplabilis & subtiliter apponit in temones cauamine sagittam ligneam spiculo maiore conglutinatam, & cum ad extremitatem neruorum acumen venerit summum, percita interno pulsu à balista ex oculis auolat, interdum nimio ardore scintillans, & euenit sæpius, ut antequam telum cernatur, dolor lethale vulnus agnoscat. Idem XXV Tum aptatæ ligneis sagittis balistæ,

flexu ſtridore torquebantur, crebrexima ſpicula funditantes.
Hieronymus lib. I. contra Iouinianum. Baliſta quanto plus re-
trahitur, tanto fortius emittit. Lucanus in II. Tortaque per te-
nebras validis baliſta lacertis. Multifidas iaculata faces.
Hanc & graeci R. in fine addentes Baliſtam dicunt, quam &
Syrophanicas inueniſſe VI nat. hiſt. Plinius auctor eſt.
Ancon autem antiquiſſimus hiſtoriarum auctor ſcribit, pul-
ſum à Ioue SAturnum fugiſſe in Graeciam, vbi monſtruoſo-
rum hominum exercitum congregauit, Contra quem Iupiter Alpe-
ſtrem partem occupans Baliſtarum uſum docuit. Proinde
victoria potitus fingitur à Poetis Iouem de Celo repuliſſe, &
Cretae regno priuaſſe.

Tormenta instrumenta bellica ad diruenda oppida.
euertendasq; vrbes, sic dicta, quod tela torqueant, hoc est
gyro celeri saxa rotent, iaciant, & mittant. Liuius 24
ab. vrb. cond. Aduersus hunc naualem apparatum Ar-
chimedes variæ magnitudinis tormenta in muris disposu-
it. in easq; procul quæ erant naues saxa ingenti ponde-
re emittebant. Iosephus bel. iudaici lib. VI Habebant et-
iam Balistas CCC. & L. tormenta saxorum, quibus diffi-
ciliorem aggerum extructionem Romanis efficiebant.
Cicero Antonianarum VII. Quid ille faceret inducias, ante
consules oculosq; Legatorum, tormentis Mutinam ver-
berauit. Virgil. in XI Continuo aduersis Tyrrenus &
acer Aconteus connixi incurrunt hastis, primiq; ruina
Dant sonitu ingenti perfractaq; quadrupedantum Pecto-
ra pectoribus rumpunt, excussus Aconteus, Fulminis
in morem, aut tormento ponderis acti præcipitat longe
et vitam dispergit in auras. Idem in XII Murali concita
nunq; tormenta sic saxa fremunt Nec fulmine tanti
dissultant crepitus. Seneca quæst. nat. lib. II Nubium
inter se compressarum angustiæ medium spiritum emit-
tunt, & hoc ipso inflammant, ac tormenti modo eiici-
unt. Tormenta etiam missilium instrumenta sunt à tor-
quendo dicta. Virg. II Georgicorum. Ityreos taxi torquen-
tur in arcus. Firmianus lib. II contra gentes. Vrbe à
Gallis occupata, obsessi in Capitolio Romani, cum ex mu-
lierum capillis tormenta fecissent, ædem Veneri caluæ
consecrarunt. Seneca de ira lib. I. Quoties opus est con-
citatur remittiturq; non aliter quam quæ tormentis ex-
primuntur tela in potestate mittentis sunt quantum tor-
queantur.

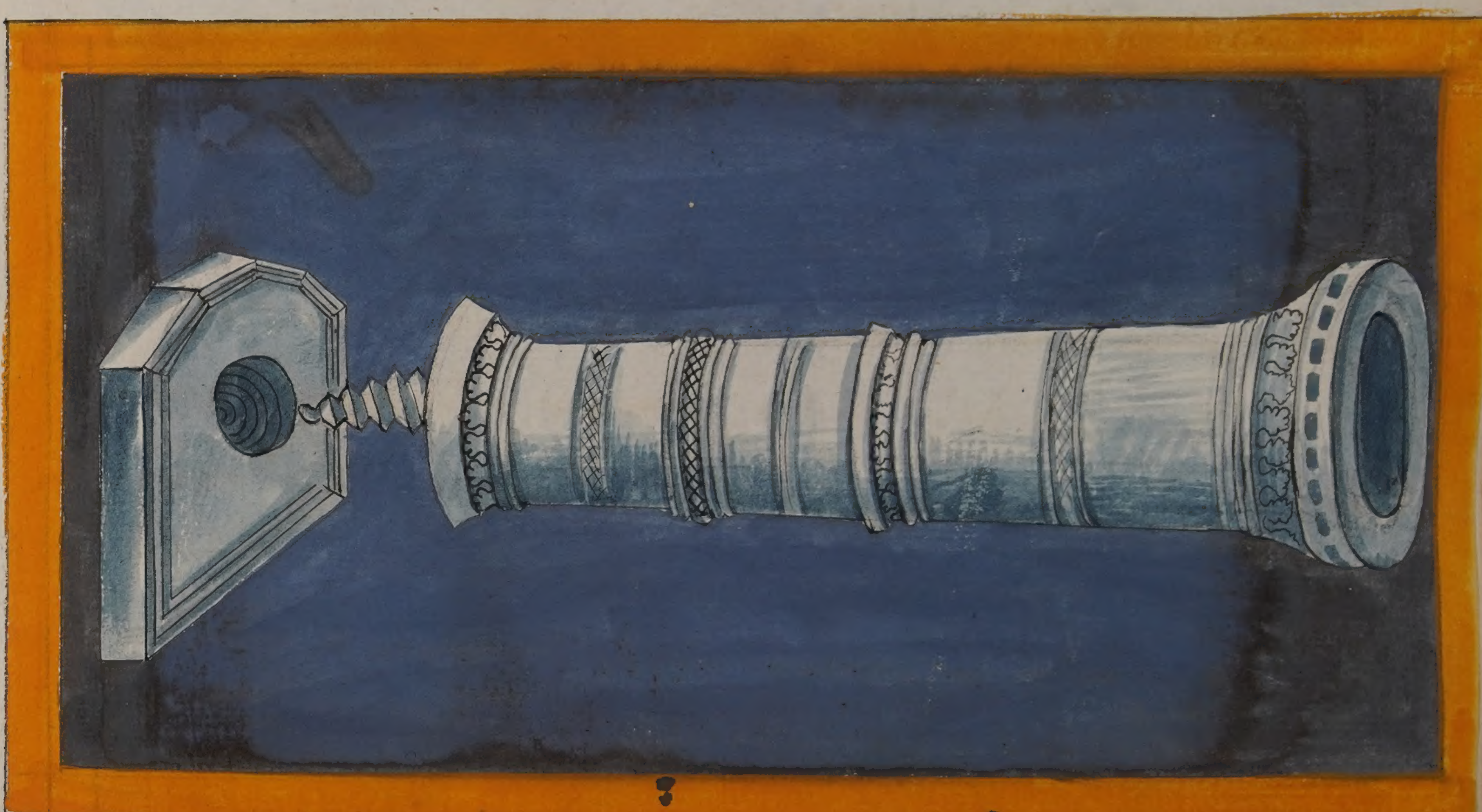

Machina tormentum murale vrbes labefaciens,
& oppidum mœnia. Tragicus in Thieste: Admotis ni-
hil est opus vrbes euerſuræ machinis longe ſaxa ro-
tantibus. Valerius Maximus libro quinto: Q. vero
Metellus Celtibericum in Hiſpania gerens bellum, quum
vrbem Centobricam obſideret, & iam admota machina par-
tem muri quæ ſola conuelli poterat, disiecturus videretur,
humanitatem propinquæ victoriæ prætulit. Nam quum
Retogenis filios, qui ad eum tranſierat, Centobricenses
Machinæ ictibus obiecißent, ne pueri in conſpectu pa-
tris crudeli genere mortis conſumerentur, quanquam ipſe
Retogenes negabat eſſe impedimento, quominus etiam
per exitum ſanguinis ſui expugnationem peragerent, ab
obſidionem diſceſſit, quo quidem tam clementi facto, etſi

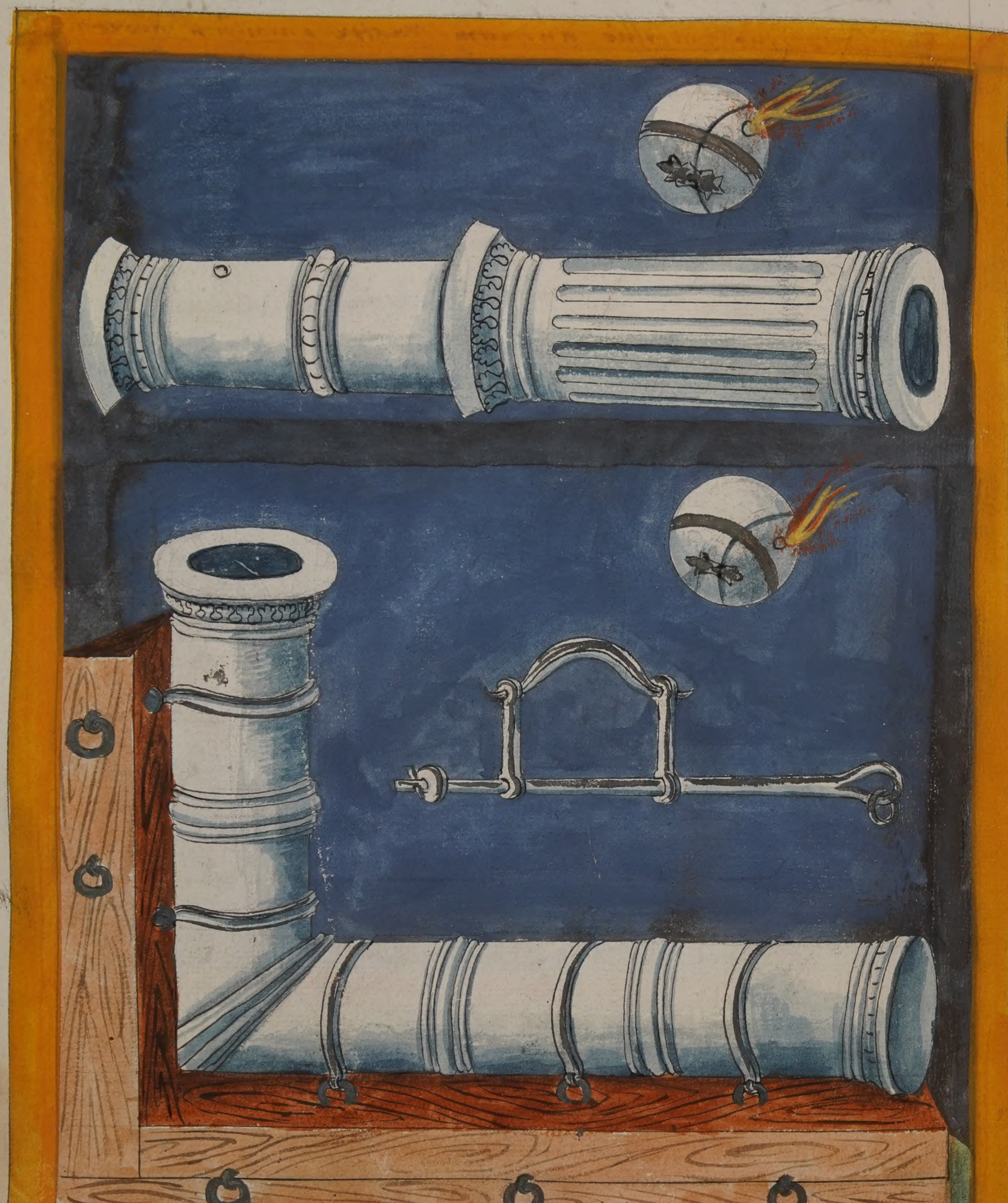
non unius Ciuitatis mœnia: omnium tamen Celtiberarum vrbium animos cepit, effecitq ut ad redigendas eas in deditionem Populi Ro. non multis sibi obsidionibus opus esset. Seneca Epist. libro XVII. Multi inueniuntur qui ignem inferant vrbi, qui inexpugnabilia seculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui equum arcibus aggerem attollant, & muros in miram multitudinem adductis arietibus ac machinis quassent. Idem XIIII. Philosophia circumdata est inexpugnabili muro, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. Plutarchus in vita Marcelli. Ut vero machinas instruxit Archimedes, varia missilium genera & immensæ magnitudinis saxa incredibili fragore & celeritate iaculata aduersum terrestres emittebat copias. Iosephus libro III belli Judaici missaq machinis saxa & murorum minas auferebant & frangebant angulos turrium. Virorum autem nulli tam fortiter constipati erant, ut non usq ad extremam aciem saxi magnitudine & violentia sternerentur, Sciet autem aliquis huius machinæ uis quantum valet, ex his quæ illa nocte contingere in muro cuidam ex circumstantibus Iosippo caput auulsum est, eiusq ad tertium stadium, veluti funda excussa caluaria, interdiu quoq prægnantis fœminæ icto utero ad dimidium stadium infans abactus est: tanta tormento vis fuit. Ergo machinis terribilior erat impetus & missilium strepitus. Idem in eodem lib. VI. Omnibusq agminibus contra excursus erant machinæ comparatæ mirabiles. Præcipue vero Legioni decimæ, Balistæ vero vehementiores & tormenta saxorum, quibus non solum excurentes sed etiam super murum stantes euertebantur. Nam & singula saxa talenti pon-

dus æquabant, & ultra modum Stadij torquebantur. Ictus autem non solum primis quos offendiſset, sed aliquan-to poſterioribus quoq; intollerabilis erat. Iudæi primo cavebant á lapidibus quód erant candidi, nec tantúm sono & fremitu noſcebantur, sed claritudine proſpi-ciebantur, denique Speculatores in turribus præsidentes prædicabant, quando impelleretur machina, saxumq; ferretur, patria lingua clamantes: Filius venit. Itaq; prædicebant in quos veniret, atq; ita vitabant, & hinc eveniebat ut illis declinantibus lapis irritus in-tercideret. Proinde contrá Romani excogitabant atra-mento decolorare lapides, tunc enim miſsi non simi-liter incertos ictus habebant, multosq; simul unius impetu corrumpebant. Idem in eodem. Ad Antoni-anam vero ab ipsis socijs cum multitudine Zelotarum non solum quód de loco superiore pugnabant, verum etiam quód machinis uti didicerant. Paulatim n. usus aluit peritiam. Aristoteles libro VII politic. Præsertim hoc tempore in quo tormenta & machinæ ad obsidiones Urbium cum omni subtilitate sunt adinventa. Läertius Diogenes libro de vita Phi-losophorum: De metallicis inquit machinis scripsit Strato Philosophus. Claudianus libro II. Hæc si nota forent frueremur simplici cultu. Classica non fre-merent, non stridula fraxinus iret. Non ventus quateret puppes, non machina muros. Utq; in his bellicis instrumentis tua tibi Sigismunde Pandulfe

quantoq; memorem inuenta, memorem & cæteris quibus
illa usui fore non ambigo. Ponitur ante oculos machi-
na prius inuisa, à seculisq; inaudita, Quippe quæ se-
cundo sine subsellio aliarum praeter omnium morem
dictu mirabile, librata innixaq; solo ac grauitate post
sua pressa persistit. Egregium sane inuentum aucto-
re te, præclarisq; Ducibus præsentibus ac posteris q;
maximè dignum.

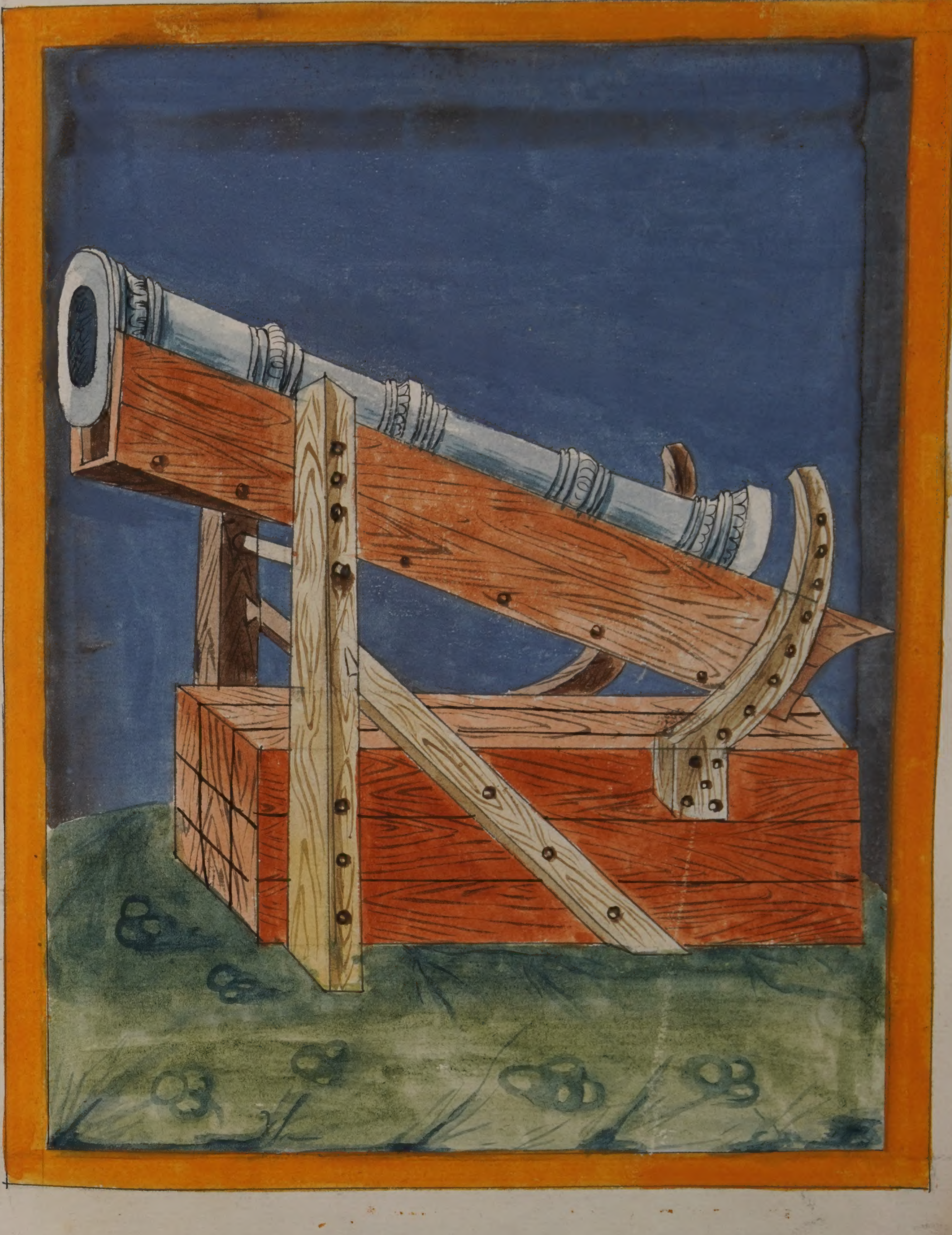
Inuentum est quoq; alterum machinæ huiusce tuum Sigi-
smunde Pandulphe, quâ pilæ æneæ tormentarij pulueris
plenæ cum fungi aridi fonte urientis emittuntur.

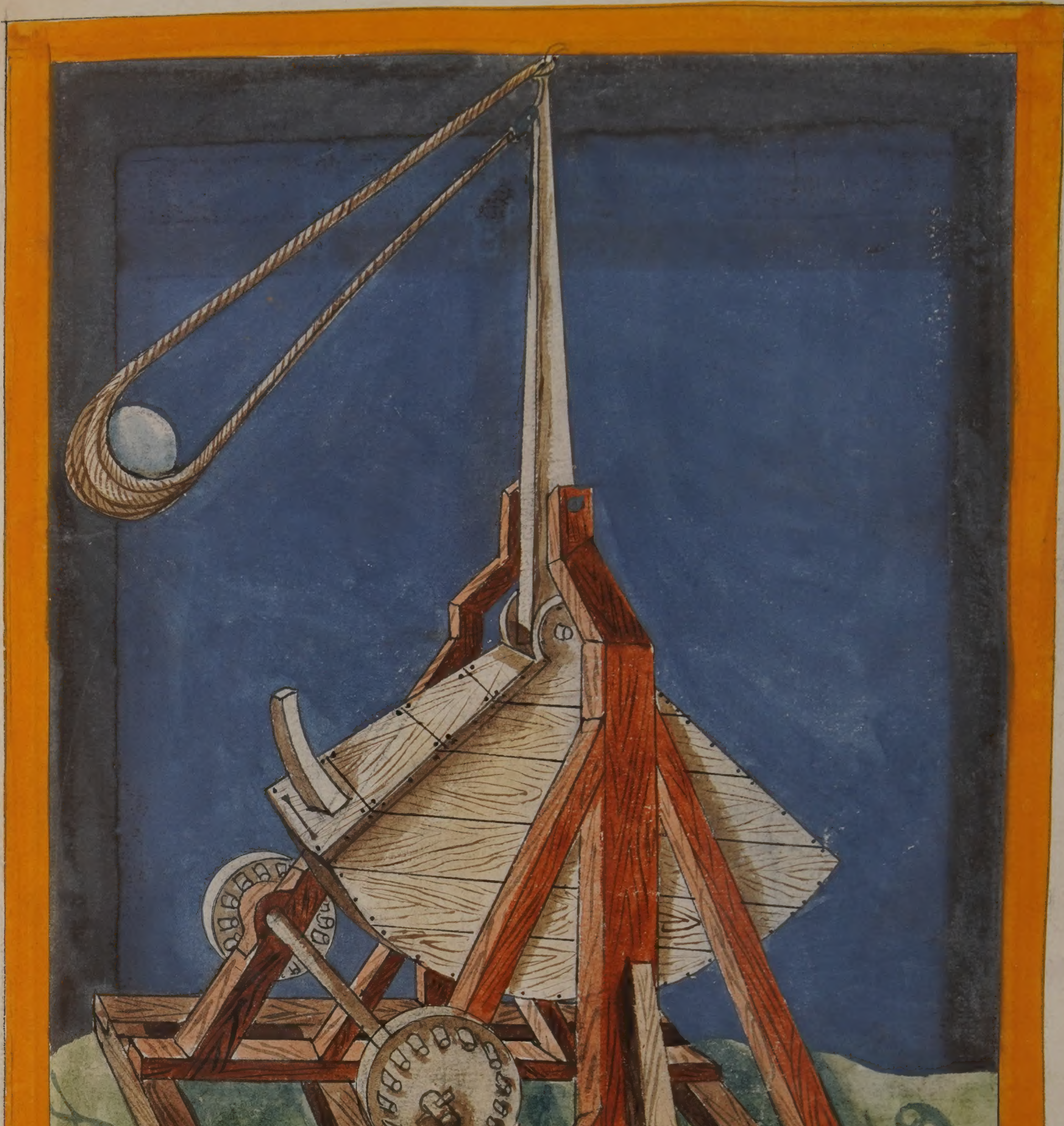

S.P.Q
S.P.
S.P.Q.R
P.Q.R
57

Vinea machina ex lignis levioribus colligatur, latitudine pedum octo, altitudine septem, longitudine vero XVI. cuius tectum munitione duplici tabulatis cratibusque contexitur, latera vero vimine sepiuntur, Unde nomen ductum putant, ne saxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinsecus autem ne immisso concrementur incendio crudis uel recentibus corijs uel centonibus operitur. Cumque plures factae fuerint iunguntur in ordine ac rotis ducunte, his denique tuti obsidentes ad subruenda murorum penetrant fundamenta. Lucanus in III: Tunc adoperta levi procedit vinea terra, Sub cuius pluteis & tecta fronde latentes, Moliri nunc ima parant, & vertere ferro, Moenia nunc aries suspensa fortiter ictu, Incussus densi compagem solvere muri, Tentat, & impositis unum subducere saxis. Livius ab urbe cond. XXI Adversus eum vineas agere constituit per quas aries moenibus admoveri posset. Idem in eodem. Itaque acrius de integro ortum est bellum, pluribusque partibus vix accipientibus quibusdam opera locis vineae coeptae agi, admoverique aries.

Testudo est scutorum connexio in modum testudinis, namque in armorum generibus sumunt milites ab animalibus nomina ut aries. Testudo hec ex materia & tabulatis etiam contexitur, quae ne exuratur incendio, corijs, uel cilicijs, uel centonibus vestitur, & ad similitudinem verae testudinis vocabulum sumpsit. Nam sicut illam ubi collecta in suum tegmen est, tutam ad omnes ictus videmus esse, ubi vero caput nudat, & modo reducit, modo profert, ictibus patere. Ita machinamenti hor genere inclusi tuti sunt interdum dum reducunt trabem. Interdumque efferunt ut fortius caedant, detecti prae saepe caeduntur. Testudo etiam qua accessus ad murum potest haberi, sic erit facienda: Basis compaginatur quadrilatera, cui in quibus versante, supponunte rotarum axes laminis ferreis conclusi, ita ut habeant cardines & fora-

mina, quo uectes traiecti uerſationes earum expediant, uti
ante & poſt ad dextrum læuumq; latus. Siue oblique ad an-
gulos opus fuerit, ad id uerſatis progredi poſſit. Poſſunt
autem ſi opus fuerit hi maxime ex octo rotis eſſe, quibus
agatur, uerum ſecundum loci naturam opus erit temperare.
Tegatur autem teſtudo hec ex omni materia, quæ maxime
vim habere poſſit, reſiſtendoq; robur, præter pinum uel alnum,
vel aliud id genus. Hæc enim fragilia ſunt, & ignem facile
admittentia, veluti ignis omnino non poſſit huic machinæ
obeſſe. Argilla inſuper cum capillo ſubacto ad eam quam decet
craſſitudinem inducatur, circa tabulata collocentur crates ex
tenuibus virgis creberrime textæ, maximeq; recentibus per-
cudis coriiſq; duplicibus conſutis, fultis alga aut paleis in
aceto maceratis circumcirca tegatur machina tota, ut a pla-
garum ictibus & incendiorum impetu tuta ſit.

Non mihi etiam videtur alienum de testudine, quam Hector Byzantius fecit, quibus rationibus sit facta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli tri-goniorum, uti à muro tela cum in eos mittantur non planis frontibus excipiant plagas: ut hic:

Eſt aliud quoq; genus artificio non minori & terrifi-
cum quidem in hunc modum compaginatum.

Aries machinationis genus eſt: cuius forma decreat: Validæ enim & nodoſæ arboris caput ferro ueſti-tur, eaq; ſuſpenſa multorum manu ad murum impel-litur, deinde retrorſum ducta, maiori impetu deſtinate, ſicq; crebris ictibus concuſſum muri latus cedit. Vitru-uius Arch. lib. X. Aries ſit memoratur, eſſe Carthagi-

nenses

nenses ad Gadis oppugnanda castra posuere. Cum au-
tem Castellum ante capissent, id demoliri sunt conati, po-
steaque non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpse-
runt tignum, idque manibus substinentes capiteque eius sum-
mum murum continenter pulsantes, summos lapidum or-
dines deijciebant, & ita gradatim ex ordine totam coniun-
ctionem dissipaverunt.

Postea quidam faber Tyrius nomine Phephasmenos, hac ratione & inventione inductus, malo statuto ex eo alterum transversum uti trutinam suspendit, & in reducendo & implendo venientibus plagis deiecit Gaditanorum murum.

Petras autem Calcedonius de matreia primum, ba-
ſim ſubiectis rotis fecit, ſupraq; compegit, & in his ſuſpendit
arietem, coriiſq; bubulis texit, ut tutiores eſſent. Qui in ea
marginatione ad pulſandum murum eſſent collocati. id au-
tem quod corios habuerat, teſtudinem arietariam appella-
re cœpit, his tunc primis gradibus poſitis ad id genus marginationis.

Est Aries quoq; belli Jud. lib. III auctore Josepho, immensa materia malo nauis assimilis, cuius summum graui ferro solidatum est, in arietis effigiem fabricati, Unde etiam nomen accepit. Dependet autem funibus medijs ex trabe alia, velut ex trutina palis utrinq; fultis, bene fundatis. Retrorsum autem magna uirorum multitudine repulsus, hisdemq; simul rursus impellentibus, missus, in fronte prominente ferro, mœnia percutit. Nec est ulla tam valida turris, aut murorum ambitus adeo latus, ut etsi priores ictus fortiter sustinuerit assiduos uincat.

Cæsar siue alius pro eo commentariorum suorum XIII. li. teras in Syciliam nunciosq; mittere, ut sibi Crates, materiesq; congeri possit ad arietes, cuius inopia Affrica esset.

Amianus Marcellinus rerum gestarum quarto: Ad arietem veniemus, eligitur abies uel hornus excelsa, cuius summitas duro ferro concluditur & prolixo, arietis efficiens prominam illam speciem, quam forma huic machinamento vocabulum indidit, et si suspensa utrinq; transuersis asseribus & ferratis, quasi ex lance vinculis trabis alterius continet, eaq; quantum mensuræ ratio patitur, altitudo retropellens rursus, ad robora quæq; rumpenda protendit ictibus validissimis instar assurgentis vel cadentis armati. Qua crebritate veluti reciproci fulminis impetu ædificijs scissis in ruinas concidunt, structuræ laxatæ murorum.

Huiusce autem arietariæ trabis formam Romæ in L. Septimij triumphali arcu marmoreo lapide cælatam inuenies. Alij quoq; Arietem non muros demoliri, sed saxa rotare prodibent. Claudianus: Tum tua murali libreta machina pulsu. Saxa rotet per ps Aries, prote.

itaq; portas. Testudo feriat ruat emersura iuuentus.
Illud etiam nec denique praetereundum, eum qui Equus
tunc appellabatur, nunc arietem in muralis machinis no-
minari, Equo vero vesi gradiente. Qui & ipse militare
instrumentum est. Bellerophontem tradunt Equorum
frenos & strata, equosq; insternere, pelletronium pu-
gnare, denique ex equo Thessalos. ad huiusmodi autem
crebros equorum vel arietum impulsus quo minus mu-
rus percussione lederetur. maiores nostri demitte-
bant laqueum, & eo constricto circumagentes suspen-
so capite eius declinabant ictus, murumq; nec patiebantur
infringi. Simili modo saccos paleis arcto macreatis
refertos. qua semper arietis impetum fore videba-
rent, demitti iubebant ex muro, ut eo modo secun-
di ictus errarent, aut exceptas plagis laxitas frustra-
rete. Helepolim muralem machinam ad ex-
pugnandas urbes dicimus. Amianus Marcellinus rerum
gestarum XXIII, Pro his arietum meditamentis iam
crebritate despectis conditur machina scriptoribus histo-
ricis nota, quam Helipolim Graeci cognominamus.
Cuius opera diutina Demetrius Antigoni Regis
filius Rhodo alijsq; urbibus oppugnatis Poliorce-
tes est appellatus: aedificatur autem hoc modo: Testu-
do compaginatur in magnis asseribus roborata longiori-
bus ferreisq; glabrata & aptata clavis, & contegitur
Corijs bubulis, virgarumq; recenti textura, atq; limo
asperginitur eius suprema, ut flammeos detrectat
& missiles casus. Conseruntur autem eius frontalibus
trisulcae cuspidis praeacutae ponderibus ferreis trabes.
Qualia nobis ostendunt pictores fulmina, ut quicquid

præterierit aculeis erectis abrumpat. Hanc ita ualidam molem rotis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles languidiori murorum parti uiribus admouet concitis, & niſi deſuper propugnantium ualuerint uires, colliſis muris aditus patefacit ingentes. Ad hæc repugnantium licet uires plurimum poſſint, eorum non nimis ualent ingenia, quod Rhodienſibus memoratur uſui euenisse. Diogenes enim fuerat Rhodius, & ei de publico quotannis certa merces pro arte tribuebatur ad honorem, ea tempestate quidam præstanti ingenio nomine Callias Rhodum quum ueniſſet, exempla protulit muri, ſuperque eo machinam in charcheſio uerſatili conſtituit, qua Helepolim ad mœnia accedentem corripuit & transtulit intra murum. Hoc Rhodij quum uidiſſent admirati, ademerunt Diogeni quod fuerat quotannis ei conſtitutum, eumque honorem ad Calliam transtulerunt. Interea rex Demetrius contra Rhodum bellum comparando Epimachum Atheniensem talium inſtrumentorum ſummum artificem ſecum adduxit. is autem comparauit Helepolim ſumptibus maximis induſtria laboreque ſummo, cuius altitudo fuerat pedum centum uiginti quinque, latitudo ſexaginta Cilicijs & Corijs ita confirmatam, ut pati poſſet quoslibet ictus à Baliſta miſſos. Quum autem Callias rogaretur à Rhodijs, ut contra eam Helepoliam machinam pararet, & ut illam uti pollicitus erat transueheret intra murum, negauit poſſe. Nonnulla enim ſunt, quæ in exemplaribus paruis uidentur uerisimilia, quum autem creſcere cœperint dilabuntur, & quod pollicente deſinunt: Ut etiam poſſumus hic animaduertere. Te-

terebratur terebra foramen semi digitale, vel digitale,
si eodem modo eademq; ratione Rhodij voluerimus
palmare facere, non habet explicationem, eodem mo-
do eademq; ratione Rhodij decepti iniuriam cum con-
tumelia Diogeni ita fecerunt, itaq; postq̃ viderunt,
hostem pertinaciter infestum, periculum servitu-
tis, machinationem ad urbem capiendam comparatam
vastitatem Civitatis expectandam, procubuerunt Di-
ogeni. Rogantes ut auxiliaretur patriae, primó ha
lacessitus iniuria negavit se facturum, posteaq;
ingenuae virgines & Ephebi omnes cum Sacerdotib;
venerunt ad deprecandum, tunc est pollicitus, v-
rum his legibus, ut si eam machinam cepisset, sua
esset. Omnibus uno ore annuentibus ita velle, qua
parte machina incessura erat, ea murum pertulit
& iussit omnes públicé & privatim, quod quisq; ha-
buisset aquae, stercoris & luti per eam fenestram,
per canales progredientes effundere ante murum.
Cum ibi magna vis aquae, luti, stercoris nocte
profusa fuisset. Postridie Helepolis accedens, ante-
quam appropinquaret ad murum in humido voragi-
ne facta consedit, nec progredi, nec regredi postea
potuit. Itaq; Demetrius cum vidisset sapientia
Diogenis se deceptum, delusum atq; frustratum esse.
cum classe sua discessit. Tunc Rhodij Diogenis so-
lertia liberati bello, ei públicé gratias egerunt, ho-
noribusq; omnibus & ornamentis exornaverunt.
Diogenes autem Helepolim reduxit in urbem, &

in publico collocauit, & inscripsit. Diogenes é manubijs id populo dedit munus, Ita in repugnatorijs rebus non tantum machinae, ſed etiam Conſilia maximé ſunt comprobanda.

Sunt praeter haec quae Castris usui esse perhibent, alia
innumerabilia & pene infinita instrumentorum & ma-
chinationum genera structuris & demolitionibus quam ma-
xime necessaria, & ne singula enumerando sim longior,
universa quae in quacunque urbe oportuna esse credunt[ur].
Duci praesto esse debent, ut in quovis loco Castrametabitur
munitam omnium rerum Civitatem possit effingere. De
expugnatorijs autem non est literis explicandum. Non. n.
ad Scripta nostra hostes comparant res oppugnatorias,
Sed machinationes rerum ex tempore attrito, pugnandi
usu, & experientia rerum magistra, ac solerti con-
siliorum celeritate sine machinis saepius evertuntur.

De Signis militaribus. Capitulum Quartum.

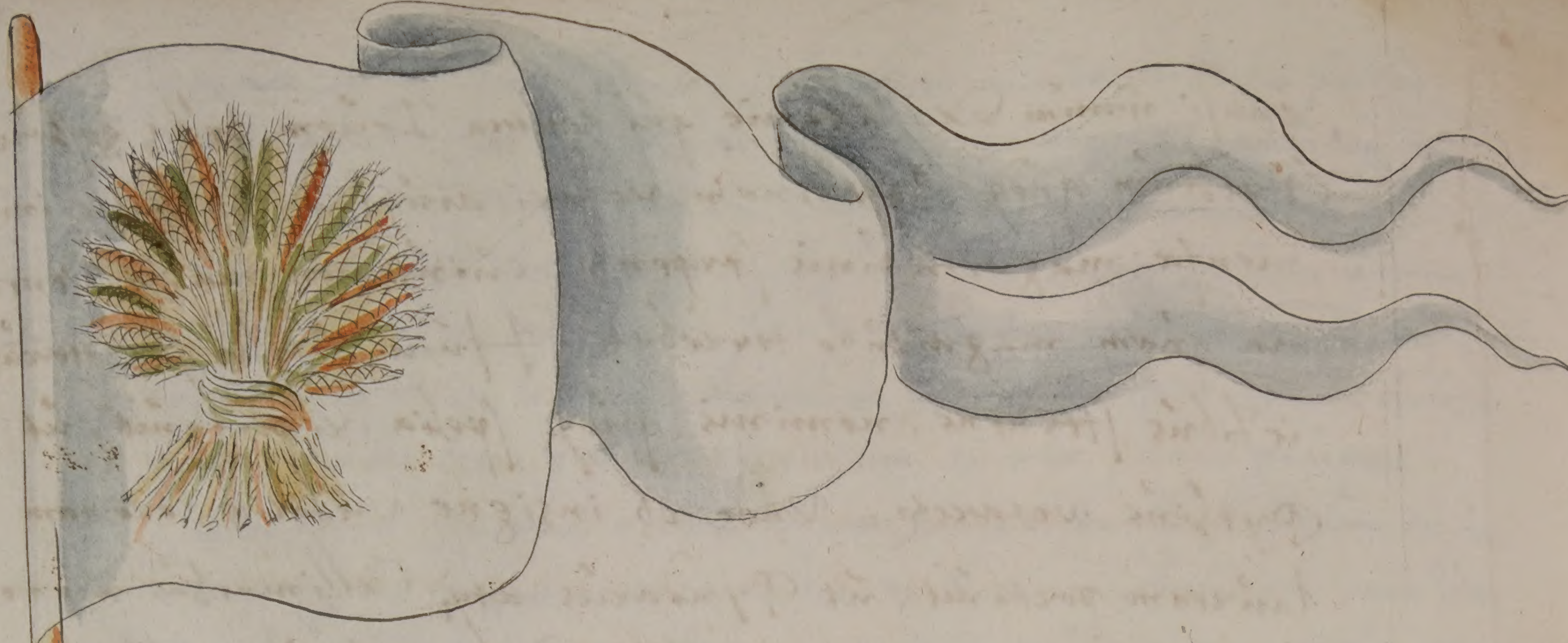
Haec instrumentorum genera, variae etiam signorum
species consequuntur. Signa autem sunt, quae comi-
tantes milites recognoscant in praelijs, & ad quae a con-
flictu se saepe recipiunt, Vexillo e sublimi, Romanorum
more, quod Mars gaudet sanguine cocco velitante.
Colores in his & figurae pro voluntate Ducum casu aliquo
vel rerum occurrentium auspicio fuere. A primordio
namque orbis simul homines ex sylvestri vita primum car-
nibus humanis vescebantur, Bellabanturque invicem, eo cui
plus virium inerat superante, cum injurijs potentiorum
imbecilles urgente necessitate edocti acie facta signum
animalis sibi ex his quae postea consecrata fuerit, prae-
posuere, aliquod postmodum congregati infirmiores ad-
versus aliorum injurias se tuebantur. Quo factum est,
ut animali quod salutis causa fuerat, honores tribuerent-
tur. Sic Egyptios veteres, apud quos nulla militaris erat
disciplina, cum a vicinis saepius bello vexarentur, ex-
cogitasse ferunt aliquod insigne, quod milites sequerentur.

Figuras igitur animalium, quæ nunc colunt tabulis fictis,
Duces eorum in bello tulisse, eaq; ex re cognito ſeruatoq; ſub
quo quisq; militauerat ordine, Victoriam conſequuturos.
Cæsar in Arato quoq; refert, Aglaostem dicere Iouem quum
ex Inſula Naxo aduerſus Titanas proficiſceretur, & ſacrifi-
cium faceret in littore, Aquilam ei in auſpicium aduolaſſe,
quam Victor bono omine acceptam tutelæ ſubiugauerit.
Sacra vero hiſtoria antea etiam conſediſſe illi Aquilam in ca-
pite, atq; ei regnum portendiſſe teſtatur. Aquilam auctore
Diodoro, Thebæi etiam honorant, tum quia regia videtur auis,
tum Iouis digna. Alij, inter quos eſt Ioſephus ob hanc cau-
ſam apud Romanos agminibus præeſſe aiunt, quod & uniuer-
ſarum auium regnum habeat, & ſit validiſſima, itaq; illam
& Principatus inſigne putant, omnisq; victoriæ, & quodcumq;
bello petierunt.

DRACO etiam aliquando ſignum fuit, ex quo Phy-
tonem Serpentem Apollo ſagittis interemit. Appollinem
enim quamquam diuinatorem & Medicum maiores noſtri vel-
lent. Ipſum tamen etiam Solem dixerunt, & ipſum Titanem,

quasi unum ex Titanis qui contra Iouem bella gessere.
Pythium quoque Apollinem vocari aiunt à Pythone im-
mensae magnitudinis serpente, cuius non magis vene-
na quam magnitudo terrebat. Hunc Apollo sagittarum
ictibus sternens, nominis quoque spolia reportauit, ut
Pythius vocaretur. Unde ob insigne victoriae Coronam
lauream portauit, ut Pyndarus atque Callimachus memo-
rant, ac Phytia sacra celebranda constituit. Alij non
à Phytonis morte. Verum ab Hercule vel Auentino eius
ac Rheae nato hoc insigne cepisse ferunt. Nam cum
horrenda persaepe monstra Hercules ipse domuisset, &
victor ac ouans stratarum spolijs ferarum clypeis af-
fixis sese populis ostentaret, inter caeteraque monstra
hydram multorum capitum excrescentem caede proster-
nens, clarissimis trophaeis eius adiecisset. Postea satus
eo Auentinus Turni castra aduersus Aeneam secutus,
ac pedes ipse aciem agens, centumque tulit serpentibus
hydram. Hac de serpentis nece ab Apolline inter-
empti, de Sagittis Pythijque cognomine ac Hercu-
le communis habet assertio. Esto alia atque alia &
naturalis quidem ratio, ut scribit Antipater Stoicus,
& Cornificius in Etymis, & Plato & Eusebius in
temporibus haberi possit.

Porro ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus haſtis fœni manipulos illigabat, & hos pro ſignis gerebat. Ovid. in faſtis: Illa quidem fœno ſed erat reverentia fœno. Quantam nunc Aquilas cernis habere tuas. Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos, Unde maniplaris nomina miles habet.

Dehinc quatuor principalia ſigna in caſtris haberi capre, Lupi, Minotauri, Equi & apri. Verum duo tantum quorum apertam equidem rationem invenerimus, Apri ſcilicet & Minotauri. Apri namque quod confecto bello, inter quos pax fieret, cæſa porca fœdus ſolerent firmare, à quo qui reſiliret, non aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta necaretur.

Minotauri natura duplici, ut qui usque ad humeros taurus, caetera homo sit, proinde quod non minus varia & occulta esse debent consilia Ducum, quam fuit domicilium quondam eius Labyrinthus.

Lupi autem effigiem inter signa militaria extitisse, proinde quod eiusmodi animalis lacte Martij pueri nutriti sint, Vel quod in tutela Martis id animal fuisset, eique dedicatum manifestis credite argumentis. Etenim lupus rapax animal vorax, & suapte natura ablata consumens, maximeque id tempus aptum rapiendo pecori, quod milites in diripiendis urbibus solent, observans, quod est antelucanum post nocturnum. Reddunt & aliam causam animalis huius Ægyptij, fabulosiorem tamen. Nam quum Isis una cum filio Oro cum Typhone esset bello dimicatura, ferunt Osyridem lupi forma ab inferis auxilio & uxori & filio venisse. Victores itaque Typhone interfecto, honorem ei animanti impendisse, cuius interveniente subsidioque victoria parta esset. Tradunt nonnulli agros Ægyptiorum incursantes Æthiopes à luporum facta acie usque ad Civitatem Elephantinam repulsos. Quâ ex re sit & locus ille dictus Lycopolis, & eis beluis honos à posteris habitus.

De Equorum quoq; signo nihil praeclarum, nihil exploratum satis habeo, nisi quod per eiusce animantis fortasse speciem cum bellis intersit, plurimumq; valeat. Martis commoditatem designare voluerint, tum quia praesagit hoc animal pugnam, & gloriae & victoriae cupidum est, tum quia armatos vehit, tum quia sit velox, nonnunquam ut Martem decet, & impetu ac furore maximo plenum.

Deniq;

Deniq; Aquila paucis annis ante Marium sola in acie portari capta erat reliqua, quæ & singulos ordines anteibant in castris relinquebantur. abdicauitq; ea in totum Marius secundo consulatu suo & romanis Legionibus propriè Aquilam dicauit.

Gradiendi deinde sistendiq; ordinatio, dispositio, & totius exercitus moderatio signorum cantibus gubernatur, quum ad bellum progressioni, & item receptui canetur, cantu & excitante, & rursus militum animos sedante. hæc animorum excitatio sedatioq; aliquibus ex tubis est. Philippus & maiores sui quum tolli inberent signa, eas in usu habuerunt licet, mutauerunt tamen, quod sonus impediretur tumultu & armorum sonitu, quo minus ad omnes pertingeret. Cumq; castra sibi mouenda forent cautum fuit, ut pertica esset in signum, noctibus igne uel fumo significationem dare soliti. Parthi Cymbalis signa dabant in prælijs. inter Amazones Sistro ad bellum fœminarum vocabatur. sistebatq; exercitus, & N. Sistrum tubæ genus quo Isis describitur, & in sacrificijs eius vtebantur Ægyptij. à sistendo, siue ab inuentrice, siue à patria matris lingua denominationem assumens. Iuuenalis. Isis & irato feriat mea limina sistro. Virg. Regina in medijs patrio uocat agmina sistro. Lucanus in VIII Non in templa tuam Romana recepimus Isim, Semideosq; canes, & sistra iubentia luctum. Idem Elegiarum Scriptor Propertius. Scilicet incesti Meretrix Regina Canopi, Una Philippeo sanguine adusta nota. Ausa Ioui nostro latrantem apponere Anubim, & Tibrim Nili cogere ferre minas. Romanamq; tubam crepitanti pellere Sistro.

Lituus genus buccinæ incurvæ, sic dicta à sonitu, ut ille Homeri Versus docet, id est insonuit nervus. Ennius: in bello lituus sonitus effundit acutos. Sed quoniam facta Litui mentio est, prætermittendum non est quod posset quæri. Animadvertimus utrum à tuba lituus auguralis appelletur, an tuba à lituo augurum lituus dicatur. Utrumque enim pariter in forma & pariter in capite incurvum, sed si ut quidam putant tuba à sonitu lituus appelletur, ex illo Homeri versu G. necesse est, ut virga auguralis à tubæ similitudine lituus vocetur. Utitur autem Voc. isto Virgil. pro tuba in VI Ubi ait, & Lituo pugnas insignis obibat, & hasta tanquam lituus nomen sibi vendicet, quod litis sit testis.

Classica, flexibiles secundum Servium, tubæ vel cornua sunt reliquis minora, convocandi causa facta, & à calando, auctore Petronio, id est, vocando dicta.

Tuba, ænea est, & hac Tyrrhenos prius fuisse usos tradunt, & apud eos Pisenum primum, atque ab illis propterea tyrrhenam appellatam. Cum enim circa maritimas oras Tyrrheni prædones & pedestres dispersi, non facile ad quamque prædæ occasionem voce aut buccina convocarentur, Vento plerumque præpediente, tubam inventrice, ut puta quæ buccina capatior esset, hinc bellicis postea certaminibus adhibita, ad denuncianda bella, ut ubi exaudiri præco per tumultum non poterat, sonitus tubæ obstrepentis attingeret. Inter tubam autem & buccinam Veteres discernebant, nam quamquam buccina tubæ similis sit, utrum longior, & ad bella sollicitudinem denuncians.

Propertius

Propertius: Buccina cogebat priscos ad bella Qui-
rites. Et Marco: Cria buccina signum dira dedit, tu-
ba autem bellum indicabat, ut idem Ennium puto se-
cutus: At tuba terribilem sonitum procul aere canoro,
Incepit, sequitur clamor, caelumque remugit. At hic
quidem clamor varius est. Nam interdum tuba ca-
nitur, ut bella gerantur, interdum ad eos, qui fugi-
unt insequendum nonnunquam receptui. Nam receptus
is dicitur quo se exercitus recipit, unde et signa re-
ceptui canere dicuntur. Cymbalorum autem tinnitus,
et tympanorum pulsatio exercitii Iovis sacris, ex eo
matris eius mysterio, quod Ovidius exposuit in fa-
stis, contineri creditum est, quum ait: Ardua iam
dudum resonat tinnitibus Ida, Tutus ut infanti vagi-
at ore puer. Pars clypeis sudibus galeas pars tun-
dit inanes. Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.
Res latuit, priscique manent imitamina facti. Aere deae
Comites raucaque terga movent. Cymbala pro galeis,
pro Scutis tympana pulsant, Tibia dat Phrygios, ut
dedit ante modos. Tametsi à Poetis fictam eam
opinionem, quidam respuant, eamque velint ingenio-
se interpretari. Verum haec quum apud varios va-
ria sortiantur officia, Praefectorum consultationibus
terra ac mari opportunis, determinanda veniunt. Quot
vero in Legione sint, vel esse debeant, quando et qua-
liter pro loco muneris et officium suum exercere de-
beant praefecti Subiectis deferent, ut verum significa-
tionibus datis pareant audientes.

De bello nauali

DE BELLO NAVALI, ET QVANDO primum apud Romanos, Cuiq; primus Navali triumpho dignus habitus est.
LIBER VNDECIMVS.

Amplitudo nobilissima rei militaris Romani Imperij Sigismunde Pandulphe, non solum terrestribus, verum etiam maritimis triumphis aucta est. Regni coronæ imperio maris adiecto, eiusq; gloriam maiores nostri testati sunt, vincentium merita singulari fauore prosequendo. Extat namq; memoria circa parta de Ancio spolia Anno urb. CCCCXVI, quæ C. Menius qui priscos deuicerat Latinos, Anciatibus victis in suggestu fori, capta hostium classe suffixit: Si tamen illa classis, nam sex fuerant rostratæ naues, appellanda. Verum hic numerus illis initijs ingentis gloriæ fuit meritum, ut tribunali foro præfixa rostra, ceu populo corona imposita videretur, Unde & pro rostris locus nomen accepit. Cumq; post mirificis rerum gestarum titulis iam clarum nomen urbis esse cœpisset, & arma tum extra Italiam mota non fuissent, P. R. quanquam ad torquendum remos, nauticæq; artis omnis ignarus: nihil tamen interesse virtutis ostendit, Equis ne an nauibus, terra an mari dimicandum esset. Appioq; Claudio Consule Anno Urb. cond. CCCCLXXVIII primum Carthaginensibus bellum intulit, mirumq; dictu, classe ab arbore excisa sexagesimo die nauigauit. Contra uero Hyeronem Syracusanum ducentas viginti naues effecit diebus quadraginta quinq; ut tradit L. Piso, quibus Fretum ingressus est.

XXXVIII 8

fabulosis infame monstris æstuq; violentum, nec est ex-
tercitus, quin illam ipsam mentis suæ violentiam æstus
pro munere amplecteretur. statimq; ac sine mora Hye-
ronem Regem tanta celeritate vicit, ut ille ipse sæpius
victum se, quàm hostem videret, fateretur. GN. au-
tem Duello & Gn. Cornelio Asina Coss., quum Hanni-
bal senior siue Himilco Pænorum Dux oram Italiæ mari-
timam instructa septuaginta nauium classe vastaret:
etiam mari aduersus eum congredi ausus est. Cui etiam
ipsa velocitas classis comparatæ victoriæ auspicium fuit:
Intra enim sexagesimam diem, qua cæsa sylua fuerat,
centum sexaginta, vel ut alij centum triginta nauium
classis in ancoris stetit. Cum enim videret Duellus eos
multum posse mari, classem magis validam quàm deco-
ram fabrefecit, & manus ferreas cum irrisione hostium
primus instituit, quibus inter pugnandum hostium na-
ues apprehenderet. Ut autem audiuit Duellus Cornelium
Asinam Cos. alterum sexdecim cum nauibus Lypparam
pugnasse, tanq; ab hostium Duce ad pacis colloquium euo-
catum, punicaq; fraude ac astu captum, atq; in vinculis
necatum, cum triginta extemplo nauibus aduersus eum
profectus est, commissoq; nauali prælio successit. Una n.
& triginta naues punicæ captæ, suppressæ sexdecim,
tria millia hominum cæsa, septem millia capta referuntur.
Ipse denique Hannibal siue Himilco, ut diximus, puni-
cæ classis Dux, amissa naui qua vehebatur, scapha sub-
ductus, Carthaginem fugit, et à Senatu (quare plu-
rimum cum esset, cum apud eos Dux ex male gesta
puniretur) quæsiuit, quid faciendum iuberent? omnibus
ut pugnaret referentibus, Feci inquit, & victus sum,

sic poenam Crucis effugit. Cn. autem Duellius quem contrahendi nominis gratia Bellum nominarunt, quum superiores eius appellati essent semper Duelli, cum primum illud maritimum triumphum ex Poenis solus inuexerat, non contentus unius diei triumpho, per omnem vitam, ubi à cena rediret, crebra sibi praelucere funalia, praecinere sibi tibias, quasi prae tanta huius victoriae quotidie triumpharet magnitudine, iussit. Quod quamquam ultra urbis morem, priuataque maiorum esset exempla: Romani tamen aequo animo tulere. Nulla enim victoria illis gratior fuit unquam, quod inuicti terra pariter & mari plurimum possent. Et quia blandissima rerum omnium est gloria, quae nec leuibus stimulis insita, egregios virorum animos agit & versat, affectatae iam gloriae nomen nobilissimi Ciues adepti magno studio fabricandis nauibus incubuere.

Quae materies fabricandis nauibus utilior, caesionis Lunaeque tempus spectandum.

Capitulum primum.

Nauibus autem fabricandis animum applicantibus, prima in deligenda materie consideratio est adhibenda. Nos igitur in qua materie fuerit prudentium consensus, adhinc sternendi tempus absoluimus. Robori spissa firmitas est, tantaque duritia, ut terebrari apte nisi madefactum non queat, & ne sic quidem auulsi clauus adactus. Nonnulli ex nostris in robore consenserunt, in eodem sensu & Galli conueniunt, durat hoc defossum & in aquis. Marina tamen aqua corrumpitur. Cedri oleo peruncta materies, nec tineam, nec cariem sentit, Iunipero non absimilis huic virtus, quae in Hispania vasta est, & fabricis aptissima. Non impro-

batur Fagus in aqua, nec Alnus in palustribus, æter-
na enim est & oneris quantumlibet patiens. Larix
propter pondus ab aqua non bene sustinetur, propter
alia præcipua est in humore, nec flammam ex igne reci-
pit, nec ab carie aut tinea propter succum vehementi
amaritate lædite. Cerum in maritimis nauibus ob-
noxiam teredini tradunt, & omnia præter Oleastrum
& oleam; quædam enim in terra, & quædam in mari vi-
cijs oportuna sunt infestantibus. Tradunt abietem circa
germinationes ea qua dicemus Luna decorticatam non
corrumpi aquis. Rursus in ipsis arboribus hoc etiam la-
tis notum esse debet, limites regionesq; cœli spectandas
esse. Robustiores enim Aquilonia parietes, & in totum
deteriores. Ex humidis opacisq; spissiores, ex apricis ac
diuturna. Est & gentium in his quoq; differentia. Alpi-
bus Apennino laudatissimæ abietes. In Gallia, in Corsica,
Bythinia, Ponto, Macedonia deteriores. Parnasicæ pes-
simæ, quoniam ramosæ, contortæ, putrescentesq; facile.
Alexandri Magni comites prodiderunt, in Tyle rubri ma-
ris Insula arbores esse, ex quibus naues fierent, qua-
si ducentis annis durantes inuentas, & si mergerentur
incorruptas. Abies sociabilis glutino eadem nauium
malis, antennisq; propter leuitatem præfertur, tum quod
omnium arborum altissima & rectissima est. Huius ino-
pia in Ægypto ac Syria Reges Cedris usi feruntur
ad classes. Sesoosis Ægypti Rex nauem ex Cedro
fecit ducentorum octuaginta cubitorum longitudine,
deauratam exterius, intus vero deargentatam, quam
dono obtulit Deo, qui maxime Thebis colitur. Cele-
bratur quoq; in Ægypto ac Syria Spina duntaxat ni-

gra, quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id
utilissima navium costis e theda pix navalibus muni-
endis utilis.

De Clavis quibus iungenda est matries, & cuiusmodi esse debeant. Capit: II.

Caesionis quoque tempus in perseverante matrie quam
maxime refert. Vulgo satis putant observare, ne de-
dolanda sternantur ante editos suos fructus. Robur
vere caesum teredinem sentit, pruina neque iaciatur
neque pandatur, alias obnoxium erit, ut torqueat sese,
findatque, quod in subere tempestive quoque caeso evenit.
In infinitum refert & Lunaris ratio sydereumque. Sunt
qui omnia quae caeduntur, carpuntur, tonduntur, innocen-
tius decrescente Luna quam crescente, Sunt qui & quin-
ta & decima Luna ad vigesimam usque secundam arbo-
res praesertim concidi debere existiment, ut immunis
servetur a carie, & aeterna matries reddatur, idque reli-
gionis argumento, quod aeternitatem his tantum diebus
placuit celebrari. Sunt qui non nisi a vigesima ad tri-
gesimam caedi velint: ligna enim quae Luna vel ad-
huc crescente deiecta sunt, quasi emollita per humoris
conceptionem fabricis quibusque inepta esse dicunt. Pro-
inde circumcisas quoque ad medullam aliqui non inuti-
li relinquunt, ut omnis humor stantibus defluat. Inter
omnes vero architectos convenit arbores utilissime ster-
ni in coitu Lunae, quem diem alij interlunium, alij
silentis Lunae appellant. Sic certe Tiberius Caesar cum
cremato ponte Naumachiario larices ad restituendum
caedi praefinivit. Cato hominum summus in omni
usu de matrijs hoc addidit: Materiem omnem non

effodies luna decrescente, eximito post meridiem sine vento austro, Tunc erit tempestiua quum semen suum maturum erit. Caueto ne per rotam doles, idq́ mox nisi in trimestri, Lunaq́ dimidiata, nec tangas materiem. tum ne effodias, aut praecidas ab terra: diebus quatuor proximis, quibus Luna plena fuerit, optimè eximitur, omninò caueto nigram integramq́ materiem ne doles, neue caedas, neue tangas, nisi siccam, neue gelidam, neue roculentam. Haec Catonis praecepta, etsi ab his diebus, quos paulò ante diximus, minus obseruata videantur, nimirum necessario uel tempestiuo caesionis tempore concideant.

Primus nauium usus, & prima earum forma à priscis probata, nominaq́ earum Capitulum tertium.

Plurimum deinde id etiam refert, ferrei ne an aerei, more maiorum, quibus iungenda materies in unum est, claui esse debeant; ac de acutis aeneis ni fallor, coniectura mea à veritate haudquaq́ aliena est. Est enim in aere vis acrior, quam medici Stiticam vocant, Unde squamma eius adijciunt remedijs, quae contra perniciem putredinis aduocantur. Aura etiam quae ex aere procedit haurit & exsiccat, quod male influit. Vis praeterea quaedam remediabilis & siccifica aeri inest, quam dimittit in vulnere, Proinde auctore Aristotele vulnera quae aerea cuspide fiunt, nocumenti minus afferre, quam ex ferreo, faciliusq́ curari. Pari rego ratione infixum ligno propriam seruat substantiam, & lunari & aqueo repugnat humori, quum ferreum huic cedat, & tempori euestigio rubigine exesum atq́ consumptum.

Gubernandi adminicula, qui seorsim
primus inuenerit. Capitulum quartum.

Hanc primus in Græciam ex Ægypto Danaus ad-
inuenit, antea ratibus nauigabatur, inuentis in mari
rubro inter Insulas à Rege Erytra. Tunc enim non-
dum cæruleas pinus contempserat undas. Effusum uen-
tis præbueratq; sinum. Nec uagus ignotis repetens
compendia terris, Presserat extrema nauita merce ra-
tem. Sint licet qui Mysios & Troianos priores ra-
tes excogitasse in Hellesponto putent, cum transirent
aduersus Thracas. Rates enim tigna uocantur colli-
gata, quæ per aquam aguntur, quo uocabulo inter-
dum etiam naues longas teste Varrone significari non
dubium est.

Codicarias autem naues dicimus, quod ab
antiquis plurium tabularum contextus codex appel-
labatur, quodq; qui primus Romanis persuaserat na-
uem conscendere, Claudius Codex is fuit, à quo no-
men deductum, sicq; consuetudo Pæna tenuit, eo quod
in fluminibus usui plurimum esset.

Schedia genus etiam nauigij inconditum est,
trabibus tantum inter se nexum, factumq; nexibus,
unde & mala poemata Schedia appellantur.

Trabica nauis dicta, quod sit trabibus con-
fixa, summum nauigij genus auctore Cælio.

Sclata genus nauigij latum magis quam
altum, sic appellatum ea consuetudine, qua sclo-
cum pro locum, & stlitam pro litem dicebant. Sicut
Musculus curuum nauigij genus est ac breue.

Scaphæ Affricano teste. nauiculæ sunt paruæ, quæ maiores naues consequuntur. Cicero lib. I. ad Heren: Magnitudine tempestatis omnes perterriti nauim reliquerunt, in Scapham conscenderunt.

Actuariæ nauiculæ Celeres, quæ remis & velis aguntur, sic dictæ. quod citò agi possint.

Celox nauigium breue à celeritudine dictum, & à Rhodijs inuentum. Liuius punici belli secundi lib. I. Naues ducentas, viginti quinque Remes, Celoces viginti deducit.

Mioparo piratarum nauicula, ex corio & viminibus contexta, quasi minimus paro. M. Tul. Nam cum quæreretur ex eo quo scelere impulsus, mare haberet infestum, uno mioparone, eodem inquit, quo tu orbem terræ.

Phaselus nauigium campanum. Salustius: Et forte in nauigando cohors una grandi faselo vecta, à cæteris deerrauit, mariq; placido duobus prædonum Mioparonibus circumuenta.

Percirus nauis maxima est, & Asiana, & quam Cyprij inuenisse feruntur.

Trieres quas Dromones Græci dicunt, maiores naues sunt & longæ. Isaie XXXIII: Neq; Trieris magna transgredietur eam. Daniel XI. Et ueni.ent super eum trieres. Et Romani numeri viginti quatuor venient in Trieribus de Italia.

Longa naue Jasonem primum nauigasse Philo. Stephanus auctor est, Eo namq; Colchos petituro ab Argo fabricata est, & Argos ab eo auctore in sinu

Pegaseo denominata, Unde Lucanus: Prima fretum scindens Pegaseo littore pinus, Terrenum ignotas hominem proiecit in undas. Sunt qui longa naue usum fuisse ferant primum Sesoosim Egipti Regem, teste Diodoro, dictaque ut diximus, et quidam Scriptores asserunt ab Argo eius architecto, qui etiam inter nauigandum eius resarciendae curam ceperat, ut alij ab eius velocitate, quam antiqui Argon appellabant.

Sistus nauigij genus à forma pistrinum marinarum, quae longi corporis sunt sed angusti, à spina enim putrefacti piscis in littore ad construendas longas naues per imitationem doctrina sumpta est. et eiuscemodi nauis fabrefacta à piscibus etiam sunt, qui sumptum velint, quo ordine in pugnam acies deducendae sint, ab eisdem quoque quo pacto homines equique ferro muniantur teganturque squamis eorum inspectis.

Liburnae quae & rostratae, à Liburnia parte Dalmatiae dictae. Augusto enim dimicante cum Liburnorum auxilijs succubuisset, Antonius tanti discrimine certaminis ac periculo, quod Liburnorum naues caeteris aptiores essent, earum similitudo & nomen à Romanis ducibus usurpata sunt. Horatius in Hyppodo: Ibis Liburnis inter alta nauium amice propugnacula.

Legia nauis velox, quod vehementi motu suo legat & colligat aquas ante se dicta.

Corbita nauigij genus tardum & grande,

sit dictum, quod malo in prius summo pro signo Cor-
bes solvent suspendi, nihilque differt ab oneraria naue
omnium tardissima, oneribusque deuehendo quam aptis-
sima & ab Hyppo Tyrio inuenta.

TREIA Fabio Planciade & Fulgentio teste,
nauicula admodum parua & piscatorum usui quam apta.

Cymba & Scalmus Phœnicum inuenta, pisca-
toriæ naues. Cic. III Officiorum: Tum Canius quæso
inquit: quid est ô Pythi, tantum ne hic piscium, tan-
tum ne Cymbarum? inuitat Canius postea die fa-
miliares suos, uenit ipse maturè Scalmum nullum
uidet.

Lyntres siue Monoxillos hoc est paulò latio-
res scaphulas, nauiculas fluuiales cauatas ex arbore
dicimus. Liuius secundi punici belli lib. I. Ita in-
gens coacta vis nauium est Lyntrium quæ temerè
ad venalem usum pyratarum, nauesque alias primum
Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus. Virg.
I Georg. Cauat arbore lintres. In his Germaniæ
prædones cauatis singulis arboribus nauigant, tri-
gintaque homines ferunt, nec id quidem incredibile,
cum & grandiores multo nostris eorum sunt arbo-
res, & apud Indos arundines tantæ proceritatis sunt,
ut singula earum internodia alueo nauigabili ter-
nos interdum homines deuehant, quina cubita lon-
gitudine excedentes.

Lembus nauiculæ genus breuis & uelocis-
simæ, quam Cyrenenses feruntur inuenisse. Virg. I
Georg. Quam qui aduerso vix flumine Lembum.

Liuius bell. Macedo. lib. IIII. Neue ipse Nauem ullam praeter duos Lembos, qui non plus quam sixdecim remis agerentur haberet.

Bucentaurus namque genus ad magnos viros deuehendos ac potentes fabricatum, á magnitudine enim boum qui in Italia erant consuetudinem factam fuisse, in libris de re rustica inquit Varro: Ut praeposita hac voce boum, magnum quippiam semper nunciaretur: Inde dici Bulimiam, id est, magnam famam, & bupedas grandes pueros, et unam bumaniam, & alia his similia ad magnitudinis rationem pertinentia, quod & nunc obseruant foeminae in transpadana regione, quae ad significandum ingens & admiratione dignum aliquid prolatione eius vocis utuntur. Bucentaurus ergó quia Principes & magni viri ea vehi solent, quasi magna Centaurus prisca illius vocis significatione appellata est.

Centaurus namque nauis sive signum erat, quod naui imponebatur. Expressum autem hoc est á Virgilio elegantissime illo versu: Centauro inuehitur magna. Cum humiliorem illam vocem in sublimi opere aspernatus, digniore verbo ac Carminis maiestati conuenientiore uti prudentius voluit. Cum enim bucentorium & non bucentaurum, á bucis centum dici putant, oporteret corruptis detractisque paululum literis propter longum famulatum, cum ad seruitia praestanda potentioribus semper necessarius est. Vana & inapta nominis interpretatione falluntur.

Triremis nauis quae tres remorum ordines habet. Horatius in Epist. Naufrat ut locuples quem

choram. Eupalamius eandem bidentem. Anacharsis asseres ferreo unco praefixos, quos Harpagones vocant. Pericles Atheniensis adminicula gubernandi à tergo, quae huc atq; illuc cursum navigij torqueant, atq; horum si Annaeo Senecae credimus, exemplum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, et huic eorum in utrumq; latus momento velocitatem suam flectunt, si Plinio ab avibus miluoq; praecipue, qui hanc gubernandi artem docuisse ac ostendisse videtur caudae flexibus in caelo monstrante natura, quod opus esset in profundo

Capitulum V.

Ventorum numerus, eorumq; nomina, rationes et effectus.

Quoniam milites, militumq; praefectos etiam diuturnam constat notitiam non solum maris ac terrae, sed fluminum quoq;, quae ignaros turbatura essent, quum absq; eorum cognitione ac peritia haud commodè sit navibus motus et cursus in mari, nunc pigeat licet scribere quippe ubi alij plura, alibi pauciora inveniam varijs ac diversis nominibus ab excellentissimis rerum naturalium utriusq; linguae Scriptoribus explicata. Seorsum tamen prout facultas dabitur, in tanta doctorum hominum varietate ac dissonantia, ipsorum numerum nomina atq; loca, naturas et effectus prosequar atq; complectar. Quidam igitur Sapientum putantes Ventum esse aerem motum et fluentem: Ventus enim fit auctore Lucretio, ubi est agitando aer percitus, unum et eundem aiunt Ventum esse omnes ventos, nec differre propter loca undecunq; extiterint, simili modo semper

fluens. Et quoniam ex omnibus quidem duo validi
a cardinibus perflant, Septentrio videlicet & auster.
Sunt qui duos tantum ventos annuant, alium qui-
dem borealem, alium australem, caeteros autem horum
esse excessus. Sed Zephyrum quidem borealem. Eu-
rum vel australem, eundem numerum Oribasius ori-
entem propter & occidentem esse asserit. Quatuor
alij ventos observavere per totidem mundi partes.
Nam Eurum sive Apeliotem oriens, boream Septem
Stellarum regio, occidens Zephyrum, Austrum me-
dius dies mittit, nec Homerus plures quam quatuor
nominat: Sed qui accuratius perquisiverunt eos, octo
esse tradiderunt. Maxime quidem Andronicus Cir-
restes, qui etiam dextra collocavit Athenis turrim
e marmore octogonam, & in singulis octogoni la-
teribus singulorum ventorum imagines exculptas,
contra suos cuiusque flatus designavit, supraque eam
turrim metam marmoream fecit, & insuper Tri-
tonem aereum collocavit, dextra manu virgam por-
rigentem, & ita est machinatus, uti vento circum-
ageretur, & semper contra flatum consisteret, supra-
que imaginem flantis venti indicem virgam teneret.
Itaque sunt collocati inter Solanum & Austrum ab
oriente hyberno, Eurus quem nostri vocavere Vul-
turnum, & Livius hoc illum nomine appellat in
illa pugna Ro. parum prospera, in qua Hannibal
& contra Solem orientem exercitum nostrum, &
contra ventum constituit, cum venti adiutorio ac
fulgoris praestringentis oculos hostium, vicit. Var-

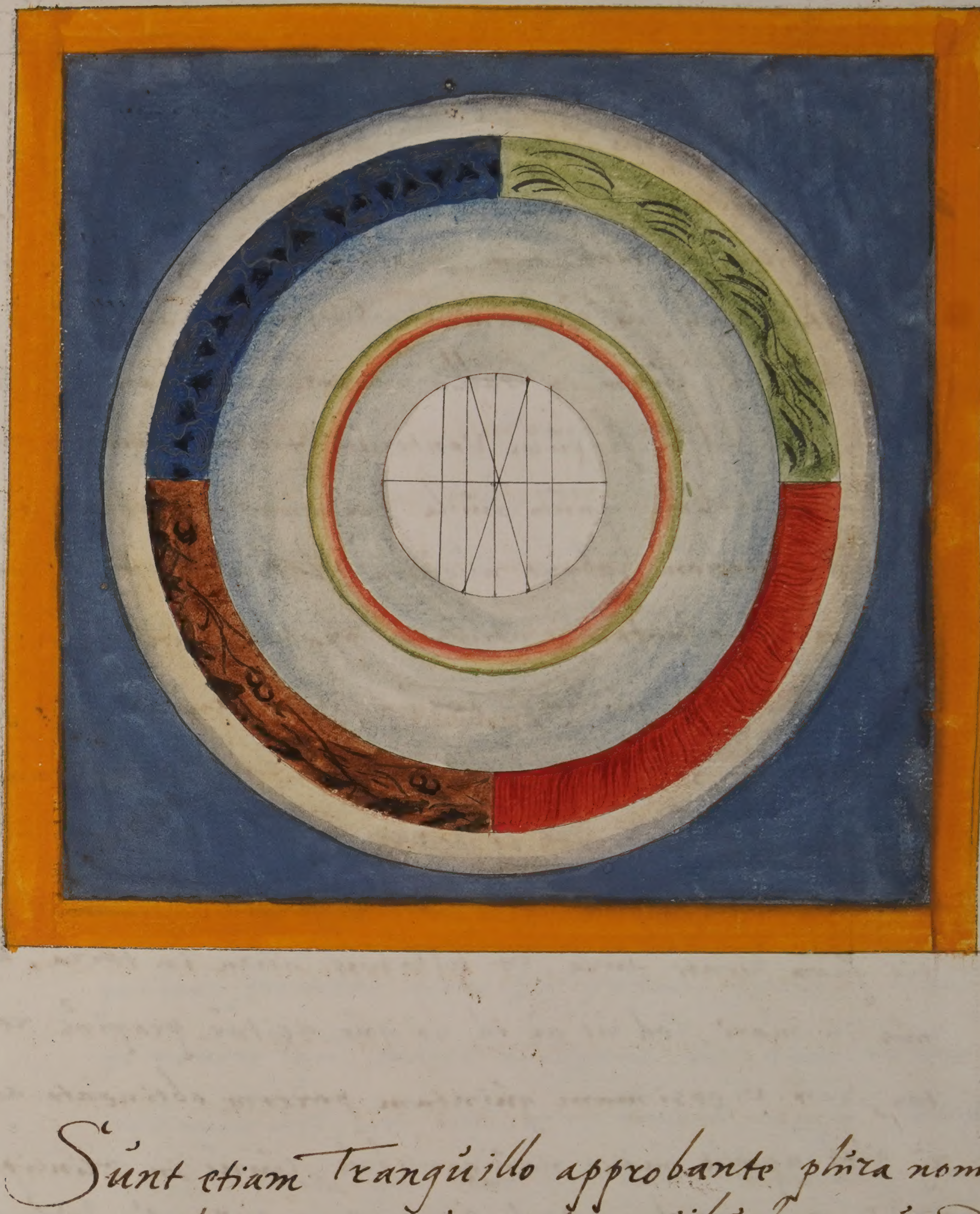
ro quoq; hoc nomen usurpat, inter Austrum & Fauonium, quem Zephirum dicunt, ab occidente hyberno. Affricus inter Fauonium & Septentrionem. Caurq; quem plures Chorum uocant, inter Septentrionem & Solanum Aquilo videtur hoc modo expressum, uti capiat numerus & nomina & partes; Vnde flatus certi Ventorum spirent. Omnia hec ante oculos locare potest Turris descriptio substituta, cum Tritone buccina perflante, Dicente Nasone: positoq; tricuspide telo, Mulcet aquas rector pelagi supraq; profundum Extantem atq; humeros innato murice tectum Ceruleum Tritona vocat conchaq; sonanti, Inspirare iubet fluctusq; et flumina signo. Iam reuocare dato caua buccina sumitur illi Tortilis in latum quae turbine crescit ab imo Buccina quae medio concepit aera ponto Littora voce replet sub utroq; iacentia Phebo.

Hanc vero des.

Hanc verò descriptionem tanquam veram caete-
risq; praecellentem mediterranei maris nautae
omnes obseruant. Genuenses potissimum toti-
dem adijcientes interponentesq; applicantur prae-
dictis octo primoribus. Alij quidem secundum Ari-
stotelem, et quatuor quidem etiam secundum Var-
ronem, duodecimq; fiunt. Quatuor enim Caeli par-
tes in aeternas diuidunt, et singulis ventis binos
supraaddunt. Aristoteles hac arte, et Varro viri
diligentes et omnium qui fuerint scripsreintq;
instructissimi illos ordinant, nec sine causa.

Non enim eodem semper loco Sol oritur, aut oc-
cidit, sed alius est ortus occasusq; aequinoctialis.
Bis autem aequinoctium est, aliud solstitiale,
aliud hybernale. Sic siue secundum quod duode-
cim in nostra plaga habitationis notae puncta,
vnde originem trahunt, siue iuxta duodecim
Zodiaci signa totidem efficit ventos. Quos si-
gnorum etiam triplicatas concitat: Nam orien-
tales ignea, Meridionales terrea, occidentales
aërea. Aquea verò septentrionales. Principales
igitur venti hi sunt, et hoc distincti ordine,
ut ostendit utraq; subiecta perigraphia descri-
ptio.

Sunt etiam Tranquillo approbante plura nomina flatusq; ventorum e locis quibusdam, aut ex conuallibus, aut fluminibus, aut montium procellis, aut aliquo ſinu, tracta ex aliqua cauſa, quæ ad faciendum vocabulum acciderat, et quæ non transmittunt, ſed in proximum feruntur. Itaq; Virgilius Cleopatram e naualis prœlio Egyptum fugientem vento Iapige ferri ait, ex Iapigia ſinu, id est, ex ipso Gar-

gano veniente. eundem quoque Apulum eodem quo ventum
vocabulo Iapigis appellauit. hunc Caurum esse manifestum
est, nam ex occiduo venit, & Verg. eius sic meminit: Si-
mili modo Calabriam Iapix uexat, & Apuliam infestat
Athabalus, Athenis Chiron, Pamphiliam Cagreis, Galliam
Circius. quem in libro originum Cato Cercium nominat,
cui aedificia quassanti tum incolae gratias agunt, tanquam
salubritatem caeli sui debeant ei. Diuus etiam Augustus
templum illi quum in Gallia moraretur, & uouit & fecit.
Infinitum est si singulos ventorum flatus eorumque noia
persequi velim, quum nulla propemodum regio sit, quae
non peculiarem habeat aliquem flatum ex se nascentem
& circa se cadentem. Cumque praeterea antelucani fla-
tus plures sint, nullusque eorum sit pertinax, sed cadat
fortiore iam Sole, nec feratur ultra certum tractum ter-
rarumque aspectum, nec si Vere coeperit, aestatem ultra
perduret. Duo sunt tamen extra hos ubique spiritus ma-
gis quam venti aura, & altanus aura in terra, alta-
nus in mari, sed ut ad id de quo agitur propius reuer-
tar, Sole vigesimam quintam partem obtinente aqua-
rij, Ver aperit mare navigantibus, cuius in principio
Fauonij genitales mundi spiritus a fouendo dicti, hy-
bernum molliunt caelum. Fauonium autem quidam
ad 8 Kalendas Martias Chelidonium uocant ab hirundi-
nis visu. Nonnulli vero Ornithiam uno & septuagesimo
die post Brumam ab aduentu auium flante per dies octo
Fauonio contrarius est, quem Subsolanum dicunt. Est
autem exortus Vergiliarum in totidem partibus Tauri

sex diebus ante Idus Maias, quod tempus austrinum
est. Huic vento Septentrione contrario ardentissimum
aestatis tempore exoritur Canicula sydus, Sole pri-
mam partem Leonis ingrediente, qui dies XV Klas
Augustas est, cuius ortum diebus VIII ferme Aquilo-
nes antecedunt. post biduum autem histem Aquilo-
nibus constantius preflant dies triginta, quas Ete-
sias uocant, Molliri(que) eos creditur Solis vapor gemina-
tus ardore sydreis. Post eos rursus austri crebri usque
ad sydus Arcturi, quod ante aequinoctium autumni un-
decim diebus exoritur, nec sine ferme procellosa gra-
dine mergit. Cum hoc Chorus incipit, Corus autu-
mnat, huic contrarius Vulturnus, post id aequino-
ctium diebus ferè quatuor & quadraginta Virgilia-
rum occasus hyemem inchoat, quod incidit tertio
Idus Nouembris, hoc est Aquilonis hybernis mul-
tum(que) aestiuo illi dissimilis, cuius ex aduerso est Af-
fricus; ante Brumam autem diebus septem, totidem
postea sternitur mare halcyonum faeturae, cuius di-
es nouere qui maria nauigant, eas aues videre ra-
rissimum est, nec nisi Virgiliarum occasu faetifi-
cant, Bruma qui dies Halcyonides uocantur, placido
mari per eos & nauigabili maxime siculo ut reliquis
partibus est, quidem mitius Pelagus Siculum utrumque
tunc tractabili faciunt septem diebus ante brumam
nidos, & totidem sequentibus pariunt, & his quidem
diebus maris natura benigna, nautis tutissima na-
uigatio est, Reliquum vero tempus hyemat, &
quanquam pyratae primum mortis periculo, & in mor-

tem durae, & hyberna expriri maria caeperint, nunc itidem auari quidam & audaces faciant: hi tamen naturales effectus ventorum hi sunt. Omnes enim vicibus suis spirant maiori ex parte, ut contrarius indesinenti incipiat surgatq ex opposito eum proxime cadenti. Ouidius. Vix nunc obsistitur illis, Cum sua quisq regat diuerso flamina tractu, Quin lanient mundum tanta est discordia fratrum. Eurus ad auroram Nabathaeaq regna recessit, Persidaq & radijs iuga subdita matutinis, Vesper & occiduo quae littora Sole tepescunt. Proxima sunt Zephyro Scythiam septemq triones. Horrifer inuasit boreas contraria tellus. Nubibus assiduis pluuioq madescit ab austro. Vel si breuius complecti maius in unam tempestatem, quod fieri nullo modo potest congregentur, una Eurus Notusq ruunt creberq procellis Affricus, & qui locum in illa rixa non habuit Aquilo. Ab ortu flantes calidiores diuturnioresq ac tutiores sunt ab occasu flantibus. Ouidius in fastis: Luce secutura tutos pete nauita portus. Ventus ab occasu grandine mixtus erit. Vulturnus si a serena caeli parte flare caeperit non durat in noctem. Quisquis erit ventus si frequentius senties, pluribus diebus permanebit Sol. Augent flatus orientis & comprimit occidens. Medio autem diei ac noctis plerunq sopiuntur, quia nimio frigore aut aestu soluuntur, ex imbribus boreas seu Aquilo inter septentriones reliquos compescit, nubesq abigit atq dissipat. Ouidius de eo: Apta mihi vis est, qua tristia nubila pello, Et freta concutio, nodosaq robora verto.

Induroq; nives, et terras grandine pulso. Item ego quum fratres celo sum nactus aperto. Nam mihi campus is est, tanto molimine luctor, ut medius nostris concursibus intonet æther. Exiliantq; cavis elysi nubibus ignem. Item ego quum subij convexa foramina terræ, Supposuiq; ferox imis mea terga cavernis. Solicito manes totisq; tremoribus orbem. Austro maiores fluctus eduntur quam Aquilone, quoniam hic summo maris, ille inferius ex imo spirat, interdiu Aquilo vehementior, noctu auster, qui a Græco notus dicitur, quia nebulosus atq; humectus. Item poëta. Madidis notus evolat alis. Terribilem picea tectus caligine vultum. Barba gravis nymbis canis fluit unda capillis, Fronte sedent nebulæ, rorant pennæq; sinusq;. Fiunt etiam subiti quidam flatus, qui varij multiformesq; sunt. Vagi quippe atq; ruentes torrentium more tonitrua et fulgura edunt, quem vocant hi quidem Vulcanum videre. Hi autem Vestam, hi vero deorum comminationem, Unde Pampinius: Fulguraq; attritis quoties micuere procellis. Sed fulgura et coruscationes prius cerni quam tonitrua audiri. Quod coruscare prius cælum creditur et mox tonare, sive quum simul fiant, ut alij perhibent, tunc ignes illi sui pernicitate dicto citius nostræ se visioni ingerunt. Sonus non aliter ac icto ac verberato aere ad aures venit seniorq; sensu concipitur. Herodotus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, et primam flammam, et certam modo intereuntem, modo insurgentem, hoc antiqui fulgetram dicebant, tonitrua nos pluraliter dici-

mus. Antiqui autem tonitruum aut tonum. Hoc a
Cecinna facundo viro dictum inuenio, si habuisset in
Eloquentia nomen, & nisi illum Ciceronis vmbra praes-
sissent, & nunc illo verbo utebantur antiqui correpto,
quo nos producta una syllaba utimur. Dicimus .n.
ut splendere sic fulgere, at qui illis ad significandã
hanc subitam e nubibus eruptionem lucis mos erat
uti media syllaba correpta, ut dicerent fulgere. Flam-
ma vero illa, quam nubium afflictus excussit, si ro-
bustiore furit incendio impetu deuehitur in terras,
& fulminis habet nomen atque formidinem. Vbicunque
autem ceciderit, sulphuris odorem emittit, ut inquit
Virgil. Et late circum loca sulphure fumant, & Lu-
canus: Aetherioque nocens fumauit sulphure ferrum.
Quod si arctius rotatus effugerit impetus, ille sine
igne, hoc est sine fulmine & aliquo promontorio re-
percussus est. Aut locorum coeuntium in canalem de-
uexum tenuemque collectus saepius in se volutatur,
aquasque quomodo voluit verticem facit, qui Typhon
uocatur, id est vibratus. Rapida enim vertigine con-
torquetur humus arida, & ab infimo erigitur ad sum-
mum, nec antennas modo verum ipsa nauigia con-
torta frangit, tenui remedio aceti in aduenientem
effusi, illiso enim ipso repercussus arrepta secum in
caelum refert, sorbetque in excelsum, Contra hunc inter
salutaria quoque coralli materiam esse dicunt. Nam Me-
trodorus Gorgiam nominat, idem quod resistat Typho-
nibus & fulminibus. Cum autem circumactus & eun-
dem ambiens locum, repentinis flabris prosilit & uniuer-
sa perturbat atque preuoluit, Turbo dicitur. Lucretius:

Vexsabundus enim turbo descendit & illam. Deruerit
pariter lento cum corpore nubem. Quam simul ac gra-
vidam detrudit ad aequora Ponti. Ille in aquam subi-
to totum se immittit, & omne Excitat ingenti soni-
tu mare fervere cogens. Hic idem pugnatior si est
ac diutius volutatus inflammatur efficit, quem pre-
stera Graeci vocant. Cui & igneus turbo est: Ana-
sismata Graeci vocant eos Spiritus, qui de fundo
vel hyatibus terrae explosi, ad superna meare solent.
At procellosus flatus Catbgis dicitur, quem praefra-
ctum possumus dicere, quod de superiore Caeli parte
submissus inferiora repentinis impulsibus quatiat,
vocatur, & columna conspissatus humor rigensque ipse
se sustinet ab eodem, & in longam veluti fistulam nu-
bes aquam trahit, nec minus singula quae illi obijci-
untur, Unde Lucretius. Nam fit ut interdum tantum
demissa columna, In mare de caelo descendat, quam
freta circum Fervescunt graviter spirantibus incita
flabris. Et quaecunque in eo cum sint deprensa tu-
multu. Navigia in summum veniunt vexata peri-
clum. Et haec fere omnia pericula venti. Erupti de
nubibus prodeunt. Quibus armenta rapiuntur, & totae
naves plerunque in sublime tolluntur. Et quamquam nihil
molestius in mari ventis turbinibusve ac procellis,
huiusmodi sit nec maiore hominum ingenio ulla sui
parte navigantium adiuta quam remis velisque: Ta-
men haec omnia pariter eodem impellentia, unus &
parvulus admodum pisciculus assuetus petris Echi-
nus appellatus, in se tenet solus elementorum natu-
ra ipsa, & ruant venti, licet saeviant procellae: impe-

rat tamen furori, tantasque vires compescit, ut cogat sta-
re navigia. Quorum non vincula, non anchorae ponde-
re irrevocabili iacta infrenat impetus ac domat, nul-
lo suo labore, non retinendo, aut alio modo quam carinis
adhaerendo, et utroque sese latere colligente retinendo. Quod
etsi Scriptis illustribus insitum invenio: tamen incredibi-
lius videri posset, si de Oceano Indico fortassis aut Scythi-
co solum scriptum esset, et non solum in nostro mari mon-
strum hoc Romanis Imperatoribus accidisset. Hoc enim inhae-
rente plenam ventis stetisse navem portantem nuncios Pe-
riandro, ut castrarentur nobiles pueri, hic tenuisse fertur
Actiaco mari praetoriam navim Antonij properantis circu-
ire et exhortari suos, donec transiret in aliam, Ideoque
Caesariana classis impetu maiore protinus venit, tenuit
et Caij Principis abstrica Antium renavigantes, sed et
non longa fuit illius morae admiratio: Animadversa
enim evestigio morae causa, quod tota classe prodeun-
te quinqueremis una ac sola non proficeret. immo ve-
lut in anchoris staret, neque prorsus loco moveretur, e
navi protinus exilientibus, qui id quaererent, circa
navim invenere adhaerentem gubernaculo, ostenderuntque
Caio indignanti mirantique hoc fuisse, quod quadringen-
torum remigum obsequium navigio adhaerens contra
se tenuisset, in navigium receptum pisciculum, qui
tunc postquam videre eum limaci magnae similem
esse dixere Indici maris conchae simili potentia la-
bijs suis navium dorsa fixerunt. Quarum quietus
ac tenuis leviusque tactus plus dicitur retinere, quam
exagitata possint elementa complere. Stat enim pi-
gra ratis tumentibus alata velis, et cursum non habet

cum ventus acciderit. Sive Anchoris figitur, sive ru-
dentibus alligatur, & tam parua animalia plus resistunt
quam tot auxilia prosperitatis impellant. Ita quum
subiecta unda praecipitet cursum supra maris tergum
nauigium cogitur stare infixum, miroque modo natan-
tia inconcusse tenentur, dum unda innumeris motibus
rapiatur: Sed ut dicamus aliam piscis naturam, forte nau-
tae praedictarum nauium tactu torpedinis segnissime
torpuerunt aqua tantum infigentium dextrae praegra-
uantur, ut per hastam qua fuerit vulnerata ita ma-
num percutientis inficiat, ut viuae substantiae pars sine
sensu aliquo immobilis obstupescat. Tradunt alij quod
incredibile videri potest, tardius ire nauigia testudi-
nis pedem dextrum vehentia ferunt, & alterum mon-
stri genus haud minus incredibile esse circa idem
mare Indicum auem scilicet inaudita magnitudine
quampiam, nostri Rocum uocant, cuius pennae longi-
tudine sunt passuum decem, nam tantae magnitudi-
ni vires deesse. Elephantum enim exiliens quum
caeperit, & aliquandiu per aerem volitando tulerit,
in terram iacit, quo casu peremptum depascitur.
Nec Elephantum solum, sed tota insuper rostro prae-
hensa nauigia secum tollit in nubila, & pendentes
per inane miseros nauigantes volatu ipso terribili de-
let ac morte consumit.

Astrologia nautica secundum Lunae, Solis sydcrumque obseruationes Capitulum VI

Exacta ventorum ratione, transire conuenit ad
alia tempestatum prognostica, & quoniam classem ip-

sam concuti procterq ventorum prælijs & nautarum imperitia sæpenumero compertum est. in præsentiarum oportuna tum belli tum nauigationis tempora describentes futuri motus ventorum & imbrium tempestatumq præsagia diligentissime perquisita tradimus. Et primum à Sole & Luna cæterisq sideribus. Hinc enim ut poeta inquit doctissimus, tempestates dubio prædiscere cælo possumus. Et quando infidum remis impellere marmor conueniat. Quando armatas deducere classes, aut tempestiuam syluis euertere pinum, solitaq quem Iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens & non feruens serenum diem nunciat. Item quum ante eius exortum nubes quoq conglobabuntur, hyemem asperam denunciabunt, si ab ortu repellentur & ad occasum abibunt, serenitatem, si ante ortum radij se ostendent aquam & ventū prænunciant, Si nubes solummodo Solem circumduxerint, quanto minus luminis relinquunt, tanto turbidior tempestas erit, sin ex ortu spargentur, partim ad austrum, partim ad Aquilonem pura quamquam circa eum serenitas sit: pluuiam tamen ventosq significabunt, cum oriente radij non illustres imminebunt, quamuis circundati nube non sint pluuiam portendunt, si oriens cingetur orbe totusq defluxerit æqualiter serenitatem dabit. Si vero partim se aperit, ex qua parte is se aperit expectetur ventus. Si vero duplex orbis fuerit: atrox tempestas inuadit. Porro si circa occidentem rubescent nubes serenitatem futuri diei spondent: si ceruleum vultum induent, pluuiam denunciant, si igneum Euros, itidem si maculæ rutilæ interuenerint, venti nimbiq non deerunt. Item

Si circa eundem occidentem candidus circulus erit no-
ctis levem tempestatem, si nebula vehementiorem.
Si autem circulus fuerit ex qua regione is erumperit
ventum magnum. Soli proxima sunt et Lunae p-
sagia: Nam si splendens exorta puro nitore effulse-
rit, serenitatem: Si rubicunda ventos, si nigra pluvi-
as portendere creditur. Si ante quartam non apparue-
rit Favonio flante, toto hyemale erit mense, si sexta
decima vehementius flammea apparuerit, asperas tem-
pestates praesagiet: Si in ortu quarto, quem Egyptus
et multi maxime observant, quod is certissimus auctor
futuri temporis est. Pura nec obtusis per caelum corni-
bus ibit, Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem pluvia ventisque carebunt. Vo-
taque servati solvent in littore nautae, ut Maro inqt.
Si plenilunium per dimidium pura erit, dies serenos
significabit, si rutila ventos, nigrescens imbres, si ca-
ligo nubis orbem incluserit, ventos, qua se ruperit, si
gemini orbes cinxerint, maiorem tempestatem, et
magis, si tres erunt nigri aut interrupti, aut distra-
cti, si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is ma-
xime splendebit, ex ea ventum ostendet. Interlunij au-
tem tempus diram navigantibus pestem, non solum ra-
tione, sed usu et experientia rerum magistra comprobat.
Tertio loco Stellarum observationem esse oportet. Hae
quum discurrere interdum videntur, venti protinus sequun-
tur. Quum sereno caelo fulgent pluviae erunt atrocissimae.
quum repente sydereum splendor hebetatur, neque nubilo,
neque caligine, graves denunciantur tempestates. Si voli-

tur plures Stellæ videbuntur, quo ferentur, albescentes ventos ex his partibus nunciant: Si in pluribus partibus fiet, inconstantes ventos efficient. Sic reliquorum quoque syderum propria est quibusque vis, et ad suam cuique naturam fertilis, nec meantium modo, discurrentiumque, sed multorum etiam adhærentium cælo quoties errantium accessu impulsa, aut coniecta radiorum extimulata sunt, qualiter in suculis sentimus accidere, quas græci ob id pluvio nomine appellant.

De Solis Lunæque ac syderum obseruatione diximus. Nunc de his quæ ex passionibus Elementorum fiunt, aut ex ipsis originem sumentibus prosequemur. In his enim non dubia futuri motus præsagia sunt, quum in ipsis initia iam cernantur, a quibus causarum principia sumunt. Nubes cum in montium cacuminibus consident hyemabit: si cacumina pura fient disserenabit. Tonitrua ex his ut matutina ventum significant, sic imbrem meridiana, nebulæ e montibus descendentes, aut cælo cadentes vel in vallibus sedentes serenitatem promittunt.

Arcus quum sunt duplices pluuiam denunciant. Simplex vero arcus non easdem undecunque apparuerit minas affert. A meridie enim ortus magnam vim aquarum vehet, quæ vinci non poterunt vehementissimo Sole. Tantum est illis virium. si circa occasum refulserit ronabit, et leviter impluet, si ab ortu circave surrexerit serena promittet. Quum æstate vehementius tonuerit quam fulserit, ventos ex ea parte denunciant. e contra si minus tonuerit imbrem. Quum ex omnibus quatuor cæli partibus fulguraverit ventum et imbrem ex his regionibus demonstrabit, quum ab Aquilone tantum in posterum diem

aquam, quum à Septentrione tantum eum ventum, quum ab Austro, Choro vel Fauonio nocte serena fulgurauerit, ventum imbremque ex his regionibus fore indicant. His terreni etiam ignes proximi significant. Pallidi namque murmurantesque tempestatum nuncij sentiuntur, & pluuias in lucernis fungi si flexuose volitet flamma, ventum quoque designat, vel quum cinis in foco concrescit, & quum carbo vehementer perlucet. Est sua etiam aquarum significatio. Maris namque ipsius tranquillus sonitus spumaue dispersae aut aquae bullantes pluuium dirum hyemem portendunt, atque etiam ventos praemonstrat saepe futuros, inflatum mare quum subito positumque tumescit, saxaque cana salis niueo spumata liquore, Tristificas certant Neptuno reddere voces. Ante densus stridor cum celso è vertice montis: Ortus adaugescit scopulorum saepe recessus.

Ex animalibus porro terrestribus & marinis beluis diuersisque volucribus reliqua plurima supersunt prognostica, tempestatumque praesagia, quae apud Tranquillum, Varronem, Nigidium, Aratum, Lucanum, & vatem omnium clarissimum Maronem in Georgi: qui scire volet absoluta diligenter inueniet.

Prognostica tempestatum ab elementorum passionibus, & eorum quae inde ortum habent.
Capitulum VII.

Addamus autem & remedia periculo affectis. Mare motum olei aspersione sedatur, & ob id nantes ore aspergere, quoniam mitiget naturam eius asperam tranquillumque reddat. Si longa sit nauigatio absinthi-

um potum nauseas arcet. Quia vero nauigantes dulcis aquae defectu saepe laborant. Haec quoque subsidia demonstrabimus. Expassa circa nauem vellera madescunt, accepto maris halitu, quibus dulcis humor exprimitur. Item remissae reticulis concauae cerea pilae uel vasa inania obturata dulcem intra se colligunt humorem. Aqua quoque marina argilla collata dulcescit.

Remedia periculo affectis Capitulum VIII.

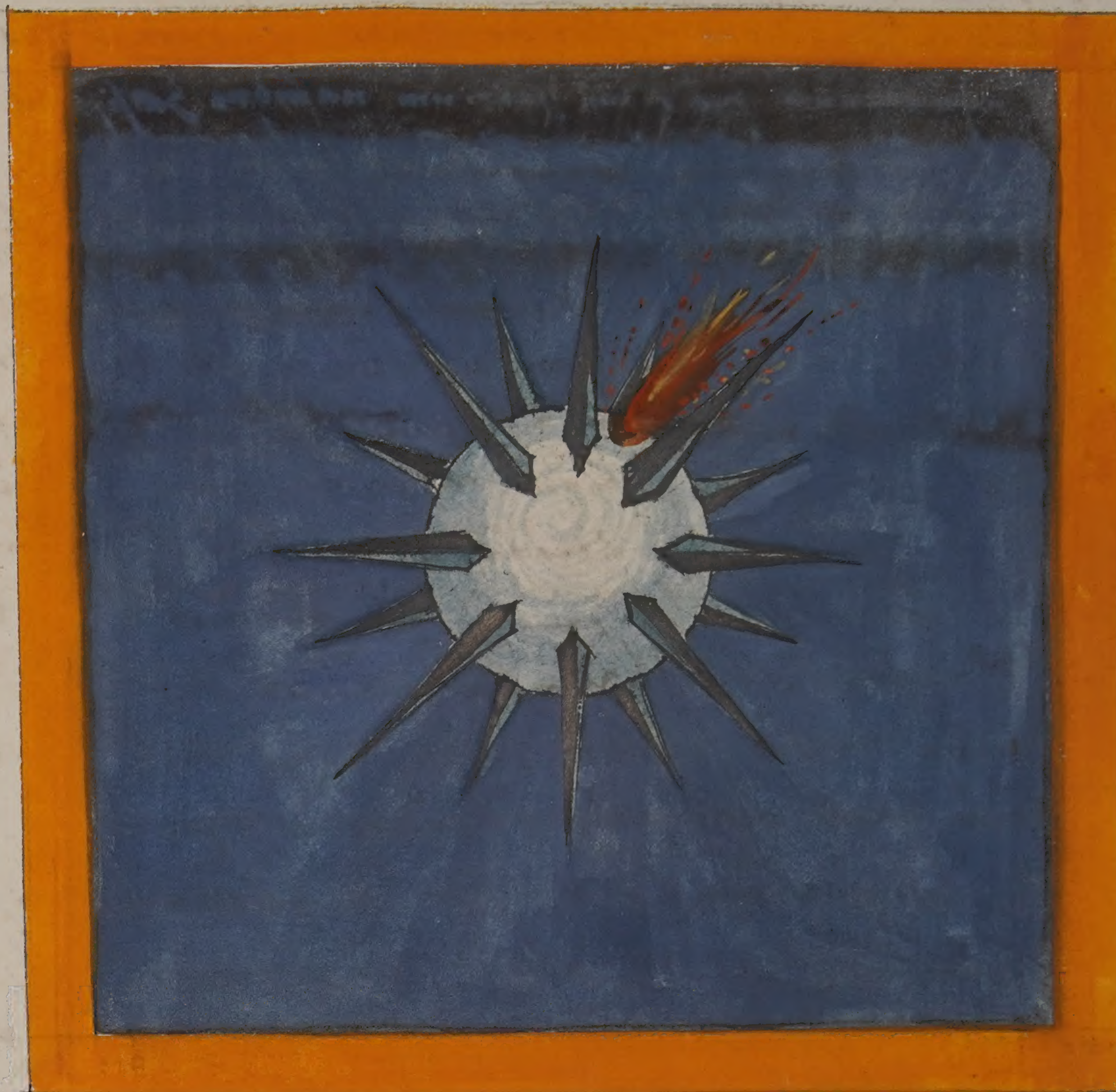
Absolutis rebus nauigationi necessarijs ex reliquo antequam cursus in hostes dirigantur, in portu exerceri conuenit nauali praelio dimicaturos, et in tranquillo mari assuescere, flectere gubernacula, remos trahere, ferreas manus et uncos asserere, bipennes falcesque acutos praeparare. Dispositosque per tabulata milites pendenti gradu, et labenti vestigio stare, ut quod in simulata pugna didicerint, in vero certamine haudquaquam perhorrescant. Ipsius etiam certaminis ratio est, eminus constitutos appetere sagittis, accedere ausos priusquam faciant cogere pati, et cum ipsis nauigijs mergere. Desiliendo item in naues gladijs interficere. Aut concurrentibus nauibus cum nauigijs capere. Pugnatorum etiam numerus singulis nauibus imponendus pro copia nauium et militum existimatione augeri et minui potest. Cum autem ignota regio plerumque petenda sit: non tamen in incertum vagari oportet, sed locorum portuumque oportunitatem exquirere, ut latentibus scopulis inuia quoque ac sicca vitentur.

Quid agendum antequam cursus in hostes dirigatur. Captm VIIII.

Quod si hostes classem tentent opponere, inuenta

calliditate Graecorum Navium hostilium compendiosa
expugnatio est. ignem graecum appellant confectionem
quandam bulitionemque saligini carbonis, salis ardentis
aquae vitis sulphuris, picis, thurisque cum molli Aethi-
opum lanae filo & Camphora. Qua dictu mirabile so-
la ardet in aqua matreriem omnem adurentem.
Callimachus Architectus ab Helepoli fugiens, id Roma-
nis docuit primum, & eo sane Imperatores multi po-
strea in hostes usi sunt. Tempore enim Leonis Impe-
ratoris quum Orientales populi contra Civitatem Con-
stantinopolim navigassent in Dromonibus mille octin-
gentis Imperator igniferis navibus contra eos dire-
ctis, hoc ignis genere omnes absumpsit. Idem pau-
lo post CCCC. hostium naves, itemque CCCL. eodem igne
confecit. Sunt qui alio igne & quidem missili huicque
quamsimili. sed vehementius urente utantur: his ad-
ditis liquenti vernice ac librario oleo petroleo, tereben-
tina, aceto quam acri confectis, compressis ad Solemque
desiccatis, ac postea stuppa involutis cum acutis fer-
ris eminentibus glomeris instar funiculo contextis,
quae omnia denique sint uno foramine praetermisso
Colophonia & Sulphure in hunc infra modum obli-
ta. Eiusmodi etiam ignem, sed thaedis inhaerentem
hostium classibus obijciunt alij. Lucanus: Quam
pelago diversa lues: nam pinguibus ignis affixus
taedis, & tecto Sulphure vivax. Spargitur ac faci-
les praebent alimenta carinae. Nunc pice, nunc liqui-
da rapuere incendia cera. Nec flammas superant

unde sparsisq per æquor. Iam ratibus fragmenta ferus sibi vendicat ignis. Item de eodem alibi. Percelerem piceo iubet unguine tinctas, Lampadas immitti iunctis in bella carinis. Nec pigre ignis erat per stupea vincla, perq manantes cera tabulas & tempore eodem, Transtraq nautarum summi arsere chruci, Iam prope semiustæ merguntur in æquore classes. Iamq hostes & tela natant, nec puppibus ignis, incubuit solis sed quæ vicina fuere, Tecta mari longis rapuere vaporibus ignem. Verum ne ignis absse possit lapide pirite excutiatur, qui chalybe aut aliquo lapide ictus scintillam edit, quæ excepta sulphure aut folijs, aut linteo paulisper ambusto, sulphurea materia illico reddit flammam. Sunt alijs gentibus suæ circa hæc inuenta. Nam aliquando fiunt etiam ignaria ex moro, lauro, hedera, quæ exploratorum usus in castris pastorumq reperit. Et quoniam ad excutiendum ignem non semper lapidis silicis occasio est, teritur ergo lignum ligno ignemq concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis fungi, Sed nihil hedera præstantius, quæ teritur lauro, laurumq terit ignem, scintillis excutiendo. Ignem in annum quoq asseruare ferula Prometheus reperit. De hac proinde Martialis. Inuisæ nimium pueris, grataeq magistris. Clara Prometheo munere ligna sumus.

Quid si classis classi obijciatur. Captm X.

Probatur summopere in aquis & illud Hannibalis inuentum. Nam quum Brusias terrestri bello ab Eumene victus, praelium in mare transtulisset: Hannibal nouo commento auctor victoriae fuit. Quippe omne Serpentum genus in fictiles lagenas conijci iussit, medioque praelio in naues hostium mitti, ad primum Ponticis ridiculum visum est fictilibus dimicare, qui ferro nequeant. Verum ubi Serpentibus coepere naues oppleri, ancipiti periculo circumuenti hosti victoriam cesserunt. Saponem alij nigrum oleo uel amurca permixtum, fictilibus simili modo deijciunt, qua aduersae partis tabulata lubrica fiant, quique pugnant, nullo pacto possint luctando

consistere. Si quis autem & illud experiri velit. habemus in exemplis lectos agilitate iuuenes, enatantes sub aquis quum proximi hostium nauibus hæsissent, carinas terebra perforasse. Capitulum XI.

Fluminum transitus ex inuentis memoratu dignis.

Annectendum & illud arbitror, ut si aduerso flumine ab hoste praecludamur, quemadmodum libere transitu possimus uti. & id ex gestis docebimus, priorum exempla tradentes. Alexandro Indiam vastante, quum Porus ei occurrisset, Castra inter utranq; ripam Idaspis fluminis disposita sunt. latus hic erat stadijs quatuor altus vadis nunq; repertus. Alexander Attalum quendam sibi simillimum Castra seruare iussit, regijs vestibus indutum, ipse cum parte equitatus aliquantum progressus, dum densa caligo diem subtraxisset, in ulteriorem ripam transuectus: ancipiti praelio diu fatigatus est: donec pedibus Elephantorum securibus succisis agmina perturbata sunt. Cæsar haud dissimili ratione usus est. Nam quum flumine ab hoste impediretur e regione illis castra ponentibus, nactus unam ex pontibus, quos illi resciderant, syluestri loco substituit. Postero die oes Copias longo agmine pmittens: ipse cum duabus Legionibus paruumper moram trahens pontemq; refecto Legiones traduxit, loco idoneo castris delecto, reliquas copias reuocauit. Labienus unus ex Ducibus eius nostri opportunitatem quæsiuit: is quum hostes aduerso flumine Sequana consedissent transitum prohibentes, nactus aliquantas naues singulas gubernantibus, Lynteres etiã conquisiuit, quas magno sonitu remorum in eandem partem misit. hostes suspicati Romanos tribus locis transire, ipsi quoq; in tres partes suas Copias diuise-

runt.

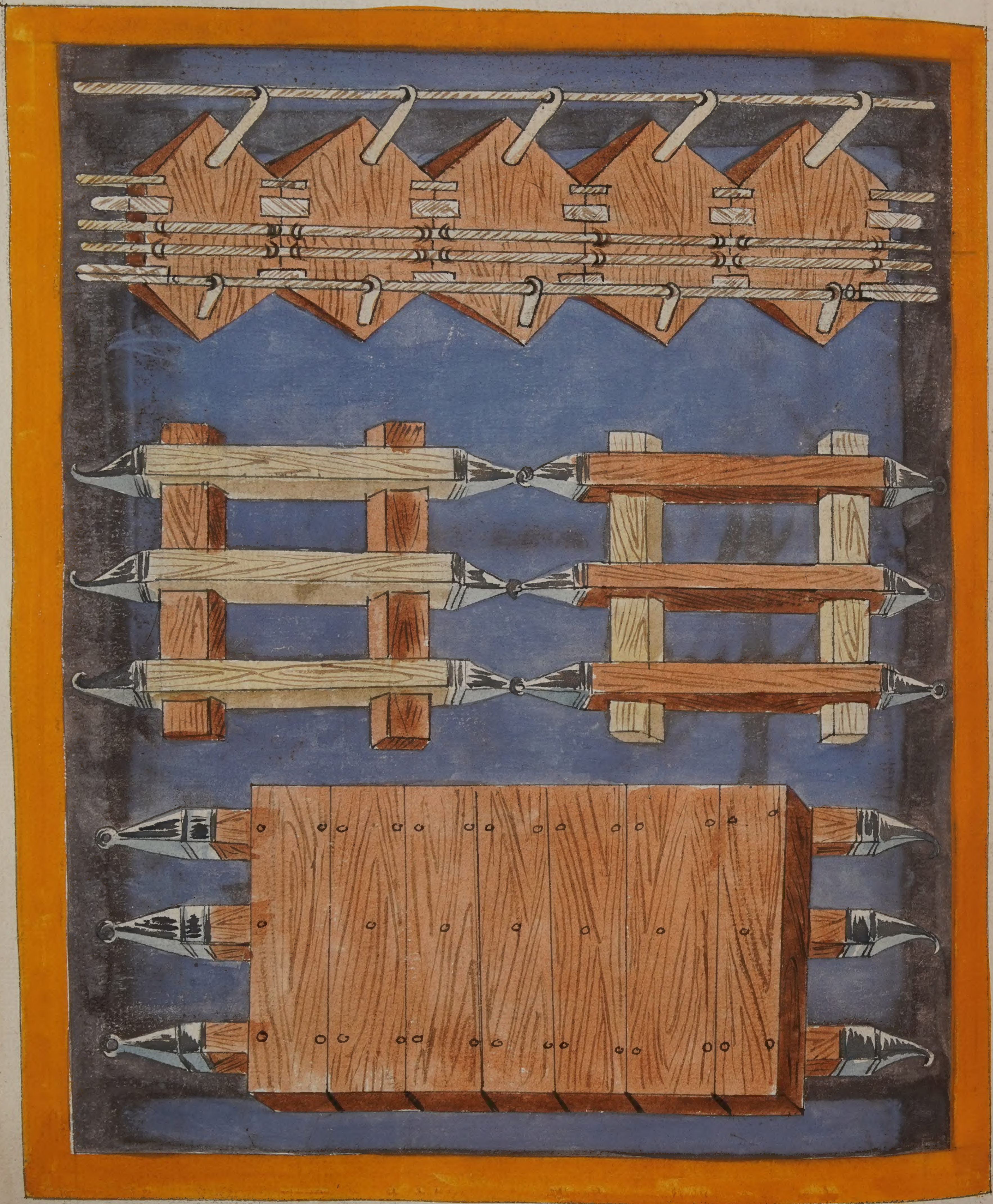
runt. Labienus ad naues contendens tres legiones traduxit acie instructa, cum copiarum hostilium partem dissipasset, reliquæ fugam acciperent; fit pons aliquando ubi hostis non urget pluribus nauibus tabulato constratis, plurimi interdum equi flumini opponuntur aquarum impetum excepturi, quo cætera turba molli vado & tuto, ac stabili gressu traijciatur, ut per Cæsarem in Rubiconis nostri transitu fieri contigit. Geminæ nonnunquam equitum acies delectis prægrandibus equis ordine & intercapedine quadam sua seiunctæ & currenti aqua obijciuntur, ac inter utramque impediti expeditique milites transeunt. Superiorum namque beneficio currentis impetus aquæ, visque perfringitur inferior, si qui forte deciderunt: Mox raptat & transuehit. Idem Cæsar cum Liger sibi traijciendus esset, vado per equites inuento, ut brachia tantum & humeri ad sustinenda arma libera ab aqua esse possent, Equitatu sic disposito, qui fluminis vim perfringeret, incolumem exercitum duxit. Cælius auctor est, Magonem cum equitatu & hispanis peditibus flumen extemplo transnatasse, ipsum Hannibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, Elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis, quod periti amnis vires vix ferebant. Quod si altior unda utrumque militem respuat, fossis plurimis ac diuerticulis minuenda est, sicut Cæsar in transitu Sicoris ne quid repetitis auderet undis, Spargitur in sulcos, & fisso gurgite riuus, Dat pœnas maioris aquæ, ut Lucanus inquit. Cyrus potentissimus Persarum Rex Babylona oppugnaturus Gangem fluuium adeo grandem, ut ubi minus occupet, latitudinem octo M. passuum pateat, ubi modicum sine plurimum stadiorum C. altitudine uero ita ut nusquam minus XX. pass. reperiatur, sic leui licet causa

premeabilem fecit. Nam quum unum ex regijs equis candore atque forma praecipuum à verticibus undarum circumagi atque absumi cum equite una cerneret, aiunt ira percitum iurasse, se adeo illum extenuaturum, ut mulierum gressibus vadosum redderet, nec dictis defuit. Nam totis in hoc dispositis copijs tam diu operi huic incubuit, et assedit, donec centum octuaginta cuniculis divisum alveum in cccLx. rivulos dispergeret, et siccum in diversum fluentibus aquis relinqueret. Simili sane opere Predotis fossoribus etiam Eufratem inter caeteros fluvios memorati plurimo, tum veterum literis, tum inundationibus suis celeberrimum, et longe validissimum, Babylonem quondam Caldeae caput petentem mediamque permeantem derivavit, ac sic meabilibus vadis siccum partibus alvei patentibus iter fecit, caepitque urbem, quam vel ab humano opere extrui, vel humana virtute destrui posse pene apud mortales incredibile erat. Sapor Persarum Rex suo in his ingenio usus est. Nam quum Nicomediam, quae nisi bis dicta esset, obsideret, et flumine praeperditus, et plurima molimina ponens, eam obtinere non posset, tandem impetum Migdonij fluminis per mediam civitatem properantis à longe retinuit, utrasque ripas eius faciens excelsiores, ut aqua in se collecta concresceret. Cumque caepissent ripae sublimes impleri, subito auferentes quas fecerant cataractas dimiserunt impetum fluminis contra murum, qui vehementis aquae pondus non ferens cecidit. aliamque muri partem qua fluvius egrediebatur cum ingenti ruina deponens, eadem aquae moles perrumpit. Sunt qui captim caesa materia rates fabricent, in quibus equi virique et alia onera traijciantur, ut Caesar et Xerxes, autore Lucano, maxime usi sunt. Ergo inquit: Ubi nulla vado tenuit sua pondera moles. Tunc placuit caesis innectere vincula sylvis, Roboraque immensis late religare catenis. Tales fama canit

tumidum ſuper æquore Xerxem, Construxiſse vias multis cum
pontibus auſis, Europam Aſiæ Sestonque admonuit Abydo. Inceſsitque fre-
tum rapidi ſuper æquora Ponti. Non Eurum Zephyrumque timens cum
vela ratesque. In medium differret Athon, ſic ora profundi, Arctante
caſu nemorum, tunc aggere multo. Surgit opus, longeque tremunt ſu-
per æquore turres.

Sunt qui pontem disiunctum iumentis vehibilem commiſsuris ſuis et finibus annulisq; ferreis conſutilem duplicatis tabulis, quibusq; ac vacuis, et contra aquæ ingreſsum coniunctis glutino in hanc formam construant:

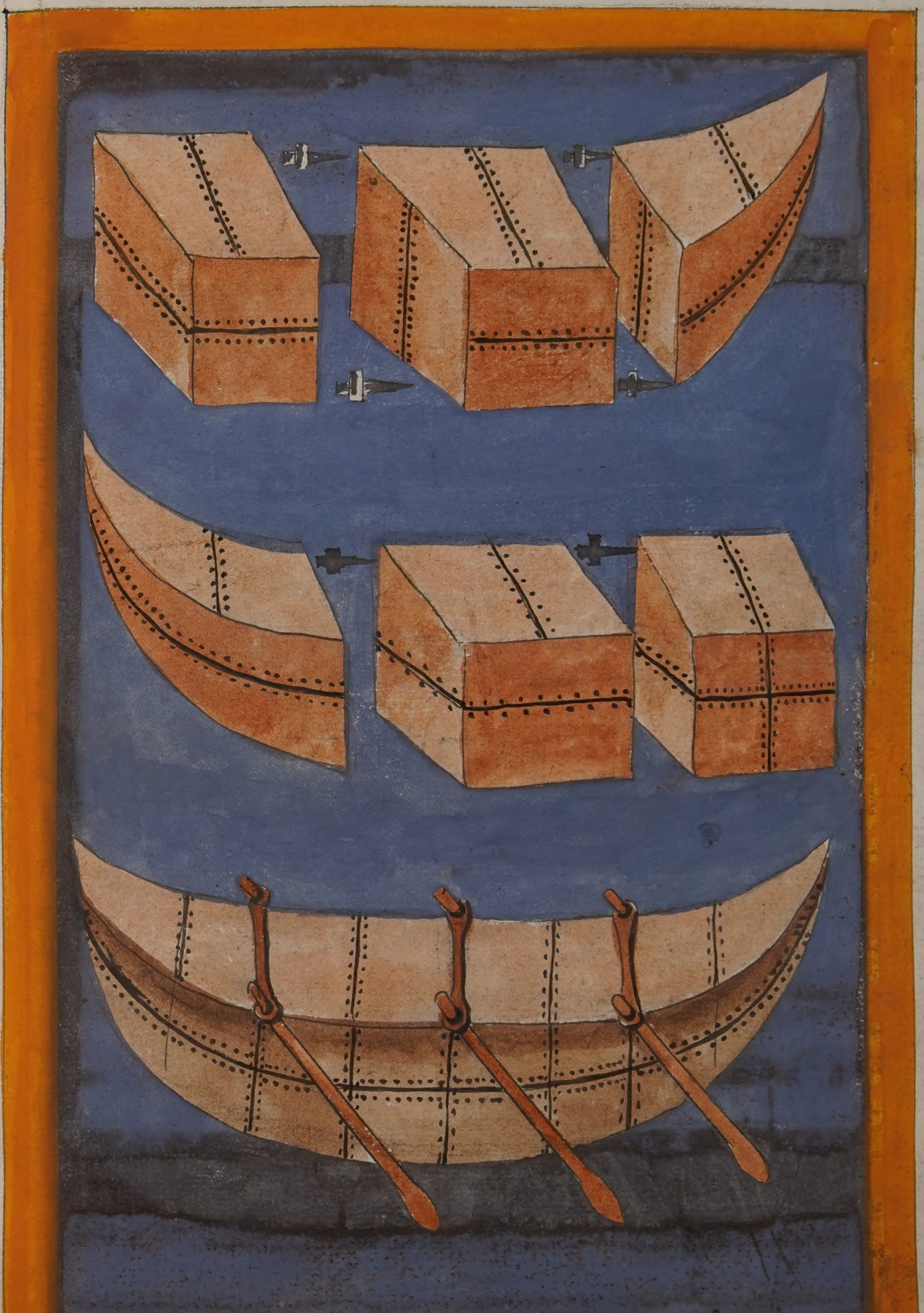

Apud alios inuentum hoc, etiam extat, ut monoxillos, & ſingu-
lis ex ſingulis trabibus excauatos pro genere ligni & ſubtilitate le-
uiſsima carpentis ſecum ferat exercitus: tabulatis pariter & clauis
ferreis praeparatis, ut ſublata omni mora quum opus ſit, hoc ponte
constructo aduerſus hostes ſuperuenientes incurſus & inſidias facere poſsint.

Sunt qui naues magnas in tres partes trium cymbarum inſtar,
disiunctas coniunctasq; deinde ac tela lini cera oblita tectas in hunc
modum ſine remis flumina traÿciant, maiorisq; celeritate vecti
quam ſi duodecim remorum obſequio agerentur.

Nauiculas alij ſaligno vimine texunt, bouiſq corio tegunt, ut
Cæsar in tranſitu Sicoris. Lucanus: Utq habuit ripas Sicoris cam-
posq reliquit. Primum cana ſalix madefacto vimine paruam
texitur in puppim cæſoq induta iuuenco, Vectoris patiens tumidum
ſuper enatat amnem. Sic venetus ſtagnante Pado, fuſoq Britannus
Nauigat oceano, ſiccum tenet omnia Nilus. Conſeritur Bibula
Memphitis cymba papyro. His ratibus traiecta manus.

Fata etiam plerisque casus attulit, ut Henrico Imperatori, qui fluminibus glaciali rigore constrictis terram Lutianorum ingressus, eos nimia caede prostravit, et terram eorum depopulatus est. Verum in casu simili plerique etiam decepti sunt, ut Perseus Philippi filius congestis in unum copijs praedarum saepe solicitatis. Tunc enim forte Danubius, qui et Ister, crassa glacie superstratus, pedestrem transitum facile patiebatur, cum toto et maximo simul agmine inextimabilis hominum et equorum multitudo ad transitum confluxeret, Mole ponderis et gradientium concussione concrepans glacialis crusta dissiluit, Universumque agmen quod diu sustinuerat medijs gurgitibus victa, tandem et comminuta destituit, atque eadem fragmentis praepedientibus superducta submersit. Notanda in his pavidi animalis solertia est, observantum quippe vulpem locis rigentibus solerti auditu aurem ad glaciem opponere, et coniectura crassitudinem gelu perpendere. Quare non nisi ad eius accessum reditumque amnes frigore concretos, lacusque plerique transeunt, Subera quidam quam lata pectori subnectunt. Quidam dolia inania in levitate vehiculi fisi in flumen descendunt, facilisque placideque deducti toto adversam pertingunt ripam.

Hiſpani vero Aſchitae, Arabes, bubulis utribus contabulatas Crates ſuperimponunt, Vectitatiq; hoc ratis genere praetereuntes infeſtant ſagittis venenatis, ſine ulla mora in utres veſtimentis conjectis, ipſi crateris ſuperpoſitis incubantes flumen transnatavere.

Nec aliter si Floro credimus fiduciam op-
pidanis resistendi nuncius quispiam fecit, docens
adventare Lucullum, qui horribile dictu per me-
dias hostium naves utre suspensus, et pedibus iter
ac gubernans videntibus procul, quam marina pis-
trix enasreat. Caesar quoque ut in caeteris in
hoc simili modo multorum opinionem superavit.
Utrem enim ex corio consutili follis instar in-
flatum traijciendis amnibus habuit, eoque usus fre-
tus cruribus insiden insidentis velut guberna-
culis dimissis cursum dirigentis. Quod si quis hoc
fictum aut commentitium de Caesare forte dictum
putet. Suetonius Tranquillus, opulentissimus auctor
ac testis est. Si flumina inquit moraretur nando
traijciens vel innixus inflatis utribus, ut persaepe
nuncios de se praevenirit. Atque hic nos quoque asse-
rendi melius quod dicitur, quodque ipsi vidimus, gra-
tia, minuemus laborem legentibus, oculis subijcien-
do picturam.

eũi tenest.

Qui terrestres, quiq; maritimi maximi exercitus. Capitulum XII.

Illud quoq; nec erit inutile, nec præsenti materiæ incongruum, ut aliquorum qui in re militari claruerunt copiæ, uel numero, uel auxiliorum multitudine comparentur. Et si à Sacris quæ mentiri & nesciunt ac nequeunt literis initium auspicari uoluerimus, Vbi singulos dies Regum omnium illum Regem & Principem Deum & Dominum Exercituum belligerare sæpenumero, imò si dicere fas est, & ab religione nostra non abhorret, & furere aliquando & deseuire legimus, inueniemus Hebreæ gentis numerositatem in tantum excreuisse; ut in exitu eiusdem populi ex Ægypto. Sexcenta millia hominum fuisse referantur, bellicæ iuuentutis, ut omittamus gentem Idumeorum ad populum Israël minimè pertinentem. Sub Iosue numerum fuisse armatorum sexcenta tria millia, & mille septingentos proditum est. In expeditione autem Asiana sub Moyse numerus filiorum Israhel per domos cognationum suarum, & turmas diuisi exercitus, sexcenti tria millia, quingenti quinquaginta. Inuentus est autem omnis numerus Israël mille millia & centum millia virorum educentium gladium. De Iuda autem CCCLXXM. bellatorum: Item Leui & Beniamin non numerauerim, eò quod inuitus exequerentur Regis Imperium. Habuit etiam Asia in exercitu suo portantium scuta & hastas de Iuda CCCM. Hos autem contra egressus est Zara æthiops, in exercitu suo decies centena millia, & currus trecentos secum afferens. Deniq; sub Iudicibus, sub Regibus tot millia varijs bellis diuerso cælo, diuersis distracta temporibus inueniuntur,

XL8

ut penè non tot natura in lucem edidiſſet, quot bello ipſi
confeciſſe, & Dicearchi omnium de interitu hominum cir-
cumſcripto numero extinxiſſe videantur. Praeter
hanc Hebreorum infinitam penè multitudinem, fue-
re Seſooſi Ægyptiorum Regi pedeſtres copiae millia
hominum ſexcenta, equitum millia quatuor & viginti
cum claſſe haud parua. Nec eſt quòd quiſquam gen-
tis huius miretur exercitus; quum olim numero hominum
omnis ferè orbis gentes Ægyptus ſuperarit: Oppida
enim inſignia Ciuitatesque priſcis temporibus vltra de-
cem & octo millia fuiſſe in Ægypto, libri ſacri conti-
nent. Ptolomaei Lagij tempore amplius tria millia.
Vniuerſi autem populi numerum fuiſſe antiquitus ſep-
ties decies centena millia, Diodorus teſtis eſt. In Gan-
ge Inſula eſſe magnae amplitudinis gentem continentem
uno nomine Modrogalingam, circa quam ſiti ſunt non-
nulli cum oppido eiuſdem nominis magnifico Modros,
Quorum Rex peditum quinquaginta millia, equitum XIIII M.
Elephantos quadringentos in armis habet. Validior de-
inde gens Andarae, plurimis vicis, triginta oppidis, quae
muris turribusque muniuntur: Regi praebet peditum
centum millia, equitum duo millia, Elephantos mille.
Omnium in India propè non modo in hoc tractu po-
tentiam claritatemque antecedunt. Tarſi ampliſſi-
ma vrbs ditiſſimaque Balibotra, vnde quidam ipſam
gentem Balibotros uocant, immò verò tractum uni-
uerſum à Gange hanc Tarſiam gentem ualidiſſimam
adeò fuiſſe praecelebre eſt, ut gentis eius Rex ſexcen-
ta millia peditum, equitum XXX M. Elephantorum
VIIII. omnibus diebus ad ſtipendium habuiſſe memoretur.

Incredibilia similiter tradunt Alexandri Magni Comites, in eo tractu Indiae, quem hi subegerant scripserunt V.M. oppidorum, Indiamque tertiam partem terrarum omnium multitudineque populorum innumeram esse. Quantus autem Gothicus in Romanos fuerit exercitus, Claudio Quintillo Augusto renitente, eorumque impetum retundente, testis est eorum turba qui perierunt, quum tot capti Reges, tot diversarum gentium nobiles foeminae, impleta Barbaris servis senibusque cultoribus Romana provincia, ut nulla fuerit Regio, quae Gotthicum servum triumphali quodam servitio non haberet. Huius etiam rei testis et index est Claudij ipsius Quintilli Epistola, ad Iunium Brocchum Illyricum tuentem: in hunc modum conscripta: Delevimus CCC.XX M. Gottorum duomillia navium mersimus, tecta sunt flumina scutis, Spatis & lanceolis omnia littora operiuntur. Campi ossibus latent tecti, nullum iter purum est. Ingens Carthago deserta. tantum mulierum coepimus, ut binas & ternas mulieres victor sibi miles possit adiungere. Quid Cyrus, nonne ut Xenophontis tradit historia, exercitum omnem Babyloniae coegit, in quo equitum millia centum & viginti feruntur convenisse, duo millia falcati currus, peditum vero millia sexenta.

Ninus expeditionem in Bactrianos moturus ex singulis gentibus electo ingenti exercitu adversus eos profectus est. traditque Ctesias Scriptor, in exercitu eius ad septies decies centena millia peditum fuisse, equitum millia ducenta. Currus vero falcatos paulominus decem millibus, & sexcentis Bactrianorum Rege Zaorte com-

parato hominum CCCC M. Valido exercitu Nino in finibus occurrente. Semiramis Nini huius Assyriorum Regis uxor gloriæ cupiditate flagrans, ut Diodorus non contemnendus auctor tradit, cum ter decies centenis millibus peditum. Quingentis millibus equitum, centum milibus curruum in Indiam traiecit, Indoque illius regionis nobili flumine duarum millium nauium ponte constructo, qui militum numerus incredibilis nunc sit forsan audientibus, sed haudquaquam impossibile uidetur Asiæ magnitudinem, multitudinemque in ea nationum animo aduertenti. Nam si quis Darij aduersus Scythas expeditionem, si quis item Xerxis in Græciam transitum, sique in Europa paulo ante res gestas consideret, minime dictis nostris abrogabit fidem. Nam ex unica Sycilie Ciuitatum Syracusis Dyonisius præter naues magnas, partim triremes, partim quinqueremes, ad quadringentas, exercitum peditum centum viginti, equitum duodecim millium confecit. Traditur Amazonum Reginam nomine Myrinam exercitum XXX M. peditum, duumque millium equitum confecisse. Xerxes quum & mari & terra bellum uniuersæ inferre uellet Europæ, cum tantis copijs accinctus preuenit in Græciam, quantas nec antea, nec postea quispiam alter habuisse memoratur. Nam ut classem eius præter eam, de qua nobis paulo post disserendum est, terrestrem eius exercitum, si Probo Æmylio credimus, ducentorum millium peditum, Equitum quadringentorum fuisse constat, Si Iustino & Orosio, Septingentorum millium; Et Persarum quidem auxilio

rum vero CCC. M. si Herodoto, pedestrem eius exerci-
tum centum septuaginta myriadum, equitum octo, eorum
vero qui Camelos & currus ducerent, duarum, ad haec
septem millia sexcentos & decem, sine impedimentis
servorum pistorumque turba & aliorum. Quorum asser-
tio tanta est, ut haud sanae mentis cuipiam iure indu-
xi debeat. Artoxerxes autem egit in praelium, ut
Ctesias tradit CCCC M. hominum. Dion & Xenophon
eos qui dimicarunt longe plures fuisse testes sunt,
quamquam neque illud neque hoc cuipiam supra fidem videri
debet, cum Rex adeo magnus esset, divina narran-
te historia, ut ab India usque Aethiopiam CXXII Provin-
ciarum Ducibus ac Principibus, qui suae obedirent ius-
sioni praeesset, scribensque salutem diceret. Anthophro-
dates ab Artaxerxe in Cappadociam missus adversus
Dathamem, habebat Barbarorum equitum XX M, pedi-
tum centum millia, eiusdemque generis triamillia fun-
ditorum, praeterea Cappadocum octo, Armaenorum de-
cem, Paphlagonum V. Phrygum X. Lydorum V. As-
pendiorum & Pysidarum circiter tria millia, Cylicum
duo, levis armaturae maximum numerum. Philip-
pus Alexandri pater delectu militum in subsidium re-
giae dispositionis ex tota Graecia habito CC M. peditum,
ac equitum quinque fuisse tradunt. Cui vero plurima
peditum XLVIII M, equitum quatuor & quinque extitisse scri-
bunt, Dario campis Alpestris contra Alexandrum
prima congressione in acie Persarum sexcenta millia
fuere militum, quae non minus arte Alexandri, quam
virtute Macedonum superata, terga vertebant. In Se-

cunda uero congreſsione cum CCC M. peditum, & C M.
equitum proceſsit in aciem. Tertia uero congreſsione
bellum reparatum, & cum CCCC M peditum, & C M equitum
obuiam rediit Alexandro. Si quis uero denuo Darii
aduerſus Scythas expeditionem mente reuoluerit, cum
octingentis enim militum millibus fuiſse conſiemet, ne-
ceſse est. Hannibali copiæ quantæ fuerunt, Pyr-
rhenæos montes transgreſso in Italiam traiicienti,
haudquaquam inter auctores conuenit. Illis tamen qui
exercitum eius in centum millibus peditum, equitum
uero viginti millibus fuiſse aſtruunt, aſsentiendum
magis putem, quum postea quam Rhodanum trans-
greſsus est in XXXVI M. hominum, ingentique equorum
Elephantorum & aliorum iumentorum numero ex-
ercitus eius imminutus est. Gallorum copiæ, quum
eos præ multitudine abundante non caperent terræ
quas tenuerant, CCC M. hominum ad nouas ſedes oc-
cupandas miſerunt. Horumque cum portio altera in
Pannonia conſediſset, vrbem Ioniam captam incendit.
Altera est Romanorum, qui in ea reſ plurimum ualue-
runt. Hæ fuerunt ab initio copiæ: Anno enim Vrb.
cond. CCCLXXXVIII, quum Gallorum inundatio ad
quartum ab vrbe lapidem conſediſset, Sociis Romano-
rum Latinis, qui à Romanis ſubiugati erant mili-
tes præstare nolentibus delectu habito, ex Romanis
tantum tironibus, decem legiones confectæ ſunt.
Anno uero CCCCLXX. quum iam clarum nomen Vr-
bis eſset, Ciuia arma tum extra Italiam mota non fu-
erant, ut cognoſcerentur quæ copiæ Romanorum eſset.

census est habitus, inuentaque sunt tunc Ciuium capita C.
CXCVII M. & CCCXXXIIII, quamquam à condita vrbe nulla bella
cessassent. Anno quoque DXVII. cum Cisalpinae Galliae, vel
etiam ex vlteriore Gallia ingens numerus aduentare
nunciaretur, Promoti Consules ad praesidium Imperij con-
trahere vires. Quo facto in vtriusque consulis exercitu
octingenta millia armatorum fuisse referuntur. Sicut
Fabius historicus, qui bello interfuit, scripsit, ex quibus
Romanorum fuerunt peditum CCCXLVIII M. CC, equitum
XXVII M. VI C. caetera multitudo sociorum fuit. Nunciato
etiam Gallico tumultu L. Aemylio Paulo. C. Attilio Regulo
Coss. solam Italiam etiam sine transpadanis & externis
auxilijs armauisse equitum XXX M. peditum septingenta,
in natural. histo. Plinius testis est. Hac incredibilis ap-
paratus magnitudine licet Gallorum potentiam existima-
re. Romani paulo ante Hannibalis tempora, futuri bel-
li praeuidentes magnitudinem, censu in Italia tum Ciui-
um, tum sociorum qui bello apti essent, habito, Diodoro te-
ste, decies centena fermè millia hominum descripsere.
Quantae autem Romanorum Copiae fuerunt, quando maiores
adeo numero & genere variant auctores, ut vix quicquam
satis certum affirmari queat. Septem & octuaginta millia
Armatorum & ducentos fuisse in Castris Romanis, quum
pugnatum ad Cannas est. Quidam auctores sunt in hoc
haudquaquam conuenientes. Maiore s. conatu atque impreij
rem tum actam quam prioribus annis. Omnia spe posse
vinci hostem, Dictator praebuerat. Numerum vero
omnium qui tum peditum equitumque in Hannibalis
acie ad Cannas steterunt, XL M. peditum, decem millia

equitum fuisse ferunt. Quae autem postea Romanorum Copiae Philippicis in campis ultimo Caesaris & Pompeij conflictu fuerint, inter eos quos legisse memini nemo qui hunc numerum dicant, Remque hanc elegantissima grauitate perstringant. Plutarchus & Annaeus Florus longe variant, maximeque dissentiunt. Qui cum illo itaque in sententiam eunt, duo & viginti millia militum cum Caesare: Cum Pompeio non multo plures quam bis totidem fuisse asserunt. Qui vero cum hoc, trecenta & eo amplius millia bellatorum hinc inde praeter auxilia Regum. Vnde immensum quiddam Lector possit mente concipere affuisse memorant: Si enim hoc auctores belli Duces inspicias, totus Senatus in partibus, si Exercitus hinc XI. legiones, inde duo & viginti. Hos omnis & robur italici sanguinis, si auxilia Sociorum, hinc Gallici Germanicique delectus, inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimotus, Corinthus omnis, Thraciae, Cappadociae, Ciliciae, Macedoniae, Graeciae, Aetoliaeque, totiusque robur orientis denique coiere, nec unquam tam varia cultu gentes, tam dissona vulgi ora, tot immensae comites misera ruinae, ut Lucanus inquit, Vtque idem Florus nec ullo unquam loco tantum virium Pop. Rom. tantumque dignitatis fortuna vidit. Post hos quatuor & quadraginta Legiones sub uno Augusti Caesaris imperio numeratae sunt. Quas ad Imperij columen, tutamenque per diuersas orbis partes summa cum dignitate distribuit. Quo demum quae non paruam legentibus ingerent admirationem, de Romanis libet attingere, siquidem Anno VI Claudij Tiberij

Principis descriptione Romæ facta, inuenta esse Ciui-
um Romanorum sexagies nouies centena quadragin-
ta quatuor millia. Cuius rei, quia fidem excedit, te-
stis clarissimus adest Eusebius Cæsariensis in libro
de temporibus. Cum iam ante sub Augusto anno eius
quarto & quinquagesimo inuenta essent nonagies
trecenta & septuaginta millia. Horum viribus ac con-
siliorum grauitate Romanorum virtus inuicta per
totum olim terrarum orbem habita est. Eo vero in
bello quod cum Romanis gessere Iudæi sexcenta
millia Iudæorum interfecta, Cornelius & Suetonius
referunt. Egysippus illorum temporum vicinus lib.
V. decies centena millia ab obsidionis illius princi-
pio ad finem usque interempta, & in captiuitatem
ducta nonaginta septem milia dicit. Cæterum Io-
sephus Iudæus, qui ei tunc bello præfuit scribit,
vndecies centena millia gladio & fame periisse.
Reliquias vero Iudæorum diuersis aetas conditioni-
bus toto orbe dispersas, quarum numerum ad XXM.
hominum fuisse narratur. Et hæc de terrestris mi-
litiæ Copijs in præsentia dicta iam sint. M. autem
Æmylio, Seruio Fuluio nobiliore Coss. iam clarum
Romæ nomen quum esse videretur. Q. etiam Lutatio
Catulo præfecto primo bello punico trecentarum na-
uium classem Romanorum aduersus Afros, Afro-
rumque aduersus Romanos apud Hegates insulas
inter Syciliam & Africam Himilcone duce sex-
centarum fuisse constat. Græcorum vero Regis ad-
uersus Troianos classem mille quadringentarum

nauium, & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earum praefectis. Ilyados lib. II Homero teste fuisse comperio. Xerxem Persarum deinde Regem non horum modo sed aliorum omnium numerum, hac in re disputent licet auctores, facile supera[ss]e, haud quaquam obscurum est: Nauium enim viris classem Persicam, Herodotus auctor est, trium millium fuisse, in hisque hominum quatuor & viginti miriades, hoc est, ducenta quadraginta hominum millia huic classi, eodem etiam auctore, additae sunt, Ex Thracia nauis CXX. Hominum XXIIII M continentes, Aemylius Probus, longarum nauium mille & ducentarum, quas onerariarum duo millia sequebantur. Orosius. Rostratarum mille ducentarum, onerariarum autem trium millium. Iustinus Postremo nauium tantum apud eum astruit; nam decies centena millia numerus est, ut non ab re aliud dici queat etiam de pedestri, quam quod his verbis Satyricus inquit: Creditur olim velificatus Athos, & quicquid Graecia mendax audet in historia constratum classibus isdem suppositumque rotis solidum mare credimus altos defecisse amnes epotaque flumina Medo Prandente & madidis cantataque Sostratatis alis. Darius autem cum ex Europa in Asiam rediisset, hortantibus amicis, ut Graeciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum nauium comparauit, eique Darium praefecit & Artaphrenem, Hisque ducenta peditum, decem millia equitum dedit. Alexander uero cl XXXXII nauium classe, quam trium millium alii fuisse

prohibent, Asiam petijt. Cæsar octingentarum Britanniam, Heraclianus Africæ comes, quosque priores præter Xerxem clarissimos in pace uel æquauit uel excessit. Nam nauium trium millium septingentarum habuisse fertur, numerum qui apud paucos & nobilissimos ac potentissimos quidem uix est inuentus, cumque is simul ac cum agmine militum ad vrbem pergens, littore egressus est, Occursu Comitis marini exercitus in fugam versus, Accepta naui solus Carthaginem rediit, atque ibi continuo militari manu interfectus est, sic itaque ingens tunc numerus timori iam esse cœpit. Vnde & Scipio Carthagine victa, quum res Africæ disponeret, prohibuit ne plus quam decem naues earum, quæ belli usibus forent pacto traditas haberent, reliquas omnis generis quæ remis agerentur, quingentas numero fuisse quidam scribunt, in aliquantum maris spacium prouectas, in conspectu Carthaginis iussit incendi, tamque lugubre earum fuisse incendium, quam si Carthago ipsa conflagrare videretur. C. T. Flamminius quoque quum aduersus Philippum Regem Macedonum pugnasset, his ei conditionibus pacem dedit, ut quinquaginta solum relictis nauibus, reliquas Romanis traderet. C. denique Fabius Labeo, cum a Rege Antiocho, quem bello superauerat, ex fœdere dimidiam partem nauium, accepturus, dimidiam relicturus esset, medias omnes secuit, ut quod tutius erat, tota eum classe priuaret.

Ex relatu terra & mari clarissima militum gesta. Capitulum XIII.

Referenda sunt etiam tam terra quam mari & virtute praeclara militum gesta; Non enim hactenus fortuna Duces extollendo prosecuta est, ut ocio & ignavia soluti rebelles hostium animos domuerunt. Quos nox minor plerumque immanitas & pertinacia opposuit, victoresque fecit. In acie enim quum Dux hostium ex media barbarie, trux, ferus immanis & horrendus contra Romanos. Qui estis vos aliquando inclamasset. Responsum est invicem: Romani gentium domini, et ille, ita fiet, inquit, Si nos viceritis. Acceptoque belli omine, Martius Crassus Barbaros adortus, gravi tandem conflictu, eorum res sublimes pugnando deposuit, nec minimum una terroris barbaris incussit. Conidius centurio satis barbarae, efficacis tamen apud pares hominis stoliditatis, qui foculum gerens super cassidem, & suscitatam, motu corporis, flammam, hostes caedendo velut ardenti capita fundebat. Pyrrhus quum Romanos acie vicisset, et eorum omnium vulnera in pectore conspexisset, omnium in manibus enses, et relictas in vultibus minas, & in ipsa morte ira, ut ita dixerim, viventes tulisse manus ad caelum, dicitur hac voce: O quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me Rege Romanis. Quapropter cum in templo Tarentini Jovis titulum affixisset, hac scripsit: Qui antehac invicti fuere Patre

optime olympi. Hos ego in pugna vici, victusq
sum ab eisdem, et quum à socijs & amicis incre-
pitaretur, cur se victum diceret, quum vicisset?
Respondisse fertur: Ego si iterum simili modo vi-
cero, solus & sine milite Epyrum revertar.
Mirum & illud contra Hannibalem in Cannensi pu-
gna. E Romanis namq miles ita saucius, ut ma-
nibus non valeret, quum ei Numida quidam su-
mida detrahere spolia vellet: Cervicem hostis ulnis
deprehendit, tenuitq tam diu, donec nares atq au-
res morsu detruncaret. Claris monumentis me-
moriæ celebratur Eleazar; Nam quum super
eminentem cæteris Elephantum lorica vestitum
regia adverteret, arbitratus in ea bestia Re-
gem esse, cursu concito in mediam legionem se
proripit, & abiecto clypeo, utraq manu hostes
cædens, eam subintravit, subiectoq gladio inter-
emit, à bestiaq cadente opprimitur, hac ruina
inclusus magisq oppressus suo est sepultus tri-
umpho. Tanto virtutis spectaculo defixi hostes
inermem occupatum incusare non ausi, post ca-
sum ruentis bestiæ sic trepidavere, ut impares se
unius virtuti arbitrarentur; deniq Rex Antiochus
Lysiæ filius cum CCXX milibus hominum armatorum
& XXXII Elephantis, unius tercitus fortitudine pa-
cem poposcit. Itaq Eleazar haeredem virtutis suæ
Pacem reliquit, æternumq nomen adeptus est. Han-
nibal quum Romanorum captivos dimicare inter se

coegiſset, Vnumq; qui forte ſuperfuerat obiciſset Elephanto, illud dimitti pactus ſi interemiſset: Solus Romanus acri ingenio Elephantum congreſsus magnum Pænorum dolorem confecit. Hannibalq; quum famam eius dimicationis contemptum allaturam intelligeret, equites miſit, qui abeuntem trucidarent. Et quanq; exploratum & proſpectum habeam, teste Liuio, milites omnium qui Aſiam colunt gentium, Gallos fama belli præstare, cognouerimq; autore Criſpo, paruis copijs bella gesta cum opulentis Regibus, ac hæc ſæpe fortunæ violentiam tolerasse, facundia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuiſse. Plures tamen propè de Gallis, ut diximus, etiam apud nos triumphi, quam de toto orbe terrarum habiti ſunt. Nec Legionibus Legiones eorum ſolum experti, ſed viri uniq; cum viro fortitudinem atq; præstantiam. Nam M. Manlius unus agmine ſcandentes in Capitolium Gallos deiecit, annorum XVI voluntarium ſe militem obtulit, XXXVII militaribus donis à ſuis Ducibus ornatus, XXIIII Cicatrices habuit. M. autem Valerius Tq; Manlius, quantum Gallicam rabiem uinceret Romana virtus, documenta ſunt. Ille enim Ducem Gallorum, vasta & ardua procerìtate inaniter & arroganter telum manu reciprocantem, perq; contemptum & ſuperbiam conſpicientem omnia, ac prouocantem ſi quis congredi & pugnare ſecum ex omni Romano exercitu auderet; ſingulari eum certamine congreſsus occidit. Hic vero ſimili modo quum Gal:

lum quendam nudum praeter scutum & gladios duos torqueatq; armillis decoratum, qui & viribus & magnitudine & adolescentia, simulq; virtute caeteris antistabat, cum voce maxima conclamaret, si quis secum depugnare uellet ut prodiret. Cumq; nemo auderet propter magnitudinem & immanitatem hominis, fauieq; tum irridere caepisset, & hiulco lingua ore in Romanos exercere: T. Manilius summo genere natus, tantum flagitium Ciuitati suae accidere, ut e tanto exercitu nemo prodiret, indignabundus in medium processit, neq; passus est virtutis Romanae pro Gallum gloriam ad suos transferri; eaq; congressione utroq; exercitu inspectante: Manilius animo magis quam arte confisus: asperum & immite certamen tam diu cum Gallo subijt, quam diu Gallum euertit, caput decidit, torquem detraxit. Huius postea filius bello aduersus Latinos hostem a quo similiter prouocatus fuerat occidit. Q. etiam Coccij militis Romani, qui ob insignem bellicae virtutis gloriam, Achillis cognomentum sibi asciuit, nec subticenda duplex animi corporisq; praestantia. Nam quum apud Celtiberos gentem pugnacissimam a duobus ad dimicandum prouocaretur: Alterum & equitem quidem pugnae accinctum excusantem, lustrantemq; omnia, ac insolentissime procacissimeq; futuri victoris instar irritantem adortus occidit, armaq; detraxit. Alterum generis claritate & fortitudine omnibus Celtiberis facile praecellentem, cedere sibi non solum compulit, sed ensem illi suum & indu-

uias, spectantibus utrisque Legionibus, traxere. In Cæ-
saris etiam Congressibus insignis virtus emicuit Vol-
caij Tullij, qui cum tribus cohortibus Legionem Pom-
peianam pertulit, expulitque. Una quoque Cæsaris co-
hors Castello præposita, Quatuor Pompeij Legiones
quam diu sustinuisset, tantus fuit in eam sagitta-
rum imber, ut sine vulnere defensorum nullus eva-
derent, quin et Centuriones quatuor oculis capti essent,
ut quum suo diurni laboris ac periculi summam Im-
peratoris, non tam auribus quam oculis subijcere ac
repræsentare decreuissent C. ac XXX. sagittarum mil-
lia intra Vallum inuenta numerarent. Fuerunt
et in Legione Ciceronis, qui Legatus quoque Cæsaris
erat, duo centuriones, qui perpetuas inter se contro-
uersias habebant, uter utri præferretur. Horum
alter Pulfius, Varrenus alter dicebatur. Accidit
ut castra oppugnarentur. Tum vero Pulfius: Quid
dubitas inquit o Varrene, Hæc dies de nostris con-
trouersijs iudicabit, Hæc dicens procedit extra mu-
nitiones ubi hostes confertissimi erant; subsequitur
Varrenus mediocri spacio relicto. Pulfius pilo hostem
exanimans impeditur ab omnibus transfixus Scu-
tum et Baltheum gladium educere non potuit, succur-
rit inimicus ille Varrenus, protegitque ab hostibus, in
quem quum se hostes conuertissent, ipse uno interfe-
cto in locum iniquum decidit, Cui circumuento succur-
rit Pulfius, atque ambo compluribus interfectis, incolu-
mes se in castra recipiunt. Fuit eidem Cæsari
Scæua miles fortissimus, qui pugna ad Dyrachium com-
missa vulnera accepit Capite, humero et femore, ex-

cussoque

cuſsoq; oculo traiectus & ſcuto CXX telorum ictibus per-
forato hostes prinde ac ſe dediturus eſset, accibat. Sub-
euntibusq; duobus alterius humerum enſe cecidit. Alte-
rum ore percuſsum vertit in fugam. De hoc quidem va-
ria est fama. Quidam tradunt Cæsarem viri, & de ſe
& de reſpub. ut aiunt, ita meriti eximia virtute per-
motum, qua commiſsi castelli portæ custodia propé
sola ſeruata eſset. Pecuniaeijs eum donis ingentibus &
magnis honoribus cumulaſse, apud alios Scæua idem du-
ce absente, cedentibusq; comitibus, contra omnem Pom-
peij exercitum stetit, & clypeo CXX telorum ictibus
transfixo, miris & incredibilibus rebus gestis, & com-
miſsi loci custodiam relinquens ſuorum receptis ample-
xibus relatus occubuit. Iacens quoq; victoribus terri-
bilis ac stupendus, cum tot eximias pugnas in Gallia
Britanniaq; feceat, contra hostes ſemper inuictus, &
à ſuis tandem ciuibus interfectus est. L. Sicinius
dentatus tribunus plebis centies vicies præliatus, octies
ex prouocatione utroq; exercitu inſpectante victor, qua-
dragies quinquies aduerſas habuit cicatrices, in tergo nul-
lam notam, ſpolijs ex hoste tricies & quatter captis, qu-
tuordecim ciuibus ex media, ut aiunt, morte raptis atq;
ſeruatis. Nouem quinetiam Imperatores qui opera eius
vicerant proſecutus, hastis puris, phaleris, torquibus.
Ciuicis coronis, aureis muralibus, obſidionali una, ar-
millis atq; pharetris plurimis donatus inſignis emicuit.
M. Sergius post hunc duobus stipendijs, primó aduer-
so corpore, ter & vicies vulneratus, ſecundó dextram
manum perdidit. Quare postea ſibi manum ferream
fecit, & cum neutra peni manu idonea ad præliar-

XLIX

dum valeret. Una die quater pugnauit & vicit, si-
nistra duobus equis eo insidente confossis, eaq; reli-
gata præliatus. Cremonam obsidione exemit, Pla-
centiamq; tutatus, duodena hostium castra in Gallia ce-
pit, bis ab Hannibale captus, bis à Vinculorum pig
nore profugit, cum XX. mensibus quibus captiuitatis
sortem preferebat, nullo momento sine compedibus
fuerit, & cathenis omnibus asperrimis prælijs. Quæ
tempestate illa Romani experti sunt, insignitus
donis militaribus à Transimeno Trebia. Ticinoq;
coronas ciuicas retulit: Cannensi quoq; prælio. de
quo refugisse eximium opus virtutis fuit, solus ac-
cepit coronam, Flamminio Consule, quum eum Han-
nibal circumiacentium locorum vastatione in bel-
lum excitasset. Tantus utrinq; pugnandi ardor ex-
titit, ut grauissimum terræmotum, qui tunc forte
tam vehemens factus est, ut Vrbes diruisset, mon-
tes transtulisset, discidisset rupes, flumina retror-
sum egisset, pugnantes omnino non senserint. Ari-
stomenem Messenium CCC. Lacedemoniorum occidisse
proditum est, captum per cauernas latrinarum eua-
disse, Angustias alpium aditu secutum. Iterum ca-
ptum, sopitis custodibus ad ignem aduolutum loto cum
corpore excussisse. Tertio captum, Lacedemonios pe-
ctus dissecuisse. Hirsutumq; cordi repertum in Britan-
nia dum commilitones Cæsaris in palustrem quen-
dam locum & aquosum incidissent, irruissentq; in
eos innumerum hostium copiæ, ac prælium spectante Cæ-
sare fieret. Quidam miles eius nomine Scæuola, me-

dios irrupit, plurima strenuae fortitudinis opera edens, Solus enim immobili gradu persistens, missa undique in eum telorum infinita multitudine: Cumque militum unius diei pugnae suffectura tela manu sua hostibus adegit, strictoque gladio fortissimos quosque hostium catervatim affluentium incredibili dimicatione propulsans, tandem tragula & saxo ictus versis in fugam hostibus, commilitones reduxit incolumes, Ipse vero aegre cunctos evadens in limosam se proripit paludem, quam nunc natando, nunc pedibus commeando, vix tandem duabus Loricis onustus, amisso traiecit scuto, Admirante deinde Caesare & magno cum gaudio & clamore obviam excipiente, maestus ille ante pedes Caesaris procidit, amissique veniam Scuti obsecrans, Centurionatus honore donatus est.

Cynegiri Atheniensis militis gloria magnis Scriptorum laudibus inclaruit: Praeter enim ingentes praeliorum caedes, cum fugientes hostes ad naves egisset, onustam navem dextra manu tenuit, nec prius dimisit quam manum amitteret, Tunc quoque amputata dextra navem cum sinistra comprehendit, quam & ipsam cum amisisset, ad postremum morsu navem detinuit, tantam denique in eo virtutem fuisse, ut non tot caedibus fatigatus, non ambabus manibus amissis victus. Cum truncus etiam ad postremum & dentibus, velut rabida quaedam fera dimicaverit. Simili pertinacia in consectandis hostibus Attilius usus fertur, non Massiliensium,

ut Lucanus inquit, sed Caesaris miles, quemadmodum reliqui, & quidam non incelebres auctores tradunt. Navali namque apud Massiliam certamine, quum hostilem in puppim dextram iniecisset, illa gladio amputata, Massiliensium navim nihilominus ingressus laeva tandiu retinuit, quousque hostes atroci vultu obterrens, prostratis omnibus navim victor occupavit, occupatamque profundo immersit, aequavitque Cynegiri factum, quod loquacissimae Graeciae laudibus in coelum usque sublatum est.

Aemulatio gloriae, & Ducum comparatio atque praestantia. Capitulum XIIII.

Nunc ut avidis praemissis ad summamque rerum aspirantibus honos reddatur. Cui nobiliores Duces quique inclyta suis facultatibus gesserint, subnectemus. Verum quoniam in huiusmodi rerum summa spectari, discutique maxime solent, rei militaris peritia, virtus, ingenia, mores, vires, et fortuna potissimum, in his superioris aetatis, exterarum, nostrarumque gentium Duces & Reges, aliquot prima fronte mutua inter se videntur comparatione quam similes extitisse: Sic enim maiorum sententia freti, non sumus nescij solitum Romulo Thesium comparari, Camillum Bruto, Brutoque Dionem, Numae Lycurgum, Marcello pelopidem, Fabio Periclem, C. item Maximo Iasonem fraeenum & Themistoclem. Themistocli Aristidem, Eumenem Sertorio, Zimonique Lucullum. Quanquam de hoc ipso ita scriptum invenio:

Bellicis in actibus ut Æschilus auctor est, quem huic comparabimus? quem huic opponemus? cuius huius similis? Cum Antiochum grauem Philosophum scripsisse constet Lucullum victoriam omnium quas unquam Sol viderit, maximam ex hostibus retulisse. Exploratum est & Phocionem quinquies & quadragies Imperatoriam iniisse dignitatem, cum ne semel comitijs interfuisset, sed semper absens & crearetur & arcesseretur. Ex hoc igitur quantus ille Dux fuerit, facile conijci potest in Alcybiade, cui flagrantissimum fuisse ingenium, consilij plurimum, eloquentia singularis, corporis species praestans, praecipua potentiae, virtutis, nobilitas eximia, in re militari summum imperium & summa gloria. Cuicquid natura affingere possit, videtur expreta. Constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil eo Duce fuisse excellentius, cum plerique hae omnia animi & corporis & fortunae commoda inter sese in eo Duce praecellentia certare uiderantur. Thrasibuli virtus si per se absque fortuna minime pensitanda est. Dubius sum, an eum omnium primum posuerim, illud dubio procul neminem huic praeferendum censeo, fide, constantia, magnitudine animi, in patriamque amore. Nam quod multi voluerunt, paucique consessis ab uno Tyranno patriam liberare, huic contigit, ut à triginta oppressam tyrannis seruitute, in libertatem vindicaret. Iphycrates non tam cumulo & rerum gestarum magnitudine, quam disciplinae militaris peritia nobilitatus est, & praecellentibus Ducibus annumeratus. Eiusmodi enim Dux fuit, ut non solum aetatis suae cum primis comparandus, sed ne de maioribus quidem na-

tu quisq3 ante ferendus. Imperator enim & Dux ſæpe delectus, nusq3 culpa rem pub. male geſsit, conſilio ſemper inuictus, quo tantum excelluit, ut multa in re militari noua quum inuenerit, inuenta plurima meliora reddiderit. Lyſander Lacedemonius præclari magnam ducis & Imp. famam præſentibus & poſteris reliquit, verum magis fælicitate quam virtute partam. Tymolion Corinthius ſine dubio magnus omnium iudicio hic habendus. Namq3 huic uni contigit, quod neſcio an ulli, ut & patriam à Tyranno oppreſsam liberauet, & Syracuſis quibus auxilio erat miſsus, inde inueteratam ſeruitutem depelleret, totamq3 Siciliam multos annos vexatam bello, à barbarisq3 oppreſsam, ſuo aduentu in priſtinum reſtitueret, & quum eſset non ſimplici fortuna conflictatus, id quod difficilius putatur, multo ſapientius ſecundam quam aduerſam pertulit fortunam. Agelinus Rex & contemptor ſuperum, Mezentius utpote; qui non ſolum hominum, ſed deorum ſibi honores expoſceret, in hac quoq3 clarorum ducum concertatione, quodam magno auctore, numerandum ſeſe offert, nec iniuria id quidem; Nam ſi Naſoni credimus, Clarus erat ſumptisq3 ferox Mezentius armis, Et uel equo nullus, uel pede maior erat. Legimus & Cyrum Græcorum maximis laudibus celebratum, quod in expeditionem profectus, Ægyptum in ſuã ditionẽ redegerit, & omnes quæ à Syriæ finibus ad mare usq3 rubrum pertinent, gentes nationesq3

subegerit. Epaminundæ quoque res strenue gestæ a plerisque omnium anteponuntur virtutibus. Thebas enim ante hunc Ducem natum, & post eiusdem interitum, perpetuo alieno paruisse imperio constat, e contra eos, quandiu ille præfuerit reipub. caput fuisse totius Græciæ, nemo infitias ibit. Ex quo sane intelligi potest, hunc unum Ducem pluris quam nobilissimam Ciuitatem suam fuisse, maxime quum eius mortem tanta præter seruitutem Thebanorum iactura & perditio subsecuta sit, ut non amisisse ducem suum & columen, sed ipsi cum eo simul tunc funditus periisse viderentur. Et quamquam Homerico præconio exploratum & notum sit etiam illud Achillis & Hectoris mutuum vitæ ac sanguinis certamen, quod Monomachiam appellant, & eam virtutem, quæ supra nos est, heroicam atque diuinam præ cæteris Hectorem habuisse, neque proinde videri mortalis hominis filium esse, sed Dei: Non inepte tamen, quum non Homerica, sed paterna illa commendatio fuerit, debet Achilles, Hectorem qui vicerit, & virium & animi rerumque gestarum præconio ac dignitate minor haberi, quam & ipsam in aurea capera ita scriptam offendes: Si cor, si vires, si bella requiris Achillis, ut paucis expediam, Hectore maior erat.

Videbis etiam Daretis Phrygii maioris Troiani scriptoris attestatione, fortitudinis, & virtutis Achillem fuisse quam Hectorem. Achillem præterea Ionis nepotem & Thetidis filium vult Homerus, cæterique

sine controversia Poëtæ, qui Homines morum & virtutum præcellentia, non solum Deorum progeniem volunt, sed etiam Deos fieri. Quod si eodem præcone & sensu & heroicis fortitudine in cœlum tollat Nestora, Atridas apud suos fama claros, & notos fortitudine Aiaces, & dolis & astu Ulyssem extollat. Myltiadem Marathone, Themistoclem Thermopylæ prædicent, Homerusque item & Maro, nec tum barbaris sed latinis & Græcis Ducibus præficiendo Regem illum, quo iustior alter, nec pietate fuit, nec bello maior & armis. Quicquid denique aliarum gentium præclaræ laudis usque extat, in unum si conferatur, profecto citra Romanos rerum Dominos, gentemque togatam subsistet. Quocirca sunt, qui suo quodam iure Brennum animi magnitudine & rerum gestarum gloria extollendum putent, quod Gallis Senonibus in militiam sumptis: Romam mundi Dominam armis invaserit, in Romanos tanquam imbelles impetus fecerit, eosque sic straverit, ut non facile quispiam similem ruinam Romanæ militiæ reconsideret, etiam si Roma insuper incensa non foret, verum ut vicerunt, sic victi sunt, ut ad internicionem Dolabella Duce deleti, ut nullus ex ea gente superfuerit, qui incensam à se Romam gloriaretur. Neque vero Hannibalis res gestæ obscuræ neque posteriores fuerunt. Annis enim V & XX. minor natus Imperator factus, proximo triennio ille, viribus armisque nobilem, & exercitum seminarium bellatricem subegit Hispaniam, Saguntum poten-

tissimam Vrbem Romanis amicissimam ac fœderatam
ut expugnauit, ac obsidione deleuit. Tres exercitus
maximos comparauit. Altero in Hispania cum Asdru-
bale fratre relicto, Altero in Affricam misso: Terti-
um in Italiam secum duxit. Cum hoc exercitu Pyr-
rheneos saltus transgressus velut fulmen quæque obstan-
tia proterens ad vrendam Italiam deuastandamque festi-
nat, nec nisi ferro & sanguine iter sibi præstruens,
ad alpes postremo venit, quæ Italiam à Gallia seiun-
gunt, & quas nemo unquam præter Herculem Græcum
ante eum transierat, Alpinis Gallorum quo minus
transiret, quamquam resistentibus, ac tandem duro Mar-
te depulsis, igne ac ferro diruptis rupibus, iuga illa
aspera inuicta & inaccessa, ac frigore intractabilia
ita muniit, ut Elephanti possent ire onerati, quæ an-
tea unus homo inermis vix potuisset irrepere.
Qua res ei et virtutis admirationem & immortalita-
tis fidem non paruam contulit; Inde exercitum tra-
ducens in Italiam peruenit. Conflixit apud Tici-
num cum P. Cornelio Scipione Cos. eumque saucium ex-
pulit, à filio pubescente seruatum. Scipionis deinde
collegam Tyberium longum secundum Probum, siue
magis secundum Liuium, Sempronium apud Trebiam
cum ingenti Romanorum clade profligauit. Cum
hoc apud Placentiam æquo licet Marte pugnatum,
parique clade discessum. Maior tamen Romanis, quam
pro numero iactura fuit, ut inquit Liuius, quia E-
questris ordinis aliquot & tribuni militares & præ-

fecti, nonnulli ea dimicatione conciderunt. His tot prosperis ac lætis successibus elatus Hannibal sui fiducia plenus ad spem propositi armauit animum, inde per Lygures Appenninum transiens, petit Hetruriam Quo itinere adeo graui oculorum morbo affectus est, ut in posterum dextrei oculi beneficio nunquam bene usus est. Hac tamen mala quia detinebatur valetudine Lectica deuectus est. C. Flamminium Cos. ardentioris spiritus virum, quam res ipsa postularet, apud Trasimenum cum exercitu insidijs circumuentum occidit, Neque multo post C. Centenium Prætorem cum delecta manu saltus occupantem. Fuerunt autem hoc in loco qui in acie ceciderunt Romanorum XV M. T. Liuij sententia de multis electa. Aliorum namque aliter apud quosdam XX M numerum inuenio, Hostium non nisi mille quingentis in prælio cæsis, & hæc alia Romanæ R. p. pestis. Motis hinc castris in Apuliam apud Cannas quum peruenisset, obuiamque ei duo Consules S. Claudius Terentius Varro, & Paulus Æmylius sese obtulissent, Varronem committendi prælij temerarium auctorem, primum turpis fuga corripuit, nec fugientem hunc amplius quam quinquaginta equites prosecuti sunt. Consulum alter prudens, forti ac honesta morte procubuit, Cum hoc Quæstores duo tribuni militum, Unde XX. consulares, prætores atque ædilicij, aliquot Senatores insuper LXXX, desiderati sunt. Reliquorum numerus Cæsorum ambigue traditus videtur. Quod constat XL M. peditum, Equitum duo millia septingenti fuere. Sunt qui hos Legionarios tantum pedites atque

equites aliorum civium ac sociorum parem quippe nume-
rum esse asserant. Cuius inde post aliquot dies Capuam
quam Cannas sibi fuisse percelebre est, revertaretur,
Q. Fab. Max. Dictator Romanus in agro ei Phalerno
se obiecit. Hic locorum angustijs clausus noctu sine
aliquo detrimento exercitus se expedivit, Fabio calli-
dissimo Imper. dedit verba, namque obducta nocte sar-
menta in cornibus iumentorum deligata incendit,
eiusque generis multitudinem magnam dissipatam im-
misit, Quo repentino obiectu viso tantum terrorem
iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum
sit ausus nemo. Post haec non multo post M. Minu-
tium Ruffum magistrum equitum pari ac Dictatorem
imperio dolo productum, in praelium fugavit. Tiberi-
um Sempronium Gracchum iterum Cos. in Lucanis ab-
sens, in insidias subductum substulit. M. Claudium
Marcellum quinquies Consulem apud Venusiam pari
modo interfecit. Cumque sero tandem ut Capuam ipsa Ro-
ma pressam obsidione liberaret, Et ad tertium lapidem
Anienemque fluvium castrametatus, portas urbis acces-
sisset, intra cuius muros solus hostium emisit hastam,
indignantes qui supererant, tantum illi licere, Romani
Conss. obviam egressi, & in aciem utrinque deductis Copijs
parati ad praelium cum essent: Ilico grando caeli frago-
re demissa & ex summa Capitolij rupe maximo turbi-
ne ventorum in adversa hostium ora prohibuit, quod
posteaquam bis tentatum accidisset, Miraculo concussus Han-
nibal dixisse traditur: Romam capiendi tunc sibi ani-
mum deesse, tunc fortunam, cum quandiu antea in Ita-

lia fuerit, nemo ei in acie restitisset, nemo aduersus eum post Cannensem pugnam in Campo castra posuisset. His itaq; ad vastitatem Italiae gestis: Scipio ille Affricanus Superior dum clades pariter cladibus in Affrica vindicaret, hinc remouere potuit, et acerrimum hostem, eum inquam a quo pater apud Ticinum fugatus fuerat, ad bellum arcessere, vincereq;. Quo in bello, ut valentior postea congrederetur, Collatis iam signis de legibus pacis Colloquium fecit, Conditiones quum haudquaquam conuenirent: Tubae cecinere, fit pugna, et quidem nouissima, in qua nec melius instrui aciem, nec acrius potuisse pugnari, ut de Victore victus sit, et de victo itidem, Victor ipse confessus est, Uterq; ingens rerum talium aestimator. Cessitq; tandem Hannibal adeo consternatus, ut nunquam postea resurgeret, Scipioniq; praemium victoriae Affrica fuerit. Horum autem duorum, qui non sui modo aetatis, Liuio teste, maximi Duces, sed omnis ante se memoriae omnium gentium cuilibet Regum Imperatorumue pares, uel ut Florus inquit: qui omnium antea et postea Ducum clarissimi fuere. Uter utro sit peior habendus Imperator, praeter Scipionis Caedes, qui magnam partem sceleris humani extinxit atq; praedidit, ut de se ipso apud Ennium suum, his verbis loquitur: Si fas cadendo caelestia scandere cuiquam est, Mi soli caeli maxima porta patet. Hoc unum dictum satis erit. Quo intelligi possit, quantus ille Imperator fuerit, Si uerum est enim, quod nemo dubitat, ut P. Ro. prae caeteris virtute bellica praestantiam sibi vendicet, Hannibalemq; constet potuisse eum superare, Consequens videtur, Scipionem tanto non solum hunc, uerum caete-

eos Imperatores anteiſse, Quanto Po. Ro. Pœnusq
Hannibal rerum gestarum gloria antecellunt, quod
nec tantus quidem hostis Hannibal ipse dissimulat.
Apud Ephesum enim quo ambo conuenerant, alterq
victus confugeret, alter ad Antiochum legatus, & Ro-
manus orator arcessereat. Cum Hannibal dignio-
rem deambulando locum primus accipuisset, idq Af-
fricanus tam æquo tulisset animo, ut facile nulla
cum contentione ea fuerit ambulatio. Habito
postmodum de Ducum præstantia inter eos sermo-
ne, interroganti q Scipioni Quis sibi Ducum maxime
videretur, eorum omnium qui præcessissent, quiq ad
id usq temporis superstites fuissent: Tum Pœnus
Philippi filium, Macedonumq Regem Alexandrum pro-
fecto primum. Quem item secundum sciscitanti, Epy-
rotarum Regem Pyrrhum subiecisse, tam illius quam
huiq dicti rationem afferendo. Exquirenti porro quem
tertio præficeret, dubio procul seipsum inquit, obortoq
risu: Affricanum tum adiecisse, quam maximi te fa-
ceres, quoue loco te dignum diceres Hannibal, si uti
ego superior euasisses? Tum ille non solum ætatis
huig, sed omnium superiorum temporum, gentium ac
nationum Imperatoribus anteferendum iudicarem.
Quo quidem dicto non obscurum est sane, per Hanni-
balem innui Scipionem uelut inextimabilem, Cæterisq
Ducibus & Imperatoribus longe dissimilem anteponendum.
Seuerus autem Septimus Dux & Imp. inclitus simili
modo, quum de primo principum loco sermo esset: Au-
gustum Vespasianum, T. Traianum pium, M. magni præ

cæteris fecit, Reliquos fœmineos uel venenatos nominans. maximè in historijs Hannibalem, Marcum Camillum, & C. Martium Coriolanum dilexit, summaque laude ac loco dignos censuit, interrogatus porrò, Quid de utroque Africano sentiret? Respondisse fertur, Fœlices illos fuisse magis quàm fortes, itaque probare domesticam Vitam & iuuentutem, quæ in utroque minus speciosa domi fuisset. Non minus etiam laudis & gloriæ Scipioni Nasicæ in ocio, in toga, quàm in negocio & armis utrique Scipioni maiores nostros tribuisse percelebre est.

Ferunt & Antigonum interrogatum, Quis Ducum sibi optimus videretur? Respondisse Pyrrhum si senesceret omnium suæ ætatis Ducum sibi optimum videri, sed quamquam hic ætatis suæ Ducibus duntaxat eum præferat, Satis tamen constans, autore Justino, inter omnes auctores fama est, Nullum nec eius, nec superioris ætatis Regem comparandum Pyrrho fuisse. Raroque non inter Reges tantum, verum etiam inter illustres Viros aut vitæ sanctioris, aut iustitiæ probatioris uisum, scientiam certe rei militaris in illo tantam fuisse, ut cum Lysimacho, Demetrio, Antygono, tantis Regibus bella gesserit, & inuictus semper fuerit. Illyriorum quoque Syculorum, Romanorum, Carthaginensium bellis nunquam inferior, Plerumque etiam Victor extiterit. Cum patriam certe suam angustam ignobilemque rerum gestarum, fama & claritate nominis sui, toto orbe illustrem reddiderit: Bellacissimum enim Regem omnium usque adeò fuisse constat, ut quum cæteri mortales pro gloria proque imperio, pro salute, proque iniurijs pugnare soleant, hic pro volu-

ptate pugnaret, neq; hac illi maior ex imperio, quam ex bello voluptas erat. Adde, quod militaribus artibus instructissimus, ductandi exercitum, ordinandi acies, eligendi locum castris idoneum, conciliandi hominum animos, rei pace belloq; efficacissimae, Caeterum ad bellandum, quaerendasq; victorias, quam victoriarum praemia servanda vir quam longe melior. Cui vero hanc ipsam palmam Alexandro Macedonum Regi tribuunt, non inscite id quidem facere videntur, nec minimis rationibus inniti. Hic enim Rex & Imperator parva manu, ultra quam credibile cuipiam videatur, peragravit orbem, innumeras gentes fudit, atq; subegit. Vigesimum namq; aetatis annum agens Macedonum Rex declaratus, & ad bella promptus, Ubi Macedoniam, Graeciam & Illyriae partem ordine composuisset, Ultra Helespontum in Asiam transgressus, in campis Adrestis, primo Darium Persarum Regem maximum expugnat. Mox Phrygia & Paphlagonia in ditionem redactis, per angustam rupium, dubiosq; aditus Cyliciam intrat, qua ex improviso exterrita, victori paruit. Darius interea quingentorum millium armatorum instaurato exercitu, vel ut alij perhibent CCC M. peditum & CM. equitum in aciem procedens, inter arctas Cyliciae rupium fauces, commisso certamine, victus ac fugatus, terga celeri studio vertit, peditum LXXX M. Equitum decem millibus caesis, XL^{m}. captis, direptis Castris, cum Regia matre, Uxore ac tota familia, Sobole etiam victor insignis. Hinc ad profectionem Damasci provectus ex proximis nationibus Legati venire, se suasq;

vrbes sedentes, Syria, Phœnices & Sydon cum mariti-
mis Insulis Victori obtemperarunt. Tyrum ferocitre
expugnatam. & virtus & fortuna obtinendam dedit.
Aliquandiu obsessa Tenedos Regi paruit, CLX. nauium clas-
se deuicta, Gaza decem millibus hostium cesis expu-
gnata est, Victricibus armis cessit Ægyptus, & Syrena
ceruicem flexere. Ad Iouis Hammonis templum, quem
sibi patrem finxerat gentium domitor per arida & Solis
adusta uertit iter, Unde remeans, diuina stirpe se natum
uoluit credi, haudquaquam mortali patre contentus. Reuer-
sus vrbem condidit, quam ex suo nomine Alexandriam
appellat. Hinc aduersus Darium, qui ad Arbelam ignobi-
lem vicum, sed persica strage nobilitatum, ingenti armo-
rum copia uenerat, de integro arma conuertit, & paribus
utrinque partis & copijs & fortuna, Hinc quoque victor Ori-
entis sibi limen aperuit, ita ut proxime gentes Persides
& Babylonij paterentur imperia, per difficiles aditus arboreaque
iuga ad Septentrionem conuersus, Parthos Hircanosque
fregit, Caucasum montem ad mortis extrema cum suis la-
bore deductus, Mareque Caspium, cuncta sternendo subegit.
Ad flumen Thanaim & Scythas circumtulit signa, & in
finibus Asiæ partem tenuit, Europe ad Idaspem amnem.
Porum Indorum maximum Regem, quia armis contradicere
ausus, terribili prelio uicit, Et quia victum se tam iniquo
animo tulit, ut Cibum vulnerumque remedia respueret, mo-
ri uolens, Magnitudine animi delectatus Alexander in a-
micis habuit & honoribus auctum regnare compulit. Mul-
ta praeterea cum aliquot Regibus & exteris gentibus
per Indorum longissimos tractus praelia gesta sunt.
Tantis illustrata victorijs, siue Graecorum assertione con-
tra Romanum nomen Parthorum gloriae fauentium,

siue

sine levissimorum quorundam Gallorum, quos non veri
studium, non fides vera, non denique Alexandri amor illius,
sed Romanorum invidia atque odium semper impulit, invul-
gatum sit, eum totum terrarum orbem peragrasse, illiusque
Dominum fuisse. Quae opinio quia quorundam mentes ir-
repsit, minuenda omnino est, eoque maxime, quia rerum
gestarum Scriptores aliqui, et quidem non incelebres videntur
in hanc sententiam trahi. Primum itaque inter caeteros An-
naei Senecae de Alexandro illud attingam, alterius re-
rum suarum, et loci huius, et dicti memoria licet polleret,
eximia reor obliti. Agebat inquit „infelicem„ furor aliena vastan-
di, et ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Grae-
ciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit, Cui
quod cui optimum est eripit, Lacedemona servire iubet,
Athenas tacere non contentus, tot Civitatum strage, quas
aut vicerat Philippus, aut interemerat. Alias alio loco
proijcit, et toto orbe arma circumfert, nec subsistit
usquam lassa crudelitas immanium ferarum modo, quae
plus quam exigit fames mordent, iam in unum Re-
gnum multa regna coniecit, iam Graeci Persaeque eundem
timent. Iam etiam à Dario liberae nationes iugum ac-
cipiunt. Hinc tamen ultra Oceanum Solemque indignate.
Ab Herculis Liberique vestigijs victoriam flectere, ipsi
naturae vim parat, non ire ille vult, sed non potest sta-
re, non aliter quam in praeceps deiecta pondera, qui-
bus eundi est finis iacuisse. Quod à tanto viro
tamque praeclaro dictum miror. Nec minus et illud
Iustini, Universum terrarum orbem, utrum sit mi-
rabilius, quia vicerit, an aggredi ausus fuerit in-
certum est. Nota enim haec sint licet, tamen illud

XLI18

tam Ciuitatis Dei nec minus incognitum esse debet. Quantalibet autem fere uerum uel iste, uel Trogus inquit scripserint. Addo his ego & quem diximus Senecam, quaedam tamen illos fuisse mentitos fidelioris litrae ostendunt. Quum non Romam quae florere iam ceperat, aut Italiae oram ullam, sed nec Germaniam, nec Britanniam, nec Hispaniam, Galliam uel Affricam pre se se, aut Legatos unquam adierit, nedum uicerit. Quid ergo Orientem adijt, orientemque uicit? Vnam Alexandri Epyrensis Regis, & huius auunculi sententia ex omnibus uinci facillimam mundi partem. Quod saepe alibi idem auctor ait, et ut Q. Curtij hunc eundem Regem stilo nobilitantis uerbis utar, Ab Hellesponto usque ad Oceanum omnes gentes uictoria emensus, utque in quaestionibus naturalibus inquit Seneca, Imperium ex angulo Thraciae usque ad orientis terminos protulit. Quamquam quod constat ante alias Carthagini infensus, subacta Asia in Affricam migraturum minaretur. Et forte cogitaret inde ad Gades Herculeas & Hispaniam traiecturum. Ac porro inde per Gallias secus Alpes & Italiam in Epyrum atque Macedoniam reuersurum. Sicque nondum alteram sortem adortus excessit e uita, nec aliter ut ille inquit, quam Babylone sua Parthoque uerendus. Nam sibi libertas unquam si redderet, orbem ludibrio seruatus erat non utile mundo. Editum exemplum est, & quantum fuit de hoc ipso quem modo diximus Alexandro & Philippo patre, ac Macedonum Rege inter doctissimos de utriusque praestantia disceptatio non leuis. Et quamquam magno se in-

dici quisq; ex ſtrenue ante actis viri poſſit: Philippu[m]
tamen Virtute, animi magnificentia, fide, rerum mo-
deratione, Rebus gestis & gloria ſuperatum a filio,
Facilitate vero, humanitate, Consiliorum prudentia,
frugalitate, ſolertia, Verborum denique ac orationis
cultura Alexandro ſuperiorem fuiſſe non dubium est.
Et licet Regum clariſſimus teste Justino ſit Alexan-
der; Clariorem tamen inquit Livius eum facit, quod
Vnus fuit, quod adoleſcens; quod incremento rerum
nondum alteram fortunam expertus deceſſit. Phi-
lippum autem Alexandri patrem Theophrastus tradit
non ſolum genere & dignitate regia, ſed etiam &
fortuna & moribus maiorem caeteris Regibus, mo-
derationemq; extitiſſe. Sunt qui hoc decus Imperij
Cn. Pompeio magno, ob res ab eo prae caeteris ma-
gnificentiſſime gestas deferendum putent: Maxi-
mum enim & ſplendidiſſimum fuit, quod Romano-
rum nemini antea contigit, quod tertium e tertia
univerſi orbis parte triumphum duxit. Nam licet
tres ex hac una parte triumpharint: ipſe tamen pri-
mum ex Affrica, ſecundum ex Europa, tertium hunc
ultimum ex Aſia ducens triumphum, quodam quaſi
modo viſus est ex univerſo ambitu orbis trium-
phaſſe. Ex quo autem genere gentium ſeorſum
triumpharit, ex his quae ſubijciemus licet agnoſcere.
Erant quippe regionum illarum nomina huiusmodi:
Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media,
Colchis, Hyberia inſula, Albania, Syria, Meſopota-
mia. Praeterea hi qui circa Phoeniciam & Palesti-

nam incolunt: Judaei. Arabes, in orientis etiam partibus ac Cylicibus & Isauris Pyratis latronibusque superatis, sui nominis inter Ciliciam & Isauriam condidit urbem, inter haec trophaeis etiam suis quae statuebat in Pyreneo, annotante octingenta septuaginta septem Oppida ab Alpibus ad Hispaniae ulterioris finem in deditionem a se redacta. Civitates fere nongentae: Pyraticae naves VIIIC. Captivi post Principes pyratarum in triumpho ducti, Tigranes Armenus. Tigranisque filius cum uxore, filiaque ipsius Regis. Rex Judaeorum Aristobulus, Mytridatis soror cum liberis quinque fusis, fugatis, occisis, in deditionem acceptis hominum Centies vicies semel LXXXm.

Nec huic quidem Gn. Pompeio ad haec tanta tamque praeclara facinora virtus aut ratio suadebat; sed insanus amor magnitudinis falsae. Quod si modo ut in Hispaniam, modo in Thraces lepidi motus, & Alpina bella, modo in Sertoriana arma, modo ad colligendos Pyrathas, Maria ac tot varia paranda proficisceretur, Causae per eum praetendebantur ad continendam potentiam. Quid illum ergo in Aphricam? Quid in Septentrionem? Quid in Mytridatem & omnes Asiae angulos traxit? nisi infinita cupido crescendi. Cum sibi uni parum magnus videretur. Quid Caesarem in sua facta pariter ac publica immisit, nisi gloria & eius ambitio? Et nullus supra caeteros eminendi modus, quum unum ante se Caesarem ferre non posset. Cuius econtrario si quispiam simili modo velit percensere res fortissime ge-

stas, ob quas Deus est à Veteribus appellatus, immensum & infinitum quippiam aggrediatur necesse est. Huic. n. primum cum bellum Helvetijs fuit, Gallorum omnium fortissimis, quibus tantus neutum pugnandi ardor, sed rabies erat, ut patria profecti XII eorum urbibus vicisq[ue] CCCC. ab se concrematis, ne quid his desiderij fo. ret ex spe revertendi, ulterius per Romanorum terras obstinati magis in omnem fortunam migrarent. Quem. admodum antea Cymbri & Theotones, quibus non audacia non fortitudine ulla ex parte inferiores erant. Horum plane multitudo numerusq[ue] caeterarum gentium, quae auxilio illis exiverant in tabulis aeneis, quae in Castris inventae sunt, dictu mirabile, literis graecis inscriptus fu. erat. Fuerant autem omnis generis hominum capita CCCLXVIII M, ex quibus nonaginta & centum bellacissi. morum erant. Quos omnes cum apud Rhodanum fluvium obviam Caesar habuisset, magno difficiliq[ue] bello bis vicit, victosq[ue] ad deditionem coegit. Germanos etiam cum eorum animos sortilegarum vaticinia mulierum non committere praelium ante sinerent, quam nova Luna fulgeret, Congredi satius esse duxit trepidantibus, quam idoneum illis tempus expectantibus. Facto itaq[ue] in eorum munitiones & tumulos impetu, non ante stimulare & incessere destitit, quam ira deducti pugnam capesserent. His in fugam versis, quorum fertur numerus CCCCLX M. fuisse, Caesar stadijs CCCC. adusq[ue] Rhenum persequens cadaveribus spo. lijsq[ue] referesit. Caesorum numerum LXXX M. fuisse perhibent. Inde confluentis Rheni bis disiunctissimas ripas ponte coniunxit, Et primus Romanorum ex.

nis Germaniam inuasit. Verum Barbari syluas petere properarunt ac paludes, non ausi certare, quod pro victoria fuit. Hinc Arionistum Germanorum insolentissimum Ducem uno prælio vicit, ac expulit. Idem contra ferocissimos & bellacissimos Neruios & Atrebates, qui densissimas incolunt syluas, duxit exercitum. Vbi igitur in profundissimo nemore filios ac supellectilem quam procul ab hoste collocassent, cum LX millibus armatorum contra Cæsarem repentinos fecerunt impetus, eumque Castra locantem, prælioque abstinentem offenderunt. Et verso in fugam equitatu VII & duodecimam Legionem circumuenientes, uniuersos trucidabant Centuriones. Quod nisi Cæsar correpto scuto, & his qui coram se præliabantur detentis inter barbaros irruisset, ac subinde quodam ex tumulo decima Legio per hostiles irrumpens acies periclitanti succurrisset, neminem euasurum incolumem liquet. At virtute Cæsaris & audacia supra vires ut dici solet decertantes. Haud tamen Neruios dare terga coegerunt. Verum fortiter oppugnantes obtruncarunt. Ex LX. enim millibus quingentos euasisse traditur. Hinc deditiones Vrbium ad extremos usque Oceani terminos consecutæ. Aduatici eodem impetu fortunæ profligati, ad quatuor millia cæsa, LM. venundata. Cum Venetis qui ad Oceanum terram incolebant, nauale prælium & memorabile fuit, & hi quoque victi & armis superati Aquitanorum, qui ad defensionem cum finitimis coniurarant. Fuit & bellum ei cum Belgis una cum Germanorum auxilijs, Horum Copiæ ad CCLXXII M.

lectissima numerata sunt, quibus repente e sylvis erumpentibus, milites Cæsaris eos excipientes, sum-ma quidem arte obstando, ad interemptionem dele-uere, quousque ad sua remeare compulissent. Domuit praeterea hos omnem Galliam, quæ inter Alpes, flumen Rhodanum Rhenumque & Oceanum est, & circuitu patet ad bis tricies centena millia passuum, in ea siquidem nec totum belligerans decennium, octingenta viribus cepit oppida. Trecentos subiugauit populos, aduersus trecentas partim instructas Myriades, Centum qui-dem ferro cæsis, totidem vitæ reseruatas habuit Cap-tiuas, Corpore, armis, spirituque terribilem, nomine et-iam quasi ad terrorem composito, Vercingentoricem Aluernum Galliarum Regem fortuna multis sæpe magnis præliis atque conatibus retentata. Post aliquot certamina horrida hinc inde vario discrimine gesta in Alexia oppido vallo XI. millibus passuum circum-ducto, conclusit, donec CCXLVIII millium armatoru̅ exercitu fusi congesto auxilio Regis ferme tota Gal-lia surrexerat, & hi quoque cæsi, fusi, fugati, C(?)ui potitur ad sua remearunt. Rex ipse nouissime in deditionem redactus, Maximum & amplissimum vi-ctoriæ decus, deposito omni fastu supplex, cum in Ca-stra ante genua Cæsaris phaleris abiectis & armis. Habe inquit fortem virum vir fortissime vicisti, in-de quasi hic terrarum orbis non sufficeret, alterum cogitauit, & in Britanniam transuectus, cui ne no-men quidem Romanorum antea cognitum erat, & de qua non parua etiam inter Scriptores & historicos

Contentio est, cum eam non re, sed verbo solum ac nomine victam nusquam extare contendant, subiugare adortus est. Huiusque facinoris audacia, magnam illi gloriam pepe-rit, primus namque occiduum classe ingressus Oceanum perque Athlanticum pelagus ad belligerandum transpor-tans exercitum annauigare coepit, Mira celeritate trans-uectus armaque & obsides accepit à trepidis. Et ulterius isset, ni improbam classem naufragio castigasset Oceanus. Reuersus igitur in Galliam classe maiore, auctisque admo-dum copijs, in eundem rursus Oceanum, eosdem Britannos secutus est. Cui tandem expugnanti cum Regibus victo-ris iugo ceruicem flexere, contentus his, non enim pro-uinciae sed nomini studebat, cum maiore quam prius prae-da reuersus est. Triumphauit quater, ut testes ferè omnes auctores sunt. Vt certiores quinquies. Primus triumphus fuit de Gallia, atque hac ipsa Britannia, isque omnium clarissimus: Secundus de Ægypto: Tertius de Farnace & Ponto: Quartus de Iuba & Affrica: Quin-tus de Hispania: Ego vero adderem Sextum de Mas-silia, nisi quia forsitan iste triumphus sub Gallico continetur. Nam de Massilia illum triumphasse, haud-quaquam est dubium cuipiam, qui acerrimam illam Cice-ronis de Cæsare loquentis querimoniam in libris offici-orum legerit. Vexatis inquit ac perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi Imperij portari in Triumpho Massiliam vidimus, & ex ea urbe trium-phari, sine qua nunquam nostri Imperatores ex trans-alpinis bellis triumpharunt. Praelia denique plura gessit, quam recensere quispiam possit. Huius nunquam ductu ut ab illustribus quibusdam traditum est

auctoribus, Undecies centies triginta & duo millia, vel
ut ab alijs, Undecies centena nonaginta millia hostium
cæsa sunt, signis collatis bis & quinquagies, vel ut
alij quinquagies tantum dimicauit. M. Marcellum
solus transgressus, qui nouies & tricies, uel ut alij
atque alij quadragies nouies. pari pene modo fuerat
præliatus. Quid cætera eius gesta prosequar, his
tot bellis exactis, tot laboribus exantlatis? Quos
ne dum pati, sed scribere, sed legere, sed audire diffi-
cile est. Victor Cæsar Romam redijt, urbemque va-
cuam ingressus, Dictatorem se fecit, negatamque pecu-
niam, ex ærario publico, fractis foribus inuasit.

Postea Pompeium insecutus, infinitas eius copias
campis farsalicis fugauit. Inde victo & fugato in
Egyptum Pompeio, cum Alexandrinis terraque marique
ingens bellorum ei negocium fuit, demum absumpto
fluctibus Rege Victor Cæs. Cleopatram gentis Re-
ginam relinquens per Syriam profectus, restituto
in regnum minoris Armeniæ Deiotaro, Pharnacem
bello victum Ponti regno priuat, inde tenuit Afri-
cam. Et post aliquot clarissima bella unice gesta,
tres Duces partis Scipionem, Iubam Regem &
Labienum prostrauit. Cato Uticensis ultro repetitum
gladio pectus traiecit. Victor ad Italiam Cæsar redijt.
Mox ad Hispanias conuersus, apud Mundam ancipiti
euentu Gn. & Sextum, magni filios expugnat. XXX M
Pompeianorum cæsis, obtruncato Gnæo. Quantum
autem his bellis Romani sanguinis fuderit noluit an-
notari. Ad summum Vestæ Pontifex creatus, relatusque

est in numerum Deorum, non modo Principum aucto-
ritate, sed opinione etiam populari. Nam ludis
quos ibi Augustus Caesar heres eius instituit, Crini-
ta Stella septem continuis diebus circa undecimam ho-
ram ludis effulsit, persuasumque credulae plebi: Caesa-
ris esse animam in caelum transmissi. Huius Stellae
et virgilius Poeta meminit in bucolico carmine. Et
symulacrum ipsum Caesaris in iudicio est, cuius in
vertice Stella est. Post haec Numidici lapidis columna
in eodem loco posita. XX pedum altitudine parenti pa-
triae inscriptione addita, ad quam sacrificare et vovere,
et iurare per Caesarem diutius observatum est. Sed cla-
ri sint licet illi quos ante diximus: clarus Scipio, cu-
ius consilio atque virtute Hannibal in Africam decede-
re coactus est. Ornetur et alter Scipio Africanus,
qui duas potentissimas urbes imperio Romano infe-
stissimas, Carthaginem Numantiamque delevit. Habe-
atur vir egregius L. Paulus ille, cuius currum Rex
potentissimus quondam et nobilissimus Perses hone-
stavit. Sit aeterna gloria Marius, qui bis Italiam
obsidione et metu servitutis liberavit. Mirris tollatur
in caelum laudibus, qui cum vel Dictatoribus, vel Conss.
Macedonum Rege Alexandro in Italiam traiecturo, erat
dimicandum, M. dico Valerium Corvum, Caium Ma-
rium, Rutilium, Caium Sulpitium, T. Manlium tor-
quatum. C. P. Phylonem. L. Papyrium Cursorem. C.
Fabium Max. Duos denique Decios, L. Volumnium.
M. Corvum longa belli experientia Philopoemenem
celebret. Anteponatur omnibus Pompeius, cuius
res gestae atque virtutes hisdem quibus solis regionibus

cursu ac terminis continentur. Julius tamen Caes.
in rebus bellicis nec illis, ne his profecto. nec ulli ho-
minum secundus fuisse memorabitur. Ita namque de
eo per Eutropium scriptum est: Vir quo nemo un-
quam bellis magis enituit. De huius etiam bellica
virtute atque praestantia, etsi abunde sit dictum,
non est tamen omittendum, aliud Ciceronis testimo-
nium. Quod vulgarissimum omnibusque notissimum
sit, tamen & clarissimum est, simulque verissimum.
Soleo saepe inquit, ante oculos ponere, idque libenter cre-
bris usurpare sermonibus, Omnes nostrorum Impera-
torum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque po-
pulorum, omnes Regum clarissimorum res gestas, nec
contentionum magnitudine, nec numero praeliorum,
nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi,
nec dissimilitudine bellorum posse conferri. Nec ve-
ro disiunctissimas terras citius passibus cuiusque tam
potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed
victorijs illustratae sunt. Neque enim ut alibi idem
Cicero inquit, Si tuae res gestae caeterorum laudibus
obscuritatem attulerint, idcirco Gn. Pompeij memo-
riam amisimus. Quantum nomen ipsius fuerit,
quantae opes, quanta in omni genere bellorum glo-
ria, quanti honores Po. Romani, quanti Senatus.
quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vi-
cerat gloria, quanto tu omnibus praestitisti. Itaque Gn.
Pompeij Bella, victorias, triumphos, Consulatus admiran-
tes, numerabimus, tuos enumerare non possumus. Et
quoniam in quo maxime constet hac Ducum praecel-
lentia, immensae quaestionis esse solet. Plutarchus tr.

tius eodem clariſsimus testis accedat: Summorum inqt
virorum & clariſsimorum Ducum neminem huic bel..
latori. Imperatoriq. praeponendum censeas. Nam ſi quis
Fabios, Scipiones, Metellos & aetatis ſuae, & paulo ſu..
periores Duces, Syllam, Marium, utrumq. Lucullum
& ipſum denique Pompeium, Cuius omnimoda in re
militari virtus & gloria ad caelum usq. praefloruit, com..
parandos duxerit, eos profecto Caesaris gesta ſuperant.
Quod ſi praeter hos alios quoq. quosdam intueri libet,
Tarquinium Superbum, Regulum, Fabricium, Curium
atq. Camillum, Horatio Flacco, quanto etiam graviſsimo
teste. Micat inter omnes Iulium Sydus velut inter ig..
nes Luna minores. Ovidius quoq. adhaec, nec ſpernen..
dus, nec ſubticendus auctor in Fastis. Magne tuum
nomen rerum est menſura tuarum. Sed qui te vicit,
nomine maior erit. Deniq. Solini ultimi testis verbo
fretus, ut omnes huius Imper. laudes complectar, quantu
inter milites Sicinius aut Sergius, tantum inter Du..
ces, immo ut verius dicam inter homines omnes Cae..
ſar Dictator enituit. Catonum deinde. Si nobis inter
maximos Duces ſtremo habendus, impavidus profecto
& inter hos duos Caesarem & Pompeium inceſſens
erit. Uticensis ille Civili ſe bello inſerens, huic enim
obvium non alium quempiam aſsignaverim, altius
certe nemo progredi potuit, quam qui ſimul in illa
reipub. trepidatione contra utrumq. ſe ſubstulerit.
Et alijs Caesarianas opes, alijs Pompeianas ſibi voven..
tibus, utrosq. contempſerit, pronunciaveritq., ac ostenderit,
eſse aliquas Reipub. partes. Eleganter & compoſite etiam

Crispus Salustius commemorat, illam rempub. non habuisse quempiam virtute magnum, sed memoria sua ingenti virtute & diversis moribus fuisse duos magnos & praeclaros viros. M. Catonem. C. Caesarem. Alterum severum, clementem, alterum constantem. Illum hunc facilem, illum nihil largientem, hunc affluentem copijs omnibus. In huius etiam laudibus posuit, quod sibi magnum Imperium, Exercitum, bellum novum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. Ita sidebat in votis virorum virtute magnorum, ut excitaret in bellum miseras gentes, & flagello agitaret Bellona sanguineo, ut esset ubi virtus eorum enitesceret. In alterius autem commendatione, si animo complecti volueris eius imaginem, animadvertes Atridem, Priamumque & saevum ambobus Achillem, utrumque enim improbans, hanc veram de utroque tulit sententiam. Ait enim, Si se Pompeius vicerit exulaturum, si Caesar moriturum, quod cum victore Caesare mature pararet. Admirari libet illius ultimum vulnus ac nobile lethum, per quod, ut Seneca inquit, Libertas amisit animam, utque omnem denique viri & ducis huius dignitatem in unum congream pariter & gloriam: alterius Romanae Scriptoris historice sententia fretus. Si veris magna paratur fama bonis. Et si successu nuda remoto inspicitur virtus, quicquid laudamus in ullo maiorum, fortuna fuit. Cuius Marte secundo? Cuius meruit tantum populorum sanguine nomen. Hunc ego per Syrtes, Lybiosque extrema triumphum, Ducere maluerim, quam ter Capitolia curru, Scandere Pompei

quam frangere colla Iugurthae. Ecce parens verus patriae dignissimus arcis Roma tuis, per quem nunquam iurare pudebit, et quem si steteris nunquam ceruice soluta. Nunc olim factura Deum. Alterius & primi Catonis illius Portij, domi, foris & militiae laudum plena sunt omnia. Egregium enim & summum praeter Sapientiae nomen, in qua nulli mortalium cessisse creditum est. Magna hic & ingenti literarum illius temporis peritia ac eloquentiae claritate fuit: Nondum enim latinae linguae splendor ad summum & ultimum dignitatis suae culmen ascenderat. Quod sub Cicerone factum esse vult Seneca, Censura & triumpho, simili modo caeteris nec inferior, praeceptis omnium rerum expetendarum, ac seorsim rei militaris datis generi Romano. Inter prima verò agricolendi illius aeui, confessione sine aemulo, agricola optimus fuit, & Quaestor fortissimus, iustissimus Praetor, Tribunus militum praecellens. Tres quoque res in hoc summas praestitisse legitur, ut optimus scilicet Orator, optimus Senator, & optimus Imperator existimatus sit. Quas omnes etsi non prius, attamen clarius fulsisse in Scipione Aemiliano non dubium est. Summa etiam praeter illa quae diximus Virtus Catonis Consulis in Celtiberorum bello fuit. Quippe qui plura se oppida cepisse, quam in Hispania dies egisse commemorat, eaque haud sanè iactantia est, si revera quadraginta fuere. Fuit & fratris summa quaedam inter Caesarem & M. Antonium comparatio. Nam cum ludis relaxandi animi gratia ambo persaepè occu-

parentur, ut Aleis, aut predicum, uel gallorum certa-
mine, & aliorum animantium, semper ab Antonio
abijsse victorem eum constat, Unde non ab re quidam
ex consultis augurio saepe numero monuisse eum, his
verbis usus est: Quid rei est tibi Antoni cum illo ad-
olescente? Caesarem indicans, fuge ipsum. Clarior enim
licet sis, & seniori dignitate plurium dominaris,
bellisque magis insudaveris, & plurimarum rerum
usu excellas: Tuus tamen genius, tuumque fatum,
huiusce genium fatumque reformidat, tuaque fortuna
in seipsa permagna, praeclara licet sit, illius tamen
fortunae usque quaque blanditur. Haerent in posterioris
Affricani dicto VII C. Marij Consulatus, immo revera no(n)
septem, sed unus, quum caeteros praeter unum minus
acceperit, sed rapuerit. Inhaerent & duo speciosissimi
triumphi. Nam quum apud Numantiam sub eo Du-
ce equestri stipendio mereret, & forte ut fit, inter coe-
nandum quidam Scipionem interrogasset. Si quid illi
accidisset quem quanam resp. aeque magnum habitu-
ra esset Imperatorem. Respiciens se supra ipsum Ma-
rium cubantem, uel hunc dixit, quo dicto perfectis-
sima virtus maximam orientem virtutem vidit,
ne an certius acciderit perpendi vix potest. Illa ni-
mirum coena militaris speciosissimas tota in Urbe fu-
turas coenas maior ominata est: Quum enim post Affri-
cam subactam, Iugurtham Regem ante currum du-
ctum: Theotonicorum exercitum deletum per Marium
constet, ac porro CC M. Cymbrorum caesa. LXXX M. per

eum capta, cum Duce Thremodo in initio noctis nuncium retulisse. Nemo fuit qui non illi tanquam Dijs immortalibus apud sacra mensae suae libauerit. Subit in hac reputatione M. Claudius Marcellus, qui primus Hannibalem vinci posse docuit, ingentis ardentisque animi vir, bellator acerrimus, unus ex paucis, inque omni clarus historia. Sed inprimis Virgiliano carmine nobilis. Sic enim de hoc loquens, ait: Aspice ut insignis spolijs Marcellus opimis Ingreditur, victorque viros supereminet omnes. Plura quidem viri huius & Ducis in laudem dici poterant, plus autem haudquaquam. Quid est enim homini, & quid esse potest amplius, quam omnes excellere? Quanquam id Virgilius non tam veri studio dixerit, quam laudandi illum alterum gratia qui hunc ibi sequitur Marcellum Octauiae Sororis Augusti filium: Multos enim iste, sed omnes haud dubie non excellit. Non indignabuntur Superiores Romanorum, externarum gentium praeter Hannibalem Duces, Si inter eorum eximium fulgorem Q. Fabius Max. se iterum immiserit, tum quod Romani generis prudentissimus habitus est. Nondum Cato Censorius famae huius primum locum occupauerat, tum quod huic ipsi Cato idem apud Ciceronem clarum imaginem sapientiae ac virtutis testimonium praebet. Apprime autem honestatus est illo Ennij Carmine notissimo: Unus homo nobis cunctando restituit rem, Non hic rumores ponebat ante salutem. Ergo postque magisque viri nunc gloria claret. Nota sunt reliqua quibus hoc famae decus, maximique cognomen iure sibi debitum, etiamsi ab eo ortum esse censeri posset, & quanquam huius viri plura consilia quam praelia memorentur. non desunt tamen praelia, & ad aequandam eius gloriam

Fabij

Fabij maximi Rutiliani, qui haud dubio victoriarum numero & magnitudine praeliorum superior fuit, unum hostem Hannibalem, quem mora & patientia fregit satis esse vult. Liuius inter Romani Ducis laudes magnum hostis & singulare praeconium C. etiam Catullum in hoc summorum Imperatorum numero & praecellentia po. Ro. voce sua ad sydera usq; prouexit. Nam quum ab eo pro rostris interrogaretur: Si in uno Pompeio magno omnia reponere perseuerarent: assumpto illo subito casus incursu, in quo spem essent habituri, summo consensu acclamauit, in te, iudicioq; tali magnum Pompeium cum omnibus ornamentis, quae paulo ante retulimus duarum syllabarum spacio inclusum Catullo aequauit. Merito etiam horum commemorationi praecipuum L. Mar. insitati decoris exemplum adjicitur, quem Equitem Romanum duo exercitus P. & Gn. Scipionum interitu, victoriaq; Hannibalis lacerati, Ducem legerunt, quo tempore salus eorum in ultimas angustias deductum, nulli ambitioni locum relinquebat. Adjiciere & aliud plurimum maximarum rerum optimarumq; L. Metelli unicum exemplum, Pontificis inprimis bis. deinde Consulis, Dictatoris, Magistri equitum, agris diuidendis XII viri summi Senatoris, Oratoris optimi, primarij bellatoris, Imperatoris fortissimi, sapientissimi, deniq; & ditissimi, clarissimiq; in urbe sua Ciuis, quam sibi simul soli contigisse, nec ulli alteri ab ur. con. satis constans opinio est. Alterum L. Syllam, qui felicitatis nomen asserendum sibi putauit, neq; lau-

XLIII 10

dare neq; vituperare quisquam satis digne potest. Dum enim quærit victorias, Scipionem se Po. Ro. quum ex-ercet sæviciam, Hannibalem repræsentat. Augustus etiam rarissimum virtutis ornamentum se inter stre-nuissimos fœlicissimosq; Duces & Principes digne qui-dem enumerandum tradit. Decimum enim & Septimũ annum agens comparatis exercitibus, Hircio & Pansa Conss. adversus M. Antonium & Decium Brutum tunc Mutinæ obsidentem pro prætore missus. Primo licet conflictu parum prospere gesto, interempto Pensa, & secundo prælio exanimato Hircio, ferox iuvenis superstes devictum fugavit Antonium, Romamq; reversus Senatui se invisum quum videret, adversus ingratissimos cives, cum Lepido & Antonio se coniun-xit, Ubi cons. creatus, relicto Lepido, cum M. Anto-nio interfectores Cæsaris. Cassium & Brutum inse-cutus in Græciam, tenuit Emathiam. Postremo vi et armis superati parricidæ, inter tres viros tripartito imperio Asiam tenuit, Antonius Lepi-dus Affricam, Octavianus Europam. Hec inter L. Antonius Cons. M. Antonij frater urbem hostiliter invasit, imperiosum iuvenem oppressurus, quem prælio victum ac fugatum, Perusiæ obsessum im-pellente fame viribus suis Octavianus succumbere coëgit. Inde Sextum Pomp. Magni filium, qui in-festatione pyratica, unde maria terrore complevi-rat: Trecentarum navium classe toto mari disper-sa expugnatum reddidit, in fugam versum. Eo-

temq; successu cum Lepido, qui ex Affrica multitudine armatorum venerat, occasione data, in Siciliam confli-xere, ibiq; victor misero vitam imploranti remisit. Ad Adriaticum littus profectus, Illyricos, Liburnos, Dalmatas vincere maturauit, Ad Accium deinde Graeciæ Promontorium, Vbi cum Regina Cleopatra ducentarum nauium classe M. Antonij venerat, armis petiturus Italiam, ad summum cladis terrestri naualiq; prælio certatum est. Deniq; Augusto victore, Antonius cum Regina infausta vela in Egiptum dedere, Octauianus eum insecutus, penes ipsum Farum delauit. victor ad Italiam profectus, Bis ouans, post Philippense, curribus post Siculum bellum de Dalmatia siue Illyria, deq; ad Actium victoria & Alexandrina triplici curruli triumphe, Continuoq; triduo vrbem introijt, clauso Jano pacis indicio. Cæterum diutius quiescere non potuit, Rebellione gentium concitus. Recluso igitur Jano ad Hispanias extremaq; Oceani littora traductus: Cantabros & Astures sub iugo Romano ceruices reflectere coëgit. Et totam peruagatus prouinciam, terrore armorum docuit seruare mandata. Sarmatæ simul & Parthi, qui inter Septentrionem & ortum Solis terras incolunt, ad Augustum se ad obsequia paratos miserunt. Tygranem in Scythia, At C. Augusti Legato victum poenituit defecisse. Ad orientem deinde per Legatos omnibus paratis, ex occiduo littore & Hispania Romam reuectus, Janum de integro clausit, quem paulo post reserare oportunum fuit, inq; arcticum polum ire coactus, vbi ferocissimæ gentes contra facere ausæ

rarant, Itroq Vindelicos, Sallassos, Germanos, Marco-
manos, Suenos, Sicambros, & quicquid citra ultraq
Rhenum Danubiumue Barbaries effera spectat, sic per-
domuit, ut enixe paterentur imperia. Ad maritimam
conuersus Getulos vicit, Garamantes & Marmaridas, Et
quicquid ad Austrum parandum restabat, composuit. Nec
est de reliquis prouincijs aliqua praeter Affricam & Sar-
diniam, quam non ille adiverit sine exemplo rerum poti-
tus, totq demum subactis, Roma quum esset, terra ma-
riq pace parta, Ianum Quirinum tertio firmauit, &
perpetuus Dictator, ac pater patriae factus est. faeli-
cissimus omnium principum, nec dum aliorum, sed suo
etiam iudicio habitus est. Nam quum nepotem in
militiam destinaret, a Dijs optauit, ut illi fortitudi-
nem Scipionis, Beneuolentiam Pompeij, suiq ipsius
fortunam darent, veluti sibi ipsi per maximum opus
fuisse fortunam diceret, praeter ipsius fortunam. Simi-
lem ei deniq Ducem, ut nulla unq tempora tulerunt,
sic nulla ferent, Po. Ro. sententiae si credimus, grauissi-
miq Poetae Flacci dicentis: Praesenti tibi maturos lar-
gimur honores, iurandasq tuum per nomen ponimus
aras. Nil oriturum alias, nil ortum tale fatentes,
Sed tuus hic populus sapiens et iustus in uno, Te
nostris Ducibus te Graijs anteferendo. Haec
de Ducum praestantia superioris aeui pauca quaedam
attigisse satis sit: Nino, Libero, Castore, Polluce
Herculeq de industria omissis. Ea enim eos sin-
gula amplitudine fuisse singuli fatentur, ut omni-
um quae memoria hominum complexa est, res gestas

superare videantur. Quisquis vero tantorum clarissimorum quos diximus Ducum & Imperatorum rebus gestis Acta recentia comparanda contumaci ac proterua obstinatione dixerit, a vetustatis veritatisque omnisque cognitione alienus sit necesse est. Ego enim hanc Ducum praestantiam nostris et temporibus & Ducibus asserendam maxime cuperem: Sed vafra & callida maiorum nostrorum consilia, admirabilemque illam & incredibilem ac prope diuinam rerum Mil. gloriam animo mecum ipse voluens, velut aequus arbiter omni utrinque affectu vacuus, cui iure quodam suo comparanda sint inuenio neminem. Caeterum strenuissime Dux Sigismunde Pandulphe, cum fiat inter claros & illustres viros, ut presapi solet, non iniucunda superstitum concertatio Ducum, cui rei Mil. peritia, qui armorum exercitatione, qui praeliorum numero, cui nationum ac hostium varietate, cui probitate, qui prudentia, grauitate fide, constantia, Animi magnitudine, celeritate, caeterisque praeclaris monumentis & Imperatorijs virtutibus digniores censeantur, Maioribusque illis propius videantur accedere. Alijque alios quosque nostrae aetatis in medium vnumque locum conferant, Semper caeteris te denique sine controuersia, probabilibus adducti rationibus, non solum praeferunt, sed summos quoque & maximos, veterumque huiuscemodi gnaros hominum, ac aliorum omnium mortalium fama celeberrimos, ac aliorum omnium mortalium fama celeberrimos in eandem sententiam trahunt. Quamquam hoc minime dubium esse debeat, sed luce clarius. Cuius rei testem solis laterum tuarum cumulum recensenti. Cum solis lacerarum & infractam tot bellorum incendijs hactenus Ita-

liam atq; ruinam extremam minitantem. Humeris tuis velut Athlas Cœlum, ne in seipsam funditus tota collaberetur, in auxilia diu inde accitus ipse Substuleris.

Nota quum ita etiam sunt illa, quæ hoc aspero & difficili temporum curriculo, pro clarissimo Imperatore Francisco Sfortia in eius tutelam adversus Eugenium Pontificem maximum. Quæ pro Eugenio adversus hunc ipsum strenuissimum Ducem. Quæ pro illustrissimo Taraconensium Rege Alphonso, quæ pro Insubrium, Genuensiumq; bellicosissimo Duce Philippo Maria, quæ denique ab utriusq; supero atq; infero maris littore Prosluentinorum, Venetorumq; ac Senensium potentissimarum rerum pub. amplitudine. splendore ac gloria, virtute animi, aut dextræ robore, passim & ubiq; congrediendo, audendo, agendo perpessus es, ut omnibus non solum nostris sed exteris nationibus & remotissimis populis inter excellentissimos ac probatissimos Imp. qui bellicosissimi & strenua manu docti sint, iuxta Homerum, trahere equos pugna peditumq; fœrocibus uti ipse primus facili victrice.

Poenæ desertorum & militum animadversio varia, Ducibus non obtemperantium. Capitu XV

In eos vero qui Ducis aut Legis minus obtemperassent arbitrio, varia dissimilisq; animadversio procedebat. Nam alij in fortuna, in fama alij, atq; alij in sanguine laedebantur. Et quoniam acerbitas ulciscendi plerumq; maleficij poenarumq; formido bene atq; caute vivendi disciplina est, violatæ fidei quam semper maiores nostri maximi fecere, summus ini.

tium. Historia de Metio Suffecio Albano nobis igno-
ta non est. Quoniam pactum atque condictum cum Tul-
lo Rege po. Ro. perfide ruperat. Binis quadrigis e-
uinctus in diuersa intentibus laceratus est, nouum
sane atque asperum supplicij genus. Disertum enim
antea fuisse apud Romanos neminem equidem neque le-
gi neque audiui. Et quoniam nihil videri potest effe-
ratius, nihil ab hominis ingenijs diuersius, quam quod
membra et artus breuissimo laniatu distrahantur. Re-
stat ut quod de sectione partioneque corporis inhuma-
nissimum visum est, rationem breuibus reddamus, om-
nibus quidem virtutum generibus exercendis colen-
disque po. Ro. e parua origine ad tantae amplitudi-
nis instar emicuit; Sed omnium maxime atque prae-
cipue fidem coluit sanctamque habuit tam priuatim
quam publice: Sic Consules clarissimos viros hostibus
confirmandae fidei publicae causa dedit: Sic clientem
in fidem acceptum cariorem haberi quam propin-
quos, tuendumque esse contra cognatos censuit, neque
peius ullum facinus existimatum est, quam si cui
probaretur clientem diuisum habuisse. Hanc autem
fidem maiores in officiorum militarium usibus usu
atque commercio maxime sanxerunt, quod aliter totius
rei militaris disciplinae neruos adimi putarent, si
hominum perfidia sine immani et horrenda poena
eluderet, in alijs constat nulli gentium mitiores poe-
nas placuisse. Sic Aurelius Cotta Cons. cum ad opus
equites necessitate cogente iussisset accedere, eorumque

pars detrectasset imperium. Questus apud Censores
effecit, ut a patribus notarentur, Deinde obtinuit,
ne eis propterea æra procederent. Quos quia stipen-
dium menstruale vel annuum ignominiæ causa adi-
mebatur, dirutos ære appellabant antiqui, quod æs
diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. Ar-
toxerxes Arbacem quendam Medum hominem, qui
in prælio ad Cyrum transfugerat, ac rursus eo mortuo
rebellaverat, quum eum ignaviæ non proditionis neque
simultatis reum statuens condemnasset, iussit nu-
dum scortum impositum cervicibus diem totum in fo-
ro circumferre. Alterius vero quod ad defectionem
duos quoque ex hostibus se additurum pollicitus in men-
datio deprehensus esset: linguam tribus clavis suf-
figi iussit. Quum Hannibal Poenus cum exer-
citu in Italia esset, et aliquot pugnas Po. Rom. ad-
versus pugnasset, primi totius Italiæ Brutii ad Han-
nibalem desciverunt, id romani ægre passi, postea
quam Hannibal Italia decessit, superatique Poeni sunt.
Brutios ignominiæ causa non milites scribebant, nec
pro socijs habebant. Sed magistratibus in provincias
euntibus parere et præministrare servorum vice iusse-
runt, itaque hi sequebantur magistratus, tanquam in sce-
nicis fabulis qui dicebantur Lorarij. aut quos erant
iussi vinciebant aut verberabant. Appij Claudij
sententia Senatusque consultum Omnes qui a Pyr-
rho Rege Epyrotarum capti, et postea ab eo ultro
remissi erant, decrevit, ut ex his qui Equo meru-
issent peditum numero militarent. Cum pedites fu-

ditorum auxilijs transscriberentur, neue eorum cuipiam
ad pristinum tandem militiae ordinem liceret redire,
nisi bina quisque spolia ex hostibus reportaret. Fuit
et antiquus quoque animaduersio militaris iubere igno-
miniae causa militi venam solui & sanguinem dimit-
ti. Cuius rei rationem etsi in veterum libris haud-
quaquam potuerunt inuenire; hoc tamen post factum opi-
nante in militibus stupentis animi & a naturali ha-
bitu declinantis, ut non tam poena quam medicina vi-
deretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta id fa-
ctum esse credunt per consuetudinem quasi minus sa-
ni viderentur omnes, qui contra officium deliquissent.
Crassus is qui a Sempronio Asellione & a plerisque alijs
historiae Romanae Scriptoribus traditur habuisse quin-
que rerum bonarum maxima & praecipua. Quod di-
tissimus, quod eloquentissimus, quod nobilissimus, quod
iureconsultissimus, quod Pontifex maximus esset. Cum
consulatu obtineret Asiam Prouinciam & circumsidere
& oppugnare Leucas pararet, opusque esset firma &
procera trabe, qua Arietem faceret, quo oppidanorum
muros quateretur, scripsit ad magistrum Graecum ma-
iorem Atheniensium Sociorum amicorum populi Rom.
ut ex malis duobus quos apud eos viderat maiorem
ei mittere procuraret: Tunc magister Graecus compre-
to quamobrem malum desideraret, non uti iusserat
maiorem, sed quem magis esse idoneum aptioremque
faciendo Arieti, facilioremque portatu existimabat, mi-
norem misit. Crassus eum vocari iussit, et cum in-
terrogasset, cur non quam iusserat misisset, causis ra-

tionibusq quas dictabat spretis. Vestimenta detrahi ius-
sit, virgisq cecidit, Corrumpi atq solui ratus omne
officium imperantis, Si quis ad id quod facere iussus
est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato
responderit. L. Papirius Dictator Q. Fabium Rutili-
anum magistrum Equitum, quod aduersus dictum eius
quamuis felici pugna dimicasset: Samnitibus fusis;
Virgis tamen caesis, poposcit securi percussurus & con-
tentione aut precibus exercitus occasionem Fabio confu-
giendi in vrbem dedit, eumq profugientem Romam
prosecutus est, ne ibi quidem remisso supplicio prius
metu quam ad genua eius & Fabius cum pater pro-
uolueretur, Et pariter Senatus ac Po. Ro. rogarent,
testatus tantum eam poenam non Fabio. Sed populo &
tribunorum concedere potestati. L. Calfurnius Pi-
so Cons. quum in Sicilia bellum aduersus fugitiuos ge-
reret, & T. Equitum praefectus fugitiuorum multitudi-
ne hostium circumuentus, arma tradidisset, is prae-
fectum ignominiae generibus affici iussit, eum toga
lacinijs abscissis amictum, decinctaq tunica indutum
nudis pedibus totum diem ad principia usq per omne
tempus militiae quo ab eo meruerat adesse iubens.
Conuictu & hominum balneorum usu, turmisq equi-
tum, ac equis quibus praefuerat ademptis, in fundi-
torum alas transcripsit. Q. etiam Fuluius Flaccus
Censor Fuluium fratrem, Cohortem legionis, in qua tri-
bun. mil. erat iniussu Consulis domum dimittere ausum,
Senatu amouit. T. Manlius Torquatus filium
quod is contra edictum cum hoste Gemino Metio

Tusculanorum Ducem inscio vel ignaro patre provocatus pugnaverat, quamvis victorem, in conspectu exercitus caesum securi percussit. Posthumius Tiburtus Dictator A. Posthumium & filium, quod non suo iussu sed sua sponte suis egressus hostes fuderat, victoriae gloriam licet reportasset, securi percuti iussit.

Nec minus animose A. Fulvius Senatorij ordinis euntem in aciem filium iniussu suo e vita sustulit, quam T. Manlius aut Posthumius Dictator. Iuvenem namque ingenio, literis & forma inter aequales praestantem, pravo consilio Catilinae familiaritatem assecutum, inque castra eius temerario impetu euntem, in medio itinere abstractum, ultimae poenae supplicio affecit, praefatus non se Catilinae adversus patriam, sed patriae adversus Catilinam genuisse filium. Milites autem qui hostium castra iniussu Principis aggredi essent ausi, exauctoravit omnes Claudius secundus eius nominis Imperator, eosque Romam ut digne punirentur misit, sicque in bello saepius severe vindicatum esse constat apud maiores nostros in eos, qui contra imperium in hostem pugnaverunt, cumque tardius revocati praelio excesserunt, quam qui signa reliquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. Q. Fabius Max. etsi transfugarum dextras, qui & praesidijs Romanorum ad hostium stationes confugerant, ipse aliquando praecidit, ut defectionis metum reliquis injiceret: Suapte tamen natura & clementia defectiones prohibendas placandasque esse mansuetudine ac miti oratione censuit, neque omnem

suspicionem accusare, atque omnino omnibus suspe-
ctis molestum esse. Nam quum animaduertisset mi-
litem quendam Marsum, fortitudine & genere inter
socios primarium defectionis accusari, nullam in eum
animaduersionem egit, sed cum sineret se praeter digni-
tatem neglectum esse, tunc inquit, Duces ad gratiam
in eandem potius accusantur, quam pro eorum virtute
honores impartiantur: Deinde illum accusauit, qui
nulla in re officium eius exposcebat. Hac enim cum
dixisset, acerrimo equo alijsque muneribus eum orna-
uit. Quare exinde virum sibi fidelissimum studiosis-
simumque effecit. Apud eundem Fabium quum miles
Lucanus esset accusatus, quod mulieris amore noctu
saepe a castris vagaretur, caeterum mirabili armorum
virtute vir esse narraretur, quam deperibat compre-
hendi eam clam iussit, & ad se adduci, Ut autem ad-
ducta est, accersito homine, quod praeter legem inquit
pernoctares haudquaque nos latuit, ac ne prius quidem
latuerat, quod probitati studeres. Quare fortiter ac
recte factis errata condonentur, reliquum nobiscum
eris, habeo enim sponsorem, et adductam mulierculam
ei commendauit ac tradidit. Non sinit nos Q. Fa-
bius Max. inter has rei militaris poenas hoc in loco
de te silentium facere Sigismunde, quod militum
peccata more suo, neque obseruas omnia, neque meritis
ac debitis praemiis eos prosequaris, verum ex industria
permulta dissimules, sciens, genus hominum ad peccan-
dum pronum, nec facile naturam & consuetudinem

eorum inueteratam extirpari posse, utq; lasciuiæ & lætitiæ frena persæpe relaxas. Sic quum hostis in propinquo est, segnes, contumaces, desides, negligentes, seditiosos ac desertores seuerissime punis, quod hæc vitia non ad singulorum mores tantum, sed ad summam rerum & omnium salutem pertinere intelligas. Illud etiam semper tibi innatum & ingenitum intelleximus, ut vehementer usq; dolueris pro erratis militum, & aduersum quenq; arma sumi oportere, contra vero lætari admodum abs te plurimos seruatos & exornatos iri, et quod diuini muneris est, hac sua seueritate non hominum interitum cupere, sed salutem potius singulis pro virili præstare velle; admirantibus autem multis ac reprehendentibus, quod ut mitis nimium sis, ita & truculentus nimis & atrox aliquando videare, respondere soles, Crudelitatem scilicet nemini minus quam principi conuenire, Imperatoremq; exercitus ut victoria potiatur, potius timendum esse quam hostem. Iulius Cæsar oborta seditione militum paucis percussis castra sedasse legitur, & fidem militum reparasse. Vbi vero Sacrilegia committerent, militiæ cingulo milites suo fertur compescuisse, maxime quando vrbem ingressus, non licuit homines spoliare, aut templa deorum, quod eis postmodum ingrauescente seditione exprobrauit. Numinibus namq; Romanis, ciuibusq; iurati impugnare non poterant, quos sacramento militiæ suæ ceperant defendendos. Cum autem tali

ignominia notabantur milites; nec aera percipere, nec
militaribus gaudere priuilegijs. nec habere aliquid cum
gladio teloq; commercium, neq; porro ad cingulum re-
stitui fas erat, nisi eos ante pre caeteris virtutum
meritis insignirent. Augustus militarem discipli-
nam seuerissime rexit, Legiones contumacius pa-
rentes, ac immodeste missionem postulantes dimisit
exauctorauitq;. Centuriones item statione relicta,
itidem ut manipulares capitali animaduersione pu-
nijt. Pro caetero autem delictorum genere varijs mi-
lites ignominijs affecit, ut stare per totum diem iube-
ret ante Praetorium, interdum tunicatos discinctosq;
nonnunq; cespitem portantes. C. Curio bello Dar-
danico circa Dardanum, cum unam de quinq; le-
gionibus seditiosam vidisset, eam procedere iussit
inermem discinctamq; in conspectu armati exer-
citus stramenta coegit secare. Postero autem die
similiter fossam discinctos milites facere, nullisq;
precibus Legionis ab eo impetrare potuit, ne signa
eius summitteret, nomen aboleret, & milites in sup-
plementum aliarum Legionum distribueret.
L. Domitius Corbulo in Armenia duas alas & tres
cohortes quae secum ad Castellum initio hostibus
cesserant, extra vallum iussit tendere, donec assiduo
labore & prosperis excursionibus redimerent igno-
miniam. P. Corn. Nasica Decimo Julio Coss.
qui exercitum deseruerant, damnati virgisq; cae-
si publice venierunt. M. Cato ab hostili littore,
in quo per aliquot dies manserat, cum tertio pro-
fectionis signo classem soluisset, & relictis e militi-

bus quidam acerrima voce & gestu expostularet, uti tolleretur circumiacta ad littus universa classe, comprehensum supplicio affici iussit, & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exemplo potius impendit. L. Paulus Persae Rege superato, exterorum quosdam transfugarum Elephantos conculcandos censuit. Affricanus item posterior everso Punico imperio, eiusdem generis & culpae hominis in edendis populo spectaculis feris bestijs obiecit. Eundem Censorem declaratum ferunt adolescentem priuasse Equo, quoniam sumptuose in cena quo tempore Carthago oppugnabatur, placentam melle confectam, quam in Urbis similitudinem formauerat, & hanc Carthaginem appellarat, conuiuis praeposuit rapinae, percontantique adolescenti, quamobrem equum sibi abstulisset? Prior quam ego Carthaginem, inquit, diripuisti. Xerxes Persarum Rex Phytio quinque filiorum patri unius vacationem petenti, quem vellet eligere permisit, deinde quem elegerat in partes duas distractum ab utroque latere viae posuit, Et hac victima lustrauit exercitum. Actisanes Ethiopum Rex Egiptijs in ditionem suam redactis, summa eis aequitate imperauit. Latrocinia enim novo more compescuit, sontes neque morte plectens, neque linquens impunitos, iudicio constituto, reos omnes in unum cogens miti sententia damnauit. Amputatis enim naribus in ultima deserti ire eos compulit, ibique cim-

tatem condidit, ab excisis nasis Rhinocoream appel
latam: Asuerus quum caperet famam & sermo
nem apud omnes gentes & nationes vulgari, à se
Cyrum interfectum esse: Mytridatem qui primum
Cyro vulnus inflixerat, Chare deinde à quo succi
sa poplitis vena Cyrus conciderat, quam aegre fe
rentibus se iniuste ea gloria muneribus à Rege mis
sis spoliari. His Regi nunciatis, vehementer ira in
census: Caput Charis à carnificibus abscindi iussit.
Hisque quum inesset mater, ne tu inquit Rex, ita hunc
Charem capitalem hominem breui pœna neces: à me
enim sibi eorum quæ diu audet merces persoluenda
est. Permittente autem Rege matri supplicij sumen
di potestatem, à tortoribus suis hominem comprehendi
iussit. Decemque dies in tortura haberi; tum oculos
effodit, & in aures liquefactum æs infundi, sic omni
supplicio excruciatum necari. Pauloque post ob ean
dem causam Mytridatem quod aperte profitebatur
manu sua Cyrum concidisse. Nec ut Artoxerxes va
num neque irritum telum adiecisse, sed transfixo tem
pore hominem strauisse, eoque vulnere tandem in
terijsse: Scaphis necari iussit. Genus autem mortis
ac supplicij huiusmodi fuit. Duabus exædificatis
Scaphis inter se congruentibus, in altera hominem
qui ad supplicium datur resupinant, alteram
desuper imponentes, sic ambas coniungunt, ut
caput, manus ac pedes foris excludantur. Reliquum
vero corpus totum intus clauditur. praebent homi

ni cibum, stimulisque oculos fodientes, uesci ad inuitum cogunt. Vescenti autem pro potu lac melle mixtum in os infundunt, faciemque eodem modo conspergunt, sic eius versantes scapham semper aduerso Soli opponunt, & muscarum insidentium multitudine ora quotidie obtegunt, cumque intus ea faciat, quae edentes bibentesque homines necessitas cogit, ex corruptione & putredine varij pullulant vermes, quibus intra vestes penetrantibus corpus abroditur. Cum enim perfuncto vita homine superior amouetur scapha, exesa caro aspicitur; & circa uiscera talium ferarum aliarumque quotidie subcrescentium multitudo apparet. Huiusmodi supplicijs Mytridates excruciatus, ad decimum usque diem calamitosam vitam produxit, atque sic demum extinctus est. Avidius Cassius cum se Maximum dici voluit, milites qui prouincialibus per vim aliquid surripuissent, his in quibus peccauerant locis in crucem substulit. Primus etiam id crudelitatis potius quam seueritatis supplicij genus excogitasse fertur: Ut pergrandi & procero stipite terrae affixo a summo ad imum usque damnatos ligaret, ab imoque ignem adijciens, incensis alijs, alios fumo, cruciatuque ignis, alios metu ac timore necaret. Idem denos catenis vinctos in profluentem mergi iussit, multisque desertorum manus excidit, alijs crura & poplites, maius exemplum esse asserens uiuentis miserabiliter criminosi quam occisi. Idem cum ipso inscio manus auxiliaris tria millia Sarmatarum negligentibus agentium

in Danubij ripis occidissent, & cum præda ingenti ad eum redijssent, sperantibus Tribunis præmium, quod tam parua manu tantum hostium occidissent: Rapi eos iussit, & in Crucem tolli, atque ultimo supplicio affici, dicens: euenire potuisse ut essent insidiæ, ac periret Romani Imperij reuerentia. Et quum ingens seditio in exercitu orta esset, processit nudus in medium campestribus solum tectus, & ait: Percutite me, si audetis, & corruptæ disciplinæ facinus addite. Tunc quiescentibus cunctis, timeri meruit, quia ipse non timuit.

Pescenius niger, decem milites qui prouinciali ablatum gallinaceum comedissent, necari iussit. Exercitum autem qui ne occiderentur non armis sed precibus impediret, interdixit igni & cibo cocto, nec reuesci aliani aqua frigida & pane cõcessit, decupli precio prouinciali primum reddito ac soluto. Alexandri vero Seueri vel Aurelij sententia muliercula miles carpentarius adiudicatus est, ut qui conuicia dixerat seruili opere annosæ feminæ nutrimenta præstaret. Et quum ægre hoc ferrent milites, persuasit omnibus ut modeste ferrent, ac modeste eos terruit. Libidinis autem Castigator Aurelianus maxime fuit: nam & seipsum continuit, & adulteros atroci pœna coërcuit: Milites namque qui hospitis Uxorem uiolassent, duabus inflexis arboribus fune alligauit, quo demisso reus è uestigio utrinque pedibus pendens laceratus occubuit. Longe asperius Macrinus castigauit milites, qui cum ancillam hospitis violassent, eos viuos, duo namque erant, boum

in corio emissis modo capitibus sepeliunt, ut Vermium multitudine subcrescentium diutius torquerentur. Inuenerunt alij crucibus non minus quidem generis capite conuersos in terram suspendere. Alij per obscæna stipitem immittere, alij patulo brachia explicare, alij viuentibus cadauera alligare, ut Opilius Macrinus & Mezentius, de quo Maro:

Mortua quinetiam iungebant corpora viuis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus, et sanie taboque fluentes, Complexu in misero, longa sic morte necabat.

Statuerunt etiam in infligendis pœnis aliquando maiores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum sortitione in quosdam animaduerteretur, ut Metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret. Nam miles qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem postea & miles esse melior & ciuis utilis & vir bonus. Circa Ducum itaque & Imperatorum edicta, boni milites parebunt & obsequentur, nisi forte quod præcipitur saluti aduersum Reipublicæ inueniatur. In eo enim haudquaquam obtemperat, nisi perfidus & impius miles. Quid enim iniquius? quod detestabilius? quam sine discrimine aggredi quæcunque dictauerit Imperator? Nonne apud omnes vox ista quondam in castris forsan probata, funesta est & crudelis plenaque perfidia habita: Pectore si fratris gladium iuguloque parentis Condere me iubeas, plenoque in viscera partu Coniugis

inuita peragam tamen omnia dextra: Si spoliare Deos igneḿq́ immittere templis Numina miscebit castrensis flamma monetæ. Castra super Tusci si ponere Tybridis undis, Hesperios audax veniam metator in agros. Tu quoscunq́ voles in planum effundere muros His aries actus disperget saxa lacertis, Illa licet penitus tolli quam iusseris Urbem, Roma sit. Et quanquam hoc neguius dici ab homine potuerit nihil, & unde magis deberet si fidelis esset Romanus Imperator offendi; In eo tamen Sceleratus miles officij sui fidem his verbis facere studuit, unde seipsum circumscripta militari obedientia maxime infidelem & perfidum esse conuincit. — Hæc contra eos qui militaria segnius ac negligentius, vel aliter ac disciplina communis exigit, tractantes, ignominiæ ac dedecoris notam subiere dicta sint, et exemplis plurimis confirmata, ut ex alieno milites malo suum discant præcauere, aut alienæ virtutis exemplis prouocentur.

De triumphis

DE TRIVMPHIS. QVIDVE TRIumphus, et Unde. Liber duodecimus & ultimus.

Iusto deniq; ac debitæ narrationis nostræ ordine, Sigismunde Pandulphe Operi consummationem triumphis imponemus, quum hi bellorum sint finis, victoribus decus & gloria. Est enim Triumphus omnium militarium rerum honos supremus, maximaq; omnis utriusq; sexus ætatis, universæ urbis exultatio, & occursus quidam, qui fiebat honorifica hostium clade, Duci & victrici turbæ redeunti, rerumq; fortiter ac foeliciter gestarum speciem præ se ferenti. Sic dictus ut perhibent a Græco, quod latine exultationem significat. Credunt hoc alij a Græcis nomen in consuetudinem declinatum: Simulq; huius honoris quicq; ad Liberum patrem primum eius auctorem pertinere, quem Triambum nominant. Quod etsi haudquaq; verum esse Plutarcho auctore constet: Vir tamen omnium undecunq; doctissimus atq; acutissimus M. Varro id inde asserit inclinatum. Tranquillus autem triumphum latine dicit potius appellatum, quod is qui triumphans Urbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Prius autem de triumpho Duci concedendo, exercitum iudicare solitum erat, secundo Senatum: tertio populum. Atq; qui de eo maxime qui vel Dictator, vel Consul, sive Prætor res gessisse triumpho dignas, Livius omnibus locis, re bene gesta, de hoc iudicabat Exercitus, Senatus consulto, iussuq; populi triumphans Dictator in urbem rediit. Idem XXXI. L. Cor. Len.

tulus procons. ex Hispania redijt, qui quum in Senatu res abse per multos annos fortiter feliciterq; gestas exposuisset, postulassetq; ut triumphanti sibi inuehi liceret urbem. Res triumpho dignas esse censebat. Sed rem á maioribus non accepisse, ut qui neq; Dictator neq; Cons. neq; prętor res gessisset, triumpharet. Proconsulem illum Hispaniam Prouinciam, non Consulem aut Pręторem obtinuisse, decernebatur tamen ut ipse ouans urbem iniret: Intercedente etiam Sempronio Longo tribuno pleb. Qui nihilominus more maiorum haud ullo exemplum futurum dicebat. Postremo victus consensu patrum, tribunus cessit. Et ex Senatus consulto L. Lentulus ouans urbem est ingressus.

De Trophęis & unde: et in quo á triumpho differant, quódq; ouem alij victoria potiti, alij bouem, hircumq; alij uel Gallum immolare consueuerant. Captm primum.

Illud etiam animaduertendum, ne quod de triumpho & Trophęo malé accipiunt, nos quoq; confundat, opinantes unam rem duobus nominibg appellari debere. Ut enim re uera qui Martiam & terrificam hostium cęde pompam, lege triumphali agebat, triumphans dicebatur: Sic qui hostes fugasset Trophęum appellabat, non ab re á gręco: hoc est ab hostium conuersione dictum. Vocabant enim veteres trophęum, stipitem siue truncum montanę quercus abscisum instar superati hominis fabricatum, & veluti spolijs & armis eiusdem indutum. Affixa .n. quaq; uersum spolia impendebant ornatu plurimo ac decore disposita, neq; hoc nisi in eminentioribus locis figebatur. Vnde Crispus de Pompeio deuictis Hispanis, Trophęa in

Phirenais constituit. Ex quo more in Urbibus trophea figebantur in arcubus exaedificatis. Unde Poeta noster elegantissime: Ingentem quercum decisis undiq; ramis Constituit tumulo, fulgentiaq; induit arma. Mezenti Ducis exuuias tibi magne Trophaeum Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas, Telaq; trunca viri: et bis sex thoraca petitum, Perfossumq; locis clypeumq; ex aere sinistrae Subligat, atq; ensem collo suspendit eburnum. Alio idem in loco: Indutosq; iubet truncos hostilibus armis, Ipsos ferre Duces, inimicaq; nomina figi: pro inimicorum. Dicit autem affixos trophaeis titulos cum nominibus occisorum. Adhaec Iunius Iuuenalis Aquinas: Bellorum exuuiae, truncis affixa trophaeis, Lorica & fracta de cassida buccula pendens. Et curtum temonis iugum victaeq; triremis. Aplustrae & summo tristis captiuus in arcu. Illud quoq; nec praetermittendum triumphi genus: non ab ouatione, hoc est, clamore bachico, sicuti multi putauere ouationem appellari, tametsi ouantes illam canentesq; transmittant, ut Plutarchus inquit. At quum milites in magno triumpho & plena victoria bouem: in hoc immolare ouem consueuerunt. Unde huic triumphi generi nomen extat, utq; qui de pugna venientes, cum multitudine obuiam ad numina minora ibant, & ibi fugatis hostibus, oues Dijs immolabant: Ouantes dicebantur, Sic & ouatio propter minor triumphus, & qui ouationem meretur, & uno equo utitur, & a plebeis uel equitibus Romanis deducitur ad Capitoliũ & de ouibus sacrificat. In quo nec illud silentio obuoluendum, quod ad minores triumphos & ad ouationes attinet,

ſuper quo diſſenſiſſe veteres ſcriptores inuenio. Partim enim ſcripſerunt, qui ouaret introire ſolitum equo tectum. Et Sabinus Maſſuriq pedibus ingredi ouantes dicit, non ſequentibus eos militibus, Sed uniuerso Senatu. Dignum & opportunum etiam arbitror Spartanorum Legislatorem contemplari, qui aliquando aliter ac Romanorum more sacrificandum instituit. Nam ſi quis Lacedemoniorum Dux quod uellit dolo aut perſuaſione confecerit: bouem mactat. Si in bello res geſta fuerit Gallum. Hi enim etſi bellaciſſimum genus ſint, & apud oes habeantur: Ampliora tamen magisq hominis digna, quae ratione ac prudentia, quam quae vi aut fortitudine facta ſint, indicabant.

Varia ſecundum diuerſas Gentes & Nationes triumphorum genera. Cap. II.

Atq non idem in triumphorum ſacrificijs apud oes ſeruatae religionis exemplum extat. Sic varium apud diuerſas nationes triumphandi morem fuiſſe conſtat, Et ut triumphi primum omnium expetamq auctorem, Dionyſium qui latine Liber pater dicitur, India ſubacta, multorum Gentium ſpolijs triumphantem, vincti primum Elephanti ſubijſſe currum eius memorantur. Apud Aegyptios Soſestris eorum Rex, tam elato, tam immani animo fuiſſe fertur, ut quotannis non Elephantos, ſed forte Reges ſingulos e ſubuinctis iungere ad currum ſolitum erat, ſicq triumphaſſe, nullo maiorum fretus exemplo, quod equidem inuenerim, tantum licentiae dabat gloria, immanitas & intollerranda ſuperbia. Erichtonius etiam victor quadrigam & equos

quatuor primus iunxit in Graecia. Apud nostros Coss. Lentulus & Marcellus opima spolia ferentes, quadrijugo similiter curru inuecti sunt. Romulum vero non recte Dionysius ait, curru esse usum. Erant enim Romae in promptuq; omnibus, ut memoriae proditum est. Romuli pedestres statuae spolia ferentes: Ex quo pedestres quoq; eius fuisse triumphos non obscurum est. Tarquinium priscum deinde. Deinde Damarati filium in decorum huiusmodi currus & equorum quatuor formam & magnificentiam triumpho statuisse memorant: Ab Hetruscis tamen prius sumptam, & in usu habitam affirment. Licet alij Publicolam primum in curru tali pompa triumphasse. Quam & ipsam ut maiorum legibus plurimis & maximis Ducibus concessam. Sic nonnullis adeptam denegatamq; non sine maximis rationibus inuenio.

Quod non omnibus decernebantur triumphi. & quibus. Capitulum III.

Dum enim eo triumphandi honos peruenisset, ut posset maius quicq; neq; Imperatori Senatus populusq; Rom. ac exercitus duce, nec ab his Imperator accipere. Deuictis hostibus amplissimo pro honore & gloria videretur. Proindeq; ob exigua quoq; praelia leuesq; conflictus, honorem maximum sibi decerni Dux quisq; triumphum exposceret: Lege fuit occursum, ut ei soli liceret vrbem triumpho inuehi, Qui rebus fortiter strenueq; gestis clarus esset Imperator & hostilis exercitus ad quinq; millium usq; numerum fundendo profligandoq; una dimicatione cecidisset. Poena deinde per L. Marium, M. q; Catonem trib. pleb. Ducibus in-

iecta. Cum falsò uel peremptorum hostium, uel desideratorum Ciuium numerum Senatui per literas retulissent, iubentq; præterea ingredientibus urbem, Quæstorum officium his de rebus iureiurando adigi, vana scilicet ea nequaquam fuisse, quæ Senatui nunciassent tribuni pleb. Itidem ut anté solebant triumphum postulantibus, aduersarij ita nonnunq; viros fortes ac strenuos impedientes aliorum triumphos detrectabant, utq; triumpharent. Sicut de Manlio proditum est, efficiebant. Moris etiam erat, ut Imperij auctione, non pro restitutis, quæ aliquando eius fuissent, Lauream decerni ius esset: sicq; ab Q. Fuluio Campano populo subacto, L. Opimio Flagellanis in ditionem redactis, triumphandi potestatem à Senatu petentibus illis, triumphus minime decretus est, nimimeq; obtentus. Semper enim existimationem arbitriumq; huius honoris penes Senatum fuisse, & Valerio licet & Horatio Conss. quod antea nunquam actum, tum primum sit sine auctoritate Senatus populi iussu triumphatum. Institutu etiam huius pompæ veteris fuisse comperio, ut illis haudquaq; triumphi deberentur: Qui ad res quanq; maximas atq; clarissimas bello conficiendas absq; ulla magistratus auctoritate transmissi fuissent. Unde nec M. Marcellus, nec P. Scipio curru triumphali inuecti sunt. Cum Syracusas alter, alter Hispanias, sine magistratu, in potestatem Romanam redigissent: Ita etiam more maiorum comparatum erat, ne quis qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamq; prouinciam tradidisset Successori. Sic L. Manlio proconsuli ex Hispania redeunti, postulantiq; ab Senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarum magnitudo im-

petrabilem faciebat, exemplum aliorum obstabat. Medius tamen honos Manlio habitus, ut ouans non triumphans Urbem iniret. Ad haec simili modo triumphum ita decerni à Senatu solitum, ut nullius ipse, nihil eius qui triumphaturus esset, et eorum qui bello interfuissent verba audiret. Institutumque ideo, ut legati, tribuni, Centuriones, Milites denique triumpho adessent, ut virtus rerum gestarum eius cui tantus honos haberetur, publicé videretur.

Veteri etiam Romanorum more numquam triumphus lacrymis ac ciuium cruore quaerebatur, nec admittebatur oblatus. M. H. Fabius Cons. inclyta Hetruscis ac Veientibus superatis pugna, oblatum sibi summo Senatus populique studio triumphum, ducere renuit: quod eo praelio C. Fabius frater atque Cons. fortissimé dimicans cecidisset, inquiens: Quia tantis Reipub. detrimentis luctus potius deberetur quam triumphus, triumphi negandi causa Senatui uel ab eo alijs oblatum renuendi etiam fuit ei, qui alieno auspicio, & in aliena prouincia pugnasset, ut Elius primó, & Gn. quoque Claudius, Nero. Deinde qui Liuij, licet Salinatoris in Hasdrubale opprimendo gloriae particeps fuisse: tamen triumphantem eum equo sequi, quam triumpho, quem ei Senatus aequé decreuerat, uti maluit. Et quia res in prouincia fuerat Salinatoris gesta sine curru triumphauit: et similiter triumphus adimebatur qui alieno exercitu rem gessisset, prouinciamque reliquisset utilitate rapiendi, ut L. Furio Praetori pené contigit, cui nullo licet exemplo id ipse fecisset. Amplitudine tamen rerum gestarum gratia & amicorum orationibus & Consulis absentia de Gallis ptre

morem triumphum decreuerunt. Militaris etiam licentia superioris ætatis currum triumphalem prosequentibus fuisse legimus, ut triumphans per iocum plurimis ea die salibus & carminibus aspergeretur. Ea tamen à militibus in Imperatorem ita dicebantur; ut facile appareret in Ducem indulgentem, ambiciosumque ea dici. Citheriam insuper hoc est effigiem quandam argutam & loquacem ridiculi gratia in pompa vehi solitam accepimus, cum populo colloquentem. Unde M. Cato in M. cecilium: Quid ego dixerim amplius! quem ego denique credo in pompa vestitatum ire ludis pro Citheria, atque cum spectatoribus sermocinaturum, sanctissimum denique ac omni laude inter cætera dignissimum urbis institutum. Quae ideo communibus incipiendis gerendisque Deos adhiberet, quia nullius calumniæ subijciebat ea, quæ Dij comprobassent. & in solennibus urbis haberet cum supplicationem aut triumphum decerneret, quod bene ac feliciter rempub. administrarit.

Triumphantium insignia & ornatus. Capitulum IIII.

Multa quinetiam triumphantium erant insignia, aurea corona siue laurea. Aurea patera, & sacrificalis ferreus annulus, toga picta & palmata, Scipio eburneus siue Iouis optimi maximique sceptrum, facies propter hoc minio illita coloris instar ætherei. Utque Iouis simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, maximi non solum, sed sacri auctores testantur. Sic triumphantium corpora, sicque Camillum hac religione triumphasse. Bulla etiam ut prætextatorum puerorum, ita & triumphantium erat

insigne à pectore cordetenus dependens, cordisque figuram
habens, et ea intra se remedia, quæ adversus livoris
stimulos et invidiæ morsus arbitrarentur maximè pro-
futura. Hancque ideo cordetenus gestasse triumphantes
constat, ut intuentes eam, ita denique se hominum appel-
latione dignos putarent, si ea corporis parte cæteros an-
tecellerent, sive proinde Bulla è græco sermone dicta,
qui Consilium latinè dicitur; vel quod eam partem corporis
Bulla contingat, in qua naturale manet consilium: homi-
nes quoque se esse in illo sublimissimo curru triumphan-
tes admonebantur, à tergo suggerebatur eis: Respice post
te, hominem te memento, et utique hoc maximè gaude-
bant, tanta se gloria coruscare, ut illis admonitio suæ
conditionis esset opportuna. Cum enim corona sustineretur
à tergo annulusque digito ferreus esset, æquè fortuna
triumphantis et servi coronam retinentis annotabatur.
Indui porrò solenni gestamine ac cultu triumphantes
ius erat, et quem singulis usurpare fas non esset.
Ex virtute namque petita non omnibus eadem vestis
ipsa et materia et colore et forma plurimum differe-
bat. Purpuræ usum semper Romæ fuisse video. Sed
Romulo in Trabea. Tullus Hostilius Hetruscis devictis
è Regibus primus usus invenitur toga prætexta, et
latiore clavo. Tarquinium priscum, deinde tunica
aurea triumphasse Verrius docet. Hanc palmatam au-
ctores vocant, vel quod vestis ea sit, quam qui pal-
mam meruerunt uterentur, vel quod palmæ in ea
expressæ viderentur. Palmæ enim arborem non
ab re inter victoriæ et triumphantium insignia connu-

mereari testis est Aristoteles VI Problematum, et Plutar. in VIII Simp. Si enim super huiusce arboris lignum magna superimponas pondera, ac tam graviter urgeas oneresq;, ut oneris magnitudo sustineri non queat, non cedit palma deorsum, nec in terram flectitur, sed adversus pondus exsurgit, & sursum nititur recurvaturq;. Propterea inquit Plutarchus in certaminibus palma signum placet esse Victoriæ, et quoniam ingenium huiusmodi ligni est, & urgentibus opprimentibusq; non cedat. Hinc palmarum ramos triumphantes gestasse proditum est.

Ex lauro etiam coronam portari mos inolevit, & ramum manu teneri, non quia, ut quidam perhibent, inter armatos hostes quietis indicium Romanis Principumque lætitiæ victoriarumq; nuncia fuisset, nec quia perpetuo vireat, nec quia pacifera, nec quia in gremio Jovis optimi maximiq; deponeretur, quoties lætitiam nova victoria attulisset: præferenda enim utroq; olea; sed quia spectatissima in monte Parnasso, ideoq; & grata Apollini, assuetis eo dona mittere tam & Regibus & Romanis teste L. Bruto, fortassis etiam in argumentum, quia ibi libertatem publicam is meruisset. Lauriferam tellurem illam osculatus ex responso, et quia manu satarum receptarum, in domos, fulmine sola non icitur, ob has causas equidem credidérim honorem habitum in triumphis potius quam quia suffimentum sit cædis hostium, & purgatio, ut tradit Massurius. Fuerunt & arboris huius circa Augustum eventa digna memoratu, ob quæ etiam in triumphis usurpatam arbitror. Namq; Liviæ Drusillæ quæ postea Augusta matrimonij nomen accepit, ac sedenti gallinam conspicui candoris Aquila

ex alto obiicit illaesam intrepidae miranti accessit mira culum: Quoniam teneret rostro laureum ramum bac cis suis onustum: asseruari hanc alitem et sobolem iussere Auspices, Ramumq serui ac rite custodiri. Quod et factum in Villa Caesaris, Fluuio Tiberi imposita, iuxta nouum lapidem via Flaminia, quae ob id uocatur ad gallinas candidas, mireq sylua prouenit. Ex ea triumphans postea Caesar, laureum in manu tenuit, coronamq capite gessit. Ac deinde Imperatores cuncti traditusq mos est, Ramos quos tenuerint serendi, durabantq syluae nominibus suis discretae.

Romanorum mores in triumphis
Capitulum V.

Ipsum autem triumphantium morem prosequemur Romanum, in his ordinem exprimentes: Die itaq quo futura erat pompa, Po. Ro. multitudo visendi studio ad spectaculum triumphi effusa confluebat omnis, pulcherrimis et nitidis, ut quibat quisq vestibus ornatus. Nemoq ex multitudine tota Ciuium domi remanebat, sed singuli noctemq triumphi diem praecessura erat, loca praeueniebant in equestribus theatris, quos Circos appellant, in locisq circa forum ad hoc ipsum ligno exaedificatis, in templis, in porticibus, in vijs patentibus et publicis, in fenestris ac domorum tectis, et in alijs quibuscumq vrbis partibus, per quas transitus erat, sese ad spectandum comparabant, Imperatori necessario transitu praetermisso, instratoq passim floribus, sertisq odoriferis, verbenis ac herbis alijs suauitatem odoris affatim redolentibus, multitudo deinde ministrorum hastilia manibus gestantium ex medio confluentem dimouebat turbam, et vias pu.

ras apertasq; praestabant. Pars uero militaris ante lucem
per turmas atq; ordines cum rectoribus progrediebatur,
& iuxta Isidis templum. Ibi enim principes illa nocte
quiescebant, constituebatur. Ubi uero illucescebatur, au-
rato sublimissimoq; curru inuecti ut conspici possent,
eburnea curulig; sella in maiestate sedentes, purpuram
auro contextam induti, & lauri ramum dextra gerentes
ferebant. Hos peditatus omnis sub signis ac tribunis
anteibat. Ferebantur post haec hostium spolia, coronae au-
reae, dona sociarum Ciuitatum translata. Tubarum dein-
de clangor sequebatur, ac obsidum captiuorumq; nobilitas
omnis uultu & amictu subtristi, et qui hostium Dux
fuisset, si captus aderat, Captiuus posterior omnibus cathenis
vinctus ante currum ducebatur. Quadrigam equi pul-
cherrimi niueiq; ac phalerati quatuor trahebant: post uero
captiui qui per prouinciam uenerant, uniuersi rasis capitibus
ob detersam seruitutem, uel pileo capiti imposito, qui dona-
te libertatis signum erat, currum triumphantis sequebantur.
Hunc etiam milites & equites currum Imperatorum secun-
dum legiones, cohortes, & manipulos, lauro manibus se-
quentes, partim carmina patria salibus permixta, & io-
cis partium triumphantium laudes cantantes, ad urbis am-
bulationes transibant. Ubi Senatus & omnes ordines ob-
uiam effusi eorum praestolabantur aduentum, Qui
erat fiebatq; non nisi per portam siue uiam triumpha-
lem iuxta Vaticanum; Quae ab eo quod per illam sem-
per triumphorum pompa ducebatur, nomen accepit, ibi
votis prius Dijs solutis cibum capiebant, & magnificis
ac triumphalibus vestibus amicti: Dijs ad portam collocatis,
caesa hostia inter spectacula transeuntes triumphum duce-

bant, Ut multitudini facilior praeberetur aspectus. Pro merito autem narrari multitudo illorum spectaculorum & magnificentia non potest, in omnibusque quam cogita. uere uel artium uel diuitiarum uel naturae nouitate. Nam penequ cum hominibus qui usque sunt fortunatis alijs alia mirabilia magis atque magnifica quaesita sunt. Etenim auri argentique facti & infecti, atque signati, nec non eboris, ac gemmarum clarissimarum etiam ra. rissimi generis uestium infinita multitudo sequebatur. Crateras alij & Phialas, Calicesque ornatissimos & ingen. tes, et alij uasa permulta ex auro & gemmis eximiae artis & magni ponderis. Torques deinde & montes aure. os cum Ceruis & leonibus, & pomis omnis generis cir. cundati, certo ordine deferebant, ferebant & simula. crorum sigilla Deosque quos illi habebant, & magnitudi. ne mirabili & arte, non defunctione facta; Signa deinde aenea, marmoreaque Tabulae & colossi uehiculis portabantur. Ad haec tela & caetera hostium spolia, Ca. thapultae: Balisthae, tormenta quoque & arma porro or. natissima atque pulcherrima splendentia aere & ferro abstersa atque ita disposito, ut casu maxime cecidisse viderentur. Galeae, scuta, Thoraces, ocreae, Peltae, Gesa, Coriti, equorum frena, & enses stricti per haec iacentes, & Sarissae infixae, ita ut nec Victorum quidem absque metu aspectus esset. Maxime autem stupor erat machinarum quae portabantur, pro cuius magnitu. dine timendum Viribus portantium occurrentes putabant. Ferebantur in triumpho signa militaria, Urbes & oppi. dorum simulachra, quinetiam equorum captorum gre.

ges & animalium diuersa genera Elephantorum & leonum producebantur proprijs ornamentis induta, ducebantur & boues post auratis cornibus vittis ornati & sertis: Ducebant eos adolescentes succincti ad immolandum, et pueri aureas & argenteas pateras sacrificij gratia deferebant. Atq hæc pedem demum prae multitudine rerum & copia, si non una die transuehi poterant, in alteram nonnunquam transuehebantur, atq alteram belli post hæc facies praeferri videbatur. Ex ludis eratq cernere, vastari fortissimas terras, interfici acies hostium, alios cædi, alios fugere, alios captiuos duci. Murosq excellentes magnitudine, machinis dirui, Castella exscindi, Ciuitates populosas disturbari, Exercitum intra muros fundi, cædisq oia loca plena, et eorum qui manu resistere non poterant, preces, ignemq templis immissum, ædiumq super dominos subuersionem. Ars autem & operum magnitudo nescientibus adhuc illa fieri tanquam vera psentibus ostendebant, in Ponto etiam dicente Nasone: Oppida turritis cingantur eburnea muris, Fictaq res vero more putetur agi. Huius autem pompe finis Jouis Capitolini templum erat, vbi postquam eo preuentum erat, more vetere Victores opperiebantur donec mortem Ducis hostium quispiam nunciaret. Nam hostium Rex Duxue qui fuisset, aut publicæ custodiæ perpetuo damnabatur, aut traductus laqueo ue circumdatus per publicum ad necem trahebatur. Postquam igitur eum finem vitæ habere nunciabatur, omniumq fauor secutus erat, votis secundo celebratis peractisq solenniter in Palacium recedebant, & alios quidem epulis excipientes Consules, de more inuitari faciebant, ut cæ-

næ adessent, deinde rogari, quominus venirent, ne celebritatis illius diei maiore quispiam impretio fructum sive locum sibi preoccuparet. Alijs autem omnibus domi Conuiuiorum instructi erant apparatus, sicq; omnium plausu ultra omnem consuetum honorandi modum, hunc faustum & fœlicem diem ob rempub. auctam, imperiumq; populi Ro. propagatum, & malorum Ciuilium finem Vrbs Romana celebrabat.

De Coronis Leges. Capitulum VI.

Interest Coronarum quoq; maiestatem Speciali consideratione metiri, utpote quibus ingens dignitas insit, & ingentissimum ad fortitudinem calcar. Morem namq; hunc à Veteribus traditum incitandos ad animos romana prudentia tenuit. Quod Imperator re bene fauste ac fœliciter gesta tribunal ascenderet, Concionemq; aduocaret milites, ut operam quam nauasset, quisq; laudaret, Virtutis quoq; ad testimoniu͂ ut esset fauoris qualitas de repub. bene meritos corona donaret, utq; ab ipsis propemodum incunabulis ordiar, tenuiores in usu antiqui habebant Strophios appellantes, unde nata & Strophiola. Quin etiam vocabulum ipsum tandem communicatum est inter sacra, & bellicos honores, Coronis sibi nomen suum vindicantibus. Cum vero é floribus fierent serta à serendo Serciæ appellatæ sunt, Suaria eadem ob similitudine͂ Suarij cuiusdam negociatoris cognominata. Quod apud Græcos quoq; non adeo antiquitus placuit. Arborum enim ramis coronari in sacris certaminibus mos erat. Primum in Castrisq; Romanis aliquandiu

obseruatus. Sic Romulus frondea coronauit Hostilium Tulli Hostilij Regis auum, quod Fidenas primus irrupisset. Sic Pub. Decium patrem tribunum militum frondea donauit exercitus ab eo Imperatore Cornelio Cosso Consule, Samnitium bellum seruatus. Postea uariari coeptum mixtura versicoloris florumque inuicem odores coloresque accessere. Nec promiscuum quorumcunque usum, sed ingenti seueritate admissi: Horum enim licentiae exemplum apud maiores non est aliud, quam in filia diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsiam, litterae illius indicant. Florum quidem honorem Populus Ro. Scipioni tantum adhibuit. P. enim Mutianus quum demptam Martiae coronam e floribus capiti suo imposuisset, atque ob id duci eum in vincula trib. pleb. iussisset, appellauit Tribunos pleb. nec intercessere. L. etiam Fuluius argentarius in bello Carthaginensi secundo, cum corona rosacea interdiu in foro prospectus esset, auctoritate Senatus in carcerem adductus, non ante finem belli emissus est. Sic coronis eiusmodi receptis paulo mox subiere, quae vocantur Aegyptiae, ac deinde Hybernae, cum terra flores negat, Ramento e cornibus tincto, ac eius quae ab Homero Stephane dicta paulatim Romae subrepsit, a Lucillo appellatio corollae inter initia propter gracilitatem nominatae, mox et corolariae, postquam maxime e lamina aurea tenui et ea inaurata, aut inargentata dabatur. Coronandi autem morem gentilium primo Deorum fuisse constat. Feruntque alij Dionysium, auctore Diodoro, si quando ex potu bibentis caput agitaretur, Mitrae id alligare, unde et Mitrophoros dictus est. Regesque deinde pro mitra caput diademate vinciri solitos, sicque proinde primum omnium liberum patrem imposuisse capiti suo, quum ex Indis trium-

phasset

phasset ex hædera. Alij Saturnum ut Ferecides ante omnes coronatum referunt: Jouem nonnulli quoque post deuictos Titanas, hoc munere præ cæteris honoratum. Romulo insuper, qui Aruorum sacerdotes inprimis instituerat, seque duodecimum fratrem inter ipsos appellauerat, Spicea corona, quæ vitta alba colligaretur in sacerdotio pro religiosissimo insigni data. Quæ prima apud Romanos corona fuit, honosque his non nisi vita finitur. Postea vero quam Deorum honori cœpere victimis simul coronatis, sacris deinde certaminibus usurpatæ sunt. Coronare namque Apio victores sacri certaminis Nemeæ honos maximus habebatur in Achaia, sicut Ambrosia, quæ a quibusdam Botris vocatur, ab alijs Arthemisia; coronantur illa Cappadoces. Nec his victores donari tantum, sed patriam quoque coronari pronunciabant: inde natum, ut triumphatoris conferentur in templis dicandæ, mox ut et ludis darentur, quæ donaticæ dictæ sunt, quod his victores in ludis donabantur. Nec aliter minoribus triumphis ouantes. Athenas victores quoque solum, sed virtute præstantes Ciues primum Oleæ usum introduxisse, clarissimum Periclis caput ambiendo: Græcos autem oleastro Olympiæ. Vnde Hercules nunc oleastri, nunc Populi, nunc Apij fronte redimitum caput præferebat. Nunc Athenienses quidem soli, et Græcorum plurimi corona oleagine, cæterum Romana quoque maiestas honorem magnum præbuit: Turmas equitum coronando: Hæc corona apud nostros, nec peruetusta est, nec priscis illis temporibus: Sed C. Fabij Rutilani temporibus collata. Hic enim primus instituit, uti equites Romani Idibus Quintilibus, ab æde honoris equis insidentes in Capitolium transirent, oleæ fretis de more

XLV8

redimitæ: Inde postea increbuit, ut eo genere frondis coronentur in equestri ordine admittendi. Quasi tunc primum transvehebantur ad eam dignitatem. Adde quod hac corona non qui prælijs interfuissent, sed qui triumphum procurassent decorari solitos legimus. Cuius autem ex olea fuerit ea corona, quam ex alia fronde non facile dixerim, nec apud alios scriptores, quum curiose legissem, inuenisse memini me; etsi minus ignorem ad diuersas significationes ac potius ineptias quasdam & deliramenta pertrahi posse: Sed quum hanc apud gentem unam terrarum vrbiumque principem plura sint coronarum genera, quam cunctis, quæ magno interuallo magnaque differentia fuere: ut Aureæ, Vallares, murales rostratæ, Ciuicæ, profecto corona quidem nulla fuit graminea nobilior. Hanc statuit in triumphis Senatus cura belli solutus & ociosus populus, nunquam in desperatione suprema ulli contingere, nec nisi ab uniuerso exercitu seruato decerni coronas, cæteras Imperatores dedere. Hanc solam miles Imperatori, eadem uocatæ obsidionalis, quod hi qui obsidione liberati sint ei dant Duci, qui liberauit: huic summus honos, summaque gloria. Nam si Ciuicæ honos uno aliquo, uel humillimo ciue seruatur, præclarus sacerque habetur. Quid tandem existimari debet, unius virtute seruatus uniuersus exercitus? donabatur hæc viridi e gramine decerpto, inde ubi obsessos seruasset aliquis. Namque summum apud antiquos signum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc est, terra & altrice humo, & humanitate cedere. Qui mos diu ualuit apud Germanos: Herbam enim Veteres palmam vel victoriam dici uoluerunt: Quod aptius in Meleagro plane ostendit. Gaudent, inquit, currunt, ce.

lebrant, herbam conferunt. Donatam tenent pro se, quisq; cum corona clarum constat caput. Proinde quum herbam do, inquit Plautus, significat victum me fateor, quod est antiquae & pastoralis vitae indicium. Nam qui praeto cursu aut viribus contendebant homines, quum superati erant, ex eo solo in quo certamen erat, decerptam herbam adversario tradebant. Haec corona donatus est L. Sicinius dentatus semel, quum Civicas quatuordecim meruisset. Quidam etiam hac corona Imperatores & saepius donati sunt. Veluti Decius una tribunus mil. ab exercitu: altera ab his qui in praesidio obsessi fuerant. Quanta esset honoris huius autoritas confessus est, religione siquidem donatus bovem album immolavit Marti, & centum fulvos, qui ei virtutis causa donati fuerant, simul ab obsessis praeter hos contigit coronae eius honor M. Calfurnio Flaminae trib. militum in Sycilia. Centurioni vero uni per id tempus Treio Acinati Cymbrico bello scripsit. Et Sylla dictator ab exercitu se quoq; donatum apud Nolam legatum, bello Marsico, idq; etiam in villa Tusculana, quae fuit postea Ciceronis pinxit. Quod si verum est hoc execrabiliorem eum dixerim, quandoquidem eam proscriptione sua ipse detraxit: Tanto paucioribus Civium servatis, quam postea septem millibus trucidatis & occisis. Haec corona Sertorio cessit, & Fabio illi, Hannibale pulso. Aemylianum quoq; Scipionem hac ipsa obsidionali corona donatum in Affrica Manilio consule, cohortibus servatis. Totidem adq; servandas eas eductis M. Varro meminit. Ipsum quoq; Augustum Idibus Septembrib; à Senatu obsidionali etiam donatum memoriae proditum est. Et quan-

quam ea consuetudo sicut & pleraque alia maiorum nostro-
rum delata est. Haec tamen corona nostris temporibus
Sigismunde populonea expeditione uno omnium ore
donata est praecellens animi magnitudo tui; ab univer-
so namque & unanimi primum Hetruscorum exercitu
abs te servato, ab his deinde qui obsidebantur, à Sena-
tu porro Fluentinoque populo; à tota Hetruria, ab omni
denique Italia, ab exercitu & populo barbaro per te libe-
rata. Qua claritate nihil profecto humanis in rebus
sublimius duco. Quum Tarracon Rege maximo Sycilie
citra & ultra Farum Valentie, Hierusalem, Ungarie, Ma-
ioricarumque Sardinie, Corsice, Comite Barsinone Duce
Athenarum & Neopatrie, ac etiam comite Rosilionis &
Ceritanie, per te ex Hetruria pulso. Iamiam plures
suis qui extreme expeditionis illius muros ascenderant,
militibus Murales corone decernerentur: Tam parua
mami tantis periculis te illi obijciendo, remque omnem
Hetruscam labantem iam ac pene prolapsam restitu-
endo: fulminis instar eius castra peruaseris. Ad cuius
restituentis redeuntisque exercitus speciem atque pompam
effusa omnis incolarum & oppidorum multitudo obuiam
processit. Et universi quidem milites tuos tantumque te
unum inter tot tribunos & clarissimos eorum Duces Si-
gismundum admirabantur, in te oculos universa Fluen-
tie Ciuitas, in te omnium ora pendebant, teque tanquam
diuinum heroem coelitus missum, ut ipsam victoriam
contuebantur, laudabantque te singuli pro eorum patrie
tutela: nec minus admirabantur tantum in te uno
Principe fuisse momenti, ut antiquissime ditionis liber-
tatisque sua pene per Regem restincte, & rursum per te

receptæ auctor esset. Et unde stetisset iam eo se victoria transferret, fieretque cum eo mira quædam Regiæ gloriæ inclinatio. Adde quod Hetruria relicta ex his rebus strenue in ea gestis tui nominis gloria increbescente, Veneti Centuriatis Comitijs ex Senatus consulto, omnibus non humanis tantum; verum etiam diuinis te honoribus prosequente. Te tollunt in eorum tutelam contra Franciscum Sfortiam Insubrum agro apparatu maximo, maximisque impensis eorum te gentibus Ducem efficiunt, te inque suis primum prae eum ex superioris belli dimicatione infauste et infaeliciter gesta, confertis, fusis, fugatis, captisque quamplurimis fugatis terris expositisque praedae, et exponendis incunctisque. Quae siue ingenio, siue astu, siue locorum occupatione, praeuentione hostilium vigilijs, mora celeritate, fallacijs circumuentionibus et dolis conficienda: quando et quoties opus erit aduersis in rebus et secundis, in subitis improuisisque, tanquam profundissimum artificem obijciunt, quo res suas omnes tueantur et foueant. Neque secus monitis usi sunt tuis, optatus in te spei defuit euentus. Simili enim modo nec aliter ac per Hetruriam fama tui Galliae Cisalpinae terras peruagante summa rerum merito per caeteris in te collata. Non multo post Cremam fortissimum Oppidum ac inexpugnabile cum uniuerso exercitu traijciens, sata exurens, diruens tecta, praedas hominum pecorumque agens, singula quaeque et uniuersa agri illius populatione sternendo, siccatis deinde paludibus: Moenia non solum quae nunquam antea cinguntur ductu uel imperio obsidionem passa erant: Aliquandiu expugnata Victori tibi paruere. Caeterum alia plurima loca, et ardua quidem et ineunda

conatibus tuis, cervicem flexere. Quid quod anno sequenti in Hetruriam per S. C. inter tot clarissimos duces, tertio Imperator designatus & accitus, Ferdinandum Regis Tarraconis filium cum omni exercitu regio ad mare usque Tirenum expulisti, & Folianum primum per plurima loca, maximum & amplissimum oppidum gentibus regijs occupatum, omni commeatu, armorumque genere munitum, quum Florentini ad pristinam sui ditionem redigere cuperent, atque id exequendum validissimo instructus exercitu profectus es: obsessos per te illius loci homines plurimis vigilijs & assiduis laboribus, praelijs diurnis & nocturnis dimicationibus fessos; non sine maximo tui tuorumque discrimine, atque caede in potestatem eorum redactos fuisse constat. Vada deinde maritimum & vetusta nobilitate inclytum oppidum, horrenumque quasi belli ad palmam regiam in Hetruscos, quamquam maxima in mari classe immensoque terra vallum spacio portusque vicinitate inexpugnabili loco situm: Quatuor enim millia inerant armatorum selectorum, ac magna vi annonae refertum: ut ne spes ulla esset cupiam potiundi loci, turribus, moenibus, vallo, fossa, aggeribusque muniti. Hac tamen velocitas sagacitatis tuae validiorem animis excogitavit rationem: Quia praeter omnium iudicium & opinionem interceptum, exitio multorum, ac fuga demolitione loci, cui destinatum fuerat, Florentinorum Imperio adijceretur. His atque alijs virtutibus tuis quum dignitatem, laudem, immortale nomen & sempiternam gloriam: non solum tibi & nobilissimae Malatestarum familiae: sed toti etiam Italiae compararis, summus tibi cedit honos & gloria. Cum tuae laudes non modo nostras, sed Hetruscorum, Gallorum,

Hybernorum, ac reliquarum, quæ usq; sunt, gentium lin-
guis celebratæ sint, ac futuris seculis celebrandæ. Corona
Ciuica, cuicunq; ciuem ex nece seruasse contigerat, ex le-
ge dabatur, Silignea quæ prima fuit. Id autem arboris
est genus, Frondem habens perennem. Unde Cecilius:
Aduehuntur cum siligna corona & chlamyde in nostram
fidem. Postea magis placuit, eadem ex hesculo Jouis Ar-
cadum naturali, & cum quercu est, siue propter Arcadas, ei
præcipue quercui is redditur honos, quos glandifagos vo-
cauere. Diuinum oraculum solebat, siue propterea quod
ea arbor inter sylvestres fructu longe bellissima, atq;
fertilissima, inter mitigatas autem validissima; Ab ea
enim cibus & opes militarum, & etiam pace gaudentium
erant glandes, Pastaq; ex ea feræ atq; alites: inde ma-
gnum quoq; Venatoribus instrumentum visceris erat, siue
quod facilem militi fructum, tum ocius, tum passim
quercus exhibebat, siue id conueniens seruati ciuis ex-
istat premium. Quoniam Joui in cuius tutela sunt Ci-
uitates sacra quercus est. Unde Poëta nobilis Claudi-
anus: Mos erat in veterum Castris ut tempora quercu
Vallaret validis fusum qui viribus hostem, Casurum
potuit morti subducere Ciuem. Sunt ergo ex glandife-
ris Ciuicæ coronæ militum Virtutis insigne clarissimum.
Cedunt his murales vallaresq; & aureæ, quamq; precio
antecedentes sint. Cedunt & rostratæ, quamuis in duo-
bus maxime fuerint celebratæ. M. scilicet Varrone Epi-
raticis bellis dante Pompeio magno. Item M. Agrippa
tribuente Cæsare, Syculis quæ & ipsæ piraticæ fuere
ante rostra nauium tribunali præfixa fori decus erant,
Veluti po. Romano ipsa corona imposita videretur. Postq;

vero tribunitiis seditionibus calcari ac polluti cœperunt. Postq̃ȝ viros ex publico in priuatum magis singulisq̃ ciuium quæri, ac sacrosancta oĩa profana fieri: tunc à pedibus eorum subiere in capita ciuium rostra, dedit hanc Augustus coronam Agrippæ. Hac & Julius Cæsar à Thermo in expugnatione Mytilenarum donatus est. Huiꝰ quoq̃ honore donari contigit à romano po. Latini parentem eloquij M. Tul. Ciceronem, L. Gellio viro cen=sorio in Senatu fauente, quod huiꝰ amplissimi oratoris industria & eloquentia necnõ esset truculentissima Ca=tilinæ coniuratio detecta, vindicataq̃. Sabinus autem Massurius libro memorabilium XI. teste Gellio, ciuicam hanc coronam ei dari solitum dicit, qui eodem tempore & ciuem seruasset, & hostem peremisset, atq̃ eum locum, in quo esset actum certamen obtinuisse. Tiberium tamẽ Cæsarem consultum, hoc ne honoris insigne sumere quiret. Cui ciuem in pugna seruasset, & hostes inibi duos de medio substulisset, verum locum in quo certamen esset actum amisisset, eumq̃ locum amoto eo loco potius occu=pisset. Respondisse ait, ei huiꝰ coronæ decus & honorem iure negari non debere, quum tam iniquo loco dimica=tum esset, ut neq̃ à quouis fortissimè pugnanti re=cuperari potuisset. Addunt alij præter hæc quæ à Sabino Massurio ad ciuicam coronam spectare dicta sunt, con=uenire, maximè Senatus, ut eo die fateatur alios te=stes nihil prodesse, ut ciues fuerint auxilio, quamuis Rege seruato. Decus non dant, nec crescit honos idem Imperatore seruato. Quoniam conditores in quocunq̃ ciuem summum esse voluerunt. Accepta licet uti perpetuò ludos ineunti semper assurgi, etiam ab Senatu in more est.

sedendi ius in proximo Senatu. Vacatio munerum omnium ipsi patriq; et auo paterno. Coronæ triumphales sunt illæ, quæ Imperatori Victori aureæ præferuntur. Equidem quis corona ex auro donatus sit non inuenio. Cuius autem primum donauerit à L. Pisone traditur. A. Posthumius Dictator apud lacum Regillum expugnatis Latinorum Castris; eum cuius maxime opera capta essent donauit ex præda, hæc quæ laurea, veterum temporibus, aurea postea facta: idq; aurum coronarium vulgo dictum. Lauream Coronam Pindarus atq; Callimachus memorant Apollinem interfecto Dracone induisse Hesculeam, alij verò lauream. Ouidius. Neue operis famam posset delere vetustas: Instituit sacros celebri certamine ludos, Phytea perdomitæ serpentis nomine dictos. Hic iuuenum quicunq; manu pedibusq; rotaue, Vicerat Hesculeæ capiebat frondis honorem. Nondum laurus erat longoq; decentia crine Tempora cingebat de qualibet arbore Phoebus. Laurea etiam Liber pater incessit cinctus, quum ex Indis triumphauit, cui hedera etiam sacrata erat, ex qua Coronam alij perhibent primum omnium Capiti suo imposuisse. Cæsar Augustus triumphans laurum in manu tenuit, coronamq; capite gessit ex lauro. Cuæ quanquam triumphis propriè dicata sit: gratissima tamen multis varijsq; rationibus domibus Ianitrix Cæsarum. Ouidius. Tu ducibus lætis aderis quum læta triumphos, vox cantet, et visent longas Capitolia pompas. Postibus Augustis eadem fidissima custos, Ante fores stabis mediamq; tuebere quercum. Alio

item in loco: Cur tamen appoſita velatur Janua lau-
ro Cingit, & Auguſtas arbor opaca fores? An quia
perpetuos meruit domus iſta triumphos. An quia Leu-
cadio ſemper amata Deo. Ipsa ne quod festa est, an
quod facit omnia festa. Quam tribuit terris pacis an
iſta nota est: Utq; viret laurus ſemper, nec fronde ca-
duca Carpitur, æternum ſic habet illa decus. Cauſa ſu-
perpoſitæ ſcripto teſtante coronæ, Servatos cives in-
dicat huius ope. Hæc deniq; ut Cæſarum Ponti-
ficumq;, ſic Poëtarum quoq; domos exornabat & tempora,
quibus coronandis apud veteres obſervatum legimus, con-
ſuevisse Græcos ſingulis Luſtris triplex certamen celebra-
re: Muſicum, Gymnicum, Equestre. Quæ Nero Clau-
dius Romam primus omnium invexit, Neronianaq;
à nomine ſuo appellavit. Postea & Domitianus eum
ſecutus celebravit. Ut igitur Athletarum, ſic omnium
Scriptorum, & maximè Poëtarum victoribus præmia &
honores conſtituebantur: Deligebanturq; ex omni nume-
ro litteratorum doctiſſimi aliquot, ut eorum iudicio qui
carminibus decertaturi præ cæteris laudarentur. Coronis
& honoribus meritis instar militum inter ſe pugnantium
illustrarentur; nec id quidem ab re: Eadem enim utri-
usq; propemodum gloria est, idem utriusq; penè honos de-
betur, et his qui geſſerunt: & his qui rerum geſtarum &
literarum & ingenij ſui monumentis posteris demandan-
do immortalitatem ſint nominis aſſequuti. Qualis co-
rona bellicis etiam ſe rebus inſerit. Leniter tamen &
ſine cruore deditione hostium eveſtigio ſubſecuta, huic
lenitati maximè convenire Veneris victricis frondem
prodiderunt. Quod non Martius, ſed quaſi Venereus
quidam triumphus foret; eam coronam non in curru, nec

circenum clangentibus tubis ad pedes patritijs in calceis
modulantibus tibijs quisq; gestabat. Ducendo Pæanis
cantu pompam: tibia enim pacis est, Veneriq; arbus-
cula Myrtus, quæ vim maxime bellumq; perosa est.
Hac fronde myrtea triumphans de Sabinis Posthu-
mius Libertus in consulatu, qui primus omnium ouans
urbem ingressus est: coronatus incessit, optabilemq; ar-
borem fecit: hac omnium postea ouantium corona fuit
uno excepto M. Crasso, qui cum bello fugitiuorum con-
fecto ouans rediret, Senatus con. facto per gratiam Myr-
thum paruifaciens Lauro coronatus inuectus est. Ma-
ximus auctor est, curru quoq; triumphantes Myrthea co-
rona usos. L. Piso tradit. Papyrium Masonem, qui pri-
mus in monte Albano triumphauit de Corsis, Myrtho co-
ronatum, ludos Circenses spectare solitum. Auus mater-
nus Affricani sequentis hic fuit. M. Valerius duab;
coronis utebatur: Laurea & myrthea, qui & hoc voue-
rat. Corona muralis est qua donatur ab Imperatore
ei, qui primus murum subijt, inq; oppidum hostium
per vim ascendit, Idcirco ut inquit Liuius, Præcipuum
muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum
ascendisset. T. autem Romilius primus omnium e-
ques hanc accepisse coronam dicitur. Hac quoq;
C. Trebellius & Sextus Digitius pariter in murum as-
cendentes, virtutis causa ambo à Scipione donati sunt.
Castrensis corona ea est, qua qui primus hostium ca-
stra pugnando vallo introijsset, donabatur. Et cui insi-
gne erat ex auro Vallum; corona autem naualis est,
qua solet donari maritima pugna, qui vi primum in
hostium nauem armatus transilierit. Atqui hanc &

ferantur imagines, non impreſsis, sed ingenitis figuris tam ſparsis, tamq. nexis inuicem notis, ut tot imaginum in tam paruo ſpacio unaquaeq. ſuis digno discernerentur inſignibus. Est etiam Polycratis Annuli fama uetuſtior, Cuius Sardonix ille in delicijs habitus. Abiectus in mare, capto relatus est piſce, ipſo circiter ccxxx. anno urbis nostrae interfecto. Et quanquam Iliacis temporibus, nullos fuiſse annulos apud Homerum legimus: tum & codicillos Epistolarum gratia inusitatos, nodi non annuli nota colligatos fuiſse non dubium ſit. Apud Carthaginenses tamen fuerunt annulorum ornatum accipi ſolere pro numero expeditionum, in quibus militaſſent. Lacedemonij ferreis uſi fuerunt. Apud Romanos equestris ordinis annulus quondam fuit ornatus; Equites à plebe ſecernens, nec ſimul cum equestri Senatorioq. ordine cepit. Verum aliquandiu post annulos habuiſse aureos manifestum: Siquidem his tantum qui legati ad exteras gentes ituri eſsent, aurei publice donabantur. Quibus quum intra domos ferreos gestarent, in publico tantum uterentur. Certo quoniam ita externorum ornatiſsimi intelligebantur, neq. alijs uti mos fuit, quam qui ex ea causa publica accepiſsent, Vulgoq. sic triumphabant; et cum corona Hetrusca aurea sustineretur à tergo: Annulus tamen in digito ferreus erat. Sic triumphauit C. Marius de Iugurtha: Aureumq. tertio consulatu sumpsiſse traditur: Sicq. Romae quidem non fuit aurum, nisi admodum exiguum, Longo tempore. Certè à Gallis capta urbe, ut pax emeretur, non plus quam pondo M. soluere potuere. Secundo etiam punico bello annulorum perquam rarus

erat usus. Nam cum ad Cannensis maximæ cladis pompam: Hannibalis iussu, in vestibulo Curiæ annu-
los aureos effusos constet, eorum tantus acervus fuit,
ut metientibus dimidium supra tres modios, quidam
autem tres, quidam duos integros Carthaginem missos
asserant, quamquam fama tenuit, ut Liuio placet, quæ pro-
pior vera est, haud plus fuisse modio. Adiecitque dein-
de verbis quo maioris cladis indicium esset, neminem
nisi equitem, aut eorum ipsorum primores id gessisse in-
signe. Multi etiam equitum, et qui praetura functi sint
é numero in ferreo censuerunt annulorum, huiusmodi
aureorum usum spernati. Ut Manilius, L. Sufficius,
Calfurniusque, & alij plerique fortissimi Romanorum tamquam
probrosum muliebre, & nota dignum id esset. Unde ad-
huc illud Gracchi in Neuium celebre memoratur:
Considerate inquit, Quirites sinistram eius ex au-
ctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem,
ut muliere est ornatus, qui primus itaque annulum in-
stituit, non ab re Lenus Manilius atque latentibus induit,
quasi non securius dextra fureit ostentanda. Crassusque
Imperator maximus in senectute duos habuit annulos,
causam praeferens, quia pecunia ei immensa venisset.
Utque severitatis illius priscæ, nonnullius annuli omni-
no nulli, sic Scipius etiam viris quibusdam, lasciviente
tunc ætate geminati sculptique fuere: ad id amicitatis stu-
dium progressus est Sylla, ut annuli gemmæ insculptam
eius rei gesta circumferret imaginem, eaque continue ute-
retur. Erat autem sculptura Bocchus, Is superioris Mau-
ritaniæ Rex erat, qui vivum Iugurtham generum tra-

dicet Syllæ, qui manibus susciperet. Quod inter Syllam & Marium insanabilis eius discordiæ causa fuit, quæ fere rem romanam euertit; quum multi qui inuidia in Marium flagrarent: id fuisse opus Syllæ inuulgarent. Pompeius quoque annulum gemmam legimus habuisse: ensiferi Leonis cælaturam habentem. Verum etiam non ornatus tantum, sed signandi causa annulum gestare moris erat. Unde neque plures quod unum, neque singulis nisi Liberis quos solos fides decerneret, quæ sculptura asseruabatur, habere licebat, adeo gestandi huius annuli ius famulis non erat. Annulos etiam quidam mortis gratia in Ceraunijs & hyacinthis & Smaragdis, alijsque gemmis, sub quibus Venena includebantur parauêre. Sic Demosthenes Belli Dux & summus Oratorum Græciæ: Sic Poenorum Dux Hannibal: Sic Eliogabalus, ut hausto quod sub gemma annuli habebant veneno, quum opus esset, hoc est, si quando vis aliqua urgeret, illicò assumerentur. Aureorum itaque annulorum usus equites, ut diximus à plebe decernebat, quum eos qui equites non essent, ferreos habere mos esset, nec aliud quicquam pacis tempore; nam in prælijs auro quidam arma decorare, mos etiam fuit, præsertim apud Gallos. De quibus non abre extat adhuc Homericum illud: Aurea Cæsareis ollis, atque aurea uestis, Virgatis lucent igitur sagulis, tum lactea colla auro innectuntur. Simili modo Alexandri quoque Regis exercitus Argiraspides nonnullos ob arma argentea appellatos legimus: Sicut nostri temporis Duces equitesque Iosos habent & Galeas ac lacernas auro plurimo argentoque redimitas.

Merita victorum & triumphantium pronominibus siue cognominibus celebrata. Capitulum VIII.

Sed præter dictarum cumulum rerum Cognomina,

siue prænomina etiam his qui meruissent ex rebus clarissime gestis ad nominis diuturnitatem addebantur. Veluti Romulo à Virtute, hoc est, robore dicto, quem Quirinum veteres cognominauere, tanquam id cognomen Martium quippiam & bellicosum præ se ferret. Veteres enim lanceam Quirini uocauere solitos legimus; eam quoque in regia positam Martem appellare, Lancea quoque donari consuesse illos, qui in bellis quam acriter strenueque pugnantes, fortitudinis laudem meruissent. Proinde effectum esse, ut Romulus ueluti Martius quidam Deus & pugnax Quirinus diceretur, quanquam nec clari desint auctores, qui id cognomen ex eo ductum asserant, quod Ciues Quirites appellarentur, qui Regi suo nomen imposuere, siue quod Cures Rex ipse Romanus uinxerit. Camillus dictator recuperata ex hostibus patria ac in Urbem triumpho inuectus rediens, iocis militaribus, quos de more inconditos iaciebant: Romulus ac parens patriæ Conditorque alter urbis, haud uanis laudibus appellatus est. Nec aliter M. Claudium quinquies Cons. Marcique filium cognominatum prehibent. Cum enim esset exercitatione bellicosus, manu ac toto corpore potens, & vir suapte natura ad dimicandum ardens, ei sicut Posidonius inquit, cognomen, quod Martium est, primum ex familia fuisse Marcellos, atque ut eodem Posidonio auctore: Fabium clypeum: Sic hunc à Romanis gladium uocitatum constat. Sic M. Manlio, quia Gallos primus ab arce depulit, quum per noctem inuasere Capitolium, Capitolino ei cognomen est inditum. Affricani autem militaris ne prius fauore an popularis aura celebrauerint. An sicuti fœlicis Syllæ, magnique Pompeij, patrum memoria cœptum, ab assentatione familiari sit, non satis compertum habeo. Primus certe hic Imperator nomine victæ à se gentis, ut inquit

XLVI8

Liuius, est nobilitatus. Quod equidem profiteor apud tantum auctorem me non parum admirari, quum Gn. anti Martius, captis Coriolis vrbe Volscorum Coriolanus ob egregia militiæ facinora dictus sit. Quid Cato ille primus? Nonne Censorius à seueritate censoria, quum Priscus antea vocaretur, postea Cato virtutis & sapientiæ quasi cognomentum ei est additum: Siue ut Cæsariensi placet acatus, quod non, ut aiunt, sapientem, sed acutum sonat: Ut Ælius Sextus & Varro tradunt. siue quod cum Plutarcho auctore, Romani in quo multarum rerum usus & experientia vigeret, Catonem nominauere. Fabius item Rutilianus simul concordiæ causa, ne humillimorum manu comitia essent; omnem forensem turbam excretam in quatuor tantummodo tribus coniecit. Urbanasque eas appellauit: Adeoque eam rem acceptam gratis animis fuerunt, ut maximi, quod tot victorijs non potuerat nomen, hac sibi ordinum temperatione pararet. Q. quoque Fabius Cunctatoris sibi nomen, cognominationemque asciuit; siue quod ingenio & suapte natura remissior esset, quippe qui morum clementia Ouicula indicaretur; siue quod de industria nouam victoriam ac salutarem cunctando, nec cum hoste confligendo Romanam Rempub. restituerit. Alteri quidam quod paucis post patris obitum diebus funebribus ludis gladiatorum munus exhibuerit: Celerem uocauerint: Celeritatem ac apparatus maturitatem admirati. Sicut Appium Claudium victis Vulsinensibus audaciæ cognomento nominatum in annalibus etiam scriptum esse inuenio. L. Sicinium trib. pleb. plusquam credi debeat, strenuum bellatorem fuisse, nomenque ei factum ob ingentem fortitudinem, appellatumque Romanum Achillem. Nec aliter hoc L. Sic.

cio C. Cotius propter fortitudinem cognominatus est. T.
Manlio summo loco nato cognomentum est Torquatus,
causamq; cognomenti fuisse accepimus, Torquus ex auro
induvias, quam ex hoste quem ceciderat detractam in-
duit. Quo ex facto ipse posteriq; eius Torquati sunt co-
gnominati. Valerius autem Maximus adolescens ac
tribunus militaris sua etiam virtute nixus & opera,
Corvi alitis repente divina quadam vi advolantis, &
adversarij oculos & prospectum alis & unguibus prae-
pedientis, quia Ducem Gallorum vicit interfecitq;: ob hanc
causam cognomen sibi Corvini vendicasse, haudquaquam
est nobilium Scriptorum, qui secus dixerit. Idem ob
victam Messanam nobilissimam Sycilie urbem, primum
honoris causa Messana; deinde paulatim vulgo litteram
permutante: Messala nuncupatus. Cornelius Ruffus eo
Decemviro bello punico secundo suadente: ut Libri Appol-
linares ex Libris Sybillinis instituerentur, Sibylla ob
eam rem postea vocatus est. Corrupto deinde vocabulo Syl-
la nominari cepit. Unde & Sylla dictator postea sequtus,
Cui Felix cognomento, ut apud Latinos, habitus est. Sic
apud Graecos se inscripsit L. Cornelium Syllam venereum,
ut in Cheronia Plutarchi, qui hoc graece descripsit, notum
est. Et ut de bello Mytridatico trophea pariter inscri-
pta reperta sunt; nec id inepte. Plurimum enim vene-
ris non nox, ut inquit Menander, sed fortuna sortitur.
Cui quum clarissime rebus ipsius gestis sese ipse dicavit,
Exclamans iuxta Oedipodem Sophocleum: Ego meipsum
Fortunae filium fero. Iulius caesar praenomen Impe-
ratoris & cognomen patris patriae inter alia permulta
nomen suum illustrantia decerni sibi voluit. Huiq; sui-

cessor Octauius quoque Cæsar ampliore Augusti cognomine dictus est, vel quod magnos sanctos feliceisque Augusti vocant: Vel quod loca religiosa, et in quibus quid augurato consecraretur, Augusta dicerentur, ab auctu. uel ab auium gestu, gustuque. item sicut Q. Fabius Maximus gallica victoria cognomen Alobrogis sibimet ac posteris peperit, sic à deuictis hostibus bello Germanici sibi cognomen meruit.

Hæc ita cognominationem, sive prænominationem assumunt apud nostros, quemadmodum apud Græcos huiuscemodi indici solebant prænomina sive cognomina: Sic Dionysio plurima ab rebus quas egit, sunt ab hominibus indita. Nam alij Bachum à mulieribus, quæ bachantes illum sequebantur dixere, alij à torculari quo vinum exprimitur, Leneum. Quidam Bromium à tonitru, qui in eius ortu contigit. Pingenis insuper ex eadem appellatur causa. Quin etiam triumphator dicitur, quod primus omnium de Indis multis cum spolijs in patriam reuersus triumphavit. Liberi alij appellatum putant, non ob licentiam linguæ; sed quia liberat animum à seruitio curarum, efficiat vigorem, et audatiorem in omnes conatus reddat. Patrem proinde quod de Indis victoria potitus Thebani sese liberos ipso iuuente, et quasi sub optimi patris tutela seruatos arbitrarentur: à rebus gestis insuper alia sicuti Sothera, et Callimeon à virtute, ut Euergetum et Philadelphon, eum excellentem virtute Abstinentiæ Aristidem fuisse asserunt: tanta vitæ integritate Phocionem, ut cognomine ille Iustus, hic bonus sit appellatus. A virtutis quoque præstantia prudentiæque ac virium Iouis filios appellauerunt, ut Æacum, Minoa et Sarpedona ferocissimos et immanes, et alienos ab omni humanitate, tanquam è mari genitos Neptuni filios dixerunt. Cyclopa, Cretiona et Lestrigonas à fortunæ feli-

citate, ut Eudæmona. Sicut Bassum secundum vocatum legimus, ab exitio vero urbium sine peritia disciplinaque obsidionis faciendæ, machinarumque solertia, & ad expugnanda oppida inventione. Poliorcetes cognomentum fuit Demetrio Antigoni filio Rege duci illius temporis inclyto, nonnullos adhuc enascendi sorte nuncupamus. Ut proculos qui foris procul absentibus nati sunt. Posthumum qui patre mortuo. Vopiscum, quum ex gemellis alteri superstitem esse contigerit. Cæsarem quum enecta parente, exciso utero gignitur. Sic Scipio Affricanus prior natus, primusque Romanorum, ob cæsum matris uterum, Cæsar dictus est. Servium, qui mortua matre in utero servatur, nonnullos Corporem etiam prænomen sive cognomen habuisse legimus. Horatius n. Cocles, quum alterum oculum antea bello amisisset, cognomentum admisit: quasi lusci & uno lumine tantum cernentis. Luscos enim & unoculos Coclites dixerunt veteres. Sicque Cyclopas coclites legimus dictos, quod oculum unum habuisse memorantur. Quidam tamen id ex summitate nasi tractum autumant, qui sub ipsa fronte ita depressus, demissusque erat, ut nullum ferè inter oculos discrimen extaret, ipsaque supercilia commixta invicem confusaque forent. Idcirco volentibus eum multa Cyclopem nominare delapsa loquendi consuetudo obtinuit, ut iam Cocles à plurimis appellaretur. M. quoque Tull. in extrema nasi parte eminens quoddam in figuram Ciceris habuit, à quo Ciceronis cognomentum sibi inditum est. Q. etiam Fabius cunctator à verruca in labijs, verrucosus, & Gneus ob insigne Nævi appellatus. M. Curius & Gn. Papirius Carbo, quia cum dentibus eos nasci conti-

git, ob id dentati cognominati ſunt. Neoptholemus à capillorum qualitate. Pyrrhus à quo & pyrrhatica primum ars perhibetur inventa. Aſcanius à prima barbæ lanugine, quæ ei tempore victoriæ naſcebatur. Julius. Artoxerxes à dextra manu illius læva longiore, Longimanus. Ancum pronomen Varro ex Sabinis translatum putat. Valerius Ancias ſcribit, quod cubitum vicioſum habuerit: quod græcé G. vocant. Papyrius à præcipua pedum pernicitate Curſor. Quorum vero in naſcendo non caput ſed pedes primi extiterant, qui partus difficillimus & ægerrimus habetur: Agrippæ appellati, vocabulo ab ægritudine & pedibus confecto. à cognatione alios dictos legimus, ut Manlios & Cornelios & Pompeios, quos quia auctor ex Hiſpania Pompeius bonum pompam duxerat alij cognominatos perhibent. Sic apud Græcos Heraclides & Pellopidas à morum imitatione, & quadam quaſi ſimilitudine alijs plurima contigerunt viventium gloria prerogantia. Cum alij fulmina, ut geminos duo fulmina belli Scipiadas cladem Lybiæ, alij victrices aquilas & accipitres invictos. Alij & divos Deoque genitos, ut Alexander ille Macedo, et pter eum Ducem, plerique alij cognominari ſe ingenti cum voluptate voluerint.

Ex ſtrenue geſtis majorum præmia. Captm IX.

Et quoniam eo impedi labor ac periculum perſæpe ſolet, unde emolumentum atque honos ſperetur, nec diſcriminis quippiam aggreſſuros homines, ſi magnis conatibus magna præmia haud proponantur. Fuerunt pter hec quæ modo diximus alia ob ſtrenue geſta fortiſſimis Ducibus auxiliaribus & Legionibus; tum ex Senatus conſulto, tum ex ma.

iorum liberalitate conceſsa, quæ plurima quidem & varia pro-duntur. Decreuerunt enim ad præmia Superiori Affricano paribus ornamentis exoluenda Statuas plurimas, & triumphali etiam habitu visendas in plurimis & celeberrimis vrbis partibus, in Comitio, in Rostris, in Curia, in Capitolio ponere decreuerunt. Continuum per omnes vitæ annos Consulatum, perpetuamq; Dictaturam tribuere decreuerunt, Ut imago eius triumphali ornatu e templo Jouis optimi maximi exiret, et quæ sibi neq; plebe scito dari, neq; Senatus consulto illius magnitudo animi ac spectata modestia paſsa est, post obitum recusare non potuit: Liberalis etiã Po. Ro. magnitudine munerum, quod Attalo Regi Aſiam dono dedit: Sed Attalus testamenti æquitate accepti muneris haud immemor, qui eandem Aſiam moriens Po. Ro. legauit. Eumenes Attali Regis frater, & qui auxilio aduersus Antiochum Macedonem fuit, omnibus Aſiæ Ciuitatibus, quas Antiochus bello amiserat à Senatu donatus est. Pompeius Deiotaro Gallaciæ Regi, Armeniam minorem contulit, quod socius bello mythridatico fuerit. Numidarum item Rex Maſsinissa in amicitiam receptus à P. Scipione Affricano multa & præclara rei militaris facinora quum fecisset, ob quæ victis Carthaginensibus, & capto Syphace, cumq; in Aphrica magnum atq; latum imperium: Magnam gloriam nostris hominibus peperit, Populus Ro. quascunq; vrbes & agros, quas manu ceperat sibi dono dedit. M. Curius quum in Italiam Pyrrhum Regem exegisset: decretis à Senatu septenis iugeribus agri populo, Sibi autem L. popularis aſsignationis modum non excessit, parum idoneum reipub. Ciuem existimans, qui eo quod reliquis tribueretur contentus non esset,

P. Cornelij quoque Scipionis Consulis decretum de agris militum eius fuit, ut quot quisque eorum annos in Hispania aut Affrica militasset, in singulos annos bina iugera acciperet. Scipionem item posteriorem dona militaria his, qui strenuam operam edidereant dividentem. T. Labienus ut forti equiti aureas armillas tribueret admonuit, eoque se negante id facturum, ne castrensis honos in eo qui paulo ante seruiuisset violaretur; ipse ex praeda gallica aurum equiti largitus est: nec tacite id Scipio tulit: nam equiti habebis inquit donum viri divitis. Quod ubi ille accepit, proiecto ante pedes Labieni auro vultum demisit; Idem, ut audivit Scipionem dicentem. Imperator te argenteis armis donat, alacer gaudensque abijt. C. etiam Marij Scipionis non solum, caeterum praepotens gratae mentis fuit affectus. Duas enim Camertium Cohortes mira virtute vim Cymbrorum sustinentes, in ipsa acie adversus conditionem foederis praeter omnes leges Civitate donavit. Quod quidem factum, quum a nonnullis accusaretur: Aiebat, verba legum propter armorum strepitum exaudire nequivisse: Insuper quum C. Lucius sororis filius atque Praefectus in eius secundo consulatu militi cuidam praestanti forma Trebonio nomine sub se militanti vim afferret, et ab adolescente occisus esset. Multis Trebonium accusantibus, ac nullis patrocinantibus: Trebonius a se illum occisum qui in magistratu esset non negavit: Sed hanc necis causam dixit atque probavit, quod Lucio se solicitanti obstitisset. Et quamvis multa darentur. Suum tamen corpus nunquam prostituere voluisse: Itaque Marius quas pro praeclaris militiae facinoribus coronas dari consueverat, ferri ad se iussit, Trebonioque imposuit. Bandius quum aliquan-

do Marcellum salutasset. Quis nam sit homo Marcellus rogat: quamuis illum probe norat antea, eo autem respondente: L. Bandius quasi laetatus magnopere, admiratusque Marcellus. Tu ille Bandius es inquit, cuius maxima inter Cannarum bellatores fama est: quod P. Æmylium Consulem solus ne deserueris, in quem cum densissima conijcerentur missilia, ea corpore subijciens excepisti: assentiente Bandio, & vulnera quædam ostentante: talia inquit cum in nos amicitiae signa proferres, ad nos cur non confestim ibas? An nos ad retribuenda amicorum virtutis praemia, quibus & penes hostes tantus habetur honos, indignos censuisti? Haec benigne locutus comprehensum dextera iuuenem, eximio ad pugnam equo, & quingentis argenti drachmis donat. Hannibal militibus suis quoque Insubrium agro in concione vocatis, amplissima & certissima praemia pronunciat: Agrum enim se daturum in Italia, Affrica, Hispania, & vbi quisque vellet immunem ipsi qui accepisset, liberisque qui pecuniam quam agrum maluisset, eius se voto satisfacturum. Qui Carthaginenses Ciues fieri vellent potestatem facturum. Qui domos redire mallent, daturum se operam, ne cuius suorum popularium immutatum secum fortunam esse vellent: Seruis quoque Dominos prosecutis libertatem proponit: Binaque pro his mancipia dominis se redditurum, eaque ut scirent rata fore, agnum laeva manu, dextera silicem retinens, si falleret Jouem, Caeterosque precatus Deos, ita se mactarent pecudis caput elixit, et ne sua deessent praemia claris gestorum titulis eminentibus: Caesar grauioribus praelijs singulis Legionibus, quaestores praeficiebat, qui fortiter agentes agnoscerent: Et remuneratione dignos efficerent.

Diuitias idem ac pecunias non voluptatis aut suarum gratia deliciarum ex bellis cumulasse, sed communia potius virorum fortium præmia apud se conseruata iacere voluit, seque maxima ex parte locupletari putans, quoties illa bene meritis viris militibusque impartisset. Aurum namque & argentum cæterasque diuitias ex hostibus partas, quanta horum aderat copia magno in numero Romam mittebat, ædilibusque ad spectacula tribuens. prætoribus quoque atque Consulibus eorumque donans uxoribus multos sibi allexit, aliosque omni spe, donisque dimisit. Illud inter cuncta nec silentio prætereundum, quod ærarium populi Ro. quod tot Reges victi, tot Asiæ populi, tot Nationes, tot bella, tot triumphi compleuerant, & tot annis intactum manserat: primo introitu in ciuili bello suo uno die solus exhausit, interque alia ut scriptum est, trium millium in numero pondo, siue ut alibi, quatuor millium centum triginta & quinque: argenti vero noningentorum prope millium, seu ut alij, laterum aureorum XXXVI^{m} protulit ex eo. Nec aliam ob rem ut diximus, quam cupiditate largiendi. Nam ut alter ait: Nemo liberalius victoria usus est: nihil enim sibi retinuit, nisi dispensandi libertatem. Inde magnifica & probanda omnibus Titi vox, & exhortatio illa Hierosolymarum obsidione; me pudeat inquit, nisi eum qui prius murum ascenderat remuneratione inuidendum fecero, ut siquidem vixerit similibus præsit, nec pollicitis minor inuentus. Qui in Contione ea deuicta dixit illis: Qui maiore vi decertassent, præclaris facinorum titulis, & patriam suam rebus bene ac fortiter gestis nobiliorem reddidissent, præmia & honores redditurum. Nec eorum ullum, qui plus alio laborasset, iusta necessitudine cariturum. Confestim itaque iussit eos, quorum partes erant

iudicare, quosnam scirent omnes fortiter gessisse rem, & nominibus suis quosque interpellans praesentes collaudabat, quasi qui domesticis recte gestis, satis superque laetarentur, et coronas eis aureas imponebat, et torques longasque hastas & signa ex argento facta donabat, et uniuscuiusque ordinem mutabat in melius. Quinetiam ex manibus aurum & argentum, vestes item aliamque praedam summa quadam liberalitate distribuens.

Superstitum non solum, sed defunctorum Ducum memoriae celebres. Captm. X.

Nunc memoriae nedum Superstitum, sed defunctorum Ducum prorogare Celebres titulos referamus: Ac primum Iouis, qui ut caeteris Deitatis nomine; ita & rebus gestis multorum opinione superior fuit. Etenim ut Euemerus, qui res gestas eius & caeterorum, qui Dij putantur colligens, Historiamque contextus ex titulis & inscriptionibus sacris, quae in antiquissimis templis habebantur, auctor est, In fano Iouis trifilij auream columnam esse positam ab ipso Ioue constat, in qua titulo monstrante sua gesta prescripsit, ut monumentum esset posteris rerum suarum. Sesoosis finem expeditionis in Thracia statuens, multis in locis ab se deuictis columnas erexit, in queis Aegyptijs quas sacras dicunt literis scriptum extat: Hanc prouinciam armis subegit Rex Regum, Princeps Principum Sesoosis. Quid Alexander ille Macedo? nonne in Sogdianorum finibus Alexandriam condidit, ad contextandos itinerris sui terminos? Quo in loco ab Hercule primum, a Libero deinde patre, a Cyro item & Semiramide, ab ipso atque Alexandro denique Arae sunt constitutae, quod proximum gloriae omnium duxerint, illo usque praemonuisse, itineris sui

metas ab illa parte terrarum, fluuio fines secante, quem
Bactri soli Iaxatem uocant, Scythæ sibi nominant:
Huius eundem esse Thanaim exercitus Alexandri Magni
credidrerunt. Verum ubi Domodamas Seleuci & Anti-
ochi Regum Dux, satis idoneus vero auctore, transgres-
sus amnem istum, titulos omnes supergressus, alium
esse quam Thanaim deprehendit, ob cuius gloriæ insigne de-
dit nomini suo, ut Altaria ibi strueret Appollini Dindi-
mo, hoc est, Colinimio, quod limes prescicus una cum
Scythis iungeretur. Idem Alexander triumphorum suo-
rum auspicijs condidit in Ægypti maris littore, urbem
aliam sui nominis, quam metatus est Dinochares sive
Dimocrates Architectus memorabili ingenio XV.^{M} passuum
lassitate complexus, ad effigiem Macedoniæ chlamydis,
hoc est orbe girato, lacinosa dextra, læuaque angulo so
procursu, iam tum tamen quinta situs parte Regi dicata.
In diuersis insuper Asiæ regionibus XX. inuenitur condi-
disse muros, eorum insignans græcorum quibusdam ele-
mentorum characteribus, uti legeretur in eis: Alexan-
der Rex filius Iouis fecit. Idem Herculis & liberi pa-
tris laboribus superatis: præcepit ei quem Præsidi præferat,
ut pilas solidas Anripedum vicenum quinum erigeret,
& in his omnia facta eius scriberet, poneretque in ultima In-
dia, ultra Liberi patris & Herculis Trophæa. Unde
ad Præceptorem suum Aristotelam scribens: Et ego inquit
impreaui, quæ miraculo sint futura carissime Præceptor
posteris scilicet non parua admiratione nouum perpetui-
ūmque Virtutibus monumentum, non inuidendum morta-
libus perpetuæ de nobis opinionis & animi industriæ.
Huius Regis gloriam æmulati sunt Romani, si non dum-

tias adæquarint. Statuerunt tamen columnas & ipsi, quæ rerum gestarum referrent memoriam: Sed æreas atq; marmoreas. Augustus namq; victor totius Ægypti, quem Cæsar pro parte superauerat, multa de nauali certamine sustulit rostra, quibus conflatis quatuor fecit columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt collocatæ. Nam rostratas Iulius posuit victis pænis nauali certamine, é quibus unam in rostris, alteram ante Curiam positam constat. Fuerunt & marmoreæ columnæ, quibus apud maiores nobiles, aut sub montibus, aut in montibus sepeliebantur. Unde natum est, ut supra cadauera aut Pyramides fierent, moles ab imo latissimæ, in summitates acutissimas desinentes, sic dictæ, quod ignis speciem in conum tenuantur. aut ingentes collo carentes columnæ. Verum quamq; de Pyramidum mole ac forma ascripserint Herodotus & Homerus, Durisianus, Aristagoras. Dionysius. Artemidorus. Alexander Polyhistor. Buthoriades: Antisthenes, Demetrius: Inter oẽs eos tamen constat non satis, à quibus cœptæ sint auctoribus. Erigendarum autem dicandarumq; Pyramidum causa in Ægypto Regum pecuniæ, ociosa & stulta ostentatio à plerisq; traditur: ne pecuniam successoribus aut æmulis insidiantibus præberent. Aut ne plebs ociosa langueret. Columnarum vero usus in Romanis cœpit à Cornelio Menio, qui in columna postq; Priscos deuicerat anno urbis conditæ. CCCCXVI res gestas inscribi iussit. Erat & in foro Traiani columna, sub qua ossa eius posita in urnam auream collocata fuisse constat. Permanentq; duæ adhuc Romæ. Hadriani & M. Antonini suis nominibus celebres. Harum autem ratio est,

quibus dicatæ fuerunt, attolli super cæteros mortales, quem admodum in urbe Roma inter diuersas moles obeliscos videmus plures, aliosq; iacentes, alios erectos, quos Imperatores maximi bello domitis gentibus & prosperitatibus clarissimarum rerum gestarum elati, Dijs superis in religione dicauerunt. Sic Sesoosis Ægypti Rex obeliscos ex lapide duro duos erexit, utrumq; altum cubitis centumuiginti, in quibus tum imperij magnitudinem, tum quas subegit nationes, descripsit. Sic apud Hybreos pugnacem gentem tot obeliscos erigere circa cuiusq; sepulchrum moris erat, quot homines ex numero hostium ille necasset. Erant & triumphales arcus, suntq; adhuc Romæ suo loco in primis Imp. Cæsaris L. Septimi, & Imp. Cæs. M. Aurelij Antonini pij rerum suarum insigni marmore & claro artificio, ut impressa docet inscriptio. Et arcus etiam triumpho insignis Constantini, quem incisæ literæ liberatorem Urbis fundatorem quietis indicant. Est & nobilis atq; triumphalis Hierusalem, hunc titulum habens: Diuo Vespasiano & Diuo T. filio S. P. Q. R. Pauca reliquorum deinde vestigia supersunt. Quamquam trecentos & viginti triumphos ab urb. cond. ad hæc ipsa quæ modo diximus tempora numerent. Nec etiam dubium est, ob virtutis miraculum, quin maiores nostri Reges ipsos vita functos, iactare summis laudibus ac nouis & exquisitis honoribus cœperint. Siue ut fieri solet in adulationem eorum, siue ob beneficia, quibus erant humanitate compositi ipsi Reges. Deinde tum charissimi fuissent his quorum vitam composuerant, multisq; honoribus refecerant, non paruum deniq; sui desiderium de medio sublati reliquerunt, Sicq; homines ætatis illius, siue Samij, siue Corinthij, siue Assyrij, siue Ægyptij, siue alterius gentis fuerint simulacra fixerunt, & statuas ut haberent quo aliquam vo-

luptatem ex imaginum talium prospectione reciperent, pro-
gressiq; longius per amorem memoriam coeperunt colere de-
functorum, Vt et gratiam referre benemeritis viderentur,
& successores eorum allicerent ad bene imperandi cupidita-
tem. Quod orator eximius in natura Deorum monet di-
cens: Suscepit autem Vita hominis consuetudoq; commu-
nis, ut beneficijs excellentes Viros in coelum fama ac vo-
luptate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pol-
lux, hinc Æsculapius, hinc Liber, Et alio loco atq; alio,
& in plerisq; Civitatibus intelligi potest: Augendae vir-
tutis gratia, aut quo libentius reip. gratia periculum
adiret: optimus quisq; Virorum fortium memoriam
honore Deorum immortalium consecratam. Hac rati-
one Mauri proprios Reges, Romani suos Caesares, et qui
Viri fortitudine insignes erant consecravere, inde per gen-
tes & provincias singulas Varia Deorum religio mutatur.
Dum non unus ab omnibus Deus colitur: Sed propria cuiq;
maiorum suorum cultura servatur. Hoc ita esse Alexan-
der Magnus insigni Volumine ad Matrem suam scribit:
Metu suae potestatis proditum sibi à Dijs hominibus à Sa-
cerdote secretum, quod maiorum & Regum memoria ser-
vata sit: inde paulatim cultu in metum Verso, supersti-
tionem mortiferam irrepsisse, Utcunq; esse poeticum
illud: Primus in Vrbe Deos fecit timor. Quo autem
tempore huiusmodi divini honores mortalibus esse coepe-
rint, non est obscurum, praesertim cum nulli Reges ante
Saturnum vel Vranum fuerint, et Jovis temporibus
ab initio templa constituta essent, & novi Deorum cultus
inventi. Sic hominum effigies, cum non solerent ex-
primi, coepere nec nisi ab aliqua insigni eorum, qui diutur-

nitatem nominis meruissent. Primoq; Sacrorum certaminum victoriæ, maximeq; Olympiæ, ubi oẽs qui victores fuissent, simulacra effingi solere, moris erat eorũ qui ter huiusmodi in certamine superiores euasissent ex uniuerso corpore lineamentis ad ipsorum similitudinem exp̃ssis. Primus tamen hic Statuarum honos, ut vitæ victor Græcis debetur. Nullisq; apud eos eræ plures dicatas, quam Demetrio Phanostrati filio Phalerio, qui quum apud Athenienses contionaretur, Vrbi præfuit annos decem, æreisq; Statuis honoratus est trecentis sexaginta. Quarum plures equestres erant, & in curribus seu bigis stabant, summoq; studio ferme intra quadringentos dies consũmatæ erant. Nam quum apud Athenienses carissimus esset: Sic quoq; passus à quibusdam mortis sententiam absens excepit, non tamen eius corpore potiti sunt. Verum ipsius deijcientes imagines, ærugine & industria fædatas, alias quidem vendiderunt, alias submerserunt, alias in frusta conscinderunt. Vna aũt in arce seruata, atq; hoc intulisse Athenienses huic Demetrio iubente Rege proditum est. Apud Romanos etiam & pedestres & equestres Statuas procul dubio aliquandiu in summa veneratione & autoritate habitas constat. Equestrium tamen origo per quam vetus est, et cum fœminis etiam honore communicato, exemplo Clodiæ, Cuius Statua equestris erat, ceu parum esset toga eam cingi, quum nec Lucretiæ, nec Bruto, qui expulerant Reges, propter quos Clodia inter obsides fuerat, decerneretur, et quanq̃ Catonis in censura vociferationis essent mulieribus Romanis in prouincijs Statuas poni, non tamen potuit inhibere, quominus Romæ quoq; ponerentur. Sicuti Corneliæ Gracchorum matri, quæ fuit Africani prioris filia, Togatæ

antiquis

antiquitus Statuæ dicebantur, deinde nudæ hastam tenentes. Græca enim res erat Statuas nudas dicare, nihilq; in eis occultare. E contrario verò Romana togas & militares thoracas superaddere. Cæsar quidem Dictator loricatam sibi in foro dicari passus est Statuam: fuit M. Tremelij equestris toga, qui suâ vi Samnites bis deuicerat, Captaque Anania populum stipendio deliberauerat. Fuit etiam Scipionis qui bellum in Asia gessit, Antiochumq; deuicit, nō solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio sita. Dicabantur quibusdam argenteæ, quibusdam aureæ: Pompeius namq; in triumpho Pharnacis, qui primus regnum tenuit in Ponto, argenteam Statuam transtulit. Mytridates item currus aureos & argenteos, quanquā nec desint, qui argenti usum primum Diuô Augusto dicatum in Statuis falsò arbitrentur. Aurea autem Statua ac omnium prima nulla inanitate in templo Anetydis numine gentibus illis sacratissimo posita est. Antonij deinde Parthicis rebus, direpta Statua quoq; Regis Assarij, quam non adorasse capitale erat, ex auro fuit, sexagintaq; cubitorum proceritate. Domitianus etiam apud nostros, quum de Dacis Germanisq; triumphasset, tantæ fuit insolentiæ atq; superbiæ, ut aureas atq; argenteas Statuas sibi in Capitolio poni iusserit. Ex ære etiam primam Romæ Statuam conflatam, & Cereri primum dicatam: Et Spurij Cassij peculio, quem Regnum appetentem, pater eius occiderat, inuenio. Statua quoq; Horatij, qui & Cocles cognominatus est ænea fuit, & in æde Vulcani posita est, qui detrimentum corporis acceptum: claudus enim teste Plutarcho postea

XLVIII

fuit; quod armatus in Tybrim desiliens, Tyrrheno telo sauciatus ille admiserat, ostendit, Cumque licet obstet multis supra incidentibus telis incolumem ad suos transnatasse asserat. Caesar dictator non solum sibi in foro dicari Statuas passus est: Sed disiectas Pompeij Statuas reposuit. Ex hoc etiam Augusti Caesaris morem probandum censeo, quod illustrantis Ducibus antiquis qui Romanum Imperium auxissent, exactissimam diligentiam impendit, opera eius redintegrans ac titulos. Dedicatis omnium Statuis triumphali habitu in porticibus sui fori factum placeat; Nec minus ratio: Siquidem Edicto praefatus est, eo se proposito id agere, ut essent quorum ad exampla, & ipsius & superioris temporis clarorum virorum formarentur mores ad quorumque veluti perpetuam Regulam institutos Principes suos Po. Ro. exigeret sapienter utique. Nam cum aliquando Statuae fuissent Insignia virtutum, & his ponerentur, qui ingenio & doctrina praestarent, quique magna gessissent, aut mortem pro R. P. obijssent. Quales decretas Legatis à Rege Veientium interfectis legimus. Nullum mortuo, Ciceronis sententia ab hoie mortali, vel carius, vel diuturnius praemium, vel gratia maior nulli praestari potest; quam statua vel Sepulchri harum rerum gestarum & gloriae memoria, quam ex his plurimi, quos diximus, Bellorum Duces aeternitati commendari posse existimantes, ardenter affectarunt, qui tanquam plus pretij de versis & figmentis huiusmodi, sensu carentibus adepturi, quam ex conscientia honeste rectique factorum. Quod

autem sit pulchrum veluti exigua haec & minima spernere, ad ascensum verae gloriae tendentem Cato Censorinus monstrauit. Qui interrogatus, quamobrem inter multos perlaros Statuam non haberet, Malo inquit ambigere bonos, quamobrem id non meruerim, quam quod est grauius; cur impetrauerim mussitare. Militari etiam gloriae Clypei se ingerunt, quos in sacro uel in publico priuatim dicari instituti veteris fuisse comperio. Primus qui haec egerit Appius Claudius frater eius dico qui cum Seruilio Cons. fuit, anno urbis cclxx. posuit in Bellonae aede maiores suos, uoluitque in sublimi uideri, & clarissime gestorum titulos legi. M. Aemylius in Consulatu Collega, Q. Luctatij post eum non in Basilica modo Aemylia uerum & domi suae posuit. Placuitque plenam virtutis imaginem reddi: Clypeo cuiusque qui fuerit illo usus, hos Poeni ex auro factitauere: Sic clypeos & imagines secumque in Castris vexere. Eiusmodi quoque scutis apud Troiam pugnatum est, expressis quoque imaginibus, & clypeus supra fores Capitolinae aedis usque ad incendium primum fuit, tantaque maiorum quidam nostrorum auctoritas in ea re annotatur; ut L. Manilio Fuluio Cons. anno urbis D.LXXV. Aufidius tutelae Capitolij redemptor docuerit patres argenteos esse clypeos, qui pro aereis per aliquot iam lustra assignabantur: tabulis similiter pictis sunt qui rerum suarum memoriam excoluerint, ut de Liguribus triumphans, gestorum ordinem, L. Aemylius Paulus, L. Scipio, ac Messala princeps, in tabula pictum publice reliquit. Scipio tabulam victoriae suae Asiaticae in Capitolio posuit. Messala tabulam pictam Ptolemaei quo Car.

thaginenses & Gesionem in Sycilia vicerat, in latere Curiæ Hostiliæ affixit, anno ab urb. cond. CCCCXL.
Arator autem ille Arpinas, & manipularis Imp. C. Marius cum clypeis pendentibus, non pictis tabulis, non toreumate signorum, non statuis marmore aut ære, non obelisco, non triumphali arcu, non pyramide, non columna, non pila aurea, ædificiorum quopiam tantum: Sed Canthara res suas clarissime gestas illustravit: Post Iugurthinum enim & Cymbricum, Theotonicumque triumphum, Cantaris potasse Liberi patris exemplo traditur. Quod inter bibendum Indicæ illius victoriæ ex Asia ductæ suam compararet ac similimam crederet.

Tituli, et de columnis, & obeliscis: Pyramidibus Arcubus, Statuis, Clypeis Captum XI.

Post hæc, insuper ludorum celebrationes, siquidem ad natales rerum, vel templorum novorum dedicationes, vel vota Ducum persoluenda, ingenti confluentis multitudinis copia sunt constitutæ. Et primitus quidem Venationes quæ vocantur Munera, Saturno sunt attributæ, sive quod ad expeditiones ituri debeant, pugnas & coeuntes inter se acies spectare, ne in bello armatos hostes vel munera, vel sanguinem perhorrescant: Sive ut nonnulli prodiderunt, hanc apud veteres devotionem factam, ut contra hostes civium sanguine primum tali Deo litaretur. Pescenius n. Sextus in libris historiarum refert: Carthaginenses Saturno humanas hostias solitos immolare, & quum victi essent ab Agathocle Siculorum Rege, iratum sibi Deum putavisse; itaque ut diligentius piaculum solverent: Ducentos nobilium filios immolasse. Tantum religio

potuit sua tre malorum, tantam Civitatis partem occide-
rent, quantam fortasse nec Agathocles victor occideat.
Idem in Latio quoq eodem genere sacrificij cultus est,
Non quidem ut homo ad aram immolaretur, sed ut
in Tybrim de ponte Mylvio mitteretur. Verum id
genus sacrificij ab Hercule fuit, postea cum Gerionis
pecore ex Hispania per Italiam reverteretur sublatum,
persuasisseq illorum posteris, ut faustis sacrificijs, in-
fausta mutarent. Ritu tamen permanente, ut pro veris
hominibus imagines iacerentur e Scirpo, ut Ovidius in
fastis docet, donec in hoc venit Tyrinthius arva quo-
tannis, Tristia Leucadio sacra peracta Deo. Illum
stramineos: in aquam misisse Quirites, Herculis ex-
emplo corpora falsa iacit. Hec sacra vestales etia
Virgines fecisse his verbis idem Poeta meminit:
Tum quoq Priscorum Virgo simulacra virorum, Mit-
tere roborea Scirpea ponte solet. Ex his causis quae
de origine huius Festi relata sunt apparet, Saturnalia
vetustiora esse urbe Romana, adeo ut ante Romam
in Graecia hoc solenne coepisset, L. Accius in Annalibus
suis refert his verbis. Maxima pars Graium Satur-
no et maxime Athenae conficiunt sacra, quo Cronia
esse iterantur ab illis. Cumque diem celebrant per agros
urbesq fere omnes exercent epulis laeti famulos quae
procurant. Cuiusq suos nostrisq, itidem etiam mos tra-
ditus illinc iste; ut cum Dominis famuli epulentur,
Ibidem eodem quoq tempore, quum diu etiam huma-
nis Capitibus Ditem placare se crederent, eundem fe-
runt Herculem simili modo rediuntem per Italia

gentibus suasisse, ut sacrificia mutarent inferentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad unam effigiem arte simulata inuenio, postea quum ludi per Urbem in compitis agitabantur restituti. s. à Tarquinio Superbo laribus ac Maniæ ex responso Apollinis: quo præceptum est, ut capitibus pro capitibus supplicaretur, idque quamdiu obseruatum ut pro familiarum sospitate pueri mactarentur Maniæ Deæ matri larium, id est, Deorum inferorum. Quod Sacrificij genus Iunius Brutus Cons. pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. Nam capitibus allij et papaueris sacrificari iussit, ut responso Apollinis satisfieret de nomine capitum: Remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis, factumque est, ut pilæ et effigies viriles et muliebres ex lana Compitalibus suspenderentur, totque his pilæ quot capita seruorum: tot effigies quot essent liberi ponerentur. Quæ denique effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus, periculum si quod immineret, familijs expiarent, ac Dea viuis parcere, his pilis et simulacris contenta. Ludos autem ipsos ex vijs Compitorum, in quibus agitabantur Compitalia appellitauerunt. Deinde quoniam fuisse Pani, Lyceo ram diuinam, et cum hac Lupercalia festa quondam celebrata primum fuisse, apud vetustatis assertores constat, de his nobis tertio loco disserendum videtur. Ea itaque sacrorum genera, ut elegantissimis rerum gestarum scriptoribus visum est, ab his qui ex Arcadia cum Euandro in eum locum, qui nunc Romanæ vrbis est, profecti sunt: ad nostros primum delata fuisse ferunt, ac ritu suo celebrata. Ouidius in fastis: Pana Deos pecoris veteres co-

luiſse queruntur Arcades Arcadijs plurimus ille iugis. Pan erat armenti, Pan illic numen aquarum, Munus ob incolumes ille ferebat oves. Transtulit Euander syl. vestria numina secum, Hic, ubi nunc urbs est, tunc loca orbis erat. In qua quidem urbe constat Euandrum con. stituiſse, ut diviſa pastorali turba, nudi iuvenes ac pel. libus immolatarum hostiarum involuti, Lycaum Pana venerantes per luxum atque lasciviam ex epularum hila. ritate profuſioreque vino provecti, personati currerent, lo. raque manu ferentes obvios quosque ac mulieres maxime adultas, his ultro manuum palmas caedendas porrigentes verberarent: Existimantes id sibi foelicem pariundi facultatem praestare poſse, eodem postea Poeta dicente: Nupta quid expectas, non tu pallentibus herbis, Nec prece nec magico carmine mater eris. Excipe faecun. dae patienter verbera dextrae, Iam socer optatum no. men habebit avi. Cur autem nudi currentes hunc Deum coluerint, plerique curriculo vetustatis ad nos usque delapsa indicant: sive quod ipsi Deo qui nudus est, cele. ritati sua eo pacto longe aptius nudos ministros habere visum sit: sive quod Arcades omnium populorum qui Grae. ciam coluerint vetustiſsimi feris similem adhuc sylvis et montibus vitam agentes, expertes legis artisque primum hunc Deum venerari patrio cultu coeperint, idem auctore in fastis: Cur igitur currant, et cur sit currere mos est. Nuda ferant posita corpora veste rogas? Ipse Deus ve. lox discurrere gaudet in altis Montibus, et subitas conci. pit ille feras. Ipse Deus nudus, nudos iubet eſse mini. stros, Nec satis ad curſus commoda vestis erat.

C. vero Acilius, ut refert Plutarchus, scribit, Romulū quum ante conditam urbem eius pecora à latronibus capta fuissent, Lupercalium solennitatem in honorem Fauno supplicem primò excoluisse, nudum deinde ne sudore impediretur: omnis saltus currendo silvasq; lustrasse. Ideo nudatos lupercales haec ludicra celebrasse. Lupercos alij nudos fieri solitos aiunt, quod Faunus veste delusus à suis, eam sacris procul arcuerit. Ouidius item in Fastis: Veste Deus lusus fallentes lumina vestes, Non amat, & nudos ad sua sacra vocat. Iustinus quoq; magis ex habitu Dei, cum ea sacra fiebant, quam ex alio nuditatis causam refert. Quum post hunc tertio loco regnasse Faunum ferunt, sub quo Euander ab Arcadiæ urbe Palanteo in Italiam cum mediocri turba popularium venit, Cui Faunus & agros & montem, quem ille postea Palantem appellavit, benignè assignavit in huius radicibus templum Lyceo, quem Græci Pana, Romani Lupercal appellant, constituit ipsum Dei simulacrum nudum, caprina pelle amictum est. Quo habitu post etiā Romæ Lupercalibus decurrebatur, utcumq; res se habeat, in tempora tamen usq; C. Cæsaris, huiusmodi observationem fuisse compertum est. ea namq; sacra quum sedens Cæsar spectaret, Et inter eos qui solennia celebrarent M. Antonius Cons. qui triumvir postea fuit, adesset; aiunt eum Diadema Capiti Cæsaris imponere conatum, quod quum Cæsar amoto capite, ac simul manibus reiecisset, Iovis Capitolini Statuæ illicò iussit imponendum. De nomine Lupercalium non una etiam ratio sed varia proditur. Alij namq; locum Deo Pani sacrum Arcadiæ ferunt, quū etiam mons in Arcadia Lycæus consecratus est dicatusq;.

& dictus græce lycos, id est lupus, quod lupos haud sinat in oues desæuire, Itaque Euander Deo gentis suæ sacrifi-cauit locum, & nominauit Lupercal, quod præsidio ipsius lupi à pecudibus arcerentur, Alij, referente Plutarcho, putant à lupa, quæ Romulum educauit potius emanas-se, quum ut ait, Lupercales ludicrum inchoent, vbi ex-positum Romulum fuisse fama est: tametsi quæ ad sa-cra pertinent, minus ei conueniant rei, Quum de lupa Romuli nutrice loquitur idem poeta his verbis fidem facit: Illa loco nomen fecit Deus ille Lupercal, Ma-gna dati nutrix præmia lactis habet. Quis vetat Arcadio dictos de monte Lupercos? Faunus in Arca-dia templa Lycæus habet. Inuenimus etiam Au-ctore Quintiliano, qui Lupercalia æque tres partes orationis esse contendant; quasi ludere per caprum, ob temporis denique obseruationem Ludicrum hoc ut inquit Plutarchus ad expiandos manes constitutum creditur, Fiebat enim ut ille inquit, nefastis diebus Mensis Febru-arij, quem piacularem interpretantur, eodem poeta in fastis dicente: Tertia post Idus nudos aurora Lu-percos Aspicit & Fauni sacra bicornis eunt. Consualia ludi dicebantur, quos in honorem Consi faciebant, quem De-um Consilij putabant. Circenses vero quos primus Ro-mulus raptis Sabinis consualium nomine celebrauit, Ne-ptuno dicabantur, hi in littore olim fluminis agebantur, ab alio latere positis ensibus siue gladijs, ut ab utraque parte esset ignauiæ præsens periculum, Vnde & Circen-ses dicti sunt, quod exhibebantur in circuitu positis en-sibus, licet alij à circuendo ab Astrecensibus: alij Circen-ses dicant vocari solitos. Horum ratio ludorum qui tali-

ut habeant nisi levitatem & vanitatem & insaniam non vi-
deo. Tanto namq; impetu concitabantur animi in furorem,
quanto illic impetu currebatur, ut iam plus spectaculi ex-
hiberent, quam spectandi gratia convenissent, cum excla-
mare & efferri & exilire cœpissent. Equiria ludi sunt
quos Romulus item Marti instituit pro equorum cursu,
qui in Campo Martio exercebantur. Gladiatorum quoq;
munus dictum, quod populo tanq; munus donatur, &
qui donat munerarius, & qui familiam gladiatorum habet,
Gladiatoresq; domi in disciplina & in ludo exercet, ac
postea vendit Lanista vocatur. Gladiatorumq; item di-
ctum, quod mos erat in sepulchris mortuorum virorum
fortium captivos necari. Quod quia postea immane vi-
sum est, placuit dimicare gladiatores ante sepulchra.
Quem morem Homerus noster Mantuanus his verbis
expressit: Viventes rapit inferias, quos immolet umbris.
Captivoq; Rogi perfundat sanguine flammas. Nec
abfuit ille teste Floro de stipendiario Thrace miles de
milite desertor, inde latro. Deinde in honorem virium
gladiator, qui defunctorum quoq; prœlio Ducum Im-
peratoris celebravit exequias, Captivosq; circa Rogum se-
pulchrea iussit armis depugnare. Quasi plane expiatur
omne præteritum dedecus: Si de gladiatore munerator
fuisset. Livius ab urbe cond. XXIX: Scipio Carthagine
ad vota solvenda Dijs, munusq; gladiatorum quod mor-
tis causa patris patruiq; paraverat edendum, redit,
gladiatorum spectaculum fuit, non ex eo genere hominum,
ex quo Lanistas comparare mos est, servorumq; ve-
nalem sanguinem habent, voluntaria omnis & gra-
tuita opera pugnantium fuit. Nam alij missi ab Re-
gulis sunt ad specimen insitæ genti virtutis osten-

dendum, alij ipsi professi se pugnaturos in gratiam Ducis. Alios æmulatio & certamen ut prouocarent, prouocatiue haud abnuerent traxit. Quid enim miretur quisq; in hoc primum inuentorem an inuentum: Artificem an auctorem ausum aliquem hoc excogitare, an suscipere, an iubere, ac super omnia populi furorem. Quam vile enim nephas animarum istarum, quantum inde querelarum, quantum mali potuit hauriri, quis non videt?

Nouendiales ludi sunt, qui in honorem mortuorum celebrantur. Proinde apud maiores ubi quis fuisset extinctus, ad domum suam efferebatur. Unde ex sedibus huc retulerunt sues, quod fiebat septimo die, octauo incendebatur, Nono sepeliebatur domi etiam suæ. Unde orta est consuetudo, ut Dij Penates colantur in domibus similiter funebres, plebeios, Megalenses, Apollinares, quos omnes Curulis ædilis munere publico curabant, magno plausu celebratos inuenio, Funebres ad attinendum populum instituti, dum pompa funeri decreta in honorem patrij viri plane instruitur. Plebei qui pro salute plebis eduntur exactis Regibus pro libertate aut pro reconciliatione plebis post secessum in Auentinum. Magni ludi Romani ludi appellabantur, quos in honorem Jouis quem principem Deorum putantes faciebant, Vel Romani regij ludi Q. Asconio teste, sub Regibus instituti sunt. Magniq; appellati quod magnis impensis dati, cum primum ludis impensa sunt Ducenta millia nummum, alij magnos ludos factos putant, quod Consiliorum secretorum Deo, id est, Neptuno lari cum rei et rerum aulicarum & Deis magnis, id est, Laribus vrbis Romæ dati sunt.

Quibus aiunt raptas Sabinas esse, ut videatur propter hoc dicere praeclarus poeta Virgilius: Et magnis Circensibus actis. Megalenses vero nobilium ludi, et magnis Dijs consecrati, a loco inuentionis suae sic dicti. His Praetorum erat ludis interesse, et lusores conducere. Iuuenalis in Satyris: Interea Megalesiacae spectacula mappae Idaeum solenne colunt similisq; triumpho. Praeda Caballorum praetor sedet, ac nisi pace, immensae nimieq; licet si dicere plebis, totam hodie Romam circus capit et fragor aurem percutit euentum viridis quo colligo panni. Nam si deficeret maestam attonitamq; videres Hanc urbem veluti Cannarum in puluere victis Consulibus spectent iuuenes, quos clamor et audax Sponsio quos cultae decet assedisse puellae. Ludos Scenicos, Valerius Ancias auctor est, Megalesia appellatos, et si Firmiano credimus, Libero attributos. Cui ex Indis Thebas redeunti, a triennio bis peregrinationis exacto Graecos instituisse triathericas tradunt. Ludorum Apollinarium origo, victoriae non valetudinis ergo, ut quidam annalium Scriptores produnt, ex duobus Martij vatis Carminibus, cuius duo in Senatu volumina illata erant memoratur, priore carmine Cannensis praedicta clades, in hac propemodum verba erat: Amnem Troigenam Romane fuge Cannam, ne te alienigenae cogant in Campo Diomedis conserere manus. Sed non credes tu mihi donec sanguine campum Multaq; millia occisa tua deferet amnis. In Pontum magnum ex terra frugifera piscibus atq; auibus, feris quoq; quae incolunt terras, his fiat esca caro tua. Nam mihi ita

Jupiter fatus est Diomedis agrum campum, & Cannam flumen, qui militaverat in his locis iuxta atque ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum deinde Carmen inventum est ita scriptum. Hostem Romani si ex agro expellere vultis, vomicamque gentium venit longe Apollini vovendos censeo ludos. Qui quotannis committere Apollini fiant. His ludis faciendis praeerit Praetor, qui ius populo plebique dabit. Summum diem viri graeco ritu hostijs sacra faciant; hoc si recte facietis, gaudebitis semper, fietque Resp. vestra melior. Nam is dies extinget produelles vestros, qui vestros campos pascunt placide. Ex hoc Carmine quum procurandi gratia dies unus rebus divinis impensus esset. Postridie Senatus consultum factum est, uti decemviri, quo magis instruerentur de ludis Apollini agendis, reque divina recte faciendis Libros Sybillinos adirent, in quibus quum eadem reperta nunciatum esset, censuerunt patres Apollini ludos vovendos, faciendosque. Inque eam rem duodecim millia aeris Praetori, & duas hostias maiores dari, Decemvirisque praeceptum, ut Graeco ritu, id est, capite operto hisce hostijs sacrum facerent Apollini, bove aurato & capris duabus albis auratis, Latone bove, faemina aurata, hos ludos idcirco populus coronatus spectare iussus erat. Matronae supplicare, vulgus apertis ianuis in propatulis epulabatur, Celebrque dies omni caeremoniarum genere habebatur, sicque paulatim caeteris Dijs huiusmodi ludorum honos tribui caepit, singulique ludi, sicut Sisinius Capito in libris Spectaculorum describit, nominibus eorum consecrati sunt.

Tabulis cantharisq[ue] ad id exaedificatis ludorum celebrationes Principum, ex bellis Dijs oblata. Captm. XII.

In suprema demum nostri laboris parte summa exponemus Principum ex bellis Dijs oblata in medium relaturi. Cuius enim Bellorum turbinibus victor regrediens, dominum exercituum inhonorum dereliquit: quum illi etiam ipsi qui veri Dei cognitionem minus habent, quodcunq[ue] illud esset numinis, haudquaquam praetermitterent. Cum summa quadam veneratione prosequerentur. De quibus ne forsan haesitare quispiam possit, testes adsunt praecellentissimi Duces: sed inprimis Dionysius, qui & Liber dictus est, & Alexander Macedo. India enim ingressus ille, primitias Deo Ioui in Oriente à captiuis habitas primus obtulit, quod si non abundè constaret: Ouidius in fastis testis est opulentissimus dicens: Ante tuos ortus Arae sine honore fuerunt, Liber & in gelidis herba reperta focis. Te memorant Gange totoq[ue] oriente subacto. Primitias magno proposuisse Ioui. Cynama tu primus Captiuaq[ue] thura dedisti. Deq[ue] triumphato viscera tosta boue. Nomine ab auctoris ducunt libamina nomen, Libaq[ue] quod sanctis pars datur inde focis. — Huic à teneris Graecorum more unguiculis sine parsimonia thura ingerenti aris, Paedagogus Leonidas eam thuris profusionem aegre ferens, thusq[ue] persaepe adimens, dixit: Heus tu puer largè sic odores offeres, quum regionis thuriferae potiere. Cum Arabia tandem potitus Rex thure onustam nauim misit ei, ac Epistolam in haec propè verba: Misi ad te thuris & Cassiae talenta, neq[ue] minima sunt, Maximi facias in diuinis

rebus, utpote qui non sis nescius, nos pigmentifrei potitos soli. Eidem Alexandro postea adulto placuere Ly-chni pensiles in delubris arborum non mala ferentium lucentes, ut in templo quondam Apollinis palatini, quem idem Alexander Thebarum expugnatione captum Luciniae dicaverat. Apud Iunonis quoque Lucinae templum in Brutijs aestatem agens Hannibal Aram ibi condidit, dedicavitque cum ingenti rerum abse gestarum titulo punicis Graecisque literis inscripto. Idem pro tot, tamque feliciter in Italia gestis, maxime post labefactam ex Cannensi clade rem Romanam ad internitionem pene redactam, Dijs immortalibus sacrum agi habereque iussit. Iovis autem templo, quod primum in Urbe consecratum est, Romulus primus spolia ab Acrone Ceninensium Rege ab eo occiso detracta retulit. Cornelius deinde Cossus, quum Tolumnium Hetruscum Fidenatum Ducem obtruncasset, eidem Deo spolia consecravit. Nec M. Marcellus silentio involvendus, cum apud Padum Briomatum Gallorum Rege ab eo superatum et caesum armis exuit, inde procedens, et ad Feretrij Iovis templum ascendit, ea illi solenni dedicatione suspendit. Neque his contentus Marcellus est; Captis namque Syracusis ornamenta et signa Urbis tabulasque quibus Civitas illa florebat, Romam devexit, patrijsque Dijs suspendit. Visebantur ea ad portam Capenam in templo ab ea dedicatam, ab eodem legimus, Virtutis templum et honoris renovatum, quod multis ante annis fuerat bello Ligustico a Q. Maximo dedicatum. Tullum Hostilium quum bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphasset, invenio phanum Saturnio ex voto consecrasse. Etiam Satur-

nalia tunc primum Romae instituta, quamuis Varro lib.
qui est de sacris aedibus VI scribat: Aedem Saturni ad
forum ad forum faciendum locasse L. Tarquinium Re-
gem. T. vero Largium Dictatorem, Saturnalibus eam
dedicasse. Nec me fugit Gellium scribere: Senatum
decreuisse, ut aedes Saturni fierent, eique rei L. Furium
trib. militum praefuisse. Tarquinius cui cognomen Su-
perbo ex moribus datum, templum ex hostium spolijs
erexit, quod quum inauguraret, cedentibus Dijs cete-
ris, mirabile dictu, restitere iuuenta, et terminus tanquam
numina hec contumacia, firma omnia et aeterna pollice-
rentur. Scipio Numantinus Virtutis phanum ere-
xit. Deinde C. Marius de manubijs Cymbricis et
Theotonicis aedem honori et virtuti victor fecit. Post
Scaurus Aemylius templum Menti, quod circiter bellum
Cymbricum nactus erat, cum se eloquentia et eruditio
Vrbem eam ingressa coeperunt amplissime exornare.
Aemylius Cons. quum Gallos acie vicisset, ex ipsis Gallorum
torquibus aureum Ioui Trophaeum erexit. Quod deuo-
uissent Galli, si vicissent, de Romanis spolijs Marti Gal-
licos torquem auream consecraturi; atqui Furius Camil-
lus quum Gallorum extinxisset incendium, et Romam
auro librandam, e lance abstulisset, non consilij, non
fortitudinis, sed famae et Vaticinij templum iuxta Vi-
am nouam erexit: Pulcherrimum operum Pantheon Io-
ui Ultori ab Agrippa factum, veterum monumenta pro-
dunt: Minerua Romae iuxta Capitolium quondam sita, quae
Heuphranoris erat, Castuliana postea dicta a C. Lutatio
Catullo dicata. Aliam Mineruam Romae ad aedem Fortu-
nae Aemylius Paulus dedicauit. Fecit et Spurius Caruilius
Iouem in Capitolio victis Samnitibus sacra lege pugnantibus

ex pector:

ex pectoralibus corium ocreis & Galeis, Diuus Julius tho-
racem quem Veneri genitrici in templo eius dicauit, & Bri-
tannicis margaritis factum uoluit intelligi. Pompeius
Magnus Imperator Vitem auream cum botro in templo Jo-
uis Capitolini sacrauit. Erat autem quingentorum talen-
torum auri, titulum habens: Aristoboli filij Alexandri
Regis Aug. Caes: omnium templorum conditor legitur: aut
restitutor. Diuus Vespasianus Concordiae siue pacis tem-
plum aedificauit, effecitque. At ne ista in re uniuersa per-
sequar, quoniam longum nimis & operosum id quidem
esset, horum illustrium Ducum & aliorum subsequentium
Imperatorum contextu certamine religionis ac laudis aemu-
latione nec inferior Sigismunde, ut aliquando in te iure
suo nostra desinat, unde capta est Oratio: post consum-
mationem Italici belli: inuicta animi tui virtute cunctis
hostibus profligatis prostratisque, ab armis ad negocia urba-
na mentem conuertens: De manubijs obsessarum dita-
rumque per te Vrbium summa sacratissimi Diuumque Prin-
cipis religione fretus, praeter aedes sacras extra tritum ab
urb. lapidem in monte marisque prospectu sitas: Templum il-
lud praecelebre omnique admiratione dignum, ac unicum de-
nique monumentum Regni nominis tui intra moenia, ur-
be media ac foro tenus a fundamentis extructum Deo
dicatum reliquisti, tantaque diuitiarum largitate, tam mi-
rificis picturae toreumatumque ornamentis, ut in hac ce-
leberrima urbe plurima quum sint cognitu & memo-
ratu digna, nihil antiquius sit, nihil quod magis visendum
putetur. Amplissimis presertim parietibus permultisque al-
tissimis arcubus peregrino marmore exaedificatis. Quibus
lapideae tabulae, quibus vestiuntur pulcherrime scul-

XLVIII4

pte inspiciuntur, unaque sanctorum patrum, Virtutum
quatuor, ac cælestis Zodiaci signorum, micantiumque
Syderum; Sybillarum deinde, Musarumque, et aliarum
permultarum nobilium rerum imagines, quæ nec dum
preclaro lapicidæ ac sculptoris artificio: Sed etiam
cognitione formarum lineamentis abs te acutissimo, &
sine ulla dubitatione clarissimo huius seculi Principe,
& abditis philosophiæ penetralibus sumptis, intuentes
literarum peritos, & à vulgi fece penitus alienos, ma-
xime possint allicere. Precellentissimis preterea
loca hæc sanctissima Pontificis privilegijs & innume-
ris donis, ac Santtorum reliquijs ornasti. Quum ul-
tra hæc maximum quotannis æris & auri reditum
per te Deo dicatum. Preterea Gemmas, Margaritas,
pateras aureas, Calices, Aereas, Thuribula, Cruces,
Candelabra, Tabulas, Organa, Tunicas purpureas, &
Trabeas textili auro, plurima denique sacrorum eth-
nicorumque librorum, ac omnium optimarum artium
volumina, una donatione contulisti. Novitium
sane preclarum & ingens ad immortalitatem inventum.
Quum non auro, argento, ære, vel marmore, calce, vel
lapidibus tantum: Verum in Bibliothecis ab illis dicari
volueris. Quorum immortales animæ in locis hisdem
loquuntur, cæterarum rerum tuarum cumulum referre
haud facile dixerim, quum preter hæc tot claris operum
monumentis adeo nomen tuum passim illustretur, ut
nulla unquam tam surda posteritas; nulla tam ingrata

fama futura sit; quae non illud in caelum tollat, ac
debitis & optatis laudibus prosequatur.

Videor certissima salus lumenque ac Patriae de-
cus & pater, Sigismunde Pandulfe Malatesta, optatum
iussionis tuae, meique operis rerum militarium munus
absolvisse, non nescius, potiora esse quae iubebantur,
quam sustinere mediocre cuiuspiam posset ingenium.
Proindeque plurima me incognita praeteriisse, quae com-
mode potuissent his voluminibus inseri. Caeterum cum
communis humani, ut ita dixerim, animi morbus sit,
ut plura longe quisque nesciat quam sciat; nec ut Flac-
cus inquit: Cuivis horrentia pilis agmina, Nec fracta
pereuntes cuspide Gallos, Aut labentis equo describat
vulnera Parthi. Si quid his in libris parum est,
vel nimium, si quidque quod ex illo prisco & discretis-
simo veterum dicendi more fluere ac retro subla-
psum referri visum sit, mihi succenseant soli, rogo.
Si quid autem satis quod posteritate dignum in arce
poni queat, quasi Minerva illa Phydiae; vel ex ipsius
Minervae officina exisse videatur, non mihi, sed di-
vino numini, tuoque deinde gratias mecum magnas
ne dum agant, sed ingentes & cumulatissimas referant,
qui ad suscepti laboris metam in magnis bellorum
aestibus esse licet; Studia tamen nostra ductu &
auspiciis tuis lucidiora & alacriora fovens, calcar
semper addidisti, & currentem, ut
aiunt, ad cursum assidue
provocasti.

Valturri nostrae princeps cultissime linguae,
Cuiq; etiam Graias tonat Apollo fides.
Te duce militiae munus Regumq; priorum
Venere in lucem fortiter acta manu.
Ipse novas belli leges praeceptaq; pugnae
Scripsisti, Ausoniae Censor honeste lyrae.
Et per te vicit pugnandi regula moris
Antiqui, et per te norma probata novi.
Sub te castra locat miles, metitur & idem
Lignator tutus, vincit & arma refert.
Tela doces, quibus omne ruat, quibus omne tueri
Possit opus, duce te Mars furit usq; ferox.
Et modo falcatos currus, modo tecta videmus
Umbone & peltis agmina lata virum.
Ipse genus varium tormenti, & rara notasti
Ornamenta gravis plurima militiae.
Ballistas, Pluteosq; simul, Scalasq; dedisti
Et Pontis varium perpetuumq; genus.
Nunc solers fossas imples, subducitur unda,
Arte tua, et Victor moenia miles habet.
Haec Sigismundo foelix sub Principe scribis
Cuiq; operis causas dat tibi saepe tui.
Dumq; Tharaconias Hetrusco ab littore gentes
Urgerit, habes unde haec ipse notare queas.
Prisca haec Valturri si tempora nacta fuissent
Militiae ferres praemia magna tuae.

Teq;

Teq; Palatini cœpiſsent culmina plebis
Robertæ ætatis gloria prima tuæ.
Æternos igitur vivas cultiſsime annos,
Militiæ vivas Regiq; patriæq; ſimul.
Nos ſub te pariter Muſis armisq; vacamus,
Teq; ſequimur Scriptor nos iuvat usq; gravis.

FINIS...

Maggs Bros
feb 1940

Maggs Bros 1940
fra
X.R.